ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 17 (1961/62)

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 1963

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 17 (1961/62)

ΜΕΡΟΣ Α' ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 1963

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΜΕΡΟΥΣ

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗ, Ἀνασκαφὴ Ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως ἐν Κεφαλληνίᾳ (Πίν. 1–11) ..... σελ. 1–31

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ, Θαλαμοειδὴς τάφος Καρπάθου (Πίν. 12–26) ..... » 32–76

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, Πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος (Πίν. 27–29) ..... » 77–82

Γ. ΔΟΝΤΑ, Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου (Πίν. 31–36, 38–39) ..... » 83–95

Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Νομίσματα ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου (Πίν. 40) ..... » 96–100

Γ. ΔΟΝΤΑ, Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Ζαχαράτου (Πίν. 35, 37) ..... » 101–103

Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, Κυκλαδικὰ Νάξου (Πίν. 41–80. Παρένθετοι Πίνακες Α, Β, Γ) » 104–151

Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Ἑλληνικὰ ἐπιτάφια μνημεῖα (Πίν. 81–88) ..... » 152–210

Β. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Δελφικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐρετρίας (Πίν. 89–90) ..... » 211–214

ΝΤ. ΠΕΠΠΑ - ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ, Ὅροι ἐξ Ἀττικῆς (Πίν. 91) ..... » 215–217

ΦΩΤ. ΠΕΤΣΑ, Ἀνασκαφὴ ἀρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης (1960/61) (Πίν. 92–152) ... » 218–288

Περιλήψεις μελετῶν ..... » 289–299

ΠΙΝΑΚΕΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ

1, α	Κεφαλληνία	Ἐσωτερικὴ ΒΑ γωνία τοῦ προθαλάμου
1, β	Κεφαλληνία	Ὄψις ἀνασκαφῆς ἐκ Δ.
1, γ	Κεφαλληνία.	Σφραγίσματα παλαιοχριστιανικῶν κεραμίδων
1, δ	Κεφαλληνία.	Ἀπότμημα παλαιοχρ. οἰνοχόης
2, α	Κεφαλληνία.	Ὄψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Β.
2, β	Κεφαλληνία.	Προθάλαμος καὶ αὐλὴ τῆς ἐπαύλεως
2, γ	Κεφαλληνία.	Πήλινον περίαπτον
3.	Κεφαλληνία.	Ψηφιδωτὸν προθαλάμου (σχεδιογράφημα)
4, α	Κεφαλληνία.	Ψηφιδωτὸν τοῦ προθαλάμου μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος
4, β - γ	Κεφαλληνία.	Λεπτομέρειαι ἐπιγράμματος
5, α - β	Κεφαλληνία.	Τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τμῆμα τῆς παραστάσεως τοῦ Φθόνου
6.	Κεφαλληνία.	Ψηφιδωτὸν θαλάμου ΙΙ (σχεδιογράφημα)
7, α	Κεφαλληνία	Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ θαλάμου ΙΙ
7, β - γ	Κεφαλληνία.	Ἡ κεφαλὴ τοῦ πρὸς δεξιὰ καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ πρὸς ἀριστερὰ παιδὸς
8, α - β	Κεφαλληνία.	Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου ΙΙ
9.	Κεφαλληνία.	Θάλαμος ΙΙ : α. Λεπτομέρεια παραστάσεως ταύρου, β. Ἐπίστεψις βωμοῦ
10.	Κεφαλληνία.	Ψηφιδωτὸν θαλάμου IV (σχεδιογράφημα)
11, α - β	Κεφαλληνία.	Λεπτομέρειαι ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου IV
12, α - δ	Ρόδος.	Κρατῆρες ἀρ. 4 καὶ 1, Τρίωτα ἀρ. 9 καὶ 8, βαθὺς κρατὴρ ἀρ. 3
13, α - ε	Ρόδος.	Ἡ ἑτέρα ὄψις τοῦ κρατῆρος ἀρ. 1, βαθὺς κρατὴρ ἀρ. 2, τρίωτα ἀρ. 5 καὶ 6, τὰ μικρὰ τρίωτα ἀρ. 7, 8 καὶ 9
14, α - ε	Ρόδος.	Τρίωτον ἀρ. 13, ὄψις Β, β-γ. Τρίωτον ἀρ. 12, δ-ε. Τρίωτον ἀρ. 13
15, α - β	Ρόδος.	Τρίωτον ἀρ. 14 καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων διακόσμησις αὐτοῦ
16, α - ς	Ρόδος.	Προσθία ὄψις πρόχου ἀρ. 22, ψευδόστομοι ἀρ. 26 καὶ 27, πρόχους ἀρ. 22, πρόχους ἀρ. 24 καὶ ψευδόστομος ἀρ. 32, σκεῦος ἀρ. 87 καὶ πρόχους ἀρ. 23, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἀρ. 28 καὶ 27
17, α - ε	Ρόδος.	Τρίωτον ἀρ. 21, ὄψις Β, προχοΐσκη ἀρ. 25, τρίωτον ἀρ. 21 ὄψις Γ, ἄνω μέρος τοῦ τριώτου ἀρ. 15, τρίωτον ἀρ. 21, ὄψις Α
18, α - γ	Ρόδος.	Ἀριστερὰ πλαγία ὄψις, ὄψις ἐκ τῶν ἄνω καὶ ὀπισθία ὄψις τοῦ ψευδοστόμου ἀρ. 26
19, α - ς	Ρόδος.	Ἄνω ὄψις τῶν ψευδοστόμων ἀρ. 29, 30 καὶ 32, ἀρ. 29, ἀρ. 31 καὶ 30, ἄνω ὄψις ψευδοστόμων ἀμφορίσκων 29, 33, 30 καὶ 31
20, α - γ καὶ ε	Ρόδος.	Ὑψίποδες κύλικες ἀρ. 35, 34, 37 καὶ 36
20, δ καὶ ς	Ρόδος.	Ἄνω καὶ πλαγία ὄψις ψευδοστόμου ἀρ. 33
21, α - ς	Ρόδος.	Ὑψίποδες κύλικες : ἀρ. 43, ἀρ. 38, ἀρ. 40, ἀρ. 42, ἀρ. 41, ἀρ. 39
22, α - η	Ρόδος.	Κύλικες ἐπὶ χαμηλοῦ ποδός : ἀρ. 49, ἀρ. 45, ἀρ. 47, ἀρ. 48, ἀρ. 50, ἀρ. 46, ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν ἀρ. 49 καὶ 50, ἀρ. 50 καὶ 49
23, α - θ	Ρόδος.	Μόνωτα κύπελλα : ἀρ. 59, ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν ὑπ' ἀρ. 51 καὶ 58, ἀρ. 57, ἀρ. 58 καὶ 64, ἀρ. 54, ἀρ. 53, ἀρ. 52, ἀρ. 51, ἀρ. 62, 63 καὶ 61
24, α - θ	Ρόδος.	Ποτήρια διάφορα : ἀρ. 70, ἀρ. 60, ἀρ. 67, ἀρ. 69, ἀρ. 65, ἀρ. 66, ἀρ. 72 καὶ 61, ἐσωτερικὴ ὄψις ἀρ. 70, ἀρ. 71
25, α - ι	Ρόδος.	Πιθόσχημον ἀρ. 83, Μόνωτοι σκύφοι ἀρ. 74 καὶ 73, τριποδικὸς λέβης ἀρ. 86, κρατὴρ ἀρ. 82, ἄνω ὄψις τῶν τριποδικῶν λεβήτων ἀρ. 87 καὶ 86, βάσις ἀρ. 85, βάσις ἀρ. 84, τεμάχια κρατῆρος ἀρ. 81

26, α, β, δ, καὶ ι	Ρόδος	Πιθόσχημον ἀρ. 97
26, γ	Ρόδος.	Ἄνω ὄψις ψευδοστόμου ἀρ. 94
26, ε	Ρόδος.	Προχοΐσκη ἀρ. 96
26, ς καὶ η	Ρόδος.	Ψευδόστομοι ἀρ. 95 καὶ 94
26, ζ	Ρόδος.	Στάμνοι ἀρ. 89 καὶ 88
26, θ	Ρόδος.	Γάστρα ἀρ. 92
26, ια	Ρόδος.	Λεκάναι ἀρ. 90 καὶ 91
26, ιβ	Ρόδος.	Ὅπλα ἀρ. 98, 103, 101, 102, 104 καὶ 99
27, α - β	Θεσσαλονίκη.	Πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος (Συλλογὴ Σπουδαστηρίου Ἱστορίας τῆς Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)
28, α - β	Θεσσαλονίκη.	Πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος
29.	Μόναχον.	Ἀρύβαλλος ἀρ. 651
30, α	Ἀθῆναι.	Τάφος 5 καὶ λάξευμα τοῦ τάφου 3
30, β	Ἀθῆναι.	Ρωμαϊκοὶ ὑπόγειοι ὀχετοὶ
31, α - β	Ἀθῆναι.	Καμαροειδὴς κατασκευὴ εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου (ὄψις ἀπὸ Β. καὶ ἀπὸ Ν.)
32, α	Ἀθῆναι.	Κόγχη τοῦ Frigidarium τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν θερμῶν (ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν δύο τῆς Β. πλευρᾶς)
32, β	Ἀθῆναι.	Τοιχογραφία οἰκίας ρωμ. χρόνων
33, α	Ἀθῆναι.	Ὀρθογώνιος βάσις τοῦ Frigidarium τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν θερμῶν
33, β	Ἀθῆναι.	Μαγειρεῖον ὑστερορρωμαϊκῆς οἰκίας (ὄψις ἀπὸ Ν.)
34, α - γ	Ἀθῆναι.	Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου 3
34, δ	Ἀθῆναι.	Ἀγγεῖα μαγειρείου οἰκίας τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαλεντινιανοῦ τοῦ Β΄
35, α	Ἀθῆναι.	Κάλυμμα λεκάνης ρυθμοῦ Kertch ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ζαχαράτου
35, β	Ἀθῆναι.	Γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 5
36, α	Ἀθῆναι.	Τμῆμα περιρραντηρίου ἀνατολιζούσης ἐποχῆς
36, β	Ἀθῆναι.	Τμῆμα ἀρχαϊκοῦ ἀττικοῦ ἀμφορέως
36, γ	Ἀθῆναι.	Τμῆμα ἀρχαϊκῆς ἀττικῆς ὅλπης μὲ παράστασιν Διονύσου
36, δ	Ἀθῆναι	Τμῆμα μελανομόρφου πώματος εἰκονίζοντος τὴν θήραν τοῦ Καλυδωνίου κάπρου
36, ε	Ἀθῆναι.	Ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου
37, α	Ἀθῆναι.	Τμῆμα μωσαϊκοῦ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰ. εὑρεθέντος εἰς τὸ οἰκόπεδον Ζαχαράτου
37, β	Ἀθῆναι.	Τὸ Ν. ὑπόκαυστον τοῦ οἰκοπέδου Ζαχαράτου ἀπὸ Α.
37, γ	Ἀθῆναι.	Τοῖχος 4ου αἰ. ἀπὸ Δ. μετὰ προσθηκῶν τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου
38, α - γ	Ἀθῆναι.	Εἰδώλια δούλων καὶ ἀνδρὸς κρατοῦντος πετεινόν
38, δ	Ἀθῆναι.	Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ 1ου π. Χ. αἰ.
38, ε	Ἀθῆναι.	Ἀγαλμάτιον τύπου Γανυμήδους
39.	Ἀθῆναι.	Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον γέροντος Σιληνοῦ
40.	Ἀθῆναι.	Νομίσματα ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου
41, α - β	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 1ος. Μαρμάριναι κανδῆλαι: (ΕΜ. 6110, 1) (ΕΜ. 6133, 3)
42, α	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 2ος. Μαρμάρινον δοχεῖον μετὰ πώματος (ΕΜ. 6133, 2)
42, β	Ἀθῆναι.	Μαρμαρίνη πυξὶς μετὰ πώματος (ΕΜ 6133, 5)
43, α	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 4ος. Μαρμαρίνη φιάλη (ΕΜ. 6135, 8)
43, β	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 5ος. Μαρμ. φιάλη (ΕΜ. 6135, 10)
43, γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 5ος. Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140, 16)
44.	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 7ος. Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος (ΕΜ. 6101, 7)
45, α - β	Ἀθῆναι.	Νάξος. Πυξίδες πήλιναι. Τάφος 8ος. Κυλινδρικὴ (ΕΜ. 6122, 26) καὶ τάφος 9ος. Σφαιρικὴ (ΕΜ. 6100, 1)

46, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Μαρμάρινα γυναικεῖα εἰδώλια. Τάφος 10ος (ΕΜ. 6195) καὶ (ΕΜ. 6140,$_{22}$)
47, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Μαρμάρινα ἀγγεῖα. Τάφος 10ος. (ΕΜ. 6135,$_{5}$), (ΕΜ. 6135,$_{4}$) καὶ (ΕΜ. 6136,$_{4}$)
48, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 10ος. Μαρμάρινον ὁμοίωμα λύχνου. (ΕΜ. 6134) : ὄψις ἐκ τῶν πλαγίων καὶ ἐκ τῶν ἄνω
49, α - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 10ος. Γραπτὰ πήλινα ἀγγεῖα καὶ σκεύη : (ΕΜ. 6108), (ΕΜ. 6107), (ΕΜ. 8808) καὶ (ΕΜ. 6109,$_{1}$)
50, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 10ος. Πήλινα ἀγγεῖα : (ΕΜ. 6105), (ΕΜ. 8809) καὶ (ΕΜ. 8810)
51, α	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 11ος. Πυρὴν καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ : (ΕΜ. 6204,$_{7}$) καὶ (ΕΜ. 6204,$_{9}$)
51, β	'Αθῆναι	Νάξος. Τάφος 15ος. Πηλίνη ραμφόστομος πρόχους (ΕΜ. 8812)
52, α - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 12ος. Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140,$_{18}$), Μαρμ. κανδήλα (ΕΜ. 6133,$_{1}$), φυσικὴ θαλασσία κόγχη (ΕΜ. 8811), μαρμ. ἄνευ ποδὸς κανδήλα (ΕΜ. 6133,$_{4}$)
53, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος, Τάφος 12ος. Μαρμάριναι φιάλαι : (ΕΜ. 6136,$_{1}$) (ΕΜ. 6135,$_{1}$) καὶ (ΕΜ. 6135,$_{6}$)
54, α- β	'Αθῆναι.	Νάξος. Μαρμάρινα γυναικεῖα εἰδώλια. Τάφος 13ος. (ΕΜ. 6140,$_{21}$) καὶ Τάφος 14ος. (ΕΜ. 6140, $_{20}$)
55, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 16ος. Μαρμάρινα εἰδώλια καὶ ἐργαλεῖα : (ΕΜ. 6140,$_{4}$, 6140,$_{2}$, 6140,$_{1}$) (ΕΜ. 8814) καὶ (ΕΜ. 8815)
56, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 17ος. Πήλιναι πρόχοι : (ΕΜ. 8816) καὶ (ΕΜ. 8817)
57, α - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 18ος. Μαρμάριναι φιάλαι (ΕΜ. 6124,$_{2}$) (ΕΜ. 6124,$_{4}$), ὀστέϊνος σωλὴν (ΕΜ. 8818) καὶ πήλινον σφονδύλιον (ΕΜ. 8819)
58, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 19ος. Μαρμάριναι φιάλαι (ΕΜ. 6135,$_{3}$) (ΕΜ. 6135,$_{7}$) καὶ πηλίνη πρόχους (ΕΜ. 8820)
59, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Πήλινα ἐγχάρακτα ἀγγεῖα. Τάφος 20ὸς (ΕΜ. 8821) καὶ Τάφος 29ος (ΕΜ. 6102,$_{2}$)
60, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 21ος. Μαρμ. φιάλη μετὰ τμήματος ὀστεΐνου σωλῆνος ἐντὸς αὐτῆς (ΕΜ. 6124, $_{1}$) καὶ λεπὶς ὀψιανοῦ (ΕΜ. 8822)
61.	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 22ος. Πηλίνη ραμφόστομος πρόχους (ΕΜ. 6132)
62, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 23ος. Χαλκᾶ ἐργαλεῖα : (ΕΜ. 8823) (ΕΜ. 6196) καὶ (ΕΜ. 6198,$_{2}$, 6198,$_{1}$)
63, α - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 24ος. Πήλινα μεσομινωικὰ κύπελλα : (ΕΜ. 6120) (ΕΜ. 6119$_{1}$) (ΕΜ. 6119,$_{2}$) (ΕΜ. 6126,$_{1}$)
64, α - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 24ος. Πήλινα μεσομινωικὰ κύπελλα : (ΕΜ. 6126,$_{2}$) (ΕΜ. 6126,$_{3}$), (6119,$_{3}$), (ΕΜ. 6119,$_{4}$)
65.	'Αθῆναι.	Νάξος, Τάφος 25ος. Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος (ΕΜ. 6101,$_{3}$)
66, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Πήλινον τηγανοειδὲς σκεῦος (ΕΜ. 6140 Α)
66, γ - δ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Μικκύλα χρωματοδοχεῖα (ΕΜ. 6204,$_{5}$, 6204,$_{1}$, 6204,$_{2}$, 6204,$_{3}$, 6204,$_{4}$)
67, α - ς	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Πήλιναι πυξίδες, μαρμ. σκύφος, ἀργυροῦν περιδέραιον καὶ ψῆφοι : (ΕΜ. 6100,$_{8}$) (ΕΜ. 6136,$_{2}$) (ΕΜ. 6205,$_{1}$) καὶ (ΕΜ. 8826) ἡ μεσαία ψῆφος, (ΕΜ. 6100,$_{4}$) (ΕΜ. 6205,$_{2}$) (ΕΜ. 8827)
68, α - γ	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Ἐργαλεῖα ἐξ ὀψιανοῦ (τριπτήρ, λεπίδες) α. (ΕΜ. 6204,$_{11}$) (ΕΜ. 6204,$_{8}$) καὶ χαλκοῖ ὀπεῖς (ΕΜ 8824)
69, α - β	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Μαρμαρίνη ἀβαθὴς φιάλη (ΕΜ. 8825)
70, α - ε	'Αθῆναι.	Νάξος. Τάφος 26ος. Μαρμάρινα εἰδώλια : (ΕΜ. 6140,$_{7}$) (ΕΜ. 6140,$_{9}$) (ΕΜ. 6140,$_{10}$) (ΕΜ. 6140,$_{11}$) καὶ (ΕΜ. 6140,$_{6}$)

71, α - γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 27ος. Πηλίνη πυξὶς (ΕΜ. 6122, $_{25}$), χρυσῆ ψῆφος (ΕΜ. 6202) καὶ περιδέραιον ἐκ λιθίνων ψήφων (ΕΜ. 6201)
72, α - β	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 28ος. Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140, $_{19}$) καὶ γραπτὴ πηλίνη πρόχους (ΕΜ. 6109, $_{2}$)
73, α - γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 31ος. Πήλιναι ἐγχάρακτοι πυξίδες (ΕΜ. 6122, $_{11}$) (ΕΜ. 6122, $_{10}$) καὶ λεπὶς ὀψιανοῦ (ΕΜ. 8828)
74, α - ς	Ἀθῆναι.	Νάξος. Πήλιναι κυλινδρικαὶ πυξίδες : α - β. Τάφος 32ος. (ΕΜ. 6122, $_{1}$) (ΕΜ. 6122, $_{8}$), γ - δ. Τάφος 33ος. (ΕΜ. 6122, $_{7}$) (ΕΜ. 6122, $_{21}$), ε - ς. Τάφος 34ος. (ΕΜ. 6122, $_{4}$) (ΕΜ. 8829)
75, α - γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Μαρμάρινα εἰδώλια καὶ πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς : α. Τάφος 35ος (ΕΜ. 8830), β - γ. Τάφος 36ος. (ΕΜ. 6140, $_{3}$) (ΕΜ. 6122, $_{3}$)
76, α - δ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 30ός. Μαρμ. φιάλη (ΕΜ. 6135, $_{13}$), Τάφος 37ος. Χαλκοῦς κρίκος (ΕΜ. 8831), Τάφος 39ος. Μαρμ. εἰδώλιον (ΕΜ. 8832), Τάφος 41ος. Λιθίνη ἀξίνη (ΕΜ. 6231, $_{1}$)
77, α - γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 38ος Α. Χαλκαῖ σμῖλαι (ΕΜ. 6198, $_{4}$, 6198, $_{6}$, 6198, $_{3}$). Β. Χαλκῆ σμίλη (ΕΜ. 6198, $_{5}$) καὶ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον (ΕΜ. 6197)
78, α - γ	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 38ος Β. Μαρμ. κανδήλα (ΕΜ. 6129, $_{2}$), λίθινος τριπτὴρ (ΕΜ. 6139), Μαρμ. τριπτήριον (ΕΜ. 6137, $_{1}$)
79.	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 40ός. Μαρμάρινον εἰδώλιον « Ἀρπιστοῦ» (ΕΜ. 8833)
80.	Ἀθῆναι.	Νάξος. Τάφος 40ός. Ἄλλαι ὄψεις τοῦ « Ἀρπιστοῦ » (ΕΜ. 8833)
81, α - β	Λευκάς.	Οἱ τύμβοι Ρ τῆς Λευκάδος καὶ ἡ ταφικὴ κατασκευὴ Φ τοῦ Στενοῦ Λευκάδος
82, α	Λέρνα.	Ἐπιτάφια στήλη μεσοελλαδικοῦ τάφου Λέρνης
82, β	Μυκῆναι.	Ὁ ταφικὸς περίβολος Α τῶν Μυκηνῶν
83, α - β	Ἀθῆναι.	Ἐπιτάφιαι στῆλαι Μυκηνῶν, ἀρ. 1428 καὶ ἀρ. 1429
84, α - β	Ἀθῆναι.	Ἐπιτάφιαι στῆλαι Μυκηνῶν, ἀρ. 1431 καὶ 1430
84, γ - δ	Ἀθῆναι.	Γραπτὴ στήλη Μυκηνῶν
85, α - β	Θεσσαλία.	Τὸ menhir τῆς Θεσσαλίας (κυρία καὶ ὀπισθία ὄψις)
85, γ - ε	Ἰαλυσός.	Ταφικὰ σήματα Ἰαλυσοῦ
86, α	Ἀθῆναι.	Ἐπιταφία στήλη καὶ ἀγγεῖον τάφου Ι Κεραμεικοῦ
86, β	Ἀθῆναι.	Ἐπιταφία στήλη (;) καὶ ἀγγεῖον τάφου 42 Κεραμεικοῦ
87, α - γ	Ἀθῆναι.	Ἐπιτάφια γεωμετρικὰ ἀγγεῖα : ἀμφορεὺς καὶ κρατῆρες
88, α - γ	Ρόδος.	Στήλη Κυμισάλας (κυρία, ὀπισθία ὄψις καὶ ἄνω ἐπιφάνεια)
88, δ	Ἀθῆναι.	Σχηματικὴ παράστασις τῶν γεωμετρικῶν τάφων τοῦ Κεραμεικοῦ (11ος - 8ος αἰ. π. Χ.)
88, ε	Βεργίνα.	Ταφικὸς τύμβος Βεργίνας
89, α - β	Ἐρέτρια.	Ἐπιγραφὴ βάθρου τιμητικοῦ ἀνδριάντος τῆς πόλεως Δελφῶν ἐν Ἐρετρίᾳ καὶ ἄνω ὄψις αὐτοῦ.
90, α	Ἐρέτρια.	Ὀπισθία ὄψις τοῦ βάθρου ἐξ Ἐρετρίας
90, β	Ἐρέτρια.	Τὸ βάθρον ἀνδριάντος ἐξ Ἐρετρίας.
91, α - β	Ἀττική.	Σχέδια βάσει ἐκτύπου τῶν ὑπ' ἀρ. 1α καὶ 1β ὅρων
91, γ	Ἀττική.	Φωτογραφία τοῦ ὑπ' ἀρ. ΙΙ τεμαχίου ὅρου
92, α	Βεργίνα.	Ἀρχαῖον νεκροταφεῖον Βεργίνης ἀπὸ Β.: Α - ἀνάκτορον, Τ - Μακεδονικὸς τάφος
92, β	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου πρὸς ΝΔ. Εἰς τὸ βάθος ἡ κοινότης Βεργίνης
92, γ	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος Ι ἀπὸ Δ. καὶ μέρος τοῦ περιβόλου τοῦ τύμβου IV
93, α	Βεργίνα.	Ἡ ἀνασκαφεῖσα ζώνη τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ Α. Οἱ τύμβοι XV (κάτω ἀριστερὰ) καί, εἰς τὸ κέντρον, XVI (ἀριστερὰ) καὶ II (δεξιά)

ι'

93, β	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΒ (κατὰ τοὺς πόδας) ἀπὸ ΒΑ.
93, γ	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΒ (κατὰ τὴν κεφαλὴν) ἀπὸ Ν.
94, α - γ	Βεργίνα.	Λείψανα ταφῆς ΙΑ ἀπὸ ΒΔ., ἀγγεῖα τῆς ταφῆς ΙΑ ἀριθ. 15 καὶ 14, ἀγγεῖα τῆς ταφῆς ΙΒ ἀριθ. 20 καὶ 17
95, α - β	Βεργίνα.	Ὁ κεραμοσκεπὴς τάφος ΙΙ Α ἀπὸ Δ. καὶ περιεχόμενον τοῦ τάφου ἀπὸ Α.
95, γ	Βεργίνα.	Νόμισμα Κασσάνδρου εὑρεθὲν ἐντὸς κυαθίου τῆς ταφῆς ΙΙ Α
95, δ	Βεργίνα.	Ἀπὸ Β. ἄποψις τῶν τύμβων ΙΙΙ (ἐμπρός), XII (κέντρον) καὶ (ἀριστερὰ) XVI καὶ ΙΙ, Α = Ἀνάκτορον, Τ = Μακεδονικὸς τάφος Βεργίνης
96, α	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου ΙΙΙ καὶ ὁ τύμβος XII ἀπὸ Β.
96, β	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου ΙΙΙ ἀπὸ ΒΑ.
97, α	Βεργίνα.	Αἱ προϊστορικαὶ ταφαὶ τοῦ τύμβου ΙΙΙ καὶ περαιτέρω οἱ τύμβοι XII καὶ XVI (ἀριστερὰ) ἀπὸ Β.
97, β	Βεργίνα.	Ὁ προϊστορικὸς τύμβος ΙΙΙ. Μερικὴ ἄποψις ἀπὸ Α. Αἱ ταφαὶ Ε, Ζ, Η, Θ, Ι καὶ Κ
98, α - β	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΙΙ Β, τὸ κατὰ τὴν κεφαλὴν μέρος, ἀπὸ Β., τὸ κατὰ τοὺς πόδας μέρος, καὶ ὑψηλὰ θήλαστρον (ταφῆς Ρ;) ἀπὸ Ν.
98, γ - δ	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΙΙ Δ, τὸ κατὰ τὴν κεφαλὴν μέρος ἀπὸ Β., καὶ ἀπὸ Ν.
99, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΙΙ Ζ ἀπὸ ΝΔ. ταφὴ ΙΙΙ Ε ἀπὸ Β. καὶ ἀπὸ ΒΔ.
99, δ	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΙΙ Θ, κατὰ τοὺς ὤμους ἀπὸ Δ.
99, ε	Βεργίνα.	Τύμβος ΙΙΙ. Ταφαὶ Η, Κ καὶ Θ ἀπὸ Α.
100, α - β	Βεργίνα.	Τύμβος ΙΙΙ, ταφὴ Ι ἀπὸ Δ. (μέρος) καὶ ταφὴ Ν (μέρος) ἀπὸ ΒΔ.
100, γ	Βεργίνα.	Τύμβος ΙΙ, ταφὴ Λ (μέρος) ἀπὸ ΒΔ.
100, δ	Βεργίνα.	Ταφαὶ ΙΙΙ Μ καὶ ΙΙΙ Π ἀπὸ ΝΔ.
101, α - β	Βεργίνα.	Ταφὴ ΙΙΙ Ξ καὶ ΙΙΙ Ο ἀπὸ ΝΑ.
101, γ	Βεργίνα.	Μέρος τοῦ τύμβου IV καὶ ΙΙΙ (εἰς τὸ βάθος) ἀπὸ Β.
102, α - δ	Βεργίνα.	Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Α 3, ΙΙΙ Ε 43 καὶ ΙΙΙ Γ 9, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Δ 74 καὶ ΙΙΙ Δ 73, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Η 18 καὶ ΙΙΙ Ζ 62, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Κ 27 καὶ ΙΙΙ Κ 45
103, α - ε	Βεργίνα.	Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Λ 83 καὶ ΙΙΙ Λ 84, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Μ 92, ΙΙΙ Μ 91 καὶ ΙΙΙ Μ 90, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Ν 99 καὶ ΙΙΙ Ν 98, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Ο 100 καὶ ΙΙΙ 0 101, τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Π 103 καὶ ΙΙΙ Π 104
104, α	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι V, VI, XIII καὶ XIV (ἀπὸ ἐμπρὸς πρὸς ὀπίσω) ἀπὸ Β.
104, β	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι VII καὶ VIII ἀπὸ ΒΑ.
105, α	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος VIII ἀπὸ Α.
105, β	Βεργίνα.	Τεταραγμένος τάφος πρὸς Δ. τοῦ τύμβου VII
105, γ	Βεργίνα.	Τάφος τοῦ τύμβου VII
105, δ	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι IX, X καὶ XI ἀπὸ Α.
106, α - β	Βεργίνα.	Ὁ ἀμφορεὺς X 1, καὶ τὰ ἀγγεῖα XII 6 καὶ XIV 2
106, γ - δ	Βεργίνα.	Ταφὴ VIII Α ἀπὸ ΒΑ. καὶ ἡ ταφὴ Χ Β ἀπὸ Δ.
107, α	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι X, VII, XIII καὶ XIV ἀπὸ Β.
107, β	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι XII, II (ἐν μέρει), XVI καὶ XV (ἡμιανεσκαμμένος) ἀπὸ Δ.
108, α - β	Βεργίνα.	Λείψανα ταφῆς τοῦ τύμβου XIV ἀπὸ Δ. καὶ ὁ τύμβος XVI ἀπὸ Β.
109, α - β	Βεργίνα.	Οἱ ἐπάλληλοι τύμβοι XVB καὶ XVN ἀπὸ ΒΔ., ὁ τύμβος XVB
110, α	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XVII καὶ περαιτέρω XIV, XIII καὶ VIII ἀπὸ ΝΔ.
110, β	Βεργίνα.	Κτερίσματα τῆς ταφῆς XVII Β ἀπὸ Β.
110, γ - δ	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XVIII ἀπὸ ΝΔ. καὶ λείψανα τῆς ταφῆς XV III Α
111, α - γ	Βεργίνα.	Τρεῖς διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου XVII Α
112, α	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XIX ἀπὸ Ν.
112, β	Βεργίνα.	Ἰδιόμορφος πωρόλιθος (σῆμα;) τοῦ τύμβου XIX
112, γ	Βεργίνα.	Λείψανα τῆς ταφῆς XX Α ἀπὸ ΒΑ.

113, α καὶ γ	Βεργίνα.	Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφουXX Β
113, β	Βεργίνα.	Ὁ Τύμβος XXII ἀπὸ ΒΑ.
113, δ	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι XXVI, XXVIII (μέρος), XXV, XXVII καὶ XXIX ἀπὸ Β.
114, α	Βεργίνα.	Τύμβος C ἀπὸ ΒΔ. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ τὰ Παλατίτσια, δεξιὰ ἡ Βεργίνα
114, β - δ	Βεργίνα.	Ἡ ταφὴ C Β ἀπὸ ΒΔ., Λείψανα τῆς ταφῆς C Α, λεπτομέρεια κατὰ τὸ κέντρον τῆς ταφῆς C Β
115,ψα καὶ ε	Βεργίνα.	Τὰ ἀγγεῖα C Α 1 καὶ C Β 4 καὶ ἀγγεῖον τῆς ταφῆς C Δ
115, β - δ	Βεργίνα.	Τύμβος C ἀπὸ ΒΔ. Αἱ ταφαὶ Η, Ε, Ι, Β καὶ Δ,Τύμβος C ἀπὸ Β. κατὰ σειρὰν αἱ ταφαὶ Α, Γ, Β καὶ Δ. Ἡ ταφὴ C Δ καὶ ἡ θέσις τοῦ ξίφους
116, α - γ	Βεργίνα.	Ἀπὸ ΝΔ ταφαὶ C Z (ἐμπρὸς) καὶ C Η (δεξιά). Εἰς τὸ βάθος C Α καὶ C Γ. Ἀπὸ Ν. ταφὴ C Z. Ἡ ταφὴ C Θ ἀπὸ ΒΔ.
117, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ C Γ ἀπὸ Α., Ταφὴ C Η ἀπὸ Ν. καὶ ταφὴ CE ἀπὸ Β.
118, α - γ	Βεργίνα.	Τύμβος CI ἀπὸ ΒΔ, αἱ ταφαὶ CI Δ καὶ CI Α ἀπὸ ΒΑ., ἡ ταφὴ CI Α ἀπὸ Β.
119, α - β	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος CI, μερικὴ ἄποψις ἀπὸ ΒΑ. Κατὰ τὸ κέντρον ἡ ταφὴ CI Γ, ἡ ταφὴ CI Γ ἀπὸ ΒΑ.
119, γ - ε	Βεργίνα.	Τὰ ἀγγεῖα CΘ 18 καὶ CI Δ 15, τὰ ἀγγεῖα C Z 13, C Z 14 καὶ C Z 15, τὰ ἀγγεῖα CI Δ 12, CI Β 3 καὶ C Θ 17
120, α	Βεργίνα.	Οἱ ἐν τῇ ζώνῃ τῆς ὑπὸ κατασκευὴν ὁδοῦ τύμβοι ἀπὸ τοῦ XXV (ἐμπρὸς) καὶ ἐξῆς ὁρώμενοι ἐξ Α.
120, β - γ	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XXII ἀπὸ ΒΑ., ὁ τύμβος XXIII ἀπὸ Δ. Δεξιὰ οἱ τύμβοι XXIV καὶ XXII
121, α	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XXIV ἀπὸ ΒΔ. Εἰς δεύτερον ἐπίπεδον ὁ ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρονίκου τὸ 1953 τύμβος Z
121, β	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι XXV ἕως XXIX ἀπὸ Β.
121, γ	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι XXV, XXVI, XXVIII, XXIX, XXXIII καὶ XXXIV ἀπὸ Β.
122, α	Βεργίνα.	Μέρος τοῦ τύμβου XXIX ἀπὸ ΝΔ.
122, β	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XXXV καὶ εἰς δεύτερον ἐπίπεδον ἐξ ἀριστερῶν οἱ τύμβοι XXXII καὶ XXXI ἀπὸ ΝΔ.
122, γ	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ ΝΔ. Ἐμπρὸς οἱ τύμβοι XL καὶ XLI
123, α	Βεργίνα.	Οἱ δύο περίβολοι τοῦ τύμβου XXXVIII ἀπὸ ΝΔ.
123, β	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ Δ., ἐμπρὸς ὁ τύμβος XLII
123. γ	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XXXVIII ἀπὸ Β.
124, α	Βεργίνα.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ ΝΔ. Ἐμπρὸς ὁ τύμβος XL
124, β	Βεργίνα.	Ὁ τύμβος XLI ἀπὸ Δ.
124, γ	Βεργίνα.	Μέρος τοῦ τύμβου XXXIX ἀπὸ ΒΑ.
125, α - β	Βεργίνα.	Οἱ τύμβοι XLIV καὶ XLV ἀπὸ ΒΑ., μέρος τῶν τύμβων XLIII καὶ XLVII
125, γ - δ	Βεργίνα.	Βάσις στήλης τοῦ τύμβου XLVII, βάσις στήλης τοῦ τύμβου XLVIII
126, α	Βεργίνα.	Βάσις στήλης μεταξὺ τῶν τύμβων XLVIII καὶ XLIX
126, β	Βεργίνα.	Τύμβος XLIII. Ἀγγεῖα XLIII Α 3 - 5
126, γ - δ	Βεργίνα.	Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ταφῆς Α τοῦ τύμβου XL (βόρειος περίβολος)
127, α - γ	Βεργίνα.	Ἡ ταφὴ κατὰ τὴν συντεταγμένην 284, ἡ ταφὴ XLV Α ἐκ ΒΑ. καὶ ἡ ταφὴ XXXIII Γ
128, α - β	Βεργίνα.	Δύο φάσεις τῆς ταφῆς XXXIII Β
128, γ - δ	Βεργίνα.	Ἡ ταφὴ XLII Β καὶ μέρος τῶν περιβόλων τοῦ τύμβου LXI ἀπὸ Β.

129, α - ε	Βεργίνα.	Ἡ ταφὴ XLII A - ἡ ταφὴ LXIV Z ἀπὸ ΒΑ., ἀγγεῖα ταφῆς XXXVII A, ἡ ταφὴ LV A, ἡ ταφὴ LXIV Γ ἀπὸ Β.
130, α - γ	Βεργίνα.	Ἡ ταφὴ LXIV Γ ἀπὸ ΒΔ., ἄποψις τοῦ νοτίου ἡμίσεος τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Α., γενικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Δ.
131, α - γ	Βεργίνα.	Τμῆμα τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Δ., μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ ΝΔ., ἡ σταυροειδὴς τομὴ τοῦ τύμβου LXVI ἄνω ἀριστερά, Ταφαὶ LXV A (ἀριστερὰ) καὶ LXV B ἀπὸ ΝΑ.
132, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV A καὶ (εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ) LXV B ἀπὸ ΝΔ., ταφὴ LXV B ἀπὸ ΒΔ., ταφὴ LXV Γ ἀπὸ ΝΔ., λεπτομέρεια ταφῆς LXV Γ
133, α - ε	Βεργίνα.	Ταφὴ Δ ἀπὸ Β., ταφὴ Ε ἀπὸ ΒΑ., Ταφαὶ LXV Γ, Δ καὶ Σ ἀπὸ Ν., Ταφὴ Η ἀπὸ Β., ὁ πίθος τῆς ταφῆς Κ ἀπὸ Α. (πρβλ. Πίν. 134 γ)
134, α - ε	Βεργίνα.	Αἱ ταφαὶ Ι (ἐμπρὸς) καὶ Θ ἀπὸ ΝΔ., ταφὴ Ν ἐκ Δ., ἡ ταφὴ Κ μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ πίθου, μέρος τῆς ταφῆς Ξ ἀπὸ ΒΔ., Ταφὴ LXV Π ἀπὸ ΒΔ.
135, α - γ	Βεργίνα.	Μέρος τῆς ταφῆς LXV Π, ταφὴ LXV P ἀπὸ Δ., ταφὴ LXV Τ ἀπὸ Β.
136, α - γ	Βεργίνα.	Μέρος τῆς ταφῆς LXV Υ ἀπὸ ΒΔ.,μέρος τῆς ταφῆς LXV Φ ἀπὸ Β., ταφὴ LXV Χ ἀπὸ Ν.
137, α - δ	Βεργίνα.	Λεπτομέρεια τῆς ταφῆς LXV Χ, ταφὴ LXV Ψ μετὰ τὸν καθαρισμόν, ταφὴ LXV Ψ ἀπὸ ΝΑ., μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΑ ἀπὸ ΒΔ. (πρβλ. Πίν. 138 α)
138, α - γ	Βεργίνα.	Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΑ ἀπὸ ΒΑ. μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΒ, μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΓ ἀπὸ ΒΔ.
139, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV ΑΕ ἀπὸ Δ., ταφὴ LXV ΑΖ ἀπὸ ΒΑ., μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΘ
140, α - γ	Βεργίνα.	Μέρος τῆς ταφῆς ΑΙ, αἱ ταφαὶ ΑΚ καὶ ΑΛ ἀπὸ Β. (εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ὁ πίθος ΑΜ), αἱ ταφαὶ ΑΛ καὶ ΑΚ (εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ ΑΜ, δεξιὰ ΒΔ)
141, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV ΑΚ ἀπὸ Β., ταφὴ LXV ΑΝ ἀπὸ Δ., ἡ αὐτὴ ταφὴ LXV ΑΝ μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ πίθου
142, α - γ	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV ΑΞ ἀπὸ ΝΔ. (πρβλ. Πίν. 152α), ταφὴ LXV ΑΡ ἀπὸ Ν.,ἀπὸ κάτω δεξιὰ πρὸς ἄνω ἀριστερά: αἱ ταφαὶ LXV ΑΥ, ΑΤ, ὁ πίθος Χ καὶ δεξιὰ αὐτοῦ ἡ πρόχους 287 τῆς ταφῆς ΒΕ
143, α - δ	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV ΑΣ ἀπὸ ΒΔ., μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΩ ἀπὸ ΒΔ., ταφὴ LXV ΑΨ ἀπὸ Β., ταφὴ LXV ΒΑ ἀπὸ ΒΔ.
144, α - ε	Βεργίνα.	Ταφὴ LXV ΒΓ ἀπὸ Ν., ταφὴ LXV ΒΔ ἀπὸ ΒΑ., ταφὴ LXV ΒΖ ἀπὸ Δ., ταφὴ LXV ΒΘ ἀπὸ Α.,μέρος τῆς ταφῆς LXV ΒΚ ἀπὸ ΝΑ.
145, α - γ	Βεργίνα.	Χαλκᾶ εὑρήματα διάφορα, ζεύγη χαλκῶν πορπῶν, τύμβος III. Χαλκᾶ ψέλια
146, α - γ	Βεργίνα.	Τὸ χαλκοῦν ξίφος CΔ 20, αἱ σιδηραῖ αἰχμαὶ L A 3, LV B 11 καὶ VII A 1, τὸ ἀγγεῖον Γ 7 τοῦ τύμβου L, τὸ ἀγγεῖον LV 9
147, α - ς	Βεργίνα.	Τὸ ἀγγεῖον LV Δ 19, τὸ ἀγγεῖον LXIV A 1, λύχνος XXV A 19 καὶ τὰ ἀγγεῖα XXV A 13, XXV A 7 καὶ XXV A 5, λύχνος XLII B 9 καὶ δακρυδόχος XLII B 5, πυξὶς XXV A 6, τὰ ἀγγεῖα XXXIII B 4, XLII B 2 καὶ XXXIII B 8
148, α - γ	Βεργίνα.	Τὰ ἀγγεῖα XXXIX A 1 καὶ XXXIX 4, τὰ ἀγγεῖα XXXIII Γ 16 (ἀριστερὰ) καὶ XXXVIII 2 (δεξιὰ), τὰ ἀγγεῖα B LIX A I, LA 1 καὶ L 15
149, α - ε	Βεργίνα.	Τύμβος LXV: τὰ ἀγγεῖα Γ 74, Η 38 καὶ Γ 73, τὰ ἀγγεῖα Γ 7 καὶ Δ 8, τὸ καλύπτον τὸν πίθον τῆς ταφῆς Ε ἀγγεῖον LXV 32, τὰ ἀγγεῖα Η 39, Λ 21 καὶ Κ 225, τὰ ἀγγεῖα Μ 23, Ν 26 καὶ Μ 24

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΑΥΛΕΩΣ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως εἰς τὴν παραλιακὴν θέσιν «Μιάμπελι» (Ἅγ. Ἀθανάσιος), κειμένην παρὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς νήσου Κεφαλληνίας, διεξήχθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος κατὰ τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1957 δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Περὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν ἐδόθησαν ἀμέσως τότε σύντομοι περιγραφαί[1]. Εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνασκαφῆς προβαίνω μὲ κάποιαν καθυστέρησιν, διὰ λόγους ὀφειλομένους εἰς τὰς γνωστὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζομεν συνήθως[2].

Ἡ χρονολόγησις τοῦ κτηρίου, ὁ προορισμός του, αἱ μεταγενέστεραι τύχαι καὶ αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ὑπέστη, θέτουν προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις δύναται νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων τῆς ἀνασκαφῆς, ἐφ' ὅσον αἱ δημοσιευθεῖσαι ἀπόψεις ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν ἔχουν σχετικὴν μόνον ἀξίαν.

Ἡ ὕπαρξις τῶν ψηφιδωτῶν, τὰ ὁποῖα ἐκαλύπτοντο ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ.Ἀθανασίου, ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὴ καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Goodisson[3], ἂν καὶ ὅσα γράφει οὗτος σχετικῶς εἶναι μᾶλλον ἀσαφῆ, ἐκλαβὼν τὰ ὁρατὰ ὑπολείμματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου ὡς ἀνήκοντα εἰς βαλανεῖον. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἔπαυλις περιελάμβανε καὶ λουτρῶνα μεθ' ὑποκαύστων, κείμενον πρὸς τὴν Α. πλευρὰν τῶν ἀποκαλυφθέντων διαμερισμάτων, ὅπου ἡ κατασκευή, μετὰ τὸ 1822, μεγάλης δεξαμενῆς καὶ ἡ ἐντατικὴ ἔκτοτε καλλιέργεια ἔχουν ἐξαλείψει τὰ ἴχνη του[4]. Εἶναι πάντως βέβαιον ὅτι τὸ κτήριον ἐξετείνετο εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς δεξαμενῆς, πρὸς Α. τοῦ πέρατος τῶν σῳζομένων τοίχων τῶν θαλάμων II, III καὶ IV (Σχεδ. 1). Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ W. A. Goodisson, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ὡς καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ δωρικοῦ ναοῦ εἰς τὸ ἀκρωτήριον «Κάπρος» (Ἅγ. Γεώργιος) τὰ ἀναφερόμενα αὐτόθι, ἠγνοήθησαν παρὰ τῶν ἀρχαιολόγων, ἐγχωρίων καὶ ξένων,

1. BCH 82 (1958) Chronique des fouilles en 1957, σ. 728 ἑξ. J. et L. Robert, Bull. Epigr., REG 73 (1960) σ. 164, ἀρ. 188. Σ. Μαρινάτος, Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1958-1959, σ. 355 ἑξ.

2. Δυσχέρειαι ἰδίως εἰς τὴν φωτογράφησιν καὶ ἀπεικόνισιν, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνταξία τῆς καλλιτεχνικῆς σημασίας τῶν ψηφιδωτῶν. Τὰ σχεδιογραφήματα (Σχεδ. 4, Πίν. 3, 6, 10) ἔγιναν ἀπὸ τὴν κ. Δ. Καλλιπολίτη καὶ ἀποδίδουν τὴν σύνθεσιν τῆς διακοσμήσεως τῶν δαπέδων, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀναπληρώνουν τὸ κενὸν φωτογραφιῶν τοῦ συνόλου, αἵτινες ἀπήτουν ἀνάλογα τεχνικὰ μέσα.

3. W. A. Goodisson, An historical and topographical essay upon the Islands of Corfu, Leucadia, Cephalonia, Ithaca and Zante, London 1822, σ. 141.

4. Πήλινος δίσκος ἐκ στυλίσκου ὑποκαύστου εὑρέθη οὐχὶ κατὰ χώραν, ἀλλ' ἐντὸς τῆς νεωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου III. Ὁ O. Riemann, Recherches archéologiques sur les îles ioniennes, II Céphalonie (Bibl. des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, f. 12, Paris 1879) σ. 57-59, ἀντιγράφει ἁπλῶς τὸν Goodisson εἰς τὴν σύντομον περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, «εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας ὑπάρχει δάπεδον μετὰ ψηφιδωτῶν, νῦν κεκαλυμμένον». Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου III.

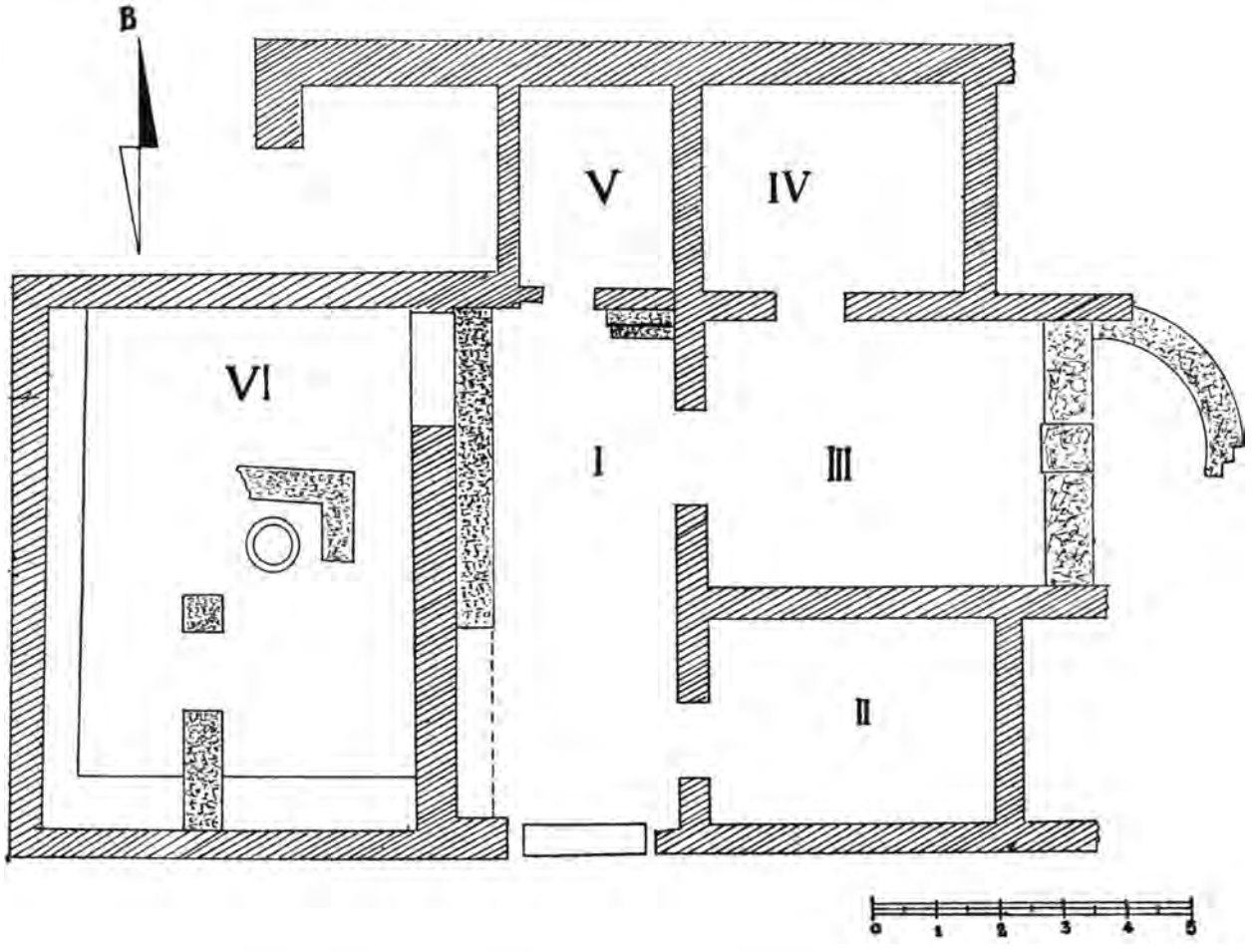

Σχεδ. 1. Κάτοψις τῆς ρωμ. ἐπαύλεως, εἰς θέσιν «Μιάμπελι» Κεφαλληνίας

τῶν ἐργασθέντων κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῆς νήσου[5]. Ἡ ὕπαρξίς των εἶχε λησμονηθῆ καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους μέχρι τοῦ 1944, ὁπότε ὁ κατ' ἐξουσιοδότησιν τοῦ ἰδιοκτήτου καλλιεργῶν τὸν ἀγρόν, ὀνόματι Ἀριστ. Κουρκουμέλλης, ἀπεκάλυψε τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ θαλάμου ΙΙ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ διάνοιξις ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δύο στρογγυλῶν λάκκων, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀνεύρῃ ὑπὸ τὸ δάπεδον « θησαυρούς ». Περὶ τῆς λαθραίας αὐτῆς ἀνασκαφῆς οὐδὲν εἶχε γνωσθῆ μέχρι τοῦ 1957. Τότε, μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ χωρίου Σκάλα εἰς τὴν νέαν θέσιν, παρὰ τὴν ἀκτὴν καὶ πλησίον τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος ἀνασκάπτει ἐκ νέου τὸν χῶρον τοῦ θαλάμου ΙΙ, πληροφορηθεὶς περὶ τῆς προγενεστέρας ἀποκαλύψεως τοῦ ψηφιδωτοῦ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ Κουρκουμέλλη, μεταναστεύσαντος ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἀμερικήν. Ἡ δευτέρα αὕτη παράνομος ἀνασκαφή, γενομένη δυστυχῶς τῇ ἀνοχῇ ὑπευθύνων προσώπων, ἐπέφερε νέαν φθορὰν εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ θαλάμου ΙΙ καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν στρωματικὴν ἔρευναν. Ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρον τὸν χῶρον, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1957, εἶχεν ὡς ἑξῆς: ἐκ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὁ Β. καὶ ὁ Δ. τοῖχος τοῦ θαλάμου ΙΙ εἰς ὕψ. 0,90-1 μ. καὶ τὸ δάπεδόν του. Τὰ χώματα εἶχον ἀπορριφθῆ ἔξω τῆς Ν. πλευρᾶς, εἰς τὴν ὄχθην τοῦ χειμάρρου, ῥέοντος παραλλήλως τοῦ κτηρίου πρὸς τὴν θάλασσαν, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ εἰς τὴν περιγραφήν του ὁ Goodisson. Ὁ μακρόστενος προθάλαμος Ι ἐκαλύπτετο μὲ ἐπίχωσιν ὕψ. 1,50-1,80 μ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ὡς καὶ ἡ ὑπαίθριος αὐλὴ VI. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ θαλάμου ΙΙΙ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν οἰκοδομηθῆ ὁ χριστιανικὸς ναός, ἦτο ἀβαθεστέρα. Ὁ Β. τοῖχος τοῦ θαλάμου ἦτο ὁρατὸς καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις φράκτου προστατεύοντος τὸν ἐντὸς τοῦ θαλάμου ΙΙΙ καλλιεργούμενον λαχανόκηπον. Ἡ ἀψὶς ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς ἐπιχώσεως. Ἐπομένως εἰς τὸν χῶρον τῶν θαλάμων ΙΙ καὶ ΙΙΙ, ὡς καὶ ἀνατολικῶς αὐτῶν, στρωματογραφικὴ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως ἦτο ἄσκοπος. Τοὐναντίον ἡ πρὸς Δ. καὶ Β. τοῦ χώρου αὐτοῦ ἔκτασις προσεφέρετο εἰς τὴν ἔρευναν, ἡ ὁποία παρέσχε καθαρὰν εἰκόνα τῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς VI. Αἱ παρατηρήσεις ἠλέγχθησαν κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἄλλων τομέων, ὅπου ἡ ἐπίχωσις δὲν εἶχε διαταραχθῆ καὶ συνέπεσαν πρὸς τὴν διακρίβωσιν τῶν ἀλληλοδιαδόχων κατασκευῶν καὶ προσθηκῶν εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τοίχους τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ παλαιοχριστιανικὸς ναὸς ἱδρύθη ἐπὶ τοῦ θαλάμου ΙΙΙ, ἀφοῦ τὸ ἀρχαῖον κτήριον εἶχεν ἤδη ἐρειπωθῆ. Δὲν ὑπῆρξεν ἐπομένως ἄμεσος συνέχεια ρωμαϊκοῦ κτηρίου καὶ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴν ἐπίχωσιν, πάχ. 0,30 - 0,50, ἥτις ἐσχηματίσθη φυσικῶς ἢ συνεπείᾳ τῆς καλλιεργείας δι' ἰσοπεδώσεως, διεπιστώθη στρῶμα μαύρου χώματος μὲ κεκαυμένα ξύλα καὶ ἀποτμήματα κεραμίδων στέγης, ἡμικυλινδρικῶν, μικρῶν διαστάσεων. Ἐντὸς τοῦ ἰδίου στρώματος εὑρέθησαν τμήματα πηλίνων χονδροειδῶν ἀγγείων (πίθων) τῶν χρόνων τῆς Ἐνετοκρατίας. Οἱ κέραμοι προήρχοντο ἐκ τῆς στέγης τοῦ παρεκκλησίου, ἦσαν δὲ συσσωρευμένοι ἑκατέρωθεν τῶν τοίχων τοῦ θαλάμου ΙΙΙ. Πρὸς τὸ ἴδιον στρῶμα ἐπιχώσεως ἀντιστοιχεῖ θεμέλιον προχείρου κτίσματος παρὰ τὸ φρέαρ τῆς αὐλῆς VI. Τὸ στρῶμα αὐτὸ τῆς ἐπιχώσεως ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν κατα-

5. Πρβλ. σχετικῶς πρὸς τὰ θρυλούμενα λουτρὰ παρὰ τὸ χωρίον Σκάλα: S. Benton, The Ionian Islands, BSA 32 (1931-1932) σ. 220. Ὁ Vryonis, τελευταίως ἀσχοληθεὶς περὶ Κεφαλληνίας, δὲν ἀναφέρει τι περὶ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου οὔτε περὶ τοῦ δωρικοῦ ναοῦ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (Κάπρος): Sp. I. Vryonis, An historical and archaeological Survey of Kephallenia. Amer. School Papers, 1951 (δακτυλογρ. διατριβή).

στροφὴν τοῦ παρεκκλησίου, πιθανώτατα περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος [6]. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ διεπιστώθη, τοὐλάχιστον ἐντὸς τῆς αὐλῆς VI, ἐπίχωσις πάχ. 0,30 ἐκ χώματος καθαροῦ, ἄνευ εὑρημάτων. Εἰς βαθύτερον στρῶμα εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια κεραμίδων στέγης παχυτέρου τοιχώματος τῶν προηγουμένων καὶ διαφορετικοῦ σχήματος. Ἡ τομὴ σχηματίζει ἐλαφράν, λίαν πεπλατυσμένην καμπύλην. Ἐπὶ δύο τεμαχίων σῴζεται σφραγὶς ἰσοσκελοῦς σταυροῦ, περιγεγραμμένου ἐν κύκλῳ (Πίν. 1γ). Ὁ τύπος τῶν κεράμων, ἂν καὶ ὁ ἰσοσκελὴς σταυρὸς δύναται νὰ χρονολογηθῇ μέχρι τοῦ 9ου ἢ τοῦ 10ου αἰῶνος, εἶναι παλαιοχριστιανικός [7]. Ἂν οἱ ἐνσφράγιστοι κέραμοι εἶναι νεώτεροι τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, μαρτυροῦν περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ναοῦ καὶ ἀνανεώσεως τῆς στέγης του πρὸ τῆς καταστροφῆς. Ὑπὸ τὰ θραύσματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς κεραμώσεως ἐσημειώθη στρῶμα τεφροῦ χώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων, τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ τῶν ὁποίων περιγράφονται κατωτέρω (ἀγγεῖα ὁμάδος Γ).

Ἡ καταστροφὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου ὠφείλετο πιθανὸν εἰς πυρκαϊάν, διότι ἀμέσως ὑπὲρ τὸ δάπεδόν του ἐξετείνετο στρῶμα μαῦρον ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τοῦ πυρός, εἰς ὅσην ἔκτασιν ἡ ἐπίχωσις δὲν εἶχε διαταραχθῇ, ὅπως ἄνω τοῦ δαπέδου τοῦ προθαλάμου Ι, εἰς τὸν θάλαμον IV καὶ εἰς τὴν αὐλὴν VI. Χρονολογικὸν ὅριον post quem διὰ τὴν ἐκ πυρκαϊᾶς καταστροφὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου παρέχει χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Κωνσταντίου Β′ (337 - 361) εὑρεθὲν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς (βλ. κατωτέρω).

Ἀρκετὰ ὄστρακα εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τῆς αὐλῆς VI καὶ τοῦ δωματίου V, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον δὲν ἔφερε ψηφιδωτόν, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἐκ πεπατημένης στρώσεως ἀμμοκονιάματος. Ἡ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἀνασκαφή, ἐντὸς τῆς αὐλῆς VI καὶ ἔξω τῶν θαλάμων, δὲν ἀπέδωσεν εὑρήματα ἀρχαιότερα τοῦ τέλους τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, ἐπομένως ὁ χῶρος, ἔνθα ἡ ἔπαυλις, δὲν εἶχε κατοικηθῇ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης [8]. Ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων τοῦ κατωτάτου στρώματος (ὁμὰς Α), ἐπιδεκτικὰ χρονολογήσεως εἶναι ἐλάχιστα ἀποτμήματα πινακίων τῆς κατηγορίας terra sigillata ἰταλιωτικῆς ἴσως προελεύσεως.

Διάφορός πως τῆς σημειωθείσης εἶναι ἡ στρωματογραφία τοῦ δωματίου V καὶ τοῦ ἀμέσως συνεχομένου τομέως τοῦ προθαλάμου Ι, ὡς καὶ τοῦ πρὸς Δ. γειτνιάζοντος χώρου. Ὁ χῶρος οὗτος εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς νάρθηξ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνῳκοδομήθη εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ διαδοχὴ τῶν κτισμάτων διακρίνεται σαφῶς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ προθαλάμου Ι (Πίν. 1α). Ὁ ρωμαϊκὸς τοῖχος ὁ χωρίζων τὸν προ-

6. Ὡς συνάγεται ἐκ νομίσματος ἐνετικοῦ: SAN. MARC. VEN. II, κεφαλὴ λέοντος. Ὅπ. DALMA. E.T. ALBAN. Πρβλ. N. Papadopoli Aldobrandini, Le Monete di Venezia (1919), πίν. 148, 7 (τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ.). Ἡ ταύτισις τῶν νομισμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν Καν Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου, τὴν ὁποίαν καὶ εὐχαριστῶ.

7. Ὁ κ. Α. Ξυγγόπουλος, ἔχων ὑπ' ὄψει του φωτογραφίαν τῶν σφραγισμάτων, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ὅτι δὲν ἀποκλείει, μὲ κάποιαν βεβαίως ἐπιφύλαξιν, τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν.

8. Ὁ O. Riemann, ἔ.ἀ. σ. 59, ἀκολουθῶν τὸν Goodisson, μνημονεύει τάφους ἐκ κεράμων (ρωμαϊκοὺς ἢ ἑλληνιστικούς;) ἐπὶ τοῦ λόφου νοτίως τῆς ἐπαύλεως, ὅπου καὶ τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα (Παλαιόκαστρον). Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ ἐπὶ τεραστίου βράχου ἀποσπασθέντος καὶ κατολισθήσαντος πρὸς τὴν θάλασσαν, διεπίστωσα ἐγκοπὰς θεμελιώσεως καὶ ἐπίχωσιν περιέχουσαν τεμάχια ἀγγείων καὶ λύχνων ἑλληνιστικῶν.

θάλαμον ἀπὸ τοῦ δωματίου V, σῳζόμενος εἰς ὕψος 0,60, ἔχει πάχος 0,35 καὶ ἀποτελεῖται ἐκ λεπτῶν ὀπτοπλίνθων συνδεομένων δι' ἀμμοκονιάματος. Ἕτερος τοῖχος, ἐκ λίθων καὶ κεράμων ἀναμίκτων, πάχους 0,30, προσεκολλήθη εἰς τὸν προηγούμενον κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ. Τέλος, ὁ συνεχόμενος τρίτος τοῖχος, πάχ. 0,52, ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ, ἀμελοῦς κατασκευῆς, ἀνήκει εἰς τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον. Οἱ δύο μεταγενέστεροι τοῖχοι ἑδράζονται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται κάτωθι αὐτῶν ἀλώβητον. Ἕνεκα τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ χώρου ὡς νάρθηκος, ἐδῶ ἡ μεταγενεστέρα ἐπίχωσις ἔφθανε εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον ἢ εἰς τὴν αὐλὴν VI, ἀκριβῶς δὲ εἰς ὕψ. 0,35 ὑπὲρ τὸ ρωμαϊκὸν δάπεδον τοῦ δωματίου V. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου αὐτοῦ παρετηρήθη στρῶσις κεράμων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ τῆς στρώσεως ἑδραζόμενος εὑρέθη σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος (Πίν. 1β καὶ 2β). Οὗτος εἶχε μεταφερθῆ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ δωρικοῦ ναοῦ, ὅπου νῦν τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Εἶναι προφανὲς ὅτι κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἡ σχηματισθεῖσα ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ἐπίχωσις εἶχεν ἀφαιρεθῆ μέχρι τοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ ἐτοποθετήθη ὁ σφόνδυλος τοῦ δωρικοῦ κίονος. Ὅθεν δικαιολογεῖται ἡ ἔλλειψις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο (δωμάτιον V καὶ συνεχόμενον τμῆμα τοῦ προθαλάμου) κεραμεικῶν εὑρημάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἀλλ' ἡ κατωτέρα μέχρι τοῦ ρωμαϊκοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου V ἐπίχωσις, βάθους 0,35, περιεῖχε πολλὰ θραύσματα ἀμφορέων καὶ ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὁ προορισμὸς τοῦ δωματίου τούτου ὡς ἀποθήκης τῆς ἐπαύλεως.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου (Σχεδ. 1), τὰ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα ἀποτελοῦν μέρος μόνον τοῦ συνόλου, τὸ κυριώτερον βεβαίως, τῆς ἐπαύλεως, ἐκτεινομένης ἀρχικῶς ἔτι πρὸς Α., ὡς προκύπτει ἐκ τῶν σῳζομένων προβολῶν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τοίχων πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Οἱ τοῖχοι εἶχον ἀποκοπῆ καὶ κατεδαφισθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ θαλάμου III ὡς χριστιανικοῦ ναοῦ. Ποίαν διαμόρφωσιν εἶχε τὸ πρὸς Α. καταστραφὲν τμῆμα τῆς ἐπαύλεως δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ἕνεκα τῆς ἀφαιρέσεως καὶ αὐτῶν τῶν θεμελίων.

Τὸ ὑπολειφθὲν μέρος τοῦ οἰκοδομήματος ἀποτελεῖται ἐκ στενομήκους προθαλάμου Ι διήκοντος ἀπὸ Ν. πρὸς Β., τριῶν κατὰ σειρὰν θαλάμων ΙΙ,ΙΙΙ καὶ IV ἀνατολικῶς τοῦ προθαλάμου κειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεσαῖος ΙΙΙ εἶναι εὐρύτερος τῶν ἄλλων, ἑνὸς μικροῦ δωματίου V κειμένου κατὰ τὴν πρὸς Β. ἐπέκτασιν τοῦ προθαλάμου, καὶ τέλος ἐκ τῆς ὑπαιθρίου αὐλῆς VI δυτικῶς τοῦ τελευταίου καὶ ἴσου μήκους πρὸς αὐτὸν (Πίν. 2α). Ὁ προθάλαμος διαστάσεων 8,20 × 3,25 ἔχει τὴν εἴσοδον ἐκ τῆς Ν. στενῆς πλευρᾶς, ὅπου εὑρέθη κατὰ χώραν μαρμάρινον μονόλιθον κατώφλιον μήκους 1,95 καὶ πλάτους 0,50, μεταξὺ δύο παραστάδων σχηματιζομένων διὰ τῶν ἀπολήξεων τῶν ἑκατέρωθεν τοίχων, προβαλλομένων τοῦ μὲν ἀνατολικοῦ 0,40, τοῦ δὲ δυτικοῦ 0,90. Ὁ προθάλαμος ἐπικοινωνεῖ διὰ θυρῶν μὲ τοὺς θαλάμους ΙΙ (διαστ. 4,50 X 3,20) καὶ ΙΙΙ (διαστ. 6 X 4,25). Εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ θαλάμου ΙΙΙ ἀνοίγεται θύρα, δι' ἧς οὗτος ἐπικοινωνεῖ μετὰ τρίτου θαλάμου IV (διαστ. 4 × 3,40). Τὰ δάπεδα τῶν διαμερισμάτων Ι, ΙΙ, ΙΙΙ καὶ IV κοσμοῦνται διὰ ψηφιδωτῶν. Ἀπὸ Β. ὁ προθάλαμος ἐπικοινωνεῖ διὰ θύρας πρὸς μικρὸν δωμάτιον V, ἔχον μῆκος ὅσον ἀκριβῶς τὸ πλάτος τοῦ θαλάμου IV (4 μ.) καὶ πλάτος 2,35.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἔλλειψις κανονικότητος εἰς τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως,

ὑποπίπτουσα ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὡς πρὸς τὴν διαγραφὴν τῶν γωνιῶν καὶ τὴν θέσιν τῶν θυρῶν. Οἱ τοῖχοι τοῦ περιβόλου τῆς αὐλῆς VI ἔχουν ἐλαφρῶς λοξὴν κατεύθυνσιν, σχηματίζοντες ἀμβλεῖαν ἢ ὀξεῖαν γωνίαν μετὰ τῶν ἐγκαρσίων τοίχων, οὕτως ὥστε ἡ κάτοψις τῆς αὐλῆς VI λαμβάνει σχῆμα τραπεζιοειδές. Αἱ θύραι πάλιν τοῦ προθαλάμου ἔχουν ἀνοιχθῆ ἀσυμμέτρως. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῶν θαλάμων II καὶ IV, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν ἀντιστοιχίαν ἐντὸς τοῦ ὅλου διαγράμματος, διαφέρουν μεταξύ των. Ἡ ἐξωτερικὴ θύρα τοῦ προθαλάμου, ἀνοίγματος 2 μ. καὶ ἡ ἔναντι αὐτῆς ἐσωτερική, ἀνοίγματος 0,87, παρεκκλίνουν οὐσιωδῶς τοῦ ἄξονος αὐτοῦ.

Δυτικῶς τοῦ προθαλάμου σχηματίζεται, διὰ τῆς προεκτάσεως τοῦ Β. καὶ τοῦ Ν. τοίχου, ὑπαίθριος αὐλὴ VI, (Πίν. 2α, β), ἔχουσα πλ. 6 μ., μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ ὁ προθάλαμος διὰ θύρας κειμένης εἰς τὸ Β. πέρας τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ἐσωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Ν. καὶ τοῦ Δ. περιβόλου τῆς αὐλῆς σχηματίζεται ἔδρανον (πεζούλιον) ἐκτισμένον μὲ ὀπτὰς πλίνθους, ὕψους 0,45 καὶ πλάτους 0,78 παρὰ τὸν Ν. τοῖχον, πλάτους 0,50 παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον.

Ἕνεκα τῆς πιέσεως τῶν χωμάτων, τὴν ὁποίαν θὰ ὑφίστατο τὸ κτήριον ἀπὸ Β., ἐφ' ὅσον τὸ ἔδαφος εἶναι κατωφερὲς πρὸς τὰ ΝΑ., ὁ ἐξωτερικὸς Β. τοῖχος εἶναι παχύτερος τῶν λοιπῶν. Οὗτος προεκτείνεται πρὸς Δ. πέραν τοῦ δωματίου V καὶ ἦτο ἀναλημματικός, σχηματίζων γωνίαν μὲ τὸ ἕτερον σκέλος του κατευθυνόμενον πρὸς Ν., διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς στερεότητος τοῦ κτηρίου.

Ἡ ἀπὸ Ν. εἴσοδος τοῦ προθαλάμου ἀπετέλει καὶ τὴν εἴσοδον τῆς ἐπαύλεως, ἑπομένως ἡ Ν. πλευρὰ ἦτο καὶ ἡ πρόσοψις αὐτῆς. Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν Ν. πλευρὰν κατευθύνεται ἡ κοίτη τοῦ χειμάρρου. Ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι αὕτη, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, μετετοπίσθη πρὸς Β., δὲν πιστεύω ὅτι θὰ ἀπεῖχε πολὺ τῆς σημερινῆς, διότι νοτιώτερον τὸ ἔδαφος ὑψοῦται ἀμέσως εἰς φυσικὸν λόφον. Ἡ κοίτη θὰ ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολὺ βαθυτέρα. Τίθεται ἑπομένως τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ Ν. προσπελάσεως, διὰ τὴν ὁποίαν φυσικὸν ἐμπόδιον ἀπετέλει ἡ κοίτη τοῦ χειμάρρου. Ἐχρειάζετο λοιπὸν γέφυρα, προφανῶς ξυλίνη, δι' ἧς θὰ ἐγίνετο ἡ μετὰ τῆς ἐπαύλεως ἐπικοινωνία. Μὲ τὴν παρατήρησιν αὐτὴν θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ἡ ἔπαυλις περιβαλλομένη, ἀπὸ ΒΑ. καὶ Δ. ὑπὸ κλειστῶν τοίχων, προφυλασσομένη δὲ ἀπὸ Ν. καὶ κατὰ τὴν εἴσοδόν της ὑπὸ τῆς βαθείας κοίτης τοῦ χειμάρρου, ἠδύνατο νὰ προστατευθῇ εὐχερῶς ἐν περιπτώσει ἀπειλῆς ἐπερχομένης ἔξωθεν. Εἰς τὸν λόγον ἑπομένως αὐτὸν ὀφείλεται ὁ δοθεὶς προσανατολισμὸς καὶ ἡ τοποθέτησις τῆς εἰσόδου ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ χειμάρρου.

Εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς αὐλῆς VI, ἐξέχει τοῦ ἐδάφους εἰς ὕψ. 0,75 μονόλιθον προστομιαῖον φρέατος (Πίν. 1β) διαμέτρου 0,90. Ἡ βάσις αὐτοῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν στάθμην τοῦ στρώματος ἐκ τεφροῦ χώματος, δηλ. τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν κάτω στρώματος, χρονολογουμένου εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν. Ὅθεν ἡ τοποθέτησις τοῦ προστομιαίου ἀνάγεται εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ κτηρίου, δηλ. εἰς τὸν παλαιοχριστιανικὸν ναόν, ὁ ὁποῖος διετηρήθη μέχρι τοῦ 9ου ἢ 10ου αἰῶνος, ὁπότε κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. Τὰ ὑπολείμματα προχείρου κτίσματος παρὰ τὸ φρέαρ (τοῖχος ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ) πάχ. 0,55, ἀνήκουν εἰς τὴν τρίτην περίοδον, δηλ. εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ὑστέρων βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας, ὁπότε ἀνῳκοδομήθη τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, δηλ. τοῦ θαλάμου III τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως. Ἀλλ' ἡ τετράγωνος βάσις πεσσοῦ καὶ τὸ τοιχάριον τὸ καλύπτον τὸ πεζούλιον εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς, ἀνάγονται εἰς ἣν ἐποχὴν καὶ τὸ προστομιαῖον τοῦ φρέατος.

Οἱ τοῖχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν ἀσβεστολιθικῶν πετρῶν, πλὴν τῶν παραστάδων τῶν θυρῶν, ὅπου χρησιμοποιοῦνται ὀπτόπλινθοι. Ἴσως ἀπὸ ὡρισμένου τινὸς ὕψους οἱ τοῖχοι ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκτισμένοι δι' ὀπτοπλίνθων μετὰ κονιάματος. Τὸ πάχος τῶν τοίχων ποικίλλει. Ὁ κατὰ μῆκος τῆς Β. πλευρᾶς ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος ἔχει πάχος 0,75, περίπου δὲ τὸ αὐτὸ πάχος ἔχει καὶ ὁ Δ. τοῖχος τοῦ προθαλάμου. Τὸ πεζούλιον τῆς αὐλῆς εἶναι καὶ αὐτὸ ἐκτισμένον δι' ὀπτοπλίνθων μετὰ κονιάματος. Αἱ παραστάδες τῆς θύρας τοῦ δωματίου V σῴζονται εἰς ὕψ. 0,75 καὶ 0,65, ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτικὴ ἀντιστοίχως. Τοῦ θαλάμου II ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος, πάχους 0,45, εἶναι κατεστραμμένος μέχρι τοῦ δαπέδου, πλὴν μικροῦ τμήματος σῳζομένου εἰς ὕψ. 0,38 παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν. Ὁ ἴσου πάχους Ν. τοῖχος σῴζεται κατὰ μῆκος 1,30 ἀπὸ τῆς Δ. γωνίας καὶ εἰς ὕψ. 0,90. Ἀμφότεροι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν λίθων καὶ κονιάματος, ὁ Δ. τοῖχος διήκει κατὰ τὸ πλάτος τῶν τριῶν θαλάμων II, III καὶ IV, ἔχει πλάτος 0,45 καὶ ἀπολήγει κατὰ τὰ ἀνοίγματα τῶν θυρῶν εἰς παραστάδας ἀποτελουμένας ἐκ κανονικῆς δι' ὀπτοπλίνθων τοιχοδομίας. Ἀλλ' ἡ Β. παραστὰς τῆς θύρας τοῦ θαλάμου II, ἐκτισμένη διὰ λίθων, εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα, ὀφειλομένη εἰς ἐπισκευὴν τοῦ κτηρίου, καθ' ἣν τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας πλ. 1,72 ἐμειώθη κατὰ 0,50. Πράγματι ἡ ἀρχικὴ ἀπόληξις τοῦ τοίχου εἰς ἀπόστασιν 0,77 ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ θαλάμου II, διαμορφοῦται κανονικῶς δι' ὀπτοπλίνθων. Μετὰ τὴν προσθήκην τῆς διὰ λιθοδομῆς ἐκτισμένης παραστάδος, τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας ἐμειώθη εἰς 1,22. Κατὰ χώραν σῴζεται καὶ τμῆμα τῆς λιθίνης πλακὸς τοῦ κατωφλίου.

Ὁ Δ. τοῖχος τοῦ θαλάμου II διατηρεῖται εἰς ὕψ. 1 μ. ὑπὲρ τὴν στάθμην τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ θαλάμου III εἶναι ἐμφανεῖς αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς ἱστορίας τοῦ κτηρίου. Κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν οἱ τοῖχοι ἀπεκόπησαν καὶ κατεδαφίσθησαν ἐν μέρει, μέχρι τῆς γραμμῆς τῶν ἐγκαρσίων τοίχων τῶν θαλάμων II καὶ IV. Ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου τοῦ θαλάμου III, εἰς ὕψ. ὑπὲρ τὸ 1 μ., φαίνεται ἡ παλαιοχριστιανικὴ συμπλήρωσις τῆς τοιχοδομίας διὰ κανονικῶν λιθοπλίνθων, συνεχιζομένη εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἀψῖδος καὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὴν πέρατος τοῦ Β. τοίχου καὶ πρὸς τὴν βάσιν αὐτοῦ, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὸ ἀρχικὸν ρωμαϊκὸν κτήριον. Ἀνήκει δὲ τὸ ὑψηλότερον τμῆμα τοῦ τοίχου ἀπὸ ὕψ. 0,80 καὶ ἄνω εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναΐσκου κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχήν. Ὁ Δ. τοῖχος τοῦ θαλάμου III σῴζεται εἰς ὕψ. 0,80. Ὁ Α. τοῖχος κατεδαφίσθη κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον, ὁπότε ὁ χῶρος ἐκλείσθη ἀπὸ ἀνατολῶν διὰ τῆς ἀψῖδος. Ὁ τοῖχος οὗτος ἔκειτο ὑπὲρ τὸ 1 μέτρον πέραν τῆς γραμμῆς τῶν ἀντιστοίχων ἐγκαρσίων τοίχων τῶν θαλάμων II καὶ IV. Εἶναι δηλ. ὁ μεσαῖος θάλαμος III ὄχι μόνον εὐρύτερος κατὰ τὸ πλάτος ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μῆκος τῶν δύο πλαγίων, ἡ δὲ ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ δαπέδου, διατηρουμένη εἰς κακὴν κατάστασιν (Σχεδ. 4) φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη ὅλων.

Τοῦ θαλάμου IV ὁ Β. τοῖχος σῴζεται εἰς ὕψ. 0,60, ὁ Α. εἰς ὕψ. 0.86, ὁ Δ. εἰς ὕψ. 0,90, πάντες δὲ ἀνήκουν εἰς τὸ ἀρχικὸν ρωμαϊκὸν κτήριον. Τοῦ μικροῦ δωματίου V ὁ Δ. τοῖχος διατηρεῖται εἰς ὕψ. 0,40, ἐστήριξε δὲ τὴν ἐπίχωσιν καὶ τὴν στρῶσιν προχείρου δαπέδου ἐκ κεράμων καὶ λίθων τοῦ χώρου τούτου, χρησιμεύσαντος ὡς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος τοῦ μεταβυζαντινοῦ ναοῦ. Ὁ Δ. τοῖχος τοῦ προθαλάμου I εὑρέθη κατεστραμμένος μέχρι τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον του σῴζονται αἱ λίθιναι πλάκες κατωφλίου θύρας, ἀνοίγματος 1,90, δι' ἧς ἐπεκοινώνει ὁ προθάλαμος μετὰ τῆς αὐλῆς VI. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, πρὸ τῆς θύρας τοῦ θαλάμου III, κατὰ τὴν παλαιο-

χριστιανικὴν ἐποχὴν προσετέθη τοῖχος ἐγκαρσίως τοῦ προθαλάμου Ι, ὁ ὁποῖος εἶχε στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἀφῃρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ὅταν διεπιστώθη ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ καλὴ διατήρησις τοῦ ψηφιδωτοῦ. Ἐντὸς τῆς ἀμέσως ὑπὲρ τὸ δάπεδον ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου IV εὑρέθησαν μικρά τινα τμήματα ἀμμοκονιάματος προερχόμενα ἐκ τῶν τοίχων καὶ φέροντα χρώματα, κίτρινον καὶ βαθὺ ἐρυθρόν. Ἐκοσμοῦντο λοιπὸν οἱ τοῖχοι διὰ νωπογραφιῶν κατὰ τὴν πρώτην οἰκοδομικὴν ἐποχὴν τοῦ κτηρίου.

ΚΕΡΑΜΕΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εὑρέθησαν πολλὰ ἀποτμήματα ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, δηλ. πίθων, χυτρῶν, ἀμφορέων, πινακίων, διὰ τὰ ὁποῖα χρονολογικὸς καθορισμὸς εἶναι δυσχερής, ἕνεκα ἐλλείψεως συστηματικῆς μελέτης ὁμοειδῶν εὑρημάτων χρονολογουμένων μὲ ἀκρίβειαν. Διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν τύπον τῶν ἀγγείων ἐλήφθη κυρίως ὑπ' ὄψιν ἡ ὑπὸ τοῦ H. S. Robinson δημοσίευσις τῆς κεραμεικῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων ὀλίγα εἶναι τὰ ἀποτμήματα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ καταταχθοῦν εἰς γνωστὴν κατηγορίαν καὶ νὰ παράσχουν χρονολογικὴν ἔνδειξιν. Ταῦτα ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν τάξιν τῶν terra sigillata καὶ εἶναι ἐπείσακτα. Τὰ πολλὰ εὑρήματα εἶναι ἀσφαλῶς ἐγχωρίου κατασκευῆς.

Εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα κατάλογον περιελήφθησαν κατ' ἐπιλογὴν τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ εὑρήματα. Ἡ κατάταξις εἰς τρεῖς ὁμάδας, Α, Β καὶ Γ, ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθησαν καὶ τοῦ βάθους τοῦ στρώματος.

Εἰς τὴν ὁμάδα Α ἀνήκουν τὰ ὀλίγα ἐπείσακτα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἐγχωρίου προελεύσεως, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς βαθυτάτης ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς VI.

Εἰς τὴν ὁμάδα Β ἀνήκουν τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ μικροῦ δωματίου V, εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ ἔδαφός του, τὸ ἐκ σκληροῦ κονιάματος. Ταῦτα εἶναι χονδροειδῆ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως. Τὸ πλῆθος τῶν εὑρημάτων ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι τὸ δωμάτιον V ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη.

Χρονολογικὴ διαδοχὴ μεταξὺ τῶν ὁμάδων Α καὶ Β δὲν προκύπτει σαφῶς. Τὰ ἀγγεῖα καὶ τῶν δύο ὁμάδων ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ κτηρίου ὡς κατοικίας. Οὐδὲν κινητὸν εὕρημα ἐσημειώθη, δυνάμενον νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν διαφορετικοῦ προορισμοῦ τοῦ κτηρίου ἢ ὡς ἁπλῆς κατοικίας.

Α 1 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα πινακίου terra sigillata σφζ. διαστ. 0,07 Χ 0,055. Πηλὸς ἐρυθρός, καθαρὸς καὶ λεπτόκοκκος. Ἐσωτερικῶς διακόσμησις ἐν κύκλῳ, περὶ τὴν βάσιν, παραλλήλων ἑλικοειδῶν γραμμῶν διὰ τροχίσκου, αἵτινες σχηματίζουν πλοχμόν.

Διὰ τὸ εἶδος τοῦ πινακίου πρβλ. H. S. Robinson, Pottery of the Roman Period. The Athenian Agora V (Princeton 1959) G 185, πίν. 7, 65. Ἡ διὰ τροχίσκου διακόσμησις ὁμοία πρὸς τὴν ἐπὶ μαρμαρίνου πινακίου ἐγχάρακτον, Robinson ἔ.ἀ. K 147, πίν. 73.

Α 2 (Σχεδ. 2). Τρία ἀποτμήματα χείλους βαθέος πινακίου ἢ κυαθίου. Σῳζ. ὕψ. 0,042, διάμ. 0,18. Πηλὸς ἐρυθρός, ἐπίχρισμα ἐρυθρὸν πρὸς τὸ ἰῶδες.

Α 3 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χείλους βαθέος πινακίου, διαμ. 0,20. Πηλὸς ἐρυθρός, ἴχνη ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ πρὸς τὸ ἰῶδες. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας δια-

κόσμησις ἀνάγλυφος : φύλλον ἢ κλάδος φοινικοειδοῦς δένδρου. Διὰ τὸ σχῆμα πρβλ. Robinson ἔ.ἀ. Μ 66, πίν. 70. Τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἴσως ἰταλιωτικῆς προελεύσεως ἀγγεῖα.

Α 4 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χείλους ἀνοικτοῦ ἀγγείου, λεκανίδος ἢ μεγάλου πινακίου. Διαμ. περίπου 0,24. Πηλὸς κιτρινόφαιος. Διὰ τὸ σχῆμα πρβλ. ἔ.ἀ. Μ 100, πίν. 72.

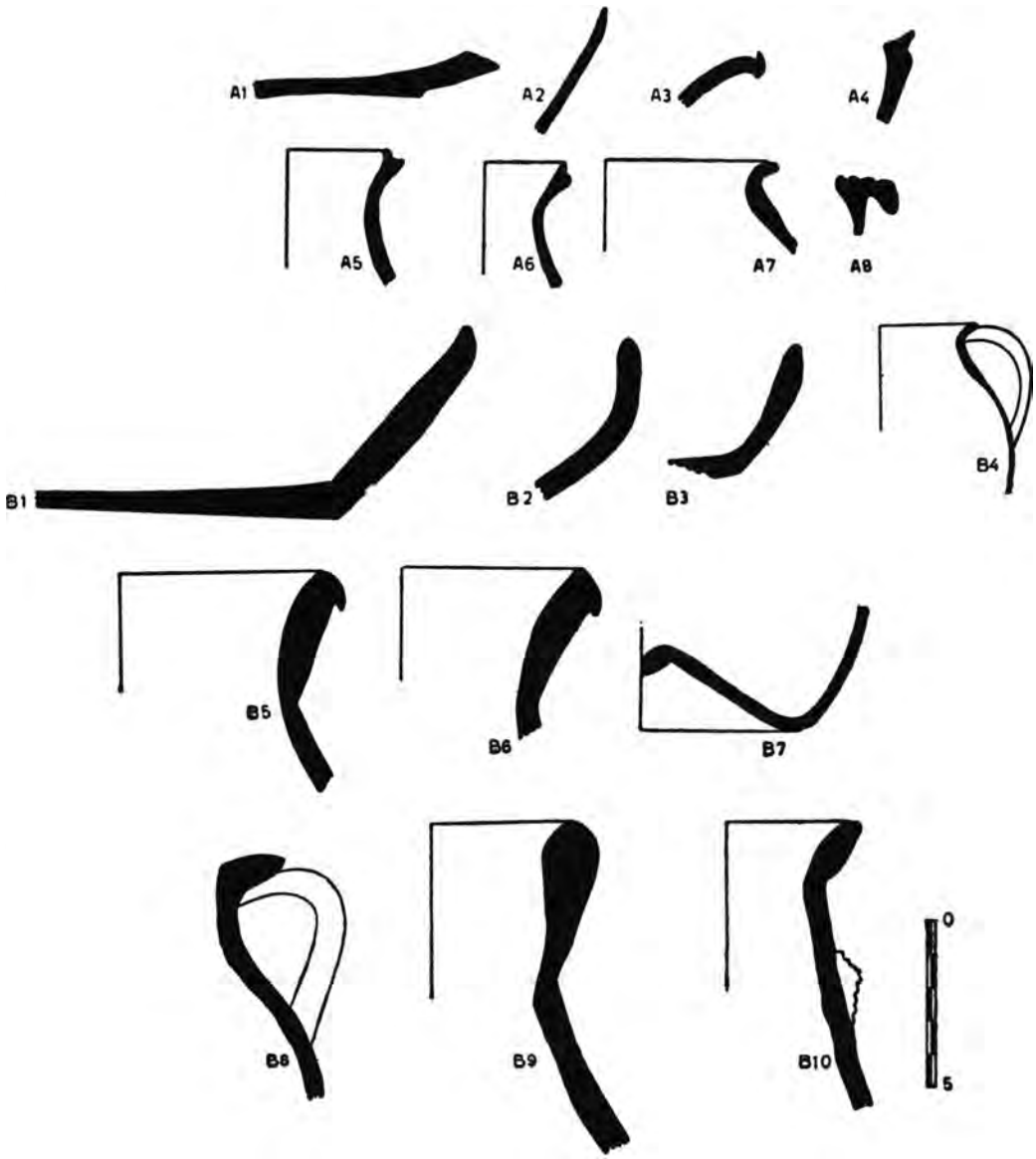

Σχεδ. 2. Τομαὶ ἀγγείων ὁμάδων Α καὶ Β

Α 5 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χείλους οἰνοχόης, διαμ.0,06, διαστ.0,034 Χ 0,036. Σῴζει ἴχνη τῆς ἀποσπασθείσης λαβῆς. Πηλὸς κίτρινος ἐρυθρωπός. Διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ χείλους αὔλακα πρβλ. Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν Ρ 8762, τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Α 6 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα ὁμοίου πρὸς τὸ προηγούμενον ἀγγείου, διαμ. 0,05, ὕψ. 0,036. Πηλὸς ἐρυθρὸς ἀνοικτόχρωμος.

Α 7 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χείλους κυαθίου ἢ χύτρας ἄνευ λαβῶν, διαμ. 0,10, σῳζ. διαστ. 0,057 Χ 0,03. Πηλὸς ἐρυθρός, ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια μαύρη ἐκ τῆς πυρᾶς.

Α 8 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χείλους λεκάνης, διαμ. 0,13, σῳζ. διαστ. 0,057 × 0,020. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας περιφερεῖς αὔλακες. Πηλὸς κιτρινωπὸς ἀνοικτόχρωμος. Πρβλ. Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν G 99, πίν. 6, 72, ἰδίως διὰ τὸ σχῆμα τοῦ χείλους.

Β 1 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα πινακίου, διάμ. χείλους περίπου 0,37, σῳζ. διαστ. 0,14 × 0,18. Πηλὸς πορτοκαλόχρους, ἐπίχρισμα ἐρυθρωπόν, ἐπιτεθειμένον ἀνισομερῶς. Πρβλ. Robinson ἔ.ἀ. K 36 (P 3062).

Β 2 (Σχεδ. 2). Ὅμοιον, διαμ. περίπου 0,27, σῳζ. διαστ. 0,055 × 0,10. Πηλὸς κιτρινωπὸς ἀνοικτόχρωμος. Ἴσως μεταγενέστερον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Β 3 (Σχεδ. 2). Ὅμοιον, διαμ. 0,24, σῳζ. διαστ. 0,13 × 0,053. Πηλὸς κιτρινωπός, ἴχνη ἐρυθροῦ βερνικίου.

Β 4 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα μικροῦ κανθάρου, σῳζ. διαστ. 0,058 × 0,054. Πηλὸς τεφρόχρους, βερνίκι φαιόν. Ἡ λαβὴ ἀδεξίως προσαρμοζομένη ὑπὸ τὸ χεῖλος. Ὁ τύπος τῆς λαβῆς ἀπαντᾷ ἀπὸ τοῦ 2ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Πρβλ. Robinson ἔ.ἀ. M 71, πίν. 21 καὶ J 36, πίν. 9,68.

Β 5 (Σχεδ. 2). Ἀμφορέως χεῖλος, διαστ. 0,065 × 0,10. Πηλὸς τεφρόχρους χονδρόκοκκος.

Β 6 (Σχεδ. 2). Ὅμοιον, διαστ. 0,055 × 0,105. Πηλὸς ροδόχρους χονδρόκοκκος. Τὰ ἄνω ἀποτμήματα Β 5 καὶ Β 6 ἀνήκουν εἰς κοινοὺς χονδροειδεῖς ἀμφορεῖς, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ χείλους θὰ ἠδύναντο νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος (Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν P 11629 καὶ M 91), ἀλλὰ προφανῶς ὁ τύπος διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς ἑπομένους αἰῶνας.

Β 7 (Σχεδ. 2). Πυθμὴν κλειστοῦ ἀγγείου οἰκιακῆς χρήσεως, ἴσως οἰνοχόης. Διαστ. 0,127 × 0,095. Πηλὸς ροδόχρους κιτρινωπός, χονδρόκοκκος. Διὰ τὴν πλαστικῶς διαμορφουμένην βάσιν πρβλ. Robinson ἔ.ἀ. M 101 καὶ πίν. 23, 73, οἰνοχόην μὲ τρίλωβον χεῖλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Β 8 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα χύτρας οἰκιακῆς χρήσεως, διάμ. χείλους 0,22. Διαστ. 0,105 × 0,09. Πηλὸς πορτοκαλόχρους ἄνευ ἐπιχρίσματος. Ἡ λαβὴ πεπλασμένη διὰ χειρός, κυρτὴ κατὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν. Πρβλ. ἔ.ἀ. J 55 (P 8338) πίν. 11,72, τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Β 9 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα λαιμοῦ ἀμφορέως, διάμ. χείλους 0,09, διαστ. 0,10 × 0,095. Πηλὸς κίτρινος.

Β 10 (Σχεδ. 2). Ἀπότμημα λαιμοῦ οἰνοχόης, διάμ. χείλους 0,07, διαστ. 0,09 × 0,06. Πηλὸς κίτρινος χονδρόκοκκος.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων τῆς ὁμάδος Β ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τοὺς προηγηθέντας τῆς καταστροφῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου, διὰ τὴν ὁποίαν χρονολογικὸν ὅριον post quem παρέχει χαλκοῦν νόμισμα εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς καταστροφῆς, ἔξω τοῦ θαλάμου IV. Ἔμπρ. προτομὴ αὐτοκράτορος πρὸς δ. φέρουσα διάδημα, CONSTANT [IUS] PF AUG, Ὀπ. δύο Νῖκαι ἑκατέρωθεν μονογράμματος ἀσαφοῦς, κρατοῦσαι διὰ τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς δεξιᾶς ἀντιστοίχως στέφανον μετὰ ταινίας καὶ κλά-

δον φοίνικος, VICTORIAE D D AUGG QNN. Εἰς τὸ ἔξεργον BSIS (Νομισματοκοπεῖον Siscia) πρβλ. H. Cohen, Médailles Impériales (1888) τ. 7, σ. 484, ἀριθ. 293 (337 - 361 μ.Χ.).

Εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην ἐπιχώσεως εὑρέθησαν παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, μεταξὺ τοῦ προθαλάμου καὶ τοῦ δωματίου V, δύο πήλινα δισκοειδῆ περίαπτα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζεται τὸ ἓν (Πίν. 2γ). Τοῦτο ἔχει διάμ. 0,085, πάχ. 0,01, σχηματίζει κυκλοτερὲς ἔξαρμα εἰς τὸ κέντρον τῆς μιᾶς ἐπιφανείας, ἐνῷ ἡ ἑτέρα εἶναι κυρτή. Δύο ὀπαὶ πρὸς ἐξάρτησιν. Πηλὸς πρασινωπός.

Εἰς τὴν ὁμάδα Γ ἀνήκουν τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ ὑψηλοτέρου στρώματος, χαρακτηριζομένου διὰ τῆς παρουσίας τέφρας, κεκαυμένων ξύλων καὶ κεραμίδων στέγης, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο φέρουν σφράγισμα ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἐν κύκλῳ. Τὰ εὑρήματα δηλ. αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὸ στρῶμα τὸ σχηματισθὲν ἐκ τῆς ἐπισωρεύσεως τῶν ἐρειπίων, μετὰ τὴν ἐκ πυρκαϊᾶς καταστροφὴν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ἑπομένως δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς μετὰ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα χρόνους.

Γ 1 (Σχεδ. 3). Ἀπότμημα χύτρας ἢ λέβητος μετὰ τοῦ ἐξέχοντος χείλους, διαμ. 0,22, σῳζ. διαστ. 0,06 × 0,105. Πηλὸς ἐρυθρός.

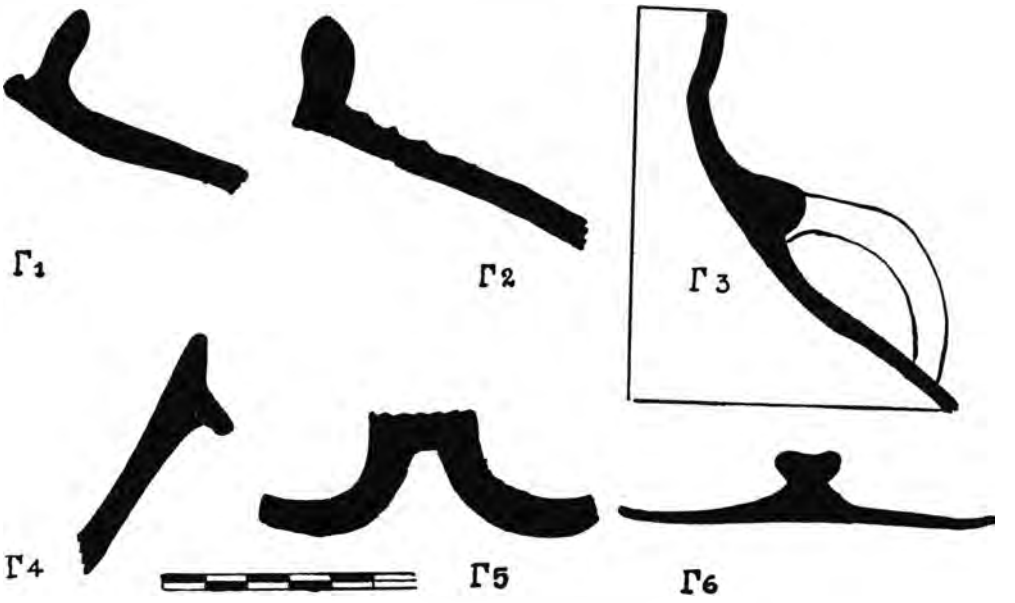

Σχεδ. 3. Τομαὶ ἀγγείων ὁμάδος Γ

Γ2 (Σχεδ. 3). Ὅμοιον, ἐπὶ τοῦ ὤμου τρεῖς περιφερεῖς αὔλακες. Διάμ. χείλους 0,24, σῳζ. διαστ. 0,105 × 0,14. Ἀνήκουν εἰς οἰκιακὰ σκεύη ὡς π.χ. τὰ ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν τῆς ὁμάδος Κ.

Γ 3 (Σχεδ. 3 καὶ Πίν. 1δ). Ἀπότμημα ἀμφορέως μὲ ἰδιόρρυθμον ὑψηλὸν λαιμὸν σχήματος κυλινδρικοῦ πεπιεσμένου εἰς τὸ μέσον καὶ μὲ τρισχιδῆ λαβήν. Σῳζ. διαστ. 0,13×0,055, διάμ. χείλους 0,044. Πρβλ. ὅμοιον ἀγγεῖον ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς νεκροπόλεως Grotticelli τῆς Σικελίας εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Συρακουσῶν.

Γ 4 (Σχεδ. 3). Ἀπότμημα λεκανίδος ἢ βαθέος κυπέλλου. Σχηματίζει ἐξέχον κάθετον χεῖλος, κοῖλον κατὰ τὴν τομήν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγχάρακτος διακόσμησις διπλῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς. Διάμ. χείλους 0,25, σῳζ. διαστ. 0,063 × 0,07. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Πρβλ. Robinson, ἔ.ἀ. M 350, πίν. 33, 36, 71, τοῦ τέλους τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος.

Γ 5 (Σχεδ. 3). Ποὺς κύλικος, διάμ. 0,082, σῳζ. ὕψ. 0,03. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος, χονδρόκοκκος.

Γ 6 (Σχεδ. 3). Κάλυμμα ἀμφορέως, διαμ. 0,09, ὕψ. 0,016. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος.

Γ 7 (Πίν. 1γ). Δύο κέραμοι στρωτῆρες τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Σχηματίζουν ἐλαφρῶς καμπύλην διατομὴν καὶ γωνιῶδες ἔξαρμα κατὰ τὸ χεῖλος. Πάχος τοιχώματος 0,015, χείλους 0,035. Ἐπὶ τῆς ἄνω (κυρτῆς) ἐπιφανείας, σφράγισμα ἰσοσκελοῦς ἀναγλύφου σταυροῦ, περιγεγραμμένου ἐν κύκλῳ, μὲ κοκκίδα μεταξὺ τῶν σκελῶν.

ΤΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ

Προθάλαμος (Πίν. 3).

Τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει διαστ. 7,50 × 1,56, περιβάλλεται ἀπὸ τῆς Ν., Α. καὶ Δ. πλευρᾶς ὑπὸ εὐρέος, πλ. 0,50 ἐξωτερικοῦ πλαισίου χρώματος λευκοῦ, φέροντος κατ' ἀραιὰ διαστήματα, ρομβοειδῆ κοσμήματα. Τὸ ἔμβλημα[9], δηλ. ἡ κεντρικὴ παράστασις μετὰ τοῦ 12στίχου ἐπιγράμματος καὶ τὰ ἑκατέρωθεν ὀρθογώνια πληρούμενα ὑπὸ ὁμοιομόρφου γεωμετρικῆς διακοσμήσεως, χωρίζονται διὰ πλαισίου σχηματιζομένου ὑπὸ συνεχοῦς ἁλυσοειδοῦς πλέγματος—ἁπλοῦ πλοχμοῦ—ἐνῷ συνεχῆ βαθμιδωτὰ τρίγωνα μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἔξω ἀποτελοῦν τὸ ἰδιαίτερον πλαίσιον τῶν ἑκατέρωθεν διακοσμητικῶν ὀρθογωνίων. Σειρὰ πάλιν τριγώνων, μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἔσω, σχηματίζει τὸ κοινὸν πλαίσιον τῆς ὅλης συνθέσεως[10]. Τὸ δάπεδον παρουσιάζει φθορὰς εἰς πολλὰ σημεῖα, κυρίως πέντε ἐγκαρσίας ρωγμάς, ὀφειλομένας εἰς τὴν διείσδυσιν ριζῶν. Τὸ ἐξωτερικὸν πλαίσιον κατὰ τὴν Δ. καὶ Ν. πλευρὰν σῴζεται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους του. Ὁ πλοχμὸς καὶ τὰ βαθμιδωτὰ τρίγωνα συνίστανται ἐκ κυβικῶν ψηφίδων, ἰώδους χρώματος, διαστ. 0,01 καὶ ἐκ λευκῶν δύο ἀποχρώσεων, μαρμαρίνων καὶ λιθίνων. Αἱ ψηφῖδες τῆς γεωμετρικῆς διακοσμήσεως τῶν ἑκατέρωθεν τῆς εἰκόνος ὀρθογωνίων εἶναι μικρότεραι κατά τι τοῦ κυβικοῦ ἑκατοστομέτρου. Τὸ μέγεθος τῶν ψηφίδων τῆς εἰκόνος, τετραγώνων ἢ ρομβοειδῶν, εἶναι ἔτι μικρότερον. Ἔχουν δηλ. διαστάσεις 1/3 ἢ 1/2 τοῦ κυβικοῦ ἑκατοστομέτρου.

Τὸ ἔμβλημα εἰκονίζει νεανίαν γυμνὸν ἱστάμενον κατ' ἐνώπιον μὲ τὰ σκέλη συνενωμένα, κάμπτοντα τοὺς βραχίονας πρὸ τοῦ στήθους καὶ φέροντα τὰς χεῖρας περὶ τὸν λαιμόν. Κατ' αὐτοῦ ἐπιτίθενται τέσσαρα θηρία, τὰ ὁποῖα παρίστανται ἀνὰ δύο ἑκατέ-

9. «Ἔμβλημα» ἐνταῦθα καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς, καθ' ἣν ἡ κεντρικὴ εἰκὼν συντίθεται χωριστά, ἐντὸς πλαισίου ἐκ κεράμων καὶ ἐμβάλλεται ἀκολούθως εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου φέροντος γεωμετρικὴν διακόσμησιν (tesselatum), πρβλ. A. Ippel, Mosaikstudien, RM. 45 (1930) σ. 88-110.

10. Ὅμοια κατὰ τὴν σύνθεσιν ψηφιδωτὰ δάπεδα (ἑκατέρωθεν τῆς εἰκόνος ὀρθογώνια μὲ γεωμετρικὴν διακόσμησιν, τὸ ὅλον περιβαλλόμενον ὑπὸ ζώνης ἀνοικτοῦ χρώματος) ἐν Ἀντιοχείᾳ: D. Levi, Antioch Mosaic Pavements, I (Princeton 1947) σ. 89 εἰκ. 34, σ. 107 εἰκ. 41, σ. 109 εἰκ. 42 καὶ II πίν. 31a, τῆς ἐποχῆς τῶν Σευήρων (193-235 μ.Χ.). Διὰ τὴν τριμερῆ διαίρεσιν τῆς διακοσμήσεως πρβλ. Kl. Parlasca, Die römischen Mosaiken in Deutschland. Röm.-Germanische Kommission des D.A.I. zu Frankfurt A.M., Berlin 1959, σ. 122 (τοῦ λοιποῦ: Kl. Parlasca).

ρωθεν τοῦ νέου, εἰς σχῆμα ἐραλδικὸν καὶ ἐν καθέτῳ προβολῇ. Τὰ δεξιὰ τοῦ νέου θηρία εἶναι θήλεα, τὰ πρὸς ἀριστερά, ἄρρενα. Ἄνω ἀριστερά, πάνθηρ, ὁ ὁποῖος πατεῖ μὲ τὰ ὀπίσθια σκέλη τὸ ἔδαφος, δηλούμενον ὡς βάθρον δι' ἐγχρώμου παχείας γραμμῆς ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους. Ὁ πάνθηρ, ἔχων ὑψωμένην τὴν οὐράν, δαγκάνει τὸν δεξιὸν ὦμον τοῦ νέου, ἐνῷ διὰ τῶν ὀνύχων τῶν προσθίων σκελῶν πλήττει αὐτὸν εἰς τὸ στέρνον. Ἐκ τῆς πληγῆς ρέει αἷμα, δηλούμενον διὰ ψηφίδων ἐξ ἐρυθρᾶς ὑαλομάζης ἐπὶ τῆς κοιλιακῆς χώρας μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν μηρῶν. Ὁ πάνθηρ ἔχει τὴν χαρακτηριστικὴν μικρὰν κεφαλὴν τοῦ θηρίου αὐτοῦ καὶ τὴν δορὰν χρώματος ἰώδους σκοτεινοῦ μὲ στίγματα μαύρων δακτυλίων ἐπ' αὐτῆς.

Ὁμοία εἶναι ἡ στάσις τοῦ ἀντιστοίχου ἄνω δεξιὰ θηρίου (Πίν. 3, 4α, 5α). Μέγα μέρος τῆς κεφαλῆς του εἶναι κατεστραμμένον, πλὴν τοῦ ρύγχους, τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὠτός. Τὸ θηρίον δαγκάνει τὸν ἀριστερὸν ὦμον τοῦ νέου καὶ ἐμπηγνύει τοὺς ὄνυχας τῶν προσθίων σκελῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν παρὰ τὸ στέρνον. Ἡ οὐρά του εἰκονίζεται μὲ κυματιστὴν κίνησιν πρὸς τὰ κάτω, ἀκολουθοῦσα τὸ περίγραμμα τοῦ ὀπισθίου ἀριστεροῦ σκέλους. Ἡ δορά του εἶναι κιτρίνη, ζωηροῦ ἢ ὠχροῦ χρώματος καὶ φέρει μαῦρα στίγματα σχήματος U. Πλὴν τῆς διαφορᾶς ὡς πρὸς τὸ χρῶμα τῆς δορᾶς καὶ τὸ σχῆμα τῶν στιγμάτων τοῦ ἀντιστοίχως εἰκονιζομένου πάνθηρος, παρατηρῶ ὅτι καὶ τὸ σῶμα τοῦ θηρίου εἶναι παχύτερον καὶ βραχύτερον ἐκείνου. Ὁ ψηφοθέτης ἠθέλησε νὰ εἰκονίσῃ λεοπάρδαλιν. Διὰ τὴν ἐλλιπῆ διατήρησιν τῆς κεφαλῆς, ἡ διαφορὰ εἰς τὴν μορφὴν τῶν δύο θηρίων δὲν εἶναι αἰσθητή. Τὸ θηρίον πατεῖ διὰ τῶν ὀπισθίων σκελῶν ἐπὶ ἰδιαιτέρου ἐδάφους, ὡς ἐπὶ βάθρου.

Κάτω ἀριστερά, τίγρις, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ εἶναι κατεστραμμένη, πλὴν τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου. Τὸ θηρίον πλήττει διὰ τῶν ὀνύχων τῶν προσθίων σκελῶν τὸν δεξιὸν μηρὸν τοῦ νέου, ἄνω τοῦ γόνατος.

Κάτω δεξιά, λέων [11] τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ διατηρεῖται καλῶς. Τὸ θηρίον δαγκάνει τὸν νέον εἰς τὸν μηρὸν κατὰ τὴν ἀριστεράν του λαγόνα καὶ τὸν πλήττει διὰ τῶν ὀνύχων ἄνω τοῦ γόνατος. Ἐκ τοῦ δήγματος τὸ αἷμα ρέει ἐπὶ τοῦ μηροῦ καὶ τῆς κνήμης, δηλούμενον, παραλλήλως πρὸς τὸ περίγραμμα αὐτῶν, διὰ δύο ἐρυθρῶν γραμμῶν (Πίν. 3, 5β).

Τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατοῦν ὁ νέος καὶ τὰ κάτω δύο θηρία, εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν ζώνης σκοτεινοῦ χρώματος μὲ πολλὰς ἀποχρώσεις. Ἡ βάσις εἶναι εὐθεῖα, ἄνω ἀπολήγει εἰς χαμηλὸν τόξον. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παρίσταται διὰ κυανομαύρου χρώ-

11. Ἐκ τῶν παραστάσεων θηρίων ἐπὶ ρωμαϊκῶν ψηφιδωτῶν, ἀναφέρω χαρακτηριστικά τινα παραδείγματα, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἑξῆς, πρὸς παραβολὴν κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῶν γνωρισμάτων ἑκάστου θηρίου. Πάνθηρ εἰκονίζεται κατὰ κανόνα εἰς τὰς παραστάσεις Ὀρφέως, πρβλ. ἐν τέλει: J. Thirion, Orphée musicien dans la mosaïque romaine, Mél. d'Arch. et d'Hist. Ecole française de Rome, 1955, σσ. 149-179, πίν. 6 καὶ 7. Λεοπάρδαλις, μὲ στίγματα δορᾶς δακτυλιοειδῆ: M.E. Blake, Roman Mosaics of the II Century in Italy, Mem. Amer. Acad. 13 (1936) πίν. 40,4 (ψηφιδ. Πομπηΐας 1ου μ.Χ. αἰῶνος). S. Aurigemma, I mosaici di Zliten, Roma 1925, σ. 182, εἰκ. 112 καὶ σ. 185, εἰκ. 115. Dj. Mano-Zisi, Le castrum de Camzigrad et ses mosaïques. Archaeologia Jugoslavica II (1956) σ. 77, εἰκ. 18. B. Pace, I mosaici di Piazza Armerina (1955) εἰκ. 8. Λέων εἰς ψηφιδωτὸν τοῦ Rimini μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, S. Aurigemma NS 1929, σσ. 143-145, εἰκ. 3-4, πίν. 6. J. Thirion, MEFR 67 (1955) πίν. 5, 2, ψηφιδωτὸν περιοχῆς Sfax (Ἀφρικῆς). Τίγρις εἰς ψηφιδ. Ἀντιοχείας (Μουσεῖον Worcester), E. Kitzinger, Dumbarton Oaks Papers 6 (1951) εἰκ. 23.

ματος ἡ ἐρριμμένη σκιὰ τοῦ νέου καὶ τοῦ λέοντος [12]. Ἡ λεοπάρδαλις πατεῖ ἐπὶ ἐδάφους ἰώδους χρώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προβάλλεται τὸ περίγραμμα τῶν νώτων τοῦ λέοντος. Ὁ πάνθηρ πατεῖ ἐπὶ ἐδάφους δηλουμένου διὰ βραχείας καὶ λοξῆς ταινίας καστανοφαίου χρώματος, εἰς αἰσθητὴν ἀπόστασιν ἄνωθι τῶν νώτων τῆς τίγρεως.

Εἰς τὸν Πίνακα ἰδιαιτέρως ἑλκύει τὴν προσοχὴν ἡ κεφαλὴ τοῦ νέου (Πίν. 5α), στρεφομένη ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ διατηρουμένη καλῶς πλὴν μέρους περὶ τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμόν. Ἡ ἄτακτος κόμη, καλύπτουσα τὸν αὐχένα, σχηματίζει θυσάνους τριχῶν ἐξέχοντας ἀκτινοειδῶς καὶ προβαλλομένους ἄνω τῆς κεφαλῆς. Τὸ περίγραμμα τοῦ στρογγύλου προσώπου καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ γραμμαὶ (ρίς, ὀφθαλμὸς) τονίζονται διὰ κυανομαύρων ψηφίδων, τὸ οὖς διὰ ψηφίδων ἐντόνου ἐρυθροῦ χρώματος ἐξ ὑαλομάζης. Τὸ πρόσωπον ἐνθυμίζει παραστάσεις κεφαλῶν Μεδούσης ἐπὶ ρωμαϊκῶν ψηφιδωτῶν [13]. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸν ἀποτροπαϊκὸν χαρακτῆρα τῆς παραστάσεως.

Ἀλλὰ ποίαν ἔννοιαν ἔχει ἡ χειρονομία τοῦ νέου φέροντος τὰς χεῖρας περὶ τὸν λαιμόν του; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδουν πήλιναι ἀνάγλυφοι πλάκες ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκ τοῦ Κεραμεικοῦ, εἰκονίζουσαι γυμνὸν νέον κατὰ μέτωπον, προσβαλλόμενον ὑπὸ θηρίων καὶ ὀρνέων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ὄφεως περιελισσομένου εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸν λαιμόν του. Ὁ νέος φέρει τὰς χεῖρας πρὸς τὸν λαιμὸν διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν περίσφυξιν τοῦ ὄφεως [14]. Ἡ παράστασις τῶν ἀναγλύφων πλακῶν σῴζει τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ εἰκονίζεται μὲ κάποιαν ἁπλοποίησιν, ἄνευ τοῦ ὄφεως. Ἀλλ' ἡ ἀρχικὴ χειρονομία τοῦ νέου ἔχει διατηρηθῆ. Τὸ στῆθος του παρίσταται μετωπικῶς, τὸ ἀριστερὸν σκέλος μὲ πλῆρες τὸ περίγραμμα αὐτοῦ, ἐνῷ τὸ δεξιόν, διὰ τὴν μόλις δηλουμένην στροφὴν καὶ ἐλαφρὰν προβολὴν τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, καλύπτεται ἐν μέρει ὑπ' αὐτοῦ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διὰ πολλῶν ἀποχρώσεων ψηφίδων πλαστικὴ δήλωσις τῶν λεπτομερειῶν, ἐξάρσεων τῶν μυῶν καὶ ἀρθρώσεων τοῦ σώματος. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ φωτοσκιάσεων. Ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς ὑπελογίσθη εἰς τὰ δεξιὰ ἄνω, δηλ. ἐξ ἀνατολῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ δαπέδου. Ἡ λοξὴ κατεύθυνσις τῶν σκιῶν ἐπιδιώκει νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῆς τρίτης διαστάσεως.

Διὰ τὴν φωτιζομένην πλευρὰν τοῦ ἀριστ. μηροῦ, ὁ ψηφοθέτης ἐχρησιμοποίησε λευκὰς ψηφῖδας, ἐνῷ διὰ τὰς ἀρθρώσεις τοῦ γόνατος καὶ τῶν λαγόνων, διὰ τὸν ὦμον καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ ἀριστ. βραχίονος, χρωματικὴν κλίμακα ἀπὸ τοῦ λευκοῦ μέχρι φαιοῦ καὶ ἐρυθροῦ σκοτεινοῦ, μὲ ἐνδιαμέσους τόνους ροδίνου, ἰώδους ἀνοικτοῦ καὶ ἰώδους τεφροῦ χρώματος. Τοιουτοτρόπως ἡ εἰκὼν διαγράφεται ἐντόνως ἐπὶ τοῦ λευκοῦ βάθους.

12. Ἡ δήλωσις ἰδιαιτέρου ἐδάφους ὡς βάθρου τῶν μορφῶν, μὲ πρόθεσιν ἀπομονώσεως αὐτῶν ἀπὸ τὸ περιβάλλον, εἶναι γνώρισμα ὀψίμων χρόνων, π.χ. εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Piazza Armerina, B. Pace, ἔ.ἀ. σ. 99, εἰκ. 18, σ. 113, εἰκ. 19. Ἀλλ' ἡ δήλωσις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ ἐρριμμένη σκιὰ παρατηροῦνται εἰς ἀρχαιοτέρας τοιχογραφίας (τῆς Πομπηΐας), G. E. Rizzo, La pittura ellenistico-romana, πίν. 194. Εἰς ψηφιδωτὸν τῆς Κορώνης, M.N. Valmin, The Swedish Messenia Expedition, 1938, πίν. V, μὲ παράστασιν σκηνῶν ἀμφιθεάτρου, εἰκονίζεται πάνθηρ ἐπὶ ἐδάφους δηλουμένου διὰ παχείας κυματοειδοῦς γραμμῆς (κεντρικὸν ἐγκόλπιον καὶ περὶ αὐτὸ ἡμικυκλικοὶ πίνακες). Τὸ ἔδαφος δηλοῦται διὰ γραμμῆς εἰς ψηφιδωτὰ τῆς Γερμανίας τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος: Kl. Parlasca ἔ.ἀ. σ. 119, πίν. 89, 90, 100.

13. Προτομὴ Μεδούσης ἢ γοργόνειον, D. Levi ἔ.ἀ. πίν. 96α καὶ σ. 534, εἰκ. 201.

14. Cl. Grandjouan, Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period. The Athenian Agora VI (1961) σ. 71, ἀριθ. 889-895, πίν. 23.

Μὲ ζωηρῶς ἐρυθρὰς ἐξ ὑαλομάζης ψηφῖδας δηλοῦται τὸ ρέον ἐκ τῶν πληγῶν αἷμα. Τοῦ πάνθηρος τὸ σῶμα εἶναι ἰῶδες, τὸ περίγραμμα τοῦ δεξιοῦ σκέλους καὶ τὰ στίγματα τῆς δορᾶς μαῦρα, τὰ ὦτα καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ ρύγχους ἐρυθρά, ἡ κοιλία καὶ οἱ μαστοὶ ροδίνου χρώματος. Τὸ ἰδιαιτέρως δηλούμενον διὰ τὸ θηρίον ἔδαφος εἶναι τεφρόχρωμον.

Εἰς τὴν τίγριν, τὸ περίγραμμα τῆς ράχεως καὶ τῆς κοιλίας εἶναι ἰῶδες, ἡ δορὰ ἐρυθρόφαιος καὶ ροδίνη. Τὰ περιγράμματα τῶν ὀνύχων καὶ αἱ γραμμαὶ τῆς δορᾶς κυανόμαυρα. Ἡ κοιλία καὶ οἱ μαστοί, ὅπως διὰ τὸν πάνθηρα, εἶναι ρόδινα, ἡ ὑπὸ τὴν κοιλίαν χώρα, ἐκ ψηφίδων ἀναμίκτων πρασίνης καὶ κυανῆς ὑαλομάζης, ὅπως κατὰ τὴν κλείδωσιν τοῦ προσθίου σκέλους.

Τὸ σῶμα τῆς λεοπαρδάλεως, εἰκονιζομένης δεξιά, εἶναι γενικῶς κίτρινον μὲ τόνους ὠχροῦ ἢ ζωηροῦ κιτρίνου καὶ πορτοκαλόχρου. Ὁ ὦμος εἶναι κίτρινος μὲ φαιὰν ἀπόχρωσιν. Περὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἐχρησιμοποιήθησαν ψηφῖδες ἐρυθρᾶς ὑαλομάζης. Τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ μὲ τὰ ὀπίσθια σκέλη τὸ θηρίον εἶναι χρώματος ἰώδους ὠχροῦ.

Εἰς τὸ σῶμα τοῦ λέοντος ἀποδίδονται ἐπιμελῶς αἱ λεπτομέρειαι τῶν μυῶν δι' ὁμοκέντρων καμπυλῶν. Τὰ πλαστικῶς διαμορφούμενα καὶ φωτιζόμενα μέρη εἶναι κιτρίνου ζωηροῦ χρώματος ἢ μὲ φαιὰν ἀπόχρωσιν· τὰ σκιαζόμενα, κιτρίνου τεφροῦ χρώματος ἀναμίκτου μετὰ ψηφίδων ἰώδους ἀποχρώσεως. Ἰώδεις εἶναι καὶ αἱ σπειροειδεῖς γραμμαὶ τῆς χαίτης. Τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατοῦν ὁ νέος, ἡ τίγρις καὶ ὁ λέων, διαιρεῖται εἰς δύο χρωματικὰς ζώνας μὲ καμπύλα περιγράμματα : κάτω, εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον, χρώματος τεφροφαίου, εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον χρώματος ἰώδους ὠχροῦ. Ἐκ ψηφίδων μαυροκυάνου χρώματος ἐπὶ λευκοῦ βάθους, ἀποτελοῦνται τὰ γράμματα τοῦ ἐπιγράμματος καὶ τὰ φύλλα κισσοῦ εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μετρικοῦ στίχου (Πίν. 3, 4α).

Εἰς τὸ πλαισιοῦν τὴν εἰκόνα ἁλυσοειδὲς πλέγμα, τὸ περίγραμμα εἶναι μαῦρον. Ἐντὸς τοῦ πλέγματος δηλοῦνται σκιαὶ ἀλληλοδιαδόχως ρόδινοι καὶ ἰώδεις. Τὰ συνεχῆ βαθμιδωτὰ τρίγωνα εἶναι μαῦρα.

Τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ ἐμβλήματος ὀρθογώνια πληροῦνται διὰ πολυχρώμου γεωμετρικῆς διακοσμήσεως, τῆς ὁποίας βασικὸν στοιχεῖον εἶναι σειραὶ ἰσοπλεύρων ρόμβων ἐναλλασσομένων πρὸς ἐπιμήκεις, τοποθετημένους λοξῶς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζωνται κύβοι ὁρώμενοι προοπτικῶς. Τὰ χρησιμοποιηθέντα χρώματα, ἰῶδες, φαιόν, μαῦρον, ρόδινον εἶναι διατεθειμένα κατὰ σύστημα διαγωνίου ταινίας. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ αὐτῶν εἶναι μαῦρον καὶ ἰῶδες. Κατὰ τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, εἶναι φαιὸν καὶ ρόδινον. Αἱ ἰσόπλευροι ἕδραι τῶν κύβων κατὰ τὴν ὁριζόντιον σειρὰν εἶναι λευκαὶ μὲ σταυροειδῆ μαῦρον ρόδακα εἰς τὸ κέντρον. Τὸ πλαίσιον ἀποκόπτει τοὺς λευκοὺς ρόμβους καὶ τοὺς ρόδακας κατὰ τὴν διαγώνιον. Τέλος, ἡ εὐρεῖα λευκὴ ζώνη τοῦ ἐξωτερικοῦ πλαισίου κοσμεῖται διὰ δύο σειρῶν ἀραιῶς τοποθετημένων μεγάλων ρόμβων μαύρου περιγράμματος μὲ στιγμὴν εἰς τὸ κέντρον, ἐσωτερικῶς κοσμουμένων διὰ γραμμῆς ἐκ ροδίνων ψηφίδων. Εἰς τὸ μέσον τῆς λευκῆς ζώνης παρεμβάλλεται στενὴ τοιαύτη ἐκ ροδίνων ψηφίδων. Τὸ λευκὸν ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπὸ ψηφῖδας σχήματος τραπεζίου ἢ ρόμβου, ἀναλόγως τῆς θέσεώς των περὶ τὸ εὐθὺ ἢ καμπύλον περίγραμμα τῶν μορφῶν ἢ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν μορφῶν, αἱ ψηφῖδες ἔχουν μέγεθος πλευρᾶς 3 ἕως 5 χιλιοστῶν. Εἰς τὸν λέοντα, τὸ κέντρον τῶν μυῶν ἀποτελεῖται ἐκ λευκῶν ψηφίδων.

Τὸ ἐλεγειακὸν ἐπίγραμμα ἐκ 12 στίχων διατηρεῖται καλῶς (Πίν. 3, 4α-γ), ἐξαι-

ρέσει μικροῦ χάσματος εἰς τὸν στίχ. 9. Καταλαμβάνει χῶρον διαστ. 1,05 × 0,48. Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 0,04—0,05, τὰ διάστιχα 0,01. Δηλοῦνται στιγμαὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στίχ. 1 καὶ τοῦ στίχ. 3, ὡς καὶ φύλλον κισσοῦ εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μετρικοῦ στίχου (στίχ. 2, 4, 6, 8, 10, 12).

1-2 *Ὦ Φθόνε. Καὶ σοῦ τήνδε ὁλοῆς / φρενὸς εἰκόνα γράψε*
3-4 *ζωγράφος· ἣν Κράτερος θήκα/το λαϊνέην.*
5-6 *Οὐχ ὅτι τειμ[ή]εις σὺ μετ' ἀνδρά/σιν, ἀλλ' ὅτι*
7-8 *ὄλβοις βασκαίνων σχῆμα τό/δε ἀμφεβ[ά]λου.*
9-10 *Ἔστα[θι] Λ- πάντεσσιν ἐνώπιος,/ἔσταθι τλήμων,*
11-12 *τηκεδόνος φθονερῶν δ(ῆ)γμα/φέρων στύγιον.*

Διὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ω, c, ε, πρβλ. ἐπιγρ. ψηφιδωτοῦ ἐκ Ρώμης IG XIV, 1303, τῆς ἐποχῆς τῶν Σευήρων. Μὲ τὸ ἐλεγειακὸν ἐπίγραμμα περιγράφεται καὶ ἑρμηνεύεται τὸ θέμα τῆς παραστάσεως, παρέχεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ψηφοθέτου, Κράτερος, ὁ ὁποῖος ἔθεσε τὸ ψηφιδωτὸν κατὰ γραπτὴν εἰκόνα ζωγράφου, τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα. Ἡ διατύπωσις ἐνθυμίζει τοὺς στίχ. 16 καὶ ἑξ. τῆς Ἐκφράσεως τοῦ Κοσμικοῦ Πίνακος Ἰωάννου Γραμματικοῦ ἐκ Γάζης (P. Friedländer, Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius, Berlin 1912, σ. 136: *τὴν εἰκόνα... ἣν καλλίτεχνος ζωγράφος... ἔγραψε συνθεὶς καὶ μεθυσθεὶς τὰς φρένας ὥσπερ φιλάνθρωπός τις ἀνθρώπους γράφων, ἐσωματοποίει τὴν ἀσώματον φύσιν*).

Ἀναμφιβόλως οἱ στίχ. 3-4 ἀναφέρονται εἰς τὸν ψηφοθέτην. Τὸ ῥ. τίθημι χρησιμοποιεῖται ὑπὸ εἰδικὴν ἔννοιαν εἰς τὴν τέχνην τῶν ψηφοθετῶν. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς ὁμοίας ἐκφράσεως τοῦ δακτυλικοῦ ἐπιγράμματος ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου II (βλ. κατωτέρω) ὡς καὶ ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων, τῶν ὁποίων τὸ σημαντικώτερον παρεδόθη ἐπὶ παπύρου τοῦ Ζήνωνος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι συγγραφὴ ὑποχρεώσεων τεχνίτου διὰ ψηφιδωτὸν περιγραφόμενον λεπτομερῶς, ὅπου τὸ ῥ. τίθημι ἐπανέρχεται ὡς τεχνικὸς ὅρος, ὑπὸ διαφόρους τύπους [15].

Στίχ. 4, λ α ϊ ν έ η εἰκών, εἰς ἐπίγραμμα ἑλληνιστικῶν χρόνων, νοεῖται ἐπιτύμβιος ἀνδριάς. Ἐν γένει διὰ τῆς λ. λαΐνεος, περιγράφεται ἀνδριάς, στήλη, ταφικὸν μνημεῖον, εἰς τὰ ἐπιγράμματα [16]. Δὲν γνωρίζω ἄλλο παράδειγμα χρήσεως τοῦ ἐπιθέτου διὰ παράστασιν ψηφιδωτοῦ.

Στίχ. 7-8: Σ χ ῆ μ α, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μορφῆς, ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγράμματα, κυριολεκτικῶς καὶ μεταφορικῶς [17]. Ἀ μ φ ι β ά λ λ ω, ἐνταῦθα σημαίνει μεταβάλλω μορφὴν

15. C.C. Edgar, Catal. gén. des Antiqu. égypt. du Musée du Caire, 79 (1925-1931) Zenon Papyri, 665.10.15, στίχ. 5-6: τὸ ἔδαφος [ποι]ήσει θετόν. Στίχ. 10: [θή]σει δὲ καὶ κόχλον... Στίχ. 15: θήσει δὲ καὶ [ἐν] τῇ προσ[τ]άδι.. Ὁ ψηφοθέτης καλεῖται μουσάριος, πρβλ. Μαλαλᾶ, Χρονογρ. XI, 369 καὶ XII, 400 (ἔκδ. Dindorf, Bonn 1931), D. Levi ἔ.ἀ. σ. 2. Περὶ ὑπογραφῶν ψηφοθετῶν πρβλ. M.E. Blake, Mosaics of the late empire in Rome and vicinity, MAAR 17 (1940) σ. 88, D. Levi ἔ.ἀ. σ. 8, σημ. 38, M. Chéhab, Mosaïques du Liban, 1958, σ. 37, ἀριθ. 1.

16. Ἀνδριάς: W. Peek, Griechische Vers-Inschriften. I Grab-Epigr. ἀριθ. 131. Ταφικὸν μνημεῖον: Ἀνθολ. XVI, 245. VII, 344. W. Peek, ἔ.ἀ. 234, 1130, 1874 κλπ.

17. W. Peek, ἔ.ἀ. 1949 (πάπυρος Ἑρμουπόλεως τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος). Πρβλ. περιγραφὴν Ἰωάννου ἐκ Γάζης, Ἠὼς καὶ Ὧραι, στίχ. 336: σχῆμα κασιγνήτης... (ἔκδ. P. Friedländer, 1912). Μεταφορικῶς: W. Peek, ἔ.ἀ. 85 (σχῆμα δικαιοσύνης).

(Liddell-Scott-Jones, Lexicon, 1958, ἐν λ.). Τὸ ῥ. ὑποδηλοῖ ὅτι εἰς τὸ ψηφιδωτὸν εἰκονίζεται ὁ Φθόνος ὑπὸ μορφὴν ἀσυνήθη.

Στίχ. 9 Ἔσταθι τᾶδε, κράνεια βροτοκτόνε... Ἔσταθ[θ]ι [δὴ] συμπλ. Σ. Μαρινάτου, πρβλ. ἀρχὴν ἐπιγρ. Ἀνθολ. VI, 123,

Στίχ. 11 δεῖγμα, ἐπὶ τοῦ ψηφιδ., ἐκ πλάνης τοῦ ψηφοθέτου, προφανῶς ὀφειλομένης εἰς τὴν φθογγικὴν ταύτισιν ει καὶ η. Ἐκφράσεις ὅπως τοῦ στίχου 11 ἀπαντοῦν συχνὰ εἰς ἐπιγράμματα [18].

Ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ ἐπιγράμματος καὶ ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ Φθόνου, σχετιζομένην πρὸς συμβολικὰς καὶ ἀποτροπαϊκὰς εἰκόνας, γίνεται φανερὰ ἡ σημασία τοῦ ἐμβλήματος ὡς προφυλακτικοῦ κατὰ τῆς βασκανίας. Αἱ σχετικαὶ παραστάσεις εἰκονίζουν τὸν βάσκανον ὀφθαλμὸν περιβαλλόμενον ὑπὸ ἐπιτιθεμένων κατ' αὐτοῦ θηρίων, ὀρνέων καὶ ἄλλων ζῴων. Εὑρίσκονται εἰς ψηφιδωτὰ δάπεδα, εἰς ἀνάγλυφα, εἰς σφραγῖδας καὶ περίαπτα, προφυλακτικὰ κατὰ τῆς βασκανίας [19]. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν σχέσιν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Φθόνου τοῦ ψηφιδωτοῦ μας εἶναι ἡ σφραγὶς Σολομῶντος ἐκ Μ. Ἀσίας: P. Perdrizet, REG, 1903, σ. 48, εἰκ. 4. Εἰς αὐτήν, ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ κακοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐφ' οὗ ἐμπηγνύονται τρεῖς μάχαιραι, εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφὴ ΦΘΟΝΟC, καθορίζουσα τὴν ἔννοιαν. Κατὰ τοῦ Φθόνου-ὀφθαλμοῦ ἐπιτίθενται δύο λέοντες, εἰς ἑραλδικὸν σχῆμα· ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, πελαργός, ὄφις καὶ ἄλλα ζῷα.

Ὁ φθονερὸς καὶ βάσκανος δαίμων [20], ὁ βαρύς [21], ὠκύς [22], ἀλιτρός [23], ὁ κάκιστος Φθόνος, τοῦ ὁποίου ἔργον εἶναι, διὰ τῆς βασκανίας, ν' ἀφαιρῇ τὴν ζωὴν τῶν νέων, ἀναφέρεται συχνὰ εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Ἀλλὰ μερικὰ ἐπιγράμματα μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ φθονερός, διὰ τὴν κακίαν του, αὐτοτιμωρεῖται καὶ γίνεται αἴτιος τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀφανισμοῦ : εἶναι ἡ τηκεδὼν τῶν φθονερῶν, συμβολιζομένη μὲ τὰς προξενουμένας ὑπὸ τῶν ἀγρίων θηρίων πληγάς [24].

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι παράδειγμα, ἐκ τῶν σπανίων, περιγραφῆς καὶ ἑρμηνείας τοῦ θέματος τῆς παραστάσεως [25], ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἔμμετρος ἐπιγραφὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου II (βλ. κατωτέρω).

18. Π.χ. τηκεδόνας βιοτῆς κλπ. G. Kaibel, Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta, Berlin 1878, ἀριθ. 314, 471 (1ου ἢ 2ου μ.Χ. αἰῶνος). W. Peek, ἔ.ἀ. 1571 (4ου μ.Χ. αἰῶνος).

19. Ψηφιδωτά : D. Levi, The Evil Eye and the Lucky Hundback. Antioch on the Orontes III (1941) σ. 220 ἑξ., πίν. 56, ἀριθ. 121 (σ. 182). Τοῦ ἰδίου, Antioch Mosaic Pavements I, σ. 33, ἔνθα ἐν ὑποσημ. 24 ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἀνάγλυφα : O. Jahn, Aberglaube des bösen Blicks. Berichte der k. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, 1855, πίν. III, 1. RR. II,151, 5. Ἀνέκδοτον ἐν Leptis Magna (D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 33, ὑποσ. 23). Περίαπτα : O. Jahn, ἔ.ἀ. σ. 96 καὶ ἑξ. P. Wolters, Bonner Jahrb. 118 (1909), σ. 263. M.P. Nilsson, Gesch. der griech. Religion II (1950) σ. 500, ὑποσ. 4. A. Merlin, REA 1940, σσ. 486-493.

20. W. Peek, ἔ.ἀ. 954, 955. Kaibel 345. Πρβλ. A. Dietrich, De Hymnis Orphicis (1891) σ. 49.

21. Ἀνθολ. IX, 153.

22. Ἀνθολ. VIII, 126.

23. Ἀνθολ. VIII, 128.

24. Ἐπιγρ. ἐκ Φρυγίας BCH 17 (1893), σ. 291, ἀριθ. 100. Kaibel 115 : Ὁ Φθόνος ὡς κακὸν ἐστίν. Ἔχει γάρ τι καλὸν ἐν αὐτῷ, / τήκει γὰρ φθονερῶν δμματα καὶ κραδίην.

25. Πρβλ. E. Kitzinger, Studies on Late Antique and Early Byzantine Floor Mosaics. Dumbarton Oaks Papers 6 (1951), σ. 83-122. Τὸ ἐπίγραμμα ψηφιδωτοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς τὰ συροαιγυπτιακὰ σύνορα (Cheik Zoneda). J. Clédat, Annales du Serv. des Antiqu. de l'Egypte 15,

'Εσημείωσα ἤδη ὅτι ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς συμβολικῆς εἰκόνος τοῦ Φθόνου ὡς νέου γυμνοῦ ἀνδρός, προσβαλλομένου ὑπὸ θηρίων, παραδίδεται καὶ ἀπὸ πήλινα ἀνάγλυφα ἐξ 'Αθηνῶν [26], κατὰ συνέπειαν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρωτότυπος. Εἶναι σκόπιμον νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι μορφὴ γυμνοῦ νέου κατ' ἐνώπιον, ὁμοιάζουσα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς πρὸς τὸν Φθόνον τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ, προσωποποιεῖ τὸν Ἥλιον ἐν μέσῳ ζῴων, ἐπὶ ρωμαϊκοῦ ψηφιδωτοῦ [27]. Τὴν παράστασιν αὐτὴν συνεσχέτισεν ὁ Friedländer πρὸς εἰκόνα τοῦ Ἡλίου, τοῦ ὄντος ἐν τῷ χειμερίῳ λουτρῷ, περιγραφομένην ἐν τῇ 'Εκφράσει τοῦ Κοσμικοῦ πίνακος τοῦ 'Ιωάννου τοῦ Γραμματικοῦ [28]. Εἶναι πιθανὴ ἡ χρησιμοποίησις μορφῆς, ἡ ὁποία ἀρχικῶς εἶχεν ἄλλην ἔννοιαν, εἰς τὴν παράστασιν διαφορετικοῦ θέματος [29].

'Αλληγορικὴ παράστασις τοῦ Φθόνου εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς περιγραφῆς πίνακος τοῦ 'Απελλοῦ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ (Περὶ τοῦ μὴ ραδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ). Εἰς τὸν πίνακα ὁ Φθόνος εἰκονίζετο ὡς ἀνὴρ ἰσχνὸς καὶ ὠχρός, ὡς ἐκ μακροχρονίου νόσου, ἔχων ἀγρίαν ὄψιν καὶ κακὸν ὄμμα [30].

'Αλλὰ καὶ ἡ ἀλληγορία τοῦ Φθόνου ὡς νέου εὐειδοῦς δὲν εἶναι ἀπίθανος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἂν ἡ ἐπιγραφὴ ΦΘΟΝΟΣ ἐπὶ ἰταλιωτικοῦ ἐρυθρομόρφου ἀμφορέως τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως ἀναφέρεται εἰς τὴν σῳζομένην μορφὴν Ἔρωτος καὶ ὄχι εἰς ἄλλην παραλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀγγειογράφου ἢ ἐλλείπουσαν [31], δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ Φθόνου ὡς ὡραίου γυμνοῦ νέου. Ὁ τονισμὸς τοῦ σωματικοῦ κάλλους εἶναι κάτι τὸ αὐτονόητον διὰ τοὺς Ἕλληνας τεχνίτας, τῶν ὁποίων ἡ ἔμπνευσις εἶχε πηγὴν τὴν κλασσικὴν τέχνην. Ὁ δεσμὸς πρὸς τὰς παλαιὰς παραδόσεις καὶ τὸ φορμαλιστικὸν πνεῦμα ἐκδηλώνονται καὶ εἰς τὰ ἐπιγράμματα μὲ τὴν ἀπήχησιν ὁμηρικῶν ἐκφράσεων καὶ γλωσσικῶν τύπων.

Θάλαμος II (Πίν. 6-9).

Εἰς τὸ ψηφιδωτόν, ἡ εἰκὼν καταλαμβάνει ὀρθογώνιον διαστ. 1,40 X 2 μ., περιβαλλόμενον ὑπὸ πλαισίου ἐξ ἐπαλλήλων ζωνῶν μὲ γεωμετρικὰ θέματα. Ἡ εἰκὼν χωρίζεται εἰς τὸ μέσον διὰ γραμμῆς εἰς δύο ἴσα μέρη : εἰς τὸ πρὸς Α. ἔνθα ἡ κυρία παράστασις ἀκολουθεῖ τὸν ἄξονα τῆς θύρας, εἰς τὸ πρὸς Δ. ἔνθα τὰ εἰκονιζόμενα ζῷα εἶναι τοποθετημένα καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τῆς θύρας, τὸ ἓν ὑπὲρ τὸ ἄλλο, ἐστραμμένα πρὸς τὴν κυ-

(1915) 25-28 «Δεῦρ' ἴδε τὰς χάριτας χαίρων, φίλε, ἄστινας / ἡμῖν τέχνη ταῖς ψήφοις ἔμβαλε πηξαμένη, / τὸν φθόνον ἐν μέσσου καὶ ὄμματα βασκανίης / τῆς ἱλαρῆς τέχνης πολλάκις εὐξάμενος», δὲν εἶναι περιγραφὴ τοῦ θέματος (A. Plassart, BCH 40 (1916) σσ. 359-360. J. et L. Robert, Bull. Epigr. REG 66 (1953), ἀριθ. 231).

26. Πρβλ. ἀνωτέρω ὑποσημ. 14.

27. Μόναχον, R. Engelmann, Mosaik von Sentinum, AZ 35 (1877) πίν. 3.

28. Paul Friedländer, Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius, Leipzig und Berlin 1912, σ. 138, στίχ. 62 καὶ σσ. 170-171.

29. Ἄλλος ὑπαινιγμὸς προσωποποιήσεως τοῦ Φθόνου (μέλας Φθόνος) : Στίχ. 160-161, Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου, Ἔκφρασις τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας (ἔκδ. P. Friedländer, ἔ.ἀ. 231).

30. Εἶναι ἀμφίβολον ἂν πρόκειται περὶ πίνακος τοῦ μεγάλου ζωγράφου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ἢ περὶ ὁμωνύμου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Περὶ τοῦ δαίμονος Φθόνου εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν βλ. Roscher ML 3, 247 καὶ ἑξ., RE² 39 (1941) 961 καὶ ἑξ.

31. Ὡς ὑπέθεσεν ἡ Β. Παπαδάκη-Ἀγγελίδου, Αἱ προσωποποιήσεις εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην, Ἀθῆναι 1960, σ. 90. Ὁ ἀμφορεὺς τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως : AZ 25 (1867), πίν. 220. A. von Salis, Antike und Renaissance, σ. 65, εἰκ. 4.

ρίαν παράστασιν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ κάτωθι αὐτῶν ἐπιγραφὴ βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν κυρίαν εἰκόνα. Τὸ θέμα εἶναι τελετουργικὴ σκηνή : εἰκονίζεται, ἄνω, βωμὸς φέρων καρποὺς καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο παῖδες σεβίζοντες. Κάτω παρίστανται τὰ πρὸς θυσίαν προοριζόμενα ζῷα, κάπρος, ταῦρος καὶ κριός.

Τὸ δάπεδον ὑπέστη εἰς πολλὰ σημεῖα ἀνεπανόρθωτον φθοράν. Αἱ δύο κυκλοτερεῖς ὀπαὶ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ταύρου ὀφείλονται εἰς τὸν παρανόμως ἀνασκάψαντα τὸ ψηφιδωτόν. Τὸ παρὰ τὰ νῶτα τοῦ ταύρου μέγα τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς ἐλλείπει. Τὸ πρόσωπον, οἱ ὦμοι, τὸ πλεῖστον τοῦ κορμοῦ, ὁ δεξιὸς ποὺς τοῦ δεξιὰ τοῦ βωμοῦ ἱσταμένου παιδός, τὸ πρόσωπον, μέρη τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἄλλου, ἔχουν φθαρῆ διὰ τὸν ἴδιον λόγον. Καταστροφὴ ἐπίσης παρατηρεῖται εἰς τὰς ζώνας τοῦ πλαισίου, μάλιστα τὴν ἐξωτερικήν, κοσμουμένην μὲ σειρὰν ἀστέρων ἐκ τεσσάρων ἀκτίνων. Ὡς πρὸς τὰς εἰκονιζομένας ἑκατέρωθεν τοῦ βωμοῦ μορφάς, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀναλογία τοῦ σώματος ἐν σχέσει πρὸς τὸν βωμόν, τὸ ἔνδυμα, ἡ κόμμωσις μὲ τοὺς καλύπτοντας τὸν τράχηλον ἀπαλοὺς πλοκάμους, ἡ ἁβρότης τοῦ σχεδίου τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς σιαγόνος, δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαία ἡ πρόθεσις τοῦ ψηφοθέτου νὰ εἰκονίσῃ δύο παῖδας, ἀπίθανος δὲ φαίνεται ἡ προταθεῖσα ἑρμηνεία ὅτι παρίστανται, ὡς ἀναθέται, ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Κράτερος καὶ ὁ υἱός του [32]. Αἱ μορφαὶ ἔχουν ὕψος 0,95. Ἡ στάσις των δεικνύει ἀντιστοιχίαν καὶ ἐπιδιώκει συμμετρίαν. Στρέφουν ἀμφότεροι ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν βωμόν, πατοῦν σταθερῶς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ δεξιοῦ, ἀντιστοίχως, ποδός, ἐνῷ τὸ ἕτερον σκέλος κάμπτεται ἐλαφρῶς φερόμενον πρὸς τὰ πλάγια καὶ ὀπίσω. Ὁ πρὸς τὰ ἀριστερὰ παῖς κρατεῖ φιάλην μετὰ λαβῆς εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα [33], οἰνοχόην εἰς τὴν δεξιάν. Τῶν ἀγγείων σῴζεται μόνον τὸ περίγραμμα, ἀλλ' ἀναγνωρίζεται ἀσφαλῶς τὸ σχῆμα. Αἱ ἔγχρωμοι ἐξ ὑαλομάζης ψηφῖδες, αἱ ὁποῖαι εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ τὰ σκεύη καὶ τὴν κόσμησιν τῶν ἐνδυμάτων, ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τοῦ λαθραίως ἀνασκάψαντος τὸ ψηφιδωτόν. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ μορφὴ ἔχει ὑποστῆ τὴν μεγαλυτέραν φθοράν. Ὁ χαμηλὸς κόλπος τοῦ χιτῶνος καὶ τὰ κάτω τοῦ λαιμοῦ ἔχουν ἐντελῶς ἀφανισθῆ. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ στήθους σῴζεται τὸ περίγραμμα πινακίου ἢ κανίστρου, τὸ ὁποῖον ὁ παῖς ἐκράτει δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ὑψουμένων εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐπιστέψεως τοῦ βωμοῦ.

Οἱ παῖδες εἶναι γυμνόποδες. Τὸ ἔνδυμα τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ διατηρεῖται καλῶς, καὶ τοῦ ἄλλου, ὅσον διαπιστοῦται ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων, εἶναι ὅμοιον. Βραχύς, μέχρι τῶν γονάτων, χειριδωτὸς χιτών, ἐζωσμένος πολὺ χαμηλὰ καὶ σχηματίζων ἀπόπτυγμα. Ἡ χαμηλὴ καὶ βαθεῖα ζώνη μεταβάλλει χαρακτηριστικῶς τὸν ἑλληνικὸν χιτῶνα κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους [34], μὲ πρακτικὸν σκοπὸν τὴν διευκόλυνσιν εἰς τὴν ἐργασίαν ἐν τῷ ἀγρῷ, εἰς τὸ κυνήγιον κλπ. Ὁ χιτὼν διακοσμεῖται μὲ δύο ταινίας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ὦμον παρὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ καὶ κατέρχεται καθέτως μέχρι τῆς παρυφῆς τοῦ χιτῶνος. Αἱ ψηφῖδες τῶν ταινιῶν, ἐξ ὑαλομάζης, ἔχουν ἀφαιρεθῆ κατὰ τὸ

32. Σ. Μαρινᾶτος, Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1958-1959, 355. Ἡ δεξιὰ τοῦ βωμοῦ ἐφθαρμένη μορφὴ δὲν εἶναι κορασίς (ὡς ἐν BCH 82 (1958), σ. 729), πρβλ. παράστασιν παιδὸς προσωποποιοῦντος τὸν μῆνα Ἰούνιον ἐπὶ ψηφιδωτοῦ : M.A. Blake, MAAR 1940, πίν. 20, 1.

33. Σκεῦος διὰ τὴν λατρείαν (patera), πρβλ. RM 45 (1930), πίν. 38 καὶ R. von Schaewen, Römische Opfergeräte, Berlin 1940, σ. 32. Εἰς ἀνάγλυφον βωμοῦ τῆς Πομπηΐας, O. Brendel, RM 45 (1930), πίν. 68, camillus, παρὰ τὸν βωμόν, κρατεῖ ἀβαθῆ φιάλην μὲ λαβήν. Φιάλην ἐπίσης κρατεῖ ὁ Camillus ἐπὶ ἀναγλύφου σαρκοφάγου τῆς Πίζας : RR. III, 123 κλπ.

34. M. Bieber, Entwicklungsgeschichte der griechischen Tracht, Berlin 1934, σ. 42, πίν. 43, 2.

πλεῖστον. Ἔνδυμα καὶ στάσις τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ παιδὸς μὲ τὸ πινάκιον ἀνὰ χεῖρας, ἐνθυμίζουν προσωποποίησιν τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τῆς Ρώμης [35], ὡς καὶ τὰς συνήθεις παραστάσεις τοῦ τύπου Camillus γραπτὰς καὶ πλαστικάς [36], μολονότι εἰς τὸν συνήθη τύπον ὁ χιτὼν εἶναι μακρότερος. Ἀνάλογοι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν εἶναι οἱ δύο παῖδες τοῦ ψηφιδωτοῦ, «οἰκουροὶ ἥρωες» (Πλουτάρχου, περὶ τῆς Ρωμαίων Τύχης, 10), μορφαὶ συμβολίζουσαι τὴν οἰκογένειαν καὶ τελοῦσαι τὴν ἀναίμακτον προσφορὰν καρπῶν καὶ σπονδήν, μετὰ τὰς ὁποίας ἐπηκολούθει ἡ θυσία τῶν ζῴων, ἡ τριττύς.

Τὰ χρώματα τῶν ψηφίδων εἶναι: διὰ τὰ γυμνὰ τοῦ σώματος, ρόδινον ἀνοικτόν· ἡ σκιά, ὑπὸ τὴν ρῖνα καὶ περὶ τὸ στόμα τοῦ πρὸς δεξιὰ παιδός, ἀποδίδεται μὲ ἰῶδες, ὡς καὶ τὰ περιγράμματα. Ἡ γραμμὴ τῆς ρινὸς καὶ τοῦ στόματος μὲ ρόδινον βαθύ. Διὰ τὴν κόμην: ἰῶδες καὶ ὑποκίτρινα στίγματα. Οἱ χιτῶνες εἶναι λευκοί, αἱ σκιαὶ τῶν πτυχῶν τεφρόχρωμοι εἰς δύο τόνους καὶ ὑποκίτρινοι. Εἰς τὸν πρὸς ἀριστερὰ παῖδα, αἱ κάθετοι διακοσμητικαὶ ταινίαι τοῦ χιτῶνος, ἐξ ὑαλομάζης βαθέος κυανοῦ χρώματος, ὡς καὶ τὰ ἐν μέρει διατηρούμενα περιγράμματα τῆς οἰνοχόης καὶ τῆς φιάλης, τὰς ὁποίας κρατεῖ. Αἱ ταινίαι τοῦ χιτῶνος τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ παιδὸς εἶναι ἐξ ὑαλομάζης βαθέος ἰώδους χρώματος. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ βαίνουν αἱ μορφαί, ἔχει δύο ἀποχρώσεις : ὑποκίτρινον, (τεφροκίτρινον διὰ τὴν ἐρριμμένην σκιὰν) καὶ ἰῶδες ὠχρόν.

Ὁ βωμός, ὕψ. 0,78, εἰκονίζεται προοπτικῶς. Φέρει ἀβακοειδὲς ἐξέχον ἐπίθημα, ἡ βάσις σχηματίζεται ἐκ δύο ἐπαλλήλων βαθμίδων, ὕψους ἐκ τῶν κάτω 0,18 καὶ 0,06. Ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος, καρπὸς ροιᾶς καὶ ἄλλοι μικροὶ καρποὶ ἀκαθόριστοι (Πίν. 9β) [37]. Χρώματα : διὰ τὸ ἐπίθημα, τεφρόχρουν καὶ τεφροκύανον. Διὰ τὴν προοπτικῶς διαγραφομένην πλευρὰν τοῦ ἐπιθήματος, τεφρόχρουν ἀνοικτόν. Διὰ τὴν σκιάν, ὑποκίτρινον, ἔπειτα τεφρὸν σκοτεινότερον. Διὰ τὸ σῶμα τοῦ βωμοῦ, εἰς τὸ ἄνω μέρος, τεφρόν. Διὰ τὴν σκιάν, βαθὺ τεφρόν, ἐν συνεχείᾳ κυανότεφρον. Διὰ τὴν πρώτην βαθμίδα τοῦ βωμοῦ, τεφρὸν ἀνοικτὸν μὲ σκιὰν ὑποκίτρινον. Διὰ τὴν κάθετον πλευρὰν τῆς βαθμίδος, βαθὺ τεφρὸν ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως, ὠχρότερον καὶ ὑποκίτρινον ἐπὶ τῆς προοπτικῶς διαγραφομένης πλευρᾶς. Διὰ τὴν δευτέραν βαθμίδα, ἀνοικτὸν τεφρὸν καὶ διὰ τὴν προοπτικῶς δηλουμένην πλευράν της, τεφρὸν καὶ ὑποκίτρινον. Διὰ τὴν κάθετον πλευράν, κυανότεφρον καὶ βαθὺ τεφρὸν εἰς τὴν κατωτέραν ζώνην, ὑποκίτρινον ἐπὶ τῆς προοπτικῶς δηλουμένης πλευρᾶς. Διὰ τοὺς καρποὺς ἐχρησιμοποιήθησαν ψηφῖδες μικροτέρων τοῦ συνήθους διαστάσεων, χρώματος βαθέος ροδίνου, ἰώδους καὶ λευκοῦ διὰ τὸν καρπὸν τῆς ροιᾶς. Οἱ ἄλλοι καρποὶ εἶναι ὑποκίτρινοι μὲ περίγραμμα ἐκ ψηφίδων ὑαλομάζης βαθέος ἰώδους χρώματος. Τὸ βάθος τῆς ἐπιστέψεως δηλοῦται διὰ γραμμῶν εὐθειῶν ἀνοικτοῦ κιτρίνου χρώματος, πλαι-

35. Πρβλ. ἀνωτέρω ὑποσημ. 32.

36. Πρβλ. τοιχογραφίαν τῆς Πομπηΐας : W. Zschietzschman, Hellas und Rom, 1959, πίν. σ. 56. Εἰς ζωγραφίας οἰκιακῶν βωμῶν τῆς Δήλου εἰκονίζεται παῖς παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ τελοῦντος τὴν θυσίαν. Εἶναι ἐνδεδυμένος λευκὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος σχηματίζει περὶ τὴν ζώνην βαθὺν κόλπον, M. Bulard, Delos IX, σ. 156, ἀριθ. 27, πίν. 24 καὶ 25, 1. BCH 40 (1916), σ. 213, εἰκ. 29. Ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Μουσείου τῆς Λυῶνος : P. Veyne, Le monument des Suovetauriles de Beaujeu (Rhône), Gallia 17 (1959), σ. 79 καὶ ἑξ., εἰκονίζεται camillus κρατῶν φιάλην καὶ ἀσκὸν (guttus). Περὶ τοῦ τύπου εἰς τὴν πλαστικήν : L. C. Spaulding, the Camillus-type in Sculpture (1911).

37. Πρβλ. Fr. Wirth, Römische Wandmalerei, Berlin 1939, σ. 147, εἰκ. 75 (ἐπὶ χαμηλοῦ ὀρθογωνίου βωμοῦ παρισταμένου προοπτικῶς, εἰκονίζονται καρποί). Βωμὸς ἐπὶ ψηφιδωτοῦ Ἀλγερίου ; L. Leschi, M.P. 35 (1935/1936), σ. 139, πίν. 8 καὶ 9, D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 535, εἰκ. 202.

σιουμένων, εἰς τὸ κάτω ἐπίπεδον, ὑπὸ ζωνῶν ἐκ ψηφίδων μαύρου σχιστολίθου, ἴσως πρὸς παράστασιν στρώματος τέφρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ [38].

Ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν χρησιμοποιηθέντων χρωμάτων καὶ τόνων γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ προκαλουμένη ἐξαίρετος χρωματικὴ ἐντύπωσις. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ ἀποχρώσεως εἰς ἄλλην ἐπιτυγχάνεται ὄχι μόνον μὲ τοὺς χρωματικοὺς τόνους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τρόπον τοποθετήσεως τῶν ψηφίδων κατὰ καμπύλας ἢ κατὰ σειρὰς εὐθείας, ὅπου ἀπαιτεῖται ἀπότομος χρωματικὴ ἀλλαγή, ὅπως εἰς τὴν δήλωσιν τῆς σκιᾶς.

Τὸ κάτω ἥμισυ τῆς εἰκόνος διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας, τὴν πρὸς Β. ἐμβαδοῦ 0,98Χ0,90, χωριζομένην ἀπὸ τὴν πρὸς Ν. διὰ τῆς γραμμῆς τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ πατεῖ ὁ ταῦρος. Τὸ ἀριστερὸν μέρος καταλαμβάνουν 6 στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς, μὲ κενὸν κατὰ τὸ τέρμα ὀφειλόμενον εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ δαπέδου. Δεξιὰ εἰκονίζεται ταῦρος, πατῶν ἐπὶ ἐδάφους δηλουμένου διὰ ταινίας. Τοῦ κάπρου διατηροῦνται τὰ ἄκρα τῶν ὀπισθίων σκελῶν, ἡ οὐρά, τὸ ἄκρον τῆς κεφαλῆς καὶ αἱ ὁπλαὶ τῶν προσθίων σκελῶν. Τὸ σῶμά του ἔχει καταστραφῆ διὰ τῆς διανοίξεως λάκκου ὑπὸ τοῦ λαθραίως ἀνασκάψαντος τὸ ψηφιδωτόν. Ὁ ταῦρος ὅμως διατηρεῖται καλῶς. Εἰκονίζεται κύπτων τὸν τράχηλον μὲ κεκαμμένα τὰ πρόσθια σκέλη, ἕτοιμος πρὸς θυσίαν [39]. Ἐπιμελέστατα ἀποδίδονται οἱ μῦς καὶ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ ζῴου, μὲ κάποιαν πλαστικότητα διὰ καταλλήλου χρήσεως φωτοσκιάσεων (Πίν. 9α). Τὸ σῶμα εἶναι ὑποκίτρινον, αἱ σκιαὶ ἰώδεις εἰς δύο τόνους, βαθὺν καὶ ἀνοικτόν, τεφρόχρωμοι καὶ κυαναῖ, αἱ φωτειναὶ ζῶναι ἀνοικτοῦ τεφροῦ χρώματος. Διὰ τὰ κέρατα ἐχρησιμοποιήθησαν ψηφῖδες ὑαλομάζης βαθέος κυανοῦ, διὰ τὰ ὦτα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἰώδους, χρώματος. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ πατεῖ ὁ ταῦρος, εἶναι ὑποκίτρινον, ἡ σκιὰ τεφρόχρωμος.

Ἡ κατωτέρα ζώνη περιλαμβάνει, ἀριστερά, τοὺς τελευταίους 12 στίχους τῆς ἐπιγραφῆς. Δεξιὰ καὶ ἀντιστοίχως πρὸς τὸν ἄνω εἰκονιζόμενον κάπρον, παριστάνεται κριός [40], τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ μέρους τοῦ ὤμου. Τὸ σῶμα τοῦ κριοῦ εἶναι λευκόν, αἱ σκιαὶ κίτρινοι ἢ ὑποκίτρινοι καὶ ἰώδεις. Ἡ γραμμὴ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ πατεῖ τὸ ζῷον, ὡς καὶ ἡ ἐρριμμένη σκιά, ἀποδίδονται μὲ τὰ ἴδια χρώματα ὅπως καὶ εἰς τὸν ταῦρον.

38. Ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἠνάπτετο πυρά. Αἱ ζωγραφίαι βωμῶν εἰς τὰς οἰκίας τῆς Δήλου δεικνύουν κάλυμμα ἐλαφρῶς ἀνυψούμενον, ὡς θολωτὴν στέγην, διὰ τὴν προφύλαξιν τῆς πυρᾶς: M. Bulard, Delos IX, σ. 66, ἀριθ. 4, πίν. 3, 1, σ. 141, ἀριθ. 25, πίν. 21, εἰκ. 54.

39. Ἡ στάσις τοῦ ταύρου κύπτοντος τὸν τράχηλον μὲ κεκαμμένα τὰ πρόσθια σκέλη, εὑρίσκεται εἰς παραστάσεις μνημείων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς: O. Brendel, Immolatio Boum, RM 45 (1930), σ. 215 καὶ ἑξ. Τὸ ζῷον, μὲ τὴν στάσιν του, ὑποτάσσεται καὶ κατανεύει εἰς τὴν θυσίαν, ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸν χρησμὸν παρὰ Πορφυρίῳ, περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων 2, 9, σ. 140 (ἔκδ. Nauck), «ὃ δ' ἑκούσιον ἂν κατανεύσῃ, χερνίπτειν θύειν τε...», πρβλ. K. Meuli, Griechische Opferbräuche. «Phylobolia» für Peter von der Mühl, Basel 1946, σ. 266.

40. Ἡ θυσία ταύρου, κριοῦ καὶ κάπρου εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ Suovetaurilia, περὶ τῶν ὁποίων πρβλ. ἐν τέλει M. J. Vermaseren, The Suovetaurilia in Roman Art, Bull. van d. Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antike Beschaving 32 (1957), σσ. 1-12. Ἀλλ' ἡ θυσία τῶν τριῶν ζῴων-τριττὺς-εἶναι ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν ἔθιμον (Καλλιμάχου, Ἀποσπ. 403, ἔκδ. P. Pfeiffer, Bonn 1923), τῆς παραδόσεως τοῦ ὁποίου συνέχειαν πρέπει νὰ διαπιστώσωμεν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ψηφιδωτοῦ μας. Κατάλογον ἀγγειογραφιῶν μὲ θέμα θυσίαν ταύρου, κριοῦ καὶ κάπρου ἴδε ἐν Monnaies et Médailles, Auktion XVIII, Basel 1958, σ. 27 (ἀριθ. 85, πίν. 22, κύλιξ τοῦ 550 π.Χ. μὲ παράστασιν πομπῆς θυσίας εἰς τὴν Ἀθηνᾶν). Πρβλ. καὶ P. Stengel, Opferbräuche der Griechen, σ. 182. J. D. Beazley, The Development of Attic B. — F. σ. 43.

Περίεργος εἶναι ἡ τοποθέτησις τῶν ζῴων, ἐν δυσαρμονίᾳ πρὸς τὴν κυρίαν παράστασιν καὶ πρὸς τοὺς στίχους τῆς ἐπιγραφῆς. Τοῦτο ἴσως ὀφείλεται εἰς τὸν μικρὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁ ψηφοθέτης εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἂν φαντασθῶμεν ὅμως τὰ ζῷα τοποθετημένα ὁριζοντίως ὑπὸ τὸν βωμόν, τότε θὰ διεγράφετο διὰ τῆς ὅλης παραστάσεως τὸ σχῆμα Τ, δηλ. σχῆμα διακοσμήσεως ψηφιδωτοῦ δαπέδου τρικλίνου. Κατὰ τὸ σχῆμα αὐτό, αἱ τρεῖς κλῖναι τοποθετοῦνται ἀντιστρόφως πρὸς τὴν φορὰν τῆς παραστάσεως τοῦ δαπέδου, σχηματίζουσαι ἀνάστροφον Π. Ὡς ἁπλῆ ὑπόθεσις δύναται νὰ διατυπωθῇ ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου ΙΙ προῆλθεν ἐκ συντμήσεως καὶ ἀλλοιώσεως τῆς συνθέσεως ψηφιδωτοῦ δαπέδου Τρικλίνου [41] καὶ νὰ δοθῇ τοιουτοτρόπως εὔλογος ἐξήγησις τῆς ἀσυνήθους συνθέσεως.

Τὴν εἰκόνα κοσμοῦν εἰς τὰς δύο πλευράς, ἄνω καὶ κάτω, δύο ζῶναι ἴσου πλάτους πρὸς αὐτήν, ἐκ σειρᾶς διατεμνομένων κύκλων, οἵτινες σχηματίζουν τετράφυλλα ἀνοικτοῦ χρώματος [42]. Τὰ μεταξὺ διαστήματα, μαύρου χρώματος, ἀποτελοῦν ρόμβους μὲ κυρτὰς πλευράς, εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων ἐξαίρονται τετράγωνα ἐναλλὰξ ἰώδους ἀνοικτοῦ χρώματος καὶ ὑποκιτρίνου, μετὰ κεντρικῆς στιγμῆς. Ἡ πλαισιοῦσα τὰς δύο ζώνας γραμμὴ εἶναι μαύρη ἐκ ψηφίδων σχιστολίθου. Ἡ πρώτη ἐσωτερικὴ ταινία τοῦ πλαισίου ἀποτελεῖται ἀπὸ καλυκοειδῆ πλοχμόν [43], μὲ τονισμένον μαῦρον περίγραμμα καὶ ἐσωτερικὰς γραμμὰς κιτρίνας καὶ λευκήν. Οἱ κάλυκες ἀκολουθοῦν τὴν τάξιν τῶν χρωμάτων : ρόδινον ἀνοικτόν, ρόδινον βαθύ, μαῦρον. Ὁ πλοχμὸς πλαισιοῦται ὑπὸ παχείας μαύρης καὶ λευκῆς ταινίας. Ἔπεται, πρὸς τὰ ἔξω, ζώνη μὲ ἐπάλληλα λευκὰ τρίγωνα ἐπὶ μαύρου ἐδάφους [44], πλαισιουμένη ὑπὸ γραμμῆς ἰώδους. Τὸ θέμα τῆς εὐρυτέρας ἐξωτερικῆς ζώνης τοῦ πλαισίου εἶναι σειρὰ ἀστέρων μὲ τέσσαρας μαύρας ἀκτῖνας [45], τῶν ὁποίων ἑκάστοτε αἱ δύο μετὰ τῶν ἀντιστοίχων τοῦ ἀκολούθου ἀστέρος, σχηματίζουν ρόμβους, φέροντας τετράγωνα καὶ κηλῖδα εἰς τὸ κέντρον. Τὸ κόσμημα τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὸ κέντρον τῶν ἀστέρων. Κατὰ τὰς δύο πλευράς, οἱ ρόμβοι καὶ τὰ τετράγωνα διακόπτονται εἰς τὸ μέσον ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ πλαισίου. Τὸ ἀνοικτοῦ χρώματος ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπὸ λευκὰς καὶ ροδίνας ψηφῖδας.

Ἡ ἐ π ι γ ρ α φ ὴ (Πίν. 6,9) ἐξ ἑπτὰ δακτυλικῶν ἑξαμέτρων, διαιρεῖται εἰς δύο στήλας. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τρεῖς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους εἰς 6 στίχους, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλεται ἡ εἰκονιζομένη οὐρὰ τοῦ ταύρου. Οἱ ὑπόλοιποι στίχοι, 4

41. Παράδειγμα διακοσμήσεως δαπέδου, εἰς σχῆμα Τ (τρικλίνου), μὲ ἐλεύθερον τὸ ἔδαφος διὰ τὰς τρεῖς κλίνας κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἑκατέρωθεν καὶ ὑπὸ τὴν κάθετον κεραίαν τοῦ Τ, ἴδε: D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 15, εἰκ. 1 καὶ 2.

42. Ὅπως εἰς τὴν αἴθουσαν D τῆς οἰκίας τῆς Κορίνθου, Corinth V, εἰκ. 6, πρβλ. καὶ πίν. III (αἴθουσα Β). Ἐπίσης Olympia II, πίν. 111, 1, θέρμαι Κλαδέου.

43. Θέμα ψηφιδωτῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς : Bl. R. Brown, Ptolemaic Paintings and Mosaics and the Alexandrian Style, Cambridge Mass. 1957, πίν. 40. Σύνηθες πλαίσιον «ἐγκολπίων» εἰς ρωμαϊκὰ ψηφιδωτά : Invent. des mosaïques de l'Afrique, ἀριθ. 68, 198, 199, 257 κλπ. Kl. Parlasca, ἔ.ἀ. πίν. 26, 3. 28, 2. 37, 1. 53, 1-2. κλπ. (κυρίως πρωίμων χρόνων τῶν Σευήρων).

44. Συνηθέστερα εἶναι τὰ μαῦρα τρίγωνα ἐπὶ λευκοῦ βάθους : M.E. Blake, MAAR 1936, πίν. 24. 30, 4.31. 32, 3. D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 56, εἰκ. 20.

45. M. E. Blake ἔ.ἀ. σ. 107, πίν. 22, 2 (ὅπου τὸ περίγραμμα μόνον τῶν ἀκτίνων εἶναι μαῦρον). D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 374, πίν. 3b καὶ πίν. 98a. Corinth V, πίν. 10 καὶ 11. S. Aurigemma, I Mosaici di Zliten, σ. 55, εἰκ. 26, κλπ.

ἑξάμετροι δακτυλικοὶ γεγραμμένοι εἰς 12 σειράς, καταλαμβάνουν τὸ ἀντίστοιχον δεξιὸν μέρος, χωριζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπιγράμματος διὰ τῆς ταινίας τῆς δηλούσης τὸ ἔδαφος, ἐφ'οὗ βαίνει ὁ ταῦρος. Εἰς τὴν πρώτην στήλην, ἡ ὁποία παρουσιάζει κενὸν διαμ. 0,24, οἱ στίχοι εἶναι ἐναλλὰξ μακροὶ καὶ βραχεῖς, εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστον δακτυλικὸν ἑξάμετρον διαιρεῖται εἰς δύο ἡμιστίχια. Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 0,04, τὰ διάστιχα 0,01. Φύλλον κισσοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος.

1—2 *Παλλάδι καὶ Μ[οίρησι μὰ] λ'εὐ | πλοκάμοισι, Τύχ [η τε]*
3—4 *Φοίβῳ τε 'Απόλ[λωνι καὶ] 'Ερ|μῇ Μαιάδος υ [ἱῷ]*
5—6 *αὐτῷ σὺν βω[μῷ Κράτ [ερος καὶ τοῦδε φιλ [.....]*
7—9 *Ταῦρον τε κρ{ε}ιό [ν] | τε ἠδὲ φριξ [α] ύχε | να κάπρον,*
10—12 *λεπτῆσιν λ [ιθ] ά | δεσσι συ [να] ρμόσ | σαντες [ἔθ] ηκαν,*
13—15 *τέχνης δαιδαλέ | ης ἀναθήματα | καὶ μερόπεσσιν*
16—18 *εἰκόνας εὐσεβ (ε) ί | ης ἐσορᾶν, ἧς λώ | ϊον οὐδέν.*

Στίχ. 1-2. Προτιμῶ τὴν συμπλήρωσιν Μ [οίρησι] ἀντὶ Μ [ούσησι], πρβλ. ἀφιερ. ἐπιγρ. εἰς Δία, Μοίρας, Τύχην κλπ. BCH 12 (1888), σ. 272, ἀριθ.59. Περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῶν Μοιρῶν βλ. F. Cumont, Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains (1942) σ. 321. Roscher ML II, 3098. Αἱ Μοῖραι, θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος ('Ησιόδου Θεογ. 901 καὶ ἑξ.) εἰκονίζονται ἐπὶ τοῦ κρατῆρος François συνοδεύουσαι τὸν 'Ερμῆν καὶ τὴν Μαῖαν. Ταυτίζονται μὲ τὰς 'Ερινύας εἰς τὸν 'Ορφικὸν ὕμνον (Roscher ML II, 3084 καὶ ἑξ.). Εἰς αὐτὰς ἁρμόζει τὸ ἐπίθετον «εὐπλόκαμοι» κατ' εὐφημισμόν. 'Αλλὰ καὶ ἡ συμπλήρωσις Μ [ούσησι] εἶναι πιθανή. 'Επὶ παραστάσεως ψηφιδωτοῦ εἰκονίζονται Μοῦσαι, 'Αθηνᾶ, 'Ερμῆς κλπ. Invent. des mosaïques de la Gaule, ἀριθ. 1247 (Trèves).

Εἰς τὴν Τύχην αἱ ἐπικλήσεις εἶναι κοιναὶ τόποι τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς 'Ανθολογίας μὲ τὰ ἐπίθετα : δέσποινα (IX, 182), εὐγενέτειρα (IX, 788), κλυτοεργὸς (X, 64) κυβερνήτειρα βιότοιο (X, 65), χαλεπὴ καὶ ἐσθλὴ (XI, 383) κ.ο.κ.

Στίχ. 6, καὶ τοῦδε φίλ [ος παῖς], κατὰ συμπλήρωσιν Σ. Μαρινάτου, ΕΦΣΠΑ 1958 /1959, σ. 355.

Στίχ. 10 - 12, ἡ ἔννοια εἶναι σαφής : 'Ο Κράτερος καὶ ὁ υἱός του εἶναι οἱ ψηφοθέται, οἱ ὁποῖοι « ἔθηκαν » τὰς εἰκόνας, συναρμόσαντες αὐτὰς διὰ λεπτῶν λίθων (ψηφίδων). 'Η χρῆσις τοῦ ρ. ἔθηκαν ἐπιβεβαιοῖ τὴν δοθεῖσαν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς στίχ. 3 - 4 τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ Φθόνου, καθ' ἣν ὁ Κράτερος ὑπῆρξεν ὁ τεχνίτης ψηφοθέτης. 'Η τέχνη του χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ἐπιθέτου δαιδαλέη (στίχ. 13), πρβλ. συμπλήρωσιν τοῦ Wilhelm εἰς τὸ ἐπίγρ. W. Peek ἔ.ἀ. ἀριθ. 962 : [δαιδαλέ] ου κόσμου...

Στίχ. 16, ἡ ἔννοια, ἀνάλογος πρὸς τὸ εἰδωλολατρικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας θρησκείας, εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος δὲν προαγγέλλεται διὰ τοιούτων ἐκφράσεων[46], συνήθων εἰς τὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Αὗται ἐκφράζουν ἐντελῶς διαφορετικὰς

46. «ἀποτελοῦν προανάκρουσμα τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστοῦ», 'Επετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. 'Αθηνῶν, 1958/1959, σ. 360.

θρησκευτικὰς ἐννοίας. Ὁ τονισμὸς τῆς «εὐσεβείας» τῶν προγόνων (τῆς ἀρχαίας θρησκείας) ἀποδεικνύει τοὐναντίον τὴν συντηρητικότητα τῆς λατρείας[47].

Ἐκ τῶν ἐκφράσεων καὶ τῶν γλωσσικῶν τύπων, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν εἰς τὰ δύο ἐπιγράμματα, καθίσταται φανερὸν ὅτι ὁ ποιητὴς αὐτῶν ἐμπνέεται ἀπὸ τὰ ἔπη καὶ ἐκεῖθεν δανείζεται τὰς ἐκφράσεις του. Ἐπὶ παραδείγματι, ὡς πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ προθαλάμου, πρβλ. Ὀδυσ. λ 200-201 : νοῦσος ἐπήλυθεν, ἥ τε μάλιστα τηκεδόνι στυγερῇ μελέων ἐξείλετο θυμόν. Ἰλιάδ. Α 342, Π 701 : ὀλοαὶ φρένες. Διὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ θαλάμου ΙΙ, πρβλ. Ὀδυσ. ξ 36, ψ 193 : πυκνῇσι λιθάδεσσι. Ὁμηρ. Ὕμν. εἰς Ἑρμῆν 514 : Δείδια, Μαιάδος υἱὲ καὶ στίχ. 521 : Καὶ τότε Μαιάδος υἱός...κλπ.

Θάλαμος ΙΙΙ (Σχεδ. 4).

Ἡ κατάστασις τῆς διατηρήσεως τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι κακή. Ἐκ τοῦ ἐμβλήματος ἴχνη μόνον σῴζονται, ὡς καί τινα γράμματα πολυστίχου προφανῶς ἐπιγράμματος. Τὸ εὐρὺ πλαίσιον ἐκ γεωμετρικῶν κοσμημάτων διατηρεῖται, ἂν καὶ ἐλλιπῶς, κατὰ τὸ ἄκρον τῆς Δ. ὡς καὶ τῆς Β. πλευρᾶς, ὀλιγώτερον δὲ εἰς τὰ ἄκρα τῆς Α. καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς. Τὸ πλάτος τοῦ ἐμβλήματος εἶναι 16,0, τὸ ὕψος ὑπολογίζω εἰς 2,80. Τεχνικῆς ὁμοίας πρὸς ἐκείνην τῆς παραστάσεως ζῴων τοῦ θαλάμου ΙΙ, σῴζεται τὸ ὀπίσθιον σκέλος ἵππου ἢ ἄλλου ζῴου τρέχοντος ἐν ὁρμῇ πρὸς τὰ ἀριστερά. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς εἰκόνος τοῦ ταύρου ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου ΙΙ, ἡ παράστασις τοῦ ζῴου παρενεβάλλετο μεταξὺ τῶν στίχων τῆς ἐπιγραφῆς, χωρίζουσα τούτους εἰς στήλας. Τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει τεθῆ κάτωθι τῆς εἰκόνος, εἰς ὃ σημεῖον σῴζονται τὰ περισσότερα γράμματα (Σχεδ. 4). Εἰς ἀπόστασιν 0,03 δεξιὰ τῆς οὐρᾶς τοῦ ζῴου διακρίνονται τὰ γράμματα

—ΛΑ—
—ΦΟΙ — — —ΟΜ— — —
—ΤΕ— — — — —Τ— — —

Εἰς τὸ κάτω ἄκρον καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ χώρου τοῦ καταλαμβανομένου ὑπὸ τοῦ ἐμβλήματος, διακρίνονται :

—Ν—
— — —ΙΑΠΤΑ [20 ca] ΙΑ— — —
— —ΑΜΕΝΟCΚ— — — — — — — —ΜΟΝ— — —

Τὰ πενιχρὰ ὑπολείμματα τῆς παραστάσεως καὶ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν παρέχουν δυστυχῶς ἐνδείξεις πρὸς διατύπωσιν ὑποθέσεως περὶ τοῦ θέματος. Ὅπως εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ θαλάμου ΙΙ, ἡ ἐπιγραφὴ πληροῖ τὰ κενὰ διαστήματα παραπλεύρως καὶ ὑπὸ τὴν εἰκόνα, ἡ παράστασις παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν στίχων. Ὅμοιαι συναρμολογίαι εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν παρατηροῦνται εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος[48] καὶ ἐγείρουν τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῶν ψηφιδωτῶν καὶ εἰκονογραφήσεως χειρογράφων κειμένων. Ἡ ὄψις τῆς ὅλης συνθέσεως μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ θαλάμου ΙΙ ἀνακαλεῖ ὁλοσέλιδον εἰκονογράφη-

47. Πρβ. M. Chébab, Les Mosaïques du Liban, 1958, σ. 47, ἐπιγρ. στίχ. 4 « ἄξια τῶν προγενῶν εὐσεβείης φρόνει ».

48. M. E. Blake (1936) σ. 181, ὑποσ. 1. M. Chébab, ἔ.ἀ. σ. 13.

σιν κώδικος. Ὅτι αἱ εἰκονογραφήσεις χειρογράφων ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα καὶ μετεφέρθησαν εἰς ἔργα διαφόρου ὑλικοῦ (δηλ. εἰς ἀνάγλυφα, τοιχογραφίας, ψηφιδωτά, ὑφαντὰ καὶ μέταλλα) ἔχει ὑποστηριχθῆ μετὰ πειστικότητος [49].

Τὸ πλαίσιον τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι πλατύτερον κατὰ τὴν Δ. πλευρὰν (1,20) ἢ κατὰ τὴν Β. πλευρὰν (1,05) καὶ ἀποτελεῖται, ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, ἐκ τῶν ἑξῆς τεσσάρων διακοσμητικῶν ζωνῶν : ζώνη μὲ κύβους ἀνοικτοῦ χρώματος ἐπὶ μαύρου βάθους [50]. Ἐπὶ τῆς καθέτου ἕδρας των οἱ κύβοι φέρουν πέντε κηλῖδας συμμετρικῶς διατεταγμένας εἰς τὰς γωνίας καὶ τὸ κέντρον. Αἱ προοπτικῶς διαγραφόμεναι ἕδραι εἶναι, διαδοχικῶς, φαιαί,

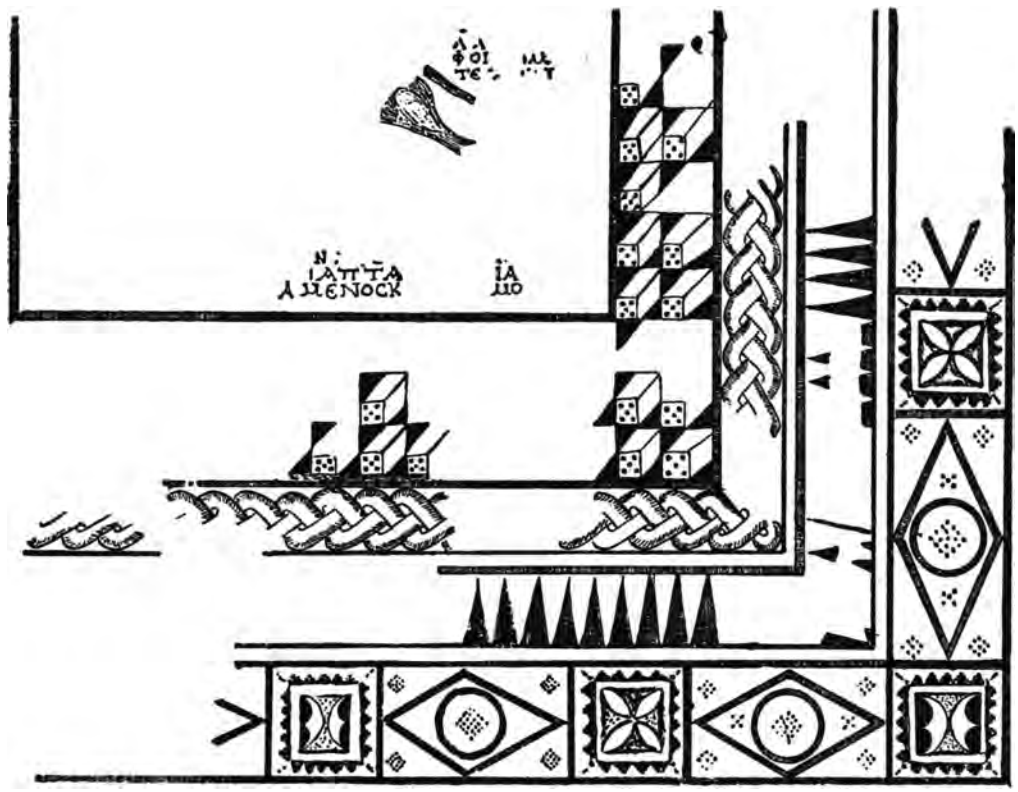

Σχεδ. 4. Ψηφιδωτὸν τοῦ θαλάμου ΙΙΙ

τεφρόχρωμοι λευκαί, ἰώδεις, ὑποκίτρινοι, ρόδιναι. Ἡ ζώνη, κατὰ τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ θαλάμου, ἔχει πλάτος 0,42, κατὰ τὴν μακρὰν πλευράν, 0,26. Ἀκολουθεῖ τριπλοῦς πλοχμὸς πλ. 0,16. Τὰ στελέχη του εἶναι ἐναλλὰξ χρώματος ροδίνου καὶ ἰώδους βαθέος μεταξὺ δύο γραμμῶν, ὑποκιτρίνης καὶ λευκῆς. Τρίτη ζώνη ἀποτελεῖται ἐκ μαύρης γραμμῆς

49. K. Weitzmann, Illustrations in Roll and Codex, 1947, σ. 47. Τοῦ ἰδίου, Ancient Book Illuminations, 1959, passim.

50. Θέμα ψηφιδωτῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς : B. R. Brown, ἔ.ἀ. πίν. 39, 2. M. E. Blake, MAAR 1930, σσ. 36-37. E. Pernice, Die hellenistische Kunst in Pompeji, 6, Pavimente und figürliche Mosaiken, 1938, πίν. 4, 1. Σύνηθες εἰς τὰ ρωμαϊκὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος : D. Levi, ἔ. ἀ. σ. 375, 383, 387, 397, πίν. 96 d, 108 c.

καὶ σειρᾶς τριγώνων μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἔξω, χρώματος μαύρου ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους [51]. Ἡ ζώνη ἔχει πλ. 0,18. Ταινία ὑποκίτρινος μεταξὺ δύο μαύρων γραμμῶν χωρίζει τὸ κόσμημα ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ πλαισίου. Τοῦτο ἔχει πλάτος 0,30 καὶ περιλαμβάνει κοσμήματα ἐν εἴδει φατνωμάτων, ἐναλλὰξ ρομβοειδῆ καὶ τετράγωνα [52]. Τὰς γωνίας καταλαμβάνει τετράγωνον κόσμημα. Οἱ ρόμβοι ἐγγράφονται ἐντὸς ὀρθογωνίου, χρώματος ροδίνου καὶ περιέχουν δίσκον ἰώδους χρώματος, περιγεγραμμένον ὑπὸ μαύρης γραμμῆς. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δίσκου καὶ εἰς τὰς γωνίας τοῦ ρόμβου, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, σταυροειδῆ ἐκ μαύρων κηλίδων κοσμήματα.

Τὰ ἑκατέρωθεν ἑκάστου ρόμβου τετράγωνα εἶναι μαῦρα ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Περιέχουν δύο ἐναλλασσόμενα θέματα : α) δύο ἀντιθετικάς, λευκὰς πέλτας [53], μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ βάθος πληροῦται διὰ κοκκίδων. Τὸ πλαίσιον τῶν τετραγώνων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγγράφονται, σχηματίζεται ἐκ συνεχῶν βαθμιδωτῶν τριγώνων, β) τέσσαρα διατεμνόμενα ἡμικύκλια σχηματίζοντα τετράφυλλον λευκὸν ρόδακα, ὁ ὁποῖος ἐγγράφεται, ὅπως καὶ αἱ πέλται, ἐν τετραγώνῳ πλαισίῳ ἐκ βαθμιδωτῶν τριγώνων.

Θάλαμος IV (Πίν. 10 καὶ 11).

Τὸ κεντρικὸν θέμα τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ αἱ ζῶναι τοῦ πλαισίου ἀποτελοῦνται ἐκ γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ἅτινα καταλαμβάνουν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου (4,60 Χ 3,40) καὶ προκαλοῦν τὴν ἐντύπωσιν πολυχρώμου, πλουσίας διακοσμήσεως τάπητος. Σοβαραὶ φθοραὶ παρατηροῦνται εἰς τὸ ἄκρον, κατὰ μῆκος τῆς Ν. πλευρᾶς, ἐπίσης κατὰ τὴν Α. πλευρὰν τοῦ θαλάμου. Ἡ διάθεσις τῶν γεωμετρικῶν θεμάτων εἶναι αὐστηρῶς συμμετρική. Παρὰ τὴν σημειωθεῖσαν φθοράν, οὐδὲν στοιχεῖον ἐλλείπει ἐκ τῆς ὅλης συνθέσεως. Τὸ ἐξωτερικὸν πλαίσιον συνίσταται ἐκ ζώνης πλ. 0,40 ἀνοικτοῦ ροδίνου χρώματος, κοσμουμένης μὲ δικτυωτὸν [54] μαύρου χρώματος, σχηματιζόμενον ὑπὸ γραμμῶν διατεμνομένων κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Ρομβοειδῆ κοσμήματα πληροῦν τὸ δικτυωτόν.

Ἡ ἐξωτερικὴ ζώνη χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν πλαίσιον μὲ γραμμὴν ἰώδη καὶ μὲ εὐρεῖαν λευκὴν ταινίαν. Τὸ ἐσωτερικὸν πλαίσιον ἀποτελεῖται ἐκ λευκοῦ ἀστραγάλου ἐπὶ μαύρου βάθους. Τὸν ἀστράγαλον διαδέχεται τετραπλοῦς πλοχμός [55], ὁ ὁποῖος ὑποδιαιρεῖ

51. Σειρὰ τριγώνων, μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἔσω, ἀποτελεῖ τυπικὸν πλαίσιον τῆς πρωίμου ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων : M. E. Blake, 1936, σ. 127, πίν. 25, 4 καὶ 29, 1.

52. Διάκοσμος πλαισίου ἑλληνιστικῶν χρόνων (« coffered border »)· πρβλ. D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 376. Ἀποβαίνει συνήθης ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σευήρων, D. Levi, ἔ.ἀ. πίν. 102 a-e.

53. Πέλται ἐμφανίζονται ἐπὶ ψηφιδωτῶν τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται συνηθέστερον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου (M.E. Blake, MAAR 1936, σ. 197) ὡς στοιχεῖον πολυμεροῦς συνθέσεως : Invent. des mosaïques de la Gaule, ἀριθ. 329, 409 (δύο ἀντιθετικαὶ πέλται κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Σκάλας). Πρβλ. καὶ D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 386.

54. Corinth V, πίν. 3 καὶ 11. D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 90 εἰκ. 35 καὶ σ. 387. Δικτυωτὸν 3ου μ.Χ. αἰῶνος : M. E. Blake, MAAR 1940, σ. 86, πίν. 14, 4. Milet I, 7, πίν. 7.

55. Ἀρίστη μορφὴ τοῦ ἀστραγάλου, προσαρμοσθεῖσα εἰς ψηφιδωτόν, ἐπὶ δαπέδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Περγάμου : Pergamon V, 1, πίν. 12-13. R. P. Hinks, Catal. of the Greek, Etruscan and Roman Paintings and Mosaics in the British Museum, 1938, πίν. 59. Τὸ θέμα ἐν Πομπηΐᾳ : E. Pernice, ἔ.ἀ. πίν. 50, 1. Ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος τὰ παραδείγματα εἶναι ἄφθονα. Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κορίνθου (πρβλ. ὑποσημ. 54 ἀνωτέρω), ὁ ἀστράγαλος εἶναι ἐρυθρὸς ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Ὁ τετραπλοῦς πλοχμὸς ἔχει ἐπίσης καταγωγὴν ἑλληνιστικήν : Pergamon V, 1, πίν. 27 καὶ ἑξ. Ἀποβαίνει σύνηθες πλαίσιον εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος : M.E. Blake, MAAR 1936, πίν. 25, 3 καὶ MAAR 1940, πίν. 32, 2. Invent. des mosaïques de l'Afrique, Tunisie ἀριθ. 64. Mosaïques de la Gaule, ἀριθ. 203, 383, 1247. Kl. Parlasca, πίν. 21, 2. 25, 1. 27, 1-3. 35, 2.

τὸ κεντρικὸν κόσμημα εἰς τρία μέρη. Θέσιν ἐμβλήματος ἐπέχει τὸ κεντρικὸν τετράγωνον καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ὀρθογώνια, μὲ γεωμετρικὰ ὡσαύτως κοσμήματα. Ὁ πλοχμὸς ἔχει μαῦρον περίγραμμα. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν στελεχῶν, τὰ ὁποῖα τὸν συνθέτουν, αἱ γραμμαὶ εἶναι ἰώδεις καὶ τεφρόχρωμοι ἐναλλασσόμεναι πρὸς γραμμὰς ροδίνας καὶ ὠχροφαίους. Τὸ κεντρικὸν θέμα, ἐγγεγραμμένον ἐν τετραγώνῳ πλευρᾶς 0,86, σχηματίζει ἰσομετρικὸν μαίανδρον [56]. Τὰ σκέλη του περικλείουν, εἰς τὰς γωνίας καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τετραγώνου, πέντε κύβους ἐν προοπτικῇ προβολῇ. Διὰ τοὺς κύβους ἐχρησιμοποιήθησαν ὠχρόφαιοι ψηφῖδες ἐπὶ μαύρου ἐδάφους. Τοῦ μαιάνδρου αἱ σκοτειναὶ ταινίαι εἶναι βαθυκύανοι ἢ ἰώδεις, αἱ ἀνοικτοῦ χρώματος εἶναι ρόδινοι ἢ ὠχρότεφροι. Τὸ περίγραμμα τονίζεται διὰ λευκῆς γραμμῆς. Ὁ ἰσομετρικὸς μαίανδρος περιβάλλεται ὑπὸ ἰδιαιτέρου πλαισίου πλ. 0,25, ἀποτελουμένου ὑπὸ διπλῆς ἁλύσεως ἐκ μαύρων πελτῶν ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους [57].

Τὰ ἄνω καὶ κάτω (δηλ. ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς) τοῦ ἐγκολπίου ὀρθογώνια, πλαισιούμενα, ὡς ἐλέχθη, ὑπὸ πλοχμοῦ, εἶναι διακοσμημένα κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα, ὅπερ διατηρεῖται ἀκέραιον εἰς τὸ Δ. ὀρθογώνιον καὶ κατὰ τὸ 1/3 εἰς τὸ Α. ὀρθογώνιον. Τοῦτο ἀποτελεῖται ὑπὸ τεσσάρων κατὰ σειρὰν ἀστεροειδῶν ροδάκων, σχηματιζομένων δι' ὀκτὼ ρόμβων. Τὰ μεταξὺ τῶν ἀστέρων διαστήματα πληροῦνται ὑπὸ μαύρων ρόμβων κεκοσμημένων, τοῦ μὲν κεντρικοῦ μὲ λευκὸν τετράφυλλον ρόδακα, τῶν δὲ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, μὲ δύο ἀντιθετικὰς λευκὰς πέλτας. Λευκοὶ ρόμβοι ἐπὶ μαύρου ἐδάφους ἐστιγμένοι μὲ κοκκίδας εἰς σχῆμα σταυροειδές, συνάπτονται κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς πρὸς τὸ πλαίσιον τοῦ ὀρθογωνίου. Τὰ πέταλα τῶν ἀστεροειδῶν ροδάκων ἢ αἱ ἕδραι τῶν σχηματιζομένων ὑπ' αὐτῶν κύβων, εἶναι χρώματος ἀνοικτοῦ τεφροῦ, ἰώδους, κυανοῦ καὶ μαύρου, ἐναλλασσομένων κατὰ τὴν διαγώνιον φοράν. Τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ ὅλου κοσμήματος πληροῦν μαῦρα τετράγωνα περιέχοντα λευκὰ σταυροειδῆ καὶ ρομβοειδῆ κοσμήματα.

Τὸ κόσμημα ἀπαντᾷ εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος [58], ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν παλαιοτέραν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν. Τυπικὸν παράδειγμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀποτελεῖ ψηφιδωτὸν τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ: M. E. Blake, MAAR, 1936, πίν. 25, 4. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἀντιοχείας, τὸ περίγραμμα τῶν ρομβοειδῶν πετάλων τονίζεται διὰ

56. B. R. Brown, ἔ.ἀ. σ. 70 καὶ ἑξ. (ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία διὰ ψηφιδωτὰ Περγάμου, Δήλου, Πομπηΐας). D. Levi, ἔ. ἀ. σ. 399. M. E. Blake, 1930, πίν. 15, 1 (1ου μ.Χ. αἰῶνος). Ἐν γένει τὸ θέμα βασίζεται σταθερῶς εἰς τὰ πρότυπα τῆς ὀψίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς : Kl. Parlasca, σ. 121, καὶ ἐπιζῇ μέχρι τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος : κοπτικὸς τάπης, Metr. Mus. Studies 4 (1932/1933), σ. 151 καὶ ἑξ., πίν. 1. RM 48 (1933), σ. 127 καὶ ἑξ., πίν. 20. Ἡ διακόσμησις τοῦ τάπητος δεικνύει ὅτι τὰ μεταγενέστερα παραδείγματα ἐπὶ ψηφιδωτῶν ἀνάγονται εἰς πρότυπα ἔργων ὑφαντικῆς.

57. Πρβλ. τὸ θέμα εἰς ψηφιδωτὰ τῆς Πομπηΐας (M.E. Blake, 1930, πίν. 32, 1. 33, 3). Μὲ διαφορετικὰ χρώματα (ἐρυθρόν, κυανοῦν) εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κορίνθου (Corinth V, πίν. 1 καὶ 8). Ἐπίσης Olympia II, πίν. 111 (λουτρὼν Κλαδέου). Ψηφιδωτὸν Ἀφρικῆς (Tipassa), Bull. arch. 1914, πίν. 50-51. Ἀντιοχείας : D. Levi, πίν. 42a (πέλται λευκαὶ ἐπὶ μαύρου ἐδάφους). Zliten : S. Aurigemma, ἔ.ἀ. σ. 56, εἰκ. 27. Τὸ θέμα τῶν συμπλεκομένων πελτῶν εἰς συνεχὲς κόσμημα προῆλθεν ἐκ τῆς συνθέσεως τεσσάρων διασταυρουμένων. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, πέλται χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀνάγλυφος διακόσμησις ὀροφῆς τῆς ἐπαύλεως τοῦ Αὐτοκράτορος : F. Wirth, ἔ.ἀ. σ. 74, εἰκ. 35. Ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ θέμα εἶναι ἀσύνηθες μετὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα (D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 386, ἀναφερόμενος εἰς γνώμην τῆς M. E. Blake) δὲν ἰσχύει διὰ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Χαρακτηριστικῶς ὁμοία χρῆσις τοῦ θέματος πρὸς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Σκάλας, παρατηρεῖται ἐπὶ δαπέδου τῆς πόλεως Trier, Kl. Parlasca, πίν. 15, 2 καὶ πίν. 3, 2 (χρονολογουμένου εἰς τὸ 200 μ.Χ.).

58. Olympia II, πίν. 108. D. Levi, ἔ.ἀ., σ. 379. Τὸ θέμα κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα ἦτο κοινότατον : M. E. Blake, MAAR 1930 σ. 111.

σκοτεινοτέρου χρώματος καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἀστέρων διαστήματα κοσμοῦνται μὲ τετράφυλλον ρόδακα, ὅπως καὶ ἐδῶ (D. Levi, ἔ.ἀ.σ. 379, 393, εἰκ. 19, πίν. 27a, 30 καὶ 101 a-b, τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος). Τὸ θέμα προσφέρεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν θαυμασίαν πολύχρωμον σύνθεσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξειλίχθη ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν μονοχρωμίαν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

ΣΥΓΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Ἡ κάτοψις τοῦ κτηρίου ἐξεταζομένη κατὰ τὸ σωζόμενον μέρος (Σχεδ. 1), φανερώνει κάποιαν ἰδιορρυθμίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κάτοψιν τυπικῆς οἰκίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ μεμονωμένης ἐπαύλεως, τῆς ὁποίας τὸ σχέδιον ἐπέβαλον πρακτικοὶ σκοποί, ἡ θέσις της καὶ ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὴν γνωστὴν οἰκίαν τῆς Κορίνθου μὲ τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα, ὡς καὶ διὰ τὸ λεγόμενον «νυμφαῖον» τοῦ Λεχαίου [59]. Εἰς τὸ τελευταῖον, τὸ ἔδαφος ἐπέβαλε τὸν ἰσχυρὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τῆς Β. πλευρᾶς, ὅπως εἰς τὴν ἔπαυλιν τῆς Σκάλας. Παρουσιάζει ἐπίσης κάποιαν ἀναλογίαν ὁ ἐπιμήκης προθάλαμος τῶν δύο κτηρίων. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ καταστραφέντος Α. πέρατος τῆς ἐπαύλεως τῆς Σκάλας, ὅπου ἡ νεωτέρα δεξαμενή, εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε νυμφαῖον, ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο τοῦ κτηρίου τοῦ Λεχαίου.

Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ προθαλάμου διατηρεῖ τὴν παράδοσιν τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, καθ' ἣν γεωμετρικὰ θέματα συντίθενται ὀργανικῶς μὲ παραστάσεις περικλειομένας ἐντὸς κυκλικῶν ἢ πολυγωνικῶν «ἐγκολπίων» καὶ συνδεομένας διὰ κοινοῦ πλαισίου ἐκ συνεχοῦς πλοχμοῦ. Αἱ πολύχρωμοι παραστάσεις περιβαλλόμεναι ὑπὸ εὐρέος καὶ συνθέτου ἐξ ἐπαλλήλων ζωνῶν ἐναλλασσομένου πλάτους, πλαισίου, ἐπικρατοῦν ἀπὸ τοῦ 1ου ἡμίσεος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, εἰς ἣν ἐποχὴν ἀνήκουν τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Σκάλας. Ἡ σύνθεσις πολυχρώμων γεωμετρικῶν θεμάτων τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου IV ἐνθυμίζει ἀνατολικοὺς τάπητας εἰς ἐπάλληλα στρώματα. Τὸ ἐξωτερικὸν δικτυωτὸν τοῦ πλαισίου ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος ὡς θέμα καλύπτον τὴν ὅλην ἔκτασιν τοῦ δαπέδου [60]. Εἰς τὴν ἔπαυλιν τῆς Κορίνθου χρησιμοποιεῖται, ὅπως καὶ ἐδῶ, ὡς πλαίσιον [61]. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται εἰς ψηφιδωτὸν τῆς Μιλήτου χρονολογούμενον περὶ τὸ 200 μ.Χ. καὶ εἰς πολλὰ δάπεδα τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅπου τὸ δικτυωτὸν περικλείει σταυροειδῆ, ἐκ κοκκίδων κοσμήματα ἢ «ἀδάμαντας» [62]. Ὁ ἰσομετρικὸς μαίανδρος τοῦ θαλάμου IV, ἀναγόμενος εἰς πρότυπα τῆς ὀψίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἐπιζῇ μέχρι τῆς ὀψίμου ἐποχῆς τῆς ἀρχαιότητος [63]. Πολυσύνθετον καὶ εὐρὺ πλαίσιον περιβάλλει τὸ κατεστραμμένον ἔμβλημα τῆς λεγομένης οἰκίας τοῦ Νέρωνος ἐν Ὀλυμπίᾳ, ὡς καὶ τῆς ἐπαύλεως τῆς Κορίνθου. Ἀναλογίαι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Σκάλας ἐσημειώθησαν πολλαί. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, θὰ ἠδύνατο νὰ τεθῇ τὸ ἐρώτημα ἂν τὰ ἑλληνικὰ ψηφιδωτὰ ἔχουν κοινὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα διακρίνουν τυχὸν ταῦτα ἀπὸ τὰ σύγχρονα τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

59. Corinth V. Νυμφαῖον Λεχαίου : Α. Φιλαδελφεύς, ΑΔ 4 (1918), σσ. 125-135. Α. Κ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον τῆς Α. Ε. κατὰ τὸ 1957, σ. 57.

60. Πολλὰ παραδείγματα ἐν Ἰταλίᾳ : M. E. Blake, MAAR 1936, σ. 97. Εἰς τὸ δάπεδον θαλάμου προσφάτως ἀνασκαφέντος βαλανείου ἐν Κερκύρᾳ : Α. Κ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον τῆς Α. Ε. κατὰ τὸ 1961, σ. 126.

61. Corinth V, πίν. 3 καὶ 11.

62. Milet I, 7, πίν. 7. Ἀντιοχείας : D. Levi, ἔ.ἀ., σ. 403, πίν. 44 b, 105 d-e, σ. 199 εἰκ. 74, σ. 205, εἰκ. 77 κ.ο.κ.

63. Παραδείγματα : Kl. Parlasca σ. 121.

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος προϋποθέτει βεβαίως τὴν συλλογὴν καὶ διαπραγμάτευσιν ἐπὶ εὐρυτέρου πεδίου τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐν Ἑλλάδι μνημείων, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγα μόνον ἔτυχον δημοσιεύσεως.

Πολύχρωμα ψηφιδωτὰ μὲ μυθολογικὰς ἢ ρεαλιστικὰς παραστάσεις, μετὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἐμφανίζονται πρῶτον εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ ἀποβαίνουν συνήθη κυρίως κατὰ τὸν 3ον καὶ τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα. Παραλλήλως πρὸς τὴν χρῆσιν μεγάλων ψηφίδων διὰ τὰ διακοσμητικά, γεωμετρικά, θέματα, χρησιμοποιοῦνται λεπταὶ εἰς τὰς παραστάσεις προσώπων καὶ ζῴων, αἱ ὁποῖαι ἐπέχουν θέσιν ἐμβλημάτων [64]. Ἀναγνωρίζεται συνήθως ἡ ἐξάρτησις τῶν μυθολογικῶν σκηνῶν ἀπὸ ἑλληνιστικὰς πηγάς. Ἀλλὰ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Σκάλας, ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἀπόψεως, εἶναι ἔργα ἐκφράζοντα ἀπολύτως τὴν ἐποχήν των.

Ἡ χρησιμοποίησις ὡς χρονολογικῶν τεκμηρίων, τῶν τύπων τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῶν, πρέπει βεβαίως νὰ γίνεται μὲ κάποιαν ἐπιφύλαξιν, διότι τὰ ἀντίθετα ρεύματα, ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς συντηρήσεως τῶν μορφῶν, συνυπάρχουν πάντοτε. Ἡ βοήθεια, ἐν τούτοις, τὴν ὁποίαν παρέχουν πρὸς χρονολόγησιν ψηφιδωτὰ δάπεδα διαφόρων περιοχῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, εἶναι θετικὴ διότι ἡ τεχνοτροπικὴ ἐξέλιξις εἶναι κοινή. Ὁ συνεχὴς πλοχμὸς π.χ., ὁ ὁποῖος χωρίζει καὶ πλαισιώνει τὰ ὀρθογώνια διαμερίσματα εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Φθόνου (Πίν. 3, 4α), εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁμάδος ψηφιδωτῶν τῆς Δύσεως, τῆς ἐποχῆς τῶν Σευήρων [65], ἡ σύνθεσις τῶν ἀντιθετικῶς διατεταγμένων πελτῶν αἴτινες σχηματίζουν συνεχὲς πλέγμα (θάλαμος IV, Πίν. 10, 11) ἀπαντᾷ ἐπίσης, ὡς εἴδομεν, εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Δύσεως τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Διδακτικὴ εἶναι καὶ ἡ παραβολὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Φθόνου πρὸς τὴν μορφὴν Ἀπόλλωνος, μὲ τὸ εὑρὺ ἐκ καλυκοειδοῦς πλοχμοῦ πλαίσιον, ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τῆς πόλεως Trier, τοῦ 200 μ.Χ. Τὸ γυμνὸν σῶμα τοῦ Διονύσου ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἀντιοχείας [66], ἀποδίδεται πλαστικῶς διὰ φωτοσκιάσεων ἀναλόγων πρὸς τὰς σημειωθείσας ἐπὶ τοῦ Φθόνου, ἡ ἀπεικόνισις τῆς κόμης μὲ τοὺς ἐκφεύγοντας θυσάνους τριχῶν, τὸ στρογγύλον σχῆμα τοῦ προσώπου, ἡ ἔντονος ἔκφρασις τῶν ὀφθαλμῶν μὲ τὴν λοξὴν θέσιν των, εἶναι κοινὰ γνωρίσματα τῶν δύο παραστάσεων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν ἰδιαιτέρως τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων (ψηφιδ. Ἀντιοχείας), διατηροῦνται ὅμως ἀκόμη εἰς τὰς μορφὰς τῶν δαπέδων τῆς Σκάλας. Ἀλλ' ἐδῶ ἔχουν χάσει τὴν δροσερότητά των, ἔχουν γίνει «μανιερισμός». Εἰς τὸ ἴδιον συμπέρασμα ὁδηγεῖ ἡ παραβολὴ τῆς εἰκόνος βωμοῦ μὲ καρποὺς (θάλαμος II, Πίν. 6, 7α, 9β) πρὸς τοιχογραφίαν ἐν Ρώμῃ [67]. Οἱ καθ' ἕκαστον καρποὶ διακρίνονται μὲν χωρὶς νὰ διαταράσσουν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ συνόλου, ἀλλ' ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς εἰς τὴν ἄλλην, ἀπὸ τῆς μιᾶς χρωματικῆς ἐπιφανείας εἰς τὴν ἄλλην, γίνεται ἀνεπαισθήτως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων.

Ἡ δήλωσις τοῦ ἐδάφους, ἡ ἐρριμμένη σκιά, ἡ διὰ φωτοσκιάσεων πλαστικὴ ἀπόδοσις τῶν μορφῶν, δὲν κατορθώνουν νὰ δώσουν τὴν σαφῆ ἐντύπωσιν τῆς τρίτης διαστά-

64. M. E. Blake, MAAR 1940, σ. 101 καὶ ἑξ.

65. Kl. Parlasca, σ. 118, 122, « frühseverische Gruppe ».

66. Ἀπόλλων : Kl. Parlasca, σ. 30, πίν. 26, 1. Διόνυσος : D. Levi, ἔ.ἀ., πίν. VII b.

67. D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 509, εἰκ. 187. Πρβλ. βωμὸν μὲ καρποὺς τῆς Ostia (170-180 μ.Χ.) F. Wirth, Römische Wandmalerei, 1934, σ. 147, εἰκ. 75.

σεως, τοῦ βάθους. Εἰς νεώτερα βεβαίως ψηφιδωτά, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἡ προσπάθεια προοπτικῆς ἀποδόσεως τῶν μορφῶν ἐκλείπει ἐντελῶς, ὁ χῶρος περιορίζεται εἰς μίαν ἐπιφάνειαν. Εἶναι φανερὸν ὅτι τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Σκάλας ἀπέχουν ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τὴν βαθμίδα αὐτὴν τῆς ἐξελίξεως, ὅπως δεικνύει, εἰς τὸν θάλαμον ΙΙ, ἡ παράστασις τοῦ βάθους διὰ τῆς προοπτικῆς ἀποδόσεως τοῦ βωμοῦ καὶ τῆς λοξῆς στάσεως μὲ προοπτικὴν σύντμησιν τοῦ ταύρου [68], ἐν τέλει ἡ ἔλλειψις ἀπολύτου μετωπικότητος εἰς τὴν παράστασιν τῶν δύο ἑκατέρωθεν τοῦ βωμοῦ παίδων. Εἰς τὸν ταῦρον, αἱ ἀντιθέσεις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς εἶναι ἔντονοι, τὰ περιγράμματα διαγράφονται καθαρὰ καὶ προβάλλονται ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἐδάφους. Αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τονίζονται μὲ παχείας, καμπύλας γραμμὰς ἐκ ψηφίδων σκοτεινοῦ χρώματος. Ἀλλ' αἱ φωτοσκιάσεις καὶ τὰ περιγράμματα δὲν κατορθώνουν νὰ δώσουν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ «ὄγκου», περιορίζονται εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς ἐπιφανείας.

Τὰ θηρία εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Φθόνου, ἕνεκα τῶν φωτοσκιάσεων αἱ ὁποῖαι δηλοῦν τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας, διατηροῦν κάποιαν πλαστικότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ σώματος. Ἀλλ' αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι δὲν δηλοῦνται κατὰ τρόπον φυσιοκρατικόν. Οἱ μῦς εἰκονίζονται ὡς ὁμόκεντροι κύκλοι ἢ ἐλλείψεις μὲ φωτεινὴν τὴν περὶ τὸ κέντρον χώραν [69]. Διὰ τῆς τοποθετήσεώς των ἐν καθέτῳ προβολῇ, τὰ θηρία τείνουν πρὸς παράστασιν ἐπὶ μιᾶς ἐπιφανείας, κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος ἐπικρατεῖ εἰς τὰ μεταγενέστερα ψηφιδωτά, τοῦ 3ου καὶ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα, ἡ μορφὴ τοῦ Φθόνου προσβαλλομένου ὑπὸ ἀγρίων θηρίων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς παράδοσιν ἀλληγορικῶν παραστάσεων, ὅπως ἐκείνη π.χ. ἡ ὁποία εἰκονίζετο ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ πίνακος τοῦ περιγραφομένου εἰς τοὺς στίχους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ τοῦ ἐκ Γάζης [70]. Τοιαύτη ἀπεικόνισις τοῦ Κόσμου δὲν εἶναι βεβαίως νοητὴ πρὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸν πίνακα τοῦ Κέβητος τοῦ Θηβαίου [71], τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, κοιναὶ λαϊκαί, φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἰδέαι τῆς ἐποχῆς, ὑπὸ μορφὴν διαλογικήν, διερμηνεύονται μὲ πολυπρόσωπον εἰκόνα ἀλληγορικῶν μορφῶν καὶ προσωποποιήσεων. Τοιοῦτος πίναξ, τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, εἶνε πιθανὸν ὅτι παρέσχεν τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον τοῦ Φθόνου εἰς τὸν ψηφοθέτην τῆς Σκάλας, ὡς καὶ εἰς τὸν ταπεινὸν τεχνίτην τοῦ πηλίνου ἀναγλύφου ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, τοῦ ὁποίου παραδείγματα εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς καὶ εἰς τὸν Κεραμεικόν.

***

Αἱ πολύτιμοι παραστάσεις τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Σκάλας ἁρμόζουν εἰς πλουσίαν ἀγροτικὴν ἔπαυλιν. Δὲν ἔχουν σκοπὸν μόνον διακοσμητικόν, ἀλλὰ κυρίως λειτουργικόν : ἡ εἰκὼν τοῦ Φθόνου, τὴν ὁποίαν, πρώτην, ἔβλεπεν ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸν προθάλαμον,

68. Πρβλ. καὶ ταῦρον ἐν Invent. des mosaïques de la Gaule, ἀριθ. 44 (Aix-en-Provence).

69. Πρβλ. παραστάσεις κενταύρων καὶ γρυπῶν τῆς ἐποχῆς τῶν Σευήρων εἰς ψηφιδωτὰ τῆς Ἀντιοχείας : D. Levi, ἔ.ἀ. πίν. 25c καὶ 179b. Ψηφιδωτὸν Cherchel μὲ εἰκόνας ἀγροτικῆς ζωῆς, ἔ.ἀ. σ. 541, εἰκ. 204.

70. Ἴδε ἀνωτέρω ὑποσημ. 27.

71. RE² XI 1, ἐν λ. Kebes, στ. 102-104. P. Friedländer, ἔ.ἀ. σ. 77. Ὁ κ. Χρ. Καροῦζος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ συζητήσῃ μαζύ μου περὶ τῶν σχετικῶν εἰκονογραφικῶν προβλημάτων καὶ ἡ ὠφέλεια ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης ὑπῆρξεν οὐσιώδης διὰ τὴν προκειμένην ἐργασίαν.

εἶναι ἐναργὴς παράστασις τῆς φοβερᾶς τιμωρίας τοῦ ζηλοφθονοῦντος τὴν εὐδαιμονίαν καὶ λαμπρότητα τοῦ οἴκου. Ἀνάλογοι παραστάσεις ἀποτροπαϊκαὶ κατὰ τοῦ κακοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ ψηφιδωτῶν εἰς οἰκίας, εἶναι γνωσταὶ ἐκ διαφόρων περιοχῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου [72].

Ἡ παράστασις τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου ΙΙ ἀποτελεῖ μνημεῖον τελετῆς λατρείας καθιερωμένης εἰς τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, διὰ τὴν καλὴν ἐσοδείαν ἐκ τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, τὴν παραγωγικότητα τῶν ποιμνίων, τὴν εὐδαιμονίαν τῆς οἰκογενείας. Σπουδαιοτάτη τελετὴ ἦτο ὁ καθαρμὸς τῶν ἀγρῶν [73], διὰ τῆς θυσίας τῶν τριῶν ζῴων: κάπρου, κριοῦ καὶ ταύρου, τῆς τριττύος τῶν Ἑλλήνων ἢ τῆς γνωστῆς ὡς Suovetaurilia θυσίας τῶν Ρωμαίων.

ΒΑΣ. Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

72. Ἐκ Τύνιδος : A. Merlin—L. Poinssot, Deux mosaïques de Tunisie à sujets prophylactiques, MP 34 (1934) σ. 137. Ἀντιοχείας : D. Levi, ἔ.ἀ. σ. 28 (House of the Evil Eye). Πρβλ. Ὀβιδίου Μεταμορφώσεις στίχ. 769-770.

73. M. Porci Catonis, De agricultura, ἐκδ. H. Keil, Leipzig 1895, σ. 69, CXLI.

ΘΑΛΑΜΟΕΙΔΗΣ ΤΑΦΟΣ ΚΑΡΠΑΘΟΥ [1]

Ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου ἐγένετο τυχαίως κατόπιν τῆς ὑπὸ παίδων ἀνευρέσεως ἀγγείων τινῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας σχεδὸν τοῦ ἐδάφους τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἠλία Καρακατσάνη εἰς τὴν θέσιν «Μακέλλι», εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, τὴν Κώμην Πηγάδια [2].

Τὰ ἀγγεῖα περισυνελέγησαν ὑπὸ τοῦ τότε Ἐπιμελητοῦ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Δωδεκανήσου Π. Λαζαρίδη, ὅστις καὶ εὐγενῶς παρέσχε τὰ σχετικὰ στοιχεῖα, ὡς καὶ τὴν δημοσιευομένην κάτοψιν τοῦ τάφου (Σχεδ. 1) δι' ὃ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν τὸν εὐχαριστῶ.

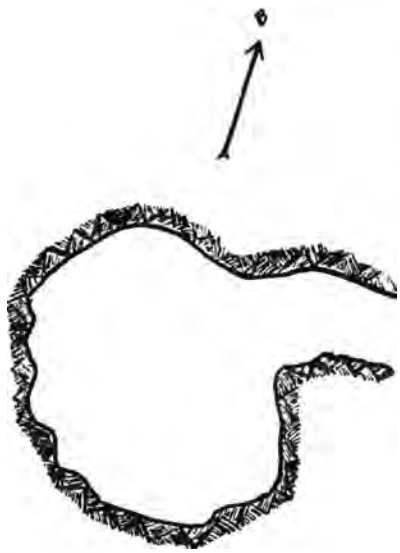

Σχεδ. 1. Κάτοψις τοῦ τάφου τῆς Καρπάθου

Ὁ θάλαμος, σχήματος ἀκανονίστου προσεγγίζοντος πρὸς τὸ ἀπεστρογγυλωμένον ὀρθογώνιον, ἔχει μέγιστον πλάτος 4 μ. ὕψος δὲ 1,50 μ. Ὁ δρόμος, πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Β.Α. πλευρᾶς, ἔχων πλάτος πρὸς τὴν εἴσοδον 1,20 μ., δὲν ἀνεσκάφη καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος. Ὀστᾶ παρετηρήθησαν σεσαθρωμένα, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς πλείονας νεκρούς. Κάτωθι τῶν ὀστῶν εὑρέθησαν πάντα ὁμοῦ τὰ χαλκᾶ ὅπλα. Τὰ εὑρήματα, καθαρισθέντα καὶ συγκολληθέντα ἐν Ρόδῳ, κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλίον εἰσερχομένων τοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 254-307 καὶ 402-437. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι (ἄνευ τῶν κανονικῶς χρησιμοποιουμένων διακριτικῶν ΒΕ) θ' ἀναγράφωνται ἐν παρενθέσει, μετὰ τὸν αὔξοντα ἀριθμὸν δημοσιεύσεως, εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου λήμματος τῆς περιγραφῆς τῶν εὑρημάτων.

Κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν τὴν περιγραφὴν συγκριτικὴν ἀνάλυσιν τοῦ σχήματος καὶ τῶν στοιχείων τῆς διακοσμήσεως θὰ γίνεται, πρὸς διευκόλυνσιν, χρῆσις τῆς ταξινομήσεως τοῦ A. Furumark, The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification, Stokholm, 1941.

Καὶ διὰ μὲν τὰ σχήματα παραπέμπομεν εἰς τὴν ἀρίθμησίν του (τὴν εἰς τὰ σχετικὰ

1. Θερμότατα εὐχαριστῶ τὸν τότε Ἔφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Δωδεκανήσου κ. Ἰ. Δ. Κοντῆν τόσον διὰ τὴν προσφορὰν τῆς δημοσιεύσεως τῶν εὑρημάτων ὅσον καὶ διὰ τὴν παντοίαν διευκόλυνσιν κατὰ τὰς δύο εἰς Ρόδον ἐπισκέψεις μου πρὸς μελέτην καὶ φωτογράφησιν τῶν πραγμάτων.

Σύντομος εἴδησις περὶ τῶν εὑρημάτων ἐδόθη ἐν BCH 74 (1950) 312-313.

2. Ἡ κώμη αὕτη, οὖσα καὶ τὸ κυριώτερον ἀγκυροβόλιον τῆς νήσου κατὰ τὰ ΝΑ ταύτης, εὑρίσκεται παρὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Ποτιδαίου, ὅπερ ἀπὸ κώμης ἐξειλίχθη εἰς αὐτόνομον πόλιν (πρβλ. καὶ σημ. 16).

σχέδια καὶ τὴν ἐν τέλει σ.585-643 ταύτισίν των χρησιμοποιουμένην) μὲ τὸ διακριτικὸν F, διὰ δὲ τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα εἰς τὸν αὔξοντα ἀριθμὸν τῆς ἀναλύσεώς του (μὲ τὸν ἀριθμὸν τῆς παραλλαγῆς ἀκολουθοῦντα ἔπειτα ἀπὸ κόμμα), τὸν καὶ εἰς τὰ συνοδεύοντα ταύτην σχέδια ἀνευρισκόμενον, μὲ τὸ διακριτικὸν mot.

Πρὸς ἀποφυγὴν μακρολογιῶν κατὰ τὴν περιγραφὴν ἑκάστου ἀγγείου θὰ παραλείπωνται ὅσα περὶ τοῦ σχήματος, θέσεως λαβῶν, μορφῆς βάσεως καὶ χείλους, ὡς καὶ ἐκ τῆς διακοσμήσεως τὰ τῆς διατάξεως τῶν ζωνῶν κτλ., εἶναι καταφανῆ εἰς τὰς φωτογραφίας καὶ θὰ παρέχεται μόνον ἡ ὀνομασία τοῦ εἴδους τοῦ ἀγγείου καὶ σύντομος καθορισμὸς τῆς κυρίας διακοσμήσεως.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1 (295) (Πίν. 12β καὶ 13α, Σχεδ. 2,3). Βαθὺς κρατὴρ μετὰ λαιμοῦ· ἐλλείπει μικρὸν τοῦ λαιμοῦ μέρος, τμῆμα τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ αἱ λαβαί, συνεκολλήθησαν ἐκ τεμαχίων. Πηλὸς τεφρός, πρὸς τὰς ἐπιφανείας κεραμόχρους. Ὠχρὸν ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα [3]. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἐν μέρει ἐξιτήλου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ χρωματισμένον ἐσωτερικῶς. Ἐπὶ τοῦ χείλους πλήρη τρίγωνα μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἔσω, πέριξ δὲ τοῦ λαιμοῦ παχεῖα κυματοειδὴς γραμμή. Ἀνὰ μία γραμμὴ κατὰ μῆκος τῶν παρυφῶν ἐπὶ τῶν αὐλακώσεων τῶν λαβῶν. Ἐπὶ τῆς κοιλίας διακόσμησις διατεταγμένη ἑκατέρωθι στενῆς μετόπης : ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως (Πίν. 12β) πλαισιουμένη ὑπὸ ἑνὸς ἑκατέρωθι φύλλου παπύρου πληρουμένη δὲ δι' ἀραιοῦ διγράμμου φολιδωτοῦ μὲ μίαν μικρὰν σπεῖραν ἐντὸς ἑκάστης φολίδος ἐξηρτημένην ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος ταύτης· ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας (Πίν. 13α) ὑπὸ ἑνὸς (ἑκατέρωθι) ἀργοναύτου, ἐνῷ ἡ μετόπη πληροῦται ἀπὸ δύο κατακορύφους, ἀντικορύφους σειρὰς συστάδων ἡμικυκλίων ἐναλλασσομένων πρὸς πλήρη καμπύλα τρίγωνα. Ὑφ' ἑκατέραν τῶν λαβῶν, μετόπη μὲ τετράφυλλα (Σχεδ. 2) κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ ρόδακα (Σχεδ. 3) κατὰ τὴν ἑτέραν. Ὕψος 0.39, διάμετρος : βάσεως 0.116, κοιλίας 0.33, χείλους 0.27, πλάτος ἄνω ἐπιφανείας χείλους 0.018.

Πάντα τὰ παραδείγματα τοῦ σχήματος τούτου (F 53 τοῦ Furumark) προέρχονται ἐκ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἀνατολῆς γενικώτερον. Μείζονα ὁμοιότητα παρουσιάζουν τὰ ἑξῆς : Κύπρου: H. B. Walters, British Museum, Catalogue of Vases,

3. Τὸ ἐπίχρισμα τοῦτο, ἐν εἴδει μαλακῆς ἀλοιφῆς, μὲ ἀποχρώσεις ἀπὸ τοῦ ὠχρολεύκου μέχρι τοῦ ὠχροκαστάνου, εὐχερῶς φθειρόμενον δι' ἀποσπάσεώς του ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, πρὸς ἣν δὲν συνάπτεται συνήθως ἰσχυρῶς, ἀπαντᾶται ἐπὶ YM III ἀγγείων ἐκ Παλαικάστρου, βλ. R.C. Bosanquet-R.M. Dawkins, Palaikastro Excavations (British School of Athens, Supplem. Paper No 1 [ἐφεξῆς Palaik.] 76 καὶ 77 καὶ E. J. Forsdyke Catalogue of the Vases in the British Museum, I, I, London 1925 [ἐφεξῆς BM μὲ τὸ διακριτικὸν A πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ καταλόγου] A 720-730) παρετηρήθη δὲ καὶ ἐπὶ μικρᾶς ὁμάδος ἀγγείων ἐκ Καρπάθου, τῶν μόνων μέχρι τοῦδε γνωστῶν προϊστορικῶν ἀγγείων τῆς νήσου (πρώτη ἀνακοίνωσις τοῦ εὑρήματος παρὰ Furtwängler—Löschke, Mykenische Vasen, Berlin 1886, 83) JHS 8 (1888) 446 πίν. 83 καὶ BM A 971-977 καὶ CV, [Great Britain 7, 294] Br. Mus. 5, 10, 8-14). Τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα ἐχρονολογήθησαν ὡς YM III B : 1 ὑπὸ τοῦ A. Furumark, The Settlement at Ialysos and Aegaean History 1550-1400 B.C. (ἐν Opuscula Archaeologica 6 (1950) ἐφεξῆς Settlement) 201. Ὁ Stubbings, Mycenaean Pottery from the Levant, Cambridge 1951, ἔ.ἀ. 21 χρονολογεῖ ταῦτα ὡς YE IIIβ, παραβλέπων τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐπιχρίσματος καὶ ἄλλων μινωϊκῶν στοιχείων, ἅτινα τονίζει ὁ Furumark (βλ. καὶ τὸ εἰσαγωγικὸν σημείωμα εἰς BM A 971-977). Ἡ διχογνωμία εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐνδιαμέσου θέσεως τῶν ἀγγείων τούτων μεταξὺ τοῦ μινωϊκοῦ καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐντοπίου ἐν Καρπάθῳ, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως τῶν ἀντιστοίχων ἐπιδράσεων, παραγωγῆς των, περὶ ἧς διαλαμβάνω ἐν τέλει (σ. 75 - 76).

I, II, London 1912 [4] C 340 εἰκ. 111, 372 εἰκ. 120 καὶ 387 εἰκ. 129 [5]. Πρβλ. καὶ τὸ ἐκ Κουρίου χαλκοῦν A. Evans, Palace of Minos [6] IV, I, London 1935, 310 ἐκ. 245 (YM Ιβ κατὰ τὸν Evans αὐτ.). Ρόδου : CV Danemark, I 49,1 καὶ 2. Συρίας : C. Schaeffer, Ugaritica II, Paris 1949, εἰκ. 54, 17 καὶ 19 (Ugarit récent II) 1450-1365) καὶ ὁ ὑστερώτερος αὐτ. εἰκ. 89 (τέλος τοῦ Ugarit récent II). Κρήτης : A. Evans, Prehistoric

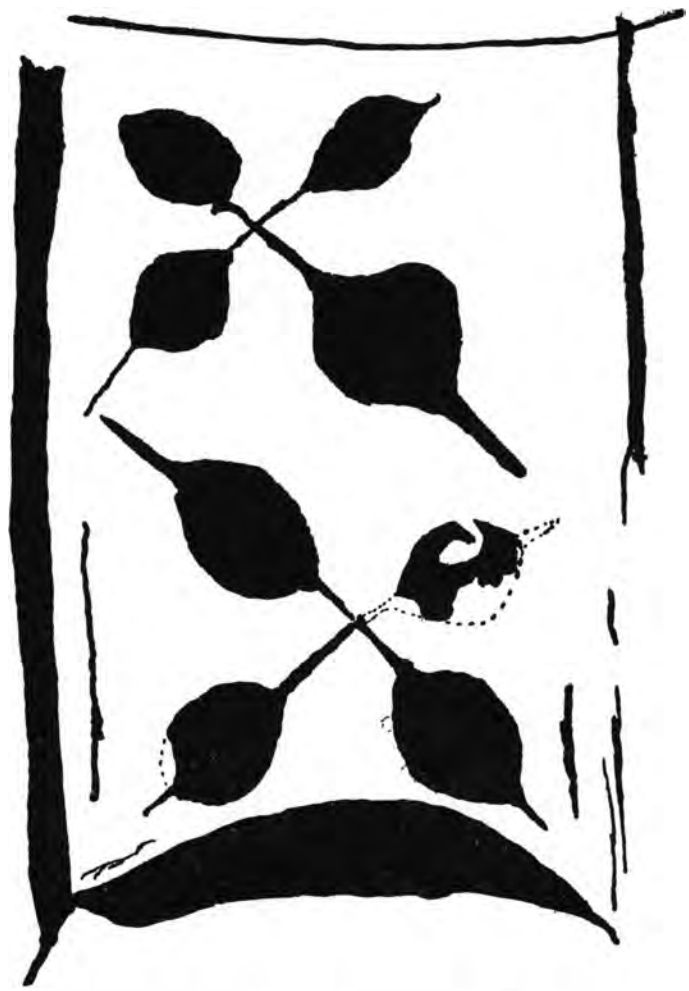

Σχεδ. 2. Κόσμημα ὑπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κρατῆρος ἀριθ. 1

Tombs of Cnossos (Archaeologia 59, 1906) εἰκ. 105 καὶ 106, τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ PM IV εἰκ. 246 καὶ 965 k καὶ p, BSA 9 (1902/3) 318 εἰκ. 18 (καὶ Palaik. 108 εἰκ. 90), BCH 31 (1907) 118-9 εἰκ. 1,3 καὶ 4, ΑΔ 6 (1920/21) 160 εἰκ. 8 (δεξιά), 11 (1927/28) 70 πίν. 1, 3.

Ἐκ τῶν σημειουμένων παραλλήλων ὁ δημοσιευόμενος κρατὴρ πλησιάζει μᾶλλον

4. Ἐφεξῆς BM μὲ τὸ διακριτικὸν C πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ καταλόγου.

5. Καὶ A. S. Murray–A. H. Smith–H.B. Walters, Excavations in Cyprus, London 1900 (ἐφεξῆς Exc. C.) 49 εἰκ. 75, εἰκ. 73 ἀρ. 937, 67 εἰκ. 10 καὶ CV Great Britain 1, 21, 6.4.9.

6. Ἐφεξῆς PM.

πρὸς τὸν ἐκ Παλαικάστρου καὶ τὸν δεύτερον ἐκ Συρίας. Ἐκ τούτων ὁ μὲν πρῶτος χρονολογεῖται ΥΜ ΙΙΙ Β, ὁ δὲ ἐκ Συρίας, μείζονα ὁμοιότητα παρέχων (μολονότι μυκηναϊκὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὄχι μινωικὸς), δὲν θεωρεῖται νεώτερος τοῦ 1365 π.Χ. (εἶναι δηλονότι σύγχρονος πρὸς τὴν ΙΙΙ Α : 2 περίοδον).

Ἀκριβῆ παράλληλα τῶν κοσμητικῶν στοιχείων δὲν εἶναι γνωστά. Ὁ ἀργοναύτης πλησιάζει πρὸς τὸ mot. 22, 16 (ΙΙΙ Α : 1), ὁ δὲ ρόδαξ τῆς ὑπὸ τὴν λαβὴν μετόπης

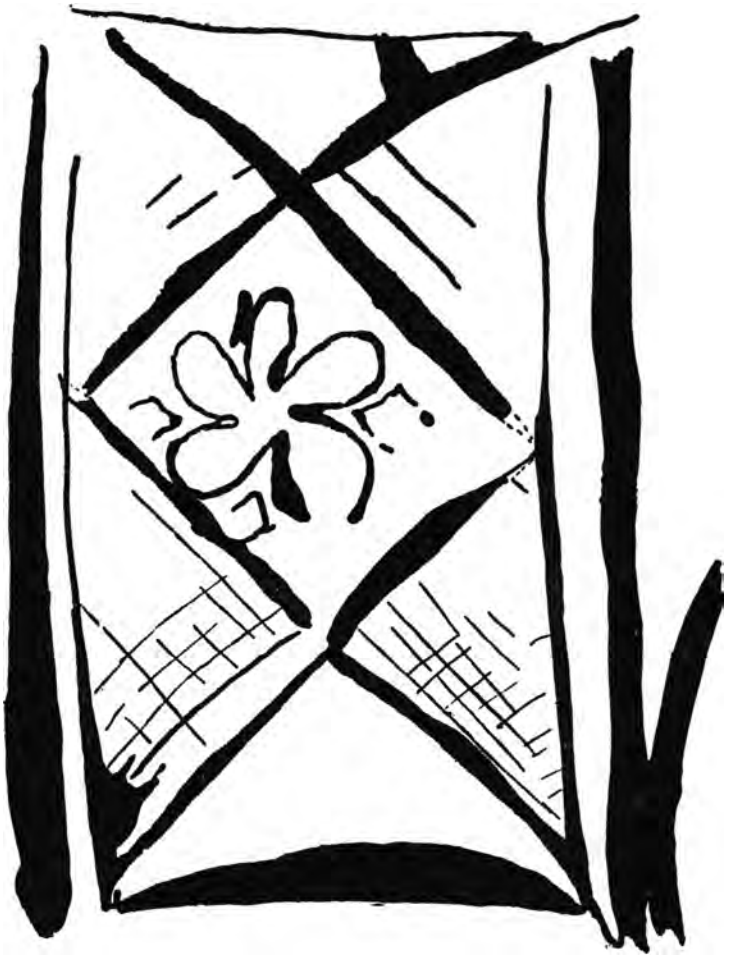

Σχεδ. 3. Κόσμημα ὑπὸ τὴν ἑτέραν λαβὴν τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος

(Σχεδ. 3) πρὸς τὸ mot 17, 18 (ΙΙ Β-ΙΙΙ Α : 1). Πρὸς τὰ τετράφυλλα (Σχεδ. 2) τῆς ὑπὸ τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν μετόπης ὅμοια τὰ ἐπὶ τεμαχίου ἐκ Παλαικάστρου (Palaik. 82, 8 εἰκ. 65, 8, ΥΜ ΙΙΙ Α : 2).

Τὸ ἐπὶ τοῦ χείλους ὀδοντωτὸν (σειρὰ τριγώνων) ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τοῦ σκεύους Palaik. 91-92 εἰκ. 76 (ΥΜ ΙΙΙ Α : 2) καὶ τῆς λάρνακος ΑΔ 4 (1918) 72 εἰκ. 23.

Σπεῖραι εἶναι γνωσταὶ μόνον ἐντὸς τρικαμπύλου φολιδωτοῦ ἐπὶ κρατῆρος ἐξ Ἰαλυ-

σοῦ, CV [Great Britain 7 πίν. 287] British Museum 5, 3, 10 [7] καὶ ἑτέρου ἐκ Ναυπλίας (Furtwaengler – Loeschke πίν. 19, 92 [8]).

Οἱ πάπυροι, ἀπέχοντες ἐπίσης αἰσθητῶς τῶν μυκηναϊκῶν τύπων (πρβλ. mot. 11, 35, 36 III A 2 : Y), παραβλητέοι μόνον πρὸς τοὺς μᾶλλον ἀκάμπτους ἐπὶ λάρνακος ἐκ Μιλάτου (ΑΔ 6 (1920/21) 157 εἰκ. 4).

Τὰ πλεῖστα τῶν κοσμητικῶν στοιχείων μᾶς φέρουν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς YM III A : 1 περιόδου, καίτοι δὲ ἐκ τοῦ σχήματος τὸ ἀγγεῖον καταβιβάζεται εἰς τὴν YE III B περίοδον, πιθανωτέρα φαίνεται ἡ YM III A : 1 χρονολόγησις. Πρβλ. καὶ ἀριθ. 21.

2 (427) (Πίν. 13β). Κρατὴρ ὅμοιος. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων· ἐλλείπει μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ μικρὸν τῶν τοιχωμάτων ἄνω. Πηλὸς ὠχρότεφρος. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη [9]. Διακόσμησις καστανερύθρου, ἐν μέρει ἐξιτήλου, καταλιπόντος ἀμαυρὰ ἴχνη. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ χρωματισμένον ἐσωτερικῶς ἐν συνεχείᾳ μετὰ τοῦ χείλους καὶ μικροῦ μέρους ἐξωτερικῶς ἄνω. Ἐπὶ τῶν λαβῶν παχεῖαι ἐγκάρσιαι, λοξαὶ ὀλίγον, γραμμαί. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ κυματοειδές, ἀμέσως δ' ὑπ' αὐτὸν σειρὰ φυλλοειδῶν, ὁριζομένη κάτω ὑπὸ γραμμῆς ἀποτελουμένης ἀπὸ συνεχῆ σειρὰν μηνοειδῶν, ἡ κοιλότης ἑκάστου τῶν ὁποίων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὑπὲρ αὐτὸ καμπύλην τοῦ φυλλοειδοῦς. Ἀπὸ τῶν μηνοειδῶν τούτων ἤρτηνται ἰσχυρῶς ἐπίσης ἐσχηματοποιημένα ἄνθη περιβαλλόμενα ὑπὸ στιγμῶν ἐντὸς τριπλοῦ ἐπιμεμηκυσμένου ἡμικυκλικοῦ περιγράμματος, μὲ τὴν ἐξωτερικὴν καμπύλην πολὺ παχυτέραν τῶν ἄλλων. Τὰ οὕτω σχηματιζόμενα κοσμήματα – τέσσαρα ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων – χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ πρὸς τὰς λαβὰς διαστήματος μὲ ριπιδιόσχημον συστάδα γραμμιδίων. Ὕψος 0.31, διάμ. βάσ. 0.105, κοιλ. 0.28, χείλους 0.25.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 1. Τὸ παρὸν εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὸν πρωιμώτερον (III A : 1/2) τύπον μὲ κυριώτερον ἐκπρόσωπον τὸ Syria 9 (1928) 21 ἀρ. 110 εἰκ. 18.

Αἱ συστάδες γραμμῶν μεταξὺ τῶν ἡμικυκλικῶν καμπυλῶν ταυτίζονται πρὸς τὸ mot. 64,8 (II-IIIA : 1, πρβλ. καὶ 38, 9, III A: 1). Τὸ πλησιέστερον παράδειγμα, Evans, Prehist. Tombs εἰκ. 14 (= 114, 1β), ἐπὶ ψευδοστόμου ἀμφορέως, ἔνθα τὸ εἰς τὸ κέντρον τῶν ἡμικυκλικῶν καμπυλῶν κόσμημα εἶναι διάφορον. Πρβλ. καὶ H. Boyd—Hawes, Gournia, Philadelphia 1909, πίν. 10, 19.20 καὶ Palaik. 80-81 εἰκ. 63,2 (YM III A : 1).

Τόσον ἐκ τοῦ σχήματος ὅσον καὶ ἐκ τῶν κοσμητικῶν στοιχείων τὸ ἀγγεῖον χρονολογεῖται εἰς τὴν YM III A : 1 — περίοδον.

3 (305) (Πίν. 12δ). Κρατὴρ ὅμοιος ραδινώτερος, ἀκέραιος. Πηλὸς ἐρυθρωπός. Ἀμαυρὸν ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα, κατὰ μέγα μέρος ἐφθαρμένον. Διακόσμησις διὰ καστανο-

7. Καὶ παρὰ Furtwaengler – Loeschke ἔ.ἀ. πίν. 6, 32. BM A 874, Stubbings ἔ.ἀ. 12 πίν. 2, 3, AJA 51 (1947) 99 πίν. 25 : I καὶ 41 (1937) 427 εἰκ. 8, ἔνθα ὁ Elderkin ἀνάγει εἰς τὸ κόσμημα τοῦτο τὴν καταγωγὴν τοῦ λεσβίου κυματίου.

8. Καὶ AJA ἔ.ἀ. εἰκ. 9.

9. Μὲ τὸν ὅρον (ἐπιφάνεια) ἐστιλβωμένη ἀποδίδω τὸν ἀντιστοίχως ἐπὶ μυκηναϊκῶν ἀγγείων χρησιμοποιούμενον ἀγγλικὸν ὅρον slip. Περὶ τῆς τεχνικῆς τῆς δι' ἀραιώματος τοῦ πηλοῦ στιλβώσεως τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων βλ. C. W. Blegen, Korakou, Boston–New York 1921, 43 καὶ 58-61, τοῦ αὐτοῦ Prosymna, Cambridge 1937, 422 καὶ A.J.B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae (= Archaeologia 82, 1932) 147 (πρβλ. καὶ 155 καὶ 181).

μέλανος καθισταμένου κάτω ἐρυθρωποῦ. Ὁ λαιμὸς χρωματισμένος ἐσωτερικῶς. Ἐπὶ τῆς ἄνω κυρτῆς ἐπιφανείας τοῦ χείλους συστάδες ἐγκαρσίων γραμμῶν (κιγκλιδωτὸν) μεταξὺ χρωματισμένων τμημάτων. Ἐπὶ τῶν αὐλακωτῶν λαβῶν 4-5 ἐγκάρσιαι γραμμαὶ καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος ζεῦγος καμπυλῶν πλαισιούμενον ἀπὸ τὸ παχὺ περίγραμμα τῆς κάτω προσφύσεως αὐτῶν. Τὸν χρωματισμένον καὶ ἐξωτερικῶς λαιμὸν περιθέει διπλῆ ἐδαφόχρωμος κυματοειδὴς γραμμή. Ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπιμήκη σχηματικὰ φυλλοειδῆ περιβαλλόμενα ὑπὸ ἰδίου ἕκαστον περιγράμματος καὶ ὁριζόμενα κάτω ὑπὸ γραμμῆς ἀποτελουμένης ἀπὸ σειρὰν μηνοειδῶν. Ὑπ' αὐτὴν ἀνηρτημέναι τριπλαῖ ἡμικυκλικαὶ καμπύλαι — ὧν ἡ ἐξωτάτη πολὺ παχυτέρα τῶν ἄλλων — μὲ τὸ κεντρικὸν ἡμικύκλιον πεπληρωμένον. Μεταξὺ τῶν καμπυλῶν κόσμημα ἐν εἴδει Λ ἢ ἀκανονίστου ρομβοειδοῦς.

Ὕψος 0.335, διάμ. βασ. 0.127, κοιλ. 0.295, χείλους (ἐξωτ.) 0.23, πλάτος χείλους 0.023.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 1. Ἡ διπλῆ ἐδαφόχρωμος καμπύλη τοῦ λαιμοῦ, γνωστὴ ἀπὸ τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ὁμοιοσχήμων κρατήρων ἐκ τῆς νεκροπόλεως τῆς Φαιστοῦ (Mon. Ant. 14 (1904) 657 εἰκ. 120) καὶ ἐκ Λιγορτύνου (BCH 31 (1907) 119 εἰκ. 3, 11), ἀμφοτέρων χρονολογουμένων ΥΜ ΙΙΙ Α : 2.

Ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων διακόσμησις ὡς ὅλον καὶ Mon. Ant. αὐτ. 558 ἀρ. 1 εἰκ. 42 (ΥΜ ΙΙΙ Α : 1). Ὡς πρὸς τὴν ἄλυσιν καμπυλῶν βλ. καὶ Α Ε 1912, 208 εἰκ. 13 (τὸ μεσαῖον κύπελλον τῆς μεσαίας σειρᾶς).

Ὁ κρατὴρ χρονολογεῖται ἀσφαλῶς ΥΜ ΙΙΙ Α : 1.

4 (428) (Πίν. 12α). Κρατὴρ ὡς ὁ ὑπ' ἀριθμ. 1. (Ἔτι στενότερος ὁ λαιμὸς καὶ ἡ βάσις καὶ μᾶλλον ἐξογκωμένον τὸ σῶμα· ὁ λαιμὸς εὐρύνεται ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω· βαθύταται αὐλακώσεις ἐπὶ τῶν λαβῶν). Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων μέ τινας ἐλλείψεις. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἰσχυρῶς ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, ἀραιοῦ εἰς τὰς λεπτὰς γραμμὰς καὶ ἔν τισιν ἐξιτήλου, μὲ καστανόφαια σαφέστατα ἴχνη. Ἐπὶ τοῦ χείλους κιγκλιδωτὸν μεταξὺ χρωματισμένων τμημάτων. Χρωματισμένη μόνον ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ ἐξέχοντος χείλους.

Ἐφ' ἑκατέρας ὄψεως τοῦ λαιμοῦ διπλῆ κυματοειδὴς γραμμή. Ἐπὶ τοῦ σώματος σχηματικὰ ὄστρεα, ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως, περιβαλλόμενα ὑπὸ παχειῶν, ἀντιστρόφου κατευθύνσεως, καμπυλῶν συνοδευομένων ἐσωτερικῶς ἀπὸ τετράδα λεπτῶν γραμμιδίων. Οἱ ὑπὸ τῶν πλαισίων καταλειπόμενοι ἄνω καὶ κάτω οἱονεὶ τριγωνικοὶ χῶροι πληροῦνται ἐπίσης λεπτοτάτων, ἐλαφρῶς καμπυλουμένων, γραμμιδίων.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ὁμοιότατος ὁ ἐκ Λιγορτύνου (BCH ἔ.ἀ.) κρατήρ.

Τόσον ἡ σύνθεσις ὅσον καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως εἶναι μοναδικά. Μόνον τὸ κατὰ τὴν ὑπὸ τὰς λαβὰς διαχωριστικὴν ζώνην κυματοειδὲς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ mot. 71 β (ΥΜ ΙΙΙ Α : 1). Τ' ἀποτελοῦντα τὸ κεντρικὸν κόσμημα ὄστρεα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ τριώτου ἀριθ. 13, χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὰ ἀλλαχόθεν. Διὰ τὴν πιθανὴν των προέλευσιν βλ. Ann. 13/14 (1930/31) 343 εἰκ. 94, ἔνθα σχηματίζεται παρεμφερὲς κόσμημα διὰ τῆς παρενθέσεως ἐγκαρσίων γραμμιδίων μεταξὺ τῶν πλοκάμων ἀργοναύτου. Αἱ ἐντὸς τῶν τριγωνικῶν χώρων συστάδες καμπυλῶν ὁμοιάζουν πρὸς τὴν συνήθη ἐπὶ κυπέλλων διακόσμησιν (ἀριθ. 58, 50 καὶ 57) πλησιάζουσαι πρὸς τὸ mot. 24 d καὶ e (ΥΜ ΙΙΙ Α : 2).

Ἡ ὅλη διακόσμησις διέπεται ὑπὸ τῆς τάσεως τῆς ἀντιστρόφου κινήσεως (βλ. ἐν τέλει σελ. 74).

Τὸ σχῆμα κυρίως καὶ τὰ πλεῖστα τῶν κοσμητικῶν στοιχείων ἄγουν εἰς ΥΜ ΙΙΙ Α : 1 χρονολόγησιν.

5 (287) (Πίν. 13γ) Τρίωτον, ἀποκεκρουμένον μικρὸν μόνον τῆς μιᾶς τῶν λαβῶν καὶ τοῦ χείλους, οὗτινος ἔχουν συγκολληθῆ τρία τεμάχια. Ἐπὶ τῶν ὤμων ρωγμαί. Πηλὸς τεφροπράσινος, ροδόφαιος πρὸς τὰς ἐπιφανείας. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη μὲ μέλανα, καί τινα λευκάζοντα, ὑπολείμματα ξένων οὐσιῶν. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου καλῶς κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρουμένη. Ὁ λαιμὸς χρωματισμένος ἀμφοτέρωθεν. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρίγραμμοι τρικάμπυλοι φολίδες μὲ μικρὰς γωνίας καὶ σταυρὸν ἐντὸς αὐτῶν, ζεύγη δὲ μικρῶν γωνιῶν κατὰ τὰ ὑπ' αὐτὰς διάκενα.

Ὕψος 0.385, διάμ.: βάσ. 0.112, κοιλ. 0.32, χείλ. 0.113 (ἐσωτ.) - 0.151 (ἐξωτ.).

Τὰ ὁμοιότερα παραδείγματα σχήματος (F 34, III A : 2 π), συχνοῦ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, προέρχονται ἐξ Ἰαλυσοῦ, βλ. BM A827 πίν. 11 καὶ Ann. 6/7 (1923/24) εἰκ. 9, 26 καὶ 136. Ἐκ τούτων τὸ τελευταῖον εἶναι καὶ τὸ πλησιέστερον κατὰ τὴν διάταξιν τῶν ζωνῶν καὶ τὴν διακόσμησιν, ἀποτελουμένην ἐξ ὁμοειδῶν φολίδων μὲ διαφορετικὰ παραπληρωματικά.

Τρικάμπυλοι φολίδες σχηματιζόμεναι ὑπὸ τριπλοῦ περιγράμματος δὲν εἶναι γνωσταὶ ἀλλαχόθεν. Πρβλ. mot. 62, 13 (III A : 2).

Περὶ τῆς σχέσεως τῆς τρικαμπύλου φολίδος πρὸς τὴν Ἀνατολὴν βλ. AJA 51 (1947) 101-2 [10]. YE III A : 2.

6 (268) (Πίν. 13δ). Τρίωτον, συγκολληθὲν ἐκ πολλῶν τεμαχίων· ἐλλείπουν μέρη τινὰ τῶν τοιχωμάτων. Πηλὸς τεφροπράσινος, φαιὸς πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, εἴς τινα μέρη καστανερύθρου, κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου καταλιπόντος ἀμαυρὰ ἴχνη. Ἐπὶ τῶν εὐρυτέρων ἐπιφανειῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, τὸ χρῶμα ἀνισομερῶς τεθειμένον. Ὁ λαιμὸς χρωματισμένος ἀμφοτέρωθεν. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος πλέγμα διγράμμων φολίδων.

Ὕψος 0.38, διάμ.: βασ. 0.135, κοιλ. 0.31, χείλ. 0.11 (ἐσωτ.) - 0.158 (ἐξωτ.).

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα (F 34) βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν. Ὁ Furumark δὲν σημειοῖ παράδειγμα διγράμμου φολιδωτοῦ, βλ. ὅμως τὸ ἐξ Ἰαλυσοῦ BM A827, πρβλ. καὶ A822 πίν. 11 (= CV [Great Britain 7, 286], British Museum 5, 3, 1).

Περὶ τοῦ κοσμητικοῦ στοιχείου βλ. A E 1930, 116-118 καὶ AJA 41 (1937) 427. YE III A : 2.

7 (242) (Πίν. 13ε ἀριστερά). Μικρὸν τρίωτον, ἀποκεκρουμένον μέρος τῆς περιφερείας τῆς βάσεως, τὸ πλεῖστον τῆς μιᾶς τῶν ὁριζοντίων κυλινδρικῶν λαβῶν καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λοξῶς πρὸς τὰ κάτω ἐξέχοντος χείλους καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ λαιμοῦ. Πηλὸς τεφρόφαιος, ροδόφαιος πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια ὠχρόλευκος, παρουσιάζουσα μικρὰ ἐξογκώματα ἐκ πλημμελοῦς κατασκευῆς. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανομέλαν, κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου, καταλιπόντος ἀμαυρὰ ἀνοικτοκάστανα ἴχνη, καθέτων γραμμιδίων ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ὕψος 0.165, διάμ.: βάσ. 0.053, κοιλ. 0.135, χείλους 0.08 (ἐσωτ.) - 0.10 (ἐξωτ.).

10. Δίγραμμοι (τρικάμπυλοι) φολίδες ἀπαντῶσιν ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ποτηρίου τοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν (G. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, München 1930, ἀρ. 481d εἰκ. 39, 84 καὶ 85 πίν. 122), ὡς καὶ ἐπὶ τοιχογραφιῶν τῆς Κνωσοῦ (PM II, II, 731 εἰκ. 457b) καὶ τῆς Τίρυνθος (Tiryns II, πίν. 21, 1 καὶ H. Bossert, Alt-Kreta, Berlin 1921, εἰκ. 28).

Ὁμοιόσχημον καὶ μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν τὸ ἐκ Κύπρου BM C457 (= Exc. C. 42 εἰκ. 70) καὶ CV Great Britain I, 13, 13.14.35. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πρβλ. καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 10. Τὸ ἀγγεῖον χρονολογεῖται ἐκ τῶν παραλλήλων του YE III : 1/2 π.

8 (281) (Πίν. 13ε μέσον, 12γ δεξιά). Μικρὸν τρίωτον μὲ ρωγμάς, ἀποκεκρουμένον μικρὸν τοῦ χείλους. Ἐπί τινος σημείου τῆς ἐπιφανείας ἐξέχει μικρὸς ὄγκος πηλοῦ. Πηλὸς πρασινόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπελεπισμένου, καταλιπόντος καστανόξανθα ἴχνη, ἀνὰ δύο συνεχομένων σπειρῶν μεταξὺ τῶν λαβῶν. Ἐπὶ ἑνὸς τῶν κοσμητικῶν πεδίων, ἀριστερά, συστὰς ὁριζοντίων γραμμῶν μεταξὺ τῆς σπείρας καὶ τοῦ περιγράμματος τῆς λαβῆς.

Ὕψος 0.18, διάμ. : βάσ. 0.058, κοιλ. 0.142, χείλ. 0.082 (ἐσωτ.)-0.10 (ἐξωτ.), πλ. λαβῶν 0.015.

Τὰ πλεῖστα τῶν ὁμοιοσχήμων (F 31, III A 1 [-2]) παραδειγμάτων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς· πρβλ. εἰδικώτερον τὸ ἐξ Ἰαλυσοῦ BM A823 πίν. 10 (= CV Great Britain 7 πίν. 285 (4) 15. Ἡ διακόσμησις ταυτίζεται πρὸς τὸ mot 46, 52 χρονολογούμενον III A : 1-III B. Οὕτω τὸ ἀγγεῖον χρονολογεῖται ὡς YE III A : 1/2· πρβλ. καὶ ἀριθ. 11.

9 (417). Μικρὸν τρίωτον· ἐλλείπει ἡ μία τῶν λαβῶν καὶ μέρος τῶν τοιχωμάτων. Συνεκολλήθη ἐν μέρει ἄνω ἐκ τεμαχίων. Πηλὸς πρασινότεφρος, πρὸς τὰς ἐπιφανείας φαιός. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου, κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου, δικτυωτοῦ πλέγματος ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα (F 45, III A : 2) καὶ τὴν διακόσμησιν (mot. 70, 1, III A-IIIB) πλησιέστερον παράλληλον τὸ ἐξ Ἐγκώμης BM C452 εἰκ. 161 (= Exc. C. 47 εἰκ. 72 ἀρ. 1132, CV Great Britain I 13, 30).

Τὸ ἀγγεῖον χρονολογητέον YE III A : 2π.

10 (418). Μικρὸν τρίωτον συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων μετά τινων ἐλλείψεων. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἡ ἐπιφάνεια κατεστραμμένη ὅλη καὶ μετ' αὐτῆς ἠφανισμένη καὶ ἡ διακόσμησις, τὴν ὕπαρξιν τῆς ὁποίας μαρτυροῦν ἐλάχιστα ἴχνη κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ τοὺς ὤμους.

Ὕψος 0.166, διάμ.: βάσ. 0.06, κοιλ. 0.038, χείλ. 0.075-0.095.

Τὸ σχῆμα ὡς τὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ ἀγγεῖον χρονολογεῖται εἰς τὴν YE III A : 1/2 περίοδον.

11 (297). Μικρὸν τρίωτον, ἀποκεκρουμένον πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ λαιμοῦ, ὡς καὶ τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν. Πηλὸς πρασινότεφρος, οὐχὶ πολὺ καθαρὸς καὶ ἀσυνήθως βαρύς. Ἐπιφάνεια ἀτελῶς ἐστιλβωμένη μὲ πολλοὺς πόρους δημιουργηθέντας ἐκ τῆς κακῆς ποιότητος τοῦ πηλοῦ. Ἀβαφὲς καὶ ἀκόσμητον.

Ὕψος 0.16, διάμ.: βάσ. 0.07, κοιλ. 0.152, χείλους (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.09.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. τὸν ἀριθμὸν 8. Χρονολόγησις : YE III A : 1/2.

12 (289) (Πίν. 14β, γ). Τρίωτον μὲ ὑψηλὸν λαιμὸν ἀποκεκρουμένον μικρὸν τοῦ χείλους, οὗτινος καὶ συνεκολλήθησαν δύο τεμάχια. Κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς περιφερείας τοῦ σώματος μικρὰ ἐξόγκωσις μαρτυροῦσα ὅτι τὸ ἀγγεῖον, λόγῳ τοῦ μεγέθους του, ἀπηρ-

τίσθη ἐκ δύο χωριστὰ σχηματισθέντων τμημάτων (πρβλ. ἀρ. 26). Πηλὸς τεφρός, καστανόφαιος πρὸς τὰς ἐπιφανείας. Διακόσμησις διὰ βαθυκαστάνου ἀπελεπισμένου εἰς μικρὰ μέρη. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ, ἐσωτερικῶς, ταινία. Ἐπὶ τῆς ἄνω κυρτῆς ἐπιφανείας τοῦ πρὸς τὰ ἔξω κλίνοντος χείλους τέσσαρες συστάδες τριῶν ἑκάστη γραμμῶν μεταξὺ χρωματισμένων τμημάτων. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ διακόσμησις πλήρων τριγώνων μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἄνω. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος διακόσμησις διγράμμων φολίδων μὲ ἰδιαζόντως παχεῖαν τὴν ἐξωτερικὴν γραμμήν. Αἱ φολίδες τῆς ἄνω σειρᾶς πληροῦνται καμπύλων γραμμῶν ἐπαλαμβανουσῶν τὸ περίγραμμα, τῶν δὲ κάτω συστάδων γωνιῶν ἀνοικτῶν ἄνω κατὰ τὰ μεταξύ των ἀνοίγματα καὶ U εἰς διαφόρους συνδυασμοὺς ὑπ' αὐτάς. Τὰ μεταξὺ τῶν λαβῶν κεκοσμημένα πεδία χωρίζονται μὲ στενὴν μετόπην πληρουμένην ὁριζοντίων τεθλασμένων (Πίν. 14β). Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἑνὸς τῶν πεδίων καταλείπεται ἐλεύθερος χῶρος πληρούμενος ροδάκων.

Ὕψος 0.385, διάμ. : βάσ. 0.107, κοιλ. 0.29, χείλ. 0.106 (ἐσωτ.)-0.135 (ἐξωτ.).

Τὰ μὲ στενὸν καὶ ὑψηλὸν λαιμὸν τρίωτα ἰδιάζουν εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς Ἀνατολῆς. Βλ. Stubbings ἔ.ἀ. 41 εἰκ. 81 καὶ Furumark F 36, μὲ γνωστὰ μόνον YE IIIB παραδείγματα [11]. Ἐν τούτοις τὸ παρόν, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἐκ τοῦ τάφου παραδείγματα (ἀριθ. 13-15)—σαφῶς ἀρχαιότερα, ὡς θὰ δείξῃ καὶ ἡ ἀνάλυσις τῶν κοσμητικῶν στοιχείων—ἐμφανίζει ἔντονα μινωικὰ στοιχεῖα, δι' ὃ καὶ θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ κρητικὴ καταγωγὴ τοῦ σχήματος.

Ἡ κυρία διακόσμησις τῶν διγράμμων φολίδων μὲ τὰ παραπληρωματικὰ ὁμοιάζει, μὲ μικρὰς διαφοράς, πρὸς τὴν ἐπὶ τεμαχίου ἐκ Παλαικάστρου, Palaik. 82, εἰκ. 65, 3 [12].

Ὁ τρόπος γενικῶς τῆς συλλήψεως τοῦ σχεδίου—ὄχι τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα καθ' αὐτὰ — ἐνθυμίζει κρατῆρα ἐκ Κύπρου CV Gr. Br I 21 (9), 4 = BM C 372. (Exc. C. 48 εἰκ. 73, 937) καὶ ἕτερον ἐκ Μυκηνῶν (ΠΑΕ 1951, 220 εἰκ. 23) μὲ παράστασιν μεγάλων πτηνῶν μὲ διπλοῦν περίγραμμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ εἶναι παχεῖα, λεπτυνομένη πρὸς τὰ πέρατα. Τὸ σῶμα τῶν πτηνῶν πληροῦται ἀναλόγων παραπληρωματικῶν, ἅτινα ὅμως ἐπὶ τοῦ τριώτου εἶναι διατεταγμένα μὲ διάφορον αἴσθημα, ἄνετα καὶ ἀφειμένα, καὶ οὐχὶ κατὰ ζώνας ὁριζομένας ὑπὸ γραμμῶν.

Ἐκ τῶν κοσμητικῶν στοιχείων ὁ ρόδαξ ὁ σχηματιζόμενος ὑπὸ τριῶν U ἁπαντᾷ καὶ ἐπὶ κρατῆρος ἄνευ λαιμοῦ ἐκ Κύπρου (= Exc. C. 48 εἰκ. 74, 1148 (CV Gr. Br. I, 21, 7 = BM C 414 = PM IV 314 — 316 εἰκ. 250, βλ. mot. 29,8., III A : 1-2). Περὶ τῆς μινωικῆς καταγωγῆς τοῦ κοσμήματος mot. 29,8 (III A : 1 - 2) βλ. Furumark ἔ.ἀ. 206 (πρβλ. καὶ 148 καὶ 161-164).

Τὰ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ πλήρη τρίγωνα ἐνθυμίζουν τὰ — μετὰ περιγράμματος ὅμως ἐκεῖ καὶ στηλῶν γραμμιδίων εἰς τὰ διάκενα — ἐπὶ τοῦ (χαμηλοῦ) λαιμοῦ τριώτου Palaik. 82 εἰκ. 66β (πρβλ. τὰ κυματοειδῆ αὐτ. εἰκ. 66α καὶ PM IV εἰκ. 246 καὶ 965 k.).

Αἱ σειραὶ τεθλασμένων ἐντὸς τῆς ὑπὸ τὰς λαβὰς κατακορύφου διαχωριστικῆς ζώνης καὶ ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀμφορίσκου ἀριθ. 31. Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν ἁπαντοῦν

11. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Furumark παρατιθέμενα παραδείγματα πρόσθες καὶ τὸ ἐν Swedish Cyprus Expedition πίν. 90, τρίτη σειρὰ (ἀριθ. 60, 61, 35, 57, 77 καὶ 59) καὶ δευτέρα σειρά, τὸ ἀκραῖον δεξιά.

12. Ἀναλογίας τινὰς παρουσιάζει καὶ ἡ διακόσμησις κυπριακοῦ κρατῆρος ἄνευ λαιμοῦ βλ. E. Sjöqkvist, Reports on Excavations in Cyprus, Stockholm 1940, πίν. 8 ἄνω δεξιὰ (mot. 70, 5 III A: 2π) πολὺ διαφόρου ὅμως τεχνοτροπίας.

μόνον μεταγενεστέρως ὡς κοσμητικὸν στοιχεῖον (mot. 52, 27 [III B] καὶ 61, 5 [IIIC]) ἐνῷ εἶναι συνήθεις κατὰ τὴν ΥΜ III A : 2 περίοδον (Furumark σ. 203) χρησιμοποιούμεναι συνήθως, ὡς καὶ ἐνταῦθα, εἰς κατακορύφους τομεῖς.

Περίεργος φαίνεται ἡ κατὰ τὸ ἄνω μέρος μιᾶς μόνον πλευρᾶς παρουσία ροδάκων. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν αὕτη πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἐγκαταλειφθεῖσα ἀπόπειρα ὁμοιοτρόπου ὁλικῆς διακοσμήσεως ἢ ὡς πρόθεσις ποικίλσεως ταύτης.

Χρονολόγησις : ΥΜ III A : 2.

13 (307) (Πίν. 14 α, δ, ε). Τρίωτον ὅμοιον ἀποκεκρουμένον μικρὸν τῆς ἐξεχούσης βάσεως καὶ ἐλλιπὲς μέρη τῶν τοιχωμάτων κατὰ τοὺς ὤμους, ἔνθα ἔχουν συγκολληθῆ τεμάχιά τινα. Πηλὸς καστανότεφρος. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ὅπερ ἀπολεπισθὲν κατέλιπε σαφέστατα ἀμαυρὰ καστανόφαια ἴχνη. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ, ἐσωτερικῶς, ζεῦγος ταινιῶν. Ἐπὶ τοῦ χείλους πέντε κιγκλιδωτὰ μεταξὺ χρωματισμένων τμημάτων. Ἐπὶ τῶν ὤμων διάφορος ἑκάστοτε διακόσμησις εἰς τὰ μεταξὺ τῶν λαβῶν πεδία, περιοριζομένη εἰς στενὴν σχετικῶς ζώνην ὑψηλά. Α. (Πίν. 14δ). Ἀντιμέτωποι, ἐκ τῶν ἄνω λοξῶς πρὸς τὰ κάτω ἐκφυόμενοι, τριπλοῖ πλόκαμοι μὲ σπειροειδῆ ἀπόληξιν. Β. (Πίν. 14 α). Σχηματικὰ ὄστρεα ἐντὸς καμπυλοτριγωνικῶν χώρων ὁριζομένων ἀπὸ παχεῖαν γραμμὴν σκιαζομένην ἀπὸ τρεῖς λεπτοτέρας μὲ μικρὰ ριπιδοειδῆ πληροῦντα τὰς πρὸς τὰ δεξιὰ γωνίας τῶν τριγώνων. Καὶ Γ. (Πίν. 14ε). Τριπλοῦς πλόκαμος, ἄνω δεξιὰ ἐκφυόμενος, μὲ ἑλικοειδῆ ἐκβλαστήματα καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἑκάστου σκέλους. Ἐπὶ τῆς κοιλίας συστάδες 7-8 δικαμπύλων καθέτων γραμμῶν.

Ὕψος 0.44, διάμ: βάσ. 0.11, κοιλ. 0.325, χείλ. (ἐσωτ.) 0.121.

Σχῆμα ὡς καὶ τοῦ προηγουμένου. Ἡ διακόσμησις τῆς πλευρᾶς Α ἀποτελεῖ ἰδιότυπον παραλλαγὴν ἀργοναύτου· ἔτι σπανιώτερος εἶναι ὁ ἀργοναύτης τῆς πλευρᾶς Γ.

Ἡ σύνθεσις τῆς πλευρᾶς Β ἐνθυμίζει τὴν ἐπὶ τοῦ κρατῆρος ἀριθ. 4, οὖσα ἁπλῶς μία ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον, προσηρμοσμένη καὶ πρὸς τὸν μικρότερον διαθέσιμον χῶρον, παραλλαγή του. Αἱ ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως συστάδες καμπυλῶν ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπὶ τοῦ κυπέλλου ἀριθ. 58.

Αἱ ἐπὶ τῆς κοιλίας συστάδες δικαμπύλων γραμμῶν (ἐπανευρισκόμεναι καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως ἀριθ. 85) ἀπαντοῦν παχύτεραι καὶ ἀμελέστεραι ἐπὶ τοῦ καλύμματος πυξίδος Palaik. 96 εἰκ. 80α.

Πιθανὴ χρονολόγησις (ΥΜ) III A : 2.

14 (429) (Πίν. 15). Τρίωτον ὅμοιον, συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων, ἐλλιπὲς μικρὰ μόνον μέρη. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ροδόφαιος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, ἐν μέρει ἐρυθρωποῦ. Ἐσωτερικὸν λαιμοῦ καὶ χεῖλος ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ προηγουμένου μὲ ἐδαφόχρωμον στενὴν ταινίαν ἐξωτερικῶς. Ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων διακόσμησις (Πίν. 15β) περιοριζομένη καὶ ἐνταῦθα εἰς στενὴν σχετικῶς ζώνην, ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ ἐπὶ ἑκάστου μεταξὺ τῶν λαβῶν πεδίου, συνισταμένη εἰς τρεῖς ἑκάστοτε καμπύλας, ἐσκιασμένας ἀμφοτέρωθεν διὰ λεπτῆς γραμμῆς, ἀπολῃγούσας δὲ κατ' ἀμφότερα τὰ πέρατα εἰς μικρὰς σπείρας. Ὑπὸ τάς, ὡς πάντοτε, περιγεγραμμένας λαβὰς ἀνὰ δύο ἀντίρροποι, ριπιδοειδῶς διατεταγμέναι, συστάδες καμπυλῶν, ἀνοικτῶν πρὸς τὰ ἔσω.

Ὕψος 0.445, διάμ. : βάσ. 0.12, κοιλ. 0.347, χείλ. 0.117 - 0.145.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 12. Τοῦ κοσμητικοῦ στοιχείου δὲν γνωρίζω παράλληλα. Πιθανὴ χρονολόγησις (ΥΜ;) III A : 2.

'Αξιοσημείωτος τυγχάνει ἡ στενὴ σχέσις τῶν δύο τελευταίων τριώτων μαρτυροῦσα ἐνιαῖον ἐργαστήριον, ἂν μὴ τὴν αὐτὴν χεῖρα. 'Αλλὰ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 12 συνάπτεται πρὸς ταῦτα. Ἡ τεχνοτροπικὴ αὕτη σχέσις, καθ' ἣν μινωικὰ κοσμητικὰ θέματα ἔχουν ἐνσωματωθῆ σχεδὸν αὐτούσια εἰς τὸ ὑστεροελλαδικὸν σύστημα διακοσμήσεως,ἐκφράζεται καὶ ἀπὸ ἀκριβῆ σχεδὸν ἀντιστοιχίαν τῶν διαστάσεων, ἐμφανῆ εἰς τὸ κατωτέρω διάγραμμα :

		Διάμετροι			
				χείλ.	
Τρίωτον ὑπ' ἀριθ.	Ὕψος	βάσ.	κοιλ.	ἐσωτ.	ἐξωτ.
12	0.385	0.107	0.290	0.106	0.135
13	0.440	0.110	0.325	0.121	0.150
14	0.445	0.120	0.347	0.117	0.145

15. (Πίν. 17δ).Τριώτου ὁμοίου τὸ ἄνω μέρος καὶ τμήματα τοῦ σώματος μὴ συναπτόμενα, ὡς καὶ τὸ κάτω μέρος μετὰ τῆς βάσεως, συγκεκολλημένα ἐκ τεμαχίων. Πηλὸς καστανόφαιος. Διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ. 'Επὶ τοῦ χείλους κιγκλιδωτά. 'Επὶ τῶν ὤμων συστάδες πυκνῶν ἐπαλλήλων γωνιῶν, ἀνοικτῶν πρὸς τὰ κάτω, εἰς δύο σειράς.

Μέγ. ὕψος 0.195, μεγ. διάμ. 0.37, διάμ. χείλ. 0.115-0.16, πλάτος λαβῆς 0.025-0.033.

Τὸ σχῆμα ὡς τὸ τοῦ ὑπ'ἀριθ. 12. Αἱ συστάδες γωνιῶν ταυτίζονται πρὸς τὸ mot. 58,27 καὶ χρονολογοῦν τὸ ἀγγεῖον (YE) III A : 2 ὐ.

16 (433). Τριώτου ὁ λαιμὸς μετὰ μέρους τῶν ὤμων καὶ τῆς ἐκφύσεως μιᾶς τῶν καθέτων ταινιοσχήμων λαβῶν συγκολληθεὶς ἐκ 3 τεμαχίων, ὡς καὶ ἡ βάσις. Χεῖλος ἐξέχον μὲ μικρὰν πρὸς τὰ ἔξω κλίσιν. Διακόσμησις, δι' ἐρυθροῦ, δικτυωτοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων.

Διάμ. χείλ. 0.102-0.14.

17 (419 A). Τριώτου πιθανῶς τὸ κάτω μέρος συγκολληθὲν ἐκ 4 τεμαχίων. Πηλὸς καστανότεφρος. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου πλατείας ταινίας μετὰ 3 ὑπὲρ αὐτὴν γραμμῶν κάτω καὶ συστάδων τριῶν σιγμοειδῶν, κατακορύφου κατευθύνσεως, γραμμῶν ὑψηλότερον.

Μέγ. ὕψος 0.122, διάμ. βάσ. 0.127.

18 (434). Κλειστοῦ ἀγγείου, τριώτου πιθανῶς, δύο τμήματα, ὧν τὸ μεῖζον συνεκολλήθη ἐκ 3 τεμαχίων. Πηλὸς κεραμόχρους. Διακόσμησις, διὰ καστανοῦ, φολιδωτοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων.

Διαστάσεις : τοῦ μείζονος τεμαχίου 0.105×0.10· τοῦ ἐλάσσονος 0.058×0.035.

Τὸ φολιδωτὸν ταυτίζεται πρὸς τὸ mot. 70, 1 (YE II A-III B)

19 (435). Ὁμοίου ἀγγείου ἓξ τμήματα, ὧν τὰ δύο συνεκολλήθησαν ἐκ δύο ἑκάτερον τεμαχίων. Ἓν τούτων περιλαμβάνει καὶ τὴν κάθετον ταινιόσχημον μετὰ ράχεως λαβήν. Πηλὸς ρόδινος ἢ ροδόφαιος ἔξω, ὠχροπράσινος ἔσω. 'Επιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ λίαν ἐξιτήλου, καταλιπόντος καστανόξανθα ἴχνη φολιδωτοῦ μὲ μηνοειδῆ ἐντὸς αὐτοῦ.

Διάμ. χείλ. (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.12-0.155, πλ. 0.018.

Τὸ στενότερον παράλληλον τῆς διακοσμήσεως ἐπὶ τοῦ ἐκ Ρόδου τριώτου CV Da-

nemark πίν. 39, 4 (καταταγὲν ὡς mot. 70, 8, YE III B), ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἡμετέρου ζωντανότερον. Πρβλ. καὶ τὸν ἐκ Κύπρου κρατῆρα CV Great Britain I, 23, 17 (IIIA 2/IIIB).

20 (436). Ὁμοίου ἀγγείου ἑπτὰ τεμάχια, ὧν τὸ μεῖζον μετὰ τῆς καθέτου ταινιοσχήμου μετ' αὐλακώσεως λαβῆς. Πηλὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια κατεστραμμένη. Πλάτος λαβῆς 0.022.

21 (283) (Πίν. 17α, γ, ε καὶ Σχεδ. 4, 5, 6). Τρίωτον μὲ εὐρὺ λαιμὸν συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων (μὲ ἐλαχίστας ἐλλείψεις). Πηλὸς τεφρός, ἐρυθρωπὸς πρὸς τὰς ἐπιφανείας. Ἀμαυρὸν ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα, λίαν ἐφθαρμένον. Διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ, ἔν τισιν καστανοῦ μὲ πολλὰς φθοράς. Ἐπὶ τῶν αὐλακωτῶν ταινιῶν ἐγκάρσιαι γραμμαί, ὑπ' αὐτὰς δὲ στενὴ κατακόρυφος λωρὶς μὲ δύο ἀντιμετώπους σειρὰς κοίλων γωνιῶν. Ἡ λωρὶς αὕτη, μετὰ τῶν λαβῶν, χρησιμεύει εἰς τὸν διαχωρισμὸν τῶν τριῶν κυρίων κοσμητικῶν ἐπιφανειῶν, αἵτινες καταλαμβάνουν καθ' ὕψος ὅλην τὴν κοιλίαν, μὲ διάφορον ἑκάστοτε διακόσμησιν: Α (Πίν. 17ε). Δύο πρὸς τὰ ἔξω κλίνοντα φύλλα παπύρου, μὲ ἄνθος ἐπὶ σιγμοειδῶς ἐλισσομένου στελέχους μεταξὺ αὐτῶν καὶ πτηνὸν (Σχεδ. 4) δεξιὰ ἐστραμμένον ἀμέσως ὑπὲρ αὐτό, βλαστοειδῆ δὲ καὶ τριγωνικὰ παραπληρωματικὰ κάτω. Β (Πίν. 17α). Φύλλον παπύρου κατακορύφως τεθειμένον ἐν τῷ

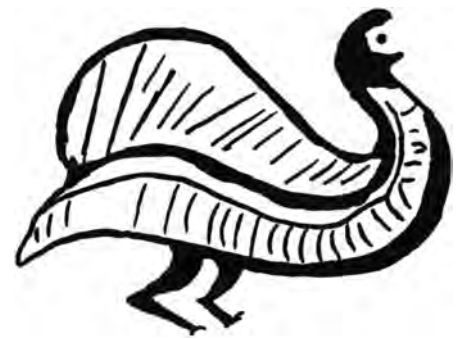

Σχεδ. 4. Πτηνὸν ἐπὶ τῆς ὄψεως Α τοῦ τριώτου ἀριθ. 21

Σχεδ. 5. Δελφὶν ἐπὶ τῆς ὄψεως Γ

μέσῳ δύο ἀνθέων ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς πλευρᾶς Α. Μεταξὺ στελέχους παπύρου καὶ ἀνθέων βλαστοειδῆ ὅμοια πάλιν. Γ (Πίν. 17γ). Ἀργοναύτης μὲ τοὺς πλοκάμους πρὸς τὰ ἄνω δεξιὰ καμπυλουμένους καὶ τὰς σπειροειδεῖς ἀπολήξεις των ἀριστερά· ἑκατέρωθεν ἀνὰ εἷς μέγας ἰχθὺς (Σχεδ. 5, 5α) (ἀνίσου μεταξύ των μεγέθους ἀναλόγου πρὸς τὸν διατιθέμενον χῶρον) ἑκάτερος πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ κέντρον ὁρμῶν.

Σχεδ. 5α. Δελφὶν ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν τοῦ Σχεδ. 5

Ὕψος 0.35, διάμ.: βάσ. 0.105, κοιλ. 0.315 χείλ. 0.245.

Ἀνάλογα, μεγαλύτερα ὅμως, τρίωτα, πραγματικοὶ πίθοι, τῆς αὐτῆς περιόδου ἐκ Παλαικάστρου, Palaik. 108 εἰκ. 91 (μὲ ἀσυνήθως ἐξέχουσαν βάσιν) καὶ 92 (μὲ ραδινώτερον σῶμα καὶ κάπως ὑψηλότερον λαιμόν).

Ἡ διακόσμησις, μὲ τὴν σχετικὴν θεματικὴν ὁμοιογένειαν, ἡ ὁποία τὴν διακρίνει ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸ ὕδωρ συνδέσεώς της, προσλαμβάνει σχεδὸν τὴν ὄψιν παραστάσεως μὲ τὴν ἔκτασιν τῶν κοσμητικῶν πεδίων καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκτελέσεως [13]. Δι' ὃ καὶ ἡ σύνθεσις παραμένει σχεδὸν χωρὶς παράλληλα [14] καὶ τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα δυσχερῶς κατατάσσονται εἰς τοὺς γνωστοὺς τύπους.

Οὕτω οἱ πάπυροι τῶν ὄψεων Α καὶ Β (Πίν. 17 α, ε) πλησιάζουν μόνον πρὸς τὸ mot. 11, 32, 36 (III A : 2, π. καὶ ὑ.)· πρβλ. καὶ Evans, Pr. Tombs 102 β καὶ βλ. ἀριθ. 1.

Τὸ πτηνὸν τῆς ὄψεως Α (Σχεδ. 4) πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὸ mot. 7d, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι δὲν ἐλήφθη ἐκ συγκεκριμένου παραδείγματος, ἀλλ' ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Furumark «ἰδεατὸν μεταβατικὸν τύπον» μεταξὺ τῶν περιόδων II καὶ III. Μικροτέρα εἶναι ἡ ὁμοιότης του πρὸς τὸ mot. 7e (YM III A : 1), εἰλημμένον ἐκ Mon. Ant. 14 (1904) πίν. 37, 2 [15].

Καὶ οἱ ἰχθύες [16] (Σχεδ. 5, 5α) ἐπίσης τῆς ὄψεως Γ πλησιάζουν μόνον πρὸς τὸ mot. 20,2 καὶ (ὀλιγώτερον) τὸ 20, 1 (ἀμφότερα III A : 1), βλ. BM A716 (καὶ Furtwaengler-Loeschke ἔ.ἀ. πίν. 14, 87) καὶ πρβλ. καὶ τὸ ἐκ Κνωσοῦ τεμάχιον JHS 23 (1903) 198-199 εἰκ. 14 (ἀριστερὰ ἄνω καὶ κάτω, YM III A : 2). Βλ. σημ. 13.

Ὁ ἀργοναύτης τῆς αὐτῆς πλευρᾶς (Πίν. 17γ) ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸν ἐπὶ ὀστράκου ἐκ Παλαικάστρου BM A 729i (mot. 23, 13, III A : 2δ.).

Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. ἀριθ. 1, ἡ πρὸς τὸν ὁποῖον ὁμοιότης δὲν φαίνεται τυχαία, ὡς μὴ περιοριζομένη εἰς τὴν μορφὴν τοῦ ἀγγείου, ἀλλ' ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὴν χρῆσιν ἐπιχρίσματος καὶ μάλιστα τὴν ὅλην διάρθρωσιν τῆς διακοσμήσεως, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν κεκοσμημένων πεδίων καὶ τὴν διάταξιν τῶν ὑπ' αὐτὰ ταινιῶν καὶ γραμμῶν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων καὶ τὴν ἐπιλογὴν τῶν κοσμητικῶν στοιχείων. Οἱ τόσον παρεμφερεῖς πάπυροι μὲ τὸ διπλοῦν περίγραμμα τῶν φύλλων καὶ τὴν πρὸς τὰ ἔξω κλίσιν, τῆς ὁποίας ἡ κατὰ βαθμὸν ἀνισότης ὀφείλεται εἰς τὰς διαφορετικὰς ἀνάγκας τοῦ κοσμουμένου χώρου· καὶ ἡ, ἀσήμαντος ἄλλωστε, διαφορὰ τοῦ σχεδίου εἰς τοὺς ἀρ-

13. Οὐσιαστικωτέρα φαίνεται ἡ πρὸς τοιχογραφίας σύνδεσις· εἰδικῶς οἱ δύο ἀντιμέτωποι δελφῖνες ἐνθυμίζουν τὴν διακόσμησιν τοῦ δαπέδου τοῦ μεγάρου τῆς Τίρυνθος (Tiryns II πίν. 21, 3, καὶ H. Bossert, Alt-Kreta³, εἰκ. 3).

14. Συνδυασμός, ὅπως ἐδῶ, παπύρων, πτηνῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἐπὶ λάρνακος ἐκ Μεσαρᾶς, Mon. Ant. 1 (1889) 205-207 πίν. 1, 3 καὶ παρὰ G. Maraghiannis, Antiquités crétoises, première série, Candie 1912, πίν. 27.

15. Περὶ τῶν πτηνῶν ἐπὶ τῶν ὑστερομινωικῶν ἀγγείων βλ. BSA 47 (1952) 26 (6).

16. Οἱ μεγάλοι οὗτοι ἰχθύες ταυτίζονται συνήθως ὡς δελφῖνες, καίτοι εἰς τὴν παροῦσαν τουλάχιστον περίπτωσιν ἡ ὀνομασία των ὡς ξιφιῶν ἢ ἄλλων παρεμφερῶν ἰχθύων φαίνεται μᾶλλον ἁρμόζουσα. Σημειωτέον πάντως—ἂν καὶ ὁπωσδήποτε τὸ πρᾶγμα εἶναι ἄνευ σημασίας, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἀποτελοῦν κάτι κοινὸν εἰς τὴν μινωικὴν ἀγγειογραφίαν καὶ τέχνην καθόλου (βλ. E. E. Stebbins, The Dolphin in the Literature and Art of Ancient Greece and Rome, Menesha 1929, 19-35)—ὅτι τὰ νομίσματα τοῦ ἀρχαίου Ποτιδαίου κειμένου παρὰ τὰ Πηγάδια (πρβλ. ἀνωτ. σημ. 2, βλ. χάρτας Kiepert, Formae Orbis XII [Insulae maris Aegaei] καὶ L. Ross, Inselreisen III, Stuttgart-Tübingen 1845, 62), φέρουν ἐπ' αὐτῶν δύο δελφῖνας, ὡς καὶ τρίτον μικρὸν ἰχθὺν κάτωθι τούτων (βλ. Head-Σβορῶνος, Ἱστορία τῶν νομισμάτων II, 173· B.V. Head, Historia Nummorum², London 1922, 631-632 καὶ BM Cat. of Coins, Caria and Islands, London 1897, 192 πίν. 29,14.15).

γοναύτας ἀποδοτέα εἰς τοὺς αὐτοὺς λόγους. Ἀκόμη καὶ τὸ κυματοειδὲς τῆς στενῆς μετόπης τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων τοῦ κρατῆρος εἶνε συγγενὲς πρὸς τὸ ὑπὸ τὰς λαβὰς κόσμημα τοῦ τριώτου.

Πρόκεινται προφανῶς προϊόντα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου,ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ κρατήρ, μὲ τὴν βαρύτητα καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ σχεδίου, τὴν κάπως πλέον προκεχωρημένην σχηματοποίησιν — ὁρατὴν ἰδίᾳ εἰς τὰ στελέχη τῶν φύλλων τοῦ παπύρου, τοὺς πλοκάμους τοῦ πολύποδος καὶ γενικῶς εἰς τὰς μᾶλλον εὐκάμπτους γραμμὰς τοῦ τριώτου — καὶ μάλιστα τὴν παρουσίαν «μετόπης» ἐν μέσῳ τοῦ κοσμητικοῦ πεδίου (δειλά, εἰς ὑποτεταγμένην θέσιν, ἐμφανιζομένης ἐπὶ τοῦ τριώτου, ὅπου καὶ κάποιαν λειτουργικὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὅλην διάταξιν τῆς διακοσμήσεως ἐκπληροῖ), φαίνεται ὑστερώτερος.

Ὡς ἔργον τῆς αὐτῆς σειρᾶς θεωρητέος ὁ ἐκ Παλαικάστρου κρατὴρ BSA 9 (1902/3) 318 εἰκ. 18 (= Palaik. 108 εἰκ.90), ἔνθα ὅλη ἡ κοσμητικὴ ἐπιφάνεια ἔχει διαιρεθῆ εἰς κατακορύφους μετόπας — ὑστερώτερον στοιχεῖον, πρὸς ὃ συμβαδίζει ἡ πολὺ ἀμελεστέρα ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου.

22 (423) (Πίν. 16α,γ, Σχεδ. 6). Πρόχους μὲ ραμφόστομον ἐκροὴν συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων σχεδὸν πλήρης. Πηλὸς ροδόχρους. Ἐπιφάνεια ὠχρά, κατὰ τόπους ὠχροροδίνη, ἐστιλβωμένη, ρυπανθεῖσα διὰ σκοτεινοχρώμων ἰχνῶν ξένης οὐσίας. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον βουκράνου ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ σπείρας μὲ διπλῆν παχεῖαν σιγμοειδῆ ἀπόληξιν ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως.

Ὕψος 0.325, διάμ.: βάσ. 0.08, κοιλ. 0.255.

Αἱ μᾶλλον ὁμοιόσχημοι πρόχοι αἱ BM A 877 πίν. 12 καὶ BM C 578 (= CV Great Br. I, 16, 17). Τὸ σχῆμα ταυτίζεται πρὸς τὸν τύπον F 144, χρονολογούμενον III A : 1.

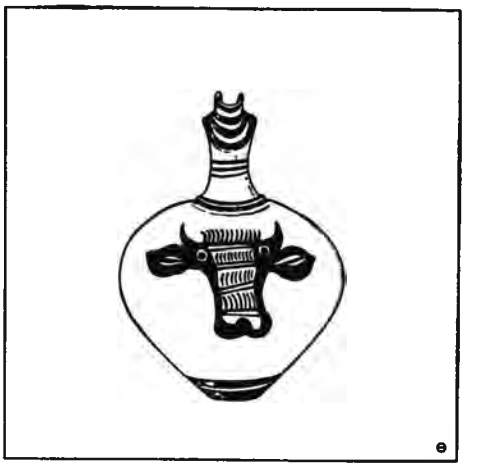

Σχεδ. 6. Ὄψις πρόχου ἀριθ. 22
(Σχέδιον Δ. Ρ. Θεοχάρη, ἐκ φωτογραφίας)

Ἡ μὲ διπλῆν ἀπόληξιν σπεῖρα τῆς μιᾶς ὄψεως (Πίν. 16γ), ἄνευ τῶν παραπληρωματικῶν, ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ πλησιοσχήμου (F 143) πρόχου ἐξ Ἰαλυσοῦ (Ann. 6/7 (1923/24) 185 εἰκ. 108), χρονολογουμένης YE II B καὶ προφανῶς παλαιοτέρας κατὰ τὸν τρόπον τῆς διακοσμήσεως.

Πρὸς τὰ παραπληρωματικὰ ριπίδια τῶν γωνιῶν δὲν γνωρίζω ὅμοια εἰς ἀντίστοιχον θέσιν. Μικρὰ μόνον εἶναι ἡ συγγένεια τῶν ἀναλόγου λειτουργίας ἐπὶ λάρνακος ἐκ Τυλίσου (AM 38 (1913) 46 εἰκ. 3). Γωνιακὰ παραπληρωματικὰ διπλῆς σπείρας—ἀρκετὰ διάφορα ἐν τούτοις καὶ μὴ ἐφαπτόμενα ταύτης—ἐπὶ πλησιοσχήμου ἀρχαιοτέρας (YE II B) πρόχου ἐκ Κορινθίας C. Blegen, Korakou, Boston - New York 1921, 49 - 50 εἰκ. 69 πίν. 5 (= A A 37 (1922) 287).

Τὸ βούκρανον (Πίν. 16α καὶ Σχεδ. 6) πρὸς οὐδεμίαν τῶν γνωστῶν ἀπεικονίσεών του προσεγγίζει. Σημειωτέον ὅτι μεταξὺ τῶν ἐκ Καρπάθου παλαιοτέρων μυκηναϊκῶν εὐ-

ρημάτων περιλαμβάνεται καὶ ἀγγεῖον ἐν σχήματι κεφαλῆς βοὸς (BM A 971 πίν. 15) [17].

Τὰ ροδομυκηναϊκὰ χαρακτηριστικὰ πρόχου εἶναι ἐμφανῆ εἰς τὸν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ὀλίγον παλαιοτέρων «ἐφυραϊκῶν» (συνεχιστῶν τῆς μεσοελλαδικῆς παραδόσεως) μνημειακὸν τρόπον διακοσμήσεως δι' ἰσχυροῦ ἁπλογράμμου σχεδίου ἐπὶ ἐλευθέρου σχεδὸν πεδίου. ΥΕ III Α.

23 (280) (Πίν. 16ε δεξιά). Πρόχους μὲ προέχουσαν ἐκροήν, συγκολληθεῖσα ἐκ 3 τεμαχίων, ἀποκεκρουμένη μικρὸν τοῦ ὁριζοντίως ἐξέχοντος χείλους παρὰ τὴν ἐκροήν. Ἐπὶ τοῦ χείλους κατ' ἄξονα κάθετον πρὸς τὸν τῆς λαβῆς-ἐκροῆς δύο μικραὶ προέχουσαι ἀποφύσεις. Λαβὴ ταινιόσχημος μὲ ράχιν. Πηλὸς βαρὺς κεραμόχρους. Ὠχρόλευκον ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον σιγμοειδῶν φυλλοσχήμων εἰς δύο σειρὰς κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος.

Ὕψος 0.165, διάμ.: βάσ. 0.103, κοιλ. 0.16, χείλ. 0.075-0.097 (μετὰ τῶν ἀποφύσεων 0.105), μῆκος ἐκροῆς 0.048, λαβῆς 0.03.

Ὁμοιόσχημον πρόχουν βλ. Palaik. 78 εἰκ. 62 (μὲ δύο σειρὰς μικρῶν σιγμοειδῶν ἐπὶ τῶν ὤμων, πιθ. ΥΜ III Α : 1), Gournia πίν. 10, 14 (ΥΜ IIIA : 2, πρβλ. καὶ αὐτ. ἀριθ. 25), BM A 976 πίν. 15 (Καρπάθου ἐπίσης) καὶ AE 1912, 206 εἰκ. 11 μέσον (ἐκ Τυλίσου).

Ὁμοία διακόσμησις ἐπὶ τῆς ἐκ Καρπάθου (ἀνωτέρω) πρόχου καὶ τῆς ὑψηλῆς πρόχου Gournia πίν. 10, 21 (ΥΜ III A : 2).

Ἐκ τῶν παραλλήλων ἡ πρόχους χρονολογητέα ΥΜ III Α : 2.

24 (296) (Πίν. 16δ ἀριστερά). Προχοΐσκη μετ' ἐκροῆς, ἀποκεκρουμένη μικρὸν τῆς ἐκροῆς, ἔνθα καὶ συνεκολλήθη ἓν τεμάχιον. Πηλὸς ὠχρότεφρος, ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη, ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ πυρόχρου, ἔν τισιν ὠχροκαστάνου, ἀπελεπισμένου ἐν μέρει εἰς τὴν λαβήν. Λαιμὸς μετὰ τῆς προχοῆς καὶ λαβὴ χρωματισμένα. Εἰς τὸ σῶμα, ἐπὶ ἐλευθέρου πεδίου, τέσσαρες μεγάλαι ὠοειδεῖς κηλῖδες συνδεόμεναι μεταξύ των μὲ καμπύλας ἀκανονίστους προσθέτους πινελιὰς διερχομένας καὶ διὰ τῶν κηλίδων. Πινελιὰ ἔχει ἐκφύγει πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀπὸ τὸν λαιμόν, δεξιὰ τῆς λαβῆς.

Ὕψος 0.11, διάμ.: βάσ. 0.042, κοιλ. 0.106, στομίου 0.05, μῆκος στομίου μετ' ἐκροῆς 0.075.

Συγγενὲς κατὰ τὸ σχῆμα καὶ μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν τὸ κατά τι μικρότερον Palaik. 111-112 εἰκ. 96c πρβλ. καὶ εἰκ. 96 b. Διακόσμησις (κυκλικῶν) κηλίδων καὶ ἐπὶ ἀμφορέως ἐξ Ἐπισκοπῆς (τῆς ἀνατολικῆς ὡσαύτως Κρήτης) ΑΔ 6 (1920/21) Παραρτ. 161-162 εἰκ. 12. Πρβλ. καὶ ἀριθμ. 50 καὶ 51. ΥΜ III Α : 2.

25 (298) (Πίν. 17β). Προχοΐσκη ὁμοία ἀκεραία. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια μελόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, μὲ τόπον ἐρυθρωπόν, συνεχομένων σπειρῶν μὲ ἰδιαιτέρως παχὺ ἐξωτερικὸν περίγραμμα.

17. Καὶ ὅμοιον, σύγχρονον πρὸς τὴν πρόχουν (IIIA), ἐκ Πραισοῦ, BSA 40 (1939/40) 41 πίν. 20α. Πρβλ. καὶ A. Persson, The Royal Tombs at Dendra near Midea, Lund 1931, 48 πίν. 13 καὶ 14. Περὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τοῦ βουκράνου βλ. F. Matz, Frühkretische Siegel, Berlin–Leipzig 1928, πίν. 18, 67 καὶ 5,6β Βλ. ὅμως M. Nilsson, Minoan–Mycenaean Religion, Lund 1950, 232 σημ. 76 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Geschichte der griechischen Religion I² (Handbuch der Altertumswissenschaft 5, 2, 1) 88, ὡς καὶ T.B.L. Webster, From Mycenae to Homer, London 1958, 43 δεχομένους ὅτι ἡ συχνὴ ἐμφάνισίς του ὀφείλεται ἁπλῶς εἰς τὴν εἰς τὰς θυσίας χρησιμοποίησιν τοῦ βοός.

Ὕψος 0.093, διάμ.: βάσ. 0.037, κοιλ. 0.094, στομίου 0.048, μῆκος μετ' ἐκροῆς 0.06.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 23. Ὁμοία σύνδεσις σπειρῶν δὲν εἶνε γνωστὴ ἀλλαχόθεν. Πρβλ. mot. 46, 46-48 (YE III A : 2γ). Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ συμφυρμὸς μινωικοῦ σχήματος μὲ μυκηναϊκὴν τεχνικὴν καὶ ἡ εἰς τὴν διακόσμησιν ἀνάμειξις θεμάτων καὶ ἐκτελέσεως.

Χρονολογία III A : 2.

Σχ. 7. Διακόσμησις πλαγίας ὄψεως τοῦ ψευδοστόμου ἀριθ. 26

26 (306) (Πίν. 16β ἀριστερὰ 18 καὶ Σχεδ. 7). Ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἀκέραιος. Ἐξόγκωσις κατὰ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ὡς ἐπὶ τοῦ τριώτου ἀρ. 12. Πηλὸς ἀνοικτὸς κεραμόχρους, ὄχι πολὺ καθαρός, ἐπίχρισμα σαρκόχρουν. Ἡ ἐπιφάνεια ἀνώμαλος,ἰδίως ἄνω, ἐκ μερικῆς φθορᾶς τοῦ ἐπιχρίσματος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν παρουσίαν χονδροτέρων σωματιδίων (ἄμμου) ἐν τῷ πηλῷ. Διακόσμησις διὰ μελανοῦ (ἄνω ἰδίως) ἕως ἐρυθρωποῦ. Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν τρία πλήρη τεταρτοκύκλια· ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἔξω πλευρᾶς τῶν λαβῶν ἐπάλληλοι κυματοειδεῖς (Πίν. 18β). Ὅλον τὸ σῶμα—ἐκτὸς τοῦ κάτω μέρους κοσμουμένου μὲ πλατεῖαν ζώνην περὶ τὴν βάσιν καὶ πέντε ταινίας ὑπὲρ αὐτὴν—πληροῖ ἀνὰ εἷς πολύπους καθ' ἑκατέραν τῶν ὄψεων (Πίν. 18γ) μὲ τοὺς πλοκάμους προσεγγίζοντας ἀλλήλους εἰς τὰ πλάγια (Πίν. 16β, 18α καὶ Σχεδ. 7), ὅπου ἀνὰ εἷς τριπλοῦς θύσανος ἀνήρτηται ἀπὸ τῶν λαβῶν, καὶ ἕτερον φυτόσχημον ἐκφύεται κάτω ἐκ τῆς ἀνωτάτης τῶν περιθεουσῶν ταινιῶν, ἐνῷ διεσπαρμέναι θαλάσσιαι ἀνεμῶναι συμπληροῦν τὸν θαλάσσιον διάκοσμον.

Ὕψος 0.39, διάμ.: βάσ. 0.115, κοιλ. 0.285, στομίου 0.031, δίσκου λαβῶν 0.06, ἄνοιγμα λαβῶν 0.15.

Κατὰ μὲν τὸ σχῆμα (F 164, II-III 1) BM C 501 εἰκ. 176 (= Exc. C. 75 εἰκ. 128), χρονολογούμενος III A : 2, μὲ σχηματικώτερον πολύποδα.

Ὅμοιος πολύπους ἐπὶ ρυτοῦ ἐξ Ἰαλυσοῦ, (CV. Italia 10 πίν. 468, 1), Rodi 2, πίν.

12, 1, καταταγεὶς ὡς mot. 21, 4 (III A: 2 π). Ὁ θύσανος τῶν πλαγίων ὄψεων εὕρηται εἰς ἀντίστοιχον θέσιν, ἐν συνδυασμῷ πάλιν πρὸς πολύποδα, ἐπὶ τριώτου ἐκ Κρήτης (A. Evans, The Tomb of the Double Axes [= Archaeologia 65 [1914] 48 εἰκ. 63 (=mot. 72, 2, III A : 1) πρβλ. καὶ J. L. Benson, κατωτέρω, σ. 50 (εἰδικῶς μινωικὸν στοιχεῖον).

Ὅμοιοι ρόδακες εἶναι γνωστοὶ μόνον ἐκ παλαιοτέρων ἀγγείων, ὡς ἐπὶ παγουροσχήμου ἐκ Παλαιοκάστρου (PM II εἰκ. 121 c, YM Ια) καὶ ἐπὶ λάρνακος ἐξ Ἀνωγείων (PM IV 337-338 εἰκ. 281). Πρβλ. καὶ τὴν ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ πρόχουν A. J. B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae [= Archaeologia 82 (1932)] 79, τάφ. 518 : 2 πίν. 3.

Πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς κόσμημα (Πίν. 18 β) δὲν γνωρίζω ἀνάλογα· πρβλ. τὰς ἡμικυκλικὰς κηλῖδας τῆς κύλικος ἀριθμ. 50. Περὶ τῆς ἑρμηνείας ὁμοίων παραστάσεων βλ. J. Wiesner, Die Hochzeit des Polypus JdI 74 (1959) 35 - 51.

Ἡ ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καταγωγὴ τοῦ ἀγγείου εἶναι φανερά, τόσον εἰς τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα (πολύπους, θύσανοι, ρόδακες), ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄνετον καὶ ἀδέσμευτον ἀπὸ πλαίσια διάταξιν τῆς διακοσμήσεως ἐφ' ὅλης σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου. Ἐν τούτοις ἡ μετρία ποιότης τοῦ πηλοῦ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἀμαυροῦ ἐπιχρίσματος μαρτυροῦν ἐπαρχιωτισμὸν προσκεκολλημένον εἰς τὴν παράδοσιν, χωρὶς τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν δεξιοτεχνίαν τῶν προτύπων. Κατάταξις, καὶ διάδοσις, ὁμοειδῶν μεγάλων ψευδοστόμων μὲ παράστασιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολύποδος, ὑπὸ τοῦ J.L. Benson, Coarse Ware Stirrup Jars, ἐν Berytus 14 (1961) 37-51. Βλ. καὶ BSA 55 (1960) 121-22, ἔνθα ἡ διάδοσίς των συνδέεται πρὸς τεκμαιρόμενον μινωικὸν ἐμπόριον, ὁ δὲ σταθερὰ ἐπαναλαμβανόμενος πολύπους θεωρεῖται πιθανῶς εἶδος ἐμπορικοῦ σήματος (trade-mark). Πιθανὴ χρονολογία : YM III A : 1.

27 (288) (Πίν. 16 β δεξιά, 16 ς δεξιά). Ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἀποκεκρουμένος μέρος τοῦ χείλους. Πηλὸς κεραμόχρους ἀκάθαρτος, ἐπιφάνεια ἀτελῶς λελειασμένη, μὲ παχὺ ὠχροκάστανον ἐπίχρισμα, ὅπερ ἀπολεπισθὲν ἔχει κατὰ μέγα μέρος ἀποσπασθῆ. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου, τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένη, ἕνεκα βλαβῶν τῆς ἐπιφανείας. Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν σταυρός. Ἐγκάρσιαι γραμμαὶ ἐπὶ τῶν κυρτῶν λαβῶν. Ἐπὶ τοῦ περιγράμματος τοῦ χείλους τοῦ στομίου τὸ χρῶμα ἔχει ἀφεθῆ νὰ πέσῃ ἀτάκτως πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐπὶ τῶν ὤμων πέντε συστάδες, 2-3 ἑκάστη, φυλλοειδῶν κατὰ ζεύγη σχηματιζόντων ἐπαλλήλους γωνίας ἢ εἴδη κλαδίσκων.

Ὕψος 0.42, διάμ.: βάσ. 0.11, κοιλ. 0.31, στομίου 0.075, δίσκου λαβῆς 0.085.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 26. Ἰδιαίτερον γνώρισμα τοῦ ἀμφορέως τούτου εἶναι ἡ τρίτη λαβή, περιοριζομένη γενικῶς εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ μᾶλλον ἀσυνήθης κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ τάφου ἐκπροσωπουμένην ἐποχήν [18]. Ἐνῷ δὲ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις

18. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς 1. Θήρας, BCH 46 (1922) 122 εἰκ. 10 [= N. Äberg, Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie IV (Griechenland), Stockholm 1933, 131 εἰκ. 247J) πιθανῶς IIIB 2. Αἰγίνης, G. Welter, Aigina, Berlin 1938, 22 εἰκ. 25 (καὶ Settlement 158-159 εἰκ. 3D) YE IIA 3. Χαλκίδος, BSA 47 (1952) 78-79 ἀρ. 517 εἰκ. 4, YE II κατὰ τὸν V. Hankey αὐτ. (βλ. ὅμως κατωτέρω) 4. Μιλήτου, Istanbuler Mitteilungen 9-10 (1959/60), 17-18 (σημ. 13) καὶ 27, πίν. 8, 1α. 5. Ἰαλυσοῦ, Clara Rhodos 10, 94 εἰκ. 41 (= Settlement εἰκ. 8, 132) YM IIIA 1. 6. Ἀπολακκιᾶς Ρόδου, CV Danemark 62 (61), 5. 7-9 Παλαικάστρου, Palaik. 45 εἰκ. 33, BSA 8 (1901/2) 312 εἰκ. 26 καὶ 11 (1904/5) 281 εἰκ. 12α, καὶ τὰ τρία YM II καὶ 10. Μαλλίων, F. Chapouthier–P. Demargne, Mallia III (Etudes Cré-

αὕτη εἶνε μικροτέρα ἁπλῶς τῶν ἄλλων προσφυομένη κατὰ τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος εἰς τὸ μεσαῖον στέλεχος τοῦ ζεύγους τῶν κανονικῶν λαβῶν, ἐνταῦθα αὕτη εἶναι σχεδὸν ὑποτυπώδης βαίνει δὲ ὅλη ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τῶν ὤμων.

Ἀσυνήθης ἐπὶ τοῦ ἀμφορέως τούτου εἶναι καὶ ἡ θέσις τοῦ στομίου, τὸ ὁποῖον ἐκφύεται κολλητὰ σχεδὸν πρὸς τὸ μεσαῖον στέλεχος τῶν λαβῶν καὶ κλίνει λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω, φερόμενον οὕτω καθέτως πρὸς τὰ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἰσχυρῶς κλίνοντα τοιχώματα. Τὸ χεῖλος τοῦ στομίου ἐξέχει πρὸς τὰ ἔξω, σχηματίζον ὁριζοντίαν ἐπιφάνειαν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ Παλαικάστρου BM A 715 εἰκ. 156.

Ὁ ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν σταυρὸς (mot. 41, 21,III A-B) ἀπαντᾷ μόνον ἐπὶ μεγάλων, οἰκιακῆς χρήσεως, ψευδοστόμων. Οἱ κλαδίσκοι φύλλων ἀποτελοῦν καθαρῶς μινωϊκὸν στοιχεῖον βλ. AE 1912, 203 εἰκ. 7 καὶ 204 εἰκ. 8. YM III A : 1.

28 (430) (Πίν. 16ς ἀριστερά). Ψευδόστομος ἀμφορεὺς συγκολληθεὶς ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλείπουν μέρη τῶν τοιχωμάτων. Πηλὸς τεφρός, πρὸς τὰ ἔξω κεραμόχρους, οὐχὶ καθαρός. Ἴχνη ὠχρολεύκου ἐπιχρίσματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἐμφανιζομένης νῦν ἀβαφοῦς καὶ ἀλειάντου λόγῳ φθορᾶς. Διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ καταλιπόντος ἴχνη ἐπὶ τῶν λαβῶν μόνον.

Ὕψος 0.047, διάμ.: βάσ. 0.142, κοιλ. 0.365, στομίου 0.06.

Σχῆμα ὡς οἱ δύο προηγούμενοι, μεγάλοι ἐπίσης, ψευδόστομοι τοῦ τάφου.

Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς μικρὰ προέκτασις ἐμπρὸς μὲ ζεῦγος ὀπῶν, αἵτινες ἐν συνδυασμῷ πρὸς δύο μικρὰς ὀδοντοσχήμους ἀποφύσεις ἑκατέρωθι τοῦ στομίου ἐχρησίμευον πρὸς στερέωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ στομίου σφραγῖδος, ὥστε ὁ ἀμφορεὺς εἶχεν ἀναμφισβητήτως εἰσαχθῆ ἔξωθεν πλήρης περιεχομένου, βλ. Palaik. 45 εἰκ. 33 (καὶ πρβλ. αὐτ. 29). Ὅμοιος καὶ Gournia πίν. 7, 24, πρβλ. καὶ τὸν ἐκ Θήρας ἔ.ἀ. καθὼς καὶ τὸ ἐκ Μιλήτου τεμάχιον (βλ. σημ. 18).

Πιθανὴ χρονολογία YE III A : 1.

29 (299) (Πίν. 19 α, δ, ς, Σχεδ. 8). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος σφαιρικὸς πεπιεσμένος ἀκέραιος. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα. Διακόσμησις διὰ βαθυκαστάνου, ἐν μέρει ἐρυθρωποῦ. Ἐπὶ τοῦ εὐρέος δίσκου τῆς λαβῆς ζεῦγος ὁμοκέντρων κύκλων. Ἐγκάρσιαι γραμμαὶ κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῶν λαβῶν· ἐπὶ τῶν ὤμων συστάδες μεμονωμένων κυματοειδῶν γραμμῶν, ὧν ἡ ἐξωτάτη παχυτέρα τῶν ἄλλων, μὲ πλῆρες τὸ κεντρικὸν τμῆμα (ὀφθαλμόν). Μεταξὺ τῶν ἔναντι τοῦ στομίου καμπυλῶν στῆλαι ἐγκαρσίων γραμμιδίων. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος (Πίν. 19δ, ς), ζώνη μὲ καμπύλα τρίγωνα σχηματιζόμενα ἐξ ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως καμπύλων γραμμῶν πλαισιουμένων ὑπὸ ζεύγους λεπτοτέρων, πληρούμενα δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ τῶν πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω περίγραμμα γωνιῶν διὰ ριπιδιοειδῶν συ-

Σχεδ. 8. Ἄνω ὄψις ψευδοστόμου ἀριθ. 29

toises VI), Paris 1942, 43 εἰκ. 21, MMIII/YM Ια.

Ἀσαφὲς ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τρίτης λαβῆς τὸ σχέδιον τοῦ ἀπιοσχήμου ψευδοστόμου ἐν PM IV, 353-355 εἰκ. 298.

Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει ὅτι πάντα τὰ παρατεθέντα παραδείγματα εἶναι σαφῶς μινωικά, παρὰ τὰς ἀντιθέτους, ἐνίοτε, ἐνδείξεις εἰς τὰς σχετικὰς δημοσιεύσεις (πρβλ. ἀνωτ. ἀρ. 3).

στάδων ἐλαφρῶς κοιλουμένων γραμμιδίων περατουμένων διὰ παχυτέρας ὁμοίας γραμμῆς. Ὁ πυθμὴν τῆς βάσεως χρωματισμένος, πλὴν μικροῦ κυκλικοῦ τμήματος κατὰ τὸ κέντρον, ἔνθα γραπτὸν λεπτόγραμμον .

Ὕψος 0.13, διάμ.: βάσ. 0.043, κοιλ. 0,13, στομίου 0.029, δίσκου λαβῶν 0.034, ἄνοιγμα λαβῶν 0.083.

Κατὰ τὸ σχῆμα πλησιάζει πρὸς τὸν (μυκηναϊκὸν) τύπον F 17 (III A : 2π,) κατὰ δὲ τὸν σχηματισμὸν τῶν λαβῶν πρὸς τὸν τύπον B τῆς YE III A περιόδου (Furumark εἰκ. 23).

Συστάδες κυματοειδῶν ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπὶ ψευδοστόμου ἀμφορέως PM IV εἰκ. 235 καὶ ἐπὶ λάρνακος ἐκ Παλαικάστρου BSA 8 (1901/2) 18-19. Κατ' ἀνάλογον τρόπον σχηματίζεται καὶ τὸ σῶμα πτηνῶν ἐπὶ καλύμματος (λυχνίας;) καὶ πώματος πυξίδος ἐκ Παλαικάστρου, Palaik. 90 καὶ 92 (β) εἰκ. 72α. β. Βλ. καὶ 77. Πρβλ. καὶ τὸν ἐκ Καρπάθου ψευδόστομον ἀνωτ. 633 σημ. 3.

Πρὸς τὰ καμπύλα τρίγωνα τῆς κοιλίας ὅμοια PM IV 953 (ἀντιστρόφου κατευθύνσεως, mot. 24d, YM III A : 2). Ὁμοία διακόσμησις καὶ ἐπὶ τοῦ κυπέλλου ἀριθμ. 59. Βλ. καὶ ἀριθ. 49 καὶ 58 καὶ πρβλ. ἀριθ. 70.

Τὸ ἐπὶ τῆς βάσεως σῆμα προφανῶς τοῦ ἀγγειοπλάστου δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Stubbings ἔ. ἀ. 46-50. Τὸ σύμβολον δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ τῆς γραμμικῆς γραφῆς A, ἐνῷ ἡ πρὸς τὸ τῆς γραφῆς B ὁμοιότης εἶναι πολὺ μικροτέρα (βλ. M. Ventris - J. Chadwick, Documents in Mycenean Greek, Cambridge 1956, 41 Εἰκ. ἀρ. 26 πρβλ. καὶ 33 εἰκ. 6).

Πιθανὴ χρονολογία: YM III A : 1/2.

30 (300) (Πίν. 19β, ε δεξιά, ς). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος ὅμοιος, ἀκέραιος. Πηλὸς ἐρυθρωπός. Ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα. Διακόσμησις δι' ἐρυθρωποῦ, εἰς μικρὰ μέρη ἄνω βαθυκαστάνου, κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου, πλήρων κοίλων τριγώνων ἐπὶ τῶν ὤμων πλαισιουμένων ὑπὸ ζεύγους γραμμῶν μὲ ἐγκάρσια μεταξύ των γραμμίδια, ἐνῷ ζεῦγος λεπτῶν γραμμῶν παρεμβάλλεται μεταξὺ τριγώνου καὶ πλαισίου.

Περὶ τοῦ σχήματος βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν. Διακόσμησις (mot. 71c, YM III A : 1) παρεμφερὴς καὶ ἐπὶ τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων BSA 28 (1926/27) εἰκ. 28 (ἄνευ τοῦ ἐνδιαμέσου ζεύγους γραμμῶν) καὶ BSA 47 (1952) 263 I (5) εἰκ. 9. Βλ. ἀκόμη BM C510, PM IV εἰκ. 280c, Mon. Ant. 14 (1904) 568 (ἀρ. 26) πίν. 37,2 καὶ 2α (Φαιστοῦ YM III A : 2). Πρβλ. καὶ ΑΔ 6 (1920/21) παραρτ. 161 εἰκ. 10 (ὁ τρίτος), ὑστερωτέρα (YM III B : 1) παραλλαγὴ ἐξ Ἐπισκοπῆς.

Πιθανὴ χρονολογία YM III A : 1/2.

31 (300α) (Πίν. 19ε ἀριστερά, ς). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος ἀπιόσχημος συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων· ἐλλείπουν μικρὰ τμήματα τῶν τοιχωμάτων κάτω. Πηλὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ὠχρὰ ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ βαθυκαστάνου, λίαν ἐξιτήλου, καταλιπόντος καστανότεφρα ἴχνη. Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς (ἔνθα μικρὰ κοιλότης ἐν τῷ κέντρῳ) σπεῖρα, ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων, ἑκατέρωθι τοῦ στομίου, διακόσμησις ὡς ἐπὶ τοῦ ἀριθ. 30 (μὲ πλατύτερα τρίγωνα καὶ μίαν μόνον ἐνδιάμεσον γραμμὴν) ἔναντι δὲ τοῦ στομίου, ἑκατέρωθι μετόπης μὲ τεθλασμένας, ἀνὰ ἓν ἐσχηματοποιημένον ἄνθος μὲ διπλοῦν κάλυκα. Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐλακώσεις προελθοῦσαι ἐκ τοῦ διαμορφώσαντος ταύτην ὀργάνου.

Ὕψος 0.127, διάμ. βάσ. 0.035, κοιλ. 0.116, δίσκου λαβῶν 0.027 στομίου 0.025.

Κατὰ μὲν τὸ σχῆμα προσεγγίζει πρὸς τὸν τύπον F 165 (III A : 1) κατὰ δὲ τὸν σχηματισμὸν τῶν λαβῶν πρὸς τὸν τύπον B τῆς III A : 1 περιόδου (Furumark εἰκ. 23). Περὶ τῆς ἔναντι τοῦ στομίου διακοσμήσεως βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν. Στενὴ μετόπη μὲ σειρὰς τεθλασμένων ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ τριώτου ἀρ. 12. Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν ἐμφανίζεται μόνον μεταγενεστέρως, ὅπως καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν σπεῖρα.

Πιθανὴ χρονολογία YM III A : 1.

32 (202) (Πίν. 16δ, δεξιά, 19γ). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος σφαιρικοῦ δικωνικοῦ σχήματος, ἀποκεκρουμένος τὸ στόμιον. Βάσις (πλάτυσμα) ἀνωμάλου πως σχηματισμοῦ (ὄχι κανονικῶς κυκλικὴ καὶ ἀτελῶς ἰσοπεδωμένη). Πηλὸς κεραμόχρους, καστανότεφρος πρὸς τὰ ἔξω. Ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα, κατὰ μέγα μέρος ἠφανισμένον. Διακόσμησις δι' ἀμαυροῦ καστανοῦ. Ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν κύκλος μετὰ στιγμῆς ἐν τῷ κέντρῳ. Ἐπὶ τῶν λαβῶν ἐγκάρσιαι γραμμαί. Ἐπὶ τῶν ὤμων συστάδες ἐπαλλήλων γωνιῶν, ἑνουμένων εἰς διπλᾶς (κυματοειδεῖς) ἔναντι τοῦ στομίου.

Ὕψος 0.16, διάμ.: βάσ. 0.06, κοιλ. 0.14, δίσκου λαβῶν 0.035, ἄνοιγμα λαβῶν 0.085.

Τοῦ σχήματος δὲν ἀνευρίσκονται ἀκριβῆ παράλληλα : πρβλ. τὸν τύπον F 172. Ὁ σχηματισμὸς τῶν λαβῶν μεταξὺ τῶν τύπων α καὶ β τῆς III A : 1 περιόδου. Ἡ διακόσμησις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ mot. 71β, ὅπερ καὶ χρονολογεῖ τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν ἀντίστοιχον (YM III A : 1) περίοδον.

33 (301). (Πίν. 20δς, 19ς). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου δικωνικοῦ σχήματος, ἀκέραιος. Πηλὸς ἐρυθρωπός, ἐπιφάνεια ροδόλευκος μὲ ὠχρὸν ἐπίχρισμα. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου, λίαν ἐφθαρμένη, ἀδιάγνωστος μεταξὺ λαβῶν καὶ στομίου (σχηματικὸν ἄνθος ;). Ἔναντι τοῦ στομίου σειρὰ σιγμοειδῶν καμπυλῶν μὲ μικρὰ ζητοειδῆ ὑπ' αὐτάς.

Ὕψος 0.085, διάμ.: βάσ. 0.037, κοιλ. 0.09, δίσκου λαβῶν 0.019, ἄνοιγμα λαβῶν 0.06.

Τὸ σχῆμα δὲν ἔχει ἀκριβῆ ἀντίστοιχα (πλησιάζει μόνον πρὸς τὸ F 159, τῆς III B περιόδου, ἐντοπιζόμενον εἰς τὴν Ἀνατολήν). Ἀλλὰ καὶ τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα δὲν ἔχουν παράλληλα. Αἱ σιγμοειδεῖς συγγενεύουν πρὸς τὸ mot. 64, χωρὶς νὰ πλησιάζουν ἰδιαιτέρως πρὸς ὡρισμένην αὐτοῦ παραλλαγήν· ὡσαύτως καὶ ἡ σειρὰ ζητοειδῶν (πρβλ. ἀριθ. 86) συγγενεύει ἁπλῶς πρὸς τὸ mot. 60 (ὁ παχύτερος τῶν τύπων III A : 1—2).

Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται δυσχερὴς ἀκριβεστέρα χρονολόγησις, πάντως τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὴν YM III A περίοδον.

34 (413) (Πίν. 20β). Ὑψίπους κύλιξ συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων· ἐλλείπουν δύο μικρὰ μέρη ἄνω. Πηλὸς καστανότεφρος, πρὸς τὰς ἐπιφανείας καστανόφαιος. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου, καταλιπόντος καστανόφαια ἴχνη. Ἐσωτερικῶς ἄνω ταινία μετὰ κυκλικοῦ δίσκου ἐν τῷ κέντρῳ. Τὸ περίγραμμα τῶν παρυφῶν τῶν αὐλακωτῶν λαβῶν προεκτείνεται πρὸς τὰ κάτω, μέχρι σχεδὸν τῶν ταινιῶν τοῦ ποδός. Ἡ κυρία διακόσμησις, ἐπαναλαμβανομένη ἡ αὐτὴ ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων, συνίσταται εἰς ναυτίλον, πλαισιούμενον ἑκατέρωθεν ὑπὸ ζεύγους φυλλοσχήμου μὲ διπλοῦν περίγραμμα, πεπληρωμένου δικτυωτοῦ.

Ὕψος 0.165-0.17, διάμ.: βάσ. 0.085, χείλ. 0.155.

Τὸ σχῆμα ὡς τὰ ἐκ Ρόδου CV Danemark II 51 (50) 1-2 (F 256, III A : 2π.). Ἡ σύνθεσις τῆς διακοσμήσεως φαίνεται μοναδική, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα ταύτης δὲν ἔχουν ἀκριβῆ παράλληλα. Τὰ φυλλόσχημα δὲν ἔχουν ἀκριβῆ παράλληλα, ἀλλὰ πλησιάζουν μόνον πρὸς τὸ mot. 63, 6 (II A).

Τὴν σχετικὴν πρωϊμότητα τοῦ σχήματος μὲ τὸ βαθὺ κύπελλον καὶ τὸν χαμηλὸν πόδα ἐπιβεβαιοῦν τόσον τὰ στοιχεῖα ὅσον καὶ ἡ θέσις τῆς διακοσμήσεως, ἡ ὁποία, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ποδός, ἀνέρχεται καὶ ἐξαπλοῦται, καταλαμβάνουσα ἀνέτως ὅλον τὸν διαθέσιμον χῶρον [19], ἰδιαιτέρως εὐρύν, ἐδῶ, ὥστε ἀσφαλὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ YE, III A : 2 π χρονολόγησίς της.

35 (292) (Πίν. 20α, Σχεδ. 9). Ὑψίπους κύλιξ ἀκεραία. Πηλὸς βαρύς, Διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον περιοριζομένη εἰς ζώνην μεταξὺ τῶν λαβῶν, δύο, ἐφ' ἑκατέρας ὄψεως, ἰσχυρῶς ἐσχηματοποιημένων, δεξιὰ ἐκφυομένων καὶ ὁριζοντίως σχεδὸν κεκλιμένων φύλλων (φοινίκων, Σχεδ. 9). Τοὺς δύο κατωτέρω δακτυλίους τοῦ ποδὸς συνδέει πινελιὰ διαφυγοῦσα.

Σχεδ. 9. Κόσμημα κύλικος ἀρ. 35

Ὕψος 0.171, διάμ. : βάσ. 0.085, χείλ. 0.155.

Κατὰ τὸ σχῆμα (F 258, III B) ὁμοία πρὸς τὴν CV Danemark I, 52,6 καὶ τὴν ἐκ Καρπάθου BM A 975 εἰκ. 247 (= JHS 8 (1887) 449 πίν. 83,7). Πρβλ. καὶ ἀριθ. 38. Ὁ πάπυρος πλησιάζει πρὸς τὸ mot. 15, 7 καὶ 9, ἐξ οὗ καὶ χρονολογεῖται τὸ ἀγγεῖον ὡς YE III A. 2 : ὐ/III B.

36 (412) (Πίν. 20ε). Ὑψίπους κύλιξ συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων ἐλλιπὴς μικρὰ μέρη καὶ συμπεπληρωμένη μικρὸν τοῦ ποδός. Βάσις κυρτουμένη μὲ ἀβαθῆ αὐλάκωσιν κατὰ τὴν περιφέρειαν. Πηλὸς πρασινότεφρος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, λίαν ἐξιτήλου, ζωνῶν κλπ. δυσδιακρίτων καὶ ἀνὰ τριῶν ναυτίλων ἐφ' ἑκατέρας ὄψεως μεταξὺ τῶν λαβῶν, ὁριζοντίως σχεδὸν τεθειμένων μὲ τὴν κορυφὴν αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω.

Ὕψος 0.186, διάμ. : βάσ. 0.092, χείλ. 0.161.

Κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοία πρὸς τὴν ἐξ Ἰαλυσοῦ BM A 867 (μὲ ναυτίλους λοξῶς τεθειμένους) κατατασσομένη εἰς τὸ F 259, ἀποτελοῦν ροδομυκηναϊκὸν κυρίως τύπον, χρονολογούμενον YE III (A : 2) B-C : 1 (πρβλ. καὶ ἀρ. 41).

Οἱ ναυτίλοι, καίτοι ἰδιαιτέρως συχνοὶ ἐπὶ ὑψιπόδων κυλίκων, δὲν ἔχουν ἀκριβῆ παράλληλα. Ὁριζοντίως τεθειμένοι ἀπαντῶσιν ἐπίσης ἐπὶ τῆς CV Danemark I, 51, 9 πρβλ. καὶ αὐτ. 56, 11α (Ῥόδου). YE III A : 2 (;).

19. Καὶ ἐπὶ τῶν κυλίκων τῆς ἀποθήκης τῶν Ζυγουριῶν (Blegen, Zygouries, Cambridge Mass. 1928, 143-147 εἰκ. 135 πίν. 16-18) τὸ κόσμημα δὲν παροσαρμόζεται μὲ τὴν αὐτὴν εὐλυγισίαν πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ἀλλ' ἀκολουθεῖ μόνον σχηματικῶς τὸ βασικὸν αὐτοῦ διάγραμμα διαμορφούμενον εἰς σχῆμα Τ. Ἡ διαφορὰ αὕτη δύναται ν' ἀποδοθῇ μόνον εἰς τὸ ὑστερωτέρας ἐποχῆς πνεῦμα, τὸ ὁποῖον κατ' ἀνάγκην διέπει τὸν τεχνίτην, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀναμφισβητήτου ὑψηλῆς του στάθμης, περὶ ἧς πρβλ. καὶ Stubbings ἐν BSA 46 (1951) 169.

37 (273) (Πίν. 20γ). Ὑψίπους κύλιξ, συγκολληθεῖσα πλήρης ἐκ 3 τεμαχίων μὲ μεγάλην ρωγμὴν ἄνω. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη, ἔσω ὠχρόφαιος, ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις ἰσχυρότατα ἐσχηματοποιημένου πολύποδος μὲ ζεῦγος πλοκάμων ἑκατέρωθεν ἐκτεινόμενον ὁριζοντίως πρὸς τὰ πλάγια καὶ συνενούμενον κατὰ τὰ ἄκρα εἰς σπεῖραν.

Ὕψος 0.19, εἰς τὰς λαβὰς 0.194, διάμ.: βάσ. 0.088, χείλ. 0.153. Ὁ «πολύπους» προσεγγίζει μόνον ὀλίγον πρὸς τὸ mot. 18,45 (III B).

Πιθανὴ χρονολόγησις YE III A : 2/III B.

38 (265) (Πίν. 21β). Ὑψίπους κύλιξ, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας συνεκολλήθησαν δύο τεμάχια, ἐλλιπὴς μικρὸν παρ' αὐτὰ τμῆμα. Βάσις μὲ παρυφὴν ὁριζόντιον. Πηλὸς καστανότεφρος, ἐπιφάνεια ὠχρόλευκος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον (κάτω), ἐν μέρει ἐξιτήλου, μὲ ἰοκάστανα ἴχνη καὶ μὲ χρῆσιν ἐπιθέτου ὠχρολεύκου εἰς τὴν κυρίαν διακόσμησιν, συνισταμένην εἰς σειρὰν συνεχομένων σπειρῶν διατηρουμένην σχεδὸν μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων. Ἐσωτερικῶς ὅλη χρωματισμένη.

Ὕψος 0.202, εἰς τὰς λαβὰς 0,21, διάμ.: βάσ. 0.045, χείλ. 0.155.

Κατὰ τὸ σχῆμα (F 258, III B) πλησιέστερον τὸ ἐκ Καρπάθου BM A 975 (βλ. ἀνωτ. ἀριθ. 35). Ἡ ἐξ ὁλοκλήρου δι' ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος ἐπὶ σκοτεινοῦ πεδίου διακόσμησις μοναδική, ὅσον γνωρίζω. III A : 2/B.

39 (414) (Πίν. 21ς). Ὑψίπους κύλιξ συγκολληθεῖσα ἐξ 11 τεμαχίων ἐλλιπὴς μικρὸν μέρος. Πηλὸς ἀνοικτότεφρος, φαιὸς πρὸς τὰ ἔξω. Χρωματισμένη ὅλη ἐξωτερικῶς – καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐσωτερικῶς ἄνω – διὰ καστανοπορφυροῦ ἐν μέρει ἐξιτήλου. Ἐπ' αὐτοῦ, δι' ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος, ταινία δυσδιάκριτος ἐπὶ τοῦ ποδὸς καὶ σπεῖραι ἄνω, τῶν ὁποίων σῴζονται ἐλάχιστα ἴχνη, συνεχόμεναι κατὰ ζεύγη, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ χείλους συστάδες ἐγκαρσίων γραμμιδίων.

Ὕψος 0.177, εἰς τὰς λαβὰς 0.185, διάμ.: βάσ. 0.086, χείλ. 0.155.

Πλησιέστερον κατὰ τὸ σχῆμα (F 265) ἡ CV Danemark II, 54 (53) 15. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον—YE III A : 2δ—χρονολογητέα καὶ ἡ ἡμετέρα κύλιξ.

40 (275) (Πίν. 21γ). Ὑψίπους κύλιξ πλήρης, τῆς ὁποίας συνεκολλήθη τὸ ἥμισυ τοῦ ποδὸς μετὰ τῆς βάσεως καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἑτέρας τῶν λαβῶν. Ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη, ὠχρόλευκος ἔξω, ὠχροκιτρίνη ἔσω. Βάσις κατερχομένη μὲ στενοτάτην ὁριζοντίαν παρυφήν. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἐν μέρει καταστανερύθρου, σπειρῶν μὲ ἀπόληξιν πρὸς τὰ ἄνω.

Ὕψος 0.19, εἰς τὰς λαβὰς 0.195, διάμ.: βάσ. 0.089, χείλ. 0.14.

Σχῆμα ὡς τῆς ὑπ' ἀριθ. 38. Ὁμοίαν διακόσμησιν φέρει ἡ ἐκ Καρπάθου ὑψίπους κύλιξ BM A 975 εἰκ. 247 (μὲ κυρτὴν ἐπίσης βάσιν καὶ τέσσαρας ταινίας περὶ τὸν πόδα). Πρβλ. καὶ ἀρ. 41.

Πιθανὴ χρονολογία III A : 2/III B.

41 (290) (Πίν. 21ε). Ὑψίπους κύλιξ συγκολληθεῖσα πλήρης ἐκ δύο τεμαχίων. Πηλὸς κεραμόχρους. Ἐπιφάνεια ὠχρόλευκος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον. Ἐσωτερικῶς ζεῦγος ταινιῶν μετὰ πλήρους κύκλου ἐν τῷ

κέντρῳ. Ἐφ' ἑκατέρας ὄψεως ἀνὰ 5 σπεῖραι μὲ ὀφθαλμὸν καὶ παχεῖαν τὴν ἐξωτερικὴν περιέλιξιν καὶ ἀπόληξιν στενουμένην πρὸς τὰ ἄνω. Τῆς πρὸς τ' ἀριστερὰ σπείρας τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεων ἔχει σχεδιασθῆ μόνον ἡ ἐξωτερικὴ περιέλιξις μετὰ τῆς ἀπολήξεως.

Ὕψος 0.153, διάμ.: βάσ. 0.076, χείλ. 0.15/0.155.

Διὰ μὲν τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 36, διὰ δὲ τὴν διακόσμησιν τὸν προηγούμενον ἀριθμόν. Πιθανὴ χρονολογία ὡς ἄνω.

42 (291) (Πίν. 21δ). Ὑψίπους κύλιξ ἀποκεκρουμένη μικρὸν ἄνω. Βάσις ἐλαφρότατα ἀνερχομένη. Πηλὸς κεραμόχρους. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου τριῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ τεσσάρων ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ναυτίλων κατακορύφως διατεταγμένων. Κύκλος μετὰ στιγμῆς ὑφ' ἑκατέραν τῶν λαβῶν.

Ὕψος 0.18, διάμ.: βάσ. 0.085, χείλ. 0.144.

Κατὰ τὸ σχῆμα συγγενέστερα τὰ ἐκ Ρόδου CV Danemark 52 (51), 1-3. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν (mot. 23, 6) πρβλ. τὴν ἐκ Καρπάθου ἔ.ἀ. (σημ. 4). ΥΕ III A : 2/III B.

43 (415) (Πίν. 21α). Ὑψίπους κύλιξ, συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων ἄνω, ἔνθα ἐλλείπουν δύο μικρὰ μέρη. Κυρτὴ βάσις καὶ ἀβαθέστερον κύπελλον. Πηλὸς ἀνοικτότεφρος, φαιὸς πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον ἀνὰ 5 κατακορύφων ναυτίλων ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων.

Ὕψος 0.178, διάμ.: βάσ. 0.085, χείλ. 0.16.

Σχῆμα καὶ διακόσμησις ἡ τοῦ προηγουμένου (ναυτίλοι μεταξὺ τῶν παραλλαγῶν 5 καὶ 6 τοῦ mot. 23).

44 (416). Ὑψίπους κύλιξ, συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων ἐλλιπὴς τὸ κάτω μέρος τοῦ ποδὸς μετὰ τῆς βάσεως καὶ τινα ἄλλα μέρη. Πλατεῖαι ταινιόσχημοι λαβαί. Πηλὸς τεφροπράσινος. Ἐπιφάνεια καλῶς διατηρουμένη. Ἀβαφὴς καὶ ἀκόσμητος.

Μέγ. ὕψος 0.127, διάμ. χείλ. 0.157.

45 (278α) (Πίν. 22β). Κύλιξ ἐπὶ χαμηλοῦ ποδὸς συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων, μικρὸν ἐλλιπής. Τοιχώματα εἰσέχοντα κατὰ τὰς ἄνω προσφύσεις τῶν λαβῶν. Πηλὸς καστανότεφρος, κεραμόχρους πρὸς τὰ ἔξω. Χρωματισμένη ἐξ ὁλοκλήρου (καὶ ὁ πυθμὴν τῆς βάσεως) διὰ καστανομέλανος τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου, προσλαβόντος ἐσωτερικῶς πυρόχρουν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπόχρωσιν.

Ὕψος 0.102, διάμ.: βάσ. 0.055, χείλ. 0.127—0.136.

Τὸ σχῆμα (F 264, III A : 1/2) ἔχει πολλὰ παράλληλα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μάλιστα τῆς Ρόδου, ὡς Ann. 6/7 (1923/24) 203-4 εἰκ. 127, CV Danemark II 53(54)9, BM 858, 859, ἐπίσης ὁλόβαφα. Βλ. καὶ Stubbings ἔ.ἀ. 13. Πάντα τὰ γνωστὰ ὁμοιόσχημα κρητικὰ (πρβλ. PM IV εἰκ. 965) κεκοσμημένα. Βλ. καὶ ἀριθ. 46, 47, 48 (καὶ 49, 50).

Χρονολογία ΥΕ III A : 1/2.

46 (272α) (Πίν. 22ς). Κύλιξ ὁμοία μείζων συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων μὲ πολλὰς ἐλλείψεις. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένη ὅλη (πλὴν τοῦ πυθμένος τῆς βάσεως) διὰ καστανοῦ τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου. Ἐπὶ τοῦ χείλους ἐγκάρσια γραμμίδια διὰ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος.

Ὕψος 0.102, διάμ.: βάσ. 0.07, χείλ. 0.141, πλ. λαβῶν 0.015.

Βλ. προηγούμενον ἀριθμόν.

47 (272) (Πίν. 22γ). Κύλιξ ἀποκεκρουμένη μέρος τῆς βάσεως. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένη ὅλη (πλὴν τοῦ πυθμένος τῆς βάσεως) διὰ καστανομέλανος τὸ πλεῖστον ἀπολεπισθέντος.

Ὕψος 0.106–0.109, διάμ.: βάσ. 0.065, χείλ. 0.136–0.145.

Βλ. ἀριθμ. 45.

48 (278) (Πίν. 22δ). Κύλιξ ὁμοία πρὸς τὴν προηγουμένην, συγκολληθεῖσα πλήρης ἐκ 5 τεμαχίων. Πηλὸς κερομόχρους. Χρωματισμένη ὅλη διὰ καστανομέλανος, καλῶς διατηρουμένου.

Ὕψος 0.112, διάμ.: βάσ. 0.068, χείλ. 0.138—0.141.

Βλ. ἀριθ. 45.

49 (293) (Πίν. 22α, 22η, δεξιά, 22ζ ἀριστερά). Κύλιξ, ὡς αἱ προηγούμεναι, ἀκεραία. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις δι' ἀμαυροῦ καστανοῦ, καλῶς διατηρουμένη, καμπύλων τριγώνων σχηματιζομένων ὡς ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀριθ. 29 πληρουμένων δ' ἐπιπροσθέτως καὶ μὲ πλήρη κοῖλα τρίγωνα βαίνοντα ἐπὶ τῶν ριπιδιοσχήμων γραμμιδίων : δύο τῶν τριγώνων τούτων τῆς ἑτέρας ὄψεως (Πίν. 22η δεξιὰ) ἔχει δηλωθῆ μόνον τὸ περίγραμμα. Ἐσωτερικῶς (Πίν. 225 ἀριστερὰ) δύο περιθέουσαι γραμμαὶ καὶ κυκλίσκος διὰ πλατείας ταινίας κατὰ τὸ κέντρον.

Ὕψος 0.095, διάμ.: βάσ. 0.058, χείλ. 0.13.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. τὸν ἀριθμὸν 45, περὶ δὲ τῆς διακοσμήσεως βλ. εἰς ἀριθ. 29. Τὰ ἐσωτερικὰ τρίγωνα δὲν ἀπαντοῦν ἀλλαχοῦ. Ὁμοία διακόσμησις καὶ ἐπὶ τοῦ κυπέλλου ἀριθ. 58 καὶ ἀριθ. 59. Πρβλ. καὶ ἀριθ. 70.

50 (294) (Πίν. 22ε, 22η ἀριστερά, 225 δεξιά). Κύλιξ ὁμοία ἀκεραία, ἀκανονίστως ἐσχηματισμένη τὴν περιφέρειαν, πεπιεσμένην πρὸς τὴν ἑτέραν μάλιστα τῶν λαβῶν, καὶ μὲ ρωγμάς. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ ἀμαυροῦ, καλῶς διατηρουμένη, τριῶν ἡμικυκλικῶν περίπου κηλίδων, ἐπεκτεινομένων καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ἀγγείου (Πίν. 225 δεξιά). Χρωματισμένον ἐπίσης τὸ χεῖλος καὶ ὁ ποὺς μεθ' ὁλοκλήρου τῆς βάσεως, καθὼς καὶ αἱ λαβαί.

Ὕψος 0.043, διάμ.: βάσ. 0.066, χείλ. 0.135—0.142.

Περὶ τοῦ σχήματος βλ. ἀριθ. 45, ὡς πρὸς δὲ τὴν διακόσμησιν πρβλ. ἀριθ. 24 καὶ βλ. τὸν ἑπόμενον ἀριθμόν.

51 (270) (Πίν. 23η, 23β ἀριστερά). Κύπελλον μόνωτον μετὰ προχοῆς μόλις διαμορφουμένης, συγκολληθὲν πλῆρες ἐκ 4 τεμαχίων. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη μὲ μελαίνας κηλῖδας προελθούσας ἐξ ὑπολειμμάτων ξένων οὐσιῶν. Διακόσμησις κηλίδων, ὡς ἐπὶ τοῦ προηγουμένου, συνδεομένων ἐδῶ μεταξύ των μὲ ἀκανονίστους πινελιάς.

Ὕψος 0.077, διάμ.: βάσ. 0.046—0.048 χείλ. 0.145.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πρβλ. τὰ ἐκ Κνωσοῦ PM IV εἰκ. 965 (YM III A : 2, βλ. Furumark 513, προσεγγίζον πρὸς τὸ F 214).

Προχοὴ ὁμοίως διαμεμορφωμένη – ἤτοι διὰ μικρᾶς γωνιώδους ἐξοχῆς τῶν τοιχωμάτων πρὸς τὸ χεῖλος – εἰς σκύφους ἐκ Παλαικάστρου, BSA 9 (1902-1903) 315 εἰκ. 14,

Palaik. 86 εἰκ. 68, 2 (ἐνταῦθα Σχεδ. 10 καὶ BM A 712 πίν. 8, ἔνθα καὶ πολλὰ μὲ ὁμοίαν διακόσμησιν. Τὰ ἐκ Παλαικάστρου εὑρήματα χρονολογοῦν τὸ ἡμέτερον (ὡς καὶ τὸ προηγούμενον) ΥΜ ΙΙΙ Α : 2.

52 (271) (Πίν. 23ζ). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ 10 τεμαχίων ἐλλιπὲς ἄνω. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένον ὅλον διὰ μέλανος μετρίας στιλπνότητος.

Σχεδ. 10. Σκύφος ἐκ Παλαικάστρου
(= Palaikastro εἰκ. 68,2)

Ὕψος 0.07, διάμ.: βάσ. 0.034, χείλ. 0.131 (μετὰ τῆς προχοῆς 0.135).

Βλ. ἀριθ. 51.

53 (277) (Πίν. 23ς). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, ἐλλιπὲς μικρὸν μέρος ἄνω περιλαμβάνον καὶ τὴν προχοήν. Ἡ περιφέρεια τοῦ χείλους δὲν σχηματίζει τελείως κανονικὸν κύκλον. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένον ὅλον δι' ἀμαυροῦ μέλανος κατὰ τόπους ἀνοικτοτέρου. Τὸ χρῶμα ἔχει ἀπολεπισθῆ ἐπὶ μεγάλου μέρους ἀμφοτέρων τῶν παρειῶν.

Ὕψος 0.065—0.07, διάμ.: βάσ. 0.032, χείλ. 0.128.

Βλ. ἀριθ. 51.

54 (407) (Πίν. 23ε). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐξ 9 τεμαχίων μὲ μικρὰς ἐλλείψεις. Κατὰ τὰς λαβὰς τὰ τοιχώματα εἰσέχουν εὐθυγραμμιζόμενα. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένον ὅλον δι' ἀμαυροῦ μέλανος ἐν μέρει ἀπελεπισμένου, ἐξωτερικῶς δὲ ἀνισομερῶς τεθειμένου (ἐκ πλημμελοῦς ὀπτήσεως προφανῶς), ἰδίως παρὰ τὴν λαβήν, ἔνθα τόπος τριγωνικὸς καστανόφαιος.

Ὕψος 0.077, διάμ.: βάσ. 0.043, χείλ. 0.145.

Βλ. ἀριθ. 51.

55 (405). Κύπελλον ὅμοιον ἀβαθέστερον συγκολληθὲν ἐξ 6 τεμαχίων, ἐλλιπὲς μέρη ἄνω, ἐν οἷς καὶ τὸ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐκροῆς. Πηλὸς καὶ ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη.

Ὕψος 0.05, διάμ.: βάσ. 0.039, χείλ. 0.118.

56 (406) (Πίν. 23ζ). Κύπελλον ἀβαθὲς συγκολληθὲν ἐξ 9 τεμαχίων, ἐλλιπὲς τὸ πλεῖστον μέρος ἄνω. Πηλὸς καὶ ἐπιφάνεια κεραμόχρους.

Διάμ. βάσ. 0.034.

57 (403) (Πίν. 23γ). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων, ἐλλιπὲς μέρος ἄνω. Πηλὸς βαρὺς ἀνοικτότεφρος, πρὸς τὰς ἐπιφανείας καστανόφαιος. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, ἄνω ἐν μέρει ἀπελεπισμένου, παχείας κυματοειδοῦς συνοδευομένης ὑπὸ λεπτοτέρας γραμμῆς μὲ στήλην μηνοειδῶν γραμμιδίων, μειουμένων πρὸς τὰ κάτω, κατὰ τοὺς πρὸς τὰ ἄνω ἀνοικτοὺς κόλπους τῆς καμπύλης. Τὸ περίγραμμα τοῦ αἰσθητῶς ἐξέχοντος χείλους ἔχει συρθῆ κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς του. Ἐσωτερικῶς ταινία ἄνω καὶ μέγας πλήρης κύκλος ἐν τῷ κέντρῳ.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 51. Ὁμοία σχεδὸν διακόσμησις Palaik. 50 εἰκ. 63 (πρβλ. καὶ 91 - 92 εἰκ. 76).

58 (414) (Πίν. 23δ ἀριστερά, 23β δεξιά). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων, ἐλλιπὲς δύο μικρὰ μέρη ἄνω. Πηλὸς καστανόχρους. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ καμπύλων τριγώνων, ὡς ἐπὶ τῆς κύλικος ἀριθ. 49. Χεῖλος περιγεγραμμένον ἀμφοτέρωθεν. Ἐσωτερικῶς (Πίν. 23β δεξιὰ) σπεῖρα μὲ παχυτάτην τὴν ἐξωτερικὴν περιέλιξιν καὶ ὀφθαλμὸν συμπίπτοντα ἐν μέρει πρὸς μικρὰν πλαστικὴν ἔξαρσιν (ὀμφαλόν).

Ὕψος 0.06, διάμ.: βάσ. 0.038, χείλ. 0.13.

Σχῆμα ὡς ἀπὸ ἀριθ. 51. Περὶ τῆς διακοσμήσεως βλ. ἀρ. 49.

59 (276) (Πίν. 23α). Κύπελλον ὅμοιον ἀκέραιον. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἀνοικτοχρώμου κατὰ τὰς λεπτοτέρας γραμμάς, καμπύλων τριγώνων, ὡς ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀριθ. 29. Ἐπὶ τοῦ πυθμένος μικρὰ σπεῖρα. Ἐσωτερικῶς, περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους (κατὰ τὴν γωνίαν κάμψεως), ζεῦγος ταινιῶν κατὰ δὲ τὸ κέντρον πλήρης κύκλος περιβαλλόμενος ὑπὸ ταινίας.

Ὕψος 0.071, διάμ. βάσ. 0.147.

Περὶ τοῦ σχήματος βλ. ἀριθ. 51, περὶ δὲ τῆς διακοσμήσεως βλ. ἀριθ. 29 καὶ πρβλ. ἀριθ. 49, 58 καὶ 70.

60 (254) (Πίν. 24β). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν πλῆρες ἐξ 7 τεμαχίων. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐξωτερικῶς, σαρκόχρους ἐσωτερικῶς, ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, κατὰ τόπους, κάτω ἰδίᾳ, πυρερύθρου, σιγμοειδῶν καμπύλων ἐναλλασσομένης (κατακορύφως) κατευθύνσεως ἐσκιασμένων ὑπὸ ζεύγους λεπτοτέρων γραμμῶν μὲ συστάδας μικρῶν καμπύλων γραμμῶν πληρούσας τὰ μεταξύ των στενότερα διαστήματα. Ἐσωτερικῶς περὶ τὸ κέντρον ζεῦγος ταινιῶν.

Ὕψος 0.078, διάμ.: βάσ. 0.041, χείλ. 0.141.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πρβλ. τὰ ἐκ Κνωσοῦ BSA 9 (1902/3) 153 εἰκ. 92d (YM III A : 2).

Τὸ μόνον γνωστόν μοι παράλληλον τῆς διακοσμήσεως ἐπὶ τῆς ἐξ Ἐπισκοπῆς λάρνακος ΑΔ 6 (1920/21) Παράρτ. 158, εἰκ. 5, ἔνθα τοῦτο ἀναπτύσσεται συνεχὲς καθ' ὕψος τῶν καμπυλῶν διαμορφουμένων εἰς κυματοειδεῖς.

YM III A : 2.

61 (264) (Πίν. 23θ δεξιά, 24ζ δεξιά). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων πλῆρες. Πηλὸς ροδόφαιος, ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, πολλαχοῦ ἀραιοῦ, ὥστε νὰ ἐμφανίζεται ὑπέρυθρον, σειρᾶς σπειρῶν μὲ τὴν ἀπόληξιν λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ δεξιὰ ἀνερχομένην. Ἐσωτερικῶς ὁμόκεντροι ταινίαι.

Ὕψος 0.076, διάμ.: βάσ. 0.044, χείλ. 0.153.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βλ. ἀριθ. 51, πρβλ. δὲ εἰδικώτερον τὸ ἐκ Καρπάθου BM A 973.

Ὁμοία διακόσμησις ἐπὶ τῆς ὁμοιοσχήμου (ὡς πρὸς τὸ κύπελλον) ὑψίποδος κύλικος ἐκ Καρπάθου BM A 975. Βλ. καὶ CV Danemark I 48, 9 (Ρόδου). Πρβλ. καὶ τὸ ὁμοιόσχημον, ἐλαφρῶς ὅμως μεταγενέστερον, κύπελλον ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κνωσοῦ AM 11 (1886) 140 πίν. 3 (σπεῖραι μὲ ἰσοπαχῆ γραμμήν).

Ὅμοια τὰ ὑπ' ἀριθ. 62 καὶ 63.

YE III A : 2 (ὑ).

62 (269) (Πίν. 23θ ἀριστερά). Κύπελλον ὅμοιον ἀκέραιον. Διακόσμησις δι' ἀνοικτερύθρου πρὸς τὸ καστανέρυθρον σπειρῶν ὡς ἐπὶ τοῦ προηγουμένου. Ἐσωτερικῶς τρεῖς ὁμόκεντροι ταινίαι.

Ὕψος 0.074, διάμ.: βάσ. 0.046, χείλ. 0.137.

63 (274) (Πίν. 23θ μέσον). Κύπελλον ὅμοιον, οὗτινος συνεκολλήθησαν 5 τεμάχια ἄνω μὲ μικρὰς ἐλλείψεις. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη. Μελανὰ ἴχνη ξένης οὐσίας (ξανθὰ παρὰ τὴν προχοήν). Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἀνοικτοῦ κατὰ τὰς λεπτὰς γραμμάς, σπειρῶν ὡς ἐπὶ τῶν δύο προηγουμένων. Ἐσωτερικῶς περὶ τὸ κέντρον ζεῦγος ταινιῶν.

Ὕψος 0.085, διάμ. βάσ. 0.042, χείλ. 0.138.

Βλ. ἀριθ. 61.

64 (284) (Πίν. 23δ δεξιά). Κύπελλον ὅμοιον ἀκέραιον. Ἐπιφάνεια καστανόφαιος ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου, καταλιπόντος καστανέρυθρα ἴχνη, ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως τετραγράμμων σιγμοειδῶν συστάδων.

Ὕψος 0.067, διάμ.: βάσ. 0.048, χείλ. 0.144.

65 (303) (Πίν. 24ε). Κύπελλον ὅμοιον ἀκέραιον. Ἐπιφάνεια μελόχρους μὲ μεγάλην ροδίζουσαν κηλῖδα κάτω. Διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ, ἄνω ἐν μέρει καστανοῦ, ἀτρακτοειδῶν ὀστρέων λοξῆς ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως πληρουμένων μὲ ἐγκαρσίας καμπύλας γραμμὰς καὶ κυματοειδῶν συστάδων κατὰ τὰ μεταξὺ των εὐρύτερα διάκενα ἐναλλὰξ ἄνω καὶ κάτω. Χεῖλος περιγεγραμμένον ἀμφοτέρωθεν, εἰς πολὺ μεῖζον πλάτος ἐσωτερικῶς, ἔνθα περὶ τὸ κέντρον μέγας κύκλος μετὰ ταινίας πέριξ.

Ὕψος 0.067, διάμ.: βάσ. 0.038, χείλ. 0.126.

Τὸ σχῆμα, ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς κύλικος ἀριθ. 34, ἐκφεύγει αἰσθητῶς τῆς ὁμοιομορφίας τῶν ἄλλων κυπέλλων, μὲ τὸ μεῖζον αὐτοῦ βάθος, τὴν διάφορον (δικάμπυλον) κατατομήν του καὶ τὴν χαμηλοτέραν πρόσφυσιν τῆς λαβῆς — στοιχεῖα πάντα ἀρχαιοτέρων τύπων (πρβλ. Furumark 51).

Ὅμοία διακόσμησις (μετὰ τινων παραπληρωματικῶν) ἐπὶ τοῦ σκύφου PM IV εἰκ. 254β [20], κατατασσομένη ὡς mot. 24j, YM III A : 1, ἐπιβεβαιοῦσα οὕτω καὶ τὴν ἐκ τοῦ σχήματος ἐξαγομένην ἀρχαιοτέραν τῶν λοιπῶν κυπέλλων χρονολόγησιν.

66 (263) (Πίν. 24ς). Κύπελλον σφαιρικώτερον καὶ βαθύτερον τῶν λοιπῶν συγκολληθὲν ἐκ 10 τεμαχίων· ἐλλείπουν δύο μικρὰ μέρη ἄνω, καθὼς καὶ εἰς τὴν λαβήν. Μόλις διαμορφουμένη, σχεδὸν μόνον ἐπὶ τοῦ χείλους σχηματιζομένη προχοή. Πηλὸς ὠχροπράσινος. Ἐπιφάνεια ὁμοιόχρωμος ἀστίλβωτος, πιθανῶς βεβλαμμένη.

Ὕψος 0.061, διάμ. βάσ. 0.042 χείλ. 0.108.

67 (432) (Πίν. 24γ). Κυπέλλου τμῆμα ἄνω συγκολληθὲν ἐκ 2 τεμαχίων. Λαβὴ ὑπερέχουσα μὲ βαθεῖαν αὐλάκωσιν. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον

20. Παλαιοτέρας, ὀλιγώτερον σχηματικάς, μορφὰς τῶν ὀστρέων τούτων βλ. PM IV, 316 εἰκ. 254α καὶ BSA 6 (1899/1900) 74 εἰκ. 16.

ριπιδοειδῶν (ὀστρέων) κεκλιμένων. Ἐπὶ τοῦ χείλους, μεταξὺ τῶν ἐφ' ἑκατέρας πλευρᾶς ταινιῶν, βραχύταται ἐγκάρσιαι ταινίαι. Ἐσωτερικῶς τέσσαρες ταινίαι.

Ὕψος 0.053, διάμ. χείλ. (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.13—0.14.

Σχῆμα πιθανῶς ὡς τῶν ἑπομένων.

Τὸ κοσμητικὸν στοιχεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκ θαλασσίων ὀστρέων καταγωγὴ καθίσταται ἐμφανὴς ἐπὶ κυπέλλου ἐκ Φαιστοῦ (Ann. n. s.1/2 (1939/40)19 εἰκ.176), ἐνθυμίζει ζωηρότατα τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα Evans P.T. εἰκ. 85 (YM III A).

68 (402). Κύπελλον μετ' ἐκροῆς συγκολληθὲν ἐξ 7 τεμαχίων ἐλλιπὲς μικρὰ μέρη. Πηλὸς τεφρός. Ἐπιφάνεια ὁμοιόχρωμος ἐστιλβωμένη.

Ὕψος 0.05, εἰς τὴν λαβὴν 0.063, διάμ.: βάσ. 0.044, χείλ. 0.126, μῆκος ἐκροῆς 0.045.

Τὸ σχῆμα ἔχει μυκηναϊκὰ παράλληλα μόνον εἰς τὸν παλαιότερον (YE II A) τύπον F 253, εἰς ὃν ὅμως ἡ λαβὴ ἀνέρχεται κατακορύφως πολὺ ὑψηλότερον, εἰς τὴν μινωικὴν ὅμως κεραμεικὴν ἐμφανίζονται καὶ ὑστερώτερα παραδείγματα, ὡς τὰ ἐκ Μιλάτου ΑΔ 6 (1920/21), Παράρτ. 156 εἰκ. 3 (τὸ τέταρτον ἐξ ἀριστερῶν πρβλ. καὶ τὸ δεύτερον) καὶ τὸ ἐκ Καρτεροῦ ΑΔ 11 (1927/28) 73 ἀρ.15 πίν.1,15 (ἀμφότερα III B : 1).

Ἀξιοσημείωτος ἡ πρὸς τὰ τεφρὰ μινύεια συμπτωματικὴ ὁμοιότης, ὡς ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς ἐστιλβωμένης ἐπιφανείας.

Πιθανὴ χρονολόγησις YM III A.

69 (262) (Πίν. 24δ). Κύπελλον ὅμοιον βαθύτερον, οὗτινος συνεκολλήθησαν τρία μικρὰ τεμάχια, ἐλλιπὲς δύο μικρὰ μέρη ἄνω. Χεῖλος λοξῶς ἐξέχον· ἐκροὴ μᾶλλον ἀνερχομένη. Χρωματισμένον ὅλον (πλὴν τοῦ πυθμένος τῆς βάσεως) διὰ βαθυκαστάνου ἀπελεπισμένου μέρη τινά. Ἐπὶ τοῦ χείλους (καὶ τῆς ἐκροῆς ἐν συνεχείᾳ), συστάδες 6-8 ἐγκαρσίων γραμμιδίων δι' ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος.

Ὕψος 0.061 εἰς τὴν λαβὴν 0.084, διάμ.: βάσ. 0.048, χείλ. 0.132, μῆκος ἐκροῆς 0.036.

Βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν.

70 (255) (Πίν. 24α, η). Κύπελλον ὅμοιον συγκολληθὲν ἐκ τεμαχίων, ἐλλιπὲς δύο μικρὰ μέρη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανομέλαν, εἰς πολλὰ μέρη ἀραιοῦ ἢ ἐξιτήλου, ὥστε νὰ καθίσταται ξανθοκάστανον, πολύποδος ἐσωτερικῶς, κατὰ δὲ τὴν περιφέρειαν βλαστοειδῶν καμπυλῶν (αἵτινες συνεχίζονται μικρότεραι, οἱονεὶ ἀτροφοῦσαι, καὶ ὑπὸ τὴν ἐκροὴν) συστρεφομένων ἄνω πρὸς τ' ἀριστερά, ἔνθα συνενοῦνται μὲ τὰς σκιαζούσας ταύτας τρεῖς λεπτοτέρας γραμμάς.

Ὕψος 0.067, εἰς τὴν λαβὴν 0.092, διάμ.: βάσ. 0.043, χείλ. 0.135.

Περὶ τοῦ σχήματος βλ. ἀριθ. 68. Ὁ πολύπους πλησιάζει πρὸς τὸ mot. 21, 4 (III A : 2π). Τὰ βλαστόσχημα ἐπανευρίσκονται ἀνεστραμμένα ἐπὶ λάρνακος ἐκ Κρήτης ΑΔ 4 (1918) 79 εἰκ. 23 (χρονολογουμένης III B : 1) προσεγγίζουν δὲ πρὸς τὸ mot. 25, 18 (III A : 2 καὶ III C : 1).

Πιθανὴ χρονολογία III A : 2.

71 (411) (Πίν. 24θ). Σκύφος μόνωτος συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων ἐλλιπὴς μέρος κάτω καὶ μικρὸν ἄνω. Ζεῦγος ἐγχαράκτων αὐλακώσεων ὑπὸ τὸ ἄνω ἰδιαιτέρας διαμορφώσεως χεῖλος. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, τὸ πλεῖστον ἔξω καὶ ἐξ ὁλοκλήρου ἔσω ἐξιτήλου,

καταλιπόντος καστανόφαια ἴχνη, καμπύλων τριγώνων σχηματιζομένων διὰ πλήρους φυλλοσχήμου γραμμῆς πλαισιουμένης ἑκατέρωθεν ὑπὸ λεπτοτέρας γραμμῆς κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀριθ. 29 τριγώνων μὲ ὁμοίαν συστάδα καμπύλων γραμμιδίων κατὰ τὰς γωνίας. Χεῖλος ἀμφοτέρωθεν περιγεγραμμένον. Ἐσωτερικῶς ἄνω ζεῦγος λεπτῶν ταινιῶν, τρεῖς ἄλλαι χαμηλότερον καὶ πλήρης κύκλος ἐν τῷ κέντρῳ.

Κατὰ τὸ σχῆμα (F 283, III A : 2 [—B]) πρβλ. BM C 620 καὶ CV Danemark II 55 (54) 16 (Ρόδου).

Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν πρβλ. ἀριθ. 29. Τὸ παρὸν διαφέρει κατὰ τὰς παχυνομένας καμπύλας, ὁμοιάζον εἰς τοῦτο πρὸς τὸ ἐκ Παλαικάστρου τεμάχιον BM A 726,1 (εἰκ. 159 ἄνω μέσον) (ἐνταῦθα Σχεδ. 11) καὶ κατατασσόμενον ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν παραλλαγὴν (mot. 24β, YM III A : 1).

Σχεδ. 11. Ὄστρακον ἐκ Παλαικάστρου
(=BM A 726,1 εἰκ. 159)

Πρβλ. καὶ ἀριθ. 94.

Ὥστε ὁ σκύφος χρονολογητέος YM III A : 1/2.

72 (304) (Πίν. 24ζ ἀριστερά). Σκύφος ὅμοιος ἀκέραιος. Χεῖλος ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω ἐξογκούμενον μὲ ζεῦγος αὐλακώσεων ἔξω. Πηλὸς ἀσυνήθως βαρύς. Χρωματισμένον ἐξωτερικῶς ἀμελῶς δι' ἀμαυροῦ μέλανος χρώματος.

Ὕψος 0.059, διάμ.: βάσ. 0.044, χείλ. 0.135.

Περὶ τοῦ σχήματος βλέπε τὸν προηγούμενον ἀριθμόν.

73 (410) (Πίν. 25γ). Σκύφος ὅμοιος συγκολληθεὶς ἐκ 13 τεμαχίων, ἐλλιπὴς μέρη τινά. Χεῖλος ὡς τοῦ προηγουμένου. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένος ὅλος δι' ἀμαυροῦ μέλανος κατὰ τόπους πορφυρίζοντος. Τὸ χρῶμα δὲν ἔχει « πιάσει » κατὰ τὴν βάσιν καὶ μικρὸν μέρος ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ αὐτήν.

Ὕψος 0.067, διάμ.: βάσ. 0.044, χείλ. 0.142.

74 (409) (Πίν. 25β). Σκύφος ὅμοιος συγκολληθεὶς ἐξ 8 τεμαχίων· ἐλλείπουν μικρότερα μέρη. Πηλὸς καστανόφαιος. Χρωματισμένος ὅλος διὰ καστανοπορφυροῦ κατὰ τόπους μελανωτέρου.

Ὕψος 0.065, διάμ.: βάσ. 0.041, χείλ. 0.15.

Βλ. ἀριθ. 71.

75 (408). Σκύφος ὅμοιος συγκολληθεὶς ἐκ 15 τεμαχίων, ἐλλιπὴς κατά τι. Χρωματισμένος δι' ἀμαυροῦ μέλανος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει «πιάσει» καλῶς ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας, εἴς τινα δὲ σημεῖα ἔχει φθαρῆ.

Ὕψος 0.065, διάμ.: βάσ. 0.041, χείλ. 0.145.

76. Μικροῦ κλειστοῦ ἀγγείου (πρόχου πιθανῶς) τὸ κάτω μέρος περιλαμβάνον καὶ τὴν βάσιν. Πηλὸς ροδόφαιος. Ἐπιφάνεια μελόχρους, ἐστιλβωμένη, κατὰ μέγα μέρος ἐφθαρμένη. Διακόσμησις δι' ἀνοικτερύθρου, ἐκ τῆς ὁποίας σῴζεται ταινία ἀμέσως ὑπὲρ τὴν βάσιν.

Μέγ. ὕψος 0.13, διάμ.: βάσ. 0.035, πάχος τοιχωμάτων 0.0025.

77. Χονδροειδοῦς κλειστοῦ ἀγγείου ἀντίστοιχον τμῆμα. Πηλὸς κεραμόχρους ἀκάθαρτος. Ἐπιφάνεια τεφροπρασίνη.

Μέγ. ὕψος 0.038, διάμ.: βάσ. 0.056, πάχος τοιχωμάτων 0.005—0.006.

78. Μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου τεμάχιον. Πηλὸς ἰοκάστανος μὲ τεφροπρασίνας ἀποχρώσεις, ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια ἀνώμαλος ἐκ ξένων σωματιδίων.

Διαστ. 0.135 × 0.105, πάχος τοιχωμάτων 0.012—0.0145.

79. (437). Τριώτου πιθανῶς τὸ κάτω μέρος περιλαμβάνον τὴν βάσιν, ὡς καὶ τμῆμα παρὰ τὸν ὦμον σῶζον μέρος τῆς πλαστικῶς διαμορφουμένης συμφύσεως τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς καθέτου ταινιοσχήμου αὐλακωτῆς λαβῆς. Πηλὸς τεφρός, πρὸς τὰ ἔξω κεραμόχρους. Ἐπιφάνεια τὸ πλεῖστον κατεστραμμένη μετὰ τοῦ ὠχροῦ ἐπιχρίσματος. Πιθανῶς ἀπιόσχημον.

Μέγ. ὕψος 0.078, διάμ. βάσ. 0.061, πάχος τοιχωμάτων (κάτω) 0.005— 0.006.

80. Τμῆμα τῆς βάσεως πυξίδος πιθανώτατα, ἐλαφρότατα κοιλούμενον. Πηλὸς ροδόφαιος. Ἐπιφάνεια κακῶς διατηρουμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἐν μέρει ἀπελεπισμένου, τριῶν ὁμοκέντρων καὶ τετάρτης πλατείας ταινίας κατὰ τὴν κάμψιν τῶν τοιχωμάτων.

Μέγ. ὕψος 0.022, διάστ. 0.0125 X 0.05, διάμ. (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.20 περίπου.

Ἂν πρόκειται πράγματι περὶ πυξίδος, τότε αὕτη εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐκ τοῦ τάφου. Σύγχρονον πυξίδα καὶ καλύμματα βλ. Palaik. 95—97 (εἰκ. 79, 80α,β,). Περὶ μινωικῶν πυξίδων γενικώτερον πρβλ. E. H. Dohan, A Late Minoan Pyxis, The Museum Journal 23 (1932) 55 - 59.

81 (431) (Πίν. 25ι). Κρατῆρος τεμάχια περιλαμβάνοντα τὸ ὁριζοντίως ἐξέχον χεῖλος. Πηλὸς κεραμόχρους. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου μὲ ἄλυσιν παχέων κεκλιμένων σιγμοειδῶν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ σειρᾶς φυλλοσχήμων ὑπὸ τὴν πλαστικὴν δήλωσιν τῆς συμφύσεως τοῦ λαιμοῦ. Ἐπὶ τοῦ χείλους συστάδες παχειῶν ἐγκαρσίων γραμμῶν. Ὁ λαιμὸς χρωματισμένος ἐσωτερικῶς.

Διάμ. (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.23— 0.265, πλ. χείλ. 0.016.

Τὸ τεμάχιον ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς κρατῆρα μετὰ λαιμοῦ τοῦ τύπου τῶν ἀριθ. 1—4.

Ὁμοίαν σειρὰν σιγμοειδῶν περὶ τὸν λαιμὸν φέρει κρατὴρ ἐκ Συρίας (Syria 9 (1928) 21 ἀρ. 11 πίν, 18 = Stubbings ἔ.ἀ. 60. εἰκ. 15β (YE III A : 1 βλ. καὶ ἀριθ. 2) ἀνευρίσκεται δὲ καὶ ἐπὶ συγχρόνων ἀρτοσχήμων ἐκ Κρήτης (A. Evans, The Tomb of the Double Axes εἰκ. 23 καὶ πίν. 2).

Πιθανὴ χρονολόγησις YM III A : 1.

82 (419) (Πίν. 25ε, Σχεδ. 12, 13). Κρατῆρος τμῆμα ἄνω συγκολληθὲν ἐκ 5 τεμαχίων. Πηλὸς τεφρὸς ἔσω, κεραμόχρους πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον ζώνης, ὁριζομένης ἄνω ὑπὸ παχείας κυματοειδοῦς γραμμῆς, διαφόρων ἀντικειμένων, ἀγγείων κυρίως, δεξιὰ τῆς σωζομένης λαβῆς, ἀριστερὰ δὲ ταύτης σπείρας μὲ κυματοειδεῖς ἀποφύσεις. Τὴν πλατεῖαν ταινιόσχημον λαβὴν κοσμεῖ ἐπίσης διπλῆ ἀντικόρυφος κυματοειδὴς ταινία.

Μέγ. ὕψος 0.145, διάμ. χείλ. (καθ' ὑπολογισμὸν) 0.246.

Μοναδικὸν ἐκ τοῦ τάφου παράδειγμα κρατῆρος ἄνευ λαιμοῦ, καθαρῶς μυκη-

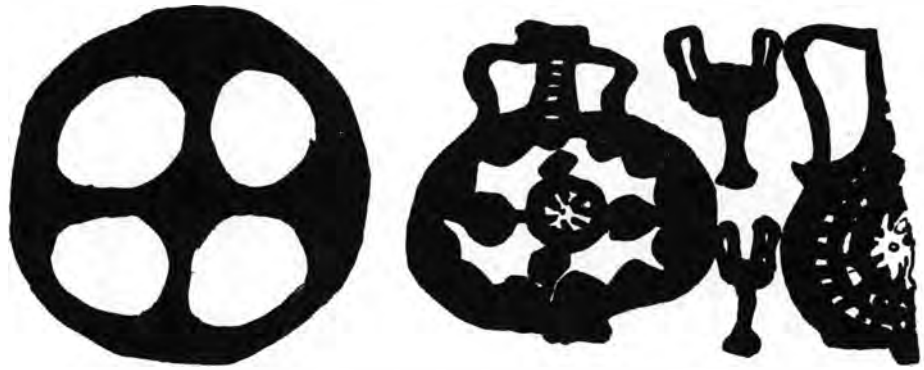

Σχεδ. 12. Ἡ διακόσμησις τῆς κυρίας ζώνης τοῦ κρατῆρος ἀρ. 82

ναϊκοῦ σχήματος (F 7 YE III A : 2π) ἰδιαιτέρως συχνοῦ ἐν Κύπρῳ [21] προσεγγίζον μᾶλλον πρὸς τὸ ἐκ Κουρίου BM C 391 (= Exc. C. εἰκ. 127, JHS 21 (1901) 111, εἰκ. 6 καὶ JdI 26 (1911) 233, (εἰκ. 16).

Σχεδ. 13. Σπεῖρα ἀριστερὰ τῆς λαβῆς τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος

Μοναδικὴ ἐν ὅλῃ τῇ μυκηναϊκῇ κεραμεικῇ εἶναι καὶ ἡ διακόσμησις [22]. Ἁπλουστέρα φαίνεται ἡ ἀριστερὰ τῆς λαβῆς σπεῖρα μὲ τὰς πρὸς τὰ ἔσω κυματοειδεῖς προεξοχάς· ἐμφανὴς σχηματοποίησις πλοκάμου πολύποδος μετὰ τῶν μυζητήρων.

Τὸ ἀμέσως δεξιὰ τῆς λαβῆς ραβδόσχημον παραμένει δυσερμήνευτον. Ὁ ἐν συνεχείᾳ τροχὸς εἶναι γνωστὸς ὡς κοσμητικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ μυκηναϊκῇ κεραμεικῇ (mot. 17, 11 εἰδικῶς), βοηθητικὸν ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον, οὐδέποτε δὲ εἰς τοσοῦτον μέγεθος, εἰμὴ μόνον ὡς κεντρικὸν στοιχεῖον τῆς κύκλῳ διατεταγμένης διακοσμήσεως παγουροσχήμων (βλ. π.χ. CV Great Britain I 20,5).

Ἀμέσως πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ τροχοῦ εἰκονίζεται ἀκριβῶς ἀγγεῖον τοῦ ἰδιαιτέρως ἀγαπητοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν μάλιστα δὲ τὴν Κύπρον εἴδους τούτου. Τὸ παριστάμενον τάσσεται ἀκριβέστερον εἰς τὸν τύπον F 188 (III A : 2π) ἀπαντῶντα καὶ εἰς τὴν μινωικὴν κεραμεικήν· βλ. π.χ. PM IV 353 (εἰκ. 297 α) καὶ μάλιστα II,1, 215 εἰκ. 121 9c ἐκ Παλαικάστρου [23] μὲ παρεμφερῆ διακόσμησιν.

21. Εἰς τὰ δύο ὑπὸ τοῦ Furumark σημειούμενα ἑλλαδικὰ παραδείγματα πρόσθες καὶ τὸ ἐκ Μυκηνῶν ΠΑΕ 1951, 220 εἰκ. 23.

22. Ἀγγεῖα παριστῶνται καὶ ἐπὶ (συγχρόνου) τεμαχίου ἐκ Κύπρου μὲ παράστασιν ἅρματος (Exc. C. 9 εἰκ. 65, 1076 = BM C 339 = Furumark 435-6 εἰκ. 75) κατέχοντα ὅμως ἐκεῖ τὴν θέσιν παραπληρωματικῶν. Ἔτι μᾶλλον δευτερεύουσαν θέσιν καταλαμβάνουν ἐπὶ ὀλίγων μινωικῶν διακοσμήσεων (αὐτ.). Ἀγγεῖα εἰκονίζονται ἐνίοτε ἐπὶ μινωικῶν σφραγίδων (PM I, 197 εἰκ. 145, 716 εἰκ. 539c, 124 εἰκ. 93α, Matz ἔ.ἀ. πίν. 12, I καὶ 19 5β, 68α. 8c) συχνότατα δὲ ἐπὶ καππαδοκικῶν (H. de Génouillac, Céramique Cappadocienne I, Paris 1926, 46-60), πρὸς ἃς ὅμως δὲν φαίνεται ὑπάρχουσα συνάφεια.

23. Ἄλλα παραδείγματα ἐκ Παλαικάστρου, BSA 9 (1902/3) 316 εἰκ. 15 καὶ Palaik. 85 εἰκ. 67.

Ἕτερον παγουρόσχημον (σῳζόμενον κατὰ τὸ ἥμισυ) εἰκονίζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ τεμαχίου, ἡ διακόσμησις δὲ τούτου προσεγγίζει πολὺ πρὸς τὴν ἐπὶ ὁμοιοσχήμου ἐκ Παλαικάστρου Palaik. 85 εἰκ. 67 (YM III A : 2), καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους C. Blegen, Prosymna I, Cambridge 1937, ἔγχρωμος πίναξ VIII καὶ τῶν ἐκ Κύπρου Exc. C. εἰκ. 71, 948 (πρβλ. 959, 949 καὶ 133, 56) καὶ E. Sjöqkvist, ἔ.ἀ. πίν. 5 καὶ 35,3.

Ἐν ᾧ ὅμως ἡ δυὰς αὕτη τῶν παγουροσχήμων μᾶς προσεγγίζει πρὸς τὴν Ἀνατολήν, αἱ μεταξὺ αὐτῶν εἰκονιζόμεναι κανθαροειδεῖς κύλικες δὲν εἶναι γνωσταὶ εἰ μὴ μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι (F 272 καὶ 273).

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν καθ' ἕκαστα στοιχείων ἡ ὅλη παράστασις εἶναι μοναδικὴ καὶ χωρὶς ἔστω καὶ μακρινὰς ἀναλογίας πρὸς γνωστὰ παραδείγματα. Μόνον ἡ παράστασις μήτρας ἐκ Παλαικάστρου (AE 1900, 27-50 πίν. 3, 1 [24]) παρουσιάζει ἱκανοποιητικὴν ἀναλογίαν καὶ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν παριστωμένων. Οὕτω ἐπανευρίσκεται ἐκεῖ ὁ τετρασκελὴς μέγας τροχὸς—εὐχερῶς ταυτιζόμενος ὡς ἡλιακὸς δίσκος ἐκ τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸν τριγωνικῶν ἀκτίνων—δεξιὰ δὲ παρίσταται γυνή(;) κρατοῦσα πρὸ αὐτῆς μήνην(;)

Τὸ δυσδιάγνωστον καὶ ὁπωσδήποτε χωρὶς βεβαιότητα [25] ἑρμηνευόμενον σύνολον τοῦτο εὐχερὲς ἦτο νὰ ἐκληφθῇ ὡς εἰκονίζον παγουρόσχημον ἀγγεῖον καὶ ν' ἀποδοθῇ ἀναλόγως.

Μόνον τὸ πρὸς τ'ἀριστερὰ σύνολον, ἐνθυμίζον κάπως τὸ κηρύκειον, δὲν ἔχει ἀντίστοιχόν τι ἐπὶ τῆς μήτρας—ἄλλωστε δὲν ὑποτίθεται ὅτι κατ'ἀνάγκην ὑφίσταται ἀντιγραφὴ ταύτης ἐπὶ τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ σημειοῦται μόνον ἡ παρουσία στοιχείων, τὰ ὁποῖα βεβαίως καὶ ἀλλαχόθεν θὰ ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸν ἀγγειογράφον— ὁπωσδήποτε δὲ παραμένει ἀνερμήνευτον. Ἡ ἐκ τῆς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν θεᾶς καταγωγή του καὶ τολμηρὰ καὶ ἐξεζητημένη φαίνεται.

Πρέπει πάντως νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι ἡ τοσάκις σημειωθεῖσα στενὴ συνάφεια τῶν ἀγγείων τῆς Καρπάθου πρὸς τὴν γειτονικὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, καὶ μάλιστα τὸ διὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον ἰδιαιτέρως γνωστὸν Παλαίκαστρον, ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὴν μήτραν συγγένεια δὲν εἶναι ἴσως συμπτωματική. Περὶ τοῦ ἐλευθέρου πως καὶ ἐμμέσου τρόπου δανεισμοῦ ὑπηνίχθην ἀνωτέρω. Προσθετέον δὲ ὅτι εἰς τὴν εἰς ἀγγεῖα μετατροπὴν τῶν συμβόλων συνέδραμεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἀντιστοίχου σχήματος ἀγγείων εἰς λατρευτικὰς πράξεις [26].

Ἐκ τοῦ σχήματος ὁ κρατὴρ χρονολογητέος YE III A : 2 π.

83 (279) (Πίν. 25α). Ἀμφορίσκος εὐρύστομος (πιθοειδὴς) ἀποκεκρουμένος

24. Ἐξ οὗ καὶ M. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion I (βλ. σημ. 17) 282 εἰκ. 141. Βλ. καὶ L. Milani, Studi e materiali I, Firenze 1899, 175-186 καὶ Σ. Ξανθουδίδην (τὸ δεύτερον) AE 1903, 187-200, θεωροῦντα κρητικὴν τόσον τὴν μήτραν ὅσον καὶ τὴν σχετικὴν λατρείαν.

Ἡ μήτρα εἰς νέαν ὡραίαν φωτογραφίαν ἐν C. Zervos L'art de la Crète, Paris 1956, εἰκ. 744 (καὶ 745).

25. Πρβλ. καὶ Nilsson ἔ.ἀ. 280.

26. Πρβλ. τὴν ἀπεικόνισιν ἀγγείων ἐπὶ δυάδος βωμῶν τῆς Ρέας ταυροβόλου ἐν Ἀττικῇ (βλ. Ι. Σβορῶνος, Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, Ἀθῆναι 1911, 474-484 πίν. 80 [EM 1746-1747] μὲ τὴν παλαιοτέραν βιβλιογραφίαν ἐν σημ. 1· πρόσθες νῦν καὶ IG II² 4841, 4842), ὅπου ἀσφαλῶς τὸ «τελετῆς συνθήματα κρυπτὰ» τοῦ ἐπιγράμματος εἰς ταῦτα ἀναφέρεται.

τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη ἐστιλβωμένη μὲ μεγάλας λοξὰς ρωγμὰς (σκασίματα). Διακόσμησις δι' ὑπερύθρου κυκλικῶν κηλίδων, ἀκανονίστου τετρασκελοῦς (swastika) καὶ κύκλου μετὰ στιγμῆς ἄνω, ζεύγους ἀτάκτων, ὁριζοντίων καὶ ἄλλων καθέτων καὶ βοστρυχοειδῶν γραμμῶν.

Ὕψος 0.09, διάμ.: βάσ. 0.032 κοιλ. 0.082, χείλ. 0.065.

Ὅμοιον ἀγγεῖον μικρῶν διαστάσεων δὲν γνωρίζω ἀλλαχόθεν. Τὸ σχῆμα ἀνευρίσκεται ἐπὶ τριώτων. Πολὺ ὀλιγώτερον δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς ὡρισμένους τύπους ἡ διακόσμησις, τῆς ὁποίας ἡ ἀταξία καὶ μάλιστα ἡ ἀμέλεια καὶ ἀδεξιότης φαίνονται ἀποκλείοντα τὴν παρὰ τεχνίτου ἐκτέλεσίν της. Τοῦτο δὲ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐλαττωματικότητα τοῦ ἀγγείου καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τοῦτο εἴτε ἀρχῆθεν προορισθὲν (εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ τὸ μικρογραφικὸν τοῦ σχήματος) εἴτε ἐκ τῶν ὑστέρων, λόγῳ τῶν ἐμφανισθέντων ἐλαττωμάτων, παραδοθὲν διεκοσμήθη ὑπὸ παιδός.

Ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ ἀμελὲς τῆς διακοσμήσεως καὶ τὸ μικρογραφικὸν παρουσιάζει καὶ τὸ διττὸν ἀγγεῖον Exc. C. 34 εἰκ. 62, 1227 (= BM C 428).

84 (421) (Πίν. 25θ,ια).Τριποδικὴ βάσις ὑψηλὴ συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων ἐλλιπὴς μικρὰ μέρη. Οἱ πόδες ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς ἀποκοπῆς ἁπλῶς τῶν εἰς τ' ἀνοίγματα ἀντιστοιχούντων τμημάτων. Πηλὸς ὠχροπράσινος. Ὁμοιόχρους ἐστιλβωμένη ἐπιφάνεια. Διακόσμησις εἰς δύο ζώνας χωριζομένας διὰ γραμμῆς συνεχομένων σπειρῶν ἄνω καὶ τριγωνικῶν ὀστρέων ὑπ' αὐτὰς ὡς καὶ πλοκαμοειδοῦς γραμμῆς, μὲ στίγματα ἐντὸς τῶν ἀνοιγμάτων, ἐπὶ τῶν ποδῶν.

Ὕψος 0.202, διάμ. : ἄνω 0.215-0.25, κάτω 0.30 περίπου.

Ὁμοίαν ἀκριβῶς βάσιν δὲν γνωρίζω ἀλλαχόθεν· γενικὴ μόνον εἶναι ἡ συγγένεια πρὸς τὴν F336. Πρβλ. καὶ Furumark, Settlement 173-175[27]. Ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως δὲν ἔχουν ἀκριβῆ ἀντιστοιχίαν. Αἱ διὰ τῆς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ἐλαφρῶς καμπύλου,ἐφαπτομένης συνδεόμεναι σπεῖραι προσεγγίζουν μόνον πρὸς τὸ mot. 46,40 (IIIA : 1), ἐλλείπουν ὅμως τ' ἀλλαχοῦ ἀπαντῶντα παραπληρωματικὰ τῶν γωνιῶν. Ἐπίσης καὶ τὰ τριγωνικὰ ὄστρεα τῆς κάτω σειρᾶς στεροῦνται τῶν πληρουσῶν τὰ διάκενα στιγμῶν τοῦ mot. 69 (YM II-IIIA). Ἡ πλοκαμοειδής, τέλος, γραμμὴ προδίδει τεχνοτροπίαν σημαντικῶς προγενεστέραν τοῦ συγγενοῦς mot. 53, 14, αἱ δὲ μεταξὺ τῶν πλοκάμων των στιγμαὶ—εἰς κανονικὴν ὅμως διάταξιν— ἀπαντοῦν καὶ ἐπὶ τῶν ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ ρυτῶν ἐκ Παλαικάστρου, Palaik. 50 εἰκ. 38,52 εἰκ. 40.

Βλέπε καὶ τὸν ἑπόμενον ἀριθμόν.

Πιθανὴ χρονολογία YM IIIA : 1.

85 (422) (Πίν. 25η). Τριποδικὴ βάσις χαμηλὴ συγκολληθεῖσα πλήρης ἐκ 13 τεμαχίων. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανομέλανος, ἐν μέρει ἐξιτήλου, εἰς δύο ζώνας, ἄνω μὲν συστάδων κατακορύφων ὁριζομένων ἑκατέρωθεν ὑπὸ πλήρων καμπύλων γωνιῶν, κάτω δὲ πυκνῆς σειρᾶς παχέων Σ. Ἐπὶ τῶν ποδῶν συστάδες λεπτῶν δικαμπύλων, ὡς ἐπὶ τοῦ τριώτου ἀρ. 13 (Πίν. 14α,δ,ε)·

27. Σημειωτέα ἡ μέχρι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ἐπιβίωσις τοῦ σχήματος ἐν Κύπρῳ. Βλ. Swedish Cyprus Expedition I, 238 (40), 200 (91) πίν. 130, L420.40 καὶ 406.91. Πρβλ. καὶ 183 (42) πίν. 132, L402. 42. Βλ. καὶ ἀριθ. 85.

κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνοιγμα γωνίαν ἑνὸς τῶν ποδῶν καὶ ριπιδιοειδὴς συστὰς ἁπλῶν καμπυλῶν.

Ὕψος 0.105, διάμ.: βάσ. 0.22 περίπου, χείλ. 0.13.

Πλησιέστερον παράλληλον τοῦ σχήματος (F336) τὸ ἐκ τοῦ ἀγγειοπωλείου τῶν Ζυγουριῶν (C. Blegen, Zygouries, Cambridge Mass. 1928, 149 : 3 εἰκ. 138) μὲ διακόσμησιν ἁπλῶν ταινιῶν [28].

Ἐκ τῶν κοσμητικῶν στοιχείων μόνον αἱ συστάδες γραμμῶν μεταξὺ καμπύλων ὁρίων τῆς ἄνω ζώνης ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ mot. 65,7 (IIIA : 2). Πρὸς δὲ τὰ σιγμοειδῆ τῆς κάτω ζώνης πρβλ. τὰ (ἀντίστροφα) Z ἐπὶ τοῦ ἐκ Κνωσοῦ τεμαχίου BM A731 (YM IIIA : I, Furumark 385 σημ. 4). Περὶ τῶν ἐπὶ τῶν ποδῶν δικαμπύλων τέλος βλ. ἀριθ. 13.

Ἀναλογίας ὡς σύνολον (διαφέρουσα μόνον κατὰ τὸ πρὸς τὰ κάτω ἐξέχον χεῖλος) παρουσιάζει ἡ ἐν AE 1895, 257-258 πίν. 10, 10 (YE IIIA 2) βάσις, μὲ παχὺ ἐπίσης περίγραμμα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κάτω παρυφῆς καὶ σειρὰν N ἐπὶ τοῦ χείλους.

Πιθανὴ χρονολόγησις YE IIIA : 2.

86 (420) (Πίν. 25δ, ζ). Τριποδικὸς λέβης μετὰ καλύμματος συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων, ἐλλιπὴς μέρος τοῦ σώματος, ὡς καὶ τοῦ καλύμματος. Πηλὸς τεφροπράσινος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, τὸ πλεῖστον ἀραιοῦ ἢ ἐξιτήλου, ἐπὶ μὲν τοῦ καλύμματος (Πίν. 25ζ) συστάδων γραμμῶν καὶ δικτυωτῶν τριγώνων, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος μικρῶν ὀρθογωνίων εἰς τετραπλῆν σειράν, πληρουμένων ἐναλλὰξ στιγμῶν καὶ συστάδων γωνιῶν ἀνοικτῶν κάτω.

Ὕψος 0.177 μετὰ τοῦ καλύμματος 0.203 εἰς τὴν λαβὴν 0.27, διάμ.: βάσ. 0.056, κοιλ. 0.20, χείλ. 0.089, καλύμματος 0.106.

Ὁμοιότατον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ Ann. 13/14 (1930/31) 265 εἰκ. 10, ἐκ Ρόδου, ὅθεν καὶ ἄλλα ὅμοια προέρχονται [29], ὥστε τὸ σχῆμα θεωρητέον ἀσφαλῶς ροδιακόν. Τοῦτο φέρει δύο σειρὰς τριγώνων ἐπὶ τοῦ σώματος, ὁμοίας πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ δημοσιευομένου. Παράλληλον τῆς διακοσμήσεως τοῦ σώματος δὲν ἔχω ὑπ' ὄψει μου. Ἀναλογίαν μόνον παρουσιάζει ἡ διακόσμησις ἡ πληροῦσα τὸ σῶμα μεγάλων πτηνῶν ἐξ Ἐγκώμης καὶ Μυκηνῶν (βλ. ἀριθ. 12). YE III A : 2. Βλ. καὶ τὸν ἑπόμενον ἀριθμόν.

87 (285) (Πίν. 25ε). Τριποδικὸς λέβης ὅμοιος συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων μὲ ἐλαχίστας ἐλλείψεις. Πηλὸς καστανόφαιος. Ἐπιφάνεια μελόχρους ἀστίλβωτος. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ, τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου, τριάδων γραμμιδίων καὶ κυματοειδοῦς ἐπὶ τοῦ καλύμματος, δικτυωτῶν δὲ τριγώνων ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος.

Ὕψος 0.173-0.18, μετὰ τοῦ καλύμματος 0.20, εἰς τὴν λαβὴν 0.257, διάμ.: βάσ. 0.066 κοιλ. 0.165, χείλ. 0.085 καλύμματος 0.102.

Περὶ τοῦ σχήματος βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν. Συγγενέστερα κατὰ μὲν τὸ

28. Ἐπιβίωσις τοῦ σχήματος (πρβλ. τὴν προηγουμένην ὑποσημείωσιν) δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ Swedish Cyprus Expedition I, 231, πίν. 130, L 417.128.

29. Βλ. Ann. 6/7 (1923/24) 205 εἰκ. 128, 250 εἰκ. 155, 256 εἰκ. 160, BM A 811 πίν. 10, G. M. A. Richter, Handbook of the Greek Collection, Cambridge Mass. 1953, 14 πίν. 3h., D. M. Robinson–C. G. Harcum–J. H. Iliffe, Greek Vases in Toronto, Toronto 1930, 30 ἀριθ. 23 (μὲ σχέδιον) πίν. 9, CV Danemark I πίν. 47, 1, 3, 7. Βλ. καὶ Stubbings ἔ.ἀ. 16, ὡς καὶ τὸν ἑπόμενον ἀριθμόν.

σχῆμα τὸ ἐν Τορόντῳ, κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν τὸ ἐν Κοπεγχάγῃ (ἀνωτ. σημ. 29) μὲ δικτυωτὰ τρίγωνα ἐπὶ τοῦ καλύμματος.

88 (266) (Πίν. 26ζ δεξιά). Βαθὺς κρατὴρ (στάμνος) μετ' ἐκροῆς, οὐτινος ἡ βάσις καὶ τμῆμα ἄνω μετὰ τῆς ἐκροῆς καὶ τῆς ἑτέρας τῶν λαβῶν συνεκολλήθησαν ἐκ τεμαχίων. Πηλὸς τεφρός, κεραμόχρους πρὸς τὰς ἐπιφανείας. Ἀβαφὴς καὶ ἀκόσμητος.

Ὕψος 0.31, διάμ. : βάσ. 0.15, κοιλ. 0.305, χείλ. 0.185.

Πάντα τὰ ὅμοια μινωικὰ εἶναι ἀρχαιότερα· βλ. Clara Rhodos 10 (1941) 90 εἰκ. 37 (ΥΜ Ια, πρβλ. Furumark, Settlement 184), BSA 27 (1926/27) 281 πίν. 23, 34 (ΜΜ ΙΙβ), BM A432 πίν. 6 (ΠΜ ΙΙΙ, πρβλ. καὶ A 436), P. Demargne, Nécropoles de Mallia II (Études Crétoises VII), Paris 1945, 5 ἀρ. 8492 πίν. 29 καὶ 15 πίν. 34, I (ΠΜ. ΙΙΙ). Μικροτέρα εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ σχήματος πρὸς τὸ F 66 (ἄνευ ἐκροῆς καὶ μὲ καθέτους λαβάς).

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων πιθανῶς ἀγγείων τοῦ τάφου (ΥΜ ΙΙΙΑ : 1).

89 (267) (Πίν. 26ζ ἀριστερά). Ὅμοιος βαθὺς κρατὴρ ἀποκεκρουμένος μέρος τοῦ χείλους. Πηλὸς καὶ ἐπιφάνεια μελανότεφρος.

Ὕψος 0.32, διάμ. : βάσ. 0.155, κοιλ. 0.31, χείλ. 0.205.

90 (425) (Πίν. 26ια ἀριστερά). Λεκάνη κολουροκωνικὴ συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων· ἐλλείπει μικρὸν τοῦ πυθμένος. Πηλὸς καστανότεφρος, ὄχι πολὺ καθαρός. Ἐπιφάνεια ὠχροκιτρίνη στοιχειωδῶς ἐστιλβωμένη. Ἀβαφὴς καὶ ἀκόσμητος.

Ὕψος 0.113, διάμ. : βάσ. 0.125, χείλ. 0.251-0.28.

Δὲν γνωρίζω ὁμοίαν. Πρβλ. ὅμως τὰ ὁμοιόσχημα κύπελλα ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Κνωσὸν Μαύρου Σπήλιου, BSA 27 (1926/27) πίν. 23 (κάτω μέσον) V17 (ΜΜ ΙΙΙ)· βλ. καὶ V16, IXB 13 (ΜΜ ΙΙΙ -ΥΜ Ι) καὶ 16 (ΜΜ ΙΙΙ πιθανῶς).

91 (424) (Πίν. 26ια δεξιά). Λεκάνη ὁμοία συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων ἐλλιπὴς κάτω. Πηλὸς τεφρὸς ἀκάθαρτος, κεραμόχρους πρὸς τὰ ἔξω. Διακόσμησις ταινιῶν δι' ἐρυθρωποῦ, τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου. Ἐπὶ τοῦ χείλους ἐγκάρσιαι ταινίαι καὶ ταινία ὑψηλὰ ἔσω. Ὁ πυθμὴν μετὰ μέρους τῶν τοιχωμάτων ἐν συνεχείᾳ χρωματισμένος.

Ὕψος 0.105, διάμ. : βάσ. 0.155, χείλ. 0.253-0.282.

Βλ. τὸν προηγούμενον ἀριθμόν.

92 (286) (Πίν. 26θ). Γάστρα χειροποίητος μετὰ ρωγμῶν ἀποκεκρουμένη δύο μικρὰ μέρη ἄνω. Ὀπὴ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος. Πηλὸς τεφρὸς ἀκάθαρτος, κεραμόχρους πρὸς τὰ ἔξω. Ἐπιφάνεια ἀλείαντος.

Ὕψος 0.122, διάμ. : βάσ. 0.19-0.20, χείλ. 0.25, ὀπῆς 0.045.

Περὶ τῆς χρήσεως γαστρῶν, γνωστῶν καὶ ἐκ τοιχογραφιῶν, κατὰ τὴν μινωικὴν ἐποχήν, βλ. Ι. Χατζηδάκιν ΑΕ 1912, 206 (πρβλ. καὶ αὐτ. εἰκ. 12). Πρβλ. καὶ τὸν ἑπόμενον ἀριθμόν.

93 (424) Ἠθμὸς κυρτὸς ἀποκεκρουμένος. Αἱ ὀπαὶ ἔχουν ἀνοιγῆ ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω. Πηλὸς χονδρὸς μελανότεφρος.

Μεγ. ὕψος 0.066, διάμ. 0.103, ὀπῶν 0.009-0.010.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ ἠθμοῦ τούτου πρὸς τὰ στόμια τῶν σημερινῶν ποτιστηρίων εἶναι ἐντυπωσιακή, τίποτε δὲ δὲν ἀποκλείει ν' ἀνῆκεν εἰς παρόμοιον, καὶ ἀναλόγου χρήσεως, σκεῦος, ἂν μάλιστα ἡ παρουσία του συνδυασθῇ πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφομένην γάστραν.

Ἐκ τῆς τοποθεσίας Μακέλλι προέρχεται καὶ ὁμὰς τεσσάρων ἀγγείων παραδοθέντων ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ τὴν αὐτὴν νεκρόπολιν (ἴσως ἀκόμη καὶ τὸν αὐτὸν τάφον), περιλαμβάνω εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ὥστε νὰ σχηματισθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν πληρεστέρα εἰκὼν τῆς ἐν Καρπάθῳ κεραμεικῆς κατὰ τὴν ΙΙΙΑ περίοδον.

94 (441) (Πίν. 26γ, η). Ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐπὶ ποδός, ἀποκεκρουμένος μέρος τοῦ στομίου ἄνω καὶ μικρὸν τῆς ἀκμῆς τῆς βάσεως. Πηλὸς καστανότεφρος. Ἐπιφάνεια ὠχροπρασίνη ἐστιλβωμένη, λίαν βεβλαμμένη. Μικρὰ ὀπὴ (διατρηθεῖσα μετὰ τὴν ὄπτησιν) ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλως κυρτουμένου δίσκου τῶν λαβῶν. Διακόσμησις διὰ βαθυκαστάνου, κατὰ μέγα μέρος ἐξιτήλου, εἰς δύο ζώνας. Ἐπὶ μὲν τῶν ὤμων, ἔναντι τοῦ στομίου, διπλοῦν κυματοειδές, ὡς ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀμφορίσκου ἀριθ. 30, συντετμημένον ἑκατέρωθεν τοῦ στομίου εἰς τὸν πυρῆνά του μὲ τὸ περὶ αὐτὸ ζεῦγος γραμμῶν. Κατὰ δὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος εὐρεῖα ζώνη μὲ καμπύλα τρίγωνα σχηματιζόμενα καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ σκύφου ἀριθ. 71, πληρούμενα καμπύλων γραμμῶν πρὸς τὰς γωνίας καὶ ἐγκαρσίας κατευθύνσεως μικρῶν μηνοειδῶν εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν καταλειπόμενον χῶρον.

Ὕψος 0.233, διάμ.: 0.052, κοιλ. 0.172, δίσκου λαβῶν 0.043.

Τὸ σχῆμα, ἄνευ ἀκριβοῦς ἀντιστοιχίας εἰς τὴν μυκηναϊκὴν κεραμεικήν, προσεγγίζον τὸ F23 (τριώτων, ὀλιγώτερον δὲ τὸ F165 καὶ F119 πρόχων, καὶ τὰ τρία ΙΙΙΑ : 1), ὁ σχηματισμὸς δὲ τῶν λαβῶν τὸν τύπον β τῆς ΙΙΙΑ : 1 περιόδου (Furumark εἰκ. 23).

Περὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων κυματοειδοῦς βλ. ἀρ. 30 (mot. 71c, YM ΙΙΙΑ 1), περὶ δὲ τῆς ἐπὶ τῆς κοιλίας διακοσμήσεως (mot. 24b YM ΙΙΙΑ 1) βλ. ἀρ. 71. Πρβλ. εἰδικώτερον PM III 386 εἰκ. 258 καὶ BM A726, 1 (Παλαικάστρου).

Τὸ ἀγγεῖον χρονολογεῖται ἀσφαλῶς ὡς YM ΙΙΙΑ : 1.

95 (442) (Πίν. 26ς). Ψευδόστομος ἀμφορίσκος ἐπὶ ποδός, ἐλλιπὴς μέρος τῆς κοιλίας. Ὠχρόλευκον ἐπίχρισμα ἐπὶ τῆς λίαν βεβλαμμένης ἐπιφανείας. Ἐκ τῆς διακοσμήσεως σῴζονται ἴχνη μόνον τοῦ περιγράμματος τῶν λαβῶν κλπ.

Ὕψος 0.092, διάμ.: βάσ. 0.028, κοιλ. 0.08, δίσκου λαβῶν 0.021.

Τοῦ σχήματος δὲν ἀνευρίσκονται παράλληλα μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν. Πιθανῶς YM ΙΙΙΑ : 1.

96 (443) (Πίν. 26ε). Προχοΐσκη ἀκεραία μὲ ραμφόστομον ἐκροήν. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὠχροκίτρινον ἐπίχρισμα κατὰ μέγα μέρος βεβλαμμένον. Διακόσμησις διὰ καστανερύθρου πρὸς τὸ καστανὸν φολίδων μετὰ στιγμῆς ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ὕψος 0.061, διάμ.: βάσ. 0.0205, κοιλ. 0.059.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πρβλ. Evans PT 513-4 εἰκ. 117, 6b. 66p. 79g καὶ H. Van Effenterre, Nécropoles de Mirabello (Études Crétoises VIII), Paris 1948, 54 ἀρ. 075 πίν. 28 (YM ΙΙΙΒ), βλ. καὶ 074 πίν. 12,

Ἡ διακόσμησις ταυτίζεται πρὸς τὸ mot. 70,2 (IIIA 1). Περὶ τοῦ φολιδωτοῦ γενικώτερον βλ. εἰς ἀρ. 6.

Κατά τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν πλησιέστερον παράδειγμα C. Blegen, Prosymna (II) εἰκ. 372, 851. Πρβλ. καὶ εἰκ. 110, 124. YM III A : 1.

97 (444) (Πίν. 26α, β, δ, ι). Μικρὸν πιθόσχημον (ἡ ὀδοντωτὴ διαμόρφωσις τοῦ λαιμοῦ καὶ αἱ ἐγκοπαὶ κατὰ τὴν βάσιν ἐγένοντο διὰ μαχαιριδίου μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν). Ἐπιφάνεια σαρκόχρους ἐστιλβωμένη, κατὰ τόπους βεβλαμμένη, μὲ λευκὰ ἴχνη ξένης οὐσίας. Διακόσμησις διὰ καστανοῦ πρὸς τὸ καστανέρυθρον, συμμετρικῶς διατεταγμένη κατ' ἄξονα κάθετον πρὸς τὴν ἐκροήν, πτηνῶν ἐντὸς φυτικοῦ διακόσμου (ἀνθέων) ἑκατέρωθι ζατρικιοειδοῦς.

Μέγ. ὕψος 0.089, διάμ. : βάσ. 0.031, κοιλ. 0.072, λαιμοῦ 0.035.

Τὸ σῳζόμενον φαίνεται ὅτι ἀπετέλει τὸ ἕτερον ἥμισυ διπλοῦ ἀγγείου ὁμοίου πρὸς τὸ σύγχρονον καὶ ἰσομέγεθες ἐκ Κνωσοῦ (Evans, Tomb of Double Axe s32-33 ἀρ. 6α εἰκ. 46) μετ' ἀναλόγου πως διακοσμήσεως. Πρβλ. καὶ τὸ ἐκ Θήρας BCH 46 (1922), 124 εἰκ.12, 13 καὶ πίν. 13 καὶ βλ. καὶ Gournia πίν. 9,9 10,26 καὶ (ἔγχρωμον) J. Τὸ ἐπὶ τῆς κοιλίας ἄνοιγμα δεικνύει τὴν θέσιν προσφύσεως τοῦ σωλῆνος συνδέσεως πρὸς τὸ ἕτερον ἀγγεῖον τῆς δυάδος.

Ἡ ὅλη σύνθεσις ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπὶ τριώτου ἐκ τάφου τῆς Κνωσοῦ παράστασιν (BSA 47 (1952) 264(6) εἰκ. 10 καὶ 14, πιν. 56α). Τοῦ τεμαχίου τούτου ἡ ζωντάνια τῆς διακοσμήσεως ἀποδίδεται, ὀρθῶς, εἰς ἐπίδρασιν (ἢ καὶ ἄμεσον μίμησιν) τῶν τοιχογραφιῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ πρότυπον ἀποδοτέα, ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας, καὶ ἡ παράστασις ἐπὶ μικροῦ τριώτου τοῦ τάφου XIX τῆς Ἰαλυσοῦ (Ann. 6/7 (1923/24) 130-131 ἀρ. 6 εἰκ. 50 καὶ 52. CV [Italia 19, 461] Rodi 2 πίν. 5, 2. Ἑτέρα παραλλαγὴ τῆς συνθέσεως καὶ ἐπὶ ζεύγους ἀρυβαλλοειδῶν ἐκ Φαιστοῦ, Mon. Ant. 14 (1904) 567-568 ἀρ. 25,26 πίν. 37,38 καὶ C. Zervos, L' art de la Crète, Paris 1956, εἰκ. 737, 738. Ὅμοιον δὲ πτηνὸν καὶ ἐπὶ τεμαχίου ἐκ Κνωσοῦ JHS 23 (1918/19) 198-199 εἰκ. 14 (ἄνω δεξιά, YM IIIA : 2). YM IIIA : 2.

Ὁ τάφος, ὡς ἐσημειώθη ἐν ἀρχῇ, περιεῖχε καὶ τὰ ἐξῆς μετάλλινα ἀντικείμενα, ὅπλα κυρίως (Πίν. 26 ιβ) :

98, 99 (261) (Πίν. 26ιβ Α, Θ, Σχεδ. 14 ἄνω) (261). Δύο μολύβδινα μηνοειδῆ τεμάχια μὲ λοξῶς διερχομένην ὀπὴν καθ' ἑκάτερον τῶν τερμάτων, ἔνθα σχηματίζεται ἐμφανῶς ταπεινὴ προεξοχή. Τοῦ μὲν πρώτου τὸ ἕτερον τῶν περάτων ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν προεξοχήν, τοῦ δὲ μείζονος ἡ ὀπή, εὐρυτέρα, ἀνοίγει χοανοσχήμως πρὸς τὰ ἔξω.

Ἀρ. 98 : Μῆκος 0.106, μέγ. πάχος 0.018, διάμ. (εἰς τὰ πέρατα) 0.0115-0.0125.

Ἀρ. 99 : Μῆκος 0.132, μέγ. πάχ. 0.019, διάμ. (ὡς ἄνω) 0.013-0.014.
Δὲν γνωρίζω τι ὅμοιον καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἑρμηνεύσω τὴν χρῆσίν του.

100 : Ὀρθογώνιον ὀρειχάλκινον ἔλασμα, ἄνευ ἀκμῶν, ἀποκεκρουμένον τὸ ἕτερον τῶν περάτων.
Μέγ. μῆκ. 0.054, πλ. 0.01, πάχος 0.007.

101 (257) (Πίν. 26ιβ Δ, Σχεδ. 15 κάτω). Ξίφος (ἐγχειρίδιον) ὀρειχάλκινον, ἀποκεκρουμένον τὴν ἀκωκήν, συγκολληθὲν ἐκ 4 τεμαχίων (εἰς τὴν φωτογραφίαν ἐλλείπει

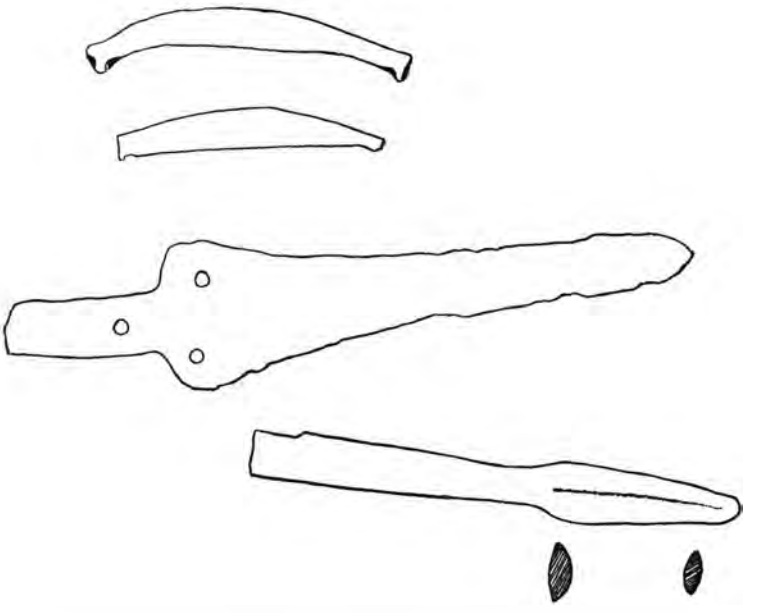

Σχ. 14. Χάλκινα ὅπλα καὶ μολύβδινα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου

τὸ ἄκρον τῆς λαβῆς). Λεπτὸν ταπεινὸν περιχείλωμα κατὰ τὴν λαβὴν καὶ τὸ ἀνώτατον τμῆμα τῆς αἰχμῆς.

Μέγ. μῆκος 0.032, λαβῆς μῆκος (μέχρι τοῦ ἤλου) 0.075, πλ. 0.019-0.021, αἰχμῆς πλάτος 0.013-0.053, πάχ. 0.008-0.015.

Τοῦ τύπου Β κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ N.K. Sandars, The First Aegean Swords and Their Ancestry AJA 65 (1961) 17-28 (περὶ τῆς διασπορᾶς τοῦ τύπου βλ. εἰδικώτερον σ. 27-28). Ἐκ τῶν ὁμοίων σημειῶ: Τὸ ἐκ τοῦ VI βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν (G. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, München 1930, 904 ἀρ. πίν. 95 καὶ ἀρ. 747 πίν. 91), τὸ ἐξ Ἰαλυσοῦ (Ann. 6/7 (1923/24) 199 εἰκ. 124) καὶ τὰ ἐκ Κνωσοῦ (BSA 47 (1952) 255-256, 275 V (6) εἰκ. 12 πίν. 54c, πρὸς τὸ τέλος τῆς YM II).

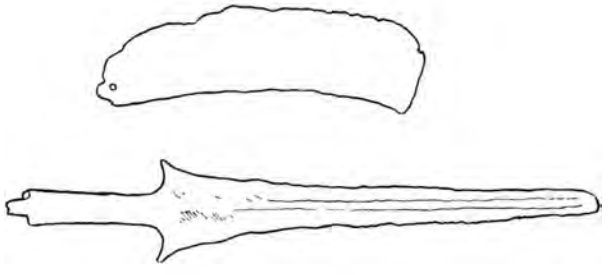

Σχ. 15. Ξίφος καὶ μάχαιρα

102 (258) (Πιν. 26ιβ Ζ, Σχεδ. 14) μέσον. Ἐγχειρίδιον ὀρειχάλκινον συγκολληθὲν πλῆρες. Αὐλάκωσις κατὰ μῆκος τῶν ἀκμῶν (ὀφειλομένη ἴσως ἁπλῶς εἰς ὀξείδωσιν).

Μῆκ. 0.28. Λαβῆς: μῆκ. 0.067, πλ. 0.021, μέγ. πάχ. 0.0035. Αἰχμῆς: πλ. μέγ. 0.058, μέσον 0.023, πάχ. 0.0065-0.007.

Τοῦ τύπου Α, Sandars ἔ.ἀ.. Ἐκ τῶν ὁμοίων σημειωτέον ἰδιαιτέρως τὸ ἐκ τῆς γειτο-

νικῆς πρὸς τὴν Κάρπαθον νήσου Σαρίας JHS 17 (1897) 67 εἰκ. 3 καὶ H. B. Walters, Catalogue of the Bronzes in the British Museum, London 1909, 6 ἀρ. 43. Βλ. ἀκόμη καὶ Karo ἔ.ἀ. ἀρ. 906 πίν. 95 (μήκους 0.29) καὶ τὰ ἐκ Κνωσοῦ BSA 51 (1956) 95-96 καὶ 98 ἀρ. 6 (καὶ 7) εἰκ. 3 πίν. 15α (πιθανῶς YM Iβ/II, ἀρ. 6. 81 - 83).

103 (259) (Πίν. 26ιβΓ, Σχεδ. 15 ἄνω). Μάχαιρα ὀρειχαλκίνη, ἀποκεκρουμένη κατ' ἀμφότερα τὰ πέρατα, σφῦζουσα, ἀμφοτέρωθεν ἐξέχοντα, ἦλον στερεώσεως τῆς λαβῆς.

Μέγ. μῆκ. 0.18, πλάτος (μέγιστον) 0.043, πάχος 0.003-0.004.

Ὁμοία ἐκ τάφου τῆς Ἰαλυσοῦ μὲ δύο τρίωτα χρονολογούμενα πρὸς τὸ τέλος τῆς YE III A (2) περιόδου. βλ. Furtwängler-Löschke, Mykenische Vasen, 75 πίν. D ἀρ. 17 (τὰ ἀγγεῖα σ. 8 τάφ. IV, πίν. 3, 19.20). Τὸ σχέδιον καὶ παρὰ C. Torr, Rhodes in Ancient Times, Cambridge 1885, πίν. 3α.

104 (260) (Πίν. 26ιβ Η, Σχεδ. 15). Αἰχμὴ δόρατος ὀρειχαλκίνη ἀποκεκρουμένη μικρὸν τὴν ἀκωκήν. Ἐπὶ τοῦ καυλοῦ, εἰς ἀπόστασιν 0.032 ἀπὸ τοῦ τέρματος, ζεῦγος ὀπῶν (διὰ τὴν διέλευσιν ἥλου στερεώσεως πρὸς τὸ δόρυ). Ὁ καυλὸς τερματίζεται εἰς ταπεινὸν δακτύλιον πλάτους 0.007.

Σχεδ. 16. Αἰχμὴ δόρατος

Μῆκ. 0.325, διάμ. καυλοῦ 0.026, μέσον πάχος 0.013.

Ὅμοιαι αἱ ἐκ τάφων τῆς Κνωσοῦ, A. Evans, Tomb of the Double Axes 15 εἰκ. 12 καὶ JHS 47 (1952) 255-256, 271 III (14) καὶ 275 V (7) εἰκ. 12 πίν. 53β καὶ 51 (1956), 96 καὶ 98 ἀρ. 8 εἰκ. 4 πίν. 15α (πρβλ. ἀνωτέρω) καὶ ἡ ἐξ Ἰαλυσοῦ, Furtwängler-Löschke ἔ.ἀ. πίν. D 4 (= Torr ἔ.ἀ. πίν. 3 c).

105 (256) (Σχεδ. 16). Αἰχμὴ δόρατος ὀρειχαλκίνη ἀπεστομωμένη τὴν ἀκωκήν. Ἐπὶ τοῦ καυλοῦ ζεῦγος ὀπῶν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πλάτους τῆς αἰχμῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.021 ἀπὸ τοῦ ἄνω πέρατός του. Κολεὸς πεπιεσμένος.

Μῆκ. 0.20 (καυλοῦ 0.115), διάμ. 0.035.

Πρβλ. τὴν ἐξ Ἰαλυσοῦ Ann. 13/14 (1930/31) 344 εἰκ. 95.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΠΗΛΟΣ

Ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ κατανομὴν τῶν ἀγγείων διδακτικὸν εἶναι νὰ παρατηρηθῇ κυρίως ἡ συνάφεια ἑκάστου χρώματος πρὸς ὡρισμένην προέλευσιν. Χαρακτηριστικὴ ἰδίᾳ τυγχάνει ἡ σύνδεσις τοῦ καστανοφαίου πρὸς τὰ ὑποτιθέμενα ἐγχωρίου κατασκευῆς ἀγγεῖα, πρὸς τὰ ὁποῖα κατὰ δεύτερον λόγον φαίνεται συνδεόμενος ὁ ἐσωτερικῶς τεφροῦ χρώματος πηλός, ὅστις ἀναλόγως τῆς ἀρχικῆς ἀποχρώσεως καὶ τοῦ βαθμοῦ ὀπτήσεως κλίνει πρὸς τὸ καστανόφαιον ἢ τὸ κεραμόχρουν, συναπτόμενος εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν μὲ τὰ μινωικῆς κατασκευῆς ἀγγεῖα. Τὸ ἐρυθρωπὸν ἐμφανίζεται εἰς περιωρισμένον ἀριθμόν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ἐπὶ ἀναμφισβητήτως γνησίων μινωικῶν ἀγγείων. Ἐκ τῶν λοιπῶν χρωμάτων πηλοῦ τὸ πρασινότεφρον καὶ τὸ ροδόφαιον ἢ ροδόχρουν ἐμφανίζονται ἐπὶ μυκηναϊκῶν, ροδομυκηναϊκῶν κυρίως, ἀγγείων.

Τὸ ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα (βλ. σ. 33 σημ. 3), ἐκτὸς ἓξ κεραμοχρόων καὶ τεσσάρων ἐρυθρωπῶν, ἀπαντᾷ ἐπὶ δύο προσέτι ἀγγείων, ἑνὸς μὲ τεφρὸν (κεραμόχρουν πρὸς τὰ ἔξω) καὶ ἑτέρου μὲ καστανότεφρον πηλόν. Ὥστε ἡ χρῆσις τούτου περιορίζεται εἰς ἀγγεῖα κατασκευασθέντα ἐκ πηλοῦ ὡρισμένων ἀποχρώσεων καὶ εἰδικῶς κεραμόχρου — ἄλλοτε ἀνοικτοτέρας πρὸς τὸ ἐρυθρωπόν, σπανιώτερον δὲ σκοτεινοτέρας πρὸς τὸ τεφρόν.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Προβαίνοντες εἰς ἐπισκόπησιν τοῦ τρόπου διακοσμήσεως θὰ πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσωμεν τὸ π ε δ ί ο ν τῆς δ ι α κ ο σ μ ή σ ε ω ς, ἤτοι τὸ τμῆμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ἐφ' οὗ ἐξαπλοῦται ἡ κυρία διακόσμησις (πρβλ. καὶ Furumark 171-173).

Γενικῶς κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἡ διακόσμησις καταλαμβάνει μείζονα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου ἔκτασιν. Εἰς τρεῖς μάλιστα εἰδικὰς περιπτώσεις, ἐπιβιώσεις ἀρχαίων τρόπων, ἁπλοῦται αὕτη ἐλευθέρως σχεδὸν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου (ἀριθ. 22,26 καὶ 27)[30]. Εἰς τρεῖς ἄλλας περιπτώσεις ἡ διακόσμησις καταλαμβάνει ἰδιαιτέρως ἐκτεταμένον τμῆμα κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος (ἀριθ. 1,4 καὶ 21 Π ί ν. 12α,β, 13α, 17α,γ,ε).

Συνήθως ὅμως ἐπὶ τῶν μινωικῆς τεχνοτροπίας ἀγγείων ὁ χῶρος οὗτος δὲν χρησιμοποιεῖται ἐνιαίως ἀλλὰ χωρίζεται διὰ συστάδος γραμμῶν καὶ ταινιῶν εἰς δύο ζώνας, ὧν ἡ μὲν περὶ τοὺς ὤμους, ἡ δὲ κατὰ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου (ἀριθ. 13,29,94 Π ί ν. 14α, δ, ε). Καὶ ἡ δευτέρα ὅμως αὕτη κεκοσμημένη ζώνη ταχέως ἐγκαταλείπεται, τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος καταλαμβανομένου ὑπὸ ἀκοσμήτων ζωνῶν μεταξὺ περιθεουσῶν ταινιῶν καὶ γραμμῶν καὶ αὐτὸς δὲ ὁ φέρων τὴν διακόσμησιν χῶρος, εὐρύτερος κατ' ἀρχὰς (ἀριθ. 2, 12, 5, 6, 34, 57 καὶ 43 Π ί ν. 13β-δ, 14β,γ) περιορίζεται βαθμηδὸν εἰς στενὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν ζώνην (ἀρ. 3, 7, 8, 9, 25 καὶ γενικῶς ἐπὶ τῶν κυπέλλων καὶ κυλίκων).

Ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς δευτέρας ζώνης ἡ περιοριζομένη οὕτω κατὰ τοὺς ὤμους διακόσμησις ἐξακολουθεῖ διατηροῦσα τάσεις ἐξαπλώσεως ἐκδηλουμένας εἴτε διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κοσμουμένου χώρου καὶ ἐπὶ μέρους τῆς κοιλίας (ἀριθ. 5, 6, 7, 32 Π ί ν. 13γ,δ,ε ἀριστερά), εἴτε διὰ τῆς εἰς διπλῆν σειρὰν ἀναπτύξεως τῶν κοσμητικῶν στοιχείων (ἀριθ. 3 καὶ 33 Π ί ν. 12δ, 20δ).

Ὁ βαθμιαῖος οὗτος κατ' ἔκτασιν περιορισμὸς τῆς διακοσμήσεως παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ὑστερώτερον, ἐν τῷ συνόλῳ των, χρονολογουμένων ὑψιπόδων κυλίκων τοῦ τάφου μὲ ἐπιβίωσιν τῆς ἐφ' ὅλης σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας ἐξαπλώσεως τοῦ κοσμήματος εἰς μοναδικὸν παλαιότερον παράδειγμα (ἀριθ. 34 Π ί ν. 20β).

Πρέπει πάντως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ χρονικὴ καὶ ρυθμολογικὴ μεταβολὴ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς διακοσμήσεως τάσεων κινεῖται ἐντὸς εὐρυτάτων πλαισίων καὶ δὲν βαίνει ἀκριβῶς συγχρόνως καὶ παραλλήλως πρὸς τὰ καθορισθέντα ὅρια, ἐξαρτωμένη ἀμεσώτερον καὶ ἀποφασιστικώτερον ἀπὸ τὴν μορφὴν (ἀκόμη καὶ τὸ μέγεθος) τοῦ ἀγγείου. Χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι ἐπὶ τριῶν ἐκ τῶν ἀρχαιότερον χρονολογουμένων ψευδοστόμων (ἀριθ. 30-32 Π ί ν. 16δ, 19β,γ,ε), ἡ διακόσμησις περιορίζεται ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἡ σημειουμένη δὲ σύμπτωσις δὲν εἶναι τυχαία, διότι εἰς τὸ ἰδιοτύπου σχήματος εἶδος τοῦτο ἀγγείου ὅλη ἡ λειτουργία του ὡς σκεύους συγκεντροῦται εἰς τὸν

30. Ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου (Π ί ν. 16α,γ), κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα τὰ ἐφυραϊκά, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου (Π ί ν. 18) ἀκριβῶς σχεδὸν ὅπως ἡ διακόσμησις τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ὥστε ἀμφότεραι αἱ περιπτώσεις ἀποτελοῦν κάπως εἰδικὰς ἐπιβιώσεις παλαιοτέρων συστημάτων.

περὶ τὰς λαβὰς καὶ τὸ στόμιον χῶρον, ἔνθα καὶ θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ διακόσμησις, εὐχερῶς, φυσικῶς σχεδόν, περιοριζομένη εἰς τὴν περὶ αὐτὰ γεωμετρικῶς οὕτως εἰπεῖν καθοριζομένην ζώνην, ὅταν μάλιστα, λόγῳ τῆς εἰδικωτέρας κατατομῆς τοῦ ἀγγείου, δὲν προσφέρεται ἄλλη κατάλληλος ἐπιφάνεια (ὡς ἡ περὶ τὴν κοιλίαν ζώνη εἰς τοὺς σφαιρικοῦ σχήματος ἀμφορεῖς).

Πόσον στενῶς δὲ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπὶ τῶν ψευδοστόμων διακόσμησις ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν λαβῶν καὶ τοῦ στομίου καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν προσπάθειαν κατανομῆς τῶν κοσμητικῶν στοιχείων, εἰς τρόπον ὥστε τὸ στόμιον νὰ καταλαμβάνῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐπὶ τοῦ ἔναντι χώρου μεσαίου κοσμητικοῦ στοιχείου, ὁμοίου συνήθως, ἐνίοτε ὅμως διαφόρου (ἀριθ. 31 Πίν. 19β,ε) τῶν ἑκατέρωθεν δύο ἄλλων κοσμημάτων (πρβλ. καὶ Furumark 174, 177).

Ὡς πρὸς τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα παρατηρεῖται γενικῶς ὅτι ταῦτα εἶναι περιωρισμένης μᾶλλον κλίμακος μὲ ἔντονον προτίμησιν πρὸς τὰ καμπυλόγραμμα.

Αἱ ἀπεικονίσεις φυσικῶν ὄντων εἶναι ὀλίγαι, μὲ ἰσχυρὰν πάντοτε τὴν τάσιν σχηματοποιήσεως.

Ἐκ τοῦ χερσαίου ζωικοῦ κόσμου παρίστανται δὶς μόνον πτηνά (ἀριθ.21 καὶ 97 Πίν. 17α,γ,ε καὶ 26), καταχρηστικῶς δὲ σημειοῦται ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀπεικόνισις βουκράνου (ἀριθ. 22 Πίν. 16α).

Πλείονα εἶναι τὰ ἐκ τῆς θαλασσίας πανίδος εἰλημμένα θέματα. Μετὰ σχετικοῦ, συμβατικῶς ἀποκαλουμένου, νατουραλισμοῦ [31], ἀλλὰ κυρίως μὲ ἀξιοσημείωτον ζωντάνιαν, κινοῦνται δύο ἰχθύες (ἢ δελφῖνες) ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς τοῦ τριώτου ἀριθ. 21 (Πίν. 17α,γ,ε). Πολύποδες ἐμφανίζονται δίς, μὲ μείζονα μὲν «νατουραλισμὸν» ἐπὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀριθ. 26 μὲ ἐντονωτέραν δὲ τὴν σχηματοποίησιν ἐντὸς τοῦ κυπέλλου ἀριθ. 70 (Πίν. 24ε). Μνημονευτέα ἐνταῦθα καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ σκεύους ἀριθ.84 (Πίν. 25θ,ια) πλοκαμοειδὴς γραμμή, διατηροῦσα, παρὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ σώματος, ζωντανὴν τὴν σχέσιν της πρὸς τὸ φυσικὸν πρότυπον, πρᾶγμα αἰσθητὸν καὶ εἰς τὸν τεχνίτην, ὡς μαρτυρεῖ ἡ διὰ στιγμῶν δήλωσις τοῦ θαλασσίου χώρου. Τυπικώτερον σχηματικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἀργοναύτου (ἀριθ. 1 καὶ 2, Πίν. 12, 13α,β) καὶ τοῦ ναυτίλου (ἀριθ. 36, 42, 43 Πίν. 20ε, 21δ,α).

Πρὸς θαλάσσια ὄστρεα συνδέονται καί τινα τῶν κοσμητικῶν στοιχείων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ ἀρχικῶς εἰκονιζομένου ἔχει φθάσει εἰς βαθμὸν καθιστῶντα ἀμφίβολον τὴν ταύτισίν των, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ προέλευσίς των ἦτο ἀνεπίγνωστος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀγγειογράφον (ἀριθ. 4, 13, 14, 65, 66, 84 Πίν. 12α, 14α,δ,ε καὶ 15).

Ἱκανός, πάλιν, ἀριθμὸς κοσμητικῶν στοιχείων εἶναι εἰλημμένος ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου. Ἐκ τούτων τὰ εἰς τὴν χερσαίαν χλωρίδα ἀνήκοντα, ὄχι μόνον τὰ συνηθέστερα, οἷον πάπυροι (ἀριθ. 1, 21 Πίν. 12β, 13α), φοῖνιξ (; ἀριθ.35 Πίν. 20α) καὶ «μυκηναϊκὸν» ἄνθος (ἀριθ. 97), ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ παρουσιάζουν ἰσχυρὰν σχηματοποίησιν, ἐλάσσονα μὲν οἱ ἰδιότυποι κλάδοι ἐκ φύλλων (ἀριθ. 27 Πίν. 16β δεξιὰ καὶ 16ς δεξιά),

31. Βλ. κυρίως G. A. S. Snijder, Kretische Kunst, Berlin 1936, passim μὲ ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῆς μινωικῆς τέχνης, ἀνεξαρτήτως τῶν παθολογικῶν θεωριῶν. Πρβλ. καὶ F. Matz, Kreta, Mykene, Troia, Stuttgart 1956, 86-87 καὶ Die Antike 11 (1935) 140 (βλ. καὶ 188-189, 192) C. Zervos ἔ.ἀ. 491 καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν ὑστερομινωικὴν κεραμεικὴν 503-505.

ἐντονωτέραν δὲ οἱ βλαστοὶ (ἀριθ. 70, Πίν. 24α), αἱ σειραὶ φυλλοσχήμων (ἀριθ. 2, 3, 81 Πίν. 12δ, 13β) καὶ οἱ ρόδακες (ἀριθ. 12, Πίν. 14β,γ).

Ἐκ τῆς θαλασσίας δὲ βλαστήσεως ἔχουν ληφθῆ τὰ θυσανοειδῆ φύλλα καὶ ἡ θαλασσία ἀνεμώνη τεθέντα πρὸς δήλωσιν τοῦ περιβάλλοντος χώρου ἐπὶ τοῦ διὰ πολύποδος κοσμουμένου ψευδοστόμου ἀριθ. 26 (Πίν. 16β καὶ 18).

Καίτοι εἰς ἐνόργανα ἐπίσης ὄντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναγόμενα ἐξετάζομεν ἐνταῦθα χωριστὰ τὰ καμπυλόγραμμα γενικῶς κοσμήματα, ἀφθονώτερα καὶ ποικιλώτερα τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν.

Συχνὰ ἀπαντοῦν τὰ συνήθη εἰς τὴν τυπικὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν, ἤτοι τρικάμπυλοι (ἀριθ. 5, Πίν. 13γ) καὶ ἁπλαῖ φολίδες (ἀριθ. 1, 6, 12, 18, 19, 36, 96, Πίν. 12β, 13α, 13δ, 14β,γ) καὶ σπεῖραι (ἐλεύθεραι ἀριθ. 40, 41, 61-63, Πίν. 21γε, 23θ), διπλαῖ (ἀρ. 22, Πίν. 16γ), συνεχόμεναι (ἀρ. 8, 38, 84, Πίν. 12γ, 21β, 25θ,ια) ἀνηρτημέναι (ἀρ. 1, Πίν. 12β). Ἐπανευρίσκονται προσέτι ἐπὶ τῶν στενῶν ζωνῶν (λαιμῶν κυρίως καὶ ὤμων) αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ (ἀρ. 1, 3, 4, Πίν. 12α,β,δ, 13α,), ὡς καὶ ἡ σειρὰ κεκλιμένων σιγμοειδῶν (ἀρ. 81, Πίν. 25ι).

Τὰ λοιπὰ καμπυλόγραμμα κοσμητικὰ στοιχεῖα, ὄντα καὶ χαρακτηριστικώτερον μινωικά, δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο κατηγορίας :

Α) Τὰ ἐξ ἐπαλλήλων καμπυλῶν, ὑπὸ ποικίλους συνδυασμούς, ἀποτελούμενα, προτιμώμενα εἰς εὐρείας ζώνας (ἀρ. 2, 3, Πίν. 12δ, 13β) καὶ εἰς συγκεντρικὰς ἐπιφανείας (ἐπὶ τοῦ περὶ τὰς λαβὰς κυκλικοῦ τομέως τῶν ψευδοστόμων ἀρ. 29, 30, 94, Πίν. 19α,ε, 36γ,η).

Β) Τὰ εἰς συνεχῆ σειρὰν ἐν εἴδει ἁλύσεως ἐκ συστάδος καμπυλῶν ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως σχηματιζόμενα, συμπληρούμενα, μάλιστα κατὰ τὰς πρὸς τὸ περίγραμμα τῆς ζώνης (ἄνω καὶ κάτω) ἢ καὶ μεταξὺ τῶν συστάδων σχηματιζομένας γωνίας, δι' ἄλλων μικροτέρων συστάδων καμπύλων πάντοτε γραμμῶν ἐγκαρσίων πρὸς τὰς μείζονας.

Αἱ εἰς τὸ σύστημα τοῦτο καμπύλαι ἑκάστης συστάδος δὲν εἶναι ἰσοπαχεῖς ἀλλὰ ἡ μεσαία ἢ ἡ ἀκραία σύρεται παχυτέρα τῶν ἄλλων, αἱ ὁποῖαι ἐξαρτῶνται ταύτης καθ' ὑπόταξιν, διότι χαράσσονται πολὺ λεπτότεραι τῆς κυρίας, ὡς ἁπλῆ «σκίασις» ταύτης. Ἡ κυρίαρχος δὲ αὕτη γραμμὴ διατηρεῖ συνήθως κάτι ἀπὸ τὴν ὀργανικότητα τοῦ ἀρχικοῦ θέματος σχηματιζομένη παχυτέρα πρὸς τὸ μέσον ἢ τὸ ἕτερον τῶν περάτων.

Οὗτος δὲ ἀκριβῶς ὁ τρόπος συντάξεως καὶ χαράξεως τῆς διακοσμήσεως συνιστᾷ καὶ τὴν βασικὴν διαφορὰν τῆς ὑστερομινωικῆς (YM IIIA) ἀπὸ τῆς (μεταγενεστέρας χρονικῶς) ὑστερομυκηναϊκῆς (YE IIIC:1) κοσμητικῆς τῶν ἀγγείων. Διότι ἀμφότεραι μὲν χρησιμοποιοῦν τὰ αὐτά, κατὰ βάσιν, κοσμητικὰ στοιχεῖα μὲ ἀνάλογον ρυθμόν[32], ἡ διαφορὰ ὅμως ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τὰ μὲν ὑστερομυκηναϊκὰ διακρίνει ἡ λεπτόγραμμος, χωρὶς ἔξαρσιν κυριαρχοῦντος στοιχείου, καὶ ἀκριβολόγος πειθαρχημένη ἐκτέλεσις, τὰ δὲ ὑστερομινωικὰ αἱ ζωνταναὶ εἰσέτι καμπύλαι καὶ ἡ ἄνετος, παρέχουσα τὴν ἐντύπωσιν ἀμελοῦς σχεδὸν ἐκτελέσεως, σύνταξις τῆς διακοσμήσεως.

32. Περὶ τῆς εἰς τὴν YE III C:1 κεραμεικὴν χρήσεως καμπυλογράμμων κοσμημάτων διὰ μὲν τὴν κατηγορίαν Α βλ. Frödin–A. Persson, Asine, Stockholm 1938, 403 : 5, 404 : 9 εἰκ. 265, 1. 3 (ἐπὶ ψευδοστόμων πάλιν), διὰ δὲ τὴν κατηγορίαν Β εἰς BSA 25 (1921/1923) 46 πίν. 9β (τῆς Σιταποθήκης), ὅπου ὁ Wace ἀναγνωρίζει ἐπίδρασιν τῶν τοιχογραφιῶν.

Τὴν σύνθεσιν τῶν ἐν λόγῳ καμπυλογράμμων κοσμημάτων διέπει ἡ τάσις τῆς «ἀντιστρόφου κινήσεως», ἥτις εἰς τὴν ἀντίστοιχον μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν ἔχει ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς στατικὴν μετωπικότητα. Ἀντιθέτως ἡ ἀρχὴ αὕτη εἰς τὴν μινωικὴν ἀγγειογραφίαν εἶναι δυναμική, διότι λείπει ἐκεῖ τὸ κεντρικὸν στοιχεῖον καὶ ἡ τελειωμένη ἰσορρόπησις ἑνὸς ἀπηρτισμένου ὅλου. Τὴν τάσιν ταύτην διακρίνει ἡ ἐναλλασσομένης—λοξῆς συνήθως— κατευθύνσεως διαδοχὴ τῶν στοιχείων τῆς διακοσμήσεως οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτῆς τερματιζομένης, ἀλλὰ μόνον συμβατικῶς ἢ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἀτέρμονος κύκλου περατουμένης. Δι' ὃ καὶ τὸ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ σχεδὸν πάντοτε εἰς περιθεούσας ζώνας, μάλιστα κυπέλλων (ἀρ. 29,49,58,59,60,71,94, Πίν. 19δ, 22α, 23α,δ). Ἡ αὐτὴ κατὰ μῆκος ἀναπτυσσομένη κίνησις χαρακτηρίζει καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ μεγάλου κρατῆρος ἀριθ. 4 καὶ τοῦ ἐπίσης μεγάλου τριώτου ἀρ. 13 (Πίν. 14α,δ,ε) διακόσμησιν· εἰς ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις πρὸς κάλυψιν τῆς ἀσυνήθως εὐρείας ζώνης τὰ καθ'ἕκαστον στοιχεῖα ἔχουν ἐπιμηκυνθῆ καθ' ὕψος, δημιουργουμένων οὕτω κενῶν πληρουμένων δι'ἄλλων κοσμημάτων.

Ἰδίαν τέλος κατηγορίαν μεταξὺ τῶν καμπυλογράμμων κοσμημάτων ἀποτελοῦν αἱ εἰς περιθεούσας ζώνας χρησιμοποιούμεναι συστάδες δικαμπύλων (ἀρ. 13 καὶ 85, Πίν. 14α,δ,ε καὶ 25η), αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ (ἀρ. 1,4,26, Πίν. 12α,β, 13α, 16β, 18), ὡς καὶ τὸ πλῆρες κυματοειδές, τὸ κατακορύφως, εἰς στενὰς μετόπας ἢ καὶ λαβὰς (ἀρ. 2, 4, 85, Πίν. 12α, 13β) χρησιμοποιούμενον.

Πολὺ μικροτέρα εἶναι ἡ συχνότης τῶν εὐθυγράμμων κοσμημάτων, εἰδικῶς δὲ περιωρισμένη ἡ χρῆσίς των ὡς στοιχείων συνιστώντων τὴν κυρίαν διακόσμησιν, πρᾶγμα συμβαῖνον μόνον εἰς ἀγγεῖα μυκηναϊκῆς τεχνοτροπίας καὶ μάλιστα εἰς δύο εἴδη ἀγγείων : τρίωτα (ἀρ. 7, 15, 9 καὶ 16 μὲ γραμμάς, γωνίας καὶ δικτυωτὸν) καὶ τριποδικὰ σκεύη (ἀρ. 86, 87, Πίν. 25δ,ς,ζ). Ὡς τμῆμα τῆς κυρίας διακοσμήσεως θεωρητέα καὶ ἡ σειρὰ τῶν ∫ ἐπὶ τῆς βάσεως ἀρ. 85 (Πίν. 25η) [33].

Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς ὑποτεταγμένην ἢ δευτερεύουσαν θέσιν χρησιμοποίησις εὐθυγράμμων στοιχείων δὲν εἶναι τόσον συχνή, ἂν μάλιστα ἐξαιρέσωμεν τὰς ἁπλᾶς ἐγκαρσίας γραμμὰς (ἢ ταινίας) τὰς ἐπὶ τῶν λαβῶν (ἀρ. 2, 21, 27, 29, 32) ἢ κατὰ συστάδας, ἐν εἴδει κιγκλιδωτοῦ,ἐπὶ τοῦ χείλους τιθεμένας (ἀρ. 3, 4, 12, 13, 14, 39, 46, 81, καὶ 67), ὁπότε ὑπολείπονται μόνον ἡ μετόπη τεθλασμένων (ἀρ. 12 καὶ 31), αἱ σειραὶ ζητοειδῶν ἢ σιγμοειδῶν (ἀρ. 33 καὶ 81, Πίν. 20δ, 25ι), ὡς καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ δίσκου τῶν λαβῶν ψευδοστόμου σταυρὸς (ἀρ. 27). Μικραί, τέλος, γωνίαι καὶ σταυροὶ ἐμφανίζονται ὡς παραπληρωματικὰ μεγαλυτέρων κοσμημάτων ἐπὶ τῶν μεγάλων τριώτων ἀγγείων (ἀρ. 2 καὶ 12, Πίν. 13β,14β,γ).

Περίπτωσιν συνδυασμοῦ εὐθυγράμμου πρὸς καμπυλόγραμμον ἀποτελοῦν αἱ ἐπὶ τῆς βάσεως ἀρ. 85 συστάδες γραμμῶν μεταξὺ δικαμπύλων ὁρίων.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ

Ἑκάστου ἀγγείου ἡ χρονολόγησις ἐπροτάθη εἰς τὸ τέλος τοῦ λήμματος τῆς περιγραφῆς. Βασιζομένη αὕτη εἰς τεχνολογικὰ κριτήρια γίνεται μὲ πολλὴν ἐπιφύλαξιν.

Ἓν πάντως εἶναι τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου καλύπτουν τὸ

33. Ὡς σύνολον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ εὐθύγραμμον τὸ ἐντὸς οἱονεὶ νατουραλιστικοῦ (φυσικοῦ πάντως) περιβάλλοντος ζατρίκιον ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 97 (Πίν. 26δ) ἀγγείου.

μεγαλύτερον μέρος τῆς III A περιόδου, ἡ πρώτη φάσις τῆς ὁποίας ἐκπροσωπεῖται διὰ 18 ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἐντὸς τοῦ τάφου κατάθεσίς των ἐπραγματοποιήθη ἱκανὰ ἔτη μετὰ τὴν κατασκευήν των, πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπομακρυνθῶμεν πολὺ τοῦ κατωτέρου ὁρίου τῆς III A : 1 φάσεως, ἤτοι τῶν περὶ τὸ 1400 π.Χ. χρόνων κατὰ τὴν ἀπόλυτον χρονολόγησιν τοῦ Furumark. Ἐξ ἄλλου ὁμὰς ἀγγείων καὶ εἰδικῶς ἓξ τῶν δέκα ὑψιπόδων κυλίκων ἐμφανίζουν χαρακτηριστικὰ ταυτιζόμενα σχεδὸν πρὸς τὰ τῆς III B περιόδου, κατατασσόμεναι οὕτω εἰς τὴν μεταβατικὴν μεταξὺ III A : 2 καὶ III B φάσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ III A περίοδος καλύπτεται μέχρι τοῦ ἐσχάτου κατωτέρου ὁρίου αὐτῆς.

Πάντα τὰ εἰς τὴν πρώτην φάσιν (III A 1) χρονολογούμενα ἀγγεῖα ἔχουν σαφῆ μινωικὰ χαρακτηριστικά. Εἶναι δὲ ταῦτα κυρίως ψευδόστομοι (7) καὶ κρατῆρες (7). Ἐνδεικτικὸν προσέτι εἶναι ὅτι ἐννέα τῶν ἀγγείων τούτων — ἐπὶ συνόλου δεκατριῶν, ἐφ' ὧν παρετηρήθη ἡ ὕπαρξίς του — φέρουν τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς YM III κεραμεικῆς ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα (βλ. ἀνωτ. σ. 33 σημ. 3). Πρέπει μάλιστα νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ σκεύη καὶ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως (ἀρ. 84, 90, 91, 92, 93) εἶναι μινωικά.

Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα καὶ δὴ καὶ εἰς ἱκανὴν ἀναλογίαν (8 : 10) ἐμφανίζονται ἀπὸ τῆς ἑπομένης φάσεως, τῆς ὡς III A : 1/2 σημειουμένης. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἔχουν ἐντόνως ἀνατολικὰ χαρακτηριστικά, συναπτόμενα εἰδικῶς πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν τῆς Ρόδου, ὥστε ἐκεῖθεν ἀσφαλῶς θὰ ἐγένετο καὶ ἡ εἰσαγωγή των. Οὕτω ἡ πρώτη—διὰ τῆς Ρόδου— ἐπαφὴ τῆς Καρπάθου πρὸς τὸν μυκηναϊκὸν κόσμον πραγματοποιεῖται κατὰ τὰ τέλη τῆς YE III A : 1 ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑπομένης III A : 2 περιόδου, ἤτοι χρόνον τινά, μίαν σχεδὸν γενεάν, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Μυκηναίων βιαίαν κατάληψιν τῆς Ρόδου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς III A : 1 περιόδου, ὡς ἐδείχθη ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος συνοικισμοῦ τῆς Ἰαλυσοῦ [34].

Ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἐπαφὴ αὕτη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ρόδον, φαίνεται εἰρηνική, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου συνύπαρξιν ἀγγείων ἀμφοτέρων τῶν προελεύσεων καὶ τὴν ἐπ' ἀρκετὸν μετὰ ταῦτα διάστημα συνέχισιν τῆς εἰσαγωγῆς μινωικῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς III A : 2 περιόδου, καὶ πιθανῶς ἀρκετὰ ἐνωρὶς (πρβλ. ἀρ. 34) ἐμφανίζονται ἀγγεῖα τινά, σκύφοι ἰδίως, ἀλλὰ καὶ τρίωτα καὶ μία πρόχους (ἀρ. 25), μὴ δυνάμενα εὐχερῶς νὰ καταταγοῦν εἰς μίαν τῶν δύο τεχνοτροπιῶν, ὡς ἐκ τῆς παρατηρουμένης ἀναμείξεως ὑστεροελλαδικῶν καὶ ὑστερομινωικῶν στοιχείων [35]. Ἡ ἐνδιάμεσος αὕτη θέσις διακρίνει καὶ τὰς ἓξ ὑψίποδας κύλικας, τὰς εἰς τὸ ἔσχατον τμῆμα τῆς ὑπὸ τῆς χρήσεως τοῦ τάφου καλυπτομένης περιόδου χρονολογηθείσας, ἤτοι εἰς τοὺς μεταβατικοὺς μεταξὺ III A : 2/III B χρόνους.

Πρὸς τὰς κύλικας ταύτας συνάπτονται καὶ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἐκ Καρπάθου ἀγγεῖα (ἀνωτ. σ. 33 σημ. 3), εἰς ἃ παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ ἀνάμειξις μινωικῶν καὶ μυκηναϊκῶν στοιχείων.

Φαίνεται οὕτω πιθανὸν ὅτι διὰ τῆς γνωριμίας μὲ τὸν μυκηναϊκὸν κόσμον καὶ τῆς διατηρήσεως, συγχρόνως, τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, διεμορφώθη ἐν Καρ-

34. Δημοσίευσις τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Clara Rhodos 10 (1941) 45-178· ταύτην ὅμως πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ συμβουλευθῇ τις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ Settlement (ἔ. ἀ. σ. 33 σημ. 3). Σύντομον διατύπωσιν τῶν πορισμάτων βλ. καὶ παρὰ Stubbings 7.

35. Ἡ ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς κοινῆς YE A : 2 τεχνοτροπίας δεικνύει τοσοῦτο μᾶλλον ἰδιορρυθμίαν, καθ' ὅσον τὴν ἀντίστοιχον περίοδον χαρακτηρίζει μεγάλη ὁμοιογένεια κεραμεικῆς. Βλ. Furumark 521 καὶ Stubbings 17 καὶ 31. Τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας ταύτης ἐχρονολογήθησαν ἄνευ τῆς ἐνδείξεως YM (ὑστερομινωικὸν) καὶ YE (ὑστεροελλαδικὸν) εἰς τὰ οἰκεῖα λήμματα τοῦ καταλόγου.

πάθῳ ἰδιότυπος μυκηναϊκὴ τεχνοτροπία χαρακτηριζομένη ἀπὸ τὴν ἀφομοίωσιν μινωικῶν στοιχείων.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς διὰ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ προσεγγίσεως τῆς νήσου πρὸς τὸν μυκηναϊκὸν κόσμον τοῦ ΝΑ Αἰγαίου δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ εἰς τὴν ἐπίκαιρον θέσιν, ἣν κατέχει ἡ νῆσος ἐπὶ τῆς ἀπὸ Ρόδου εἰς Αἴγυπτον θαλασσίας ὁδοῦ[36]. Οὕτω ἡ συμπτωματικὴ ἴσως ἀνεύρεσις τοῦ τάφου παρὰ τὸ κυριώτερον, εἰς τὰ ΝΑ, ἀγκυροβόλιον τῆς νήσου ἀποβαίνει ἐνδεικτική. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πρὸς Κύπρον ὁδὸν ἡ νῆσος κατέχει ἐπίκαιρον θέσιν, ἡ ὕπαρξις δὲ μινωικοῦ ἐμπορίου μὲ τὴν μεγαλόνησον διεπιστώθη ἐσχάτως[37].

Εἶναι, ἐν τούτοις, πιθανὴ καὶ ἡ μονιμωτέρα ὑπὸ Μυκηναίων κατοίκησις τῆς νήσου καὶ ἡ συνύπαρξις μινωικῶν καὶ μυκηναϊκῶν συνοικισμῶν[38], ὅπως φαίνεται ὅτι συνέβη προηγουμένως ἐν Ρόδῳ (ἀνωτ. σ. 75 σημ. 34), ἔνθα τὰ ταφικὰ εὑρήματα μαρτυροῦν μυκηναϊκὴν οἴκησιν ἀπὸ τῆς ΙΙ Β περιόδου, πρὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑπομένης περιόδου βιαίας κατακτήσεως τῆς νήσου.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἔλλειψις ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ ἡ ἀπουσία μεταγενεστέρων εὑρημάτων καθιστοῦν δυσχερῆ τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς. Αὕτη πάντως φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ΥΜ ΙΙΙΑ : 1 περιόδου καταστροφὴν τῆς Κνωσοῦ. Παρετηρήθη ἄλλωστε[39] ὅτι ἡ ἀνατολικὴ Κρήτη εἰδικῶς γνωρίζει ἔκτοτε νέαν ἀκμὴν ὀφειλομένην ἴσως εἰς τὴν ἐκμηδένισιν μιᾶς ἐντόνως ἀπολυταρχικῆς καὶ συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀντιστοιχοῦν καὶ τὰ μινωικὰ κτερίσματα τοῦ τάφου.

Ἡ ἀνεύρεσις, προσέτι, ὅπλων — καὶ μάλιστα κάτωθι πάντων τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων — ἐντὸς τοῦ τάφου, ὅπου τὸ ἥμισυ τῶν κτερισμάτων εἶναι μινωικῆς προελεύσεως[40], μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν ἐγχωρίων πολεμικῶν γενῶν, ἕνεκα ἴσως τῆς ὁποίας ἐδυσχεράνθη ἡ ὁλοκληρωτικὴ καὶ ἄμεσος ὑπὸ τῶν Μυκηναίων ὑποταγὴ τῆς νήσου, ἀντὶ δὲ ταύτης φαίνεται ὅτι ἐπετεύχθη εἶδος συμβιβασμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν συμβίωσιν, καὶ πιθανῶς καὶ τὴν ἀνάμειξιν, τῶν δύο στοιχείων εἰς ἑνότητα ἀντικατοπτριζομένην εἰς τὴν παραγωγὴν ἰδιομόρφου ἐγχωρίου κεραμεικῆς.

Σ. Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

36. Πρβλ. καὶ H. L. Lorimer, Homer and the Monuments, London 1950, σ. 60.

37. Βλ. BSA 55 (1960) 109-127, πρβλ. καὶ ἀνωτ. εἰς ἀριθ. 26.

38. Ἡ ἀρχαία παράδοσις (Διόδωρος V. 54.4, πρβλ. καὶ Θουκυδίδης I. 4), γνωρίζει μινωικὴν τῆς νήσου κατάκτησιν, ἀναφέρει δὲ ὅτι «πολλαῖς γενεαῖς ὕστερον» ἡ νῆσος ἀπῳκίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀργείου Ἰόλκου.

39. Pendlebury, The Archaeology of Crete, London 1939, 241· Furumark, Settlement 265 καὶ τοῦ αὐτοῦ, The Mycenaean Pottery, Chronology, Stockholm 1941, 104. Πρβλ. καὶ Lorimer ἔ. ἀ. 24 καὶ 61 ὑποθέτουσαν καὶ συμμαχίαν μεταξὺ ἀνατολικῆς Κρήτης καὶ Καρπάθου στρεφομένην κατὰ τῆς Κνωσοῦ κατὰ τὸν 15ον π. Χ. αἰ. Περὶ τῆς συνεχίσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κνωσοῦ καὶ P. Demargne, La Grète dédalique, Paris 1947, 56 (Πρβλ. καὶ PM II 550-551, IV 236, 356).

40. Σημειωτέα καὶ ἡ παρουσία ὀλίγων ἀρχαιοτέρων ἢ καὶ σχεδὸν συγχρόνων τάφων πολεμιστῶν εἰς Κρήτην. Διὰ τὰ πρόσφατα μάλιστα εὑρήματα βλ. BSA 47 (1952) 243-4 καὶ 51 (1956) 81-99, μὲ καταγραφὴν ὅλων τῶν συναφῶν τάφων εἰς σελ. 83 σημ. 2.

ΠΡΩΤΟΑΤΤΙΚΟΣ ΑΡΥΒΑΛΛΟΣ

Σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀπὸ πρώιμα πρωτοαττικὰ ἀγγεῖα ποὺ τὸ σχῆμα τους, ἀντίθετα μὲ τὴν ἀττικὴ κατασκευή τους, εἶναι «πρωτοκορινθιακό» [1], μαρτυρεῖ πὼς οἱ ἀττικοὶ κεραμεῖς στὴν πρώιμη ἐκείνη ἐπίδοση εἶχαν δεχτῆ δυνατὰ τὴν ἐπίδραση τῶν συναδέλφων τους τῆς Κορίνθου (AJA 46 (1942) 46). Ἀντιγράφουν τὰ «μικκύλα» προϊόντα τῶν πρωτοκορινθιακῶν ἐργαστηρίων, τοὺς «μυρηροὺς» κυρίως ἀρυβάλλους καὶ τὶς λεπτοκέλυφες κοτύλες. Ὅλες ὡστόσο οἱ ἀπὸ πολὺν καιρὸ γνωστὲς αὐτὲς ἀπομιμήσεις [2]

1. Τὸ σχῆμα τοῦ σφαιρικοῦ ἀρυβάλλου χαρακτηρίζεται ὡς «πρωτοκορινθιακό», γιατὶ στὴν Κόρινθο βρῆκε στὸ τέλος τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. τὴν τελείωσή του. (Ἡ σχετικὴ βιβλιογρ. παρὰ Kübler, Kerameikos V1, 153). Ἡ καταγωγὴ τοῦ σχήματος εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα «ἀνατολίτικη» (Kübler, ὅ.π., 154. J. K. Brock, Fortetsa, 160). Εἰσάγεται κατὰ τὸν Brock στὴν Κόρινθο γύρω στὰ 800 π.Χ., δὲ λείπουν ὅμως ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πρωτογεωμετρικὰ παραδείγματα (Excav. Corinth VII, ἀριθ. 16 - 18).Τὸ «πρωτοκορινθιακὸ» σχῆμα σχετίσθηκε πολλὲς φορὲς ὡς τώρα μὲ τὴν Κρήτη ἀπὸ τὸν H.Payne καὶ ἄλλους (Fortetsa, πίν. 96,1343,1323,1354, ὄψιμα γεωμετρικὰ καὶ πρώιμα Ἰδαῖα παραδείγματα. Βλ. καὶ Perachora II, 9 κέ.). Ὁ Boardman ὡστόσο (The Cretan Collection in Oxford, 96, σημ. 12) σωστὰ παρατηρεῖ πὼς οἱ πρωτοκορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι εἶναι ποιοτικὰ πολὺ ἀνώτεροι καὶ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ γνώμη τοῦ Brock, πὼς μπορεῖ νὰ ἦλθε τὸ σχῆμα στὴν Κόρινθο ἀπὸ τὴν Κρήτη. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ἀγνοήση κανεὶς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Ὀξφόρδης (Boardman, ὅ.π. σ. 56 ἀριθ. 240 καὶ πίν. XVIII, ἀπὸ τὸ Δικταῖον ἄντρον. H. Payne, NC 6 εἰκ. 3α. CV Oxford II, πίν. I, 1. Desborough, Protogeom. Pottery, 255). Ἴσως ἡ ἀμφιβολία του γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἀρυβάλλου νὰ εἶναι σωστὴ καὶ νὰ κατεβαίνη ἡ ἡλικία τοῦ ἀγγείου στὸν 9ον αἰ. Ἡ σύνθεση ὡστόσο τῆς διακόσμησης τοῦ ὤμου του θυμίζει ἀκόμη τὴ διακόσμηση ψευδοστόμων ἀμφορέων. Πρβλ. καὶ τὸν προφανῶς κρητικὸ ἀρύβαλλο αὐτόθι σ. 100, ἀριθ. 465, πίν. XXXIV, τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Βλ. καὶ ἐδῶ σ. 81.

Στὴν Ἀττικὴ τὰ πιὸ παλαιὰ παραδείγματα (δύο) προέρχονται ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ (Kübler, Kerameikos V1, 71, 142 κέ. 146 κέ. 153 κέ. 254, 271 καὶ πίν. 139,1, ποὺ τὸ σχῆμα του εἶναι ἀκόμη κάπως ἀσταθὲς καὶ χρονολογεῖται γύρω στὰ 740 π.Χ. καὶ πίν. 139,2 ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 730 π.Χ.). Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ μὲ τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμησή τους θὰ πρέπει νὰ ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἀπὸ μιὰ «πρωτοκορινθιακὴ» προβαθμίδα τῶν παλαιοτέρων «κυμαίων» παραδειγμάτων. Τὰ «ὑπογεωμετρικὰ» παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι νεώτερά τους (Eva T. H. Brann, The Athenian Agora, VIII, 1962, σ. 38 κέ. ἀριθμ. 65 κέ. καὶ πίν. 4).

2. Ἂν καὶ ἀπὸ πολὺν καιρὸ τώρα παρατηρήθηκε πὼς ἔχουμε ἀπομιμήσεις πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων στὴν Ἀττική, δὲν ἔχουμε ἀκόμη μιὰ συνολικὴ συγκέντρωση τοῦ ὑλικοῦ. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ἀρχίζει μὲ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας. AE 1898, πίν. 2, 12 (Ἐλευσίς). BSA 12 (1905/6) 90 εἰκ. 11 κέντρον (Κυνόσαργες). Μόνωτο ἀγγεῖο μὲ πλαστικὸ λαιμό, Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀριθ. 2378. JdI 21 (1906) 119 εἰκ. 1. K.F. Johansen, Les Vases Sicyoniens, 17, 173 κέ. Τὸ παράδειγμα εἶναι καλὸ καὶ γιὰ τὸ κόκκινο «βερνίκι». Εὕρημα Φαλήρου, Ἀρχ. Δελτίον, 2 (1916) 33 κέ. εἰκ. 1 - 6.36 εἰκ. 31, 2.40 γ. Ἀναδημοσιεύει τὸ εὕρημα ὁ R. Young AJA 46 (1942) 23 κέ. καὶ ἡ μελέτη του εἶναι βασικὴ γιὰ τὸ θέμα μας. Βλ. καὶ BSA 35 (1934/5) 214. Ἀρχ. Δελτ. 6 (1920/1) 132-33, εἰκ. 2-3 (Σπάτα). Γιὰ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορὰ Βλ. Hesperia Suppl. II, 22 κέ. καὶ τώρα Eva T. H. Brann, ὅ.π. σ. 6 καὶ 50 κέ. ἀριθ. 154, 159, 162, 164, 166 - 168 καὶ πίν. 9. Κοτύλη Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου 15271, AJA 44 (1940) πίν. 28,2. Κοτύλη Κεραμεικοῦ (Kübler, Kerameikos V1, 82, 240 καὶ πίν. 132, ἀριθ. εὐρ. 1355). Κοτύλες συλλογῆς Πανεπιστημίου Tübingen ἀριθ. 5480 (Kübler, Altatt. Mal. σ. 6, εἰκ. 2 - 3, γύρω στὰ 730 π.Χ.). Κοτύλη συλλογῆς Βλαστοῦ (BSA 42 (1947) 147 εἰκ. 6β). Πέρα ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀναφερό-

εἶναι ζωγραφισμένες λίγο πολὺ ἀπὸ χέρια δεύτερης σειρᾶς (AJA 46 (1942) 54). Ἔτσι κανένας «κορινθιάζων» πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος δὲ φτάνει τὴν τελειότητα τοῦ κάπως σφαιρικοῦ ἀκόμη ἀγγείου ποὺ βλέπουμε στοὺς Πίνακες 27, 28 καὶ στὸ Σχέδιο 1[3].

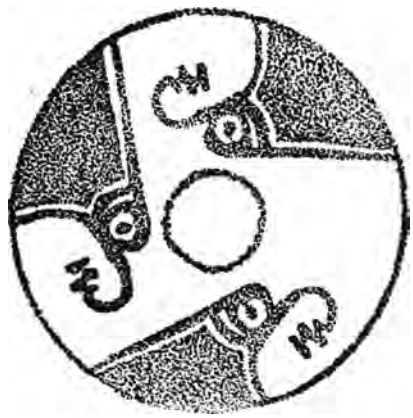

Σχεδ. 1. Ἡ διακόσμηση τοῦ ἀρυβάλλου Θεσσαλονίκης. Μέγεθος πραγματικό

Τὸ ἀγγεῖο βρίσκεται στὴ μικρὴ συλλογὴ τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὁ πηλός του εἶναι κατακόκκινος, ἀττικός. Κόκκινο εἶναι καὶ τὸ «βερνίκι» του[4]. Ὕψος τοῦ ἀγγείου 0,074 μ. Μεγαλύτερη διάμετρος 0,07 μ. Αὐτὸ σημαίνει σημαντικὸ ἄπλωμα τοῦ σχήματος στὸν ὦμο. Διάμετρος τοῦ στομίου 0,023 μ. Τῆς βάσης 0,031 μ. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἀκόμη ἀκαθάριστο· δὲ μπῆκε ποτὲ σὲ καμιὰ διάλυση ὀξέος. Μονάχα ποὺ τὸ ἔξυσαν κάποτε λιγάκι. Ἔτσι σώζεται ἀκόμη τὸ ἴζημα τῆς ἐπίχωσης, μέσα στὴν ὁποία βρέθηκε, σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν τοιχωμάτων του καὶ κυρίως στὴν κάτω κυματιστὴν ἐπιφάνεια τῆς βάσης του. Τὸ ἀντίθετο πρὸς τὴ λαβὴ

μενα παραδείγματα ἔχουμε τοὺς ἑξῆς πρωτοαττικοὺς ἀρυβάλλους καὶ κοτυλίσκες ποὺ εἶναι ἀπομιμήσεις πρωτοκορινθιακῶν. Ἐθνικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, κοτύλη ἀριθ. εὑρ. 17641. Βερνίκι κόκκινο (Φάληρο). Ἀρύβαλλοι ἀριθ. 15978 (Φάληρο), 18031 (προέλευση ἄγνωστη 1951), 18561 καὶ 18630 (Συλλογὴ Ἐμπεδοκλέους). Κοτυλίσκες 14437, 14446 καὶ 14447 (τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου αἰ., Ἀνάβυσσος. «Βερνίκι» κόκκινο).

Στὸ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου βρίσκεται ὁ ὑπ. ἀριθ. 651 ἀρύβαλλος (Sieveking-Hackl 651, πίν. 28 καὶ εἰκ.79, ἐδῶ Πίν. 29 μὲ τὴν εὐγενικὴ παραχώρηση τῶν φωτογραφιῶν καὶ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιευθοῦν ἀπὸ τὸν καθ. κ. D. Ohly), ποὺ ὁ R. Lullies δίκαια δὲν τὸν περιέλαβε στὸ CV München 3 μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀριθ. 6561 καὶ 6562 (πίν. 142), γιατὶ δὲν εἶναι πρωτοκορινθιακός. Ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου εἶναι φαιὸς καὶ ἔχει ψήγματα μαρμαρυγία. Τὸ «βερνίκι» εἶναι ἁμαυρὸ καστανό, κάπως μεταλλικό. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου εἶναι περίπου ἴδιο μὲ τοῦ δικοῦ μας. Ἡ διάταξη τῆς γραμμωτῆς διακόσμησης ὄχι τόσο ἀκριβής. Στὸν ὦμο ἔχουμε τρία ψάρια. Φέρεται ὡς προερχόμενο ἀπὸ τὴν Κύμη. Κάποια ἔρευνα ὡστόσο στὸ παλαιότερο εὑρετήριο, γιὰ τὴν ὁποία θερμὰ εὐχαριστῶ τὸν καθ. κ. H. Diepolder, ἔδειξε ὅτι δέκα συνολικὰ ἀγγεῖα τῆς συλλογῆς τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου φέρονται στὸν ἴδιο ἀριθμὸ 2290 ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰταλία. Πιὸ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, Κόρινθο, Κύμη. Ἐπειδὴ τὸ ὑπ'ἀριθ. 651 (ἐδῶ Πίν. 29) ἀντιστοιχεῖ στὴ στήλη ὅπου ἀναγράφεται ἡ λέξη Κύμη, εὔκολα στὸν κατάλογο τῶν Sieveking - Hackl ἀναγράφηκε ὡς προερχόμενο ἀπὸ τὴν Κύμη.

Πρωτοαττικὰ εἶναι τὸ ληκυθίδιο τοῦ Μουσείου Δήλου (Délos, XV, πίν. II A12. Eva T. H. Brann ὅ.π. σ. 38) καὶ ὁ ἀρύβαλλος (Délos, XVII, πίν. I. XV, 14, ποὺ εἶναι καὶ καμένος).

Στὴν ἀποθήκη τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κεραμεικοῦ ὁ συνάδελφος κ. F. Willemsen εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δείξη ἕνα μικρό, συνολικὸ εὕρημα, ποὺ εἶναι διδακτικὸ γιὰ τὸ θέμα μας. Στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ βρέθηκε τὸ 1962 ἕνας πρώιμος, ἀλλὰ κατώτερης ποιότητας, πρωτοαττικὸς ἀμφορέας καὶ μαζί του μιὰ κοτύλη καὶ ἕνας ἀρύβαλλος. Στοιχεῖα τῶν ἀγγείων Η 283, 62. Ὁ πηλὸς τῶν δυὸ ἀγγείων δὲν εἶναι ὁπωσδήποτε κορινθιακός, ἀλλὰ ὄχι καὶ κατακόκκινος ἀττικός. Εἶναι σκοῦρος φαιός, ὅπως ἀκριβῶς τοῦ ἀγγείου Πίν. 29. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἀσφαλῶς πρωτοαττικά.

3. Γιὰ τὶς φωτογραφίες τῶν Πινάκων 27-28 εἶμαι ὑποχρεωμένος στὸν συνάδελφο κ. Μ. Ἀνδρόνικο, γιὰ τὰ Σχέδια 1 καὶ 2 στὶς Δες Ν. Τραυλοῦ καὶ Αἴ. Πλάτωνος.

4. Τὸ κόκκινο ἐθελημένο «βερνίκι» εἶναι πολὺ συνηθισμένο τόσο στὰ γεωμετρικὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα, ὅσο καὶ στὰ πρωτοαττικά. Καλύτερο παράδειγμα εἶναι ὁ πρωτοαττικὸς πίνακας ἀπὸ τὸ Σούνιο στὸ Ἐθνι-

μέρος τοῦ σώματός του ἔχει κάπως ἀπολεπισθῆ. Ἡ τρίτη προτομὴ τοῦ ὀρνέου ἔχει μιὰ τρύπα στὸ κεφάλι της, ἡ δεύτερη μιὰν ἄλλη λίγο κάτω ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ ράμφους.

Ἂν καὶ σὲ ἀναρτημένο στὴ λαβὴ τοῦ ἀγγείου δισκάριο καὶ ἐπάνω στὸ σῶμα του εἶναι γραμμένος ὁ ἀριθμὸς 24, δὲν ξέρουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν προέλευσή του, μιὰ ποὺ δὲν ἔχουμε σήμερα τὸ εὑρετήριο στὸ ὁποῖο ἀντιστοιχοῦσε κάποτε αὐτὸς ὁ ἀριθμός [5]. Προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ μιὰ μικρὴ δωρεὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ποὺ ἔγινε στὰ χρόνια ποὺ πρωτοϊδρύθηκε τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τότε, ἡ δεύτερη σειρὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου ἔκανε τὴ λαμπρὴ διαδρομή της. Οἱ λίγες αὐτὲς γραμμές, ποὺ συνοδεύουν τὸ «ἐράσμιο» τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀρχαίας μικροτεχνίας, εἶναι εὐχὲς θερμότατες γιὰ τὴ εὐοίωνη συνέχιση τοῦ περιοδικοῦ.

Ἡ κωνικὴ βάση τοῦ ἀγγείου, ποὺ περιβάλλει κυματιστὴ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια, ἦταν ἀρχικὰ ἐνιαῖα βαμμένη. Ἀκολουθοῦν ὕστερα δυὸ ἀρκετὰ πλατειὲς δαχτυλιδωτὲς ταινίες καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὲς εἰκοσιτρεῖς στενές, λεπτὲς δαχτυλιδωτὲς γραμμές, ποὺ ζώνουν τὸν κορμὸ τοῦ ἀγγείου καὶ τελειώνουν ψηλὰ στὸν ὦμο του. Πρβλ. τὸν λίγο παλαιότερο πρωτοκορινθιακὸ ἀρύβαλλο ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες (H. Payne, PV, πίν. 5, 1) ποὺ ἔχει εἰκοσιμιὰ γραμμὲς καὶ ἐπάνω στὸν ὦμο «ἄστρο» καμωμένο ἀπὸ τέσσαρα γραμμωτὰ τρίγωνα ἢ τὸν ἀρύβαλλο σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ (R. Lullies, Eine Sammlung Griech. Kleinkunst, München 1955, 18 ἀριθ. 32 εἰκ. 13, 32) μὲ ἄστρο στὸν ὦμο, καμωμένο ἀπὸ περισσότερα τρίγωνα.

Ἐπάνω στὸν ὦμο, μέσα σὲ κύκλο, ποὺ εἶναι στὴν πραγματικότητα ἡ τελευταία δαχτυλιδωτὴ γραμμή, ἔχουμε τρεῖς προτομὲς ἀπὸ ὄρνεα πρὸς τὰ δεξιά μας, βαλμένες ἀχτινωτά. Ἀπὸ τὸ κυρτὸ ράμφος τους κρέμεται σχηματοποιημένη ἡ λεία, σὰν τὸ γράμμα W. Οἱ προτομὲς ἀποδίδονται μὲ «γραπτὸ» περίγραμμα, ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ ἐδαφόχρωμο (ἄβαφο) ἐσωτερικὸ (ausgesparte Innenzeichnung) καὶ μὲ ἐνιαῖα βαμμένο πυρήνα (Πίν. 28 καὶ Σχεδ. 1).

Στὸ λαιμὸ τοῦ ἀγγείου ἔχουμε τρεῖς δαχτυλιδωτὲς γραμμές. Ἄλλους τόσους συγκεντρικοὺς κύκλους στὸν ἀποσαθρωμένο κάπως δίσκο τοῦ στομίου του, ποὺ κλίνει λοξὰ πρὸς τὰ μέσα. Ἀπὸ αὐτοὺς μονάχα οἱ δυὸ διατηροῦνται καλά. Στὴ ράχη τῆς κάθετης λαβῆς ἔχουμε ἕντεκα μικρὲς ὁριζόντιες γραμμές, ποὺ ὅσο ἀνεβαίνουν πρὸς τὸ κύρτωμά της γίνονται καὶ πιὸ ἐλλειψοειδεῖς (Πρβλ. Nsc. 1895, 151 εἰκ. 37, μὲ ψάρια στὸν ὦμο).

Στὴν ὑποσημείωση 1 δίνεται ἡ παλαιότερη καὶ ἀπὸ τὰ «κυμαῖα» ἀκόμη παραδείγματα μορφὴ τοῦ «πρωτοκορινθιακοῦ» ἀρυβάλλου. Γιὰ τὸ «κυμαῖο» σχῆμα τοῦ ἀρυβάλλου Θεσσαλονίκης πρβλ. τοὺς λίγο παλαιοτέρους του πρωτοκορινθιακούς : ἀπὸ τὴν Κύμη, Mon. Ant. XXII (1913) 235 κέ., εἰκ. 79, 283 πίν. 43, 8. K. Friis Johansen, Les Vases sicyoniens, 16 κέ. Ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες (νεκρόπολη Fusco), Nsc. 1895, 337, 151 εἰκ. 37 καὶ 219. 136 εἰκ. 15. Johansen, Les Vases sicyoniens, 18, πίν. IV, 3. H. Payne, NC, πίν. I,1. PV, πίν. 5,1. AJA 62 (1958) 259 πίν. 56. Mon. Ant. XXV (1919), 199 κέ. εἰκ. 133α. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ πηγαίνουν μαζὶ μὲ τὴν ὁμάδα τῶν ζαρκαδιῶν (Hirschkuhgruppe) τοῦ J.L. Benson (Die Geschichte der korinth. Vasen, Basel 1953, 13 ἀριθ. 2-3. Πρβλ. H. Payne,

κὸ Μουσεῖο (AE 1917, 209. BSA 35 (1934/5) 173 πίν. 40β). Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ στὴν ὑποσημ. 2 ἔχουν κόκκινο «βερνίκι».

5. Βλ. Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης, Z (1956) 107 καὶ σημ. 2.

PV, 20 καὶ πίν. 5, 3) καὶ ποὺ ὁ Kübler (Kerameikos V1, 155) χρονολογεῖ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 725 π.Χ. ἐνῶ ὁ Benson στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου αἰ. Ὁ ἀρύβαλλος ἀπὸ τὴν νεκρόπολη τοῦ Τάραντος (Annuario 37 - 38 (1959 - 60) 8 εἰκ. 1α) μπορεῖ νὰ προηγῆται ἀκόμη ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν ἀγγείων μὲ προτομὲς (Benson, ὅ.π.σ. 14) καὶ ἀπὸ τὸ δικό μας ἀγγεῖο, ποὺ ἀνήκουν ὁπωσδήποτε μέσα στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. Νεώτερος ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀγγεῖα εἶναι ὁ ἀρύβαλλος ἀπὸ τὴ Γέλα (H. Payne, NC, πίν. I, 6 - 7), ποὺ χρονολογεῖται πιὰ στὰ 690 π.Χ.

Ὅτι ὡς πρὸς τὶς «δαιμονικὲς» προτομὲς τῶν ὀρνέων ὁ πρωτοαττικὸς τεχνίτης ἀντιγράφει πιστὰ τὰ τρία πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα (ἀρυβάλλους) τῆς πρώιμης πρωτοκορινθιακῆς ὁμάδας 1 μὲ τὶς προτομὲς ὀρνέων (Vogelprotomengruppe τοῦ Benson ὅ.π., σ. 14,3) εἶναι ἀμέσως ὁλοφάνερο (Σχεδ. 2).

Σχεδ. 2. Mon. Ant. XXII, Πίν. XLIII,3

Ἀπὸ τὰ τρία ὡς τώρα γνωστὰ παραδείγματα τῆς ὁμάδας ἐκείνης, στὰ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 (γιὰ τὸ ὑπ'ἀριθ. 1, Νεαπόλεως βλ. τώρα καὶ Kübler, Kerameikos V1, 155, ὅπου χρονολογεῖται ἴσως λίγο ψηλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 725 π.Χ., γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2, Μονάχου βλ. τώρα καὶ CV München 3, πίν. 142, 9, ὅπου ἀναφέρεται καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 3, Νεαπόλεως) οἱ προτομὲς τῶν ὀρνέων ποὺ εἶναι περισσότερες ἀπὸ τρεῖς, βρίσκονται στὴ ζώνη τῆς σφαιρικῆς κοιλιᾶς τους. Στὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ὅμως καὶ τρεῖς εἶναι καὶ ἐπάνω στὸν ὦμο βρίσκονται, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸ δικό μας ἀγγεῖο. Καὶ σ'αὐτὸ πάλι τὰ «γράμματα» W δὲν κρέμονται ἀπὸ τὸ ράμφος, ἀλλὰ εἶναι σκόρπια στὸ ἔδαφος (ἐδῶ Σχεδ. 2), ὅπως σὲ ἕνα ἄλλο λίγο παλαιότερο ἀγγεῖο (Pfuhl, MuZ, πίν. 7, 28) ἔχουμε ἀνάμεσα σὲ γραμμωτὰ τρίγωνα τὸ «γράμμα» M. Ἀκόμη καὶ στὰ τρία ἀγγεῖα οἱ προτομὲς κατευθύνονται πρὸς τὰ ἀριστερά μας, ἐνῶ στὸ δικό μας πρὸς τὰ δεξιά μας.

Καὶ οἱ μελανόμορφες προτομὲς ἀπὸ γρύπες τῆς ὑπ' ἀριθ. 142 οἰνοχόης ἀπὸ τὸν Ἀετὸ (Ἰθάκη), ποὺ ὁ Benson (ὅ.π.σ. 14 καὶ 131) προσγράφει στὴν ἴδια ὁμάδα τῶν ἀγγείων μὲ προτομὲς ἀπὸ ὄρνεα, εἶναι ἀκόμη μιὰ πρώιμη πρωτοκορινθιακὴ 2 δημιουργία, παρ' ὅλο ποὺ ἔχουμε πιὰ σ' αὐτὲς μερικὲς φειδωλές, ἐγχάρακτες λεπτομέρειες καὶ κάποια «διακοσμητικὴν αἴσθηση» (Benson, ὅ.π.σ. 131, ἀριθ. 1144).

Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ζωγράφου τῆς ὁμάδας τῶν ἀγγείων μὲ προτομὲς ἀπὸ ὄρνεα συγγενεύει ἀκόμη καὶ ἡ παράσταση προτομῆς πουλιοῦ καὶ πτήσης συνάμα, σὲ «συνίζηση», στὸν κομματιασμένο ἀρύβαλλο ἀριθ.235 πάλι ἀπὸ τὸν Ἀετὸ (BSA 43 (1948) 50

κέ. εἰκ. 35 καὶ πίν. 13), ποὺ ὁ Benson (ὅ.π. σ. 131 ἀριθ.1152) χαρακτηρίζει ἀκόμη ὡς πρώιμη πρωτοκορινθιακή.

Τὸ θέμα, προτομὲς ὀρνέων καὶ ἡ τεχνική του, παρουσιάζεται στὸν ὦμο μιᾶς «μικκύλης» ραμφόστομης οἰνοχόης τοῦ Μουσείου Χανίων, ποὺ προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴ νεκρόπολη τῆς Κυδωνίας (Forschungen auf Kreta 1942, 1951, 79,5 καὶ πίν. 52,1. CV München 3, στὸν πίν. 142, 9). Εἶναι κρῖμα ποὺ ἡ «ὕστατη μινωικὴ» αὐτὴ οἰνοχόη δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθῆ μὲ ἀκρίβεια. Δὲ φαίνεται ὅμως πὼς μπορεῖ καὶ νὰ προηγῆται χρονικὰ ἀπὸ τὴν πρωτοκορινθιακὴ ὁμάδα τῶν ἀγγείων μὲ προτομὲς ἀπὸ ὄρνεα. Ἔτσι δὲν μπορεῖ, ὅπως φαίνεται, νὰ συνάψη κανεὶς μὲ τὴν κρητικὴ τέχνη (βλ. καὶ σημ. 1) τὴν ἀναμφισβήτητη ἐξάρτηση τοῦ θέματος ἀπὸ τὴ μνημειώδη ζωγραφική. Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ μὴν παραλείψη κανεὶς νὰ σχετίση τὴν παράσταση τῆς οἰνοχόης μὲ τὴν παράσταση ἑνὸς ἄλλου ἀγγείου τοῦ ἴδιου Μουσείου (Forschungen auf Kreta, σ. 75, πίν. 3, 1, 50. 740), ὅπου οἱ ἀλλεπάλληλες σειρὲς ἀπὸ 7, 7 καὶ 9 πουλιά, ἔχουν ἀκόμη κάτι ἀπὸ τὴ μινωικὴ φυσιοκρατία!

Πρωτοκορινθιακὴ ἐπίδραση θὰ πρέπει νὰ δῆ κανεὶς ἀκόμη καὶ στὸν κυκλαδικὸ (;) ἀρύβαλλο στὴ Θήρα (Pfuhl, AM 28 (1903), Beil. 33, 14. Φωτογραφία Γερμανικοῦ Ἀρχ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν Κ 41, ἀριθ. 885), ὅπου ὡστόσο ἡ πηγαία κορινθιακὴ δημιουργία δὲν ἀποδίδεται μὲ τὴν ἴδια πρωτοαττικὴ «ἀκρίβεια», ὅπως στὸ δικό μας ἀγγεῖο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς προτομὲς ἀπὸ λεοντάρια, τέρατα καὶ ἄλογα τῶν διαφόρων κυκλαδικῶν ἐργαστηρίων (Délos, XV, πίν. XXIII, 11α-β, XXIV, 11c. Délos, XVII, πίν. XXIX 6 καὶ 10), ἂν ἐξαιρέση φυσικὰ κανεὶς γιὰ τὴν ὑψηλὴ ποιότητά τους τὰ λαμπρὰ «παριανὰ» παραδείγματα (Délos, XVII, πίν. XVα-β, XVIII, group C, ἀριθ. 1 κέ.).

Τὰ δυὸ μεγάλα καλλιτεχνικὰ κέντρα, ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Κόρινθος, ἀκολουθοῦν στὰ γεωμετρικὰ χρόνια δυὸ διαφορετικοὺς δρόμους. Ἡ ἀττικὴ ἀγγειογραφία, ἂν καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ κίνηση καὶ μιὰ πολυχρωμία (Buschor, Gr. Vasen, 18 κέ. καὶ εἰκ. 12 - 17. Rumpf, MuZ, 25 κέ. Benson, ὅ.π. 66 καὶ 81), ἐπιμένει ἀκόμη στὴν ὑποταγὴ τῆς παράστασης τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικὰ τῆς ζωῆς μέσα στὸ πλαίσιο τῆς συνολικὰ γεωμετρικῆς διακόσμησης καὶ ὅταν ἀκόμη πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. παίρνουν οἱ μορφὲς ὅλο καὶ περισσότερο «μένος». Ἡ γεωμετρικὴ παράσταση, εἴτε γιὰ τὴν «ἑνορατικὴ» ἀπόδοση τοῦ γύρω κόσμου πρόκειται, εἴτε γιὰ τὸ ἀφηρημένο καὶ στὴ σύλληψή του κόσμημα, εἶναι ὡστόσο ἁπλῶς μιὰ ἐπιφάνεια.

Ἀντίθετα μὲ τὴν ἀττική, ἡ κορινθιακὴ γεωμετρικὴ διακοσμητικὴ εἶναι λίγο «θλαστή», τσακιστὴ (Buschor, Gr. Vasen, εἰκ. 23-34· Benson, ὅ.π.σ. 66) καὶ σ'αὐτὸ ὀφείλεται ἡ ξεχωριστὴ ἀγάπη τῶν ἐργαστηρίων της γιὰ τὴν ἁπλή, γραμμωτὴ διακόσμηση, τόσο στὰ μεγαλύτερα σχήματα ὅσο καὶ στὰ «μικκύλα» προϊόντα τους.

Ἡ πρωτοκορινθιακὴ παράσταση ὅμως καὶ μαζί της ὕστερα καὶ κάθε σύγχρονη κατὰ τόπους δημιουργία (κρητική, κυκλαδική, ἀττική) παίρνει μιὰν ἀληθοφανῆ σωματικότητα (F. Matz, Griech. Kunst I, 214). Ἡ σωματικότητα αὐτὴ εἶναι τὸ φανέρωμα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀλλαγῆς, τῆς γέννησης δηλ. τῆς μνημειώδους ζωγραφικῆς, ποὺ ὁ Πλίνιος τὴν προσγράφει στοὺς Κορινθίους καὶ κανεὶς πιὰ σήμερα δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς πληροφορίας του (Rumpf, MuZ, 32 κέ. καὶ σημ. 6. Benson, ὅ.π. σ. 65 κέ. 81 κέ.).

Ὁ σωματικὸς ὄγκος καὶ ἡ ἐκφραστικότητα εἶναι τὸ γνώρισμα καὶ ἄλλων πρωίμων πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων, ἀλλὰ κυρίως τῶν ἀγγείων τῆς ὁμάδας μὲ προτομὲς ἀπὸ ὄρνεα, ποὺ θὰ πρέπει οἱ κεραμεῖς νὰ τὰ χρωστοῦν στὴν παρόρμησή τους ἀπὸ τὴ μνη-

μειώδη ζωγραφική. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἔρχεται τώρα, γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 8ου αἰ., σὲ μιὰ ὁλοκληρωμένη ἀντιπαράσταση τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸν γύρω κόσμο. Ἀλλοιώτικα δὲν μπορεῖ νὰ ἑρμηνευθῆ ἡ «δαιμονικὴ» ἐκφραστικότητα τῶν μορφῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ θὰ τὴ διαδεχθῆ μιὰ «πιὸ ρέουσα κινητικότητα» τοῦ σχεδίου.

Ἡ τελευταία αὐτὴ φάση δὲν παρουσιάζεται ἀκόμη στὴν ὁμάδα τῶν ἀγγείων ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἔχη ὑπόψη του τὸ δικό μας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λείπει ἀκόμη ὁλότελα καὶ τὸ κόσμημα, λείπει δηλ. ἡ διακοσμητικὴ πιὰ διάθεση. Καὶ ἡ λιτὴ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ παράσταση τῆς προτομῆς τοῦ ὀρνέου εἶναι ἀπομονωμένη στὴ μνημειώδη τόλμη της, ὅπως ἀπουσιάζει ἀκόμη ἀπ' αὐτὴν καὶ ἡ μελανόμορφη τεχνικὴ τῆς πρώιμης πρωτοκορινθιακῆς 2 φάσης (Kübler, Altatt. Mal. 15).

Οἱ προτομὲς τῶν ὀρνέων τοῦ ἀρυβάλλου Θεσσαλονίκης στέκουν ἔτσι καὶ μέσα στὴν πρωτοαττικὴ ἀγγειογραφία σὰ λαμπρὰ παραδείγματα «πρωταρχικῆς» σημασίας, γιατὶ γενικὰ ἡ παράσταση τοῦ ὀρνέου συνεχίζει ἀκόμη τὴ γεωμετρικὴ σιλουέττα τοῦ πουλιοῦ. Μονάχα τὰ λίγο νεώτερα ὁλόσωμα πουλιὰ (700 π.Χ.) τοῦ ζωγράφου τῶν γυπῶν (Wulture painter τοῦ Cook, BSA 42(1947), 139 κἑ. εἰκ. 2) στὶς δύο ὑψίποδες φιάλες καὶ σὲ ἕνα πῶμα στὸ Λοῦβρο (ποὺ ἡ J.M. Davison, Attic Geometr. Workshopes, XI Yale Class. Stud., 1961, 53 κἑ. καὶ 149 κἑ. δὲν τὶς ἐνσωμάτωσε στὸ ἴδιο ἐργαστήρι) καὶ κυρίως ὁ ἀετὸς (;) ἢ γύπας [6] στὸ ὄστρακο ἀριθ. 155 ἀπὸ τὴ βάση τοῦ κρατήρα C στὸ Mainz (Hampe, Ein frühattischer Grabfund, σ. 24, 36, 55, 79 καὶ πίν. 23, 3), τοῦ μεγαλόπνοου ζωγράφου N, μᾶς δείχνουν στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. τὴν «εὐφορία» τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ σπόρου ποὺ ἔπεσε λίγο πρὶν στὴν ἀττικὴ γῆ.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

6. Γιὰ τὰ ὄρνεα καὶ τὴν ἑρμηνεία τους ὡς γῦπες βλ. Hampe, ὅ.π., σ. 85. Γιὰ τὴν παράσταση γενικὰ τῶν πουλιῶν βλ. Claus Krüger, Der fliegende Vogel in der antiken Kunst bis zur klass. Zeit, Diss. Münster 1940, 49 κἑ. πίν. 12 κἑ.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν περιλαμβάνονται τὰ κυριώτερα πορίσματα πολυμήνου ἀνασκαφῆς τὴν ὁποίαν διεξήγαγεν ἡ Α' 'Αρχαιολογικὴ 'Εφορεία τὸ 1961 εἰς μέγα οἰκόπεδον κείμενον νοτίως τῆς 'Ακροπόλεως μεταξὺ τῶν ὁδῶν Διονυσίου 'Αρεοπαγίτου - Παρθενῶνος - Καλλισπέρη. Ἡ ἀνέγερσις πολυκατοικίας ἐστάθη καὶ ἐδῶ, ὅπως συνήθως εἰς τὰς 'Αθήνας τὰ τελευταῖα ἔτη, ἡ ἀφορμὴ τῆς μακρᾶς ταύτης ἐρεύνης.

Μία ἔρευνα εἰς οἰκόπεδον τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω συνθήκας εἶναι γνωστὸν ὅτι παρουσιάζει συνήθως σημαντικὰς δυσχερείας, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν ἐργολάβων ἀσκουμένης εὐλόγου πιέσεως, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐπιβραδύνει τὰς οἰκοδομικὰς των ἐργασίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς συνήθους ἐλλείψεως χρημάτων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δυσκολεύεται κατὰ κανόνα ἡ Ὑπηρεσία νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὰς στοιχειώδεις ἀκόμη δαπάνας εἰς ἐργατικὰ ἡμερομίσθια. Ὑπῆρξεν ὅμως πραγματικὸν εὐτύχημα ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἰδιοκτῆται τοῦ οἰκοπέδου ἦσαν οἱ βιομήχανοι ἀδελφοὶ 'Αγγελόπουλοι, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον ἀνέλαβον οἰκειοθελῶς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς δαπάνης, ἀνελθούσης εἰς 90—100.000 δραχμάς, ἀλλ' ἐπέδειξαν καὶ μεγίστην κατανόησιν τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας παρουσίαζεν ἡ ἀνασκαφὴ εἰς χῶρον ὅπου διεξήγοντο παραλλήλως καὶ οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι, θέσαντες εἰς τὴν διάθεσίν μας τοὺς ἀρχιτέκτονας Π. καὶ Κ. Μανουηλίδην καὶ βοηθήσαντες ὥστε νὰ ἐξαντληθοῦν ὅσαι πιθανότητες ὑπῆρχον νὰ εὑρεθοῦν ἀρχαῖα.

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημαντικῆς ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν, ἡ Α' 'Εφορεία ἐνισχύθη καὶ διὰ 20.000 δρχ. ὑπὸ τῆς κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 'Αρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας διὰ τὴν φωτογράφησιν καὶ ἐκπόνησιν τῶν σχεδίων τῶν ἀνευρεθέντων ἀρχαίων καὶ διά τινας λεπτομερειακὰς ἐρεύνας διεξαχθείσας περὶ τὰ τέλη τῆς ἀνασκαφῆς, ὡς καὶ διὰ 10.000 δρχ. διὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀφθόνου ὑλικοῦ. Τὰ σχέδια, τὰ ὁποῖα παρουσίαζον σημαντικὰς δυσκολίας λόγῳ τῆς ἐπαλληλίας τοίχων καὶ ἄλλων λειψάνων πλείστων ἐποχῶν, ἐξεπόνησε μὲ ἐπιτυχίαν ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ι. Σταμπολτζῆς. Τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς ἀνασκαφῆς εἶχεν ἡ κυρία Χαρίκλεια Κανελλοπούλου, ἡ ὁποία συμμετέσχε καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης ἐκθέσεως. Τὴν τακτοποίησιν καὶ καταγραφὴν τοῦ πλουσίου ὑλικοῦ ἔφεραν εἰς πέρας αἱ δίδες Κ. Δημακοπούλου, Α. Σαμαρᾶ καὶ Εὐ. Γιαννοπούλου. Ἅπασαι αἱ ἀνωτέρω, ἐργασθεῖσαι μὲ ἐξαίρετον ζῆλον, ἀνέλαβον ἤδη καὶ τὴν δημοσίευσιν διαφόρων θεμάτων τῆς ἀνασκαφῆς. Σημαντικὴν βοήθειαν προσέφερον ἐπίσης εἰς τὴν χρονολόγησιν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν ἀμφορέων τῆς ἀνασκαφῆς ἡ δὶς V. Grace, τῶν λύχνων ἡ δὶς Perlzweig καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἀγγείων ὁ κ. J. Hayes. Μερικὰς ἐκ τῶν φωτογραφιῶν τῆς ἀνασκαφῆς ἔλαβεν ὁ κ. Σπ. Μελετζῆς, ἐκ δὲ τῶν φωτογραφιῶν τῶν εὑρημάτων ἄλλας μὲν ἡ δὶς Eva - Maria Czakò καὶ ἄλλας ὁ κ. Κ. Κωνσταντόπουλος.

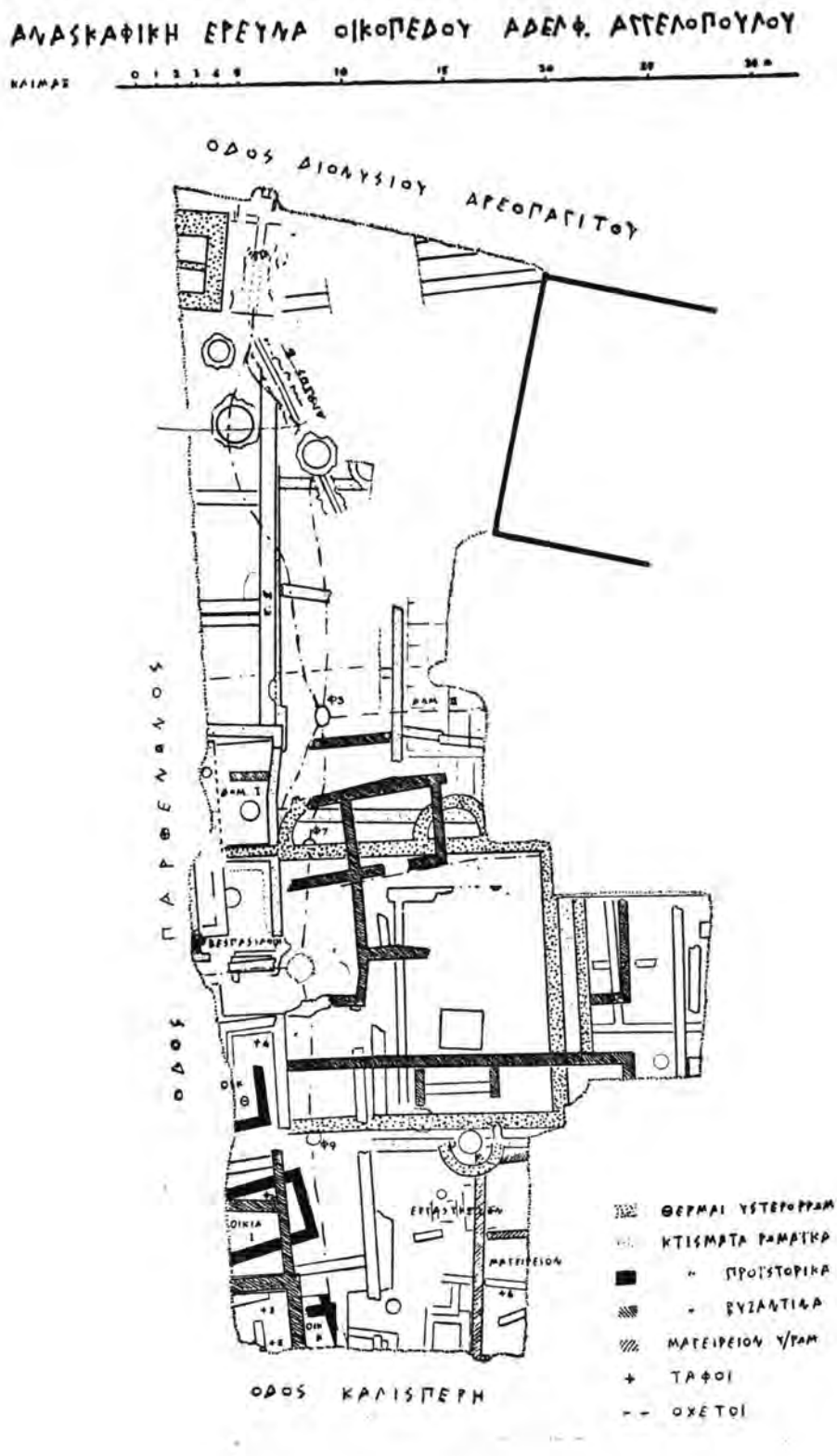
ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΑΔΕΛΦ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΛΙΜΑΞ
0 1 2 3 4 5 10 15 20 25 30 m
ΟΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
ΟΔΟΣ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΟΥ
ΟΔΟΣ ΚΑΛΙΣΠΕΡΗ
ΘΕΡΜΑΙ ΥΣΤΕΡΟΡΡΩΜ
ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΡΩΜΑΪΚΑ
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ
ΜΑΓΕΙΡΕΙΟΝ Υ/ΓΡΑΜ
ΤΑΦΟΙ
ΟΧΕΤΟΙ

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος, ἐμβαδοῦ σχεδὸν 835 μ², ἔχει σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου, ἐκτεινομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. σχηματίζοντος δὲ εἰς τὰ 2/3 περίπου τοῦ μήκους του ἀπὸ βορρᾶ, μικρὰν πρὸς Α. προεξοχήν. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐχρειάσθη νὰ ἀφαιρεθῇ διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως παχύτατον στρῶμα συγχρόνου ἐπιχώσεως ὕψους 7 περίπου μέτρων. Κατόπιν ἤρχισεν ἡ ἔρευνα τῶν ἐντὸς τῶν διανοιγομένων πεδίλων ἀνευρισκομένων ἀρχαίων, ταχέως ὅμως ἔγινεν ἀντιληπτὸν ὅτι ἐὰν ἠθέλομεν νὰ σχηματισθῇ μία κάπως λογικὴ εἰκὼν τῶν εὑρημάτων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνασκαφῇ συστηματικώτερον ὁ χῶρος. Οὕτω τὰ 3/4 τοῦ οἰκοπέδου ἠρευνήθησαν πλήρως μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, παρουσιάζοντος ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς ΝΑ., ἐνῷ τὸ ὑπολειπόμενον 1/4 εἰς τὰ ΒΑ. τοῦ οἰκοπέδου δὲν ἐκρίθη ἀπαραίτητον νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικώτερον, διότι μὲ τὴν διάνοιξιν τῶν πεδίλων δὲν παρουσιάσθη εἰς αὐτὰ τίποτε τὸ ἀξιόλογον.

Μὲ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεδείχθη ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ τῆς πόλεως κατῳκεῖτο σχεδὸν συνεχῶς ἐπὶ χιλιετηρίδας, ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς βυζαντινῆς. Εἰς τὸν λόγον αὐτὸν ὠφείλετο καὶ τὸ ὅτι εἰς ἐλαχίστας μόνον περιπτώσεις ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡλοκληρωμένα οἰκοδομικὰ σχήματα. Τὴν μικροτέραν φθορὰν εἶχον ὑποστῆ ἓν μέγα ἀποχετευτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον εὑρέθη νὰ διασχίζῃ ὁλόκληρον τὸν χῶρον ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ὡς ἐκ τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο τοῦτο ἐγκατεστημένον, καθὼς καί τινες προϊστορικοὶ καὶ γεωμετρικοὶ τάφοι, οἵτινες ἦσαν λαξευμένοι εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος.

Ἐπειδὴ τὰ στενὰ πλαίσια μιᾶς ὑπηρεσιακῆς ἐκθέσεως δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐπεκταθῶ εἰς λεπτομερεῖς περιγραφάς, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον σπανίως, ὅπως ἐλέχθη, ἐσχηματίζοντο ὡλοκληρωμένα σύνολα, θὰ περιορισθῶ νὰ ἀναφέρω τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὰς γενικάς των μόνον γραμμὰς καὶ κατὰ τὴν χρονολογικήν των σειράν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ δώσω τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν λειψάνων εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνασκαφῆς.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ

Τὰ παλαιότατα λείψανα ἀνῆκον, ὅπως ἐλέχθη, εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν περίοδον, περιωρίζοντο δὲ εἰς τὸν ΝΔ. χῶρον τοῦ οἰκοπέδου. Ταῦτα ἦσαν δύο τάφοι, ἄθικτοι, ὡς καὶ τμήματα τοίχων δύο τοὐλάχιστον οἰκιῶν.

Τάφος ἀρ. 4 : Εὑρίσκετο βορείως τῆς οἰκίας Θ καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς ὀρθογωνίου λάκκου (Β - Ν) βάθ. 1,05 καὶ διαστάσεων ἄνω 1,35 × 0,80 σμικρυνομένου κάτω εἰς λάκκον διαστάσεων 0,80 × 0,45, ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ 4 ἀκανονίστων πλακῶν. Περιεῖχε τὸν σκελετὸν κορασίδος, ἡ κεφαλὴ τῆς ὁποίας ἦτο εἰς τὸ νότιον ἄκρον, ἐστραμμένη πρὸς Δ. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ὀλίγα, περὶ αὐτῶν δὲ βλ. τὸ περὶ τῶν εὑρημάτων κεφάλαιον.

Τάφος ἀρ. 7 : Εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 6,75 μ. Ν. τοῦ προηγουμένου καὶ ἦτο φορᾶς Β - Ν. Διαστ. 0,96 × 0,46 μ. Κάλυμμα ἐκ μιᾶς λιθίνης πλακός, ἐπένδυσις ὁμοίως ἐκ λιθίνων πλακῶν — μιᾶς εἰς ἑκάστην πλευράν. Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἦτο πρὸς Β. καὶ ἔβλεπεν ἐπίσης πρὸς Δ. Σύγχρονος πρὸς τὸν προηγούμενον.

Οἰκία Θ : Εὑρέθη ἡ ΝΑ. γωνία δωματίου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι ἐσώζοντο μέχρι μεγ. ὕψους 1,10 (ὁ νότιος) ἦσαν δ' ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων ἀργῶν λίθων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης (;).

Ὁ Α. τοῖχος φέρει εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μήκους του ἐπισκευὴν ἐκ μικροτέρων λίθων, τὸ δὲ βόρειον τμῆμα του κατεστράφη πιθανώτατα ὅταν ἠνοίχθη ὁ τάφος. Ἡ οἰκία εἶναι συνεπῶς παλαιοτέρα τοῦ τάφου. Ὁ νότιος τοῖχος του, ἀποκαλυφθεὶς εἰς μῆκος 1,75 συνεχίζεται, ὅπως φαίνεται, ὑπὸ τὸ πεζοδρόμιον τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος. Ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι ἦσαν θεμελιωμένοι εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ἐκ τῶν τοίχων ἐξήχθησαν μεσοελλαδικὰ ὄστρακα (Μινύεια).

Οἰκία 1: Ἔκειτο πρὸς νότον τῆς προηγουμένης. Καὶ ταύτης ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ Α. τμῆμα, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον θὰ εὑρίσκεται εἰσέτι ὑπὸ τὸ πεζοδρόμιον τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος. Ταύτης ἐσώθη τὸ κατώτατον μέρος τῶν τοίχων μεγ. ὕψ. 0,30 περίπου, οἵτινες ἦσαν ἐκτισμένοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅπως οἱ τοῖχοι τῆς οἰκίας Θ, ἤτοι μὲ μεγάλους ἀργοὺς λίθους, μὲ ἰλὺν ὅμως ὡς συνδετικὴν ὕλην. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων της ἐπάτησε μεταγενέστερος τοῖχος.

Δύο ἀκόμη τοῖχοι, εὑρεθέντες κατὰ τὸ νοτιώτατον ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, οἱ 102 καὶ 103, ἀποτελοῦν τὴν ΒΑ. γωνίαν δωματίου παναρχαίας οἰκίας, ἡ ὁποία ὅμως ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὴν προϊστορικὴν ἢ τὴν γεωμετρικὴν περίοδον.

Αἱ μεσοελλαδικαὶ οἰκίαι τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου εἶναι, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, αἱ πρῶται αἱ ὁποῖαι ἀνευρίσκονται εἰς Ἀθήνας. Εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς προεξοχῆς, εὑρέθη φρέαρ μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς βάθους 1.95 μ. περίπου, λαξευμένον εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ

Εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον ἀνῆκον τρεῖς τάφοι. Ἐξ αὐτῶν οἱ δύο εὑρέθησαν εἰς τὴν ΝΔ. ἀκριβῶς γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου, ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου (τάφοι 3 καὶ 5), ὁ δὲ τρίτος (ἀρ. 6) εἰς τὰ ΝΑ. τοῦ οἰκοπέδου ὑπὸ τὸ ὑστερορρωμαϊκὸν μαγειρεῖον (βλ. κατωτέρω).

Τάφος 3: Λάξευμα διαστάσεων 0,83×0,57 καὶ βάθους 0,45 γενικῆς κατευθύνσεως ΒΔ - ΝΑ, κεκαλυμμένον ὑπὸ τριῶν λιθίνων πλακῶν. Περιεῖχεν ἐν τεφροδόχον ἀγγεῖον τοῦ ἀσυνήθους σχήματος βαθείας πυξίδος, ἕτερα ἐννέα ἀκέραια ἀγγεῖα καὶ τεμάχια ἄλλων, ὅλα πολὺ καλῆς τέχνης περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ εὐρύτερος λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν εὑρημάτων. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων καὶ τὴν διασκόσμησίν των συμπεραίνει ὁ ἀνασκάψας ὅτι ἡ ταφὴ ἐγένετο εἰς τὴν αὐστηρὰν περίοδον τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἤτοι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.

Τάφος 5: Ἀκανόνιστον λάξευμα. Περιεῖχεν ἕνα τεφροδόχον ἀμφορέα, ὁ ὁποῖος ἐκαλύπτετο ὑπὸ βαθέος μᾶλλον πινακίου. *Ἡ ταφὴ εἶναι, ὡς φαίνεται, σύγχρονος μὲ τὴν προηγουμένην (Πίν. 30α)*. Ὁ τρίτος *τάφος (ἀρ. 6)* ἦτο ἐν μέρει παραβιασμένος ἀπὸ μεταγενέστερον τοῖχον. Περιεῖχεν ὀλίγα ὀστᾶ ἀτάκτως ἐρριμμένα καὶ ἓν ἀβαθὲς πινάκιον.

ΑΡΧΑΪΚΑ - ΚΛΑΣΣΙΚΑ

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι τῆς ἀνατολιζούσης περιόδου δὲν εὑρέθησαν παρὰ ἐλάχιστα μόνον ὄστρακα, γεγονὸς τὸ ὁποῖον, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὴν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1955 - 1960 εἰς τὴν ὁδὸν Διον. Ἀρεοπαγίτου καὶ βορείως αὐτῆς διαπιστωθεῖ-

σαν σπάνιν εὑρημάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἐπιτρέπει τὸ γενικώτερον συμπέρασμα ὅτι ἡ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως περιοχὴ ἔπαυσε τότε νὰ εἶναι ὅσον πρὶν κατῳκημένη.

Ἀφθονώτερα ἦσαν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ τῆς κλασσικῆς περιόδου ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πάντως ὄχι πολλά. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν μικρά, μεμονωμένα τμήματα τοίχων, τὰ ὁποῖα κατεῖχον κυρίως τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ οἰκοπέδου ὡς καί τινες στρώσεις περιέχουσαι ὄστρακα. Τὸ περισσότερον ἄξιον λόγου ἦτο ἓν τμῆμα δαπέδου τοῦ 4ου αἰῶνος συγκείμενον ἐκ μικρῶν βησσάλων (2,40×1,00 μ.), τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὴν πρὸς Α. προεξοχὴν τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν αἰθούσης φαγητοῦ. Τὸ περιβάλλει ζώνη ὑψηλοτέρα κατὰ 0,03, ἡ ὁποία ἔφερεν ἐπάλειψιν ἐξ ἁπλοῦ ἀσβεστοκονιάματος καὶ προωρίζετο διὰ τὴν τοποθέτησιν κλινῶν.

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ

Εἰς τὴν ὑστέραν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.;) θὰ πρέπει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ ἀναχθῇ ἡ πρώτη φάσις ἑνὸς μεγάλου ἀποχετευτικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον διέσχιζε τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μὲ φρέατα ἐπισκέψεως κατ' ἀποστάσεις καί τινας πλαγίας διακλαδώσεις ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν.

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο ὑπέστη ἐπανειλημμένας ἐπισκευάς, ὄχι μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν (βλ. κατωτέρω). Εἰς παλαιοτέραν πάντως φάσιν ἀνήκουν μεγάλα πήλινα καλύμματα ἐκ τῆς ἐπενδύσεως φρεάτων ἐπισκέψεως, τοποθετημένα κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζωνται ὀξυκόρυφα τόξα, ὡς καὶ ἓν ἐκ τῶν φρεάτων ἐπισκέψεως, τὸ Φ 3. Ἀρχικῶς ὁ ἀγωγὸς εἶχε λαξευθῆ ὡς φαίνεται ὑπογείως, ἀργότερον ὅμως αἱ ἐπισκευαὶ ἔγιναν ἄνωθεν, διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῶν ἐπιχώσεων καὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅπου οὗτος ἐσώζετο ἀκόμη. Εἰς πλεῖστα σημεῖα τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ κεντρικοῦ ὀχετοῦ εὑρέθησαν ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς ἐπ' αὐτοῦ ἢ παρ' αὐτόν, τῶν ὁποίων προορισμὸς ἦτο ἡ ἀνακούφισις τοῦ ὀχετοῦ ἐκ τῶν πιέσεων τῶν χωμάτων.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἓν φρέαρ ὑδρεύσεως (Φ 2) εἰς τὸν ΝΑ. τομέα τοῦ οἰκοπέδου, μὲ τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου συνεδέοντο τέσσερες μικραὶ δεξαμεναὶ (ἐξ ὧν ἡ μεγαλυτέρα διαστάσεων 2,75×1,25) τοποθετημέναι εἰς διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Ἴσως πρόκειται περὶ ἐργαστηρίου.

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν τὰ περισσότερα ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρωίμου αὐτοκρατορικῆς περιόδου ὑπέστη εὐρεῖαν ἐπισκευὴν ὁ μεγάλος ἑλληνιστικὸς ἀγωγός, τοῦ ὁποίου αἱ πλεῖσται κεραμίδες ἀντικατεστάθησαν τότε διὰ νέων τομῆς U, τοποθετημένων ἀνὰ δύο, τῆς μιᾶς ἀνεστραμμένης ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἐνίοτε διὰ τῆς παρεμβολῆς μιᾶς πλίνθου. Μερικοὶ ἐκ τῶν πλαγίων ἀγωγῶν (Πίν. 30β) καὶ ἐκ τῶν φρεάτων τὸ Φ 7 καὶ ἴσως καὶ τὸ Φ 9 ἀνήκουν ὡσαύτως εἰς αὐτήν. Κατὰ τὴν μέσην ρωμαϊκὴν περίοδον ἐκτίσθησαν δύο καμαροειδεῖς κατασκευαὶ ἐκ πλίνθων εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἐκεῖ ὅπου παρατηροῦνται σημαντικαὶ ἀλλαγαὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀγωγοῦ, ἐξ ὧν ἡ μὲν βορεία ἀντικατέστησε τὸν παλαιὸν πήλινον ὀχετὸν (Πίν. 31α,β), ἡ δὲ νοτία ἁπλῶς τὸν ἐπροστάτευσε.

Ἐκ τῶν ὀστράκων καὶ ἑνὸς νομίσματος τοῦ αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ, τὰ ὁποῖα ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὀχετοῦ, συνάγεται ὅτι τὸ μέγα ἀποχετευτικὸν σύστημα ἠχρηστεύθη μετὰ τὴν ἐκ τῶν Ἑρούλων προκληθεῖσαν μεγάλην καταστροφὴν καὶ τὴν

ἐρήμωσιν τῶν πλείστων τμημάτων τῆς πόλεως. Τὰ φρέατα ὅμως Φ7 καὶ Φ9 κατεχώσθησαν ὁριστικῶς ἀργότερον. Οὕτω εἰς τὸ Φ7 εὑρέθησαν ἄφθονα οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χ. καὶ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 4ου, τὰ ὁποῖα, ὅπως ὑποθέτω, θὰ ἀπετέλουν τὴν σκευὴν οἰκίας, κτισθείσης ἐδῶ πλησίον εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ πόλις ἤρχιζε νὰ συνέρχεται ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἐρούλων, ἐγκαταλειφθείσης δὲ περὶ τὰ μέσα ἢ ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος. Τὸ Φ 9 πάλιν κατεχώσθη, ὅταν περὶ τὰ 400 μ.Χ. ἐκτίσθη εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν τὸ frigidarium μεγάλου δημοσίου λουτροῦ, δύο ἐκ τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου ἐπάτησαν ἐν μέρει ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ φρεάτων. Μετὰ τοὺς Ἐρούλους, ἄγνωστον ὅμως πότε ἐκριβῶς, ἐκτίσθη εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ χώρου ὀχετὸς ἐπιφανείας, ὁ ὁποῖος ἐκκινῶν ἀπὸ τὴν εἰσέτι σωζομένην βορείαν καμαροσκεπῆ κατασκευὴν κατηυθύνετο πρὸς ΝΑ. Καταλλήλως ἀνυψώθη τότε καὶ ἡ κοιτόστρωσις τῆς καμαροσκεποῦς κατασκευῆς. Ὁ ὀχετὸς οὗτος παρηκολουθήθη ἐπὶ μήκους 8,50 μ. περίπου, μετὰ τὸ ὁποῖον δὲν εὑρέθη πλέον ἴχνος αὐτοῦ. Τόσον ἡ καμαροσκεπὴς κατασκευή, ὅσον καὶ ὁ ὀχετὸς ἠχρηστεύθησαν περὶ τὰ 400 μ.Χ., ὅταν ἐκτίσθησαν οἱ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀνευρεθέντες παχεῖς καὶ ἰσχυροὶ τοῖχοι ἐπιβλητικῆς οἰκοδομῆς, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἐπανέλθω ἀργότερον.

Ἐκ τῶν κτισμάτων τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου τὸ παλαιότερον ἦτο ἓν μέγα οἰκοδόμημα (Α), τὸ ὁποῖον τόσον πολὺ ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του ἐγκατάστασιν μεταγενεστέρων κτισμάτων, ὥστε μετὰ δυσκολίας ἦτο δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ σαφὴς εἰκὼν τῆς μορφῆς μερικῶν ἐκ τῶν χώρων του. Ἦτο ἴσως βαλανεῖον (βλ. ἔκθεσιν ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ζαχαράτου), ἐκτίσθη δὲ ἐπὶ Αὐγούστου ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ. Τούτου ἐξηκριβώθησαν τρεῖς ἐπισκευαί, ἡ δὲ ἐγκατάλειψίς του ἐχρονολογήθη ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων του ἦτο 1,80 μ., ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 0,70 ἦσαν θεμέλιον. Οἱ διαπιστωθέντες χῶροι του ἦσαν: μία βεσπασιανὴ παρὰ τὸ δυτικὸν ὅριον τοῦ οἰκοπέδου, ἓν δωμάτιον ἀμέσως πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ (δωμάτιον Ι) καὶ ἓν ἄλλο παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τοῦ οἰκοπέδου (δωμάτιον ΙΙ). Τῆς βεσπασιανῆς ἐσώθησαν οἱ τοῖχοι τῶν τριῶν πλευρῶν (ἀνατολικός, βόρειος καὶ δυτικὸς) ὡς καὶ τὸ δάπεδον, ἀποτελούμενον ἐκ μικρῶν ὀρθογωνίων τεμαχίων πλίνθων καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἄριστα διετηρεῖτο ἡ ἀποχετευτικὴ αὐλαξ, ἡ ὁποία περιέβαλλε τὸ βόρειον τμῆμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τὴν βορείαν καὶ ἀνατολικὴν πλευράν, εἶχε δὲ ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς τὴν ΝΑ. γωνίαν, ὅπου εὑρέθη ἡ ὀπὴ διὰ τὴν ἀπορροὴν τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Ι εὑρέθη ἀριθμὸς ἀγγείων καὶ πλῆθος εἰδωλίων, τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, εἶχον ἀπορριφθῆ ἐκεῖ ὡς ἄχρηστα ἔκ τινος γειτονικοῦ ἐργαστηρίου. Τοῦ δωματίου ΙΙ εὑρέθη μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου μὲ ὀρθομαρμάρωσιν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄψεως καὶ τμῆμα τοῦ ὡραίου δαπέδου του ἐκ τεμαχίων ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ ὁποῖα ἀπήρτιζον γεωμετρικὰ σχέδια. Τὸ δάπεδον τοῦτο μετεφέρθη ἤδη εἰς τὸ Τζαμὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς.

Ἄλλου κτηρίου τῆς μέσης ρωμαϊκῆς περιόδου (Β) εὑρέθη παρὰ τὸ δυτικὸν ὅριον τοῦ Β τομέως ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος, φορᾶς Β-Ν (τ. Ι), πατήσας ἐπὶ ἐρειπωμένου τοίχου τοῦ προαναφερθέντος κτίσματος, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐγκαρσίων τοίχων. Τὸ κτήριον κατεστράφη, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν Ἐρούλων, τὸ δὲ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου Ι ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου ἀγωγοῦ Β.

Εἰς τὴν Α προεξοχὴν εὑρέθησαν διάφοροι τοῖχοι ἑνὸς κτηρίου μὲ μακρὰν ἱστορίαν. Ἡ παλαιοτέρα του φάσις ἀνάγεται εἰς τὴν πρώιμον ρωμαϊκὴν περίοδον (εἷς ἐκ τῶν τοίχων του ἀπέκοψε τμῆμα τοῦ κλασσικοῦ δαπέδου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινε λόγος εἰς τὸ

κεφάλαιον τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς) ἡ δὲ ὑστάτη φθάνει εἰς τὰς ἀρχὰς ἴσως τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. Τοιχογραφίαι διεκόσμησαν τοὺς τοίχους του εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτην περίοδον. Τμῆμα τῆς καλύτερον σωθείσης τοιχογραφίας (τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.) ἀπεκολλήθη καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Τζαμὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς (Πίν. 32β).

Εἰς τὴν ὑστάτην ρωμαϊκὴν περίοδον (περὶ τὰ 400 μ.Χ.) ἐκτίσθησαν ἐν μέρει ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ πρωίμου ρωμαϊκοῦ κτηρίου μεγαλοπρεπεῖς θέρμαι (Γ), τῶν ὁποίων ἐσώθη κυρίως μία μεγάλη αἴθουσα, σχεδὸν τετράγωνος, πλευρᾶς 12,50 μ., ἀσφαλῶς τὸ frigidarium. Εἰς τὸν βόρειον καὶ τὸν νότιον τοῖχον αὐτῆς ἀνοίγονται τρεῖς κόγχαι (δύο εἰς τὸν βόρειον (Πίν. 32α), καὶ μία εἰς τὸν νότιον) σωθεῖσαι μόνον ἐν θεμελίῳ ἢ τὸ πολὺ ὀλίγον ὑπὲρ τὸ θεμέλιον, κλειόμεναι δὲ ἐμπρὸς ἀπὸ βαθὺ θεμέλιον. Τὴν ὕπαρξιν καὶ τετάρτης κόγχης εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νοτίας πλευρᾶς πρέπει νὰ συμπεράνωμεν διὰ λόγους συμμετρίας, ἂν καὶ κανὲν ἴχνος αὐτῆς δὲν εὑρέθη, προφανῶς λόγῳ καταρρεύσεως τῶν ἐπιχώσεων εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καθὼς καὶ τῶν μεγάλων μεταγενεστέρων ἐπεμβάσεων. Αἱ ἐν λόγῳ κόγχαι εἶναι, ὅπως φαίνεται, ἀτομικοὶ λουτῆρες, οἱ ὁποῖοι σήμερον γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰ δημόσια λουτρὰ ἐνεφανίσθησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. (Ginouvès εἰς BCH 1955, 135-152). Ἴσως εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν ν' ἀνήκῃ χρονολογικῶς μία μεγάλη ὀρθογώνιος βάσις (Πίν. 33α), εἰς τὸ κτίσιμον τῆς ὁποίας ἐχρησιμοποιήθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ διάφορα παλαιότερα ὑλικὰ ἐξ ἠρημωμένων οἰκιῶν. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐν λόγῳ βάσεως εἶναι ἄγνωστος. Τόσον αἱ διαστάσεις τῆς ἀποκαλυφθείσης αἰθούσης, ὅσον καὶ ἡ διαπιστωθεῖσα ἐποχή της δικαιολογοῦν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι αἱ θέρμαι εὑρίσκοντο εἰς στενὴν σχέσιν μὲ τὴν «οἰκίαν τοῦ Πρόκλου», ἡ ὁποία τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐκτίζετο εἰς μικρὰν ἐκεῖθεν ἀπόστασιν. Βεβαιότης δὲν θὰ ὑπάρξῃ φυσικὰ παρὰ μόνον ὅταν παρακολουθηθοῦν οἱ τοῖχοι ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Παρθενῶνος καὶ πέραν αὐτῆς εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς ἄκτιστον οἰκόπεδον — κληροδότημα Σεβαστῆς Καλλισπέρη —, ὅπου μέχρι σήμερον σώζονται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἐπιβλητικὰ τμήματα τοίχων ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πρόκλου. Θὰ ἠδύνατο ἐπίσης τότε νὰ ἐξακριβωθῇ ποία εἶναι ἡ σχέσις καὶ τῶν κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου εὑρεθέντων ἰσχυροτάτων ὑστερορρωμαϊκῶν τοίχων, τόσον πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Πρόκλου ὅσον καὶ πρὸς τὰς ἀποκαλυφθείσας θέρμας. Πάντως, εἰς τὸ ἴδιον συγκρότημα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκε τὸ frigidarium, φαίνεται ὅτι ἀνῆκον καὶ τὰ ὑπόκαυστα τὰ ὁποῖα, ὅπως προφορικῶς μὲ εἶχε πληροφορήσει πρὸ ἐτῶν ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἀρχιτέκτων Β. Κουρεμένος, εἶχον εὑρεθῆ κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διον. Ἀρεοπαγίτου 11 οἰκίας του, μὴ ἀπεχούσης πολὺ ἀπὸ τὸ οἰκόπεδον Ἀγγελοπούλου.

Κατά τι παλαιότερα τοῦ λουτροῦ ἦτο μία οἰκία τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (Γ), μέρος τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη εἰς τὰ ΝΑ. τοῦ οἰκοπέδου, τοῦ ὑπολοίπου εὑρισκομένου ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ γειτονικοῦ οἰκοπέδου Μαντουβάλου. Ταύτης εὑρέθη τμῆμα τοῦ μαγειρείου. Ἡ ἑστία καὶ τὰ μαγειρικὰ σκεύη ἦσαν εἰς ἣν σχεδὸν κατάστασιν ἀφέθησαν (Πίν. 33β) κατὰ τὴν ἀπότομον ἐγκατάλειψιν τῆς οἰκίας. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθη νόμισμα τοῦ Βαλεντινιανοῦ τοῦ Β', τὸ ὁποῖον ἐπισφραγίζει τὴν καὶ διὰ μόνων τῶν ἀγγείων καὶ τῶν λύχνων ἐπιτευχθεῖσαν χρονολόγησιν εἰς τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Ὀλίγον ἀργότερον ἐπὶ τοῦ ἐρειπίου τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ μαγειρείου ἐπάτησεν ἡ ΝΑ. κόγχη τοῦ μεγάλου λουτροῦ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Ἐρείπια βυζαντινῶν οἰκιῶν εὑρέθησαν ἀρκετά. Μία ἐξ αὐτῶν κατελάμβανε τὸ

κέντρον περίπου τοῦ οἰκοπέδου, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ 5 τοὐλάχιστον δωματίων. Μιᾶς ἄλλης, ὀλίγον νοτιώτερον κειμένης, διεπιστώθησαν τὰ βόρεια τμήματα 4 δωματίων. Βυζαντινοὶ τοῖχοι εὑρέθησαν εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν προεξοχήν. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν 16 πίθοι, οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν πόσον πυκνοκατωκημένη ἦτο ἡ περιοχὴ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ἰδιαιτέρως ἀποδοτικὴ καὶ εἰς κινητὰ εὑρήματα πάσης περιόδου, ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς μέχρι καὶ τῆς βυζαντινῆς, ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου. Μερικὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅπως λ.χ τὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου 3, εἶναι ἀρίστης ποιότητος καὶ τὰ σχήματά των ἀσυνήθη. Κατωτέρω δίδεται σύντομος περιγραφὴ τῶν κυριωτέρων εὑρημάτων κατὰ ἐποχὰς :

Μεσοελλαδικὰ

Ἐντὸς τοῦ μεσοελλαδικοῦ τάφου 4 περιείχοντο :

α) Δίωτος μικρὰ τεφρὰ Μινύειος κύλιξ ὕψ. 0,069 διαμ. χείλους 0,079.

β) Ὀστεΐνη καρφὶς μήκ. 0,073.

γ) Περιδέραιον ἐξ 8 ψήφων χαλαζίου, 2 μικρῶν ἐκ γρανάτου καὶ 3 μικρῶν ἐκ χαλκοῦ καί τινες σπεῖραι ἐκ χαλκοῦ καὶ ἀργύρου.

Πλησίον τοῦ προϊστορικοῦ τοίχου 77 εὑρέθη μεγάλη μεσοελλαδικὴ «φρουτιέρα» ὕψ. 0,270 μὲ μελανότεφρον ἐπίχρισμα, μιμουμένη Μινύειον ἀγγεῖον. Βορείως τοῦ τοίχου 78 εὑρέθησαν τμήματα μεγάλου κρατῆρος φέροντος ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν (Matt Painted Ware).

Γεωμετρικὰ

Πλουσιώτατος εἰς ἀγγεῖα ὑπῆρξεν ὁ τάφος 3, ὅστις περιεῖχε :

α) Μέγα τεφροδόχον ἀγγεῖον σχήματος βαθείας πυξίδος λίαν σπανίου (ὕψ. 0,94) ἡ ὁποία ἔφερε μὴ συνανῆκον μικρότερον κάλυμμα (Πίν. 34 γ).Ἐπὶ ἑκατέρας τῶν ὄψεων διάγραμμος μαίανδρος πρὸς ἀριστερά, περιβαλλόμενος διὰ πλαισίου ἄλλων γεωμετρικῶν κοσμημάτων. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου ὡς μόνην διακόσμησιν φέρει συστάδας ὁριζοντίων γραμμῶν ἐπὶ ἐδαφοχρώμων ταινιῶν διὰ τῶν ὁποίων διακόπτεται κατ' ἀποστάσεις τὸ σκοτεινὸν βερνικωμένον ἔδαφος τοῦ ἀγγείου. Τόσον κατὰ τὸ σχῆμα ὅσον καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν ἡ πυξὶς παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα μὲ μίαν ὡραιοτάτην πυξίδα τοῦ Λούβρου (Arias - Hirmer, Tausend Jahre.... ἀρ. 3 - Pottier, Vol. A 514), ἡ ὁποία ὅμως περιλαμβάνει καὶ ζῶα εἰς τὴν διακόσμησίν της. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι καὶ εἰς τὸ ἀγγεῖον τῆς Ἀκροπόλεως ἡ ἀκρίβεια καὶ λεπτότης τῆς ἐργασίας ὡς καὶ ἡ καθαρότης τῆς καθόλου ἐντυπώσεως. Ὡραιότατον εἶναι τὸ ξανθὸν χρῶμα τῆς διακοσμήσεως. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ὡραιοτέρων παραδειγμάτων τῆς ὡρίμου περιόδου τοῦ αὐστηροῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, τῶν ἀρχῶν ἴσως τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.

β) Ἀτρακτοειδῆ πυξίδα μετὰ καλύμματος, φέρουσαν σειρὰν συνεχῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων. Ὕψ. 0,178.

γ) Ἀτρακτοειδῆ πυξίδα, ἄνευ καλύμματος, φέρουσαν ὁμοίως σειρὰς συνεχῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων. Ὕψ. 0,160.

δ) «Σβοῦραν» φέρουσαν σειρὰς συνεχῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων· ὕψ. 0,127. (Πίν. 34 β).

ε) Πυξίδα κανονικοῦ σχήματος μετὰ καλύμματος. Ὕψ. συνολικοῦ 0,11, ἄνευ καλύμματος 0,089, διαμ. στομ. 0,182, μὲ μετόπας διακεκοσμημένας ἐναλλὰξ μὲ στοιχεῖα διαγράμμου μαιάνδρου πρὸς ἀριστερά.

στ) Κάνθαρον μετὰ διαγράμμου μαιάνδρου πρὸς ἀρ., ὕψ. 0,064 ἄνευ λαβῶν 0,083 μετὰ λαβῶν, διαμ. 0,089.

ζ) Σκύφον μὲ διάγραμμον μαίανδρον πρὸς ἀρ., ὕψ. 0,072, διαμ. 0,107.

η) Κύπελλον μόνωτον ὕψ. 0,123, διαμ. 0,095 μὲ διακόσμησιν κλειδομαιάνδρου καὶ συνεχομένων ρόμβων εἰς τὸ χεῖλος.

θ) Χαμηλὴν πρόχουν μὲ πολὺ πεπιεσμένον σῶμα καὶ εὐρὺν λαιμόν, φέρουσαν ἀμυδρὰν διακόσμησιν μαιάνδρου ὕψ. 0,071.

ι) Μικρὸν οἰνοχοΐδιον ἀδιακόσμητον ὕψ. 0,075 (Πίν. 34α).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, εἰς τὸν τάφον 3, περιείχοντο καὶ τμήματα ἄλλων ἀγγείων, ἤτοι πυξίδων κανονικοῦ ἀβαθοῦς σχήματος κλπ. Ὅλων τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου 3 ἡ διακόσμησις εἶναι καλῆς ποιότητος, μερικῶν ὅμως, ὅπως λ.χ. τῆς πυξίδος καὶ τῶν β΄, γ΄ καὶ δ΄, ἡ τέχνη εἶναι ἐξαιρετική. Δὲν εἶναι ὅμως ταῦτα ἔργα ἑνὸς καλλιτέχνου. Εἰς ἕνα ἐξαίρετον ἐν πρώτοις καλλιτέχνην ὀφείλεται ἡ διακόσμησις τοῦ α΄, τοῦ ὁποίου τὴν σταθερὰν καὶ ἄκοπον, συνάμα ὅμως εὐαίσθητον χεῖρα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω εἰς ἄλλα ἀγγεῖα τοῦ ἰδίου τάφου. Ἐντελῶς χαρακτηριστικὴ εἶναι, ἐπίσης, ἡ ἐργασία ἑνὸς δευτέρου καλλιτέχνου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται τὰ β΄ καὶ δ΄. Ἐπ' αὐτῶν ἡ μελανὴ διακόσμησις ἔχει ἐπιτεθῆ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑπερισχύῃ ἡ ἐντύπωσις τοῦ καταλειπομένου λευκοῦ. Καὶ εἰς τὰ δύο ἀγγεῖα ὁμοιοτάτη εἶναι μία ζώνη μὲ ἐναλλὰξ ὀρθὰ καὶ ἀνεστραμμένα τρίγωνα φέροντα εἰς τὸ κέντρον στιγμήν. Τρίτος καλλιτέχνης διεκόσμησε τὸ γ΄· καλός, ἀλλὰ κάπως ταχὺς εἰς τὴν ἐργασίαν του. Τὸ ζίγκ - ζάγκ σχηματίζει ζωγραφίζων συνεχόμενα V, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν τοῦ α΄, ὅστις ζωγραφίζει συνεχόμενα Λ. Ὁμοιότητα ἐμφανίζουν καὶ αἱ διακοσμήσεις τῶν ε΄ καὶ η΄ κ.ο.κ.

Ὁ τάφος 5 περιεῖχε:

α) Ἕνα ἀμφορέα μὲ μικρὰς καθέτους λαβὰς ἐπὶ τοῦ ὤμου (Amphora mit Schulterhenkeln) (Πίν. 35β), ὁ ὁποῖος περιεῖχε τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὸν λαιμὸν διακοσμεῖται μὲ ζώνην διαγράμμου μαιάνδρου πρὸς δ. βαίνοντος, εἰς δὲ τὴν κοιλίαν μὲ ζώνην ἐκ διαγράμμων τριγώνων. Καίτοι ἡ γενικὴ ἐμφάνισίς του δίδει τὴν ἐντύπωσιν τῆς παλαιότητος, πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς σχέσεως τῶν διακοσμήτων μερῶν πρὸς τὰ δι' ἁπλοῦ μέλανος βερνικίου κεκοσμημένα, ἐν τούτοις, τόσον τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου ὅσον καὶ ὁ μαίανδρος προδίδουν προχωρημένον στάδιον ἐξελίξεως, περίπου σύγχρονον πρὸς τὸ τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου 3. Εἶναι ὅμως προφανῶς διάφορος ὁ συντηρητικὸς γραφεύς του, κατώτερος πολὺ τῶν γραφέων ὅλων τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου 3.

β) Ὡς κάλυμμα τοῦ ἀμφορέως ἐχρησίμευε πινάκιον μὲ δύο ὁριζοντίους λαβὰς σχήματος Ω, τεθραυσμένον, ἤδη συγκολληθέν. Φέρει διακόσμησιν ἐξ ὁριζοντίων γραμμῶν. Ὕψ. 0,053, διαμ. 0,173.

Ἐκ τοῦ τάφου 6 περισυνελέγη μόνον ἓν ἀβαθὲς πινάκιον μὲ λαβὰς σχήματος Ω φέρον κυρίως διακόσμησιν ἐξ ὁριζοντίων γραμμῶν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν· ὕψ. 0,040, διαμ. 0,195.

Ἐκ τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰς ἐπιχώσεις σημειώνω δύο τμήματα ἐπιβλητικοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ἀμφορέως μὲ παράστασιν ἁρμάτων.

Ἀνατολίζοντα

Ἐλάχιστα ὄστρακα τοῦ 7ου αἰῶνος εὑρέθησαν.

α) Τὸ περισσότερον ἐντυπωσιακὸν εἶναι ἓν τμῆμα πηλίνου περιρραντηρίου (μήκ. 0,20, ὕψ. χείλους 0,046, πλ. χείλους 0,03), τὸ ὁποῖον ἐξωτερικῶς φέρει πρόσθετον κεφαλὴν Δαιδαλικοῦ τύπου, πολὺ ἐφθαρμένην. Περὶ τὰ 600 π.Χ. (Πίν. 36α).

β) Τμῆμα Κορινθιακῆς χαμηλῆς οἰνοχόης μὲ εὐρεῖαν βάσιν (σωζ. ὕψ. 0,086), φέρον ἀμυδρὰν διακόσμησιν. Κάτω ἀκτῖνες, ἄνω σειρὰ ζώων. Τέλη 7ου αἰῶνος. Διὰ τὸ σχῆμα βλ. Payne, Necrocorinthia, πίν 24, 2.

γ) Τμῆμα ποδὸς πρωτοαττικοῦ ὑποκρητηρίου (ὕψ. 0,126, πλ. μεγ. 0.082 ἐλάχ. 0,065) βλ. λ.χ. Collignon - Couve, Vases peints du Mus. Nat. πίν. XIV, ἀρ. 267.

δ) Τμῆμα λαβῆς λουτροφόρου μετὰ πλαστικοῦ ὄφεως καὶ γραπτοῦ στιγμορόδακος, ὕψ. σωζ. 0,081, πλ. 0,037.

Ἀρχαϊκὰ

Τὰ σημαντικώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι :

α) Τμῆμα ἀττικοῦ ἀμφορέως τῶν ἀρχῶν τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. (0,085 × 0,210, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται κεφαλαὶ λεόντων καὶ κεφαλὴ αὐλητοῦ (Πίν. 36 β)·

β) Τμῆμα ἀττικῆς ὄλπης φέρον ἐγχάρακτον παράστασιν Διονύσου κατὰ τὸν τρόπον Six, πρβλ. Beazley : Greek Vases in Poland, σελ. 8-9 (ὑδρία Σαπφοῦς τῆς συλλογῆς Goluchow εἰς Βαρσοβίαν). 520 - 510 π.Χ. (Πίν. 36 γ).

γ) Ὄστρακον ληκύθου μὲ κεφαλὴν Ἡρακλέους παλαίοντος πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας (0,030 × 0,025).

δ) Τμῆμα ὑστερομελανομόρφου πώματος μεγάλου ἀγγείου (0,126 × 0,103) μὲ παράστασιν θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου τῆς ὁμάδος τοῦ Λεάγρου (Πίν. 36 δ).

ε) Τεμάχια ἀμφορέως μὲ Μαινάδας καὶ Σιληνούς. Περὶ τὰ 540 π.Χ.

στ) Ἀξιομνημόνευτον εἶναι τέλος ἓν τμῆμα πηλίνης ἀναθηματικῆς πλακὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐσώθη μόνον τὸ ἄνω μέρος ὡραίας ἀναγλύφου μορφῆς Ἀπόλλωνος πρὸς δ. κρατοῦντος κιθάραν. Ὁ ἴδιος τύπος ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἓν πλακίδιον ἐξ Ἀθηνῶν τὸ ὁποῖον εἶδεν ὁ Stackelberg (Gräber der Hellenen, πίν. LVI, 4 μὲ ἔλαφον) εἰς τὴν συλλογὴν Fauvel, ὡς καὶ εἰς τμήματα ἄλλων ἐξ Ἀκροπόλεως (JHS 1897, σ. 316, εἰκ. 9-Brooke, Cat. of the Acropolis Museum, II, σελ. 422 ἀρ. 1389) καὶ ἐκ Βραυρῶνος (Ἔργον Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1961). Τὸ πλακίδιον χρονολογεῖται εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ.

Κλασσικὰ

Ἀναφέρω τὰ κυριώτερα :

α) Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου κρατῆρος μὲ κεφαλὴν Ἀπόλλωνος (;) πρὸς ἀρ. τῶν χρόνων περὶ τὰ 470 π.Χ.

β) Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου κρατῆρος μὲ κορμὸν καὶ τμῆμα κεφαλῆς γυναικὸς τῶν μέσων ἢ ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος. Τοῦ γραφέως τῆς Villa Giulia,

γ) Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου κρατῆρος ἐφ' οὗ σώζεται ὁ κορμὸς καὶ τμῆμα τῆς κεφαλῆς ἐφήβου μὲ ἀνερριμμένον τὸν πέτασον. 440 - 430 π.Χ.

δ) Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου κρατῆρος μὲ τμῆμα κεφαλῆς ἐστεφανωμένου Ἀπόλλωνος (;) πρὸς ἀρ. 440 - 430 π.Χ.

ε) Τμῆμα ἐρυθρομόρφου καλύμματος πυξίδος (;) μὲ ἡνιοχοῦντα Ἥλιον (;) 420 - 410 π.Χ. (Πίν. 36ε).

στ) Εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἀνήκει τμῆμα πηλίνης γραπτῆς σίμης μετὰ λεοντοκεφαλῆς (ὕψ. 0,135 καθαρόν, πλ. 0,401), τῆς ὁποίας σώζεται θαυμάσια ἡ γραπτὴ διακόσμησις : Λευκὰ ἀνθέμια καὶ ἄνθη λωτοῦ, κατωτέρω δὲ μαίανδρος μὲ παρεντεθειμένα ὀρθογώνια, ἐπὶ καστανοῦ ἐδάφους. Ἐρυθρὸν χρῶμα ἐπὶ τῆς χαίτης καὶ τοῦ στόματος τοῦ λέοντος. Ἡ φυτικὴ διακόσμησις ὑπενθυμίζει τὴν μελανόμορφον τῆς σίμης τῆς Ἀκροπόλεως (βλ. Buschor, Tondächer K229), ἀνήκει ὅμως προφανῶς εἰς πρωιμότερον στάδιον.

Ἑλληνιστικά

α) Καὶ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ἐντυπωσιακὸν γραπτὸν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος. Πρόκειται δι' ἕνα πήλινον ἡγεμόνα (πλ. 0,580 καὶ σωζ. βάθους 0,590), ὁ ὁποῖος φέρει διὰ λευκοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ καστανόχρου ἐπιχρίσματος ἐπὶ μὲν τοῦ μετώπου μαίανδρον μετὰ παρεντεθειμένων ὀρθογωνίων φερόντων ἐσωτερικῶς σταυρόν, ἐπὶ δὲ τῆς ὑποκάτω ἐπιφανείας ἐναλλὰξ ἀνθέμια καὶ ἄνθη λωτοῦ μετὰ βλαστοσπειρῶν. Ἡ ἐργασία εἶναι ἀμελής, κατωτέρα τῆς τῆς σίμης τῆς προηγουμένης παραγράφου, ὁ δὲ πηλὸς εἶναι ἀνοικτὸς καστανόχρους ἀντὶ τοῦ συνήθους κεραμόχρου. Ἐποχή του εἶναι πιθανῶς ἡ προχωρημένη ἑλληνιστική, πρὸς σύγκρισιν δὲ ἀναφέρω ἓν ὀλίγον παλαιότερον παράδειγμα ἐξ Ἀκροπόλεως, Buschor ἐ.ἀ. K 228.

β) Ἄλλο ἀξιοσημείωτον εὕρημα ἦλθεν εἰς φῶς εἰς τὸν νότιον τομέα διὰ τῆς κατεδαφίσεως ἑνὸς τοίχου. Πρόκειται δι' ἓν τμῆμα εἰκονιστικῆς κεφαλῆς (τὸ πρόσθιον), (ὕψ. 0,23, πλ. 0,166, πάχ. 0,097) τῶν χρόνων περὶ τὰ μέσα ἢ ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. (Πίν. 38δ). Ἡ ἐξ αὐτοῦ συνολικὴ ἐντύπωσις εἶναι μᾶλλον ψυχρά, ὀφείλεται δὲ εἰς τὴν κλασσικιστικὴν ρηχότητα τῆς ἐργασίας τῶν ἐπιφανειῶν, τὴν ὁποίαν μὲ δυσκολίαν ζωηρεύουν μερικὰ ὑπολείμματα ἑλληνιστικοῦ πάθους εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ στόματος. Παραπλήσιαι εἶναι μερικαὶ κεφαλαὶ ἐκ Δήλου, λ.χ. αἱ παρὰ Hafner, Späthellenistische Bildnisplastik A23, A25 κλπ.

γ) Τέλος, σημειώνω τμῆμα ἐπιτυμβίου κιονίσκου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Εὐνυχίδας Περιγένου Κορίνθιος*, ἀνήκοντος εἰς τὴν πρώιμον ἑλληνιστικὴν περίοδον.

Ρωμαϊκῆς περιόδου

α) Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Ι τοῦ πρωίμου ρωμαϊκοῦ κτίσματος εὑρέθη σωρὸς πηλίνων εἰδωλίων καὶ προσωπείων, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν συνευρεθέντων ἀγγείων χρονολογοῦνται εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 2ου αἰῶνος. Καίτοι ἡ ἐργασία των δὲν εἶναι τόσον καλὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ τῶν εἰδωλίων, τὸ ἐπιστημονικόν των ἐνδιαφέρον εἶναι ἀρκετὰ σημαντικόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν παρεχομένων τύπων, εἰς μίαν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῆς ὁποίας σπανίζουν τὰ εἰδώλια (βλ. Grandjouan, The Athenian Agora VI, Terracottas etc. σελ. 2), ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀρίστης διατηρήσεως τῶν χρωμάτων (ροδόχρου, κιτρίνου, ἐρυθροῦ, κυανοῦ) κλπ. Ἀξιοσημείωτα εἶναι

μερικὰ προσωπεῖα θεάτρου μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, εἰδώλια δούλων κλπ. εἰς διαφόρους στάσεις καὶ ἐνεργείας (Πίν. 38α - γ), εἰδώλια ζώων (λεοπαρδάλεως, βατράχου κλπ.), ἀγαλμάτια θεῶν (λ.χ. Ἀφροδίτης τοῦ τύπου Fréjus) κλπ.

β) Τὸ ἐντυπωσιακώτερον εὕρημα τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου ἦτο ἓν σχεδὸν ἀκέραιον μαρμάρινον ἀγαλμάτιον γέροντος Σιληνοῦ (Πίν. 39) (ὕψ. μετὰ πλίνθου 0,615, ἄνευ πλίνθου 0,47, μεγ. πλ. εἰς τοὺς ἀγκῶνας 0,385). Τὸν βλέπομεν νὰ κάθηται σταυροποδητὶ καὶ νὰ πίνῃ μὲ ἁπληστίαν ἐξ ἑνὸς μεγάλου κανθάρου, τὸν ὁποῖον κρατεῖ καὶ μὲ τὰς δύο χεῖρας. Περίεργος εἶναι ἡ ἐνδυμασία του ὑπενθυμίζουσα τὴν Σκυθικήν. Ἐπ' αὐτῆς εἶναι ἐρριμμένη ἡ λεοντῆ. Εἰς τὴν κεφαλὴν φέρει χονδρὸν στέφανον κυκλικῆς διατομῆς, καθὼς καὶ φύλλα καὶ καρποὺς κισσοῦ. «Πουντέλια» σωθέντα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφανείας του μαρτυροῦν ὅτι τὸ ἄγαλμα οὐδέποτε συνεπληρώθη. Ἡ ἐργασία του εἶναι ἴσως τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων, ἀλλ' ὁ τύπος εἶναι παλαιότερος, τοῦ 300 π.Χ. ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ., ὅπως δεικνύει τὸ σχῆμα τοῦ κανθάρου (βλ. Wuillemier, Le Trésor de Tarente, σελ. 44) ἀλλὰ καὶ τὸ κλειστὸν σχῆμα τῆς μορφῆς. Τὸ πρωτότυπον φυσικὰ δὲν ἔφερε τὴν περίεργον στολὴν τοῦ νέου ἀγαλματίου, ἀλλ' ἦ ἦτο γυμνόν, ὅπως τὸν παρουσιάζουν, ὡς φαίνεται, τὰ παρὰ Winter II, 393, 2 - 4 παραδείγματα ἢ ἐφόρει στενὸν δασύτριχον ἔνδυμα, περιβάλλον διὰ χειρίδων καὶ ἀναξυρίδων ὁλόκληρον τὸ σῶμα αὐτοῦ ὅπως εἰς τὸ εἰδώλιον Winter αὐτόθι, ἀρ. 1, τὰ εἰδώλια Grandjouan ἔ.ἀ. πιν. 28 ἀρ. 1004 καὶ 1006 κλπ.) καὶ τὸ μόνον ἄλλο μαρμάρινον ἀντίγραφον τοῦ ἰδίου τύπου τὸ ὁποῖον γνωρίζω εἰς Wilton House (Michaelis σελ. 686 D — Reinach I, σελ. 419). Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐνδυμασίας νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἡμιτελῆ κατάστασιν τοῦ ἀγαλματίου.

γ) Εὑρέθη ἐπίσης τὸ ἄνω μέρος ἀγαλματίου νέου, ὁ ὁποῖος φέρει μόνον χλαμύδα (ὕψ. 0,60, ὕψ. κεφαλῆς 0,25, μέγ. πλ. 0,345) (Πίν. 38ε). Τοῦ λείπουν οἱ βραχίονες, ἀλλ' ἐκ τῆς σωζομένης ἀρχῆς αὐτῶν καὶ τῆς ἀποτόμου στροφῆς τῆς κεφαλῆς εὔκολα συνάγεται ἡ κίνησίς των. Τὸ ἄγαλμα δὲν εἶναι παρὰ ἀντιστροφὴ τοῦ τύπου τοῦ Γανυμήδους τοῦ Λεωχάρους, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν κυρίως ἀπὸ τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Galleria dei Candelabri τοῦ Βατικανοῦ (Lippold, Vat. Kat. III, 2, πίν. 103 - 4). Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ νέον ἀγαλμάτιον δὲν συνδέεται μὲ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ Λεωχάρους εἰμὴ μέσῳ κάποιας ἑλληνιστικῆς παραλλαγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τόσον ὁ φυγοκεντρισμὸς τῶν μελῶν, ὅσον καὶ ἡ ἐπίτασις τῆς μιμικῆς καὶ τοῦ πάθους τοῦ προσώπου. Ἐπὶ πλέον ἔλειπεν ἀπὸ τὸ νέον ἀγαλμάτιον ὁ ἀετός, ὅπως διαπιστώνει κανεὶς ἐξετάζων τὴν ράχιν. Ἐποχὴ τοῦ ἔργου εἶναι τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.

δ) Πολὺ καλῆς τέχνης εἶναι ἓν ἰωνικὸν κιονόκρανον (ὕψ. ἄνευ ἕλικος 0,175, μετὰ τῆς ἕλικος 0,263, πλ. 0,587, πάχ. 0,332, διαστ. σωθείσης ἕλικος 0,205 X 0,176), τὸ ὁποῖον ἦτο ἐντειχισμένον ἐντὸς μεταγενεστέρου ἀγωγοῦ. Πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου (βλ. παραπλήσια παραδείγματα Corinth, II, εἰκ. 26 - 28 καὶ εἰκ. 36).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εὑρέθησαν καὶ ἄλλα τμήματα ἀγαλμάτων ὀλιγώτερον σημαντικά, καὶ πλῆθος ὀστράκων μερικὰ ἐκ τῶν ὁποίων συγκολληθέντα ἀπήρτισαν ὁλόκληρα ἀγγεῖα. Ἐξαιρετικῶς σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κοινῆς ρωμαϊκῆς κεραμεικῆς ἦσαν τὰ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ μαγειρεῖον τῆς ὑστερορρωμαϊκῆς οἰκίας (Πιν. 34δ), διότι δύνανται ἄριστα νὰ χρονολογηθοῦν τόσον χάρις εἰς τοὺς συνευρεθέντας λύχνους, ὅσον καὶ εἰς ἓν νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ τοῦ Β' (375 - 392 μ.Χ.).

Βυζαντινά

Τὰ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης εὑρήματα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα. Τὸ περισσότερον ἀξιόλογον ἦτο τμῆμα μεγάλου πινακίου φέροντος ἐσωτερικῶς ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα καὶ ἔντυπον διακόσμησιν σταυροῦ καὶ δύο πτηνῶν. Χρονολογεῖται εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος μ.Χ.

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ [1]

ΑΡΓΥΡΑ [2]

Φαυστῖνα [3]

Δηνάριον ↑↑ 2.91 γρ. Ἔμ. DIVAAVG FAVSTINA Προτομὴ δεξ. Ὄπ. AETER NITAS Ἡ Πρόνοια ἱσταμένη ἀρ., κρατοῦσα σφαῖραν καὶ σκῆπτρον. Βλ. Cohen ἀρ. 34, R.I.C. ἀρ. 350α, P.L. Strack, Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts, 214, ἀρ. 417, B.M. C. σ. 44, ἀρ. 289, 290.

(Πίν. 40, 1-2, σειρὰ 1η)

ΧΑΛΚΑ

Ἀθῆναι 297 - 255 π.Χ. [4]

1) Ἔμ. Κεφαλὴ Διὸς δεξ. δαφνοστεφής. Ὄπ. [ΑΘΕ] Ἀθηνᾶ ἱσταμένη δεξ., κρατοῦσα κεραυνὸν καὶ ἀσπίδα· σύμβολον ἐφθαρμένον. ↑↓ 5.97 γρ. Βλ. Svoronos, Les Monnaies d'Athènes πίν. 22, ἀρ. 53 - 58 [5], 2) Ὅμοιον, ἐφθαρμένον. Ὄπ. Α [ΘΕ] 2.97 γρ.

255 - 229 π.Χ. [6]

Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. Ὄπ. $\frac{\text{Α}}{\Theta}$Ε Γλαῦξ δεξ. ↑↑ 2.91 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 23, ἀρ. 50.

(Πίν. 40,3, σειρὰ 1η)

229 - 30 π.Χ. [7]

1) Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. Ὄπ. Α [ΘΕ] Ζεὺς ἱστά-

1. Εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρ. Καροῦζον, ὁ ὁποῖος μὲ διηυκόλυνεν εἰς τὴν ἐργασίαν μου, ὡς καὶ εἰς τὸν Ἔφορον κ. Γεώργ. Δοντᾶν, διότι μοὶ παρεχώρησε τὴν δημοσίευσιν τῶν νομισμάτων αὐτῶν.

2. Ἐπὶ συνόλου 56 νομισμάτων, τὸ ἓν ἦτο ἀργυροῦν, τὰ ὑπόλοιπα 55 ἦσαν χαλκᾶ· μεταξὺ αὐτῶν εὑρέθη ἓν βυζαντινὸν σταθμίον καὶ ἓν τεμάχιον ἄμορφον χαλκοῦ.

3. Ἡ κοπὴ τοῦ νομίσματος μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς 141 μ.Χ.

4. Διὰ τὴν κατάταξιν τῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων ἐτηρήθη ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τοῦ Σβορώνου, ἀλλὰ παρατίθενται καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν μεταγενεστέρων μελετητῶν.

5. J.P. Shear, Hesperia II (1933) σ. 254 θέτει τὸν τύπον αὐτὸν εἰς τὴν ὁμάδα 1 μεταξὺ τοῦ 277—239 π.Χ., ἐποχὴν τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ὁμοιότητα αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τοῦ Μακεδόνος βασιλέως.

Ἡ M. Thompson, The new style silver coinage of Athens σ. 527 θεωρεῖ τὸν τύπον αὐτὸν ὡς ἀνήκοντα χρονολογικῶς εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῆς Νεωτέρας Τεχνοτροπίας καὶ δὴ μεταξὺ τοῦ 169/8—130 π.Χ. περίπου.

6. J.P. Shear ἔ.ἀ. σ. 252, ὁμὰς Η, μετὰ τὸ 289/8 π.Χ.

7. J.P. Shear ἔ.ἀ. πίν. VII J 11. M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 528, χρονολογεῖ τὸ νόμισμα μεταξὺ τοῦ 169/8—130 π.Χ. περίπου.

μενος δεξ. κεραυνοβολῶν· σύμβολον ἐφθαρμένον. ↑↙ 5.30 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 81, ἀρ. 17 κ.ἑ. 2) Ὅμοιον $\frac{A}{\Theta}E$ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Διὸς ἀετὸς δεξ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 81, ἀρ. 17 - 31.

1) Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. Ὄπ. Α ΘΕ Γλαῦξ ἱσταμένη ἐπὶ ἀμφορέως δεξ., τὸ ὅλον ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας· ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. τέττιξ. ↑↑ 4.90 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 71, ἀρ. 17 - 18, 79, ἀρ. 38 - 42, B.M.C. σ. 78, ἀρ. 525 - 526, A. Bellinger, N.N.M. 42, σ. 10, B [8].

(Πίν. 40, 4 σειρὰ 1η)

Τοῦ ἰδίου τύπου μετὰ ἐφθαρμένων συμβόλων τέσσαρα νομίσματα :

2) ↑↑ 8.25 γρ. 3) 7.81 γρ. 4) 6.71 γρ. 5) 4.71 γρ. [9]

Ἕτερα δύο νομίσματα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐφθαρμένα εἰς τὰ ὁποῖα διακρίνεται, κατὰ τὴν μίαν πλευράν, κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ κορινθιακοῦ κράνους δεξ. Ἡ ἄλλη ὄψις εἶναι τελείως ἐφθαρμένη.

Αὐτοκρατορικοὶ Χρόνοι

α΄ ἥμισυ 2ου αἰ. μ.Χ. [10]

Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. Ὄπ. Ἀθηνᾶ ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς δόρυ· παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς ὄφις, ὄπισθεν ἀσπίς. ↑→ 7.57 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 82,83, J.P. Shear ἔ.ἀ. II σ. 273, 274.

1) Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. Ὄπ. Γλαῦξ ἀρ. ↑↓ 2.19 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 88, ἀρ. 48 κ.ἑ. J.P. Shear ἔ.ἀ. II σ. 278, ἀρ. 9 [11].

2) Πιθανῶς δεύτερον ἰδίου τύπου.

Ἀρχαὶ 3ου αἰ. μ.Χ.

Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. Ὄπ. Ἱερὰ Τράπεζα ἐπὶ τῆς ὁποίας κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δεξ. καὶ γλαῦξ· κάτωθεν αὐτῆς ἡ ἐπιγραφὴ ΑΘΗΝ καὶ δεξ. ἀμ-
ΑΙΩΝ
φορεύς. ↑↘ 4.85 γρ. Βλ. Svoronos ἔ.ἀ.πίν. 91, ἀρ. 30, J.P. Shear ἔ.ἀ. II σ.276 D καὶ V 1936 πίν. IX, 20.

Πέντε νομίσματα ἐφθαρμένα, πιθανῶς ἀθηναϊκὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν 3ον αἰ. π.Χ.

8. J.P. Shear ἔ.ἀ. πίν. VII J IIIξ, πιστεύει ὅτι δύναται νὰ τεθῇ μετὰ τὸ 30 π.Χ. M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 419 (πίν. 127) 100/99 π.Χ. Σειρὰ ἀργυρῶν τετραδράχμων, ἔχουσα ὡς σύμβολον τὸν τέττιγα. ΔΗΜΟΧΑΡΗΣ— ΠΑΜΜΕΝΗΣ. Ἔχει τὴν γνώμην ὅμως, ὅτι δὲν εἶναι εὔκολος ὁ παραλληλισμὸς τῶν τύπων ἢ συμβόλων τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς σειρᾶς τῶν Ἀρχόντων μετὰ τῶν χαλκῶν τῆς ἰδίας ἐποχῆς.

9. J.P. Shear ἔ.ἀ. πίν. VII, III μετὰ τὸ 186 π.Χ. M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 529, περὶ τὸ 131/0 π.Χ. καὶ μετέπειτα.

10. J.P. Shear, Hesperia V (1936) σ. 285 κ.ἑ. ἐπιχειρεῖ ἀνακατάταξιν τῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῶν Αὐτοκρατορικῶν Χρόνων, θεωρεῖ ἐσφαλμένην τὴν μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς κοπῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοποθετεῖ αὐτὴν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναθεώρησιν ταύτην τὸ νόμισμα δύναται νὰ τεθῇ εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.

11. J.P. Shear ἔ.ἀ. V σ. 289, εἰκ. 1, ἀρ. 7, ἐποχῆς Αὐγούστου.

Κόρινθος 400 - 146 π.Χ.

Ἔμ. Ἐφθαρμένον. Ὄπ. Τρίαινα. Βλ. B.M.C. σ. 53 - 56 (πίν. XIV, 1 - 6), Babelon II [3], ἀρ. 603 - 604, Sylloge D.N.M. ἀρ. 169 κ.ἑ., Edwards, Corinth VI, ἀρ. 11.

Ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον νόμισμα ἑλληνικῆς πόλεως (Μ. Ἀσίας ;) Ρωμαϊκῶν Χρόνων. Κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν διακρίνεται γυναικεία προτομὴ δεξ.

(Πίν. 40, 5, σειρὰ 1η)

Ὀκτὼ ἐφθαρμένα ἀρχαῖα ἑλληνικὰ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τέσσαρα πιθανῶς ἀνήκουν εἰς τὸν Γ΄ αἰ. π.Χ., ἕτερα δύο εἰς τὸν Γ΄ ἢ Β΄ αἰ. π.Χ. καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθοῦν.

ΡΩΜΑΪΚΑ

Αὐρηλιανὸς 270 - 275 μ.Χ.

Ἀντωνιανὸς Ἔμ. AVRELIAN[VS AVG]. Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς τοῦ αὐτοκράτορος δεξ. Ὄπ. [ORIE] NS [AVG] Ὁ ἥλιος ἀκτινοστεφὴς ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον καὶ κοιτάζων ἀρ. Βλ. Cohen ἀρ. 142, R.I.C. V_1 σ. 280, ἀρ. 135.

(Πίν. 40, 1, σειρὰ 2α)

Πρόβος 276 - 282 μ.Χ.

Ἀντωνιανὸς ↑↓ 3.85 γρ. IMPCMAVRPROBVSPFAVG Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς ἀρ. Ὄπ. SO LIINVICTO. Ὁ ἥλιος ἀκτινοστεφὴς ἐπὶ ἅρματος καλπάζοντος, ἐν τῷ πεδίῳ CM XXIQ

Βλ. Cohen 682, RIC VII σ. 118, ἀρ. 911.

(Πίν. 40, 2 - 3, σειρὰ 2α)

Κωνσταντῖνος Ι 337 - 340 μ.Χ.

Ἀσσάριον ↑↑ 2.47 γρ. CONSTANTINVS IVN NOBC Προτομὴ δεξ. δαφνοστεφής. Ὄπ. GLORIA EXERCITVS. Ἑκατέρωθεν δύο στρατιωτικῶν σημαιῶν ἀνὰ εἷς στρατιώτης κρατῶν δόρυ. Ἐν τῷ ἐξέργῳ SMHE. Βλ. C. 122, Maurice, Numismatique Constantinienne II, σ. 604, M. Thompson, Athenian Agora τ. II σ. 42, ἀρ.999. Χρονολογία νομίσματος : 333 - 337 μ.Χ.

Κωνστάντιος Γάλλος

1) Ἀσσάριον ↑↑ 2.73 γρ. DNCONSTANTI VSNOBCAES. Προτομὴ δεξ. Ὄπ. FELTEMP REPARATIO. Στρατιώτης διατρυπῶν διὰ τοῦ δόρατος ἔφιππον ἐχθρόν, ὅστις προσπαθεῖ νὰ κρατηθῇ ἐπὶ τοῦ ἵππου. Ἐν τῷ ἐξέργῳ ALEA Βλ. C. 18, M. Thompson, ἔ.ἀ. σ. 48, ἀρ. 1211. Χρονολογία νομίσματος : 351 - 354 μ.Χ.

(Πίν. 40, 4 - 5, σειρὰ 2α)

2) Ὅμοιον ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον.

Ἀσσάριον 4ου αἰ. μ.Χ., ἐποχῆς Κωνσταντίνων, ἐφθαρμένον. Τύπος ὀπισθίας πλευρᾶς : Δύο στρατιῶται ἱστάμενοι καὶ κρατοῦντες δόρυ, μεταξὺ αὐτῶν στρατιωτικὴ σημαία.

Βαλεντινιανὸς ΙΙ 375— 392 μ.Χ.

Ἀσσάριον ↑↓ 2.46 γρ..... ANVSPFAVG Προτομὴ μετὰ διαδήματος καὶ θώρακος δεξ. ὄπ. GLORIARO MANORVM. Ὁ αὐτοκράτωρ βαδίζων πρὸς δεξ., κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς λάβαρον καὶ θέτων τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αἰχμαλώτου. Ἐν τῷ ἐξέργῳ TES ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Α Βλ. C. 23, R.I.C. 60α. Χρονολογία νομίσματος: 383— 388 μ.Χ. [12].

(Πίν. 40, 1 - 2, σειρὰ 3η)

Δύο τελείως ἐφθαρμένα νομίσματα, τὰ ὁποῖα πιθανῶς νὰ εἶναι Ρωμαϊκὰ καὶ τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν 4ον αἰ. μ.Χ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Κώνστανς ΙΙ 641— 668 μ.Χ.

Ἔμ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς μακρὸν σταυρὸν καὶ ἔχων τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τῆς ὀσφύος· ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. $\frac{I}{\Theta}$ δεξ. Μ. καὶ ὑπεράνω σταυρός. Ὄπ. Κωνσταντῖνος IV, Ἡράκλειος καὶ Τιβέριος ἱστάμενοι κατ' ἐνώπιον· ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Δ ; ↑↑ 2.85 γρ. Βλ. B.M.C.I.,σ. 280, ἀρ.202, M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 71 Χρονολογία νομίσματος : 659/60 μ.Χ.

(Πίν. 40, 3 - 4, σειρὰ 3η)

Ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον νόμισμα, πιθανῶς Κώνσταντος ΙΙ.

Νικηφόρος ΙΙΙ Βοτανειάτης 1078— 1081 μ.Χ.

Ἔμ. Ἰησοῦς Χριστὸς πωγωνοφόρος ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον· ἐν τῷ πεδίῳ IC XC καὶ ἀστήρ. Ὄπ. $\begin{matrix} C & \Phi \\ N & \Delta \end{matrix}$ Σταυρὸς μετὰ 4 σφαιριδίων εἰς τὰ ἄκρα καὶ εἰς τὸ κέντρον κύκλος, περιέχων ὀκτάκτινον ἀστέρα. ↑↘ 5.37 γρ. Βλ. B.M.C. II, σ. 538, ἀρ. 12—21, M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 73, ἀρ. 1862.

(Πίν. 40, 5, σειρὰ 3η καὶ 1, σειρὰ 4η)

ΑΝΩΝΥΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

ΕΜΜΑ ΝΟΥΗΛ Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον· ἐν τῷ πεδίῳ IC XC. Ὄπ. + IHSUS XRISTUS BASILEU BASILE ↑↓ 20.20 γρ. Βλ. B.M.C. II, 447 κ.ἑ. [13].

(Πίν. 40, 2 — 3, σειρὰ 4η)

Ἔμ. Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον. Ὄπ. Ἐφθαρμένον (Διαγράφονται φυτικὰ κοσμήματα, δύο σφαιρίδια καὶ μηνίσκος). Πιθανῶς A. Bellinger, N.N.M. 35, σ. 22, 23 (πίν. II ἀρ. 5,6) Class VIII ἢ IX [14] M. Thompson, ἔ.ἀ. σ. 74, Class H ἢ I (1071— 1078 μ.Χ. ἢ 1078—1081 μ.Χ.).

12. Ὁ αὐτὸς τύπος εὑρέθη καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, K. Edwards, Corinth VI, 606.

13. α) Ὁ Wroth θέτει τὸν τύπον αὐτὸν εἰς τὸν Τσιμισκῆν, Class I (B.M.C. II, σ. 480).

β) A. Bellinger, N.N.M. 35, σ. 14 κ.ἑ. (πίν. I 4 - 6) Class I ἀναφέρει αὐτὸν εἰς τοὺς Διαδόχους αὐτοῦ, Βασίλειον ΙΙ καὶ Κωνσταντῖνον VIII. M. Thompson ἔ.ἀ., σ. 73, 1864, Class A-2, μεταξὺ 989—1028 μ.Χ.

14. α) Τὰ ἀναφέρει ὡς νομίσματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξίου, Α', κοπέντα διὰ τοὺς Σταυροφόρους.

Ἔμ. Ἐφθαρμένον. Ὄπ. Διαγράφεται σταυρὸς μετὰ σφαιριδίων εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ λοιπὴ διακόσμησις τελείως ἐφθαρμένη. Ἴσως νὰ δύναται νὰ τεθῇ εἰς τὴν ἑξῆς κατηγορίαν : A. Bellinger, ἔ.ἀ. σ. 7, 23 κ.ἑ. (πίν. II ἀρ. 7 ἢ 12) Class X. M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 74, Class J (1081—1118 μ.Χ.)

(Πίν. 40, 1, σειρὰ 5η)

Ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον Τουρκικόν ;

Ὀκτὼ τελείως ἐφθαρμένα καὶ τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν ἀποτετριμμένα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται οὔτε κατὰ προσέγγισιν νὰ ταυτισθοῦν.

Χαλκοῦν βυζαντινὸν σταθμίον, ἔχον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς χαραγμένα τὰ γράμματα Ν Γ καὶ σταυρὸν ἄνωθεν αὐτῶν 12.11 γρ. [15]

(Πίν. 40, 2 — 3, σειρὰ 5η)

Εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν προερχόμενα νομίσματα παρουσιάζουν μεγάλην ἀλλοίωσιν λόγῳ τῶν διαφόρων χλωριούχων καὶ νιτρικῶν ἁλάτων τοῦ ἐδάφους, τὰ ὁποῖα ἐπιδροῦν δυσμενῶς ἐπ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο πολλὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων νομισμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ταυτισθοῦν ἐπακριβῶς. Οἱ τύποι οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἶναι γνωστοί, μερικοὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀπόψεως χρονολογικῆς τοποθετήσεως, διότι ὑπάρχουν ἀντίθετοι γνῶμαι. Τὸ ἀθηναϊκὸν νόμισμα π.χ. τοῦ τύπου τῆς Ἀθηνᾶς ἱσταμένης δεξ. καὶ κρατούσης κεραυνόν, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ὁ Head (B.M.C. Attica πίν. XV, 2) ἐχρονολόγησε μεταξὺ τοῦ 220 - 83 π.Χ. ὁ Σβορῶνος καὶ ἡ J.P. Shear ἔθεσαν εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. περίπου, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ἐν συνεχείᾳ ἡ M. Thompson ἐπανέρχεται εἰς τὴν παλαιοτέραν ἀντίληψιν καὶ θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἕνα ἐκ τῶν βασικῶν τύπων τῶν χαλκῶν νομισμάτων τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., δυνάμενον νὰ τοποθετηθῇ μεταξὺ τοῦ 169/8— 130 π.Χ. Ἑπομένως θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ παραλληλισθῇ μετὰ τῶν ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας (Gaebler, πίν. XXXIV, ἀρ. 16 καὶ 22) ὡς καὶ μετὰ τῶν ἀντιστοίχων νομισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν μεταξὺ τοῦ 196— 146 π.Χ. (B.M.C. Thessaly to Aetolia πίν. 1, ἀρ. 1 - 3,7 καὶ E. Rogers σ. 20). Τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ Ἀνώνυμα Βυζαντινὰ νομίσματα τοῦ 10ου, 11ου καὶ 12ου αἰ. μ.Χ. Τὸ ἀσσάριον τοῦ Βαλεντινιανοῦ II, εὑρεθὲν ἐν μέσῳ ὀστράκων καὶ ἀκεραίων ρωμαϊκῶν ἀγγείων τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., εἶναι ἀρκετὰ σπάνιον, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸ R.I.C. τόμ. IX σ. 186 ὡς R^2.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ — ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

β) Ὁ J. Sabatier παλαιότερον (Description générale des Monnaies Byzantines σ. 235, πίν. LVIII ἀρ. 15 κ.ἑ.) ἐπίστευεν ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς Λατίνους Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1204 – 1261 μ.Χ. Τὴν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσεν ἀργότερον ὁ G. Schlumberger (Numismatique de l'Orient Latin σ. 22 καὶ 274 κ.ἑ.) ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξεν ὅτι πρόκειται διὰ νομίσματα τῶν Σταυροφόρων.

γ) Ὁ Wroth (B.M.C. σ. 554) τονίζει ὅτι ἡ τεχνικὴ αὐτῶν εἶναι τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰ. μ.Χ., ἑπομένως ἀνήκουν εἰς τὴν Πρώτην μᾶλλον παρὰ εἰς τὴν Τετάρτην Σταυροφορίαν, τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξίου Α'. Πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐπικεκομμένα ἐπὶ νομισμάτων Ἰσαακίου I, Κων/νου X, Μιχαὴλ VII καὶ Νικηφόρου III.

15. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Περὶ τῶν Βυζαντινῶν Σταθμῶν τοῦ Μουσείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐν Ἀθήναις Ἑταιρείας σ. 7, Σταθμὰ νομισματικά. Προφανῶς τὰ στοιχεῖα Ν. Γ. σημαίνουν νομίσματα γ'. Παρόμοια εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, Μπενάκη καὶ Νομισματικὴν Συλλογὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΖΑΧΑΡΑΤΟΥ

Τὸ οἰκόπεδον 'Αγγελοπούλου χωρίζεται πρὸς νότον διὰ τῆς ὁδοῦ Καλλισπέρη ἀπὸ ἓν οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας 'Αθηνᾶς Ζαχαράτου καὶ 'Αφροδίτης Σταμπόλα ἐφ' οὗ ἐπρόκειτο τὸ 1961 νὰ ἀρχίσουν ἐργασίαι ἀνοικοδομήσεως ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Α. Ζαχαρᾶτος καὶ Σία. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ἐπεφορτίσθην ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου μὲ τὴν διεξαγωγὴν δοκιμαστικῆς ἐρεύνης, παραιτηθέντος ταύτης τοῦ 'Εφόρου 'Ι. Θρεψιάδη. Λόγῳ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν διατεθεισῶν πιστώσεων ἡ ἔρευνα, διεξαχθεῖσα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961, περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς μικρὸν μόνον μέρος τοῦ οἰκοπέδου. Οὕτω ἀνεσκάφησαν μία ζώνη πλάτους 8 μ. κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς (πρὸς τὴν ὁδὸν Καλλισπέρη) καὶ ἄλλη πλάτους 7 - 8 μ. κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πρὸς τὴν ὁδὸν Παρθενῶνος). Εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἡ ἔρευνα ἔφθασεν ἕως τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Βοηθὸς τοῦ γράφοντος εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ὑπῆρξεν ἡ δὶς Σαμαρᾶ, εἰς δὲ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ὑλικοῦ ἡ δὶς Γιαννοπούλου. Τὸ σχέδιον ἐξεπόνησεν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Ὑπουργείου κ. Μ. Κουρουνιώτης (βλ. Σ χ ε δ. σελ. 102). Ἓν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ οἰκόπεδον Ζαχαράτου ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις δύο ὑποκαύστων βαλανείου. 'Εξ αὐτῶν τὸ νότιον φαίνεται ὅτι προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ βόρειος τοῖχος του ἦτο προσκεκολλημένος εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἄλλου ὑποκαύστου. Αἱ περισσότεραι ἐκ τῶν πλίνθων ἀμφοτέρων τῶν ὑποκαύστων εἶχον σχῆμα κυκλικὸν διαμ. 0,22 - 0,23 μ. καὶ πάχ. 0,05. Εἰς μερικὰ σημεῖα πλησίον τῶν τοίχων εἶχον χρησιμοποιηθῆ ἡμίτομα τοιούτων δίσκων. Πλὴν τούτων εἰς τὸν νότιον χῶρον εὑρέθησαν καὶ ὀρθογώνιοι δίσκοι 0,455 × 0,24 × (πάχ.) 0,045 (Π ί ν. 37 β).

Εἰς μίαν ὡρισμένην ἐποχὴν τὰ ὑπόκαυστα ἠχρηστεύθησαν καὶ μετά τι διάστημα οἱ χῶροι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου. Οὕτω εἰς τὸν βορειότερον αὐτῶν ἐσωρεύθη ἐπίχωσις ὕψους 0,88, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἐστρώθη δάπεδον ἐξ ἀσβέστου. Τοῦτο ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἄλλης λεπτῆς ἐπιχώσεως πάχους 0,02 ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ἐστρωμένον ὡραῖον μωσαϊκὸν μὲ ὑπόστρωσιν ἐξ ὀστρακοκονιάματος (Π ί ν. 37 α). Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο, μέρος τοῦ ὁποίου μετεφέρθη ἤδη εἰς τὸ τζαμὶ τῆς Ρωμαϊκῆς 'Αγορᾶς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ὑπουργείου κ. Χαρ. Μπούρα, παρουσιάζει ὡραίαν καὶ ἁπλῆν διακόσμησιν (Π ί ν. 37 γ). Ὑπάρχει ἐν πρώτοις ἓν εὐρὺ ἐξωτερικὸν πλαίσιον μέλαν, μεταξὺ τῶν ψηφίδων τοῦ ὁποίου εἶναι ἀραιὰ κατεσπαρμέναι καί τινες βαθυπράσιναι ψηφῖδες. 'Ακολουθεῖ στενὴ ταινία λευκή, ἄλλη εὐρυτέρα μὲ πλοχμὸν ἀπὸ λευκὰ καὶ ἐρυθρὰ στοιχεῖα ἐναλλάξ, στενὴ ταινία βυσσινόχρους καὶ τέλος ὁ εὐρὺς χῶρος τῆς κυρίας διακοσμήσεως ἐκ συστημάτων μαύρων τετραφύλλων μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι παρεντεθειμένοι ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἐδάφους μικροί, μέλανες ἀστερίσκοι. Τὴν ἐποχὴν τῆς διὰ τοῦ μωσαϊκοῦ παριστωμένης νέας χρήσεως τοῦ χώρου δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν μὲ ἀρκετὴν προσέγγισιν. Εἰς τὴν λεπτὴν ὑπὸ τὸ μωσαϊκὸν ἐπίχωσιν εὕρομεν χαλκοῦν νόμισμα Φαυστίνας τῆς Β', θανούσης τὸ 175 μ.Χ. τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν Διευθύντριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Εἰρ. Βαρούχα, πρέπει νὰ εἶχε κυκλοφορήσει τὸ ὀλιγώτερον 5 ἔτη, εἰς δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ νοτιωτέρου χώρου παχεῖαν ἐπίχωσιν ἄλλο νόμισμα

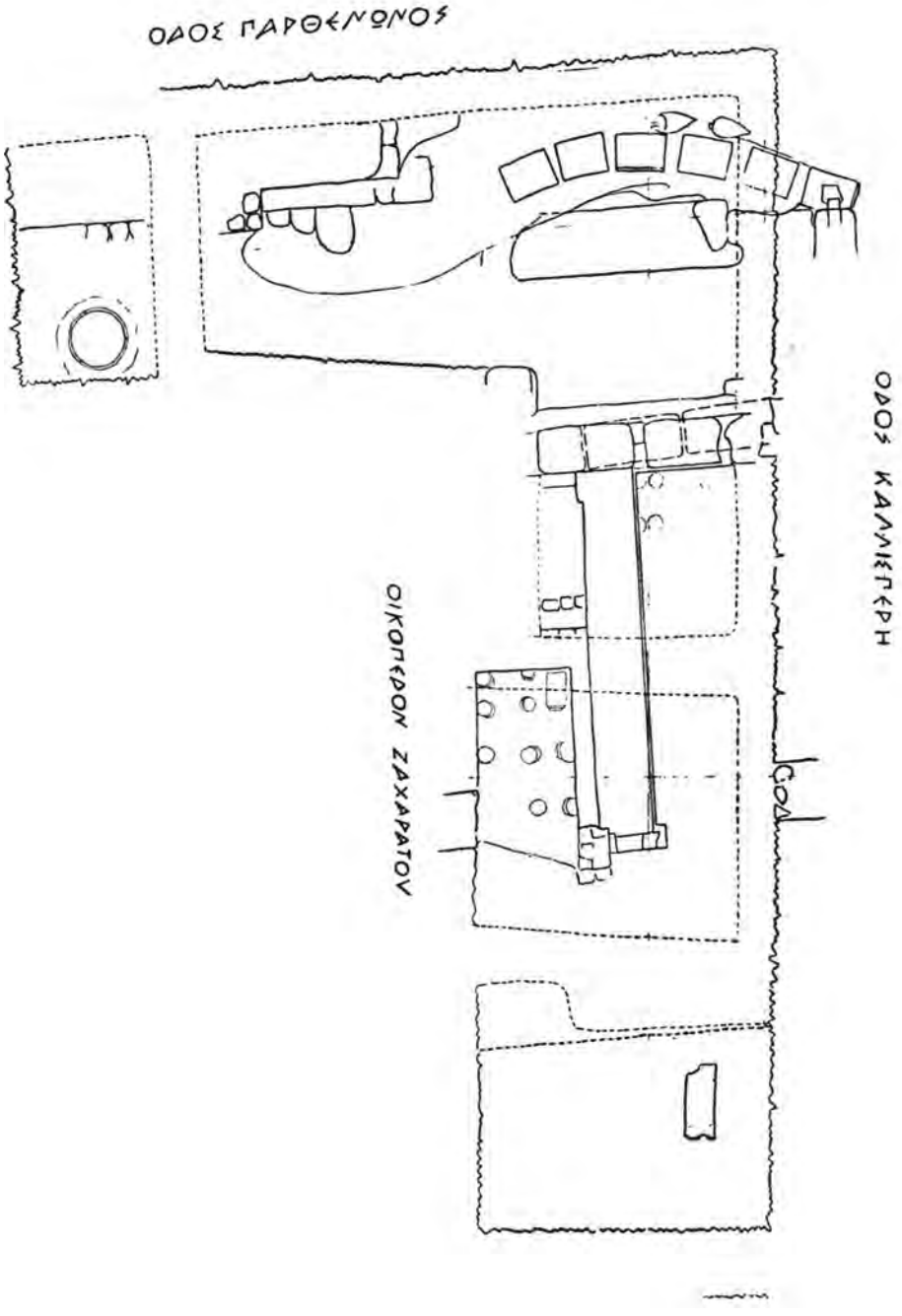

Σχεδιογράφημα ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ζαχαράτου

τοῦ 'Αντωνίου τοῦ Πίου, κοπῆς 150-151, τὸ ὁποῖον ὡς φαίνεται ἐκυκλοφόρησεν 20 ἔτη τοὐλάχιστον. Καὶ ἐπειδὴ δὲν συντρέχει κανεὶς λόγος νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἄλλη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νοτιωτέρου χώρου (τὸ ὅτι δὲν εὑρέθη ἐκεῖ παρὰ μόνον μία στρῶσις ἐπιχώσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν θεμελίων τῆς κατεδαφισθείσης παλαιοτέρας οἰκίας Ζαχαράτου) τὸ μωσαϊκὸν δύναται νὰ χρονολογηθῇ μὲ σχετικὴν ἀκρίβειαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 170 καὶ 180 μ.Χ. Συνεπῶς τὸ βαλανεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον τὰ ὑπόκαυστα ἠχρηστεύθη πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸ οἰκόπεδον 'Αγγελοπούλου ὅμως διεπιστώσαμεν ὅτι ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ἠχρηστεύθη ἓν μέγα κτήριον ἀγνώστου προορισμοῦ. 'Επειδὴ δὲ καὶ ἡ ἀπόστασις τῶν ἐρειπίων ἐκείνων ἀπὸ τὰ ὑπόκαυστα Ζαχαράτου δὲν εἶναι μεγάλη καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπάτησαν κατὰ τὴν ὑστερορρωμαϊκὴν περίοδον οἱ τοῖχοι μεγάλου λουτροῦ, δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ ἀπετέλεσαν ταῦτα τμῆμα τοῦ ἰδίου μεγάλου βαλανείου εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν καὶ τὰ ὑπόκαυστα Ζαχαράτου.

'Εκ τῶν τοίχων τοῦ βορειοτέρου ἐκ τῶν ὑποκαύστων ὁ δυτικὸς δὲν ἦτο ἐνιαῖος καθ' ὅλον του τὸ ὕψος, διότι τὸ κάτω μέρος του ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων πωροπλίνθων, λειψάνων παλαιοτέρου τοίχου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Δυτικῶς τῶν λειψάνων αὐτῶν εὑρέθη τμῆμα ὑστεροελληνιστικοῦ τοίχου καὶ πέραν αὐτοῦ πήλινος ἀγωγὸς ἀποτελούμενος ἐκ πηλίνων κεραμίδων τομῆς U, τοποθετημένων ἀνὰ δύο, τῆς μιᾶς ἀνεστραμμένης ἐπὶ τῆς ἄλλης. Τὸ ἐσωτερικόν του ὕψος ἦτο 0,90. 'Ο ἀγωγὸς οὗτος ἦτο ἀσφαλῶς ἡ συνέχεια τοῦ κυρίου κλάδου τῶν εἰς τὸ οἰκόπεδον 'Αγγελοπούλου εὑρεθέντων ὀχετῶν. Παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν εὑρέθησαν δύο ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς, ὅπως εἶχον εὑρεθῇ καὶ εἰς τὸ οἰκόπεδον 'Αγγελοπούλου. Εἰς τὸ βορειότατον ἀποκαλυφθὲν σημεῖον τοῦ ἀγωγοῦ εὑρέθη καταλήγων εἰς αὐτὸν εἷς δεύτερος ἀγωγός, ἐξ Α. ἐρχόμενος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔκειτο εἰς ὀλίγον ὑψηλότερον ἐπίπεδον. 'Απετελεῖτο ἄνω μὲν ἀπὸ ἡμικυκλικὴν κεραμίδα, κάτω ὅμως ἀπὸ πήλινον ὀχετὸν τομῆς ἀνεστραμμένου Π, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἦσαν μικροὶ κτιστοὶ λίθοι, χρησιμεύοντες διὰ τὴν στήριξιν τοῦ πεταλοειδοῦς καλύμματος. 'Ο ἀγωγὸς οὗτος ἦτο ὡς φαίνεται παλαιότερος. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος δυτικοῦ τομέως εὑρέθη φρέαρ ἐπισκέψεως ἐπενδεδυμένον μὲ τὰς γνωστὰς πηλίνας κεραμίδας, τὸ ὁποῖον συνήντα ὁ πρῶτος ἀναφερθεὶς ἀγωγός.

Τὸ περισσότερον ἐντυπωσιακὸν κινητὸν εὕρημα ὑπῆρξεν ἓν τμῆμα καλύμματος λεκανίδος ρυθμοῦ Kertch (διαστ. 0,19 × 0,18), τὸ ὁποῖον εὑρέθη ὄχι μακρὰν τοῦ φρέατος (Πίν. 35α). 'Αριστερὰ παρίσταται καθιστὴ ἡ Δήμητρα (ἐρυθρόμορφος). Κρατεῖ σκῆπτρον καὶ στρέφεται ὀπίσω (δεξιὰ) πρὸς τὸν ὀρθιον γυμνὸν Πλοῦτον (δηλωμένον διὰ λευκοῦ), φέροντα κέρας 'Αμαλθείας (ἐπιχρυσωμένον) ἐξ οὗ ἐκπηδοῦν στάχεις. Ἄλλοι μακροὶ στάχεις ἀνάγλυφοι ἐκπηδοῦν ἐκ τοῦ ἐδάφους μεταξὺ Δήμητρος καὶ Πλούτου. Δεξιὰ σώζεται μέρος ὀρθίας γυναικείας μορφῆς (ἴσως τῆς Κόρης), ἱσταμένης κατενώπιον. Τὸ ἔνδυμά της εἶναι πλούσιον, μὲ ἀναγλύφους λεπτομερείας καὶ λείψανα ἐπιχρυσώσεως. Εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὰ σώζεται ἀνάγλυφος θύρσος, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς μὴ διασωθεῖσαν μορφήν. Δήμητρα καὶ Πλοῦτος ὑπενθυμίζουν τὴν πελίκην τοῦ Leningrad St. 1792 (βλ. Schefold, UKV, πίν. 35,1—Metzger, Représentations κλπ. πίν. 34,2) ὡς καὶ τὸ ἐν Tübingen E 183 κάλυμμα λεκανίδος (Watzinger, Griech. Vasen Tübingen, πίν. 40—Metzger, πίν. 34,1), ὅπου παρουσιάζεται καὶ ἡ Κόρη.

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ ΝΑΞΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Εἰσαγωγικά[1]. Αἱ ἐργασίαι ἐπανεκθέσεως τῆς Κυκλαδικῆς συλλογῆς, τὰς ὁποίας ἡ Διεύθυνσις τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀνέθεσεν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν της εἰς τὸν γράφοντα, ἤρχισαν τὸ 1954 καὶ ἐπερατώθησαν μετὰ τριετίαν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος κατηναλώθη εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑλικοῦ τῆς ἐκθέσεως ἤτοι εὕρεσιν, ἀναγνώρισιν καὶ ταύτισιν, καθαρισμὸν καὶ συγκόλλησιν, μελέτην καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῶν ὑπερδισχιλίων ἀντικειμένων τῆς εἰρημένης συλλογῆς, ἅτινα κατὰ κύριον λόγον, ἐκτὸς τυχαίων εὑρημάτων ἢ μικροτέρας ἐκτάσεως ἐρευνῶν, προέρχονται ἐκ τῶν κατὰ τὰς Κυκλάδας νήσους ἐκτεταμένων ἀνασκαφῶν πρῶτον τοῦ ἀειμνήστου θεμελιωτοῦ τῆς Προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας ἐν Ἑλλάδι Χρ. Τσούντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀργότερον δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος τοῦ μακαρίτου Κλ. Στεφάνου, Διευθυντοῦ τότε τοῦ Ἀνθρωπολογικοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡ συνεχὴς ἐπαφὴ μὲ τὰ ἀντικείμενα τῆς ὅλης συλλογῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐντελῶς ἰδιάζων χαρακτὴρ τῶν εὑρημάτων, ἀπὸ ἀπόψεως τόσον τεχνικῆς ὅσον καὶ καλλιτεχνικῆς, ὥθησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γράφοντος, πέραν τῆς πρὸς ἔκθεσιν ἐπιλογῆς τῶν ἀξιολογωτέρων ἐκ τούτων, εἰς τὴν τακτοποίησιν καὶ μελέτην ὁλοκλήρου τοῦ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀποκειμένου ὑλικοῦ τῆς Κυκλαδικῆς ἐποχῆς, μέγα μέρος τοῦ ὁποίου ἔγκλειστον εἰς κιβώτια, διὰ πρώτην φορὰν μετὰ παρέλευσιν ἡμίσεος αἰῶνος ἀπὸ τῆς εὑρέσεώς του εἶδε καὶ πάλιν τὸ φῶς. Ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ τούτου καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ τμηματικὴ δημοσίευσις αὐτοῦ, ἂν καὶ πολλὰ ζητήματα ἐπιστημονικῆς φύσεως, κυρίως ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὴν θέσιν τῆς εὑρέσεως, παραμένουν σκοτεινὰ ἢ ἀβέβαια, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα καὶ πιστεύομεν ἱκανῶς χρήσιμος διὰ τὴν ἐν γένει διερεύνησιν τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ.

1. Εὐχαριστῶ ἐνταῦθα θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Χρῆστον Καροῦζον, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν Ἔφορον κ. Σέμνην Καρούζου, τόσον διὰ τὴν παραχώρησιν πρὸς μελέτην τοῦ ὑλικοῦ τῆς παρούσης δημοσιεύσεως ὅσον καὶ διὰ τὴν πολύτιμον παντοειδῆ βοήθειαν, ἣν μοὶ παρέσχον διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν ταύτης.

Θερμὰς ἐπίσης εὐχαριστίας ἐκφράζω πρὸς τὸν Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Καθηγ. κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδον διὰ τὴν χορηγηθεῖσαν μοι ἄδειαν τῆς μελέτης ἐν τῷ Ἀρχείῳ τῆς Ἑταιρείας τῶν χειρογράφων ἐκθέσεων τοῦ Κλ. Στεφάνου.

Εὐχαριστίαι ἐπίσης ὀφείλονται εἰς τὴν καλλιτέχνιδα δ. Αἴγλην Πλάτωνος διὰ τὴν σχεδίασιν τῶν τριῶν ἐγχρώμων πινάκων, εἰς τὸν φωτογράφον τοῦ Ἐθν. Μουσείου κ. Κ. Κωνσταντόπουλον διὰ τὴν φωτογράφησιν τῶν εὑρημάτων, εἰς τοὺς Ἀρχιτεχνίτας τοῦ Ἐθν. Μουσείου κκ. Χ. Χατζηλιοῦ καὶ Ἀ. Μαυραγάνην καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν κ. Τριαντάφυλλον Κοντογιώργην. Εἰς τὴν ἱκανότητα καὶ εὐσυνειδησίαν του ὀφείλεται ἡ συγκόλλησις καὶ συντήρησις ἁπάντων σχεδὸν τῶν πηλίνων ἀντικειμένων καὶ τῆς Κυκλαδικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

Τοῦτον ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν ἐπιδιώκει ἡ παροῦσα μελέτη, κύριον θέμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ παρουσίασις τῆς ἐπιτευχθείσης ἀνασυστάσεως τοῦ περιεχομένου ἄνω τῶν τεσσαράκοντα τάφων τῆς Νάξου, μέχρι τοῦδε ἀδιαγνώστων (πλὴν δύο) ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου.

Διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῶν ἀντικειμένων καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ μερικὴν ἀνασύστασιν τῶν ταφικῶν τούτων συνόλων ἐχρησιμοποιήθη ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ὑποβοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τούτου.

Οὕτω πολύτιμος ὁδηγὸς ὑπῆρξεν κατ' ἀρχὴν τὸ Εὑρετήριον τῆς Προϊστορικῆς Συλλογῆς τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου, εἰς τὸ ὁποῖον, παρὰ τὰς ἀτελείας τῆς περιγραφῆς καὶ τὴν ἔλλειψιν μνείας τῆς εἰδικωτέρας προελεύσεως, ἔχει ὁπωσδήποτε καταγραφῆ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου.

'Επίσης ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς ἀνασυστάσεως ὁ ὑπὸ τοῦ Βαλ. Στάη δημοσιευθεὶς κατάλογος τῶν ἐκθεμάτων τῆς Προϊστορικῆς Συλλογῆς τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου, εἰς τὸν ὁποῖον περιγράφονται πολλὰ τῶν εὑρημάτων τοῦ Κλ. Στεφάνου ἐκ Νάξου, δύο δὲ τάφων (κατωτέρω ὑπ. ἀριθ. 10 καὶ 26) δίδεται ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον[2].

'Ατυχῶς ὁ Κλ. Στέφανος, ἐνδιαφερόμενος κυρίως διὰ τὴν εὕρεσιν καὶ μελέτην ἀνθρωπίνων σκελετῶν τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, ἀνέσκαψε μὲν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν 1903-1910 πλείστας Κυκλαδικῆς ἐποχῆς νεκροπόλεις τῆς Νάξου, αἵτινες καὶ ἀπέδωσαν πλουσιώτατα εὑρήματα, ἐλάχιστα ὅμως περὶ αὐτῶν ἐδημοσίευσεν. Τὰ ἀτελῆ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του αὐτῶν ἐδημοσιεύοντο κατ' ἔτος εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν του[3]. 'Εκ τῶν πληροφοριῶν τῶν δημοσιευμάτων τούτων ἐβοηθήθημεν ἱκανῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνασυστάσεως καὶ ταυτίσεως τῶν κατὰ κανόνα μὴ ἀπεικονιζομένων κτερισμάτων ὑπερτριάκοντα τάφων. 'Επίσης ἐμελετήθησαν αἱ εἰς τὸ 'Αρχεῖον τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας εὑρισκόμεναι σύντομοι χειρόγραφοι ἐτήσιαι ἐκθέσεις τοῦ Κλ. Στεφάνου περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν του, περιέχουσαι ἐνίοτε στοιχεῖα περισσότερον διαφωτιστικὰ περὶ τῆς εὑρέσεως τῶν ἀντικειμένων ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα εἰς τὰ ΠΑΕ.

'Η εἰς τὸ ἐν 'Αθήναις Διεθνὲς 'Αρχαιολογικὸν Συνέδριον τοῦ ἔτους 1905 ἀνακοινωθεῖσα ἔκθεσις τῶν μέχρι τότε ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου παρέχει ἐπίσης ὀλίγα στοιχεῖα διὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ περιεχομένου μικροῦ ἀριθμοῦ τάφων[4].

'Ο πολυτιμότερος ὅμως βοηθὸς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνασυστάσεως τοῦ περιεχομένου τῶν τάφων τῆς Νάξου ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ πλείστου ἀριθμοῦ αὐτῶν τούτων τῶν ἀντικειμένων ἀναγραφὴ διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἀνασκαφέως τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ τάφου ἢ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀνασκαφῆς, ἐπαναλαμβανομένων συνήθως καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου περιτυλίξεως, ἰδίᾳ τῶν μικροτέρου μεγέθους ἀντικειμένων.

'Η Νάξος, ἡ εὐφορωτέρα καὶ μεγαλυτέρα τῶν Κυκλάδων, εὑρισκομένη εἰς τὸ κέντρον τοῦ Νοτίου Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν θαλασσίων ὁδῶν, αἵτινες συνδέουν τὴν Μικρὰν 'Ασίαν καὶ τὴν Κρήτην μετὰ τοῦ κυρίως κορμοῦ τῆς χερσαίας 'Ελ-

2. Mycenean Collection of the National Museum[2] 1926 σελ. 197-214.

3. ΠΑΕ 1903, 52 κ.ἑ. 1904,57 κ.ἑ. 1906,86 κ.ἑ. 1908,114 κ.ἑ. 1909, 209 κ.ἑ. 1910,270 κ.ἑ. καὶ 1911, 357.

4. Comptes Rendus du Congrès Archéologique à Athènes 1905, 216-225. Κατωτέρω παραπέμπομεν εἰς τὴν δημοσίευσιν ταύτην μὲ τὴν συντομογραφίαν CR. Congr. Arch. Ath.

λάδος, εὔλογον εἶναι ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος εἵλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων πρὸς μόνιμον ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν.

Ὑπενθυμίζομεν, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἡ Νάξος δέχεται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τρεῖς μεγάλας ἐπιδρομάς. Ἀπὸ βορρᾶ κατέρχονται οἱ Θρᾷκες, οἵτινες καὶ θεωροῦνται, πάντοτε κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ὡς οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς νήσου. Τούτους ἀκολουθοῦν οἱ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δὴ ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁρμηθέντες Κᾶρες, ὧν ὁ ἡγεμὼν Νάξος, καταλαβὼν τὴν νῆσον, δίδει τὸ ὄνομα εἰς ταύτην τούτου ὁ υἱὸς Λεύκιππος καὶ ὁ ἔγγονος Σμέρδις διαδέχονται ἀλλήλους εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἡ ἀρχαία παράδοσις μετὰ τὴν βασιλείαν αὐτῶν μνημονεύει ἐπιδρομὴν ἐκ νότου καὶ κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Μινωικῶν Κρητῶν. Βεβαία ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν κατάκτησις τῆς νήσου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ἡ Νάξος συνεπῶς εἶναι κέντρον ἀλλὰ καὶ συγχρόνως γέφυρα διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, Βορρᾶ καὶ Νότου.

Δὲν εἶναι δὲ ἄνευ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς νήσου τὸ ὅτι εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους ὁ Πίνδαρος ἀποκαλεῖ ταύτην *λιπαρὰν* καὶ ὁ Ἀγαθήμερος *μικρὰν Σικελίαν*. Ἐξ ἄλλου, ἡ Νάξος εἶναι μία τῶν περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον διεξεδίκησαν τὴν γέννησιν τοῦ Διονύσου ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐνηλικίωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Διός.

Ἡ Νάξος διχάζεται ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἰς δύο ἀνισομεγέθη ἡμίση διὰ τῆς ἐπιβλητικῆς βραχώδους ράχεως τοῦ ὄρους Ζᾶς (Zeus εἰς τοὺς παλαιοὺς χάρτας).

Αἱ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀνασκαφεῖσαι, ἐρευνηθεῖσαι ἢ ἁπλῶς ἐπισημανθεῖσαι περιοχαὶ καὶ θέσεις Κυκλαδικῆς ἐποχῆς εὑρίσκονται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὰ νότια τῆς Νήσου δυτικῶς τοῦ ὄρους Ζᾶ καὶ ἀφ' ἑτέρου κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τοῦ ἀνατολικοῦ της ἡμίσεος. Αὗται ἔχουν ὡς ἀκολούθως :

Καρβουνόλακκοι : Θέσις εὑρισκομένη « μεταξὺ τοῦ νοτιωτάτου τῆς νήσου ἀκρωτηρίου Στιβοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικώτερον κειμένου ὅρμου Καλλαντοῦ»[5]. Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος διεπίστωσε τὴν ὕπαρξιν ὀγδοήκοντα δύο τάφων, ἐξ ὧν οἱ εἰκοσιδύο ἀσύλητοι, τοὺς ὁποίους καὶ ἀνέσκαψεν[6]. Ἐκ τούτων ἀνεγνωρίσθη τὸ περιεχόμενον μόνον ἓξ τάφων, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 1 - 6 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Κέλη : Θέσις κειμένη πλησίον τῆς θαλάσσης, πρὸς ἀνατολὰς τῆς προηγουμένης «μεταξὺ τοῦ νεκροταφείου τῶν Καρβουνολάκκων καὶ τοῦ ὅρμου Καλλαντοῦ»[7]. Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος εὗρε καὶ ἀνέσκαψε δέκα ἀσυλήτους τάφους. Ἐκ τούτων ἀνεγνωρίσθη τὸ περιεχόμενον τριῶν, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 7 - 9 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Σπεδό : Θέσις παρὰ τὸν ὁμώνυμον ὁρμίσκον ἔνθα ἀφ' ἑνὸς μὲν «μικρὰ προϊστορικὴ ἀκρόπολις ἐπὶ λόφου ἐρυμνοῦ ὑπέρκειται τῆς θαλάσσης», τῆς ὁποίας ὁ Κλ. Στέφανος δὲν ἐπεχείρησεν ἀνασκαφήν, καὶ ἀφ' ἑτέρου νεκροταφεῖον πλησίον τῆς ἀκροπόλεως «οὐ μακρὰν τοῦ μυχοῦ τοῦ ὁρμίσκου ἐπὶ χθαμαλῆς κλιτύος»[8]. Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος ἀνέσκαψε δύο συστάδας τάφων, μίαν τὸ ἔτος 1903 ἐξ ἐννέα ἀσυλήτων τάφων καὶ ἑτέραν τὸ ἔτος 1906, ἀποτελουμένην ἐκ δέκα ἓξ τάφων.Ἐξ ὅλων τούτων ἀνεγνωρίσθη τὸ

5. ΠΑΕ 1903, 53.
6. ΠΑΕ ἔ.ἀ.
7. ΠΑΕ ἔ.ἀ.
8. ΠΑΕ ἔ.ἀ καὶ 1906, 88.

περιεχόμενον δέκα τριῶν, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 10 – 22 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Ἀϊλά : Θέσις κειμένη βορειότερον τῆς προηγουμένης «εἰς τὴν περὶ τὸν ἀρχαῖον πύργον τοῦ χειμάρρου περιοχήν... ἐπὶ χθαμαλῆς κλιτύος... ἐντὸς ρευματιᾶς...»[9]. Ὁ Κλ. Στέφανος εὗρεν ἐνταῦθα μικρὰν συστάδα τάφων. Ἐκ τούτων τριῶν τὸ περιεχόμενον ἀνεγνωρίσθη, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 23 – 25 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Λοῦρος Ἀθαλάσσου : Ὡς πρὸς τὴν θέσιν ταύτην ὁ Κλ. Στέφανος σημειώνει ὅτι « πολλὰ καὶ σπουδαῖα κτερίσματα, ὅσον ὀλίγοι νησιωτικοὶ τάφοι τῆς περιόδου ταύτης, παρέσχε τάφος ἀσύλητος τῆς σεσυλημένης συστάδος τοῦ Λούρου ἐγγὺς τοῦ νεκροταφείου τῶν Φυρρογῶν »[10]. Ὁ τάφος οὗτος ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 26.

Φυρρόγες : Θέσις εὑρισκομένη « ἐν χωρίῳ πεδινῷ μεταξὺ τῶν περιοχῶν Ἀθαλάσσου καὶ Ποταμίδων, οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης »[11]. Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος ἐπεσήμανε μέγα, ἄθικτον σχεδόν, νεκροταφεῖον ἐξ ἑκατὸν περίπου τάφων, οὓς καὶ ἀνέσκαψεν. Ἐπίσης πλησίον τοῦ νεκροταφείου ἐπεσήμανε τὴν ὕπαρξιν « προϊστορικῶν λειψάνων τειχῶν καὶ οἰκημάτων »[12]. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων τούτων τάφων ἐπετεύχθη ἡ ἀνασύστασις τοῦ περιεχομένου μόνον δύο. Οὗτοι εἶναι οἱ ὑπ' ἀριθ. 27 καὶ 28 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Μνημούρια Πολυχνίου : Θέσις εὑρισκομένη πλησίον τῆς κώμης τοῦ Πολυχνίου. Ἐνταῦθα διεπιστώθη, ἐν μέρει σεσυλημένη, συστὰς τάφων[13]. Ἐκ τούτων ἀνεγνωρίσθη τὸ περιεχόμενον δύο, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 29 καὶ 30 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Καμμένο Μιτᾶτο Ψαρρᾶ : Θέσεις περὶ τῶν ὁποίων ἀορίστως ὁ Κλ. Στέφανος ἀναφέρει ὅτι εὑρέθησαν σεσυλημέναι συστάδες τάφων[14].

Καστράκι : Θέσις ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Πολυχνίου. Ἐνταῦθα διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις προϊστορικῆς ἀκροπόλεως, ἣν ὁ Κλ. Στέφανος τμηματικῶς ἀνέσκαψεν[15].

Κάμπος Μάκρης : Εὑρίσκεται ἀνατολικῶς τῆς νήσου «οὐ μακρὰν τοῦ ὄρμου Μουτσούνας ἐν παρακτίῳ πεδίῳ ». Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος ἠρεύνησε νεκροταφεῖον ἐκ πεντήκοντα ἓξ τάφων[16]. Ἐκ τούτων ἀνεγνωρίσθη τὸ περιεχόμενον μόνον ἓξ, ἤτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 31 – 36 τοῦ παρόντος καταλόγου.

Λυγαρίδια : Θέσις νοτιώτερον τοῦ προηγουμένου νεκροταφείου, ἔνθα ἠρευνήθη συστὰς πέντε τάφων[17].

Κλειδός : Θέσις εὑρισκομένη ἔτι νοτιώτερον τῆς προηγουμένης, παρὰ τὸν ὁμώνυμον ὁρμίσκον, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἠρευνήθη συστὰς δέκα τάφων[17].

Πάνορμος : Θέσις κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν ἐσχατιὰν τῆς νήσου, παρὰ τὸν ὁμώνυμον λιμένα, ἔνθα ὁ Κλ. Στέφανος ἠρεύνησε συστάδα πέντε τάφων[18]. Ἐκ τούτων ἑνὸς μόνον τὸ περιεχόμενον, ἤτοι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 37 τοῦ παρόντος καταλόγου, ἀνευρέθη καὶ ἀνεγνωρίσθη.

9. ΠΑΕ 1903, 53 – 54.
10. ΠΑΕ 1904, 58.
11. ΠΑΕ 1904, 57.
12. ΠΑΕ ἔ.ἀ.
13. ΠΑΕ 1904, 58.
14. ΠΑΕ ἔ.ἀ.
15. ΠΑΕ 1904, 60 ἑξ. 1908, 117 καὶ 1909, 209 ἑξ.
16. ΠΑΕ 1906, 86 ἑξ.
17. ΠΑΕ 1906, 86 ἑξ.
18. ΠΑΕ 1906, 87 ἑξ.

Φεραντάκη : Θέσις κατὰ τὰ βόρεια τῆς νήσου « παρὰ τὴν πολίχνην Κωμιακήν». Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος ἠρεύνησε μικράν, ἐν μέρει σεσυλημένην, συστάδα τάφων[19].

Ὅρμος Ἀπόλλωνος : Εὑρίσκεται κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς νήσου. Ὁ Κλ. Στέφανος εὗρε πλησίον τοῦ ὅρμου διπλοῦν ἄθικτον τάφον κάτωθι ἄλλου σεσυλημένου[19]. Ὁ διπλοῦς οὗτος τάφος, περιληφθεὶς ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ, ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 38Α, διὰ τὴν ἄνω μοῖραν αὐτοῦ, καὶ 38Β, διὰ τὴν κατωτέραν.

Ροόν : Θέσις εὑρισκομένη κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς νήσου ἐν τῇ ὁποίᾳ εὑρέθη μικρά, ἐν μέρει σεσυλημένη, συστὰς τάφων[20]. Ὁ Κλ. Στέφανος ἀναφέρεται εἰς τὸ εὕρημα ἑνὸς μόνον τάφου, ὅπερ ἀναγνωρισθὲν περιελήφθη εἰς τὸν 39ον τάφον τοῦ παρόντος καταλόγου.

Μέλανες : Θέσις εἰς τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς νήσου καὶ δυτικῶς τοῦ ὄρους Ζᾶ, παρὰ τὴν ὁμώνυμον κώμην, ἐν ᾗ εὑρέθη μικρὰ συστὰς τάφων[21].

Ἀφεντικά : Θέσις κειμένη παρὰ τὸ χωρίον Κάτω Σαγγρί, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπεκαλύφθη ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον ἀποτελούμενον ἐξ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τάφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη καὶ εἷς, ὅστις εἶναι «ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων τοῦ νεκροταφείου, περιβαλλόμενος ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς πλακῶν»[22]. Οὗτος ἔλαβεν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ τὸν ἀριθμ. 40, εἷς δὲ ἄλλος τὸν ἀριθμ. 41.

Ριζοκαστελλιά : Ὀνομασία τῆς φυσικῆς ἀκροπόλεως τῆς εὑρισκομένης πλησίον τοῦ χωρίου Τριπόδων. Ἐνταῦθα ὁ Κλ. Στέφανος ἐπεσήμανε καὶ ἠρεύνησε προϊστορικὸν συνοικισμόν[22].

Ὁ τρόπος, ὁ ὁποῖος ἠκολουθήθη διὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν τάφων τῆς Νάξου κατὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ παρόντος καταλόγου, εἶναι ἀνάλογος μὲ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Χρ. Τσούντας διὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντων τάφων τῆς Ἀμοργοῦ, Πάρου, Ἀντιπάρου κ.ἄ. νήσων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσεν ἀτομικὸν αὔξοντα ἀριθμόν, μὴ διακοπτόμενον ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῆς νήσου ἀλλὰ συνεχῶς αὐξανόμενον[23]. Τοῦτο δὲν ἔπραξεν ὁ Κλ. Στέφανος καὶ οὕτω ἐπηκολούθησεν ἀτυχῶς καθολικὴ σχεδὸν σύγχυσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἑκατοντάδων τάφων τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψεν.

Ὅθεν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ τῶν τάφων τῆς Νάξου, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν περαιτέρω συγχύσεως, ἐχρησιμοποιήθη συνεχὴς ἀρίθμησις διὰ τοὺς τάφους ἐκείνους μόνον, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐπανασυνεστήθη. Ἡ ἀρίθμησις ἠκολούθησεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν χρονολογικὴν πορείαν τῶν ἀνασκαφῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιέλαβεν ἐν σειρᾷ τοὺς εἰς ἑκάστην ταφικὴν συστάδα ἢ νεκροταφεῖον ἀνήκοντας τάφους, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ χρονολογία τῶν ἀντικειμένων, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

Κατωτέρω δίδομεν πίνακα ἐμφαίνοντα τὸ ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς, τὴν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ ἀρίθμησιν τῶν σχετικῶν τάφων καὶ τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν :

1903	τάφοι	1— 6	Καρβουνόλακκοι (ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον)
»	»	7— 9	Κέλη (συστὰς τάφων)

19. ΠΑΕ 1908, 115.
20. ΠΑΕ 1908, 115 σημ. 2.
21. ΠΑΕ 1909, 209.
22. ΠΑΕ 1910, 272.
23. ΠΑΕ 1899, 74 σημ. 2.

1903 καὶ 1906	τάφοι	10—22	Σπεδὸ (μικραὶ συστάδες τάφων)
»	»	23—25	Ἀϊλὰ (μικρὰ συστὰς τάφων)
1904	»	26	Λοῦρος Ἀθαλάσσου (συστὰς τάφων)
»	»	27—28	Φυρρόγες (ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον)
»	»	29—30	Μνημούρια Πολυχνίου (συστὰς τάφων)
1906	»	31—36	Κάμπος Μάκρη (νεκροταφεῖον)
»	»	37	Πάνορμος (συστὰς τάφων)
1908	»	38Α-38Β	Ὅρμος Ἀπόλλωνος (συστὰς τάφων)
»	»	39	Ροὸν (συστὰς τάφων)
1910	»	40—41	Ἀφεντικὰ (ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον)

Σχετικῶς μὲ τὴν τύχην τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου προερχομένων εὑρημάτων, σημειοῦμεν ὅτι κατὰ κανόνα ταῦτα μετήχθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως καὶ κατετέθησαν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Πλὴν ὅμως μέγα μέρος τῶν εὑρημάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1909 εἰς τὴν θέσιν Καστράκι, ἰδίᾳ τεμάχια μεγάλων ἀγγείων, κατέθεσεν ὁ Κλ. Στέφανος εἰς τὴν τοπικὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν τῆς πόλεως Νάξου[24]. Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ κατετέθησαν καὶ τὰ εὑρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μεγάλου νεκροταφείου τῶν Ἀφεντικῶν τοῦ ἔτους 1910, ἐκτὸς τῶν ὀλίγων μαρμαρίνων καὶ λιθίνων εὑρημάτων, ἅτινα κατετέθησαν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον[25]. Τὸ πλεῖστον ἐπίσης τῶν εὑρημάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ριζοκαστελλιᾶς, προσετέθη ὡσαύτως εἰς τὴν τοπικὴν Συλλογὴν τῆς Νάξου[26].

Τέλος, παρέχομεν τὴν ἐξήγησιν ὅτι εἰς τὴν κατωτέρω περιγραφὴν οἱ ἐν παρενθέσει ἀριθμοί, οἱ ἀκολουθοῦντες ἐνίοτε τοὺς προτασσομένους ἑκάστου ἀντικειμένου ἀριθμοὺς τοῦ Εὑρετηρίου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ΕΜ.), κατέστησαν ἀναγκαῖοι, ὄχι μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ ἤδη καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπανεκθέσεως, χάριν τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἀντικειμένων, διότι πολλὰ τούτων περιλαμβάνονται εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τοῦ Εὑρετηρίου.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΚΑΡΒΟΥΝΟΛΑΚΚΩΝ

Τάφος 1ος

ΕΜ. 6110(1) Πίν. 41 α. Ὕψος : 0.17 μ. Διάμ. στομίου : 0.086 μ.

Μαρμαρίνη «κανδήλα» ἀκεραία, τῆς ὁποίας ἡ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἐλαφρῶς διαβεβρωμένη. Μάρμαρον Πάριον μετὰ κυανοχρόων φλεβῶν. Ὁ εὐρὺς κωνικὸς λαιμός, ἔχων ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω καμπτόμενα χείλη, ἐπικάθηται τοῦ ἡμισφαιρικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον σχηματίζει ἐπίπεδον πλατὺν ὦμον. Περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας εὑρίσκονται συμμετρικῶς διατεταγμένα τέσσαρα κάθετα μηνοειδῆ ὠτία, ὁριζοντίως τετρημένα, ἱκανῶς ἐξέχοντα τοῦ περιγράμματος, χρησιμεύοντα προφανῶς δι' ἀνάρτησιν. Ποὺς κυλινδρικὸς κωνοειδὴς μικρὸς καὶ κοῖλος ἐσωτερικῶς. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐμφανῆ ἴχνη χρήσεως πρωτογόνου τόρνου, εἶναι πλατυτέρα τῆς διαμέτρου τοῦ λαιμοῦ, εὑρύνεται ὀλίγον ὑπὸ τοὺς ὤμους καὶ ἀκολουθοῦσα πε-

24. ΠΑΕ 1909, 210.
25. ΠΑΕ 1910, 273 καὶ 1911, 317.
26. ΠΑΕ 1910, 273.

ρίπου τὸ περίγραμμα τῆς κοιλίας, φθάνει σχεδὸν μέχρι τοῦ πυθμένος. Ἐμφανῆ ἐπίσης ἴχνη ἐργαλείου ἐπὶ τῆς κοιλότητος τῆς βάσεως καθὼς καὶ παρὰ τὰς ὀπὰς τῶν ὠτίων. Ἡ λεπτότης τῶν τοιχωμάτων τοῦ λαιμοῦ (πάχους 0.005 μ. – 0.008 μ.) ὡς καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ παρουσιάζουν ἐργασίαν ἀρκετὰ ἐπιμελημένην.

ΕΜ. 6133 (3) Πίν. 41 β. Ὕψος : 0.0121 μ. Διάμ. στομίου : 0.077 μ.

Μαρμαρίνη «κανδήλα» ἀκεραία, ὁμοίου ὡς ἡ προηγουμένη σχήματος. Μάρμαρον Πάριον. Φέρει ἐλαφρὰς ἀποκρούσεις ἐπὶ τῶν χειλέων, ὡς καὶ εἴς τι σημεῖον ἄνωθεν ἑνὸς τῶν ὠτίων, ἡ δὲ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια εἶναι μερικῶς ἀποκεκρουμένη καὶ κατὰ μέγα μέρος διαβεβρωμένη. Τὰ χείλη ἐδηλώθησαν ὑποτυπωδῶς, τὰ δὲ μηνοειδῆ ὠτία, ὁρώμενα ἐκ τῶν πλαγίων, ἐλάχιστα ἐξέχουν τῆς καμπύλης τοῦ σώματος. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς κοιλότητος ἴχνη τοῦ χρησιμοποιηθέντος τόρνου. Τὸ ὅλον σχῆμα τῆς κοιλίας εἶναι ἐμφανῶς ἀκανόνιστον καὶ ἡ ἐν γένει ἐργασία ὀλιγώτερον ἐπιμελημένη.

Ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω «κανδῆλαι» ἔφερον ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Καρβ. τάφ. 3». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κλ. Στέφανος εὗρεν εἰς τὸ Νεκροταφεῖον Καρβουνολάκκων «δύο μαρμάρινα ἀγγεῖα μετὰ σώματος σικυοειδοῦς καὶ ποδός...»[27], αὗται περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ ὡς τὰ μόνα γνωστὰ ἀντικείμενα τοῦ τάφου.

Τάφος 2ος

ΕΜ. 6133 (2) Πίν. 42 α. Ὕψος : 0.123 μ. (μετὰ τοῦ πώματος)
Ὕψος : 0.119 μ. (ἄνευ τοῦ πώματος)

Ἀπιόσχημον δοχεῖον μετὰ πώματος ἐκ Παρίου λευκοῦ μαρμάρου, ἀκέραιον[28]. Ἐλάχισται ἀποκρούσεις εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ πώματος καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ ποδός. Τὸ ἐλαφρῶς κυρτούμενον εἰς τὴν ἄνω αὐτοῦ ἐπιφάνειαν πῶμα ἐφάπτεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν λεπτοτάτων καὶ λίαν ἐντέχνως κατεσκευασμένων λοξοτμήτων χειλέων τοῦ στομίου, (διαμ. 0.066 μ.) κάτωθι τοῦ ὁποίου ἠρέμα κατέρχεται ὁ κωνικὸς λαιμός, σχηματίζων ἀνεπαίσθητον κοιλότητα. Οὗτος ἐφάπτεται μὲ τὴν ἡμισφαιρικὴν κοιλίαν, ἥτις ἐλάχιστον προέχουσα, σχηματίζει ὑποτυπώδη ὦμον. Ὀλίγον κάτωθι τούτου εὑρίσκονται τέσσαρα ὁριζόντια συμμετρικῶς διατεταγμένα ἄτρητα ραβδόσχημα ὠτία, ἐλαφρῶς κοῖλα κατὰ τὸ μέτωπον αὐτῶν. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης πιστῶς ἀκολουθεῖ τὸ περίγραμμα. Ὑπὸ τὴν βάσιν ὑπάρχει ἐπίσης ἐλαφρὰ κοιλότης. Τὰ λεπτότατα διαφανῆ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου ἐνθυμίζουν καλὴν ἐργασίαν ἀλαβάστρου, ὁ δὲ ἰσχυρῶς πρὸς τὴν βάσιν του πλατυνόμενος κωνικὸς πούς, ἐπαυξάνει τὴν ὅλην κομψότητα τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον διακρινόμενον διὰ τὴν ἄψογον καὶ ἐπιμελημένην αὐτοῦ ἐργασίαν καθίσταται ἐξαιρετικὸν δεῖγμα τῆς ὡρίμου Κυκλαδικῆς ἀγγειογλυφίας.

Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, φέρον τόσον ἐπὶ τοῦ πώματος ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων τὴν ἔνδειξιν «Καρβ. τάφ. 5» περιελήφθη ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ εἰς ἰδιαίτερον τάφον ὡς τὸ μόνον γνωστὸν ἀντικείμενον αὐτοῦ[29].

27. AE 1903, 55. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. β' (3ον καὶ 4ον ἄνω σειρᾶς).

28. L'Art des Cyclades, εἰκ. 10 (Zervos).

29. Βλ. ἔκθεσιν Κλ. Στεφάνου πρὸς τὴν Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείαν ἀριθ. 1095/28.8.903 καὶ CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. β' (2ον ἄνω σειρᾶς).

Τάφος 3ος

ΕΜ. 6133 (5) Πίν. 42 β. Ὕψος : 0.087 μ. (μετὰ τοῦ πώματος)
Ὕψος : 0.075 μ. (ἄνευ τοῦ πώματος)

Σφαιρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος ἐκ Παρίου μαρμάρου, ἀπαρτισθεῖσα ἐξ ἐννέα ἐν ὅλῳ τεμαχίων (ἓξ καὶ τριῶν). Ἐλλείπει μικρὸν παρὰ τὸ χεῖλος τμῆμα καθὼς ἐπίσης καὶ ἕτερον ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ πώματος. Ἐπιφάνεια μερικῶς διαβεβρωμένη καὶ ἀποκεκρουμένη. Τὸ ἐλαφρῶς κοιλόκυρτον πῶμα, ἀπολῆγον κατὰ τὴν περιφέρειαν εἰς προεξέχουσαν λεπτοτάτην ὀξεῖαν ἀκμήν, ἐφάπτεται ἀψόγως τοῦ στομίου τῆς πυξίδος, τὸ ὁποῖον φέρει πρὸς τοῦτο καταλλήλως γεγλυμμένην αὐλακωτὴν ὑποδοχήν. Κατὰ τὴν περιφέρειαν ἔχει τὸ πῶμα δύο ζεύγη μικρῶν ὀπῶν, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἕτερα ὅμοια ζεύγη, εὑρισκόμενα ἐπὶ τῶν δύο κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, δίκην λαβῶν, μικρῶν ὁριζοντίων ὠτίων. Πιθανῶς διὰ τῶν ὀπῶν τούτων διήρχετο σχοινίον ἢ σύρμα, διὰ τὴν πρόσδεσιν τοῦ πώματος ἐπὶ τῆς πυξίδος. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος ἐλαφρῶς γεγλυμμένος χρησιμεύων ὡς βάσις. Κατὰ τὸ ὕψος τῶν ὠτίων τὸ σφαιρικὸν τῆς πυξίδος σχῆμα θλᾶται, σχηματίζον ἐλαφρῶς αἰσθητὴν ἀκμήν. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης, ἐπὶ τῆς ὁποίας σαφῆ ἴχνη τοῦ τόρνου, ἀκολουθεῖ σχεδὸν τὸ περίγραμμα καὶ φθάνει μέχρι τοῦ πυθμένος. Ἴχνη ἐργαλείου ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ πώματος. Ἡ πυξὶς ἔχουσα ἄψογον καὶ λίαν ἐπιμελημένην ἐργασίαν εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων δειγμάτων τῆς Κυκλαδικῆς ἀγγειογλυφίας.

Ὁ Κλ. Στέφανος ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Καρβουνολάκκων εὑρέθη μεταξὺ ἄλλων καὶ «πυξὶς μαρμαρίνη σφαιρικὴ εἰς τεμάχια» αὕτη ἀσφαλῶς εἶναι ἡ ἀνωτέρω 6133 (5), εἰς τὰ τοιχώματα τῆς ὁποίας ἄλλωστε ἀνεγνώσθη ἡ ἔνδειξις «Καρβ. τάφ. 11»[30].

Τάφος 4ος

ΕΜ. 6135 (8) Πίν. 43 α. Ὕψος : 0.03 μ. Διάμ. χείλ. : 0.127 μ.

Μαρμαρίνη ἀβαθὴς φιάλη, ἐκ τριῶν τεμαχίων συγκεκολλημένη, ἔχουσα ἐλαχίστας ἀποκρούσεις ἐπὶ τῶν χειλέων. Μάρμαρον Πάριον. Τοιχώματα σχετικῶς λεπτά, ἀπολήγοντα ἄνω εἰς ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω διαμορφούμενα χείλη. Ὑπὸ τὸν ἐλαφρῶς ἐπιπεδούμενον πυθμένα μικρὸς ἔγκοιλος κύκλος, διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ἀγγείου.

Ἡ ἀνωτέρω φιάλη εἶναι τὸ μοναδικὸν δυνάμενον νὰ ἀναγνωρισθῇ εὕρημα τοῦ τάφου τούτου, διότι ἔφερεν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἔνδειξιν «Καρβ. τάφ. 15», τοιαύτας δὲ μαρμαρίνας φιάλας ἀναφέρει ὁ Κλ. Στέφανος ὅτι εὗρεν εἰς τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Καρβουνολάκκων[31].

Τάφος 5ος

ΕΜ. 6135 (10) Πίν. 43 β. Ὕψος : 0.05 μ. Διάμ. χειλ. : 0.124.

Μικρὰ μαρμαρίνη φιάλη ἀκεραία ἔχουσα τὴν ἐπιφάνειαν ἐλαφρῶς διαβεβρωμένην. Μάρμαρον Πάριον. Ἔχει ἐπίπεδον εὐρὺν πυθμένα, εἶναι δὲ δυσαναλόγως πρὸς τὸ ὕψος της ἀβαθής. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰ λίαν παχέα τοιχώματά της (πάχος κατὰ τὸν

30. ΠΑΕ 1903, 55 καὶ CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. β' (5ον ἄνω σειρᾶς).
31. ΠΑΕ 1903, 55.

πυθμένα : 0.025 μ.) τὰ ὁποῖα, ἐλαφρῶς λεπτότερα κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ στομίου, ἀπολήγουν εἰς ἀδιαμόρφωτα ἐπίπεδα χείλη. Τὸ ὅλον σχῆμα εἶναι ὀλίγον ἀκανόνιστον, καὶ ἡ ἐργασία ἠμελημένη. Ἴσως νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἐργαλεῖον (ἰγδίον ἢ τριπτήριον).

Ἡ ἀνωτέρω φιάλη, φέρουσα τὴν ἔνδειξιν «Καρβ. τάφ. 16» περιελήφθη ἐν τῷ παρόντι τάφῳ, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὡς καὶ ἡ προηγουμένη τοῦ 4ου τάφου.

Τάφος 6ος

ΕΜ. 6140 (16) Πίν. 43 γ. Σωζ. ὕψος : 0.18 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον συγκεκολλημένον εἰς τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐλλιπὲς τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν σφυρῶν. Μάρμαρον Πάριον. Διατήρησις καλὴ πλὴν στρώσεως ἰζημάτων, ἡ ὁποία καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὀπισθίας ὄψεως.

Ἡ κεφαλὴ εἶναι ὠοειδὴς ὀλίγον πεπλατυσμένη ἄνω καὶ ἔχει ἐλαφρὰν ἀνάτασιν μετ' ἀνακάμψεως· λεπτὴ τριγωνικὴ ρίς. Ὁ λαιμὸς εἶναι κυλινδρικὸς πεπλατυσμένος κατὰ ἰδιάζοντα τρόπον, διότι ὁρώμενος κατ' ἐνώπιον εἶναι λεπτὸς καὶ εὐρύτερος ἄνω, ἀντιθέτως δὲ ἐκ τῶν πλαγίων εἶναι ἱκανῶς παχύτερος καὶ εὐρύτερος κατὰ τὴν ρίζαν. Οὗτος ἄνω περιθέεται ὑπὸ ἐγχαράκτου γραμμῆς.

Οἱ ὦμοι εἶναι γωνιώδεις, ὀλίγον ἀνυψωμένοι, αἱ δὲ χεῖρες τῶν ὁποίων οἱ δάκτυλοι δὲν ἐδηλώθησαν, εὑρίσκονται εἰς τὴν τυπικὴν ἐπὶ τοῦ στήθους θέσιν, περιβάλλουσαι τοὺς ἐλαφρῶς ἐξέχοντας καὶ πλησίον ἀλλήλων εὑρισκομένους μαστούς.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας ἀντὶ τοῦ ἡβικοῦ τριγώνου ὑπάρχει ἐγχάρακτος καμπύλη γραμμή, ἥτις ὁρίζει συγχρόνως καὶ τὸ πέρας τῶν μηρῶν. Οὗτοι ἔμπροσθεν μὲν εἶναι πεπλατυσμένοι, κατὰ τὸ πλάγιον ὅμως περίγραμμα ἱκανῶς κυρτοὶ καὶ εὐρεῖς, προσδίδοντες οὕτω ἔκτασιν εἰς τὴν λεκάνην.

Τὰ σκέλη, ἰσχυρῶς κατὰ τὰ γόνατα καμπτόμενα, εἶναι σχεδὸν συμφυῆ διαχωριζόμενα δι' αὐλακος, βαθείας μὲν ἔμπροσθεν, ἀβαθεστέρας δὲ ὄπισθεν. Ταῦτα, παρὰ τὸ σαρκῶδες τῶν μηρῶν, ἔχουν τὰς κνήμας βραχείας, λεπτὰς καὶ ἀσθενικάς. Ἐπὶ τῶν νώτων καὶ ὑπὸ τὴν στρῶσιν τῶν ἰζημάτων, διακρίνεται κατὰ μῆκος τῆς σπονδυλικῆς στήλης ἐγχάρακτος γραμμή, ἐγκαρσία δὲ πρὸς ταύτην χάραξις ὑπάρχει εἰς τὴν γλουτιαίαν χώραν.

Τὸ εἰδώλιον τοῦτο φέρον ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἔνδειξιν « Καρβ. τάφ. 8» ἀναμφισβητήτως προέρχεται ἐξ ὡρισμένου τάφου, συμφωνεῖ δὲ τοῦτο μὲ τὸ ὅτι ὁ Κλ. Στέφανος, ἀνασκάψας τάφους ἐν τῷ Νεκροταφείῳ τῶν Καρβουνολάκκων, εὗρε μεταξὺ ἄλλων καὶ «τρία εἰδώλια γυναικεῖα, ὧν δύο τοῦ τελείου νησιωτικοῦ τύπου καὶ ἕτερον ἄχειρ, ἄπουν, ὀξύληκτον πρὸς τὰ κάτω»[32]. Δι' ὃ καὶ τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν εἰδώλιον ἀπετέλεσε τὸ περιεχόμενον ἰδίου τάφου περιληφθὲν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ. Σημειωτέον ὅτι τῶν δύο ἄλλων εἰδωλίων δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀναγνώρισις καὶ ταύτισις.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΚΕΛΗΣ

Τάφος 7ος

ΕΜ. 6101 (7) Πίν. 44. Ὕψος : 0.105 μ. μετὰ τοῦ πώματος.
Ὕψος : 0.085 μ. ἄνευ τοῦ πώματος.

Διάμ. χειλέων : 0.105.

32. ΠΑΕ ἔ.ἀ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος, ἀκεραία. Πηλὸς χονδρὸς καστανέρυθρος μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, καλῶς ὠπτημένος. Τὰ τοιχώματα τῆς πυξίδος εἶναι κάθετα μετὰ χειλέων κοιλοτμήτων, κάτωθι τῶν ὁποίων αἱ τυπικαὶ διάτρητοι ἀποφύσεις, ὁ δὲ πυθμὴν ἐπίπεδος ἐλαφρῶς ἐξέχων τοῦ σώματος. Τὸ πῶμα ἀψόγως ἐφαρμόζον ἐπὶ τοῦ σώματος εἶναι κυρτὸν ἐξωτερικῶς καὶ κοῖλον ἐσωτερικῶς μετὰ καθέτων λεπτῶν χειλέων. Φέρει κατὰ τὴν περιφέρειαν ἑκατέρωθεν δύο ὀπάς, αἵτινες ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς πυξίδος εὑρισκομένας, προφανῶς διὰ τὴν πρόσδεσίν του μετ' αὐτῆς, κοσμεῖται δὲ ἐξωτερικῶς διὰ δέκα εὐθυγράμμων λωρίδων, πλήρων λοξῶν ἐγχαράκτων πυκνῶν γραμμῶν ἐναλλασσομένης φορᾶς, ὥστε νὰ σχηματίζεται ἑκάστοτε ἰχθυάκανθα. Ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ πώματος πυκναὶ λοξαὶ παράλληλοι γραμμαί. Τὸ σῶμα τῆς πυξίδος περιθέει ὑπὸ τὰ χείλη παρομοία ζώνη, ἧς αἱ γραμμαὶ εἶναι ἀντιθέτου φορᾶς πρὸς ἐκείνας τῶν χειλέων τοῦ πώματος, ὅτε δὲ τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν του, ἀποτελεῖται μετ' ἐκείνων πλήρης ἰχθυάκανθα. Κάτωθεν ταύτης τρεῖς ζῶναι ἰχθυακάνθης καλύπτουν τὸ ὑπόλοιπον σῶμα τοῦ ἀγγείου. Ἐργασία ἐπιμελημένη.

Ἡ ἀνωτέρω πυξὶς ἔφερεν ἐπὶ μὲν τοῦ πυθμένος τὴν ἔνδειξιν «Κέλη», ἐπὶ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ πώματος «Κέλη τάφ. 4». Ἐπειδὴ ὁ Κλ. Στέφανος ἐν τῇ συστάδι τῆς Κέλης εὗρε μεταξὺ ἄλλων καὶ πυξίδας, αὕτη περιελήφθη ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ ὡς τὸ μόνον γνωστὸν εὕρημα τοῦ τάφου [33].

Τάφος 8ος

ΕΜ. 6122 (26) Πίν. 45 α. Ὕψος : 0.080 μ. (μετὰ τοῦ πώματος)
Ὕψος : 0.072 μ. (ἄνευ τοῦ πώματος)
Διάμ. πώματος : 0.102 μ.

Πηλίνη μετὰ πώματος κυλινδρικὴ πυξίς. Ἐλλείπουν μικρὸν μέρος τοῦ σώματος καὶ ἀμφότεραι αἱ κάθετοι διάτρητοι ἀποφύσεις αὐτοῦ· ἐλλείπει ἐπίσης τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν χειλέων τοῦ πώματος καθὼς καὶ ἡ μία τῶν καθέτως διατρήτων ἀποφύσεων αὐτοῦ. Πηλὸς χονδρὸς καστανόφαιος μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Σῴζονται, ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ πώματος, ἴχνη τῆς ἄλλοτε ἐστιλβωμένης ἐπιφανείας.

Τὰ λεπτὰ κάθετα τοιχώματα τῆς πυξίδος ἐλαφρῶς εὐρύνονται πρὸς τὰ κάτω. Πυθμὴν ἐπίπεδος. Αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς πυξίδος μελανόφαιαι ἀποχρώσεις ὀφείλονται εἰς ἀνομοιομερῆ καὶ ἀτελῆ ὄπτησιν.

ΕΜ. 8807. Σωζ. μῆκος : 0.035 μ. Μέγιστον πάχος : 0.037 μ.

Τὸ κάτω μέρος τριπτῆρος λίθου τεφρόχρου ὀψιανοῦ, σχήματος ἀκανονίστου πολυπλεύρου κυλίνδρου. Αἱ ἀκμαὶ τῶν πλευρῶν κατὰ τὰ ἄκρα ἔχουν ἀπαλυνθῆ πιθανῶς ἐκ τῆς χρήσεως.

Ἐπειδὴ τόσον ἐπὶ τῆς 6122 (26) πυξίδος, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου περιτυλίξεως τοῦ τριπτῆρος, ὑπῆρχεν ἡ ἔνδειξις «Κέλη τάφ. 6» ἀμφότερα ἀπήρτισαν τὸ μόνον γνωστὸν περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου.

33. ΠΑΕ 1903, 56.

Τάφος 9ος

ΕΜ. 6100 (1) Πίν. 45 β. Ὕψος : 0.085 μ. Διάμ. χειλ. : 0.06 μ.

Μικρὰ σφαιρικὴ πυξίς, ἧς ἐλλείπει τὸ πῶμα, ἀκεραία. Διατήρησις καλὴ πλὴν ἐλαφρῶν ἀποκρούσεων εἰς τὰ χείλη καὶ ρωγμῶν τινῶν ἐπὶ τοῦ σώματος.

Πηλὸς χονδρός, καστανέρυθρος, μετ' ἀφθόνων κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, ἀτελῶς ὠπτημένος. Τὰ τοιχώματα εἶναι παχέα καὶ φέρουν ὑπὸ τὰ κοιλότμητα χείλη δύο λοξὰ κυλινδρικὰ διάτρητα ὠτία, ὧν τὸ ἕν ἀποκοπὲν συνεκολλήθη, καταλήγουν δὲ εἰς ἐπίπεδον πυθμένα διαμέτρου 0.04 μ. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία, χρώματος ἐρυθροκιτρίνου ἕως μέλανος, λόγῳ ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως, σῴζει δὲ ἐπ' αὐτῆς ἴχνη τοῦ ἐργαλείου στιλβώσεως.

Ἡ πυξὶς ἔφερεν ἐπὶ τοῦ σώματος τὴν ἔνδειξιν «Κέλη τάφ. 5», δι' ὃ καὶ περιελήφθη εἰς ἴδιον τάφον ὡς τὸ μόνον δυνάμενον νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀντικείμενον τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΣΠΕΔΟΥ

Τάφος 10ος

ΕΜ. 6195 Πίν. 46 α. Ὕψος : 0.587 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον ἀκέραιον[34]. Μάρμαρον Πάριον. Διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Λεπτὴ στρῶσις ἰζημάτων καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς προσθίας ὄψεως.

Ἡ κεφαλὴ ἔχουσα τὴν συνήθη μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν εἶναι ἐλαφρῶς ὠοειδὴς πλατυνομένη ἄνω. Ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ δὴ ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ρίζης τῆς ἰσχυρῶς ἐξεχούσης ρινός, ἀμυδρὰ ἴχνη μέλανος χρώματος.

Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑψηλός, κυλινδρικός, λεπτότερος ἄνω καὶ ἐλαφρῶς πεπλατυσμένος. Οἱ ὦμοι εἶναι εὐρεῖς, ὀλίγον γωνιώδεις, αἱ δὲ χεῖρες, ὧν τὰ δάκτυλα ἐδηλώθησαν δι' ἐγχαράξεων, εἰς τὴν συνήθη ἐπὶ τοῦ στήθους θέσιν, ἔχουσαι τὰ ἀντιβράχια εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῶν μαστῶν ἀπόστασιν.

Ὁ ἄνωθεν τοῦ ἐγχαράκτου ἡβικοῦ τριγώνου κοιλιακὸς χῶρος παρουσιάζει αἰσθητὴν κυρτότητα καὶ ἱκανὴν κατὰ τὸ περίγραμμα μείωσιν, ἐνῷ παραλλήλως τὰ κατὰ τὴν λεκάνην μέρη τῶν μηρῶν ὀλίγον κυρτοῦνται.

Τὰ ἐλαφρῶς καμπτόμενα σκέλη εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν συμφυῆ, ἁπλῶς διαχωριζόμενα διὰ βαθείας αὔλακος ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων, μόνον δὲ κατὰ τοὺς πόδας, τῶν ὁποίων οἱ δάκτυλοι ἐδηλώθησαν δι' ἐγχαράξεων, ἀποχωρίζονται τελείως.

Ἡ σπονδυλικὴ στήλη ἐδηλώθη δι' ἀβαθοῦς αὔλακος ἐξ ἧς ἄρχονται ἐλαφρῶς κυρτούμενα τὰ δύο ἡμίση τοῦ κορμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ περίγραμμα παρουσιάζει αἰσθητὴν περὶ τὸ μέσον μείωσιν.

Ἐγχάρακτοι γραμμαὶ περιθέουν ἄνω καὶ κάτω τὸν λαιμόν· ἐπίσης ἐγχαράξεις διαχωρίζουν τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν κνημῶν, ὄπισθεν δέ, τοὺς μηροὺς ἀπὸ τὰ γαστροκνήμια.

Ἄξια μνείας εἶναι ἡ ἔντονος ἀναγλυφικὴ ἔξαρσις τῶν χειρῶν, ἡ παρὰ τὴν γεωμετρικότητα αἰσθητὴ τάσις ἀπαλύνσεως τῶν ἀκμῶν κατὰ τὰ συναντώμενα ἐπίπεδα καὶ ἡ σχετικὴ τήρησις τῶν φυσικῶν ἀναλογιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

34. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α' (τὸ πρῶτον), L'Art des Cyclades εἰκ. 113 (Zervos).

ΕΜ. 6140 (22) Πίν. 46 β. Ὕψος : 0.435 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ συγκεκολλημένον εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, τὰ γόνατα, τὰ κάτω μέρη τῶν κνημῶν, εἰς τὸ ὕψος τῶν σφυρῶν, ὡς καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ δεξιοῦ ποδός. Ἐλλείπει τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένον[35]. Στρῶσις ἰζημάτων καλύπτει τὸ δεξιὸν ἥμισυ τῆς προσθίας ὄψεως. Ἡ κεφαλή, εὐρυτέρα ἄνω, ἔχουσα τὴν συνήθη μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν εἶναι ὠοειδής, πεπλατυσμένη καὶ ὁμοιάζει μὲ τὴν τοῦ προηγουμένου εἰδωλίου. Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑψηλός, κυλινδρικὸς καὶ ὀλίγον πεπλατυσμένος.

Αἱ χεῖρες, ὧν οἱ δάκτυλοι δὲν ἐδηλώθησαν, εὑρίσκονται εἰς τὴν συνήθη ἐπὶ τοῦ στήθους θέσιν· οἱ βραχίονες συγκλίνουν αἰσθητῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κορμοῦ, ἡ κοιλία ἐλαφρῶς ὀγκοῦται ἀνερχομένη πρὸς τὸ στῆθος καὶ ἔχει εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς τὸ τυπικὸν ἠβικὸν τρίγωνον.

Τὰ σκέλη εἶναι σχεδὸν συμφυῆ, διαχωριζόμενα ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων διὰ βαθείας αὔλακος καὶ μόνον κατὰ τοὺς πόδας, ὧν οἱ δάκτυλοι ἐδηλώθησαν διὰ χαράξεως, τελείως ἀποχωρίζονται, καθὼς ἐπίσης κατὰ τὰς κνήμας μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει στενὴ ἐπιμήκης σχισμή.

Ἐπὶ τῶν νώτων ἀβαθὴς αὔλαξ κατὰ μῆκος τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ λοξαὶ ἐντομαὶ διαχωρίζουσαι ἀπὸ τοῦ σώματος τοὺς βραχίονας, οἵτινες οὕτω ἀποκτοῦν ὀπίσω περίγραμμα τριγωνικόν.

Ἄξιον μνείας ὅτι τὸ εἰδώλιον, ἐν πολλοῖς ὅμοιον μὲ τὸ προηγούμενον τοῦ αὐτοῦ τάφου, δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν αὐτὸν μὲ ἐκεῖνο τεχνίτην διότι αἱ διαφοραὶ ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν εἰς ἀμφότερα εἶναι πολλαὶ καὶ σημαντικαί. Ἐν τούτοις ταῦτα εἶναι ἔργα ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου παραχθέντα.

ΕΜ. 6135 (5) Πίν. 47 α. Ὕψος: 0.10 μ. Διάμ. χειλέων : 0.26 μ.

Μαρμαρίνη βαθεῖα φιάλη ἀκεραία[36]. Μάρμαρον λευκὸν μετὰ κυανοφαίων φλεβῶν.

Τοιχώματα παχέα (πάχους 0.01 μ. παρὰ τὸ χεῖλος καὶ 0.02 μ. παρὰ τὸν πυθμένα) ἀπολήγοντα ἄνω εἰς ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω κύπτοντα χείλη. Ὑπὸ τὸν ἐπιπεδούμενον πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος σχήματος ἐλαφρῶς ἀκανονίστου.

ΕΜ. 6135 (4) Πίν. 47 β. Ὕψος : 0.05 μ. Διάμ. χειλέων : 0.295 μ.

Εὐμέγεθες μαρμάρινον πινάκιον ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον τὰ χείλη, ἔχον τοιχώματα παχέα, ἐξωτερικῶς ἀνερχόμενα καὶ χείλη ἐσωτερικῶς μόνον ἐνδεικνυόμενα, εὐρὺν δὲ ἐπίπεδον πυθμένα διαμέτρου 0.19 μ.[37].

ΕΜ. 6136 (4) Πίν. 47 γ. Ὕψος : 0.052 μ. Διάμ. χειλέων : 0.115.

Μαρμαρίνη βαθεῖα φιάλη ἀκεραία πλὴν τῆς ἐλλειπούσης καὶ γύψῳ συμπεπληρωμένης προχοῆς[38]. Ἐλλείπει ἐπίσης μικρὸν τμῆμα ἐκ τῶν χειλέων. Ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς διαβεβρωμένη καὶ διατηροῦσα ἴχνη ἰζημάτων. Φέρει ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους,

35. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α΄ (τὸ δεύτερον). L'Art des Cyclades εἰκ. 115 (Zervos).
36. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α΄.
37. ἔ.ἀ.
38. ἔ.ἀ.

ὀλίγον κάτωθι τοῦ στομίου, ἐπιμήκη ραβδοειδῆ ὁριζοντίαν ἀπόφυσιν, δίκην λαβῆς.

Τὰ τοιχώματα εἶναι σχετικῶς λεπτὰ (πάχους 0.005 — 0.007 μ.) καταλήγουν δὲ εἰς ἐπίπεδον ἐλαφρότατα κοῖλον πυθμένα, διαμ. 0.045 μ.

ΕΜ. 6134 Πίν. 48 α καὶ β. Ὕψος : 0.083 μ.

Μαρμάρινον ὁμοίωμα τριμύξου λύχνου μετὰ κωδωνοειδοῦς ποδός, ἀκέραιον καί, πλὴν ἐλαχίστων ἀποκρούσεων κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ ποδός, εἰς ἀρίστην κατάστασιν διατηρούμενον[39]. Μάρμαρον Πάριον.

Τὸ σῶμα εἶναι συμπαγές, ἐντόνως ἀμφικωνικόν, ἔχον ἐν κατόψει σχῆμα τριγωνικὸν μὲ ἀπεστρογγυλωμένας τὰς γωνίας, καὶ φέρον ἄνω περὶ τὸ μέσον κοῖλον ψευδοστόμιον μετὰ λεπτοῦ ταπεινοῦ χείλους.

Ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τῶν τριῶν ἐστρογγυλωμένων γωνιῶν τοῦ σώματος, ἐκφύονται ἰσάριθμοι κυλινδρικαί, ἐλαφρῶς πεπλατυσμέναι συμπαγεῖς ἀποφύσεις (μύξαι), ἔχουσαι ἀβαθεῖς κοιλότητας ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν στομίων των.

Ὁ ποὺς εἶναι κωδωνοειδής, ἰσχυρῶς πεπλατυσμένος κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς βάσεως, ἄνευ ἐσωτερικῆς κοιλότητος, μετ' ἐπιπέδου πυθμένος.

ΕΜ. 6108 Πίν. 49 α καὶ παρένθετος Π ί ν α ξ Α. Σωζ. ὕψος : 0.189 μ.

Σύμπλεγμα τριῶν πηλίνων λύχνων συνηνωμένων διὰ τοῦ ὀπισθίου μέρους αὐτῶν εἰς ἀκτινοειδῆ διάταξιν, στηριζομένων δὲ διὰ ἰσαρίθμων κυλινδρικῶν βραχιόνων εἰς βάσιν κυκλικήν[40]. Τὸ ὅλον, ἱκανῶς ἐλλιπές, ἀπηρτίσθη ἐκ δώδεκα συγκεκολλημένων τεμαχίων, συμπληρωθὲν κατὰ τὰ ἐλλείποντα μέρη διὰ γύψου.

Ἐπὶ τῶν ραμφοειδῶν προχοῶν τῶν λύχνων, ὧν μία μόνον σῴζεται, ὑπῆρχον καλαθοειδεῖς λαβαὶ μὴ διασωθεῖσαι· τοῦτο καθίσταται φανερὸν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς σῳζομένης προχοῆς ὑπαρχουσῶν ἀπολήξεων. Οἱ τρεῖς λύχνοι, ὀλίγον ἀνισομεγέθεις, συγκοινωνοῦν μεταξύ των· ἤτοι ἕκαστος λύχνος, φέρων εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος δύο ὀπάς, συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν δύο ἄλλων.

Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρους, λεπτός, καλῶς ὠπτημένος, φέρει δὲ ἐπάλειψιν χρώματος ἀνοικτοῦ κιτρινωποῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας γραπτὴ διακόσμησις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξίτηλος, χρώματος βαθέος καστανοῦ ἔχουσα ὡς ἀκολούθως : λεπτὴ ταινία, πλήρης δικτυωτοῦ, κοσμεῖ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν λύχνων ὑπὸ τὰ χείλη, ἑτέρα δέ, πληρουμένη διὰ ἰχθυακάνθης, εὑρίσκεται ἐπίσης ὑπὸ τὰ χείλη ἑκάστου λύχνου, ἐξωτερικῶς.

Ἕκαστος τῶν τριῶν βραχιόνων τῆς βάσεως περιθέεται, κατ' ἴσας ἀποστάσεις, ὑπὸ ἑπτὰ σειρῶν ἁλυσιδωτοῦ κοσμήματος. Τὸ κάτω ἥμισυ τῆς κυκλικῆς βάσεως περιθέει ταινία πληρουμένη δικτυωτοῦ.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ λύχνου τούτου, ὡς καὶ τοῦ προηγουμένου ἀρ. 6134, τῶν ὁποίων τὰ σχήματα εἶναι πρωτότυπα καὶ μοναδικὰ μέχρι τοῦδε μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῶν Κυκλαδικῶν τάφων, ὡς καὶ περὶ τῆς χρήσεως ἀμφοτέρων ὡς λατρευτικῶν σκευῶν, θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐργασίας ταύτης.

ΕΜ. 6107 Πίν. 49 β καὶ παρένθετος Π ί ν α ξ Β. Ὕψος : 0.19 μ.

Μεγάλη πηλίνη, βαθεῖα, γραπτή, ραμφόστομος φιάλη μετὰ δακτυλιοειδοῦς βά-

39. Ἐ.ἀ. καὶ L'Art des Cyclades εἰκ. 13 (Zervos).

40. CR. Congr. Arch. Ath. 221, εἰκ. α' καὶ L'Art des Cyclades εἰκ. 154 (Zervos).

Νάξος : Τάφος 10ος. ΕΜ. 6108. Πήλινος λατρευτικὸς λύχνος

σεως, συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ ἐλλιπὴς τὴν λαβήν, ὡς καὶ εἰς τμήματα τῆς προχοῆς καὶ τοῦ σώματος, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένα[41].

Πηλὸς χρώματος ἀνοικτοῦ ἐρυθροκιτρίνου, λεπτός, καλῶς ὠπτημένος. Τοιχώματα λεπτά.

Ὁ γραπτὸς διάκοσμος τοῦ ἀγγείου χρώματος βαθέος καστανοῦ, ἐν μέρει ἐξίτηλος, ἔχει ὡς ἀκολούθως: ἐσωτερικῶς, ἀκριβῶς ὑπὸ τὰ χείλη, ὑπάρχει συνεχὴς ταινία διήκουσα μέχρι τῶν ἄκρων τῆς προχοῆς, περιέχουσα σειρὰν μικρῶν ἀνεστραμμένων τριγώνων, ἁπτομένων μεταξύ των, πληρουμένων διὰ δικτυωτοῦ, ἐπὶ ἀνοικτοῦ κιτρινωποῦ ἐδάφους. Ἐξωτερικῶς, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις, ἐπὶ ἀνοικτοῦ κιτρινωποῦ ἐδάφους ὁμοία ταινία, κάτωθι τῆς ὁποίας ἑτέρα στενοτέρα πλήρης κοσμήματος ἰχθυακάνθης μὲ φορὰν πρὸς τὴν λαβήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν αἱ ἄκανθαι συναντώμεναι σχηματίζουν μόλις διακρινόμενον ρόμβον.

Χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ ἄκανθαι, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τὰ χείλη τρίγωνα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, σμικρύνονται βαθμιαίως ἀπὸ τῆς λαβῆς πρὸς τὴν προχοήν. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ σώματος τῆς φιάλης, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, φέρει διὰ χρωστῆρος γάνωμα (Urfirnis).

Τὸ εὐμέγεθες τοῦτο ἀγγεῖον (μῆκος μετὰ τῆς προχοῆς 0.30 μ. καὶ μεγίστη ἐγκαρσία διάμετρος 0.19 μ.), στηριζόμενον ἐπὶ ταπεινῆς μικρᾶς βάσεως (διαμέτρου μόλις 0.063 μ.) εἶναι ἀρκούντως κομψὸν καὶ πλῆρες χάριτος, ἀποτελεῖ δὲ ἐξαίρετον δεῖγμα πρωίμου γραπτῆς Κυκλαδικῆς sauce-boat.

ΕΜ. 8808 Πίν. 49 γ καὶ παρένθετος Π ί ν α ξ Γ. Σωζ. ὕψος : 0.13 μ.

Τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω ἡμίσεος γραπτῆς πηλίνης ραμφοστόμου πρόχου, ἀπαρτισθὲν ἐκ πολλῶν τεμαχίων[42]. Σῴζονται ὁ κυλινδρικὸς λαιμὸς μετὰ τῆς εἰς πλῆρες ράμφος διαμεμορφωμένης αὐλοειδοῦς προχοῆς, ἡ δακτυλιοειδὴς στρεπτὴ λαβή, ὡς καὶ μικρὸν τμῆμα τῶν ὤμων. Πηλὸς κιτρινωπός, λεπτός, καλῶς ὠπτημένος.

Τὸ σχῆμα τῆς κοιλίας, ἀκολουθοῦν τὴν διαγραφομένην καμπύλην τῶν ὤμων, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο σφαιρικόν.

Τὸ διασωθὲν τμῆμα τῆς πρόχου εἶναι πλῆρες γραπτῶν ποικιλμάτων, ἐν μέρει ἠφανισμένων, χρώματος βαθέος καστανοῦ ἕως ἀνοικτοῦ καστανερύθρου ἐπὶ ἐδάφους ὠχρολεύκου. Τὸ στόμιον, ἐσωτερικῶς ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ ράμφους, περιθέει σειρὰ μικρῶν ἀντεστραμμένων τριγώνων, πληρουμένων δικτυωτοῦ καὶ περιοριζομένων κάτωθεν ὑπὸ διπλῆς γραμμῆς. Ἀμέσως κατωτέρω, ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ὑπάρχει ταινία ἰχθυακάνθης περιοριζομένη, κάτω μὲν ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς, ἄνω δὲ ὑπὸ δύο, ἐν συνεχείᾳ ταινία πλατυτέρα πλήρης δικτυωτοῦ περατουμένη εἰς τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ· ὑπὸ τὴν ταινίαν ἐπὶ τῶν ὤμων κατέρχονται κάθετοι σειραὶ ἐπαλλήλων πολλαπλῶν ρόμβων, ἐναλλασσόμεναι μὲ ὑψηλὰ τρίγωνα πλήρη δικτυωτοῦ. Ἡ λαβὴ καλύπτεται ὡσαύτως ὑπὸ δικτυωτοῦ.

Ἄξιον μνείας, ὅτι τὸ πρὸς τὸν λαιμὸν πέρας τῆς λαβῆς φέρει ἄνω ἐπικεκολλημένον ζεῦγος μικρῶν ἀναγλύπτων κομβίων, ἅτινα ἀπομιμούμενα κεφαλὰς ἥλων, ἐνθυμίζουν μεταλλοτεχνίαν· ἐπίσης τὸ πρὸς τοὺς ὤμους ἕτερον ἄκρον τῆς λαβῆς, ἀπολῆγον εἰς ὀξύ, εἰσέρχεται καμπτόμενον ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, δι' εἰδικῶς πρὸς τοῦτο

41. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α' καὶ L'Art des Cyclades εἰκ. 152 (Zervos).
42. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α'.

διανοιγείσης, πρὸ τῆς ὀπτήσεως ἐπὶ τοῦ νωποῦ πηλοῦ, ὀπῆς. Καὶ τούτου τοῦ ἀγγείου τὸ σχῆμα, ἂν καὶ ἐν μέρει μόνον σωθέν, εἶναι, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα τοῦ αὐτοῦ τάφου, πρωτότυπον καὶ πλῆρες χάριτος καὶ κομψότητος.

ΕΜ. 6109 (1) Πίν. 49 δ. Ὕψος: 0.085 μ.

Πήλινον μικρὸν γραπτὸν προχοΐδιον μετὰ ραμφοειδοῦς ἀνυψωμένης προχοῆς καὶ λαβῆς ταινιοειδοῦς· ἀκέραιον[43].

Πηλὸς λεπτός, κιτρινωπός, καλῶς ὠπτημένος. Ἡ κοιλία εἶναι σφαιρικὴ ὀλίγον πεπιεσμένη, ὁ λαιμὸς κυλινδρικὸς εὐρύτερος κατὰ τὴν βάσιν καὶ ὁ πυθμὴν ἐπίπεδος. Τὸ ἀγγεῖον φέρει ὠχρόλευκον λείαν ἐπάλειψιν, ἐφ' ἧς γραπτὰ ποικίλματα χρώματος βαθέος καστανοῦ ἕως ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ, ἔχοντα ὡς ἀκολούθως: τὸν λαιμὸν περιθέουν ὀκτὼ λεπταὶ ἐπάλληλοι λωρίδες, ὧν ἡ ἀνωτάτη παρὰ τὸ στόμιον καὶ ἡ κατωτάτη εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας κρέμονται ἓξ μεγάλα τρίγωνα πλήρη δικτυωτοῦ συνεχιζόμενα μέχρι τοῦ πυθμένος, εἰσδύοντα δὲ εἰς ἄλληλα ἐπὶ τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς κοιλίας.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς προχοῆς κοσμεῖται κατὰ μῆκος τῶν χειλέων διὰ σειρᾶς μικρῶν ἀνεστραμμένων τριγώνων πληρουμένων δικτυωτοῦ· δικτυωτὸν ἐπίσης καλύπτει τὴν λαβὴν ὡς καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ ταύτης μέχρι τοῦ πυθμένος τμῆμα τῆς κοιλίας. Ὁ κάτωθεν τῆς λαβῆς χῶρος τῶν ὤμων φέρει δύο γραμμὰς χιαστάς.

Ἄξια μνείας τὰ ἐπὶ τῶν περάτων τῆς λαβῆς ἀνάγλυπτα κομβία (κεφαλαὶ ἥλων) ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον ἀγγεῖον. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ καθιστᾷ τὴν μικρὰν ταύτην πρόχουν ἄκρως ἐνδιαφέρουσαν εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν ὤμων διασωθέντα ἱκανὰ λείψανα ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τῶν τοιχωμάτων. Τοῦτο σημειωθὲν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου[43] εἶναι πράγματι πρωτοφανὲς καὶ περίεργον, διότι καλύπτει τὸν γραπτὸν ἀρχικὸν κόσμον τοῦ ἀγγείου.

Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι τὸ προχοΐδιον τοῦτο μετὰ βεβαιότητος περιεῖχεν ἔλαιον ὡς, κατόπιν ἐπισταμένης ἐξετάσεως τοῦ περιεχομένου χώματος, ἐγνωμάτευσεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ζέγγελης[44].

ΕΜ. 6105 Πίν. 50 α. Ὕψος: 0.128μ. (ἄνευ τῆς προχοῆς). Διάμ. χειλέων: 0.14 μ.

Πηλίνη βαθεῖα σφαιρικὴ φιάλη μετὰ βραχείας αὐλοειδοῦς προχοῆς καὶ κωδωνοειδοῦς ποδός, συγκεκολλημένη ἐκ τεμαχίων καὶ ἐλλιπής, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένη. Φέρει ὀπίσω, ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χείλους, κάθετον μηνοειδὲς ὠτίον ὁριζοντίως τετρημένον[45].

Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, λεπτὸς μετ' ἀραιῶν κόκκων λιθαρίων καὶ ψηγμάτων χρυσιζούσης μίκας, καλῶς ὠπτημένος. Τοιχώματα λεπτὰ σχετικῶς, φέροντα ἐξωτερικῶς διὰ χρωστῆρος ἐπάλειψιν χρώματος ἐρυθροῦ ἕως μέλανος λόγῳ ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως.

ΕΜ. 8809 Πίν. 50 β. Ὕψος: 0.377 μ. Διάμ. χειλ.: 0.17 μ.

Πήλινος ἐγχάρακτος «ἀμφορεὺς» συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ ἐλλιπής, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένος[46].

43. ΠΑΕ 1906, 88.
44. ΠΑΕ 1906, 88 σημ. 1.
45. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. α'.
46. ἔ.ἀ.

Νάξος : Τάφος 10ος. ΕΜ. 6107. Πηλίνη ραμφόστομος φιάλη

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος : Τάφος 10ος. ΕΜ. 8808. Πηλίνη ραμφόστομος πρόχους

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Σῶμα σφαιρικόν, ὀγκηρόν, ἀψόγου περιγράμματος, φέρον κατὰ τὴν μεγαλυτέραν διάμετρον δύο ἐπιμήκη ἡμικυκλινδρικὰ ὠτία, ὀλίγον ἐξέχοντα.

Λαιμὸς εὐρύς, κωνοειδής, μετὰ ἐπιπέδου ἐξέχοντος χείλους. Ποὺς κωνοειδής, ὀλόκληρος κοῖλος ἐσωτερικῶς, ὕψους 0.065 μ. καὶ διαμέτρου κατὰ τὴν βάσιν 0.155 μ.

Ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου εἶναι λεπτός, ἐρυθροκίτρινος μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, καλῶς ὠπτημένος. Τὰ τοιχώματα εἶναι σχετικῶς λεπτά, καλύπτονται δὲ ἐξωτερικῶς ὑπὸ ὠχρολεύκου λείας ἐπαλείψεως, ἥτις εἶναι νῦν ἐν μέρει ἠφανισμένη.

Τὸν λαιμὸν περιθέει ὑπὸ τὰ χείλη, ἐγχάρακτος ταινία κοσμήματος ἰχθυακάνθης, τὸν δὲ ὦμον ἑτέρα, ἐν μέρει σῳζομένη, πλήρης πυκνῶν κατακορύφων ζητοειδῶν ἐγχαράκτων γραμμιδίων. Ἐγχάρακτα, ἐπίσης, λοξὰ γραμμίδια ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῶν ὠτίων.

Ἡ ὅλη διακόσμησις εἶναι ἠμελημένη καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ἐγένετο ἐν βίᾳ.

ΕΜ. 8810 Πίν. 50 γ. Ὕψος : 0.335 μ. Διάμ. χειλ. : 0.125 μ.

Πήλινος ἀμφορεύς, ὅμοιος μὲ τὸν προηγούμενον ἀλλὰ μικρότερος, συγκεκολλημένος ἐκ τεμαχίων καὶ ἱκανῶς ἐλλιπής, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένος[47]. Ἡ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια, ἔφερεν ὡσαύτως ὠχρόλευκον ἐπάλειψιν, νῦν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἠφανισμένην.

Ὑπὸ τὰ χείλη δύο ἐπάλληλοι ταινίαι, ἐλάχιστα σῳζόμεναι, περιθέουν τὸν λαιμὸν πληρούμεναι λοξῶν ἐγχαράκτων παραλλήλων γραμμῶν, αἵτινες ἔχουν τὴν αὐτὴν φοράν. Ἐπὶ τῶν ὤμων ταινία πλήρης κοσμήματος ἰχθυακάνθης. Ἐπὶ τοῦ μόνου διασωθέντος ὠτίου, ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς μεγαλυτέρας διαμέτρου, τρεῖς μικραὶ λοξαὶ ἐγχαράξεις.

Τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ἀμφορέως εἶναι ἐλαφρῶς ἠμελημένον· σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ποὺς τούτου εἶναι κατά τι μεγαλύτερος (ὕψος 0.07 μ. καὶ διάμετρος κατὰ τὴν βάσιν 0.158 μ.) τοῦ προηγουμένου ἀμφορέως, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ἐμφανῶς ὁ παρὼν ὑστερεῖ εἰς ὕψος καὶ ὄγκον.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου τούτου εὐκόλως ἀνεγνωρίσθη, διότι ὁ Κλ. Στέφανος, πλὴν τῆς συνοπτικῆς περιγραφῆς τῶν εὑρημάτων, παρέσχε καὶ συνολικὴν εἰκόνα τούτων[48]. Ἐπίσης εἰς τοῦτο περιελήφθη καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 6109 (1) ἀνωτέρω περιγραφὲν μικρὸν προχοΐδιον, ὅπερ δὲν ἀπεικονίσθη ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων εἰς τὴν ὡς ἄνω εἰκόνα, διότι εὑρέθη τὸ ἔτος 1906 «ἔν τινι τῶν γωνιῶν τοῦ τάφου τούτου, οὗ τὴν τελείαν ἐκκαθάρισιν παρεκώλυσε τῷ 1903 ραγδαία πεσοῦσα βροχή»[49]. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὅλου εὑρήματος τοῦ τάφου γίνεται λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

Σχετικῶς μὲ τὰ δύο εἰδώλια τοῦ παρόντος τάφου ἀλλὰ καὶ γενικώτερον μὲ τὰ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου, τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1903, σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς : Ὁ Κλ. Στέφανος εὗρεν ἐν Σπεδῷ «δέκα μαρμάρινα γυναικεῖα εἰδώλια τοῦ τελείου νησιωτικοῦ τύπου, ὧν τρία ἀσυνήθους μεγέθους· τούτων τὸ μέγιστον (0,60 μήκ. περίπου) ἄριστα διατηρούμενον, εἶναι τὸ μέγιστον σῶον τῶν ἄχρι τοῦδε γνωστῶν»[50].

Ἐκ τῶν δέκα τούτων εἰδωλίων, δύο περιελήφθησαν εἰς τὸν παρόντα τάφον καὶ εἶναι τὰ δύο ἐκ τῶν τριῶν «ἀσυνήθους μεγέθους»· ἓν περιελήφθη εἰς τὸν 12ον τάφον ἤτοι τὸ ΕΜ. 6140 (18), ἓν ἤτοι τὸ ΕΜ. 6140 (21) εἰς τὸν 13ον ἤτοι τὸ τρίτον ἐκ τῶν «ἀσυνήθους μεγέθους», καὶ ἓν τὸ ΕΜ. 6140 (20) εἰς τὸν 14ον. Τῶν ὑπολοίπων πέντε εἰδωλίων δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀναγνώρισις καὶ ταύτισις.

47. ἔ.ἀ.

48. ΠΑΕ 1903,56. CR. Congr. Arch. Ath. 220 καὶ 221 εἰκ. α'.

49. ΠΑΕ 1906,88 σημ. 1.

50. Βλ. ἔκθεσιν Κλ. Στεφάνου πρὸς τὴν Ἀρχ. Ἑταιρείαν ἀρ. 1095/28.8.903 καὶ ΠΑΕ 1903,56.

Τάφος 11ος

ΕΜ. 6204 (7) Πίν. 51 α.

Δέκα λεπίδες λίθου μέλανος ὀψιανοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἀκεραία καμπυλόσχημος μήκ. 0.081 μ., αἱ δὲ λοιπαὶ παρεμφερεῖς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμέναι εἰς τὰ ἄκρα τῶν αἰχμῶν, ἔχουν τὰς ἀκολούθους διαστάσεις : 0.090 μ. —0.083 μ.—0.065 μ.—0.055 μ. 0.054 μ.—0.051 μ.—0.042 μ.—0.032 μ. καὶ 0.031 μ.

ΕΜ. 6204 (9) Πίν. 51 α. Ὕψος : 0.082 μ.

Τριπτὴρ κυλινδρικὸς ἐξ ἐπιμήκους πυρῆνος λίθου μέλανος ὀψιανοῦ, ἀκέραιος. Εἶναι στενότερος κατὰ τὴν ρίζαν (διάμ. 0.010 μ.) καὶ εὐρύτερος κατὰ τὸ κάτω ἄκρον (διάμ. 0.016 μ.) ἔνθα αἱ ὀξεῖαι ἀκμαὶ καὶ αἱ στεναὶ πλευραί του ἔχουν ἀπαλυνθῆ ἐκ τῆς χρήσεως. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι λεία καὶ ἐλαφρῶς κυρτή, ὀλίγον δὲ ἄνωθεν ταύτης παρουσιάζει ἔντασιν διάμ. 0.019 μ.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου τούτου εὑρέθη ἐντὸς κυτίου, τυλιγμένον εἰς φύλλον χάρτου, ὃ ἔφερε τὴν ἔνδειξιν «Σπεδός». Τοῦτο ἐταυτίσθη μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου περιγραφόμενον εὕρημα : «Ἐργαλεῖα δὲ μόνον ἐξ ὀψιανοῦ δέκα λεπίδες κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμέναι, πᾶσαι ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ σὺν κορμίσκῳ ὀψιανοῦ (nucleus)» [51].

Τάφος 12ος

ΕΜ. 6140 (18) Πίν. 52 α. Σωζ. ὕψος : 0.239 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον συγκεκολλημένον εἰς ἀμφότερα τὰ γόνατα [52]. Μάρμαρον Πάριον. Ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ λαιμοῦ· ἐπίσης τὰ κάτω μέρη τῶν σκελῶν ἤτοι τὸ μὲν δεξιὸν ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τῆς κνήμης, τὸ δὲ ἀριστερὸν ἀπὸ τοῦ μέσου ταύτης. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου διατηρεῖ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος καθιζήματα καὶ εἶναι μερικῶς διαβεβρωμένη.

Ἔχει τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους εἰς τὴν συνήθη θέσιν καὶ τὰ σκέλη ἐλαφρῶς κεκαμμένα· εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας διαγράφεται τὸ τρίγωνον τῆς ἠβικῆς χώρας.

Τὸ εἰδώλιον, παρὰ τὴν καλὴν διατήρησιν τῆς ἐπιδερμίδος καὶ τὴν ἀπώλειαν σημαντικῶν μελῶν του, εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων ἔργων τῆς Κυκλαδικῆς πλαστικῆς. Ἀντὶ τῶν συνήθων γενικῶν χαρακτήρων τῶν Κυκλαδικῶν εἰδωλίων, δηλαδὴ τῆς γεωμετρικότητος, τῶν ἁδρῶν γραμμῶν, τῶν ὀξειῶν ἀκμῶν καὶ τῶν ἐπιπέδων ἐπιφανειῶν, ὁ φιλοτεχνήσας τοῦτο καλλιτέχνης ἐργάζεται μὲ σφαιρικὰς ἐπιφανείας, καμπύλας καὶ ἁπαλὰ γυρίσματα.

Ἀξιοσημείωτος ἡ δήλωσις τῆς κυρτότητος τῆς κοιλίας, ἡ διὰ βαθύνσεως μετάβασις ἀπὸ τῶν γλουτῶν εἰς τοὺς μηρούς, ἡ ἔντονος καμπυλότης τῶν γαστροκνημίων· οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τοὺς ἀσθενικοὺς ὤμους πλατείας λεκάνης, προσδίδουν εἰς τὸ εἰδώλιον ἀσυνήθη θηλυκότητα.

Ἰδιαιτέρως συγγενὲς εἶναι μόνον τὸ ἐξ Ἀμοργοῦ (ΕΜ. 4719) εἰδώλιον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου [53]. Περὶ τῆς σημασίας τῶν δύο τούτων εἰδωλίων καὶ τοῦ ὅλου εὑρήματος τοῦ Τάφου 12 θὰ γράψωμεν ἰδιαιτέρως ἀλλαχοῦ.

51. ΠΑΕ 1903,56.

52. L'Art des Cyclades εἰκ. 174, 175.

53. ΑΕ 1898, 146 καὶ 154, Πίν. 10, 3 (Τσούντας) καὶ L'Art des Cyclades εἰκ. 294,295 (Zervos).

ΕΜ. 6133 (1) Πίν. 52 β. Ὕψος: 0.12 μ. Διάμ. στομίου: 0.062 μ.

Μικρὰ μαρμαρίνη «κανδήλα» ἀκεραία[54]. Μάρμαρον Πάριον. Ἀποκεκρουμέναι αἱ ράχεις τῶν τριῶν μηνοειδῶν ὠτίων καὶ ἐλαφρῶς ἐφθαρμένη ἡ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια. Ὁ κωνικὸς λαιμὸς εἶναι ἱκανῶς εὐρὺς καὶ ἑνοῦται μετὰ τοῦ σώματος διὰ ἐλαφρῶς κυρτουμένου ὤμου. Τὰ ἐπὶ τῆς ἡμισφαιρικῆς κοιλίας τέσσαρα τυπικὰ μηνοειδῆ ὠτία ἱκανῶς ἐξέχουν καὶ καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ ὕψος αὐτῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης τοῦ ἀγγείου ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴχνη τοῦ τόρνου, ὀλίγον εὐρυτέρα τῆς διαμέτρου τοῦ λαιμοῦ καὶ ἀρκούντως βαθεῖα. Ποὺς κωνικὸς ἐσωτερικῶς κοῖλος.

Τὸ σῶμα τῆς «κανδήλας» εἶναι ὀλίγον ἀκανόνιστον.

ΕΜ. 6133 (4) Πίν. 52 γ. Ὕψος ἄνευ τοῦ πώματος: 0.086 μ. Διάμ. χειλ.: 0.06 μ.

Μαρμαρίνη, ἄνευ ποδὸς καὶ βάσεως, «κανδήλα» μετὰ πώματος, ἀκεραία[55]. Μάρμαρον Πάριον, λευκὸν μετὰ κυανοχρόων φλεβῶν. Διατήρησις καλή, πλὴν ἐλαφροτάτων ἀποκρούσεων ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ τῶν χειλέων. Τὸν εὐρὺν κωνικὸν λαιμὸν περιθέει ἐσωτερικῶς ὀλίγον κάτωθι τῶν λεπτῶν χειλέων ἐγχάρακτος γραμμὴ ἐν μέρει ἐφθαρμένη.

Τὸ σφαιρικὸν σῶμα τῆς «κανδήλας» σχηματίζει μικρὸν κυρτὸν ὦμον, φέρει ὀλίγον ἄνωθι τοῦ μέσου τέσσαρα μικρά, καθέτως τετρημένα, μηνοειδῆ ὠτία ἀμελῶς εἰργασμένα καὶ ἀκανονίστως διατεταγμένα, στερεῖται δὲ βάσεως ἢ ἐπιπέδου πυθμένος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προσδίδει ἀστάθειαν εἰς τὸ ἀγγεῖον. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης, ἐπὶ τοῦ βάθους τῆς ὁποίας ἴχνη τόρνου, ἔχει τὸ αὐτὸ μὲ τὸν λαιμὸν εὖρος καὶ εἶναι ἀρκούντως βαθεῖα. Τὸ ἐλαφρῶς κυρτὸν ἐξωτερικῶς καὶ κοῖλον ἐσωτερικῶς πῶμα, διαμ. 0.075, φέρει ἐσωτερικῶς κατὰ τὴν περιφέρειαν κύκλῳ γεγλυμμένην αὔλακα εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχονται καὶ ἐφαρμόζουν ἀκριβῶς τὰ λεπτὰ χείλη τῆς «κανδήλας». Ἡ ὅλη ἐργασία τοῦ ἀγγείου ὀλίγον ἠμελημένη.

Τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἴχνη εὐθυγράμμων καθέτων χαραγμάτων προφανῶς εἶναι μεταγενέστερα καὶ ἐγένοντο πιθανῶς διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἰζημάτων.

ΕΜ. 6136 (1) Πίν. 53 α. Ὕψος: 0.028 μ. Μῆκος μετὰ τῆς προχοῆς: 0.091 μ.

Μικρὰ μαρμαρίνη φιάλη μετὰ ραμφοειδοῦς προχοῆς (λύχνος;). Μάρμαρον Πάριον. Ἐλλείπει μικρὸν τμῆμα τῶν χειλέων γύψῳ νῦν συμπεπληρωμένον. Τὰ τοιχώματα τοῦ ἡμισφαιρικοῦ καὶ ἐπιμηκυνθέντος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προχοῆς σώματος τῆς φιάλης εἶναι λεπτότατα καὶ ἱκανῶς διαφανῆ. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κυκλίσκος (διαμέτρου 0.007 μ.), διὰ τὴν στερέωσιν τῆς φιάλης. Ἡ ὅλη ἐργασία εἶναι λίαν ἐπιμελημένη, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς ραμφοειδοῦς προχοῆς.

ΕΜ. 6135 (1) Πίν. 53 β. Ὕψος: 0.118. μ. Διάμ. χειλ.: 0.31 μ.

Βαθεῖα μεγάλη μαρμαρίνη φιάλη τεθραυσμένη εἰς μικρὸν τμῆμα πλησίον τῶν χειλέων ἔνθα συνεκολλήθησαν τέσσαρα τεμάχια. Μάρμαρον Πάριον. Τὰ τοιχώματα τῆς

54. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἀπεικονίσθη ἐν L'Art des Cyclades εἰκ. 7 (Zervos) μετὰ πώματος· τὸ πῶμα ὅμως τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ ἀγγεῖον ΕΜ. 6133 (4) τοῦ αὐτοῦ τάφου. Βλ. ἀπεικόνισιν εἰς CR. Congr. Arch. 221 εἰκ. β' (1ον ἄνω σειρᾶς).

55. CR. Congr. Arch. Ath. 221 εἰκ. β' (1ον ἄνω σειρᾶς). L'Art des Cyclades εἰκ. 16 (ἄνευ τοῦ πώματος)· βλ. προηγουμ. ὑποσημείωσιν.

φιάλης, ἀπολήγοντα ἄνω εἰς ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω κύπτοντα κυρτὰ χείλη, εἶναι λεῖα, λεπτὰ σχετικῶς (πάχους 0.013 μ. ἕως 0.019 μ.), ἱκανῶς διαφανῆ, κατέρχονται δὲ λοξῶς καὶ ἐλαφρῶς καμπυλούμενα πρὸς τὸν ἔγκοιλον κυκλοτερῆ στενὸν πυθμένα. Ἐργασία λίαν ἐπιμελημένη.

ΕΜ. 6135 (6) Πίν. 53 γ. Ὕψος: 0.058 μ. Διάμ. χειλ.: 0.242 μ.

Μαρμαρίνη λοπαδοειδὴς φιάλη ἀκεραία. Μάρμαρον Πάριον. Ἡ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια αὐτῆς καλύπτεται κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, ἰδίᾳ ἐξωτερικῶς, διὰ παχέος στρώματος καθιζημάτων. Τὰ σχετικῶς ὄχι παχέα τοιχώματα τῆς φιάλης (πάχους 0.008 μ. ἕως 0.012 μ.) ἀπολήγουν ἄνω εἰς ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω κυρτούμενα χείλη. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος διὰ τὴν στερέωσιν τῆς φιάλης.

ΕΜ.8811 Πίν. 52δ. Τὸ ἄνω κέλυφος φυσικοῦ ὀστράκου μικρᾶς θαλασσίας κόγχης.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου προέρχεται ἐκ τῆς ἐν Σπεδῷ ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1903 καὶ ἀνασυνεκροτήθη ἐκ μόνων τῶν ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἀντικειμένων γεγραμμένων ἐνδείξεων, ἅτινα πάντα ἔφερον τὴν σημείωσιν «Σπεδὸς τάφ. 6». Προσέτι καὶ ἡ μικρὰ θαλασσία κόγχη ἔφερεν ἐπὶ τοῦ χάρτου περιτυλίξεως αὐτῆς «Σπεδ. ταφ. 6 ὄστρακον». Περὶ τοῦ εἰδωλίου βλ. ἐπεξηγηματικὴν σημείωσιν 10ου τάφου εἰς τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῶν εὑρημάτων τοῦ τάφου. Ἀτυχῶς ὁ Στέφανος δίδει γενικωτάτην περιγραφὴν τῶν εὑρημάτων καὶ τῶν ἐννέα τάφων τοὺς ὁποίους ἐν Σπεδῷ ἀνέσκαψεν[56]. Δυνατὸν δὲ ὁ παρὼν τάφος νὰ περιεῖχεν καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τῶν ὁποίων αἱ ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως γεγραμμέναι ἐνδείξεις ἠφανίσθησαν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον ταῦτα νὰ ἀναγνωρισθοῦν.

Τάφος 13ος

ΕΜ. 6140 (21) Πίν. 54 α. Ὕψος: 0.396 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον ἀκέραιον, ἐλάχιστα ἀποκεκρουμένον εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καθὼς καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ μικροῦ δακτύλου τοῦ ἀριστεροῦ ποδός[57]. Μάρμαρον Πάριον. Στρῶμα ἰζημάτων καλύπτει καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν τὸ πρόσθιον ἥμισυ τοῦ εἰδωλίου.

Ἡ ὠοειδὴς κεφαλὴ ἀπολήγει εἰς εὐρὺ πλακοειδὲς μέτωπον σχεδὸν εὐθύγραμμον ἄνω, ἐξ οὗ ἐκφύεται ἡ ὀλίγον ἐξέχουσα ρίς. Ταύτης τὸ ἐπὶ τοῦ προσώπου περίγραμμα ὁρίζεται δι' ἐγχαράκτου γραμμῆς. Ὁ λαιμὸς εἶναι σχετικῶς ὑψηλός, κυλινδρικὸς καὶ στενοῦται ἐλαφρῶς κατὰ τὴν ρίζαν. Οἱ κυρτοὶ ὦμοι στρέφουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ αἱ χεῖρες, ὡς συνήθως, τοποθετημέναι ἐπὶ τοῦ στήθους, ἡ δεξιὰ κάτωθι τῆς ἀριστερᾶς, περικλείουν τοὺς ἰσχυρῶς ἐξέχοντας μαστούς.

Ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τῆς ἐλαφρῶς κυρτουμένης κοιλίας, εἰς τὴν ἠβικὴν χώραν, ὑπάρχει ὁριζόντιον χάραγμα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς κοιλίας ἀντὶ τοῦ συνήθους τριγωνικοῦ.

Τὰ ἰσχυρῶς κατὰ τὰ γόνατα κεκαμμένα σκέλη εἶναι συμφυῆ καὶ διαχωρίζονται, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων, διὰ βαθείας αὔλακος, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν γονάτων μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῶν κνημῶν παρουσιάζει ἐπιμήκη σχισμήν· τὰ ἄκρα ἐπίσης τῶν ποδῶν εἶναι σαφῶς διαχωρισμένα.

Ἡ σπονδυλικὴ στήλη ἐδηλώθη δι' ἐγχαράξεως, ἡ ὁποία ἐκφυομένη κάτω ἐκ τῆς

56. ΠΑΕ 1903, 56.
57. L'Art des Cyclades εἰκ. 114.

ἕδρας, φθάνει μέχρι τοῦ ὕψους τῶν ὤμων ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τῆς ἀπολήξεως τῆς γύρωθεν περὶ τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ ὑπαρχούσης δίκην περιδεραίου ἐγχαράξεως.

Ἐγχάρακτος ἐπίσης γραμμὴ δηλώνει τὴν μετὰ τῆς κεφαλῆς ἕνωσιν τοῦ προσθίου ἡμίσεος τοῦ λαιμοῦ καθὼς καὶ τὰ ὄπισθεν τῶν ἀκμῶν σημεῖα τῶν καμπτομένων σκελῶν. Οἱ δάκτυλοι τῶν ἄνω καὶ κάτω ἄκρων ἐδηλώθησαν διὰ μικρῶν, λίαν ἀβαθῶν ἐγχαράκτων γραμμιδίων.

Ὁ φιλοτεχνήσας τὸ εἰδώλιον τοῦτο καλλιτέχνης ἀρεσκόμενος συγχρόνως εἰς εὐθέα ἐπίπεδα, ὀρθὰς γωνίας, ὀξείας ἀκμὰς ἀλλὰ καὶ ἁπαλὰς καμπύλας, δεικνύει διὰ τοῦ λίαν ἐπιμελημένου παρόντος ἔργου του μακρὰν περὶ τὴν τέχνην τοῦ μαρμάρου γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν.

Ἄξια ἐξάρσεως εἶναι ἡ παρὰ τὴν γεωμετρικότητα ἰσχυρὰ ἀνισότης τῶν ἐπὶ τοῦ στήθους χειρῶν[58], αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τοὺς χυμώδεις μαστοὺς τοῦ εἰδωλίου, ἡ ἁπαλότης τῶν ἐπιφανειῶν κατὰ τὸ ὀπίσθιον ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ, καὶ ἡ σαφήνεια τῶν περὶ τὸν λαιμὸν ἐγχαραγμάτων.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου περιορίζεται εἰς τὸ εἰδώλιον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὕρομεν γεγραμμένην τὴν ἔνδειξιν «Σπεδὸς τάφ. 5». Τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς εἶναι ἓν ἐκ τῶν «τριῶν ἀσυνήθους μεγέθους» εἰδωλίων, ἅτινα ὁ Στέφανος εὗρεν ἐν Σπεδῷ ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἔκθεσίν του[59].

Τάφος 14ος

ΕΜ. 6140 (20) Πίν. 54β. Ὕψος: 0.335 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον συγκεκολλημένον εἰς τὰ γόνατα ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν ὡς καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς δεξιᾶς κνήμης· ἐλλείπει τὸ ἄκρον δεξιὸν σκέλος ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τῆς κνήμης, γύψῳ νῦν συμπληρωθέν[60]. Διατήρησις ἀρίστη, πλὴν στρώσεως ἰζημάτων, ἥτις καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς προσθίας ὄψεως.

Ἡ κεφαλὴ εἶναι ὠοειδὴς ἐλαφρῶς πεπλατυσμένη ἄνω, τείνουσα κατὰ τὸν πώγωνα πρὸς τὸ ὀξὺ· ἔχει δὲ τὴν συνήθη μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν. Ἡ ρὶς εἶναι τριγωνικὴ ἱκανῶς κυρτή.

Ὁ λαιμὸς εἶναι κυλινδρικός, εὐρύς, κύπτει ὀλίγον πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ εἶναι ἄνω στενότερος κατ' ἐνώπιον, πλατύτερος δὲ ἐκ τῶν πλαγίων.

Οἱ ὦμοι εἶναι σαρκώδεις, ἰσχυρῶς ἐστρογγυλωμένοι καὶ ἐλαφρῶς ἀνυψωμένοι, αἱ δὲ χεῖρες, ὀλίγον ἀσθενικαὶ καὶ ἄνευ δηλώσεως δακτύλων, εὑρίσκονται εἰς τὴν συνήθη ἐπὶ τοῦ στήθους θέσιν, περικλείουσαι τοὺς μακρὰν ἀλλήλων εὑρισκομένους μαστούς.

Κάτωθεν τῆς μόλις ἐξεχούσης κοιλίας, ἐλαφρῶς καμπύλον ἐγκάρσιον ἐγχάραγμα, ὁρίζον ἅμα καὶ τὸ πέρας τῶν μηρῶν.

Τὰ κάπως καμπτόμενα σκέλη τοῦ εἰδωλίου εἶναι συμφυῆ, διαχωριζόμενα ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων δι' αὐλάκων τῶν ὁποίων ἡ ἐμπροσθία εἶναι ἱκανῶς βαθυτέρα. Ταῦτα ἀποχωρίζονται τελείως κατὰ τοὺς πόδας, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ μῆκος τῶν κνημῶν ἔνθα ἐπιμήκης σχισμή. Δάκτυλοι τῶν ποδῶν δὲν ἐδηλώθησαν.

58. Μῆκος: δεξιοῦ βραχίονος 0.067 μ. καὶ ἀριστεροῦ 0.051 μ.
Μῆκος: δεξιοῦ ἀντιβραχίου 0.068 μ. καὶ ἀριστεροῦ 0.053 μ.

59. ΠΑΕ 1903,56. Ἐπίσης βλ. ἐπεξηγηματικὴν σημείωσιν 10ου τάφου, ἐν σελ. 119.

60. L'Art des Cyclades εἰκ. 108.

Τὸν λαιμὸν ἄνω καὶ κάτω περιθέουν ἐγχάρακτοι γραμμαί· ἐπίσης τοιαῦται ὑπάρχουν εἰς τὸ ὕψος τῶν σφυρῶν ἔμπροσθεν καὶ μεταξὺ τῶν μηρῶν καὶ γαστροκνημίων.

Τὴν σπονδυλικὴν στήλην διατρέχει ἀβαθὴς ἐντομή.

Τὸ εἰδώλιον χαρακτηρίζεται διὰ τὸ σαρκῶδες καὶ χυμῶδες τοῦ σώματος, ἰδιαιτέρως αἰσθητὸν εἰς τοὺς ὤμους, τὸ στῆθος καὶ τοὺς μηρούς· εἶναι δὲ ἐμφανὴς εἰς τοῦτο ἡ τάσις τοῦ κατασκευάσαντος τεχνίτου, πρὸς τὰς ἐστρογγυλωμένας γωνίας καὶ τὰ ἁπαλὰ περιγράμματα.

Τὸ εἰδώλιον τοῦτο φέρον ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἔνδειξιν «Σπεδ. τάφ. 14» ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν γνωστὸν ἀντικείμενον τοῦ περιεχομένου τοῦ 14ου τάφου, ἐνῷ τὰ ἄλλα, ἐὰν ὑπῆρχον, παραμένουν ἄγνωστα, διότι ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου ἀντικειμένου εὕρομεν τοιαύτην ἔνδειξιν[61].

Τάφος 15ος

ΕΜ. 8812 Πίν. 51 β. Ὕψος: 0.18 μ.

Σφαιρικὴ ραμφόστομος πρόχους μετὰ ταινιοειδοῦς λαβῆς, συγκεκολλημένη ἐκ τεμαχίων καὶ ὀλίγον ἐλλιπής.

Πηλὸς σχετικῶς λεπτός, καστανόφαιος, μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, καλῶς ὠπτημένος. Ἡ ἄλλοτε λεία ἐπιφάνεια εἶναι ἐρυθρωπή. Ἐπὶ τῆς λαβῆς ἐγχάρακτοι χιασταὶ γραμμαὶ σχηματίζουσαι ἀκανονίστους ρόμβους. Ἡ διάμετρος τοῦ ἐπιπέδου πυθμένος, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν διὰ γύψου τοῦ ἐλλείποντος μεγαλυτέρου τμήματος αὐτοῦ, εἶναι 0.063 μ., τοῦ δὲ στομίου κατὰ τὸ μῆκος τῆς προχοΐς 0.062 μ.

ΕΜ. 8813

Τεμάχια ὁμοίας μὲ τὴν προηγουμένην πρόχου. Σῴζεται ὁ λαιμὸς μετὰ τοῦ ραμφοειδοῦς στομίου καὶ τῆς δακτυλιοειδοῦς λαβῆς, ὁ πυθμὴν καὶ μέρη τινὰ τῶν τοιχωμάτων τῆς κοιλίας. Ὁ πηλός, χρώματος καστανερύθρου, εἶναι τῆς αὐτῆς ποιότητος μὲ τὸν προηγούμενον, ἡ δὲ ἐπιφάνεια ὡσαύτως ἐρυθρωπή.

Ἐπὶ τῆς δακτυλιοειδοῦς λαβῆς βαθεῖαι, ἐναλλὰξ λοξαί, πυκναὶ παράλληλοι ἐγχαράξεις. Τὸ μέγεθος τῆς πρόχου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ ἀνωτέρω τεμάχια, εἶναι ἐμφανῶς μεγαλύτερον τῆς προηγουμένης (διάμετρος πυθμένος: 0.07 μ. καὶ διάμετρος τοῦ στομίου κατὰ τὸ μῆκος τῆς προχοΐς: 0.07 μ.).

Αἱ δύο ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι πρόχοι, διέσωσαν ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐνδείξεις «..εδὸς τάφ. α' «ἡ πρώτη καὶ «Σπεδὸς τάφ. α'» ἡ δευτέρα· αὗται προφανῶς εἶναι αἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν προχοΐδων τὰς ὁποίας ὁ Στέφανος σημειώνει ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν τάφον[62]. Τῆς τρίτης προχοΐδος δὲν ἐπετεύχθη ἡ εὕρεσις.

Τάφος 16ος

ΕΜ. 6140 (1) Πίν. 55 α3. Ὕψος: 0.036 μ.

Μικκύλον εἰδώλιον ἐκ Παρίου μαρμάρου, ἀκαθορίστου γένους, ἀκέραιον ἀλλ' ἱκανῶς βεβλαμμένον τὴν ἐπιφάνειαν[63]. Τὸ ἄνευ ἄκρων σῶμα τοῦ εἰδωλίου, εἶναι πλακίδιον ὠοειδοῦς σχήματος ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφύεται βραχὺς λαιμὸς μετὰ στρογγυλουμέ-

61. ΠΑΕ 1903, 56. Ἐπίσης βλ. ἐπεξηγηματικὴν σημείωσιν 10ου τάφου ἐν σελ. 119.
62. ΠΑΕ 1906, 90 (τάφος α').
63. L'Art des Cyclades εἰκ. 44 (τὸ δεύτερον).

νης κεφαλῆς, ἔχον περὶ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ ἐγχάραγμα δίκην περιδεραίου. Ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω κάμψις τοῦ ὅλου εἰδωλίου πιθανῶς ἀπηχεῖ τὴν συνήθη μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν τῶν Κυκλαδικῶν εἰδωλίων. Πρέπει δὲ νὰ ἑρμηνεύσῃ τις τὰ ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος ὑπάρχοντα μικρὰ ἐξογκώματα ὡς πρόθεσιν τοῦ κατασκευαστοῦ διὰ τὴν δήλωσιν στήθους γυναικός.

ΕΜ. 6140 (2) Πίν. 55α2. Ὕψος: 0.052 μ.

Μικρὸν εἰδώλιον ἐκ Παρίου μαρμάρου, ἀκαθορίστου γένους, ἀκέραιον, ἔχον διαβεβρωμένην τὴν ἐπιφάνειαν καὶ μικρὸν ἀποκεκρουμένον τὸ κάτω μέρος[64]. Τὸ ἄνευ ἄκρων, ὀρθογωνίου σχήματος πλακοειδὲς σῶμα, στενοῦται πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔχει τὰς γωνίας ἀπεστρογγυλωμένας. Ὁ λεπτὸς λαιμὸς μετὰ τῆς ὠοειδοῦς κεφαλῆς παρουσιάζουν τὴν συνήθη μετ' ἀνακάμψεως ἀνάτασιν τῶν Κυκλαδικῶν εἰδωλίων. Καὶ τοῦτο περὶ τὸ στῆθος ἐξογκοῦται.

ΕΜ. 6140 (4) Πίν. 55α1. Ὕψος: 0.075 μ.

Εἰδώλιον παρεμφεροῦς σχήματος μὲ τὸ προηγούμενον, ἀκέραιον, ἔχον ἐλαφρῶς βεβλαμμένην τὴν ἐπιφάνειαν[65]. Ἡ κεφαλὴ παρουσιάζει ἔντονον σφαιρικότητα, ὁ λαιμὸς εἶναι εὐρὺς καὶ τὸ ὅλον ἐμφανίζει ποιάν τινα σκληρότητα, ἀνύπαρκτον εἰς τὰ δύο προηγούμενα εἰδώλια τοῦ αὐτοῦ τάφου. Ἐν τούτοις δύναταί τις νὰ ἀναγνωρίσῃ προσπάθειαν τοῦ κατασκευαστοῦ διὰ τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ γυναικείου στήθους καθὼς καὶ ὑποτυπωδῶν πτερυγιοσχήμων χειρῶν.

ΕΜ. 8814 Πίν. 55β. Μῆκος: 0.065 μ. Πλάτ.: 0.021 μ.

Χαλκῆ σπαθὶς τετράπλευρος ἀκεραία, ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος. Τὸ κάτω μέρος, ἔνθα ἡ ἐλαφρῶς κυρτουμένη κόψις, εἶναι λεπτότερον (0.001 μ.), ἐνῷ τὸ ἄνω, ἔνθα κοίλη ἀπόληξις, κάτωθι τῆς ὁποίας σώζεται ἦλος, εἶναι ὀλίγον παχύτερον (0.002 μ.).

Ἡ σπαθὶς ἔφερε μὴ διασωθεῖσαν συνηλουμένην ὀστεΐνην ἢ ξυλίνην λαβὴν ὡς πιστοῦται ἐκ τῶν ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων διασωθέντων ἰχνῶν, ἡ ὁποία κατὰ τὰ ἐπὶ τῆς σπαθίδος ἄκρα ἦτο αἰχμηρὰ καὶ ἐσχισμένη. Παρόμοιαι σπαθίδες εὑρέθησαν ἐν Σύρῳ ὑπὸ τοῦ Χρ. Τσούντα[66].

ΕΜ. 8815 Πίν. 55γ. Μῆκος: 0.075 μ.

Λεπὶς λίθου μέλανος ὀψιανοῦ ἀκεραία, ἀπολήγουσα εἰς ὀξεῖαν αἰχμὴν κατὰ τὸ ἓν ἄκρον, τὸ ὁποῖον κυρτοῦται ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ ράχις καὶ αἱ πλευραὶ ἀκανόνιστοι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων ἀντικειμένων τὰ μὲν τρία εἰδώλια ἔφερον ἐπ' αὐτῶν συντετμημένην τὴν ἔνδειξιν «Σπ. τ.β.», τὰ δὲ ἐργαλεῖα ἐπὶ τοῦ περιέχοντος αὐτὰ χάρτου περιτυλίξεως τὴν πλήρη ἔνδειξιν «Σπεδὸς τάφος β'»· ἅπαντα ἐταυτίσθησαν μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ β' τάφου τοῦ Σπεδοῦ, ὅστις ὅμως περιεῖχεν ἔν ἀκόμη «ἄκωλον μαρμάρινον εἰδώλιον», τοῦ ὁποίου δὲν ἐπετεύχθη ἡ ταύτισις[67].

64. ἔ.ἀ. εἰκ. 44 (τὸ τρίτον).
65. ἔ.ἀ. εἰκ. 44 (τὸ πρῶτον).
66. ΑΕ 1898 Πίν., 10, 32.33.34.
67. ΠΑΕ 1906, 90 (τάφος β').

Τάφος 17ος

ΕΜ. 8816 Πίν. 56 α. Ὕψος : 0.120 μ.

Πηλίνη ραμφόστομος σφαιρικὴ πρόχους μετὰ δακτυλιοειδοῦς λαβῆς· ἀκεραία. Πηλὸς κεραμόχρους, χονδρός, μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Ἐπιφάνεια τραχεῖα χρώματος καστανοτέφρου. Ὁ λαιμὸς εἶναι χαμηλὸς καὶ ὁ πυθμὴν ἐπίπεδος. Ἡ σφαιρικότης τῆς κοιλίας ὀλίγον ἀκανόνιστος, ἡ δὲ ὅλη ἐργασία ἐλαφρῶς ἠμελημένη.

ΕΜ. 8817 Πίν. 56 β. Σωζ. ὕψος : 0.072 μ.

Πηλίνη μικρὰ γραπτὴ ραμφόστομος πρόχους μετὰ δακτυλιοειδοῦς λαβῆς. Ἐλλείπει τμῆμα τοῦ ραμφοειδοῦς στομίου καθὼς καὶ τὸ κατὰ μῆκος ἥμισυ τῆς λαβῆς. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος λεπτός, καλῶς ὠπτημένος. Σῶμα ἐλαφρῶς ἀμφικωνικόν, λαιμὸς χαμηλὸς ἱκανῶς εὐρύτερος εἰς τὴν βάσιν καὶ πυθμὴν ἐπίπεδος διαμέτρου 0.023 μ.

Ἡ κατὰ μέγα μέρος ἠφανισμένη γραπτὴ κόσμησις τῆς πρόχου, χρώματος πορτοκαλόχρου ἕως μέλανος, λόγῳ ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως, εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ ΕΜ. 6109 (1) προχοϊδίου τοῦ 10ου τάφου τοῦ Σπεδοῦ, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τῆς παρούσης πρόχου αἱ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ λωρίδες εἶναι τρεῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ σώματος τρίγωνα ἑπτά. Τὰ τελευταῖα ταῦτα πληροῦνται δι' ἀραιοῦ δικτυωτοῦ καὶ καθ'ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰσδύουν εἰς ἄλληλα ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς πρόχου. Ἐπὶ τῆς λαβῆς ἀκαθόριστα ἴχνη γραπτῆς κοσμήσεως.

Αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι πρόχοι ἔφερον ἐπ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Σπεδ. τάφ. γ'», ἐταυτίσθησαν δὲ μὲ τὰς δύο προχοΐδας τοῦ τάφου γ'. Δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀναγνώρισις καὶ ταύτισις τοῦ τρίτου ἀγγείου τοῦ τάφου ἤτοι ἑνὸς «πηλίνου ἀπιοειδοῦς μετὰ χαρακτῶν γραμμικῶν κοσμημάτων», τὸ ὁποῖον ὁ Στέφανος ἀναφέρει ὡς συνανῆκον εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου [68].

Τάφος 18ος

ΕΜ. 6124 (2) Πίν. 57 α. Ὕψος : 0.055 μ. Διάμ. χειλ.: 0,158 μ.

Μαρμαρίνη βαθεῖα φιάλη συγκεκολλημένη ἐκ τεσσάρων τεμαχίων καὶ μικρὸν ἐλλιπὴς κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ χείλους. Μάρμαρον Πάριον.

Τὰ σχετικῶς ὄχι παχέα τοιχώματα τῆς φιάλης (πάχος κατὰ τὸν πυθμένα 0.010 μ.) λεπτυνόμενα πρὸς τὰ ἄνω, ἀπολήγουν κατὰ τὸ στόμιον εἰς ἔσω νεῦον κυρτὸν περιχείλωμα. Ὁ πυθμὴν (διαμέτρου 0.040 μ.) εἶναι ἐπίπεδος.

ΕΜ. 6124 (4) Πίν. 57 β. Ὕψος : 0.050 μ. Διάμ. χειλ.: 0.194 μ.

Μαρμαρίνη ἀβαθὴς φιάλη, συγκεκολλημένη ἐκ δύο τεμαχίων καὶ ἱκανῶς ἐλλιπής. Μάρμαρον Πάριον. Τὰ σχετικῶς λεπτὰ τοιχώματα τῆς φιάλης, ἔτι μᾶλλον λεπτυνόμενα πρὸς τὰ ἄνω (πάχος κατὰ τὸν πυθμένα 0.013 μ.), σχηματίζουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ στομίου πλατὺ σχετικῶς περιχείλωμα. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος διαμέτρου 0.020μ. διὰ τὴν στερέωσιν τῆς φιάλης. Ἐργασία ἐπιμελημένη.

ΕΜ. 8818 Πίν. 57 γ. Μῆκος σωζ.: 0.102 μ.

Ὀστέϊνος σωλὴν ἐλαφρῶς κυρτός, ἀνοικτὸς κατὰ τὰ ἄκρα, κοσμούμενος δι' ἐγ-

68. ΠΑΕ ἔ.ἀ. (τάφος γ').

χαράκτων ποικιλμάτων καὶ περιέχων λείψανα χρώματος κυανοῦ, μὲ ἐλλεῖπον πῶμα[69]. Ἐκ τῶν ἄκρων τὸ μὲν ραμφοειδὲς εἶναι ἐλαφρῶς βεβλαμμένον, τὸ δὲ ἕτερον, τὸ εὐθέως ἀποκεκομμένον, ἱκανῶς ἐλλιπές, διασῴζει μόνον μικρὸν τμῆμα, ἐφ' οὗ ἓν τῶν συνήθως ἐκεῖ ὑπαρχόντων τυπικῶν τρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἐλλείποντος πώματος. Ἡ ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ σωλῆνος ἐγχάρακτος διακόσμησις σύγκειται ἐκ τριῶν στενῶν λωρίδων, πληρουμένων διὰ κοσμήματος ἰχθυακάνθης, αἱ ὁποῖαι περιθέουν τὸν σωλῆνα ἡ μία κατὰ τὸ μέσον, αἱ δύο ἄλλαι δὲ κατὰ τὰ ἄκρα. Τὰ οὕτω μεταξὺ αὐτῶν σχηματιζόμενα δύο πλατύτερα κενά, ἑκατέρωθεν τῆς μεσαίας λωρίδος, κοσμοῦνται ἕκαστον διὰ λεπτῆς ταινίας σχήματος ζίγκ-ζάγκ πληρουμένης διὰ πυκνῶν ὁριζοντίων ἐπαλλήλων γραμμιδίων.

ΕΜ. 8819 Πίν. 57 ζ. Ὕψος : 0.028 μ.

Πήλινον κωνοειδὲς σφονδύλιον ἀκέραιον, ἐλαφρῶς βεβλαμμένον εἰς τὸν πυθμένα. Πηλὸς καστανόφαιος, χονδρός, μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, ἀτελῶς ὠπτημένος.

Ὁ Στέφανος δίδων τὸ περιεχόμενον τοῦ δ' τάφου τοῦ Σπεδοῦ σημειώνει ὅτι οὗτος περιεῖχε πήλινα μὲν ἀντικείμενα «σφόνδυλον ἀτράκτου» καὶ «λύχνον», μαρμάρινα δὲ «δύο μικρὰς φιάλας», ὡς καὶ «ὀστοῦν περιέχον χρῶμα κυανοῦν» [70]. Ἐκ τῶν περιληφθέντων ἀνωτέρω ἀντικειμένων τοῦ 18ου τάφου, αἱ μὲν φιάλαι ἔφερον ἐπ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Σπεδ. τάφ. δ'», ὁ δὲ ὀστέϊνος σωλὴν τὴν αὐτὴν ἔνδειξιν ἐπὶ τοῦ περιέχοντος αὐτὸν χάρτου περιτυλίξεως, δι' ὃ καὶ ταῦτα ἀσφαλῶς ἐταυτίσθησαν. Τὸ πήλινον σφονδύλιον οὐδεμίαν ἔνδειξιν ἔφερεν, περιελήφθη ὅμως ἐνταῦθα διότι εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ μικροῦ κυτίου ἔνθα εὑρέθη ὁ ὀστέϊνος σωλὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ἡ γενικὴ ἔνδειξις «Εὑρήματα Σπεδοῦ». Τοῦ λύχνου δὲν ἐπετεύχθη ἡ ταύτισις.

Τάφος 19ος

ΕΜ. 6135 (3) Πίν. 58α. Ὕψος : 0.045 μ. Διάμ. χειλ.: 0.196 μ.

Μαρμαρίνη ἀβαθὴς φιάλη ἐκ τεσσάρων τεμαχίων συγκεκολλημένη. Ἐλλείπουν δύο μικρὰ τμήματα κατὰ τὴν περιφέρειαν τῶν χειλέων. Μάρμαρον Πάριον. Τοιχώματα σχετικῶς λεπτὰ (0.008 μ. ἕως 0.010 μ.), μετὰ ἐπιπέδου, ἔσω νεύοντος χείλους. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος, διάμ. 0.028 μ.,διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ἀγγείου. Διατήρησις ἐπιφανείας καλή.

ΕΜ. 6135 (7) Πίν. 58β. Ὕψος : 0.040 μ. Διάμ. : 0.189 μ.

Βαθεῖα μαρμαρίνη φιάλη, ἀκεραία, μικρὸν ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν περιφέρειαν τῶν χειλέων. Μάρμαρον Πάριον. Τοιχώματα λεπτά, πάχους 0.005 μ. περίπου, ἡμιδιαφανῆ, φέροντα, ἐσωτερικῶς μόνον ἐνδεικνυόμενον, ἐλαφρῶς ἐπίπεδον ὑποτυπῶδες χεῖλος. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔγκοιλος κύκλος, διαμέτρου 0.015 μ., διὰ τὴν σταθερότητα τῆς φιάλης. Διατήρησις τῆς ἐπιφανείας καλή.

ΕΜ. 8820 Πίν. 58γ. Σωζ. ὕψος: 0.132 μ.

Πηλίνη ραμφόστομος σφαιρικὴ πρόχους συγκεκολλημένη ἐκ δύο τεμαχίων, ἔχουσα ὀλίγον ἀποκεκρουμένον τὸ στόμιον. Ἐλλείπει τμῆμα τοῦ ὤμου κατὰ τὸ πρόσθιον

69. Πρβλ. ΑΕ 1899 πιν. 10,2.3 (Τσούντας) καὶ L'Art des Cyclades εἰκ. 262 (Zervos).
70. ΠΑΕ 1906, 90 (τάφος δ').

ἄνω μέρος τῆς κοιλίας· ἐπίσης ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ταινιοειδὴς λαβή, μικρὸν τμῆμα τῆς ὁποίας σῴζεται ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου. Πηλὸς καστανότεφρος καλῶς ὠπτημένος μετὰ ψηγμάτων μίκας. Λαιμὸς ὑψηλὸς στενούμενος κατὰ τὸ στόμιον.

Ὁ Κλ. Στέφανος δίδων τὸ περιεχόμενον τοῦ ε΄ τάφου τοῦ Σπεδοῦ σημειώνει ὅτι ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν «τρεῖς πήλιναι προχοΐδες ἄκοσμοι» καὶ «δύο μικραὶ μαρμάριναι φιάλαι» [71]. Ἐκ τούτων ἐταυτίσθησαν καὶ περιελήφθησαν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ 19ου τάφου, αἱ δύο φιάλαι ὡς φέρουσαι ἐπ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Σπεδ. τάφ. ε΄», ὡς καὶ ἡ μία ἐκ τῶν τριῶν προχοΐδων, διότι ἔφερεν καὶ αὕτη τὴν αὐτὴν ὡς αἱ φιάλαι ἔνδειξιν.

Τάφος 20ὸς

ΕΜ. 8821 Πίν. 59α. Σωζ. ὕψος : 0.105 μ.

Πηλίνη σφαιρικὴ ἐγχάρακτος πυξὶς συγκεκολλημένη ἐκ τεμαχίων καὶ ἐλλιπής. Πηλὸς χονδρός, τεφρόχρους, μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, ἀτελῶς ὠπτημένος. Τοιχώματα σχετικῶς παχέα (μεγίστου πάχους 0.008 μ.) καταλήγοντα ὑπὸ τὸν πυθμένα εἰς μόλις διαμεμορφωμένην δακτυλιοειδῆ βάσιν, ἄνω δὲ εἰς κάθετα λεπτὰ χείλη, ἄτινα περιθέει ἐξωτερικῶς αὖλαξ, πιθανῶς διὰ τὴν ὑποδοχὴν πώματος. Ἡ πυξὶς ἔφερεν ὑπὸ τὰ χείλη, ἑκατέρωθεν, δύο καθέτως τετρημένας ἀποφύσεις, ὧν ἡ μία μόνον σῴζεται.

Ἡ νῦν ἐλαφρῶς ἐφθαρμένη ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἐκ κατακορύφων ταινιῶν πληρουμένων λοξῶν ἐναλλὰξ ἐγχαράκτων πυκνῶν παραλλήλων γραμμῶν, δίκην ἰχθυακάνθης. Αὗται εἰς τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ ἀγγείου συμπλέκονται μεταξύ των.

Ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω πυξίδος, στερεωμένον διὰ καρφίδος ἐπὶ τοῦ ἐντὸς αὐτῆς χώματος, εὑρέθη μικρὸν τεμάχιον χάρτου φέρον τὴν ἔνδειξιν «Σπεδὸς τάφ. στ΄». Ἕνεκα τούτου ἡ πυξὶς αὕτη προφανῶς εἶναι ἓν ἐκ τῶν δύο ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀναφερομένων ἀντικειμένων τοῦ στ΄ τάφου τοῦ Σπεδοῦ [72]. Τὸ ἕτερον ἤτοι τὸ «πήλινον ἰδιόσχημον ἀγγεῖον» δὲν ἀνεγνωρίσθη.

Τάφος 21ος

ΕΜ. 6124 (1) Πίν. 60 α καὶ β. Ὕψος : 0.056 μ. Διάμ. χειλ.: 0.16 μ.

Μαρμαρίνη βαθεῖα φιάλη ὀλίγον ἀποκεκρουμένη εἰς τμήματα τινὰ τῶν χειλέων.

Τὰ τοιχώματα (πάχους 0.007 μ. ἕως 0.012 μ.) ἀνέρχονται ἐκ τοῦ ἐπιπέδου πυθμένος λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζοντα κυρτὰ χείλη ἐλαφρῶς ἐξέχοντα ἐσωτερικῶς.

Σημειωτέον ὅτι ἡ φιάλη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἐπανεκθέσεως ἦτο εἰσέτι πλήρης χώματος τῆς ἐπιχώσεως. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὑρέθη ἐντὸς αὐτῆς μικρὸς ὀστέϊνος σωλὴν ἰσχυρῶς ἐφθαρμένος, σῳζομένου μήκους 0.05 μ. Ἐπίσης ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων τῆς φιάλης εὑρέθησαν ἱκανὰ λείψανα χρώματος ἐρυθροῦ.

ΕΜ. 8822 Πίν. 60γ. Σωζ. μῆκος : 0.10 μ. Μέγ. πλάτ.: 0.013 μ.

Ἐπιμήκης λεπτὴ λεπὶς λίθου μέλανος ὀψιανοῦ, ἐλλιπὴς τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς.

Τὰ ἀνωτέρω ἀντικείμενα ἔφερον τὴν ἔνδειξιν «Σπεδὸς τάφ. ζ΄», ἡ μὲν φιάλη ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς τοιχωμάτων, ἡ δὲ λεπὶς ἐπὶ τοῦ περιέχοντος ταύτην χάρτου περιτυλίξεως· ὅθεν ταῦτα περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι τάφῳ, ὅπερ ἄλλωστε συμφωνεῖ καὶ μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀναφερόμενα [73].

71. ἔ.ἀ. (τάφος ε΄).
72. ἔ.ἀ. (τάφος στ΄).
73. ἔ.ἀ. (τάφος ζ΄).

ἔνθα δίδεται τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνευρέθη ὁλόκληρον διότι δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀναγνώρισις τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος «πηλίνου μικροῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου μετὰ χαρακτῶν γραμμικῶν κοσμημάτων».

Τάφος 22ος

ΕΜ. 6132 Πίν. 61. Ὕψος : 0.185 μ.

Πηλίνη σφαιρικὴ πρόχους· ἐλλείπει τμῆμα ἐκ τῶν χειλέων τῆς ραμφοειδοῦς προχοῆς, καθὼς καὶ μικρὸν τεμάχιον τῆς κοιλίας[74].

Ὁ λαιμὸς εἶναι βραχὺς καὶ σχετικῶς εὐρύς, ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς ὤμους· τὸ σφαιρικὸν σῶμα τῆς κοιλίας ἀπολῆγον εἰς ἐπίπεδον πυθμένα (διάμ. 0.04 μ.) εἶναι ὀλίγον ἀκανόνιστον.

Ἐπὶ τῆς ταινιοειδοῦς λαβῆς χιασταὶ ἐγχαράξεις. Ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος τῆς κοιλίας ἴχνη τοῦ χρωστῆρος καστανοφαίου βαφῆς (Urfirnis).

Χρῶμα ἐπιφανείας ἐρυθροκίτρινον καὶ πηλὸς τεφρόχρους μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, καλῶς ὠπτημένος.

Ἡ ὡς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 6132 πρόχους ἔφερεν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἔνδειξιν «Σπεδ. 1906 τάφ. 11»· αὕτη μὴ συμπεριλαμβανομένη εἰς τὸν δημοσιευόμενον πίνακα τῶν ἐχόντων περισσότερα τοῦ ἑνὸς κτερίσματα τάφων[75], προφανῶς ἦτο μοναδικὸν εὕρημα ἰδίου τάφου, δι' ὃ περιελήφθη εἰς τὸν ἡμέτερον κατάλογον ὡς ἐκ βεβαίου τάφου προερχομένη.

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ Α·Γ·ΛΑ

Τάφος 23ος

ΕΜ. 6196 Πίν. 62 β. Μῆκος: 0.222 μ.

Χαλκοῦς πρίων ἀκέραιος ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.002 μ., διατηρούμενος εἰς ἀρίστην κατάστασιν.

Ἔχει ἐλαφρῶς κοίλην τὴν ὀδοντωτὴν κόψιν, κυρίως κατὰ τὸ πρὸς τὸ αἰχμηρὸν ἄκρον ἥμισυ αὐτῆς καὶ παρουσιάζει ἐλαφροτάτην κυρτότητα ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἀκμῆς, ἰδιαιτέρως αἰσθητὴν κατὰ τὸ αἰχμηρὸν ἄκρον. Οἱ ὀδόντες τῆς κόψεως εἶναι τρίγωνα ἰσοσκελῆ.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἀπολήξεως (σῳζομένου πλάτους 0.034 μ.), ἔνθα ἀποκοπεῖσα ἐλλείπει ἡ πρὸς τὴν ὀδοντωτὴν κόψιν γωνία, ὑπάρχουν δύο μικραὶ ὀπαὶ διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο οἱ πρὸς στερέωσιν τῆς μὴ διασωθείσης χειρολαβῆς ἧλοι.

Ἄξιον μνείας ὅτι μερικοὶ τῶν ὀδόντων τῆς κόψεως δὲν εὑρίσκονται ἐν εὐθείᾳ, ἀλλὰ παρουσιάζουν ἐναλλὰξ διαφορετικὴν πρὸς τὰ ἔξω κλίσιν, ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀποφυγήν, κατὰ τὴν χρῆσιν, τῆς ἐνσφηνώσεως τοῦ πρίονος ἐντὸς τοῦ κοπτομένου ξύλου. Ἐπίσης ἡ ὀπισθία ἀκμὴ εἶναι λεπτὴ καὶ ἱκανῶς κοπτερά, πιθανῶς δὲ ἐχρησίμευε καὶ αὕτη ὡς ἐργαλεῖον ἰδίᾳ διὰ τὴν ξέσιν ἢ λείανσιν ξυλίνων ἢ λιθίνων ἐπιφανειῶν (ξύστρα), προσέτι δὲ καὶ ὡς μαχαιρωτὸς πρίων διὰ τὴν κοπὴν σκληρῶν λίθων (μαρμάρου) κ.λ.π.

74. L'Art des Cyclades εἰκ. 191 (πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ).
75. ΠΑΕ 1906, 90.

ΕΜ. 8823 Πίν. 62 α. Μῆκος : 0.08 μ. Πλάτος : 0.02 μ.

Χαλκοῦν ἐργαλεῖον σχήματος μήνης ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.002 μ., ἀκέραιον. Τὸ σχῆμα τοῦ ἐργαλείου πρωτοφανὲς καὶ μᾶλλον περίεργον. Παρουσιάζει διπλῆν κυρτότητα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, ἰσχυρὰν μὲν κατὰ τὸ μῆκος, ἐλαφροτέραν δὲ κατὰ τὸ πλάτος· ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας κοιλαίνεται ἀντιστοίχως. Ἡ κοίλη ἀκμὴ τοῦ ἐργαλείου εἶναι ἀμβλεῖα, ἡ δὲ καμπύλη μεγαλυτέρα, λεπτυνθεῖσα δὲ διὰ σφυρηλατήσεως εἶναι ἱκανῶς κοπτερά.

Προβληματικὴ εἶναι ἡ ἑρμηνεία τῆς χρήσεως τοῦ ἐργαλείου. Ἐν τούτοις φρονοῦμεν, ὅτι λόγῳ τῆς διπλῆς ἰδιαζούσης κυρτότητος τῆς κοπτερᾶς ἀκμῆς θὰ ἠδύνατο εὐστόχως νὰ χρησιμοποιηθῇ τοῦτο διὰ τὴν ξέσιν ἢ λείανσιν τῶν κοίλων καὶ κυρτῶν ἐπιφανειῶν τῶν ξυλίνων ἢ μαρμαρίνων σκευῶν. Θὰ ἦτο δηλαδὴ δυνατὸν τοιούτου σχήματος ἐργαλεῖον νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο, καταλλήλως περιστρεφόμενον διὰ τῆς χειρός, διὰ τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν ἰδιαιτέρως τῶν μαρμαρίνων «κανδηλῶν» ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων ἔχουν διαπιστωθῇ ἀναμφισβήτητα ἴχνη ἐργαλείου κυκλικῶς χρησιμοποιουμένου.

ΕΜ. 6198 (1) Πίν. 62 γ2. Μῆκος : 0.144 μ. καὶ πλάτος : 0.008 μ.

Χαλκῆ σμίλη ἀκεραία ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.005 μ. (γλωσσάκι). Τὸ κοπτερὸν ἄκρον τοῦ ἐργαλείου, πεπλατυσμένον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς διὰ σφυρηλατήσεως, ἐλαφρῶς κυρτοῦται, τὸ δὲ ὀπίσθιον εἶναι λεπτότερον καὶ στενότερον, πιθανῶς διὰ νὰ δεχθῇ ὀστεΐνην ἢ ξυλίνην λαβήν. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κοπτεροῦ ἄκρου τῆς σμίλης ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ἐργαλεῖον τοῦτο, ὅπως καὶ τὸ ἑπόμενον ὑπ'ἀριθμ. 6198 (2), ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ξύλου μᾶλλον ἢ μαρμάρου.

ΕΜ. 6198 (2) Πίν. 62 γ1. Μῆκος : 0.124 μ. Μεγ. πλ. : 0.015 μ.

Χαλκῆ σμίλη ἀκεραία ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.004 μ. Τὸ κοπτερὸν ἄκρον τοῦ ἐργαλείου εἶναι ὁμοίας κατασκευῆς μὲ τὸ τῆς προηγουμένης 6198 (1) σμίλης, ἀλλὰ τὸ ὀπίσθιον, πρὸς τὸ ὁποῖον βαθμιαίως αὔτη πλατύνεται, καταλήγει εἰς πλήρως διαμεμορφωμένον καυλὸν ὅστις εἰσήρχετο ἐντὸς τῆς ξυλίνης ἢ ὀστεΐνης λαβῆς τοῦ ἐργαλείου.

Σχετικῶς μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου ὁ Κλ. Στέφανος σημειώνει, ὅτι οὗτος «ἐνέκλειε πρίονα χαλκοῦν, τὸν ἀρχαιότατον πιθανῶς τῶν ἄχρι τοῦδε ἐν Ἑλληνικῇ χώρᾳ ἀνακαλυφθέντων μετὰ μικρᾶς μάζης μολύβδου καὶ τριῶν ἄλλων μικροτέρων χαλκῶν ὧν ἓν καινοφανὲς ἐν ταῖς νήσοις : Μηνοειδὲς μετὰ μείζονος ἐξωτερικοῦ χείλους ὀξέος, μετὰ ἐλάσσονος ἐσωτερικοῦ ἀμβλέος» [76]. Ἐκ τούτων αἱ δύο χαλκαῖ σμίλαι εὑρέθησαν ἐντὸς κυτίου μὲ τὴν ἔνδειξιν «Ἐργαλεῖα Συστάδος Ἀϊλά». Ἡ μολυβδίνη μᾶζα δὲν ἀνευρέθη.

Τάφος 24ος

ΕΜ. 6120 Πίν. 63 α. Ὕψος : 0.083 μ.

Μόνωτον, μεσομινωικόν, γραπτόν, τροχήλατον κύπελλον ἐλλιπὲς τὴν λαβήν. Ὁ γραπτὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἐκ καθέτων παχειῶν καστανοχρόων παραλλήλων λωρίδων, αἱ ὁποῖαι διήκουσιν ἀπὸ τῶν χειλέων μέχρι τοῦ πυθμένος.

76. ΠΑΕ 1903, 57. CR. Congr. Arch. Ath. 224. Mycen. Coll. of the National Museum ² (1926), 214.

ΕΜ. 6119 (1) Πίν. 63 β. Ὕψος : 0.072 μ.

Μόνωτον, τροχήλατον κύπελλον σχήματος παρεμφεροῦς μὲ τὸ προηγούμενον χονδροειδεστέρας ὅμως κατασκευῆς. Ἐλλείπει ἡ λαβὴ καὶ μικρὸν τμῆμα τῶν χειλέων. Σῴζει ἐξωτερικῶς ἐλάχιστα ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ.

ΕΜ. 6119 (2) Πίν. 63 γ. Ὕψος σωζ.: 0.09 μ.

Ὅμοιον ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ μέρος τῶν χειλέων ἄνευ ἴχνους γραπτῆς κοσμήσεως.

ΕΜ. 6126 (1) Πίν. 63 δ. Ὕψος : 0.085 μ.

Ὅμοιον ἐφθαρμένον τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἱκανῶς ἐλλιπές. Πιθανῶς ἄωτον.

ΕΜ. 6126 (2) Πίν. 64 α. Ὕψος : 0.08 μ.

Ὅμοιον ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ μέρος τῶν χειλέων.

ΕΜ. 6126 (3) Πίν. 64 β. Ὕψος : 0.08 μ.

Ὅμοιον ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ ἐλαφρῶς ἐφθαρμένον τὰ χείλη.

ΕΜ. 6119 (3) Πίν. 64 γ. Ὕψος : 0.075 μ.

Ὅμοιον μετὰ ἰδιαιτέρας βάσεως ταπεινῆς, συγκεκολλημένον τὴν λαβὴν καὶ μικρὸν ἐλλιπὲς τὰ χείλη. Ἐργασία περισσότερον ἐπιμελημένη.

ΕΜ. 6119 (4) Πίν. 64 δ. Ὕψος : 0.068 μ.

Μόνωτον, κυαθοειδὲς γραπτὸν ἀγγεῖον, τροχήλατον, συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ ἐλλιπές. Πηλὸς λεπτὸς καλῶς ὠπτημένος ἔχων ἐλαφρῶς βεβλαμμένην τὴν ἐπιφάνειαν καὶ σῴζων ἐξωτερικῶς ἴχνη γραπτῶν ἐρυθροχρόων γραμμικῶν κοσμημάτων.

Ὁ Κλ. Στέφανος ἀνασκάψας τὴν ταφικὴν συστάδα εἰς θέσιν Ἀϊλὰ εὗρεν ἐντὸς ἑνὸς τάφου, ὅστις εὑρίσκετο παραπλεύρως ἄλλων δύο (βλ. ἀριθμ. τάφων 23 καὶ 25 τοῦ παρόντος καταλόγου) «11 πήλινα ἀγγεῖα τὰ μὲν ὀκτὼ κωδωνοειδῆ μόνωτα, τὰ δὲ τρία κυαθοειδῆ μετ' ἀναμφισβητήτων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς σημείων ὅτι κατεσκευάσθησαν διὰ τροχοῦ· ἀναμιμνήσκοντα δὲ ἁπλούστατά τινα καμαραϊκὰ ἀγγεῖα» [77]. Ἐκ τούτων ἐταυτίσθησαν μόνον τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα, διότι, ἂν καὶ οὐδεμίαν σῴζοντα ἐπ' αὐτῶν γραπτὴν διαφωτιστικὴν ἔνδειξιν τοῦ ἀνασκαφέως, ἦσαν ἐν τούτοις τὰ μόνα μεσομινωικὰ ἀγγεῖα τῶν ὁποίων τὴν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου ἐν Νάξῳ προέλευσιν παρέχει τὸ Εὑρετήριον τῆς Προϊστορικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

Τάφος 25ος

ΕΜ. 6101 (2) Πίν. 65 α καὶ β. Ὕψος : ἄνευ τοῦ πώματος 0.057 μ. μετὰ τοῦ πώματος 0.08 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ τοῦ πώματός της. Σχῆμα ἐλαφρῶς ἐλλειψοειδές. Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος, χονδρὸς μετ' ἀφθόνων κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, σχετικῶς καλῶς ὠπτημένος. Τὸ μετὰ καθέτων χειλέων πῶμα, συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων καὶ μικρὸν ἐλλιπές, εἶναι κυρτὸν ἐξωτερικῶς καὶ κοῖλον ἐσωτερικῶς, περισσότερον ἐλλειψοειδὲς ἢ τὸ σῶμα, φέρει δύο ὀπὰς κατὰ τὰ ἄκρα τῆς ἐλλείψεως, ἔνθα ἐλαφρῶς γωνιοῦται καὶ κοσμεῖται ὅλον ἐξωτερικῶς διὰ δέκα περίπου πυκνῶν ὁμοκέντρων ἀκανονίστων κύκλων, ἀμελῶς ἐγκεχαραγμένων.

Τὸ σῶμα, περισσότερον ἐλλειψοειδὲς ἄνω ἢ κατὰ τὸν κάπως κυρτούμενον πυθμένα, φέρει ἑκατέρωθεν ἐπὶ τῶν ἀδιαμορφώτων χειλέων δύο καθέτως τετρημένας μικρὰς

77. ΠΑΕ 1903, 57. CR. Congr. Arch. Ath. 221, 225.

ἀποφύσεις, αἵτινες ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ πώματος ὀπὰς καὶ κοσμεῖται διὰ τριῶν μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τεσσάρων δὲ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ταινιῶν πλήρων λοξῶν γραμμῶν ἀμελῶς ἐγκεχαραγμένων, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τῆς κατωτάτης ζώνης σχηματίζουν μετὰ τῆς προηγουμένης ἰχθυάκανθαν.

Ἡ πυξὶς αὕτη ἔφερεν ἐπὶ τοῦ πυθμένος τὴν ἔνδειξιν «Ἀϊλά», ἕνεκα δὲ τούτου ἐταυτίσθη πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀναφερόμενον πυξίδιον, ὃ εὗρεν ἐν τάφῳ πλησίον δύο ἄλλων, ὧν τὸ περιεχόμενον περιελήφθη εἰς τοὺς 23ον καὶ 24ον τάφους τοῦ ἡμετέρου καταλόγου[78]. Περὶ τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τῶν τάφων 23,24 καὶ 25 τῆς συστάδος τῆς Ἀϊλᾶς θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ ΛΟΥΡΟΥ ΑΘΑΛΑΣΣΟΥ

Τάφος 26ος

ΕΜ. 6140 Α Πίν. 66 α καὶ β. Διάμ. χειλέων : 0.22 μ.

«Τηγανοειδὲς» σκεῦος συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων, ἐλλιπὲς τὴν λαβὴν καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ χείλους[79].

Ἡ ἐλαφρῶς κυρτουμένη ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, ἔχει ἀλειφθῆ διὰ χρώματος βαθέος καστανοῦ καὶ φέρει ἐγχάρακτον κόσμησιν, ἡ δὲ κοιλαινομένη ἐσωτερικὴ εἶναι ἀκόσμητος καὶ ὀλίγον τραχεῖα. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης, ὀλίγον ἐνδοτέρω τῆς περιφερείας, ἐκφύονται τὰ χείλη ἀνερχόμενα κατ' ἀρχὰς λοξῶς πρὸς τὰ ἔσω καὶ εἶτα ἀποτόμως πρὸς τὰ ἔξω, διασῴζοντα δὲ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων ἱκανὰ λείψανα ἐστιλβωμένης καστανόχρου ὡσαύτως ἐπαλείψεως. Τῆς λαβῆς, ἧς ἡ ἀρχὴ μόνον ἐσώθη, ἀδυνατοῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ σχῆμα.

Ἡ ἐγχάρακτος κόσμησις ἔχει ὡς ἀκολούθως : Τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας καταλαμβάνει κύκλος ἐκπέμπων πολλὰς ἀκτῖνας· οὗτος περικλείεται ὑπὸ συστήματος τεσσάρων εὐμεγέθων, πυκνῶς περιειλιγμένων παλινδρομικῶν σπειρῶν, συνδεομένων διὰ διπλῶν σιγμοειδῶν ἐφαπτομένων. Πλησίον τῆς περιφερείας καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σπειρῶν κενὰ εἰκονίσθησαν, κύκλῳ δεξιὰ βαίνοντες, τέσσαρες ἰχθύες.

Αἱ πέριξ τοῦ «ὀφθαλμοῦ» των περιδινούμεναι σπεῖραι, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη διακόσμησις, παρὰ τὴν φαινομενικῶς στατικήν, ἄψογον συμμετρικότητα τῶν θεμάτων, στροβιλίζονται συνεχῶς καὶ εὐρύθμως πέριξ τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ κύκλου.

Σχετικῶς μὲ τὸ νόημα τῆς κοσμήσεως, ἔκδηλον νομίζομεν εἶναι ὅτι παρίσταται ὁ θαλάσσιος κόσμος, ἔχων εἰς τὸ κέντρον πιθανῶς θαλάσσιόν τι ἀκτινόζωον.

ΕΜ. 6204 (1) Πίν. 66 γ καὶ δ. Σωζ. ὕψος : 0.03 μ.

Μικκύλον, πήλινον, ἐγχάρακτον δοχεῖον ἔχον ἡμισφαιρικὴν κοιλίαν καὶ κωνοειδῆ λαιμόν, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον[80]. Περιέχει ποσότητα χρώματος κυανοῦ.

Τοιχώματα παχέα ἐκ χονδροῦ καστανοτέφρου ἀτελῶς ὠπτημένου πηλοῦ, περιέχοντος κόκκους ἄμμου καὶ μίκας.

Τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ περιθέει ἐγχάρακτος γραμμή, ἄνωθεν τῆς ὁποίας, κύκλῳ,

78. ΠΑΕ 1903, 57. CR. Congr. Arch. Ath. 221.

79. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (εἰκών). L' Art des Cyclades εἰκ. 228 (Zervos)

80. Περὶ τούτου ὅπως καὶ περὶ τῶν ἑπομένων ΕΜ 6204 (2 ἕως 6) Βλ. ΠΑΕ 1904, 59 καὶ CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὰ πέντε μικρὰ ἀγγεῖα ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος).

μικρὰ πυκνὰ ἐγχάρακτα γραμμίδια. Ἐπὶ τῆς κοιλίας τέσσαρες παλινδρομικαὶ σπεῖραι συνδεόμεναι μεταξύ των διὰ σιγμοειδῶν ἐφαπτομένων.

ΕΜ. 6204 (2) Π ί ν. 66 γ καὶ δ. Ὕψος : 0.02 μ.

Μικκύλον πήλινον ἐγχάρακτον δοχεῖον, συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων καὶ μικρὸν ἐλλιπές, παρεμφερὲς μὲ τὸ προηγούμενον κατὰ τὸ σχῆμα, τὴν διάταξιν τῆς διακοσμήσεως καὶ τὴν σύστασιν τοῦ πηλοῦ.

Τὰ ἐπὶ τῆς ρίζης τοῦ λαιμοῦ γραμμίδια εἶναι λοξὰ καὶ ἡ σπειροειδὴς διακόσμησις συνίσταται ἐκ τριῶν ἁπλῶν σπειρῶν, συνδεομένων μεταξύ των δι' ἐφαπτομένων.

ΕΜ. 6204 (3) Π ί ν. 66 γ καὶ δ. Σωζ. ὕψος : 0.017 μ.

Ὅμοιον, μικρότερον, ἱκανῶς ἀποκεκρουμένον, ἰδίᾳ τὸν λαιμόν, σῷζον ἐντὸς ἴχνη κυανοῦ χρώματος καὶ ἔχον τὰς ἐπὶ τοῦ σώματος παλινδρομικὰς σπεῖρας περισσότερον ἁπλουστευμένας.

ΕΜ. 6204 (4) Π ί ν. 66 γ καὶ δ. Σωζ. ὕψος : 0.013 μ.

Ὅμοιον, ἔτι μικρότερον, κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀποκεκρουμένον καὶ ἐλλιπές, σῷζον ἐντὸς ποσότητα κυανοῦ χρώματος. Πηλὸς τεφρόχρους.

Ἡ ἐπὶ τῆς κοιλίας ἐγχάρακτος διακόσμησις ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων ἁπλῶν σπειρῶν συνδεομένων μεταξύ των δι' ἐφαπτομένων.

ΕΜ. 6204 (5) Π ί ν. 66 γ καὶ δ. Σωζ. ὕψος : 0.02 μ.

Μικκύλον πήλινον ἐγχάρακτον δοχεῖον, συγκεκολλημένον ἐκ τεσσάρων τεμαχίων καὶ ἱκανῶς ἐλλιπές. Πηλὸς λεπτός, καλῶς ὠπτημένος, φέρων ἐστιλβωμένον ἐπίχρισμα χρώματος καστανοῦ.

Κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι παρεμφερὲς μὲ τὰ προηγούμενα ΕΜ. 6204 (1-5), ἀλλὰ ἔχει τὴν κοιλίαν ὡσεὶ πεπιεσμένην σφαῖραν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐπίπεδος πυθμήν.

Τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ περιθέει λεπτοτάτη ταινία, πλήρης μικρῶν πυκνῶν κατακορύφων γραμμιδίων, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τοῦ ὤμου ἑτέρα πλατυτέρα, ἥτις περικλείει ἐν σειρᾷ ἀντεστραμμένα τρίγωνα πληρούμενα λοξῶν γραμμῶν, καὶ καταλαμβάνει τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος τοῦ δοχείου.

ΕΜ. 6204 (6) Ὀκτὼ μικρὰ τεμάχια (θραύσματα) ἐκ τῆς κοιλίας παρεμφεροῦς μικκύλου δοχείου, διατηροῦντα ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἴχνη χρώματος κυανοῦ.

ΕΜ. 6100 (8) Π ί ν. 67 α. Ὕψος : 0.13 μ. Διάμ. χειλέων : 0.09 μ.

Πηλίνη σφαιρικὴ πυξὶς ἄνευ τοῦ πώματός της, ἐκ τεμαχίων συγκεκολλημένη καὶ μικρὸν ἐλλιπής[81].

Τὸ ἐλαφρῶς ἀμφικωνικοῦ σχήματος σφαιρικὸν σῶμα τῆς πυξίδος φέρει ὑπὸ τὰ χείλη, ἑκατέρωθεν, δύο λοξὰ διάτρητα κυλινδρικὰ ὠτία μήκους 0.025 μ. καὶ καταλήγει εἰς ἐπίπεδον, ἐλαφρῶς κοῖλον, πυθμένα.

Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρωπός, χονδρός, ἀτελῶς ὠπτημένος καὶ τὰ τοιχώματα σχετι-

81. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (ἡ μεσαία πυξὶς τῆς εἰκόνος).

κῶς παχέα (πάχους 0.005 μ. ἕως 0.009 μ.). Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, μερικῶς ἐφθαρμένη, φέρει ἐστιλβωμένον ἐπίχρισμα χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ.

ΕΜ. 6100 (4) Πίν. 67 δ. Ὕψος : 0.105 μ. Διάμ. χειλέων : 0.08 μ.

Πηλίνη σφαιρικὴ πυξὶς ἄνευ τοῦ πώματός της ἐλλιπὴς τὰ ὠτία καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στομίου μετὰ τοῦ γύρω σώματος[82].

Ὁμοιάζει πρὸς τὸ σχῆμα τῆς προηγουμένης πυξίδος, διαφέρει ὅμως ταύτης κατὰ τὸ ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ σώματος φαίνεται ὡς πεπιεσμένος πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἐνῷ τῆς προηγουμένης ὀρθοῦται πρὸς τὰ χείλη. Ὁ πυθμὴν εἶναι ἐπίπεδος.

Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθροκίτρινος, χονδρός, ἀτελῶς ὠπτημένος καὶ τὰ τοιχώματα ἐπίσης παχέα ὡς τῆς προηγουμένης. Φέρει ἐπίσης καὶ αὕτη ἐστιλβωμένον ἐρυθρόχρουν ἐπίχρισμα.

ΕΜ. 6204 (11) Πίν. 68 α. Μῆκος : 0.088 μ.

Ἐπιμήκης κωνοειδὴς τριπτὴρ ἀκέραιος, ἐκ πυρῆνος λίθου μέλανος ὀψιανοῦ[83]. Αἱ ἀκμαὶ τῶν πλευρῶν κατὰ τὸ κάτω ἄκρον ἔχουν ἀπαλυνθῆ προφανῶς ἐκ τῆς χρήσεως.

ΕΜ. 6204 (8) Πίν. 68 β.

Δεκατέσσαρα θραύσματα μικρῶν λεπτῶν λεπίδων λίθου μέλανος ὀψιανοῦ[83].

ΕΜ. 8824 Πίν. 68 γ.

Τρεῖς χαλκοῖ ὀπεῖς ἐκ σύρματος τετραγώνου διατομῆς (μεγίστου πάχους 0.004 μ.) ὧν εἷς ἀκέραιος (μήκ. 0.134 μ.) καὶ δύο κολοβοί : ὁ εἷς κατὰ τὸ ἄκρον τῆς ἀκίδος (σωζ. μῆκος: 0.092 μ.) καὶ ὁ ἕτερος κατὰ τὸ ὀπίσθιον ἄκρον (σωζ. μῆκος: 0.093 μ.)[84].

Ἅπαντες τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ἔχουν τὸ μεγαλύτερον πάχος πλησίον τοῦ ὀπισθίου ἄκρου, τὸ ὁποῖον ἐλαφρῶς μειούμενον καὶ πλατυνόμενον διαμορφοῦται εἰς κοπτερὸν γλωσσίδιον, τὴν δὲ τετράγωνον διατομὴν βαθμιαίως μειουμένην πρὸς τὴν ἀκίδα, ὀλίγον πρὸ τοῦ ἄκρου τῆς ὁποίας τὸ λεπτότατον πλέον σύρμα τελείως στρογγυλοῦται.

ΕΜ. 6136 (2) Πίν. 67 β. Ὕψος : 0.048 μ. Διάμ. χειλέων : 0.058 μ.

Μαρμάρινος μικρὸς ἄωτος σκύφος, ἀκέραιος[85]. Διατήρησις καλὴ πλὴν ὀλίγων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐπιπολαίων ἰζημάτων.

Τὰ τοιχώματα εἶναι λεπτά, τὰ χείλη ἐλαφρῶς κλείνουν πρὸς τὰ ἔσω, ὑπὸ δὲ τὸν πυθμένα ὑπάρχει ἔγκοιλος κύκλος (διάμ. 0.012 μ.) διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ἀγγείου.

ΕΜ. 8825 Πίν. 69 α καὶ β. Ὕψος : 0.035 μ. Διάμ. χειλέων : 0.125 μ.

Μαρμαρίνη μικρὰ φιάλη, συγκεκολλημένη ἐκ δύο τεμαχίων, μετὰ χειλέων κυρτῶν ἐλαφρῶς ἔσω κυπτόντων[86]. Τοιχώματα σχετικῶς παχέα (πάχος 0.005 μ. ἕως 0.007 μ.). Ἄξιον μνείας ὅτι ἡ φιάλη θραυσθεῖσα συνεκολλήθη καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἀπο-

82. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (ἡ πρώτη πυξὶς τῆς εἰκόνος).
83. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (δεξιὰ τῆς εἰκόνος).
84. ΠΑΕ 1904, 59.
85. ἔ.ἀ.
86. ἔ.ἀ. καὶ CR. Congr. Arch. Ath. 218 (ἀριστερὰ τῆς εἰκόνος).

δεικνύουν τὰ ἑκατέρωθεν τῶν σημείων θραύσεως ὑπάρχοντα κατὰ διαστήματα τρία ζεύγη μικρῶν ὀπῶν.

ΕΜ. 6205 (1) Πίν. 67γ.
Διακόσια ἀργυρᾶ μικρὰ λεπτὰ διάτρητα δισκάρια, διαμέτρου 0.007 μ. καὶ πάχους 0.001 μ., πιθανῶς ἐξ ὅρμου[87].

ΕΜ. 8826 Πίν. 67γ.
Ἀργυρᾶ ψῆφος διάτρητος διαμ. 0.009 μ. καὶ πάχους 0.01 μ.

ΕΜ. 6205 (2) Πίν. 67 ε.
Λιθίνη ψῆφος διάτρητος διαμ. 0.011 μ. καὶ πάχους 0.018 μ., κοινοῦ κιτρινομέλανος λίθου.

ΕΜ. 8827 Πίν. 67 α.
Τέσσαρα μικρὰ φυσικὰ θαλάσσια ὄστρακα διάτρητα («μάτια Παναγίας»), πιθανῶς ἐξ ὅρμου.

ΕΜ. 6140 (7) Πίν. 70. Ὕψος : 0.193 μ.
Μαρμάρινον εἰδώλιον συγκεκολλημένον κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ λαιμοῦ[88]. Διατήρησις καλή, πλὴν ἐλαφροτάτων τινῶν ἀποκρούσεων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λαιμοῦ.

ΕΜ. 6140 (9) Πίν. 70 β. Ὕψος : 0.215 μ.
Μαρμάρινον εἰδώλιον, συγκεκολλημένον κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ, ὡς καὶ τὸ γόνυ τοῦ δεξιοῦ σκέλους[89]. Διατήρησις καλή, πλὴν ἐπιφανειακῶν διαβρώσεων καὶ ὀλίγων ἴζημάτων ἐπὶ τῶν νώτων καὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς κεφαλῆς. Ἄξιον μνείας εἶναι, ὅτι τοῦ εἰδωλίου εἶχεν ἀποκοπῆ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἡ δεξιὰ κνήμη εἰς ὃ ἀκριβῶς σημεῖον τοῦτο εἶναι σήμερον συγκεκολλημένον. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἑκατέρωθεν τῶν σημείων θραύσεως δύο τμημάτων, δι' ὧν διήρχετο πιθανῶς σύρμα διὰ τὴν πρόσδεσιν τοῦ ἀποκοπέντος μέλους. Ἐπίσης, ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἐπὶ τῆς κνήμης ὀπῆς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους ὑπάρχει ἑτέρα, ἧς ὅμως ἡ πλήρης διάνοιξις ἐγκατελείφθη, προφανῶς διότι ὁ ἐπιχειρήσας τὴν «συγκόλλησιν» τεχνίτης, ἐγκαίρως ἀντελήφθη ὅτι αὕτη ἀκολουθοῦσα ἐσφαλμένην κατεύθυνσιν θὰ συνέπιπτεν μετὰ τῶν σημείων θραύσεως τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως.

ΕΜ. 6140 (10) Πίν. 70 γ. Ὕψος : 0.220 μ.
Μαρμάρινον εἰδώλιον συγκεκολλημένον εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ[90]. Διατήρησις καλή· ἴζήματα ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως κυρίως.

87. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 224.
88. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὸ τρίτον τῆς εἰκόνος).
89. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὸ τέταρτον τῆς εἰκόνος).
90. ΠΑΕ ἔ.ἀ. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὸ πέμπτον τῆς εἰκόνος). L' Art des Cyclades εἰκ. 38 (ἄνευ κεφαλῆς).

ΕΜ. 6140 (11) Πίν. 70 δ. Ὕψος : 0.180 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον συγκεκολλημένον κατὰ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ[91]. Διατήρησις καλή, πλὴν ἐλαφρῶν ἐπιπολαίων διαβρώσεων.

ΕΜ. 6140 (6) Πίν. 70 ε. Ὕψος : 0.174 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον, φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κωνικὸν πίλον[92]. Διατήρησις καλή, πλὴν ἐλαφροτάτων ἐπιπολαίων διαβρώσεων.

Κοινὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἐπὶ μέρους διαφοραὶ τῶν εἰδωλίων.

Τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα πέντε[93] εἰδώλια τοῦ 26ου Τάφου τῆς Νάξου «τὰ ἐν κόγχῃ τοῦ Τάφου τοῦ Λούρου ἀνακαλυφθέντα ὄρθια, ἐνποιοῦντα δὲ τὴν ἐντύπωσιν ὁμάδος θεῶν ἐν Σηκῷ», κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνασκαφέως[94], παρουσιάζουν πλεῖστα ὅσα κοινὰ χαρακτηριστικὰ μεταξύ των ἀλλὰ καὶ διαφορὰς ἀξιοσημειώτους, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν δήλωσιν καὶ ἀπόδοσιν τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω.

Αἱ κεφαλαὶ εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα εἶναι τριγωνικαὶ πλακοειδεῖς καὶ ἀπολήγουν ἄνω εἰς εὐρὺ σχεδὸν εὐθύγραμμον μέτωπον, ἐνῷ τοῦ 6140 (6) ἡ κεφαλὴ ἔχει ὀξυκόρυφον ὠοειδὲς σχῆμα, φέρουσα ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (σκοῦφον), δηλούμενον δι' ἓξ ἐγχαράκτων ἐπαλλήλων κυκλίσκων, παρεμφερὲς πρὸς τὸ ἀνάλογον ὑπ' ἀριθ. ΕΜ. 3911 εἰδώλιον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου[95].

Ἡ συνήθης ἀνάτασις τῆς κεφαλῆς εἶναι κοινὴ εἰς τὰ ἀνωτέρω εἰδώλια, ἡ σύγχρονος ὅμως ἀνάκαμψις ταύτης παρουσιάζεται ἐλαφρῶς μὲν εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 6140 (7) καὶ 6140 (11), ἰσχυρότερον δὲ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 6140 (6). Ἡ ρὶς εἰς οὐδὲν ἐδηλώθη, ἐκτὸς ἐὰν ἐκλάβωμεν ὡς πρόθεσιν δηλώσεως ταύτης τὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6140 (10) εἰδωλίου ὑπάρχουσαν ἐξόγκωσιν εὑρισκομένην κατὰ μῆκος τῆς θέσεως τῆς ρινὸς ἀπὸ τοῦ μετώπου μέχρι τοῦ πώγωνος. Ὁ λαιμὸς τῶν εἰδωλίων εἶναι ἐπιμήκης, κυλινδρικὸς καὶ ἐλαφρότατα πεπλατυσμένος. Τοῦ 6140 (10) ὅμως εἶναι πλακοειδὴς μὲ ἐστρογγυλωμένας τὰς ἀκμὰς καὶ σχεδὸν τριγωνικός.

Οἱ βραχίονες εἰς ὅλα ἀνεξαρτήτως τὰ εἰδώλια εἶναι ἁπλαῖ μικραὶ ὁριζόντιαι ἐπεκτάσεις τῶν ὤμων, καταλήγουσαι εἰς ὀξὺ καὶ μόνον ὡς κολοβὰ πτερύγια δύνανται νὰ ἐκληφθοῦν[96].

Ὁ κυρίως κορμὸς ὅλων εἶναι πλακοειδής, τοῦ δὲ 6140 (10) εἶναι κυριολεκτικῶς σα-

91. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὸ ἕκτον τῆς εἰκόνος). L' Art des Cyclades εἰκ. 40 (Zervos).

92. ΠΑΕ 1904, 59. CR. Congr. Arch. Ath. 218 (τὸ δεύτερον τῆς εἰκόνος). L'Art des Cyclades εἰκ. 41 (Zervos).

93. Ὁ Κλ. Στέφανος εὗρεν ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ ἑπτὰ ἐν ὅλῳ εἰδώλια συνολικὴν εἰκόνα τῶν ὁποίων καὶ παρέσχεν εἰς CR. Congr. Arch. Ath. εἰκὼν σελ. 218. Ὁ Βαλ. Στάης ἀναφέρει ἐπίσης τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν εἰδωλίων, ἤτοι ἑπτὰ (Mycenean Collection of the National Museum [2] (1926). Κατὰ τὰς ἐργασίας ὅμως τῆς προσφάτου ἐπανεκθέσεως τοῦ Μουσείου ἀνευρέθησαν τὰ πέντε ἐξ αὐτῶν, ὡς δὲ ἐκ τῆς σχετικῆς Ε.ἀ. εἰκόνος προκύπτει ἐλλείπουν τὰ δύο ἀκραῖα τῆς φωτογραφίας, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν κατ' ἀναλογίαν νὰ ἔχουν ὕψος, τὸ μὲν ἀριστερὰ εὑρισκόμενον 0.13 μ. τὸ δὲ δεξιὰ δὲ 0.14 μ.

94. ΠΑΕ 1904.60.

95. L'Art des Cyclades εἰκ. 43.

96. Ὁμοίαν δήλωσιν τῶν χειρῶν βλ. L'Art des Cyclades εἰκ. 42 καὶ 106.

νιδοειδής. Οἱ μαστοὶ εἰς οὐδὲν ἐδηλώθησαν[97] καθὼς καὶ τὸ φῦλον, ἐκτὸς τοῦ 6140 (11) εἰς τὸ ὁποῖον καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸν χῶρον τῆς κοιλίας,εὑρίσκεται ἐγχαραγμένον τὸ χαρακτηριστικὸν τρίγωνον τῆς ἠβικῆς χώρας, ἀξιοσημείωτον δὲ ἰδιάζουσαν πλαστικὴν διαμόρφωσιν ἔλαβον οἱ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μηροί, τῶν ὁποίων τὰ περιγράμματα εἰσχωροῦν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν σκελῶν μέχρι τῶν γονάτων. Τοῦτο ἐπίσης συναντᾶται εἰς δύο εἰδώλια ἐξ 'Αμοργοῦ[98] καθὼς καὶ εἰς ἕτερον ἐκ Σίφνου[99], τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου. 'Επίσης ὁμοίαν διαμόρφωσιν παρουσιάζει καὶ ἓν ἐξ 'Αμοργοῦ εἰδώλιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου[100]. Τὰ νῶτα τῶν κορμῶν εἰς ὅλα τὰ εἰδώλια εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδα καὶ ἐπὶ οὐδενὸς ἐδηλώθη ἡ συνήθης ἐντομὴ κατὰ μῆκος τῆς σπονδυλικῆς στήλης.

Τὰ σκέλη τῶν εἰδωλίων 6140 (6), 6140 (7) καὶ 6140 (10) εἶναι χονδροειδῆ καὶ ἄτεχνα, ἐνῷ τὰ τῶν 6140 (9) καὶ 6140 (11) εἶναι πλέον ἐπιμελημένα καὶ ἐπὶ τὸ φυσικώτερον διαμεμορφωμένα, οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἀπεδόθησαν κατ' ἀφελῆ τρόπον, ἰδίως τοῦ 6140 (9) εἰς ὃ αὐταὶ εἶναι κυκλοτερεῖς ὡσὰν πόδες ἀγγείου, ἐνῷ τῶν ἄλλων, ὁμοιάζοντες μὲ ὁπλὰς ζώων, εἶναι ἐλαφρῶς κυρτοί, ἐξέχουν ἐλάχιστον καί, ἔχοντες τὰ πέλματα ἐπίπεδα, ἐπιτρέπουν ὀρθοστασίαν, ὡς ἄλλωστε καὶ οὕτω εἰς ὀρθίαν στάσιν τοποθετημένα εὑρέθησαν τὰ εἰδώλια ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ τάφου.

Περὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν εἰδωλίων τούτων ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ὅλου εὑρήματος τοῦ τάφου πραγματευόμεθα εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

'Η ἀναγνώρισις καὶ ταύτισις τῶν εὑρημάτων τοῦ παρόντος τάφου ἐπραγματοποιήθη εὐκόλως διότι ὁ Κλ. Στέφανος, περιγράψας μὲν ἀτελῶς ταῦτα, παρέσχεν ὡστόσον γενικὴν φωτογραφίαν τῶν κυριωτέρων ἐκ τούτων[101]. Καὶ περὶ μὲν τῶν ὀφθαλμοφανῶς (ὡς ἐκ τῆς εἰκόνος ἢ τῆς περιγραφῆς) εἰς τὸν τάφον ἀνηκόντων δὲν ὁμιλοῦμεν περισσότερον. Κατέστη ὅμως ἀδύνατος ἡ ταύτισις τῆς ἐν τῷ ἄκρῳ δεξιὰ τῆς ὡς ἄνω εἰκόνος εὑρισκομένης πυξίδος, διότι ἱκαναὶ τὸν ἀριθμὸν πυξίδες ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Στεφάνου κείμεναι ἐν τῷ 'Εθνικῷ Μουσείῳ προσομοιάζουν πρὸς ταύτην οὐδεμιᾶς ὅμως ἡ ἀκριβὴς ταύτισις μετὰ τῆς εἰκονιζομένης κατέστη βεβαία, δι' ὃ καὶ δὲν περιελήφθη αὕτη ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ. 'Επίσης δὲν περιελήφθη ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου ἀναφερομένη καὶ μὴ ἀπεικονισθεῖσα τετάρτη σφαιρικὴ πυξὶς ἥτις «εὑρισκομένη εἰς τεμάχια» [102] δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ μεταξὺ τῶν πολλῶν ὁμοίων, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον ἢ δὲν διέσωσαν τὰς ἐπ' αὐτῶν γραπτὰς ἐνδείξεις τοῦ ἀνασκαφέως. 'Αντιθέτως τὰ ἀσαφῶς ἢ καθ' ὁλοκληρίαν μὴ ἀπεικονιζόμενα ὑπ' ἀριθ. 6205 (1), 6205 (2) καὶ 6136 (2) ἀντικείμενα περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Εὐρετηρίου τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου μὲ τὴν γενικὴν ἔνδειξιν ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀλλὰ καὶ διότι ταῦτα συμφωνοῦν μὲ τὴν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ περιγραφήν. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν 6136 (2) ἀντικειμένου ἀνεγνώσθη ἡ ἔνδειξις «Λοῦρος Δθ'». 'Επίσης περιελήφθησαν τὰ ἑξῆς μέχρι τοῦδε ἀκατάγραφα εἰς τὸ Εὐρετήριον τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου ἀντικείμενα ἤτοι ἡ ἀργυρᾶ ψῆφος (ΕΜ. 8826), οἱ τρεῖς χαλκοῖ ὀπεῖς (ΕΜ. 8824) καὶ τὰ τέσσαρα φυσικὰ θαλάσσια ὄστρακα (ΕΜ. 8827), εὑρεθέντα πάντα ἐντὸς κυτίου μὲ τὴν ἔνδειξιν «Τάφου Λούρου», ἂν καὶ διὰ τὴν ἀργυρᾶν ψῆφον καὶ τὰ θαλάσσια ὄστρακα οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Κλ. Στέφανος.

97. Ἂν καὶ εἰς παρόμοιον εἰδώλιον, ἐπίσης ἐκ Νάξου, ἐδηλώθησαν οὗτοι. Βλ. Figuralna Plastyka Cycladjika ἀρ. 65 πίν. XIV (Majewski 1935).

98. L'Art des Cyclades εἰκ. 49 (τὰ δύο δεξιά).

99. Ε.ἀ. εἰκ. 106.

100. 'Αρχ. Καταλ. Βρεττ. Μουσείου Α. 27. 'Επίσης Majewski ἔ.ἀ. ἀριθ. 81, Πίν. XXII.

101. CR. Congr. Arch. Ath. εἰκ. σελ. 218.

102. ΠΑΕ 1906, 59.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΦΥΡΡΟΓΩΝ

Τάφος 27ος

ΕΜ. 6122 (25) Πίν. 71 β. Σωζ. ὕψος : 0.09 μ. Διάμ. χειλ.: 0.116 μ.

Πηλίνη κυλινδρικὴ πυξὶς μὲ ἐλλεῖπον πῶμα, ἔχουσα τὰ χείλη ἀποκεκρουμένα. Πλὴν ἐλαχίστων ἐπιφανειακῶν φθορῶν διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν. Πηλὸς χονδρὸς καστανόφαιος μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας· χρῶμα ἐπιφανείας καστανέρυθρον ἕως τεφρὸν λόγῳ ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Χρῶμα ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων βαθὺ τεφρόν.

Παρὰ τὰ χείλη αἱ τυπικαί, καθέτως τετρημέναι, ἀποφύσεις. Τὸ κυλινδρικὸν σῶμα τῆς πυξίδος εὐρύτερον κατὰ τὸ στόμιον, στενοῦται βαθμιαίως πρὸς τὰ κάτω καὶ κοιλαίνεται ἐλαφρῶς πρὸ τοῦ ἐπιπέδου πυθμένος.

ΕΜ. 6201 Πίν. 71 γ.

Εἴκοσι ἓξ ψῆφοι ὄρμου διάτρητοι ἐκ μελανοτέφρου σκληροῦ λίθου, σχήματος ἐλαφρῶς ἀμφικωνικοῦ, ἀκέραιαι.

Ἐκ τούτων τρεῖς ἔχουν μῆκος 0.009 μ., ἑπτὰ 0.010 μ., ὀκτὼ 0.011 μ., τρεῖς 0.014 μ., δύο 0.016 μ., καὶ τρεῖς 0.019 μ., 0.020 μ. 0.021 μ. Τὸ δὲ πάχος αὐτῶν κυμαίνεται ἀπὸ 0.007 μ. εἰς τὰς μικροτέρας καὶ διαδοχικῶς αὐξανόμενον φθάνει μέχρι 0.013 μ. εἰς τὰς μεγαλυτέρας.

ΕΜ. 6202 Πίν. 71 α.

Μικρὰ χρυσῆ διάτρητος «ψῆφος» ἐκ λεπτοτάτου ἐλάσματος φύλλου χρυσοῦ μήκους μόλις 0.003 μ. Ὁμοιάζει μᾶλλον μὲ ἐπένδυσιν κεφαλῆς καρφίδος.

Ὁ Στέφανος ἀναφέρει ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τῶν Φυρρογῶν «παρέσχεν ὡς μόνον μετάλλινον κτέρισμα, ψηφῖδα χρυσῆν ἐν ἀκόσμῳ κυλινδρικῇ πυξίδι, μετά τινων ἄλλων ψηφίδων λιθίνων» [103].

Ταῦτα, εὑρεθέντα προφανῶς ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ, ἐταυτίσθησαν μὲ τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα ἀντικείμενα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Ἐκ τούτων ἡ πυξὶς ἔφερε τὴν ἔνδειξιν «Φυρρ. χρυσῆ ψῆφος».

Τάφος 28ος

ΕΜ. 6140 (19) Πίν. 72 α. Ὕψος : 0.198 μ.

Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον ἀκέραιον συγκεκολλημένον κατὰ τὴν ῥίζαν τοῦ λαιμοῦ [104]. Ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς διαβεβρωμένη.

Κεφαλὴ ὠοειδής, ὀλίγον πεπλατυσμένη ἄνω, ἔχουσα πλὴν τῆς ἀνατάσεως καὶ ἰσχυρὰν ἀνάκαμψιν. Ὁ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς κύπτων λαιμός, εἶναι σχετικῶς χαμηλός, ὀλίγον πεπλατυσμένος κατ' ἐνώπιον καὶ περιθέεται ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ ἐγχαράκτων γραμμῶν. Οἱ ἐλαφρῶς κυρτοὶ καὶ ἐστρογγυλωμένοι ὦμοι ὠθοῦνται πρὸς τὰ ὀπίσω, αἱ δὲ χεῖρες, τῶν ὁποίων τὰ ἐσωτερικὰ περιγράμματα ἐδηλώθησαν διὰ ἀβαθῶν χαράξεων, εὑρίσκονται εἰς τὴν συνήθη ἐπὶ τοῦ στήθους θέσιν περικλείουσαι τοὺς μαστούς, δεδηλωμένους δι' ἁπλῆς εὐρείας ἐξογκώσεως.

103. ΠΑΕ 1904, 60. CR. Congr. Arch. Ath. 224.
104. L'Art des Cyclades εἰκ. 110.

Εἰς ἐπίπεδον ἱκανῶς βαθύτερον τοῦ κορμοῦ, καὶ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ἀντιβραχίου, ἐδηλώθη διὰ χαράξεως τὸ τρίγωνον τῆς ἠβικῆς χώρας.

Τὰ σκέλη τοῦ εἰδωλίου εἶναι συμφυῆ, ἁπλῶς διαχωριζόμενα δι' αὐλακώσεων, ὄπισθεν μὲν ἀβαθοῦς ἔμπροσθεν δὲ βαθυτέρας, ἐχουσῶν ὀξέα χείλη. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι αἱ ἐγκάρσιαι ἐγχαράξεις, αἵτινες εὑρίσκονται ἔμπροσθεν μὲν εἰς τὸ ὕψος τῶν χειρῶν, ὄπισθεν δὲ εἰς τὸ ὕψος τῶν γονάτων, διακόπτουν τὰς ἀνωτέρω αὐλακώσεις ἀντιστοίχως. Οἱ πόδες εἶναι κοντοὶ καὶ πεπλατυσμένοι, οἱ δὲ δάκτυλοι δηλοῦνται διὰ χαραγμάτων. Ἡ κάμψις τῶν σκελῶν εἰς τὸ ὕψος τῶν γονάτων δηλοῦται μόνον ὄπισθεν, ἔμπροσθεν δὲ τὰ γόνατα παρουσιάζουν συνεχὲς ἐλαφρῶς καμπύλον περίγραμμα.

Ἡ σπονδυλικὴ στήλη δηλοῦται δι' ἀβαθοῦς αὔλακος, οἱ δὲ γλουτοὶ ἀπολήγουν εἰς ὀξεῖαν ἀκμήν.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κυρίως προσδίδει εἰς τὸ εἰδώλιον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἰδιάζοντα κατάλοιπα τῆς γραπτῆς, ἀρχικῶς, παραστάσεως τῶν λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμης. Οὕτω ἄνωθεν τῆς δεξιᾶς παρειᾶς φαίνεται ἐν περιγράμματι ὁ ὀφθαλμός, ἐλαφρῶς προεξέχων, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ τὴν κόρην δίκην κεφαλῆς καρφίδος, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὀφρύς. Ταῦτα, ἀρχικῶς ἐζωγραφημένα, ἐπροστάτευσαν ἐπὶ αἰῶνας τὴν ὑπ' αὐτὰ ἐπιφάνειαν τοῦ μαρμάρου ἀπὸ τῶν διαβρώσεων καὶ μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ χρώματος ἔμειναν φανερά. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον γίνεται καταφανές, ὅτι καὶ ἡ κόμη ὑπὲρ τὸ μέτωπον, περὶ τὰ ὦτα καὶ ὄπισθεν μέχρι τοῦ τραχήλου, ἦτο ἄλλοτε ἐζωγραφημένη.

ΕΜ. 6109 (2) Πίν. 72 β. Ὕψος: 0.157 μ.

Πηλίνη γραπτὴ σφαιρικὴ πρόχους μετὰ ραμφοειδοῦς στομίου καὶ ταινιοειδοῦς λαβῆς· ἀκεραία[105].

Πηλὸς ἐρυθροκίτρινος λεπτὸς μετὰ ψηγμάτων χρυσιζούσης μίκας, ἔχων λείαν ἐπιφάνειαν, ἥτις φέρει ἐπάλειψιν λεπτῆς στρώσεως ἐκ τοῦ ἰδίου πηλοῦ, σῳζομένην ἐν μέρει.

Ἡ πρόχους φέρει γραπτὴν διακόσμησιν χρώματος καστανοῦ, ἐν μέρει ἐξίτηλον, καλύπτουσαν τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ ἀγγείου: ὑπὸ τὸ στόμιον λοξὰ πυκνὰ παράλληλα γραμμίδια τείνοντα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προχοΐς, περὶ τὸ μέσον δὲ τοῦ λαιμοῦ κόσμημα ἁλυσιδωτῶν ρόμβων. Τοὺς ὤμους περιθέει, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ρίζαν τοῦ λαιμοῦ, ζώνη πληρουμένη δικτυωτοῦ, κάτωθεν δὲ ταύτης καὶ ἐν συνεχείᾳ τρεῖς ἐπάλληλοι ζῶναι, ὧν ἡ κατωτάτη πλατυτέρα, πληρούμεναι ἑκάστη διὰ σειρᾶς μικρῶν ἀκανονίστων συνηνωμένων κατὰ γωνίας ρόμβων πλήρων διασταυρουμένων γραμμῶν. Τὴν λαβὴν καλύπτει κάθετος σειρὰ ἐπαλλήλων κενῶν ρόμβων. Τὸ κάτω πλησίον τοῦ πυθμένος μέρος τῆς πρόχου καλύπτει γάνωμα καστανόν.

Τὸ σῶμα τῆς πρόχου χαρακτηρίζει ἄψογος ἐργασία καὶ κομψότης, ἐνῷ ἡ διακόσμησις ἐγράφη κάπως ἀμελῶς.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου ἀναφέρει ὁ Κλ. Στέφανος εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν πρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὸν Συνέδριον τοῦ 1905 ὡς ἑξῆς: «On doit aussi noter que dans le cimetière de Phyrroghes, la seule idole trouvée en 1904 était dans le même tombeau avec un des trois vases à ornements peints trouvés dans le cimetière»[106]. Ἐπειδὴ τόσον ἐπὶ τοῦ εἰδωλίου 6140 (19) ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς πρόχου, ἀριθ. 6109 (2), ὑπῆρχεν ἡ ἔνδειξις «Φυρόγγαις μ'», πιστεύομεν ὅτι ταῦτα νο-

105. Ἔ.ἀ. εἰκ. 117.
106. CR. Congr. Arch. Ath. 220, 221.

οὖνται εἰς τὴν ὡς ἄνω περιγραφὴν τοῦ Κλ. Στεφάνου καὶ τὰ ἀπεδώσαμεν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ 28ου τάφου.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ εὑρήματος θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ ΜΝΗΜΟΥΡΙΩΝ ΠΟΛΥΧΝΙΟΥ

Τάφος 29ος

ΕΜ. 6102 (2) Πί ν. 59β. Σωζ. πλάτος : 0.075 μ.

Πήλινον ἐγχάρακτον δίωτον ἀγγεῖον σφαιρικοῦ περίπου σώματος μετὰ κωνοειδοῦς, μὴ διασωθέντος, λαιμοῦ καὶ ὑποτυπώδους δακτυλιοειδοῦς βάσεως, βεβλαμμένον ἐλαφρῶς τὴν ἐπιφάνειαν[107]. Πηλὸς τεφρόχρους χονδρὸς ἀτελῶς ὠπτημένος.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου φέρει κατ' ἴσας ἀποστάσεις ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων τρία συστήματα ἐκ τεσσάρων καθέτων πυκνῶν παραλλήλων γραμμῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κόσμημα ἰχθυακάνθης.

Τὰ κατὰ τὴν μεγαλυτέραν διάμετρον εὑρισκόμενα διάτρητα ὠτία φέρουν ὁριζοντίας μικρὰς παραλλήλους ἐγχαράξεις.

Τὸ ἀνωτέρω ἀγγεῖον ἔφερε τὴν ἔνδειξιν «Μνημούρια Πολυχνίου τάφ. 2», γεγραμμένην ἐπὶ μικροῦ τεμαχίου χάρτου, διὰ καρφίδος δὲ στερεωμένου ἐπὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ὑπάρχοντος χώματος τῆς ἐπιχώσεως. Ὅθεν περιελήφθη τοῦτο εἰς ἰδιαίτερον τάφον, ἂν καὶ ὁ Στέφανος οὐδαμοῦ δίδει, ἔστω καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, σχετικὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἐρευνηθέντων τάφων τῆς συστάδος τῶν Μνημουρίων, ἐν μέρει σεσυλημένης, πλὴν τοῦ ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν παρέσχε «μικρὸν τεμάχιον μολύβδου»[108]· τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, διότι μεταξὺ τῶν ἐκ Νάξου προερχομένων εὑρημάτων, ὑπάρχουν μερικὰ τεμάχια μολυβδίνης μάζης ἄνευ ἐνδείξεων περὶ τῆς ἰδιαιτέρας προελεύσεώς των.

Τάφος 30ος

ΕΜ. 6135 (12) Πί ν. 76α. Ὕψος : 0.03 μ. Διάμ. χειλ.: 0.113 μ.

Μικρὸν μαρμάρινον πινάκιον ἀκέραιον.

Μάρμαρον Πάριον εὐκόλως ἀποκοκκιζόμενον. Τοιχώματα σχετικῶς παχέα (πάχους 0.01 μ. ἕως 0.016 μ.) ἐλαφρῶς ἐφθαρμένα τὴν ἐπιφάνειαν.

Τοῦτο, φέρον τὴν ἔνδειξιν «Μνημούρια τάφ. 6», ἀπετέλεσε τὸ μόνον διαγνωσθὲν ἀντικείμενον ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὡς ἄνω τάφου, δι' οὓς λόγους ἀναφέρομεν εἰς τὴν ὑποσημείωσιν τοῦ προηγουμένου τάφου (29ου).

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΚΑΜΠΟΥ ΜΑΚΡΗΣ

Τάφος 31ος

ΕΜ. 6122 (11) Πί ν. 73 α. Ὕψος : 0.090, Διάμ. χειλ.: 0.105 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος μὴ σωθέντος. Διατήρησις σχετικῶς καλή. Ἀποκεκρουμένα τὰ λοξότμητα χείλη κατὰ μέγα μέρος καὶ ὀλίγον ἡ μία ἐκ τῶν καθέτως διατρήτων ἀποφύσεων.

Χρῶμα ἐπιφανείας καστανέρυθρον· πηλὸς χονδρὸς καστανότεφρος μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας, ἀτελῶς ὠπτημένος. Τὸ κυλινδρικὸν σχῆμα τῆς πυξίδος, στενούμενον

107. L'Art des Cyclades εἰκ. 86 καὶ 87.
108. ΠΑΕ 1904, 58 καὶ 60.

πρὸς τὰ κάτω, ἑνοῦται μὲ τὸν ἐλαφρῶς κυρτούμενον πυθμένα ὅστις ἐξέχει ὀλίγον τοῦ σώματος αὐτῆς. Τέσσαρες ἐγχάρακτοι παράλληλοι γραμμαὶ περιθέουν τὸ σῶμα τῆς πυξίδος καὶ σχηματίζουν ἰσαρίθμους λωρίδας ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο μεσαῖαι πλατύτεραι. Ἡ κατωτάτη τούτων ἀφέθη ἀκόσμητος, αἱ δὲ λοιπαὶ πληροῦνται κοσμήματος ἰχθυακάνθης.

ΕΜ. 6122 (10) Πίν. 73 β. Ὕψος : 0.095 μ. Διάμ. χειλ.: 0.123 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος, μὴ σωθέντος, ἀκεραία καὶ πλὴν ἐπιφανειακῶν φθορῶν εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρουμένη.

Χρῶμα ἐπιφανείας καστανὸν βαθὺ καὶ πηλὸς χονδρὸς μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Τοιχώματα κάθετα, φέροντα ἀκριβῶς κάτωθι τῶν λοξοτμήτων χειλέων ἑκατέρωθεν δύο καθέτως τετρημένας ἀποφύσεις. Πυθμὴν ἐπίπεδος, ἐλαφρῶς ἐξέχων τοῦ σώματος.

Αἱ διὰ τῶν ἀποφύσεων ὁριζόμεναι δύο ὄψεις τῆς πυξίδος ἐμφανίζουν ἑκάστη ἕνδεκα κατακορύφους ἰσοπλατεῖς ταινίας, αἵτινες κοσμοῦνται διὰ λοξῶν πυκνῶν ἐγχαράκτων γραμμιδίων, δίκην ἰχθυακάνθης.

ΕΜ. 8828 Πίν. 73 γ. Μῆκος σωζ.: 0.080μ. Πλάτ. μέγ.: 0.018 μ.

Καμπυλόσχημος λεπὶς λίθου μέλανος ὀψιανοῦ ἀκεραία πλὴν τοῦ ἀποκοπέντος ἄκρου τῆς αἰχμῆς.

Αἱ ἀνωτέρω περιγραφόμεναι πυξίδες ἔφερον ἐπ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Μάκρη τάφ. α'», ἡ δὲ λεπὶς εἶχε τὴν ἰδίαν ἔνδειξιν ἐπὶ τοῦ περιέχοντος ταύτην χάρτου περιτυλίξεως, δι' ὃ καὶ περιελήφθησαν ταῦτα ἐν τῷ παρόντι τάφῳ, ὅπερ εἶναι σύμφωνον μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀναφερομένων [109].

Τάφος 32ος

ΕΜ. 6122 (1) Πίν. 74 α. Ὕψος : 0.115 μ. Διάμ. χειλ.: 0.14 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, ἐκ τεμαχίων συγκεκολλημένη. Ἐλλείπουν μέρη τινὰ ἐκ τοῦ σώματος, μικρὸν τμῆμα ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ πυθμένος καὶ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν τὰ κοιλότμητα χείλη.

Ἐπιφάνεια ἐρυθρωπὴ καὶ πηλὸς χονδρὸς μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Τὰ τοιχώματα τῆς πυξίδος, βαθμιαίως στενούμενα, κατέρχονται πρὸς τὸν μόλις ἐξέχοντα τοῦ σώματος ἐπίπεδον πυθμένα, αἱ δὲ κάτωθι τῶν χειλέων τυπικαὶ διάτρητοι ἀποφύσεις εἶναι τόσον ὑψηλαὶ ὥστε καταλαμβάνουν πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ σώματος τῆς πυξίδος, ἡ ὁποία ἐκ κακῆς κατασκευῆς κλίνει ὁλόκληρος πρὸς τὴν μίαν πλευράν.

Ἓξ ἐπάλληλοι ὁριζόντιαι λωρίδες, δηλούμεναι ἐκ τῆς διαφόρου ἐναλλὰξ φορᾶς πυκνῶν λοξῶν ἐγχαράκτων γραμμιδίων ἑκάστη, περιθέουν τὸ σῶμα τῆς πυξίδος, σχηματίζουσαι τρεῖς πλατείας ζώνας ἰχθυακάνθης. Τῶν λωρίδων ἡ πρώτη, ἡ τρίτη καὶ ἡ πέμπτη ἐξέχουν ἐλαφρῶς, ἴσως οὐχὶ ἠθελημένως.

ΕΜ. 6122 (8) Πίν. 74 β. Ὕψος : 0.09 μ. Διάμ. χειλ.: 0.105 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, ἐκ τεμαχίων συγκεκολλημένη καὶ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν ἐφθαρμένη.

109. ΠΑΕ 1906, 90 (Μάκρη τάφ. α').

Αἱ κάτωθι τῶν κοιλοτμήτων χειλέων τυπικαὶ διάτρητοι ἀποφύσεις ἐλάχιστον ἐξέχουν τοῦ περιγράμματος, τὰ τοιχώματα εἶναι κάθετα, ὁ δὲ πυθμὴν ἐπίπεδος καὶ μόλις ἐξέχων τοῦ σώματος. Τοῦτο ἐκ κακῆς κατασκευῆς κλίνει ὁλόκληρον πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν καὶ σῴζει κατάλοιπα ὁμοίας μὲ τὴν προηγουμένην πυξίδα διακοσμήσεως. Εἶναι δὲ ἀρκούντως φανερὸν ὅτι ἀμφότεραι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τεχνίτου.

Ἑκάστη τῶν ἀνωτέρω πυξίδων ἔφερε τὴν ἔνδειξιν «Μάκρη τάφ. β΄», δι' ὃ καὶ περιελήφθησαν αὐταὶ ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ εἰς τὸν ἴδιον τάφον, ἀνταποκρινόμεναι πλήρως πρὸς τὰς πρὸς τοῦτο συνηγορούσας πληροφορίας τοῦ Κλ. Στεφάνου [110].

Τάφος 33ος

ΕΜ. 6122 (7) Πίν. 74 γ. Ὕψος : 0.10 μ. Διάμ. χειλ.: 0.115 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ γύψῳ νῦν συμπεπληρωμένη· μικραὶ ἀποκρούσεις ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐκ τῶν δύο καθέτων διατρήτων ἀποφύσεων ἐλλείπει καθ' ὁλοκληρίαν ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη κατὰ μέγα μέρος.

Πέντε ὁριζόντιαι ἐγχάρακτοι παράλληλοι γραμμαὶ περιθέουν τὸ σῶμα τῆς πυξίδος, ὧν ἡ ἀνωτάτη ὀλίγον κάτωθι τῶν χειλέων καὶ ἡ κατωτάτη ἀκριβῶς παρὰ τὸν μόλις ἐξέχοντα τοῦ σώματος ἐπίπεδον πυθμένα· οὕτω σχηματίζονται τέσσαρες πλήρεις ταινίαι καὶ τὸ ἥμισυ πέμπτης, πληρούμεναι κοσμήματος ἰχθυακάνθης.

ΕΜ. 6122 (21) Πίν. 74 δ. Ὕψος : 0.068 μ. Διάμ. χειλ.: 0.08 μ.

Πηλίνη κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος. Ἐλλείπει ἡ μία τῶν δύο καθέτως διατρήτων ἀποφύσεων, ὡς καὶ μέγα μέρος τῶν χειλέων τῆς πυξίδος.

Ἐπιφάνεια καστανέρυθρος· πηλὸς χονδρὸς μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας.

Τὸ σῶμα τῆς πυξίδος παρουσιάζει ἔντασιν περὶ τὸ μέσον οὐχὶ ἠθελημένην, ἔχει δὲ σχετικῶς λείαν ἐπιφάνειαν καὶ διασῴζει ἀρκετὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου στιλβώσεως.

Ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω πυξίδες ἔφερον τὴν ἔνδειξιν «Μάκρη τάφ. γ΄», ἀπήρτισαν δὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τάφου ταυτιζόμεναι πλήρως μὲ τὰς πληροφορίας τοῦ Κλ. Στεφάνου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου [111].

Τάφος 34ος

ΕΜ. 6122 (4) Πίν. 74 ε. Ὕψος : 0.10 Διάμ. χειλ.: 0.135 μ.

Πηλίνη κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, ἀκεραία, πλὴν ἐλαφροτάτων ἀποκρούσεων κατὰ τὰ χείλη. Πηλὸς καστανόφαιος χονδρὸς μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Αἱ δύο κάτωθι τῶν κοιλοτμήτων χειλέων διάτρητοι ἀποφύσεις ἐξέχουν τῶν καθέτων τοιχωμάτων, τὰ ὁποῖα βαθμιαίως εὐρύνονται κατερχόμενα πρὸς τὸν ἐπίπεδον πυθμένα τῆς πυξίδος.

Ἡ ἄνευ ἐγχαράκτου διακοσμήσεως λεία ἐπιφάνεια τῆς πυξίδος ἔχει χρῶμα καστανέρυθρον καὶ διατηρεῖ ἱκανὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου στιλβώσεως.

110. ἔ.ἀ. (Μάκρη τάφ. β').
111. ἔ.ἀ. (Μάκρη τάφ. γ').

ΕΜ. 8829 Πίν. 74 ς. Ὕψος : 0,07 μ. Διάμ. χειλ.: 0.11 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, ἐκ τεμαχίων συγκεκολλημένη. Ἐλλείπει τὸ ἓν ἐκ τῶν παρὰ τὰ χείλη καθέτως τετρημένων ὠτίων.

Πηλὸς ἐρυθρωπὸς χονδρὸς μετὰ κόκκων ἄμμου καὶ μίκας. Τοιχώματα κάθετα, σχετικῶς λεπτὰ (πάχους 0.005 ἕως 0.009 μ.). Χείλη ταπεινά, λεπτά, ἔχοντα ἐξωτερικῶς αὔλακα διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πώματος. Πυθμὴν ἐπίπεδος, ἐλαφρῶς ἐξέχων τοῦ σώματος τῆς πυξίδος.

Τὴν πυξίδα διατρέχει συνεχὴς ἐγχάρακτος γραμμὴ ζίγκ-ζάγκ, τῆς ὁποίας αἱ γωνίαι ἐφάπτονται, αἱ μὲν τοῦ πυθμένος αἱ δὲ τοῦ ἄνω πέρατος τοῦ σώματος· τὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχηματιζόμενα μεγάλα τρίγωνα, τέσσαρα ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὄψεων, πληροῦνται λοξῶν πυκνῶν παραλλήλων γραμμῶν ἀντιθέτου ἐναλλὰξ φορᾶς.

Αἱ ἀνωτέρω πυξίδες ἔφερον ἐπ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «Μάκρη τάφ. δ΄»· ἀνταποκρίνονται ὅθεν ὡς ἐκ τούτου ἀσφαλῶς πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου διδόμενον περιεχόμενον τοῦ δ΄ τάφου τοῦ Κάμπου τῆς Μάκρης [112].

Τάφος 35ος

ΕΜ. 8830 Πίν. 75 α. Ὕψος : 0.088 μ.

Μαρμάρινον μικρὸν ἄμορφον εἰδώλιον ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον εἰς τὸ κάτω μέρος. Μάρμαρον Πάριον. Τοῦτο εἶναι πλακίδιον πάχους 0.016 μ. βαθμιαίως στενούμενον πρὸς τὸν ἐπιμήκη λαιμόν. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος εἶναι ἐστρογγυλωμένον, καθὼς ἐπίσης ἐλαφρότερον καὶ ἡ ἀπόληξις τοῦ λαιμοῦ.

Ὁ Κλ. Στέφανος, παρέχων τὸ περιεχόμενον τοῦ ε΄ τάφου τοῦ Κάμπου τῆς Μάκρης, ἀναφέρει ὅτι ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν «δύο πήλινα ἀγγεῖα σικυοειδῆ ὑπόποδα μετὰ χαρακτῶν γραμμικῶν κοσμημάτων» ὡς καὶ «ἓν ἄμορφον μαρμάρινον εἰδώλιον» [113]. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων, μόνον τοῦ εἰδωλίου ἐπετεύχθη ἡ ταύτισις, διότι τοῦτο διέσωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἔνδειξιν «Μάκρη τάφ. ε΄», ἕνεκα τούτου δὲ καὶ περιελήφθη εἰς τὸν παρόντα 35ον τάφον τῆς Νάξου.

Τάφος 36ος

ΕΜ. 6140 (3) Πίν. 75 β. Ὕψος : 0.061 μ.

Μαρμάρινον εἰδώλιον ἀκαθορίστου γένους, ἀκέραιον καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενον [114]. Στρῶσις ἰζημάτων καλύπτει τὴν προσθίαν ὄψιν.

Ὁ ἄνευ κεφαλῆς, λίαν ἐπιμήκης, κυλινδρικὸς λαιμὸς τοῦ εἰδωλίου ἐπικάθηται τοῦ ὀρθογωνίου σώματος, ὅπερ ἔχει τὰς γωνίας ἀπεστρογγυλωμένας καὶ στενοῦται περὶ τὸ μέσον, οὕτω δὲ διαχωρίζεται τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ. Αἱ χεῖρες παρεστάθησαν δίκην κολοβῶν πτερυγίων ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἀμυδρὰ ἴχνη χαραγμάτων.

ΕΜ. 6122 (3) Πίν. 75 γ. Ὕψος : 0.092 μ. Διάμ. χειλ.: 0,125 μ.

Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς, μετὰ πώματος μὴ διασωθέντος, ἔχουσα μικρὰς ἀποκρούσεις ἐπὶ τῶν λοξοτμήτων χειλέων. Αἱ δύο καθέτως τετρημέναι ἀποφύσεις ἔχουν ἐλαφρῶς λοξὴν κατεύθυνσιν. Τὰ τοιχώματα εἶναι κάθετα, ἐλαφρῶς στενούμενα πρὸς τὸν μόλις ἐξέχοντα τοῦ σώματος πυθμένα, τοῦ ὁποίου ἡ κυρτότης ἐπιπεδοῦται περὶ τὸ κέντρον.

112. ἔ.ἀ. (Μάκρη τάφ. δ΄).
113. ἔ.ἀ. (Μάκρη τάφ. ε΄).
114. L'Art des Cyclades εἰκ. 44 (τὸ τέταρτον).

Ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐξ ὁριζόντιαι ταινίαι πληρούμεναι πυκνῶν, λοξῶν ἐναλλὰξ ἐγχαράκτων γραμμιδίων, σχηματίζουν ἐπάλληλα συστήματα ἰχθυακάνθης ὡς καὶ αἱ πυξίδες τοῦ 32ου τάφου. Ἐργασία ἠμελημένη.

Σημαντικὴ ἡ συνύπαρξις τοῦ ἀγγείου τούτου μετὰ τοῦ ἀνωτέρω εἰδωλίου· περὶ τῆς σημασίας τοῦ εὑρήματος τούτου θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης.

Τὰ ἀνωτέρω ἀντικείμενα φέροντα ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐνδείξεις «Μάκρη τάφ. στ'» ἡ πυξὶς καὶ «Μάκρη στ'» τὸ εἰδώλιον, ἐταυτίσθησαν μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ στ' τάφου τῆς Μάκρης, ὅστις, ὡς ὁ Κλ. Στέφανος ἀναφέρει, ἐνεῖχε «πηλίνην κυλινδρικὴν πυξίδα μετὰ χαρακτῶν γραμμικῶν κοσμημάτων» καὶ ἓν «μαρμάρινον ἄμορφον εἰδώλιον» [115].

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ ΠΑΝΟΡΜΟΥ

Τάφος 37ος

ΕΜ. 8831 Πίν. 76 β. Διάμ. : 0.029 μ.

Χαλκοῦς κρίκος ἀκέραιος ἐκ σύρματος πάχους 0.002 μ. ἔχων ἐλαφρῶς ἀποκεχωρισμένα τὰ ἄκρα.

Ὁ ἀνωτέρω κρίκος εὑρέθη ἐντὸς κιβωτίου φέροντος τὴν γενικὴν ἔνδειξιν «Ἀνασκαφαὶ Νάξου 1906», ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀντικειμένων, ἄνευ μνείας εἰδικωτέρας τινὸς ἐνδείξεως· οὗτος ἐν τούτοις ἐταυτίσθη μὲ τὸ περιεχόμενον ἑνὸς τάφου τῆς ἀνασκαφείσης συστάδος τοῦ Πανόρμου, ὁ ὁποῖος «ἐνεῖχεν ὡς μόνον κτέρισμα μικρὸν χαλκοῦν κρίκον» [116].

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ ΟΡΜΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Τάφος 38ος Α

ΕΜ. 6198 (3) Πίν. 77 α 3. Μῆκος : 0.094 μ.

Χαλκῆ σμίλη (λαμάκι) ἀκεραία, ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.003 μ., ἔχουσα ὀξεῖαν καὶ ἱκανῶς καμπύλην κόψιν, ἐσφυρηλατημένην μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς.

Τὸ πλάτος τῆς σμίλης κατὰ τὰ ἄκρα τῆς κόψεως εἶναι 0.031 μ., ἐνῷ εἰς τὴν ὀπισθίαν ἄκραν, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὁποίας βαθμιαίως ἐλαττοῦται, 0.02 μ.

Τὸ πάχος αὐτῆς λεπτύνεται ἀποτόμως μὲν κατὰ τὴν κόψιν, ἠρέμα δὲ πρὸς τὸ ἀντίθετον πέρας, προφανῶς διὰ νὰ δεχθῇ τὴν ἐσχισμένην ξυλίνην ἢ ὀστεΐνην λαβήν, ἥτις συνηλοῦτο μετὰ τοῦ ἐργαλείου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ διασωθέντος ἐκεῖ μικροῦ ἥλου. Παρεμφερὴς πρὸς ταύτην, ἀλλ' ἄνευ ἡλώσεως, εἶναι ἡ ἐν Ἀμοργῷ ὑπὸ τοῦ Τσούντα ἀνευρεθεῖσα [117].

ΕΜ. 6198 (4) Πίν. 77 α 1. Μῆκος : 0.098 μ.

Χαλκῆ σμίλη (λαμάκι) ἀκεραία, ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.003 μ. Εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὴν προηγουμένην, στερεῖται ὅμως ἥλου καὶ ἡ κόψις αὐτῆς, πλάτους 0.027 μ., παρουσιάζει ἐλαχίστην καμπυλότητα. Τὸ ὀπίσθιον πέρας, στενούμενον εἰς

115. ΠΑΕ 1906, 90 (Μάκρη τάφ. στ').
116. ΠΑΕ 1906, 88.
117. ΑΕ 1898, 191 ἐξ. πίν. 27,7 ἔνθα καὶ περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐργαλείου τούτου.

γλῶσσαν, εἶναι ἀρκούντως λεπτὸν καὶ ἐστρογγυλωμένον. Πιθανῶς καὶ αὕτη ἔφερε λαβὴν ἐσχισμένην.

ΕΜ. 6198 (6) Πίν. 77 α2. Μῆκος : 0.097 μ.

Χαλκῆ, ὁμοία μὲ τὴν προηγουμένην, σμίλη, ἀκεραία ἐξ ἐλάσματος μεγίστου πάχους 0.003 μ. Τὸ πλάτος κατὰ τὴν ἐλαφρῶς καμπύλην κόψιν εἶναι 0.024 μ. κατὰ δὲ τὸ πέρας, διαμορφούμενον ἀτελῶς εἰς γλῶσσαν, εἶναι 0.01 μ.

Ὁ Κλ. Στέφανος ἐρευνήσας τὴν περιοχὴν τοῦ ὅρμου Ἀπόλλωνος σημειώνει : «Ἐπίσης κάτωθι συληθέντος τάφου, διπλοῦν εὕρομεν τάφον πλούσιόν πως εἰς κτερίσματα, οὗ ἐν μὲν τῇ ἀνωτέρᾳ μοίρᾳ κτερίσματα ἦσαν τρία μικρὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα, ἐν δὲ τῇ κατωτέρᾳ μοίρᾳ ὑπὸ πλάκα : δύο μαρμάρινα σικυοειδῆ ὑπόποδα ἀγγεῖα, ἀβακοειδὲς μαρμάρινον τριπτήριον μετὰ κωνικοῦ τριπτῆρος, ἐγχειρίδιον χαλκοῦν καὶ ἕν ἕτερον χαλκοῦν ἐργαλεῖον» [118].

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἐπανεκθέσεως τοῦ Μουσείου εὑρέθησαν ἐντὸς μικροῦ κυτίου τέσσαρες χαλκαῖ σμῖλαι ἐξ ὧν αἱ τρεῖς μὲν ἔφερον ἐπὶ τοῦ χάρτου περιτυλίξεως αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν «ὅρμος Ἀπόλλ. ἀνωτ. μοῖρα», ἡ δὲ τετάρτη ἐπίσης ἐπὶ τοῦ χάρτου περιτυλίξεως τὴν ἔνδειξιν: «ὅρμος Ἀπόλλ. κατωτ. μοῖρα». Ἕνεκα τούτου αἱ τρεῖς μὲν πρῶται ἐταυτίσθησαν μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου ἀναφερόμενα ἀνωτέρω «τρία μικρὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα» τῆς ἀνωτέρας μοίρας καὶ ἀπετέλεσαν τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος 38Α τάφου, ἡ δὲ τετάρτη σμίλη, ταυτισθεῖσα μὲ τὸ «ἕτερον χαλκοῦν ἐργαλεῖον» τῆς κατωτέρας μοίρας τοῦ τάφου, συμπεριελήφθη εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἑπομένου 38Β τάφου τοῦ παρόντος καταλόγου.

Τάφος 38ος Β

ΕΜ. 6129 (2) Πίν. 78 α. Σωζ. ὕψος : 0.150 μ.

Μαρμαρίνη «κανδήλα» ἀκεραία, μερικῶς ἀποκεκρουμένη. Μάρμαρον Νάξιον εὐκόλως ἀποκοκκιζόμενον. Ὁ κωνοειδὴς λαιμός, ἔχων τὰ χείλη καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἀποκεκρουμένα, εἶναι ἀρκούντως εὐρὺς καὶ χαμηλός. Τὰ τέσσαρα τυπικὰ μηνοειδῆ ὠτία, ἐν τῶν ὁποίων ἀποκοπὲν ἐλλείπει καὶ ἕτερον εἶναι ὀλίγον ἀποκεκρουμένον, καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς χαμηλῆς ἡμισφαιρικῆς κοιλίας ἐπὶ τῆς ὁποίας, καὶ κατὰ τὰ σημεῖα ἔνθα ταῦτα ἐκφύονται, ὑπάρχουν ἐλαφραὶ βαθύνσεις. Ἐλαφρὸς κοῖλος πούς, ὀλίγον ἀποκεκρουμένος κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς βάσεως, στενὸς καὶ σχετικῶς ὑψηλός, προσδίδει ἀστάθειαν εἰς τὸ ἀγγεῖον. Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης τῆς «κανδήλας», τῆς ὁποίας τὰ λίαν παχέα τοιχώματα προσθέτουν ἱκανὸν βάρος εἰς τὸ ἀγγεῖον, εἶναι ὀλίγον πλατυτέρα τῆς διαμέτρου τοῦ λαιμοῦ καὶ λίαν ἀβαθής.

ΕΜ. 6197 Πίν. 77 γ. Μῆκος : 0.197 μ. Πλάτος πτέρνης : 0.059 μ.

Χαλκοῦν ἀμφίστομον ἐγχειρίδιον ἀκέραιον, ἔχον τὰς γωνίας τῆς πτέρνης ἀπεστρογγυλωμένας, τὴν αἰχμὴν ἱκανῶς ὀξεῖαν καὶ τὰς πλευρὰς τῶν κόψεων τῆς λεπίδος ἐλαφρῶς κοίλας. Φέρει ἐπίσης ταπεινὴν ἐλαφρῶς ἐστρογγυλωμένην ράχην, ἡ ὁποία διήκει ἀπὸ τῆς ρίζης σχεδὸν τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς αἰχμῆς, τὸ δὲ πάχος ταύτης εἶναι ἐπὶ μὲν τῆς πτέρνης 0.006 μ. ἐπὶ δὲ τοῦ αἰχμηροῦ ἄκρου 0.002 μ.

Τὸ ἐγχειρίδιον σῴζει ἐπὶ τῆς πτέρνης, διὰ τὴν μετὰ τῆς λαβῆς συνήλωσιν, τρεῖς ἀργυροῦς ἥλους ἐνσφηνωμένους εἰς ἰσαρίθμους μικρὰς ὀπάς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ὀπὴν τετάρτου, τὸ ἥμισυ τῆς ὁποίας σῴζεται κατὰ τὴν μίαν τῶν ἀκμῶν τῆς πτέρνης. Πλησιέστατα τούτων ὑπάρχουν ἄλλαι τέσσαρες ὅμοιαι ὀπαὶ διατεταγμέναι καὶ αὐταί, ὡς καὶ

118. ΠΑΕ 1908, 115.

αἱ προηγούμεναι, ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς ἀλλήλας· προφανῶς αὗται ἐχρησίμευον διὰ τὴν συνήλωσιν παλαιοτέρας λαβῆς, ἥτις (ἄγνωστον ἂν πρὸ τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ ἢ κατ' αὐτὴν) ἀντεκατεστάθη δι' ἄλλης καινουργοῦς, τῆς ὁποίας, ὡς εἴδομεν, μόνον οἱ τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων ἀργυρῶν ἥλων διεσώθησαν. Ἀνερμήνευτος παραμένει ἡ ἐνάτη ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς πτέρνης ὀπή, εὑρισκομένη μεταξὺ τοῦ ἑνὸς τῶν ἥλων τῆς τελευταίας συνηλώσεως καὶ τῆς παρ' αὐτὸν ὀπῆς τῆς προγενεστέρας· δυνατὸν νὰ διηνοίχθη διὰ πρόσθετον ἐνισχυτικὴν συνήλωσιν τῆς παλαιοτέρας λαβῆς, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι αὕτη εἶχεν ὑποστῆ ρωγμὴν τινά.

Ἀξιοσημείωτον ὅτι οἱ δύο πρὸς τὴν ρίζαν τῆς πτέρνης ἀργυροῖ ἧλοι εἶναι μεγαλύτεροι (μῆκ. 0.016) καὶ παχύτεροι, ἐνῷ ὁ διασωθεὶς ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους αὐτῆς εἶναι μικρότερος (μῆκ. 0.009 μ.) καὶ λεπτότερος. Τοῦτο δίδει πιστὴν εἰκόνα τοῦ πάχους καὶ τοῦ σχήματος τῆς ἐπὶ τῆς πτέρνης ἀπολήξεως τῆς λαβῆς. Παρεμφερὲς εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Τσούντα ἐν Ἀμοργῷ εὑρεθὲν ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου[119].

ΕΜ. 6198 (5) Πίν. 77β. Μῆκος : 0.137 μ.

Χαλκῆ σμίλη ἀκεραία (λάμα) ἐξ ἰσοπαχοῦς σχεδὸν ἐλάσματος πάχους 0.003 μ.

Αἱ πλευραὶ εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλαι, ἡ κόψις (πλάτος 0.031 μ.) ὀλίγον καμπύλη καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως πεπλατυσμένη, ἡ δὲ πρὸς τὴν ὀπὴν ἀπόληξις (πλάτος 0.015 μ.) ἔχει τὰς γωνίας ἐστρογγυλωμένας καὶ εἶναι ὀλίγον λεπτοτέρα.

ΕΜ. 6137 (1) Πίν. 78γ. Μῆκος : 0.145 μ. Πλάτος : 0.079 μ.

Μικρὸν μαρμάρινον τριπτήριον ἀκέραιον, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον εἰς τὴν μίαν τῶν γωνιῶν[120].

Ἀποτελεῖται ἐκ λεπτῆς πλακὸς σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου (μεγίστου πάχους 0.01 μ.) ἥτις, ἐλαφρῶς ἀνασηκωμένη κατὰ τὰ ἄκρα, φέρει γύρωθεν ταπεινὸν χεῖλος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν γωνιῶν τοῦ χείλους ὑπάρχουν κάθετοι μικραὶ ὀπαί, ἔχουσαι ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω λοξὴν κατεύθυνσιν.

Ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὑπάρχει ἐλαφρὰ βάθυνσις, πιθανῶς ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ τριπτηρίου χρῆσιν τοῦ τριπτῆρος.

ΕΜ. 6139 Πίν. 78β. Μῆκος : 0.06 μ.

Κωνοειδὴς κυλινδρικὸς τριπτὴρ τεφρομέλανος λίθου, ἀκέραιος.

Ἀπολήγει εἰς δύο λελεασμένα ἄκρα, διαμέτρου 0.025 μ. τὸ ἕνα καὶ 0.010 μ. τὸ ἕτερον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πιθανῶς ὑποδεικνύει χρησιμοποίησιν ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων διὰ τὴν λείανσιν μικροτέρων ἢ μεγαλυτέρων, ἀναλόγως, ἐπιφανειῶν.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου 38 Β κυρίως ἀνεγνωρίσθη ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἀναγραφομένων ἐνδείξεων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς πληροφορίας τοῦ Εὐρετηρίου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ τὴν γενικὴν περιγραφὴν τοῦ Στεφάνου[121].

Οὕτω ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 6129 (2) «κανδήλας», τῆς ὁποίας, ὅπως καὶ τῶν ὑπολοίπων ἀντικειμένων τοῦ παρόντος τάφου, τὴν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κλ. Στεφάνου ἐν Νάξῳ προέλευσιν παρέχει τὸ Εὐρετήριον τοῦ Μουσείου, ἀνεγνώσθη ἡ ἔνδειξις : «κατ. μοῖρα τάφου»· αὕτη κατὰ συνέπειαν ἐταυτίσθη μὲ τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο σικυοειδῶν ὡς ἄνω ἀγγείων, τοῦ ἑτέρου μὴ ἀναγνωρισθέντος.

119. ΑΕ 1898, 189 πίν. 12,8.

120. Πρβλ. ΑΕ 1898, Πίν. 10,12.

121. Βλ. ἐπεξηγηματικὴν σημείωσιν 38ου Α τάφου καὶ ΠΑΕ 1908, 115.

Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. ΕΜ 6137 (2) τριπτηρίου ἀνεγράφετο «... μοῖρα τάφου Ἀπόλλωνος»· τοῦτο περιελήφθη εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου, ταυτισθὲν μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἀναφερόμενον «ἀβακοειδὲς μαρμάρινον τριπτήριον». Ἐπίσης περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι τάφῳ ὁ κωνικὸς τριπτὴρ ΕΜ. 6139, διότι ἀνεγνώσθη ἐπ' αὐτοῦ ἡ λέξις «... Ἀπόλλ(ωνος)» καὶ ἡ σμίλη ΕΜ. 6198 (5) διότι ἦτο τυλιγμένη ἐντὸς φύλλου χάρτου φέροντος τὴν ἔνδειξιν «Ὅρμος Ἀπόλλωνος κατωτ. μοῖρα». Τοῦ ἐγχειριδίου ἀριθμ. ΕΜ. 6197 ἡ ταύτισις ἦτο περισσότερον προβληματικὴ διότι ὁ Κλ. Στέφανος εὗρεν γενικῶς ἐν Νάξῳ δύο ἐγχειρίδια, τὸ ἓν εἰς τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Καρβουνολάκκων καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸν παρόντα διπλοῦν τάφον τοῦ ὅρμου Ἀπόλλωνος[122].

Εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον εὑρίσκεται μόνον τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἦτοι τὸ ὑπ' ἀριθ. ΕΜ 6197. Τὴν ταύτισιν τούτου πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου εὑρεθὲν ἐν τῷ παρόντι τάφῳ, στηρίζει ἡ ἐν τῷ Ἀρχείῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατατεθειμένη γραπτὴ ἔκθεσις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Στεφάνου τοῦ ἔτους 1903[123] εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ τότε ἀνευρεθὲν ἐγχειρίδιον εἰς τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Καρβουνολάκκων εἶχε μῆκος 0.251 μ. καὶ πλάτος 0.071 μ. Κατὰ συνέπειαν, ἐπειδὴ αἱ διαστάσεις τοῦ ἐγχειριδίου ΕΜ. 6197 εἶναι καταφανῶς μικρότεραι, ἀδιστάκτως τοῦτο περιελήφθη εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος 38 Β τάφου.

ΣΥΣΤΑΣ ΤΑΦΩΝ ΡΟΟΥ

Τάφος 39ος

ΕΜ. 8832 Πίν. 76 γ. Ὕψος σωζ.: 0.036 μ.

Μικκύλον μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον, ἐλλιπὲς τὸν λαιμὸν μετὰ τῆς κεφαλῆς· ἐλαφραὶ ἀποκρούσεις ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Μάρμαρον Πάριον.

Ἔχει τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ δὴ τὸ δεξιὸν ἀντιβράχιον ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ, διαφέρον κατὰ τοῦτο τοῦ πλήθους τῶν κυκλαδικῶν εἰδωλίων, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα ἔχουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους, ἀντιστρόφως τοποθετημένας. Πρὸς τούτοις, εἰς τὸ παρὸν εἰδώλιον τὸ δεξιὸν ἀντιβράχιον εὑρίσκεται εἰς λοξὴν πρὸς τὰ ἄνω θέσιν καὶ τὸ ἀριστερὸν εἰς σχεδὸν ὁριζοντίαν.

Ἐπὶ τοῦ στήθους ἐδηλώθησαν οἱ μαστοί, τῶν ὁποίων ἴχνη μόνον σήμερον σῴζονται λόγῳ φθορᾶς. Αἱ κάτωθι τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ σώματος ὑπάρχουσαι δύο ὁριζόντιαι ἐγχαράξεις ὑποδηλοῦν προφανῶς τὰς ἀναδιπλώσεις τῆς κοιλίας. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς κυρτή, χωρὶς ἰδιαίτερόν τι χαρακτηριστικόν.

Τὸ εἰδώλιον φαίνεται ὅτι ἐστερεῖτο κάτω ἄκρων. Ἄλλα γνωστὰ εἰδώλια ἔχοντα οὕτω ἀντιστρόφως τοποθετημένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους εἶναι τὰ ἀκόλουθα πέντε: δύο εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον (τὸ ἓν ἐπίσης ἐκ Νάξου[124] τὸ ἕτερον ἐκ Σύρου[125], ἓν εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον[126], ἓν εἰς τὸ Ἀμβοῦργον[127] καὶ ἓν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας προσφάτως εὑρεθὲν εἰς τὴν περιοχήν της.

Τὸ εἰδώλιον τοῦ παρόντος τάφου ἔφερε τὴν ἔνδειξιν «Ροὸν» καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐταυτίσθη μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου εὑρεθέντος ἐν τῇ θέσει ταύτῃ εἰδωλίου, περὶ τοῦ ὁποίου οὗτος σημειώνει: «Εἰδώλιον μαρμάρινον ἓν μόνον εὑρέθη ἐν ἀσυλήτῳ τάφῳ σεσυλημένης συστάδος κατὰ τὰ Δ. τῆς Νήσου ἐν θέσει Ροόν»[128].

122. ΠΑΕ 1903, 55.
123. Ἀριθμ. 1095/28/8/903.
124. ΕΜ. 5363. Βλ. Figuralna Plastika Cycladjika πίν. XV H (Majewski).
125. ΕΜ. 6165. Βλ. L'Art des Cyclades εἰκ. 248.
126. Cat. Sculpt. Brit. Mus. I (F.N. Pryce), 7 ἀρ. A (12).
127. Arch. Anz. 1928, 274, 5 εἰκ. 1.
128. ΠΑΕ 1908, 115 σημ. 2.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΑΦΕΝΤΙΚΩΝ

Τάφος 40ος

ΕΜ. 8833 Πίν. 79 α, β καὶ 80 α καὶ β. Ὕψος σωζ. : 0.125 μ.

Μαρμάρινον εἰδώλιον ἀνδρὸς καθημένου ἐπὶ ἁπλῆς, ἄνευ ἐρεισινώτου, ἕδρας παίζοντος μουσικὸν ὄργανον. Μάρμαρον Πάριον. Ἐλλείπουν ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τοῦ βραχίονος καὶ ἡ δεξιὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ἐπίσης ἀμφότερα τὰ σκέλη ἀπὸ τῶν γονάτων καθὼς καὶ οἱ τέσσαρες πόδες τῆς ἕδρας καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ὕψος αὐτῶν, νῦν γύψῳ συμπεπληρωμένοι· τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου, σχήματος ὀρθογωνίου τριγώνου (ἅρπα ἢ σαμβύκη), σῴζεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βάσεως καὶ τῆς κατακορύφου πλευρᾶς του. Ἡ διατήρησις τῆς ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου σχετικῶς καλή.

Ὁ εὐθέως ἐπὶ τῆς τετράποδος ἕδρας καθήμενος «μουσικὸς» τοῦ παρόντος τάφου τῆς Νάξου, συγκρατεῖ διὰ τῆς κεκαμμένης δεξιᾶς τὸ βαρὺ τριγωνικὸν μουσικὸν ὄργανον τοῦ ὁποίου ἡ κάτω πλευρά, ἡ βάσις ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, ἡ δὲ κάθετος πρὸς ταύτην ὀπισθία, εὑρισκομένη κατὰ τὸ ὕψος τοῦ βραχίονος, συσφίγγεται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ εἰδωλίου. Ἡ κατὰ τὸν βραχίονα μόνον διασωθεῖσα ἀριστερὰ χείρ, ὡς ἐκ τοῦ σῳζομένου τμήματος φαίνεται, ἦτο προτεταμένη καὶ ἥπτετο τῆς ἐλλειπούσης πλαγίας πλευρᾶς τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου. Τὰ σκέλη τοῦ εἰδωλίου εἶναι ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν κεχωρισμένα. Αἱ μόναι ἐπὶ τῶν σῳζομένων μερῶν τοῦ εἰδωλίου ὑπάρχουσαι ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι εἶναι τὸ ἀνδρικὸν μέλος καὶ ἡ σπονδυλικὴ στήλη· τὸ πρῶτον ἐδηλώθη διὰ μικρᾶς ταπεινῆς προεξοχῆς, ἡ δὲ σπονδυλικὴ στήλη δι' ἀβαθοῦς αὔλακος, ἥτις ἄρχεται ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἕδρας καὶ φθάνει μέχρι σχεδὸν τοῦ ὕψους τῶν ὤμων, ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τῆς ἀπολήξεως τοῦ περὶ τὴν ῥίζαν τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχοντος, δίκην περιδεραίου, ἐγχαράγματος.

Ὁ σαρκώδης λαιμὸς τοῦ εἰδωλίου, ὑπείκων εἰς τὴν κίνησιν τῆς ἀριστερᾶς χειρός, στρέφεται πρὸς τὸ δεξιόν του πλευρόν, ἔνθα τὸ μουσικὸν ὄργανον· ἡ στροφὴ ἐπετεύχθη κυρίως διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προβολῆς τοῦ προσθίου ἀριστεροῦ ἄνω ἡμίσεος τοῦ κορμοῦ, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἡ ἀριστερὰ ὠμοπλάτη ἀποκλίνει πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἐπίσης ὁ δεξιὸς μηρός, ὁ ὑποβαστάζων τὸ μουσικὸν ὄργανον, εὑρίσκεται ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ ἀριστεροῦ.

Ἡ τοιαύτη στροφὴ καὶ κίνησις τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν μελῶν τοῦ εἰδωλίου προδίδει τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου καὶ τῆς πράξεως τοῦ παίζοντος τοῦτο ἀνδρός, ὅστις ἠδύνατο νὰ εἶναι μάγος τις, βασιλεὺς ἢ καὶ θεὸς ἀκόμη.

Ὁ μετατρέψας εἰς ἀνθρωπίνην μορφὴν ἕνα μικρὸν κύβον λευκοῦ μαρμάρου καλλιτέχνης τῆς Νάξου ἐπέτυχε, συνδυάζων τὴν ἀδρότητα μὲ τὴν λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ πρέποντος, νὰ ἐμφυσήσῃ παλμὸν καὶ κίνησιν εἰς τὸ πηγαῖον καὶ ἁγνὸν ἔργον του.

Τὸ εἰδώλιον εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὸ περίφημον ἐκ Κέρου εἰδώλιον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου[129] καὶ ὅμοιον περίπου μὲ τὰ δύο ἐκ Θήρας εἰδώλια τῆς Καρλσρούης[130].

Τὸ ἀνωτέρω εἰδώλιον εὑρέθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἐπανεκθέσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἐντὸς ἐρμαρίου μικρᾶς προθήκης εἰς αἴθουσαν παραπλεύρως τοῦ παλαιοῦ γραφείου τῆς Διευθύν-

129. L'Art des Cycl. εἰκ. 333 καὶ 334 (Zervos)
130. ἔ.ἀ. 316 καὶ 317.

σεως. Τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου περιγραφομένου συντόμως εἰδωλίου μουσικοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς του εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἀφεντικῶν, ἦτο δὲ τὸ μοναδικὸν εὕρημα ἐκ τοῦ εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν παλαιότερον ἀνοιχθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου ἐπανερευνηθέντος τάφου, ὁ ὁποῖος σημειωτέον ἦτο «ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων τοῦ νεκροταφείου περιβαλλόμενος ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς πλακῶν» [131].

Τάφος 41ος

ΕΜ. 6231 (1) Πίν. 76 δ. Μῆκος : 0.045 μ. Μέγ. πλάτ. : 0.028 μ.
Λιθίνη μικρὰ τριγωνικὴ ἀξίνη ἀκεραία, ἐκ λελεασμένου τεφρομέλανος λίθου[132].

Ἡ ἀνωτέρω ἀξίνη, ἂν καὶ οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῆς διέσωσεν ἔνδειξιν περὶ τῆς εἰδικωτέρας προελεύσεώς της, ἐταυτίσθη μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλ. Στεφάνου εὑρεθεῖσαν λιθίνην «τριγωνικὴν σμίλην» ἐν τάφῳ τοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀφεντικῶν [133], διότι τὸ Εὑρετήριον τῆς Προϊστορικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου παρέχει διὰ τὴν παροῦσαν ἀξίνην, τὴν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Στεφάνου ἐν Νάξῳ, προέλευσιν αὐτῆς. Περὶ τῆς σημασίας τῶν ὅρων «ἀξίνης» καὶ «σμίλης» ἀναφέρει ὁ Χρ. Τσούντας τὰ ἑξῆς : «Δὲν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ χωρίσω ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο ταύτας κατηγορίας, διότι δσα δύναται νὰ ρηθῶσι περὶ τῆς μιᾶς, ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς ἑτέρας. Ἔπειτα δὲ πολλαὶ ἀξίναι εἶναι τόσον μικραί, ὥστε πιθανώτατα ἡ χρῆσις αὐτῶν δὲν διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν σμιλῶν» [134].

Εἰς τὰς σελίδας 150 καὶ 151 παρατίθενται δύο Εὑρετήρια ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον περιέχει κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν τὴν ἀρίθμησιν τῶν τάφων τοῦ παρόντος καταλόγου μετὰ τῶν ἀντιστοιχούντων εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀριθμῶν εὑρετηρίου τῶν ἀντικειμένων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ΕΜ.). Τὸ δεύτερον Εὑρετήριον δίδει τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ εὑρετηρίου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ΕΜ.), μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ τάφου τοῦ παρόντος καταλόγου.

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

131. ΠΑΕ 1910, 272.
132. Πρβλ. Διμήνι καὶ Σέσκλο (Τσούντας) 310 εἰκ. 234. Πίν. 40, 34.
133. ΠΑΕ 1910, 272.
134. Διμήνι καὶ Σέσκλο (Τσούντας), 307.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ Α'

ΕΜ

Τάφος 1ος : 6110 (1), 6133 (3)
» 2ος : 6133 (2).
» 3ος : 6133 (5).
» 4ος : 6135 (8).
» 5ος : 6135 (10).
» 6ος : 6140 (16).
» 7ος : 6101 (7).
» 8ος : 6122 (26), 8807.
» 9ος : 6100 (1).
» 10ος : 6195, 6140 (22), 6135 (5), 6135 (4), 6136 (4), 6134, 6108, 6107, 8808, 6109 (1), 6105, 8809, 8810.
» 11ος : 6204 (7), 6204 (9).
» 12ος : 6140 (18), 6133 (1), 6133 (4), 6136 (1), 6135 (1), 6135 (6), 8811.
» 13ος : 6140 (21).
» 14ος : 6140 (20).
» 15ος : 8812, 8813.
» 16ος : 6140 (1), 6140 (2), 6140 (4), 8814, 8815.
» 17ος : 8816, 8817.
» 18ος : 6124 (2), 6124 (4), 8818, 8819.
» 19ος : 6135 (3), 6135 (7(, 8820.
» 20ος : 8821.
» 21ος : 6124 (1), 8822.
» 22ος : 6132.
» 23ος : 6196, 8823, 6198 (1), 6198 (2).
» 24ος : 6120, 6119 (1), 6119 (2) 6126 (1), 6126 (2), 6126 (3), 6119 (3), 6119 (4).
» 25ος : 6101 (2).
» 26ος : 6140.Α, 6204 (1), 6204 (2), 6204 (3), 6204 (4), 6204 (5), 6205 (6), 6100 (8), 6100 (4), 6204 (11), 6204 (8), 8824, 6136 (2), 8825, 6205 (1), 8826, 6205 (2), 8827, 6140 (7), 6140 (9), 6140 (10), 6140 (11), 6140 (6).
» 27ος : 6122 (25), 6201, 6202.
» 28ος : 6140 (19), 6109 (2).
» 29ος : 6102 (2).
» 30ος : 6135 (12).
» 31ος : 6122 (11), 6122 (10), 8828.
» 32ος : 6122 (1), 6122 (8).
» 33ος : 6122 (7), 6122 (21).
34ος : 6122 (4), 8829.
» 35ος : 8830.
» 36ος : 6140 (3), 6122 (3).
» 37ος : 8831.
» 38 Α : 6198 (3), 6198 (4), 6198 (6).
» 38 Β : 6129 (2), 6197, 6198 (5), 6137 (1), 6139.
» 39ος : 8832.
» 40ος : 8833.
» 41ος : 6231 (1).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ Β'

Ἀριθ. ΕΜ	Ἀριθ. ΤΑΦΟΥ	Ἀριθ. ΕΜ	Ἀριθ. ΤΑΦΟΥ	Ἀριθ. ΕΜ	Ἀριθ. ΤΑΦΟΥ
6100 (1)	9ος	6135 (3)	19ος	6204 (3)	26ος
6100 (4)	26ος	6135 (4)	10ος	6204 (4)	26ος
6100 (8)	26ος	6135 (5)	10ος	6204 (5)	26ος
6101 (2)	25ος	6135 (6)	12ος	6204 (6)	26ος
6101 (7)	7ος	6135 (7)	19ος	6204 (7)	11ος
6102 (2)	29ος	6135 (8)	4ος	6204 (8)	26ος
6105	10ος	6135 (10)	5ος	6204 (9)	11ος
6107	10ος	6135 (12)	30ος	6204 (11)	26ος
6108	10ος	6136 (1)	12ος	6205 (1)	26ος
6109 (1)	10ος	6136 (2)	26ος	6205 (2)	26ος
6109 (2)	28ος	6136 (4)	10ος	6231 (1)	41ος
6110 (1)	1ος	6137 (1)	38ος Β	8807	8ος
6119 (1)	24ος	6139	38ος Β	8808	10ος
6119 (2)	24ος	6140 (1)	16ος	8809	10ος
6119 (3)	24ος	6140 (2)	16ος	8810	10ος
6119 (4)	24ος	6140 (3)	36ος	8811	12ος
6120	24ος	6140 (4)	16ος	8812	15ος
6122 (1)	32ος	6140 (6)	26ος	8813	15ος
6122 (3)	36ος	6140 (7)	26ος	8814	16ος
6122 (4)	34ος	6140 (9)	26ος	8815	16ος
6122 (7)	33ος	6140 (10)	26ος	8816	17ος
6122 (8)	32ος	6140 (11)	26ος	8817	17ος
6122 (10)	31ος	6140 (16)	6ος	8818	18ος
6122 (11)	31ος	6140 (18)	12ος	8819	18ος
6122 (21)	33ος	6140 (19)	28ος	8820	19ος
6122 (25)	27ος	6140 (20)	14ος	8821	20ος
6122 (26)	8ος	6140 (21)	13ος	8822	21ος
6124 (1)	21ος	6140 (22)	10ος	8823	23ος
6124 (2)	18ος	6140.Α	26ος	8824	26ος
6124 (4)	18ος	6195	10ος	8825	26ος
6126 (1)	24ος	6196	23ος	8826	26ος
6126 (2)	24ος	6197	38ος Β	8827	26ος
6126 (3)	24ος	6198 (1)	23ος	8828	31ος
6129 (2)	38Β	6198 (2)	23ος	8829	34ος
6132	22ος	6198 (3)	38ος Α	8830	35ος
6133 (1)	12ος	6198 (4)	38ος Α	8831	37ος
6133 (2)	2ος	6198 (5)	38ος Β	8832	39ος
6133 (3)	1ος	6198 (6)	38ος Α	8833	40ος
6133 (4)	12ος	6201	27ος		
6133 (5)	3ος	6202	27ος		
6134	10ος	6204 (1)	26ος		
6135 (1)	12ος	6204 (2)	26ος		

Γ. Α. Π.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ*

Ὁ συνήθης ἑλληνικὸς ὅρος διὰ τὴν δήλωσιν τῶν παντὸς εἴδους μνημείων τῶν ἱδρυμένων ἐπὶ τῶν τάφων εἶναι : ἐπιτύμβια. Ἀλλά, μολονότι ἡ χρῆσις του ἔχει ἀμαυρώσει τὴν ἐτυμολογικήν του διαφάνειαν, εἶναι σαφές, ὅτι εἰς τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας του δύνανται νὰ περιληφθοῦν πάντα τὰ ἐπὶ τοῦ τάφου μνημεῖα (στῆλαι, ἀγάλματα, κτίσματα, ἀγγεῖα κλπ.) πλὴν ἑνός : αὐτοῦ τούτου τοῦ τύμβου. Ἐν τούτοις, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὁ τύμβος ἀποτελεῖ ἓν τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐπιταφίων μνημείων, τοῦ ὁποίου μάλιστα τὴν ἱστορίαν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπὸ τῶν πρωίμων προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἐξετάζων τὴν ἱστορίαν τοῦ ταφικοῦ μνημείου, ἐθεώρησα ὀρθὸν ν' ἀποφύγω τὸν γνωστὸν ὅρον, διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἄνευ ἐννοιολογικοῦ περιορισμοῦ δυνατότης ἐπεκτάσεως τῆς ἐρεύνης πρὸς πᾶσαν χρήσιμον κατεύθυνσιν. Πρὸς τούτοις, ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «ἐπιτάφιος» καὶ οὐχὶ «ταφικὸς» σημαίνει ἀμέσως, ὅτι ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης ἀποτελοῦν μόνον τὰ ὑπὲρ τὸν τάφον ὑπάρχοντα μνημεῖα, ὅσα δηλαδὴ ἱδρύθησαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἦσαν ὁρατά. Ἀποκλείονται λοιπὸν τῆς ἐρεύνης αἱ παντὸς εἴδους ταφικαὶ κατασκευαί, αἱ ὁποῖαι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ χώματος. Διότι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὴν κατασκευὴν ὑπεργείου μνημείου ἐπέβαλλον λόγοι διάφοροι ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευον τὴν ὑπόγειον κατασκευήν, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ἐκτὸς τῶν γενικῶν σκοπῶν τοῦ οἱουδήποτε ταφικοῦ κτίσματος, τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἐξεπλήρουν καὶ ὡρισμένους εἰδικοὺς σκοπούς.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν ἤδη χρόνων οἱ Ἕλληνες ἵδρυον ἐπὶ τῶν τάφων μνημεῖα ὑψηλῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν, ἰδίως κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, κατέχουν αἱ ἀνάγλυφοι στῆλαι. Ἡ μελέτη τούτων ἀπησχόλησε πολλοὺς ἀρχαιολόγους καὶ πολλάκις συνεζητήθησαν τὰ ποικίλα προβλήματά των. Αἱ πρόσφατοι ἐργασίαι τοῦ K. Friis Johansen, τῆς G. M. A. Richter καὶ τοῦ Χρ. Καρούζου ἐφώτισαν πολλὰς πλευρὰς τοῦ θέματος [1]. Ἐν τούτοις ὅλαι αὐταὶ αἱ

* Εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὸ Βασιλικὸν Ἵδρυμα Ἐρευνῶν, τὸ ὁποῖον μὲ ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς, ὥστε ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ πολλὰ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα, νὰ μελετήσω τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρισκόμενα μνημεῖα καὶ νὰ λάβω χρησίμους φωτογραφίας τούτων. Ἡ παροῦσα δημοσίευσις ἀποτελεῖ τὸ εἰσαγωγικὸν μόνον μέρος τῆς ὅλης ἐρεύνης, τὴν «προϊστορίαν» τρόπον τινὰ τοῦ κυρίως θέματος.

1. K. Friis Johansen, The Attic grave-reliefs of the Classical period. An essay in interpretation, Copenhagen 1951. G. M. A. Richter, The archaic gravestones of Attica, London 1961. Ἡ πρώτη μορφὴ τῆς μελέτης εἶχεν ἐκδοθῆ τὸ 1944 ὑπὸ τὸν τίτλον Archaic Attic gravestones. Χ. Ι. Καρούζου, Ἀριστόδικος. Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Ἀττικῆς πλαστικῆς τῶν ὑστεροαρχαϊκῶν χρόνων καὶ τοῦ ἐπιτυμβίου ἀγάλματος, Ἀθῆναι 1961. Ἡ συνολικὴ μελέτη τοῦ M. Collignon, Les statues funéraires dans l'art Grecque, Paris 1911, μολονότι παραμένει πάντοτε χρήσιμος, εἶναι πλέον ἀρκετὰ παλαιὰ καὶ ἀγνοεῖ πλῆθος νέων εὑρημάτων. Ἡ μελέτη τῆς E. van Hall, Over den Oorsprong van de grieksche Grafstele, Amsterdan 1941, περιορίζεται ἐπίσης μόνον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς καταγωγῆς τῆς στήλης. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν εἰδικὸν τοῦτον τομέα τὰ συμπεράσματά της δὲν εὗρον συμφώνους τοὺς λοιποὺς ἀρχαιολόγους. Πρβλ. Lippold, Ph. W. 1944, σ. 223-230.

ἀξιόλογοι μελέται στόχον ἔχουν τὰ ἐπιτάφια γλυπτὰ κυρίως καὶ μάλιστα τὰ γλυπτὰ τῶν τριῶν αἰώνων τῆς ἑλληνικῆς «ἀκμῆς», τοῦ 6ου, 5ου καὶ 4ου. Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν στηλῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων ὑπάρχουν πολλαὶ ἄλλαι μορφαὶ ἐπιταφίων μνημείων. Ἐπὶ πλέον ἡ ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν ἐπιταφίων μνημείων ἔχει πολὺ βαθυτέρας ρίζας καὶ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους. Ἡ φύσις μάλιστα τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα συνεχίζουν κατὰ κανόνα παλαιὰς καὶ βαθείας παραδόσεις, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας των καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῶν παλαιοτέρων μορφῶν των δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν καλυτέραν ἑρμηνείαν των καὶ τὴν ἀσφαλεστέραν κατανόησιν τῶν συστατικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν ταῦτα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν πολλαπλῶν ἐξελίξεων καὶ μεταβολῶν των.

Μὲ αὐτὰς τὰς σκέψεις προσεπάθησα νὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος, ἐλπίζων, ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ παρακολουθήσω τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιταφίου μνημείου ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς τελικῆς του διαμορφώσεως κατὰ τὸν 4ον προχριστιανικὸν αἰῶνα. Τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς ἐρεύνης ταύτης ἀποτελοῦν τὰ δημοσιευόμενα ἐνταῦθα δύο κεφάλαια, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου θέματος.

Α'. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἡ παλαιοτέρα μορφὴ ἐπιταφίου κατασκευῆς, τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, εἶναι ὁ τύμβος. Μολονότι ἡ σύστασις τοῦ τύμβου εἶναι τοιαύτη, ὥστε εὔκολος καθίσταται ἡ πλήρης ἐξαφάνισίς του μετὰ πάροδον ὡρισμένου χρονικοῦ διαστήματος, ἐὰν δὲν συνέχῃ τὸ χῶμα ἐσωτερικὸς σκελετὸς ἐκ λίθων, ἐν τούτοις μέγας σχετικῶς ἀριθμὸς τύμβων διετηρήθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ εἰς πλείστας ἄλλας περιοχὰς τῆς Εὐρώπης. Οἱ παλαιότεροι ταφικοὶ τύμβοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ἐν Ἑλλάδι, εἶναι οἱ τύμβοι τῆς Λευκάδος.

Εἰς τὴν θέσιν Νυδρὶ τῆς νήσου ταύτης ὁ Doerpfeld ἀνέσκαψε 33 τάφους, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται εἰς τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ περὶ τὸ 2000 π.Χ. καὶ ἀποτελοῦν τοὺς πλέον σημαντικοὺς κυκλικοὺς τύμβους ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος[2]. Τὸ μέγεθός των ποικίλλει· ὁ μικρότερος (R 27) ἔχει διάμετρον 2,70 μ. καὶ ὁ μεγαλύτερος (R 26) 9,60 μ., ἀλλὰ τῶν περισσοτέρων ἡ διάμετρος κυμαίνεται μεταξὺ 4,50 μ. καὶ 5 μ. Οἱ τύμβοι οὗτοι εἶναι ἐπιβλητικὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ τύμβος ἀπετέλεσεν ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων ἤδη χρόνων σπουδαίαν ἐπιτάφιον κατασκευήν, σκοποῦσαν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ τάφου, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις διὰ τοὺς χθαμαλοὺς ἐκ χώματος τυμβίσκους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν «τηλεφανοῦς σήματος» μὲ καλλιτεχνικὰς πράγματι ἀξιώσεις, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς «ὀψιγόνους ἀνθρώπους» θὰ ἐδείκνυε μακρόθεν τὸν τάφον «ἀνδρὸς πάλαι κατατεθνηῶτος». Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἐπιμελὴς καὶ καλαίσθητος κατασκευή των. Ἡ βάσις των εἶναι λιθίνη, σχηματίζει κανονικὸν κύκλον καὶ εἰς τὸν καλύτερον διατηρούμενον τύμβον R 12 φθάνει εἰς ὕψος τὰ 0,60 μ. Ἐξωτερικῶς ἀποτε-

2. R 1–33. Alt–Ithaka, σ. 217 κ.ἑ. Πίν. 10, 12, 13, Tabelle A, Beil. 35–44. Menghin–Matz, HdA, σ. 198 κ.ἑ. Εἰκ. 74. S. Benton, BSA 32 (1931/32) σ. 229-30. Wace, BSA 25, (1921/23) σ. 124. O. Montelius, La Grèce préclassique, σ. 185 κ.ἑ. Matz, Gnomon, 17 (1941) σ. 218-19. J. Wiesner, Grab und Jenseits, σ. 4 (ἀρ. 19), 44-50, 55, 59. AJA, 15 (1911) σ. 416 κ.ἑ.

λεῖται ἀπὸ λευκούς, πλατεῖς ἀσβεστολίθους, ἐνῷ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κύκλου εἶναι πλῆρες ἀπὸ ἀργοὺς λίθους, οἱ ὁποῖοι ἀφήνουν κενὸν μόνον τὸν χῶρον τῆς ταφῆς, ὅπου σχηματίζεται λάκκος ἐν εἴδει θαλάμου. Ἡ ἐκ χώματος ἐπίχωσις τοῦ τύμβου δὲν εὑρέθη, ἀλλὰ οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ λιθίνη αὐτὴ κατασκευὴ ἀπετέλει ἁπλῶς τὴν βάσιν τοῦ ταφικοῦ τύμβου. Ὁ Doerpfeld μάλιστα ὑποθέτει, ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου ὑπῆρχον στῆλαι λίθιναι ἢ καὶ ξύλιναι, αἱ ὁποῖαι κατεστράφησαν μὲ τὴν πάροδον τῶν χρόνων (Πίν. 81 α).

Οἱ τάφοι οὗτοι ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως «βασιλικοί», ἀλλὰ οὐδὲν στοιχεῖον ἀποδεικτικὸν τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὑπάρχει, πλήν, ἴσως, τῆς ἐξαιρετικῶς καλῆς κατασκευῆς των.

Ἕτερος τύμβος, ὁ τύμβος τοῦ Σκάρου (S), φαίνεται, ὅτι συνεχίζει τὴν παράδοσιν τῶν «βασιλικῶν τάφων» τοῦ Νυδριοῦ, ἀλλὰ ἡ κατασκευή του εἶναι ἐμφανῶς ἁπλουστέρα καὶ ὀλιγώτερον δαπανηρά [3]. Ἡ λιθίνη κρηπίς, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὑρέθησαν 13 τάφοι, εἶχεν ἐπίσης σχῆμα κανονικοῦ κύκλου διαμέτρου 12,10 μ. Ἡ κρηπὶς αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς στρώσεως θεμελίου (Fundamentschicht), ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται δύο σειραὶ (τόσαι τοὐλάχιστον σῴζονται) ἀργῶν λίθων. Τὸ ἀρχικὸν ὕψος τοῦ κρηπιδώματος τούτου οὐδαμοῦ σῴζεται, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβαίνῃ τὸ 1 μ. Ὁ τοῖχος τῆς κρηπῖδος ἐξωτερικῶς μὲν εἶχε λίθους μεγάλους, ἐσωτερικῶς δὲ μικροτέρους· μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοιχωμάτων ἔμενε κενόν, πληρούμενον διὰ μικρῶν λίθων καὶ χώματος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυκλικοῦ χώρου δὲν ὑπῆρχον, ὡς εἰς τοὺς 33 τάφους τοῦ Νυδριοῦ, λίθοι, ἀλλὰ ἐντὸς τοῦ ἀπομένοντος ἐλευθέρου χώρου εἶχον κατασκευασθῆ οἱ 13 τάφοι, ἐκ τεσσάρων μεγάλων πλακῶν ἕκαστος, καλυπτομένων ὑπὸ ἄλλων μικροτέρων πλακῶν [4].

Ἡ λιθίνη κρηπὶς ἦτο ὁρατὴ ἔξωθεν καὶ ἐπ' αὐτῆς εἶχε χυθῆ τὸ χῶμα τοῦ τύμβου [5]. Ὁ Doerpfeld ὑποθέτει, ὅτι καὶ εἰς τὸν τύμβον τοῦτον ὑπῆρχον μία ἢ καὶ περισσότεραι (ἴσως 13) στῆλαι· πιστεύει μάλιστα ὅτι αἱ στῆλαι ἦσαν ξύλιναι, διότι, λέγει, ἐὰν ἦσαν λίθιναι θὰ εἶχον περισωθῆ. Μολονότι ἡ γνώμη αὕτη εἶναι πιθανή, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀφανισμὸς τῶν στηλῶν δικαιολογεῖται καὶ ἂν ἀκόμη αὗται ἦσαν λίθιναι.

Τρίτος «οἰκογενειακὸς τάφος» (F) τοῦ Στενοῦ εἶχε σχῆμα ὀρθογώνιον μὲ δευτέραν μικροτέραν ὀρθογώνιον ἐξοχὴν εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν του (9,20 × 4,70 μ. τὸ μεγαλύτερον ὀρθογώνιον, 2,38 × 2,98 μ. ἡ μικροτέρα ἐξοχή) [6]. Καὶ ὁ τάφος οὗτος εἶχε λίθινον περίβολον λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, θεμελιούμενον ἐπὶ ὀρθογωνίων πλακῶν πάχους 0,09-0,13 μ. καὶ ὕψους 0,50 μ. Αἱ πλάκες αὗται ἀπετέλουν τρόπον τινὰ τοὺς ὀρθοστάτας τοῦ τοίχου καί, ἐνῷ ἐστηρίζοντο εἰς τὸ ἔδαφος ἀκανονίστως, ἐσχημάτιζον ἐν τούτοις ἐντελῶς ὁριζοντίαν ἐπιφάνειαν εἰς τὸ ἄνω μέρος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠδράζοντο τρεῖς ἢ τέσσαρες στρώσεις ὁριζοντίων πλακῶν πλάτους 0,25-0,60 μ. πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐντὸς τοῦ λιθίνου τούτου περιβόλου ὑπῆρχον 10 τάφοι κατεσκευασμένοι ὡς καὶ τοῦ τάφου S τοῦ Σκάρου ἐκ τεσσάρων λιθίνων πλακῶν. Ὁ Doerpfeld ὑποθέτει, ὅτι καὶ ἡ ὀρθογώνιος αὕτη κατασκευὴ ἐστήριζε τύμβον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵσταντο στῆλαι. Ἀλλὰ καὶ ἄν, λόγῳ

3. Dörpfeld, ἔ.ἀ. 207 κ.ἑ. Πίν. 14. Montelius, Grèce pr. σ. 185 κ.ἑ., BSA 25 (1921/23) σ. 124 κ.ἑ. 32 (1931/2) σ. 229 κ.ἑ. Wiesner, σ. 14 (ἀρ. 19), σ. 62 κ.ἑ.

4. Dörpfeld, ἔ.ἀ. σ. 209, Εἰκ. 15.

5. Dörpfeld, ἔ.ἀ. Πίν. 14.

6. Dörpfeld, ἔ.ἀ. σ. 214, Εἰκ. 16, Πίν. 15.

τοῦ σχήματος, ἀμφισβητηθῇ ἡ ὕπαρξις τύμβου, ὑπάρχει τὸ βέβαιον στοιχεῖον τῆς ὑπεργείου ταφικῆς κατασκευῆς, ἡ ὁποία μάλιστα μὲ τὸ μέγεθός της καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐργασίας της ἀποκτᾷ μνημειακὸν ἀληθῶς χαρακτῆρα (Πίν. 82 β).

Οἱ δύο οὗτοι τύμβοι τῆς Λευκάδος, τοῦ Σκάρου καὶ τοῦ Στενοῦ (S καὶ F), χρονολογοῦνται εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν [7]· ὁ F μάλιστα, ὁ ὁποῖος εἶναι νεώτερος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα, ἴσως φθάνει εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς περιόδου. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι εἰς τὸν τάφον F 7 εὑρέθη ἰδιόμορφος αἰχμὴ δόρατος [8], ὁμοία πρὸς τοῦ IV καθέτου τάφου τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου τῶν Μυκηνῶν, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἑλλαδικοῦ τύπου καὶ κατὰ τὸν Wace ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη κρίκον διὰ τὴν σύνδεσιν τῆς Λευκάδος πρὸς τὰς Μυκήνας [9].

Ὅσον καὶ ἂν οἱ τύμβοι τῆς Λευκάδος ἀποτελοῦν διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ χαρακτηριστικώτερον παράδειγμα τοῦ εἴδους των καὶ ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐπιταφίου μνημείου, τόσον λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ των, ὅσον καὶ λόγῳ τῆς ἐπιμελοῦς λιθίνης κατασκευῆς των, ἐν τούτοις θὰ ἀπετέλουν ἁπλῶς ἐνδιαφέρουσαν ἰδιομορφίαν, ἐὰν ἦσαν οἱ μόνοι. Ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν συμβαίνει. Ἀρκετοὶ τύμβοι, χρονολογούμενοι εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν, ἔχουν ἐρευνηθῆ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Ἄφιδναν τῆς Ἀττικῆς ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ S. Wide τύμβος διαμέτρου 24 μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον 13 ταφαί, ἄλλαι ἐντὸς λάκκων, ἄλλαι ἐντὸς πίθων καὶ ἄλλαι εἰς κτιστοὺς τάφους [10]. Ὁ τύμβος οὗτος εἶχε κυκλικὴν κρηπῖδα, ἀποτελουμένην ἀπὸ μίαν μόνον σειρὰν ἀργῶν λίθων. Αὕτη ἐκαλύπτετο βεβαίως ὑπὸ τοῦ χώματος τοῦ τύμβου, ἀλλ' ἀπετέλει τὸ ἰδεατὸν ὅριόν του. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀμαυροχρώμων ἀγγείων χρονολογεῖται εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸς ἀκριβέστερος χρονολογικὸς καθορισμὸς λόγῳ τῆς ἰδιομορφίας των.

Ὁ Σκιᾶς ἀνέσκαψε τύμβον διαμέτρου 3 μ. καὶ ὕψους 0,60 μ. εἰς τὴν νοτίαν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁπωσδήποτε παλαιότερος τοῦ Πελαργικοῦ. Οἱ ἐν αὐτῷ νεκροὶ εὑρέθησαν εἰς δύο στρώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε παχεῖα στρῶσις τέφρας καὶ ἀνθράκων, προερχομένη, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἐκ «πυρῶν ἐναγισμάτων» [11].

Τῆς αὐτῆς περιόδου εἶναι ὁ τύμβος, τὸν ὁποῖον ἀνέσκαψεν εἰς τὸ Δραχμάνι τῆς Φωκίδος ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, ὕψους 3μ. Ἡ περιγραφὴ τοῦ ἀνασκαφέως εἶναι ἀποσπασματικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀρκετὰ ἀσαφής, ὥστε δὲν γνωρίζομεν ἂν ὑπῆρχε καὶ εἰς τοῦτον κυκλικὸς περίβολος λίθων, ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ τύμβου τῶν Ἀφιδνῶν. Ἐν τούτοις ὁ τύμβος οὗτος προσφέρει ἄλλα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα: 1) Περιεῖχε ἕνα τάφον, ὁ ὁποῖος ἐκαλύπτετο ὑπὸ σωροῦ μικρῶν λίθων, 2) ὑπὲρ τοὺς λίθους, ἀμέσως ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου, εὑρέθη μέγα ἀγγεῖον, καὶ 3) ὑπῆρχε βόθρος προωρισμένος διὰ ταφι-

7. Wiesner, ἔ.ἀ. Benton, ἔ.ἀ. Wace ἔ.ἀ.

8. Dörpfeld, ἔ.ἀ. Beil. 73, 6.

9. Wace, BSA 25 (1921/22) σ. 124. Ὁμοία ἔχει εὑρεθῆ καὶ εἰς Σέσκλον. Βλ. Χρ. Τσούντα, Αἱ Προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, Πίν. IV, 10. Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, σ. 68.

10. AM 21 (1896) σ. 385 κ.ἑ. Πίν. XIII κ.ἑ.. Montelius, Gr. pr. σ. 156 κ.ἑ. Wace-Thompson, P. Th. σ. 221. Wiesner, σ. 11 (ἀρ. 104), σ. 67 κ.ἑ.

11. AE 1902, σ. 123 κ.ἑ.

κὰς θυσίας, ὡς δεικνύει ἡ ἐν αὐτῷ εὑρεθεῖσα τέφρα καὶ τὰ λείψανα κεκαυμένων σπόρων [12].

Ἕτεροι δύο τύμβοι μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Ν. Ζαφειροπούλου. Οὗτοι εὑρίσκοντο «παρὰ τὸ 26 χιλμ. καὶ ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Πατρῶν - Καλαβρύτων», παρὰ τὸ χωρίον Καταρράκτης (Λόπεσι). Ἀμφότεροι εἶχον ὕψος 1,50 μ. καὶ διάμετρον 12 μ. περίπου. Εἰς βάθος 0,40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πρώτου ὑπῆρχε στρῶμα ποταμίων λίθων, περὶ τὸ κέντρον δὲ τοῦ τύμβου σωρὸς λίθων, περίπου τετράπλευρος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἶχε ταφῆ ὁ νεκρός. Ὁμοία περίπου ἦτο ἡ διαμόρφωσις καὶ τοῦ δευτέρου τύμβου, ὡς καὶ ἡ ταφὴ τοῦ ἐν αὐτῷ νεκροῦ [13].

Συστὰς ὁλόκληρος 12 τύμβων ἐπεσημάνθη ὑπὸ τοῦ Σπ. Μαρινάτου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν χωρίων Πλάτανος καὶ Παπούλια Πυλίας, ἕτεροι δὲ τόσοι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς δυτικῆς Μεσσηνίας [14]. Ἐκ τούτων ἀνεσκάφησαν δύο εἰς θέσιν Ρούτση, «ἄνευ τελειωτικῶν ἀποτελεσμάτων» [15], καὶ εἷς εἰς τὴν θέσιν Ἅγιος Ἰωάννης, μεταξὺ τῶν δύο προαναφερθέντων χωρίων [15α]. Οὗτος ἦτο «ἐλαφρῶς ὠοειδής», μείζονος διαμέτρου 13μ. καὶ σῳζομένου ὕψους 2,50 μ. Μετὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ τύμβου ἐκ καθαροῦ χώματος κατεσκευάσθη πέριξ αὐτοῦ τοίχωμα ἐκ λίθων πλακοειδῶν ὕψους 2 μ. καὶ πάχους 2-3 μ. (κατὰ τὸ σχέδιον). Τὸ τοίχωμα τοῦτο εἶχον καταστρέψει ἐν μέρει ταφαὶ πίθων, γενόμεναι μεταγενεστέρως τῆς κατασκευῆς τοῦ τύμβου. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ τύμβου ὑπῆρχε πεταλόσχημος λιθίνη κατασκευή, ἥτις ἦτο, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, «ἡ κοινὴ κατοικία πάντων τῶν νεκρῶν», δηλαδὴ «κενοτάφιον». Πρὸ αὐτῆς εὑρέθη «στενόμακρον διαμέρισμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἄφθονα τὰ ἴχνη πυρᾶς, μικρῶν τεμαχίων ὀστῶν καὶ ἓν μόνον μέγα ὀστοῦν», χοίρου πιθανόν. Ἴχνη θυσίας παρετηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον «ἐπὶ εἴδους μικροῦ βωμοῦ». Ἐκ τῶν παρατηρηθέντων στοιχείων πιθανὴ εἶναι ἡ χρονολόγησις τοῦ τύμβου εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν περίοδον.

Ἀπὸ τὰς νήσους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν πρῶτον τὸν ὑπέργειον τάφον τῆς Δήλου [16], ὅστις ἀπετέλει ὁρατὸν ταφικὸν μνημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον μάλιστα ἐπὶ αἰῶνας φαίνεται ὅτι ἐτελεῖτο λατρεία [17]. Ἀλλὰ τὸ κτίσμα τοῦτο ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ τάφος καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνεξάρτητον ἐπιτάφιον μνημεῖον, ἱδρυθὲν ἐπὶ τοῦ τάφου.

Ἐπιταφίους τύμβους εὑρίσκομεν εἰς Κύπρον, ὅπου οἱ Σουηδοὶ ἀνασκαφεῖς ἀνέσκαψαν ἑπτὰ μεσοελλαδικούς, εἰς Παλιοσκουτέλλαν [18]. Τὰ στοιχεῖα τῆς ταφῆς εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφῆ, διότι πάντες εἶχον ταραχθῆ καὶ ὁ 7ος περιεῖχε πολλὰ κτερίσματα καὶ πολλάς, συγχρόνους πιθανώτατα, ταφάς, ἴσως δὲ ἐπαναταφὴν νεκροῦ μεταφερθέντος ἐξ ἄλλου τάφου. Ὁ Wiesner [19] νομίζει ὅτι «es handelt sich vielleicht nur um eine wegen Aufgabe der Gräber in Notzeit geschaffene monumentale Sonder-

12. ΑΜ 31 (1906) σ. 402 κ.ἑ. ΑΕ 1908, σ. 63 κ.ἑ. Wace-Thompson, P. Th. σ. 204. Wiesner, σ. 13 (ἀρ. 116) σ. 67, 69.
13. ΠΑΕ 1952 (1955) σ. 398 κ.ἑ. Εἰκ. 4-7. Πρβλ. BCH 77 (1953) σ. 215.
14. ΠΑΕ 1954 (1957) σ. 315.
15. ΠΑΕ 1954, σ. 311 Βλ. καὶ ΠΑΕ 1953, σ. 250.
15α ΠΑΕ 1954, σ. 311 κ.ἑ.Εἰκ. 10-12. ΠΑΕ, 1955, σ. 254.
16. Exploration de Délos, 5, σ. 63 κ.ἑ. BCH 48 (1924) σ. 248 κ.ἑ. Rév. Arch. 1927, 1, σ. 349 κ.ἑ.
17. M.P. Nilsson, Geschichte Griechischen Religion, I², σ. 380-81. Wiesner, σ. 189.
18. Swedish Cyprus Expedition, I, σ. 416 κ.ἑ., Wiesner, σ. 18 (ἀρ. 150), 67 καὶ 69.
19. ἔ.ἀ. σ. 69.

form der sonst über den Schachtgräbern mit seitlicher Grabkammer befindlichen kleinen Haufen von Erdaushub».

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα δεικνύουν, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρωίμων μεσοελλαδικῶν χρόνων, ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πρωτοελλαδικῶν («βασιλικοὶ τάφοι» Λευκάδος) κατεσκευάζετο ἐπὶ τοῦ τάφου τύμβος, ὁ ὁποῖος εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις ἦτο λίαν ἐπιβλητικὸς καὶ λόγῳ τῆς λιθίνης κρηπῖδος του θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἀληθῶς μνημειώδης (Λευκάδος, Μεσσηνίας). Ἀλλὰ ὁ τύμβος φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο τὸ μόνον εἶδος ἐπιταφίου μνημείου. Μολονότι τὰ ἴχνη ἁπλῶν κατασκευῶν τόσον παλαιῶν ἐποχῶν φυσικὸν εἶναι νὰ ἔχουν ἀφανισθῇ, τὰ ἀπομένοντα δὲ λείψανα σπανίως νὰ δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς ἀρχικῆς μορφῆς, ἐν τούτοις ὑπάρχουν μερικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπιτάφιαι κατασκευαὶ ἐσήμαινον τὴν θέσιν τάφου ἢ τάφων.

Εἰς τὴν Λέρναν ὁ J. L. Caskey [19α] ἀνέσκαψε πολλοὺς μεσοελλαδικοὺς τάφους. Εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν (Α 7) ἀνεῦρεν in situ λιθίνην στήλην (Πίν. 82α), ἐνῷ εἰς ἕτερον (Α 10) ὑποθέτει ὅτι δύο ὄρθιοι λίθοι πρέπει νὰ ἀπετέλουν τὸ «σῆμα» τοῦ τάφου.

Ἐπιταφίαν στήλην μεσοελλαδικῶν χρόνων ἀνεῦρον καὶ οἱ Γ. Μυλωνᾶς καὶ Ι. Τραυλὸς εἰς τὸ προϊστορικὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος. «Ἄνωθεν τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου «Θπ9» καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν ἀνεύρομεν ὑπόλειμμα «στήλης», ἀποδεικνύον τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐθίμου τῆς ἐπιθέσεως «σημάτων» κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς» [19β]. Αὗται εἶναι αἱ παλαιότεραι ἑλληνικαὶ ἐπιτάφιαι στῆλαι.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ πρωτοελλαδικοῦ ΙΙΙ συνοικισμοῦ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ Ἀττικῆς ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς ἀνέσκαψεν 22 τάφους [20]. «Ἕκαστος τάφος φαίνεται ὅτι κατεῖχε τμῆμα ἐδάφους, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀνῆκε, καὶ ὅτι αὐταὶ αἱ ἰδιαίτεραι περιοχαὶ ὡρίζοντο ὑπὸ λιθίνων ὁρίων· ἁπλῆ σειρὰ λίθων, τοποθετηθέντων παρ' ἀλλήλους, οἱ ὁποῖοι ἐνθυμίζουν τοὺς λιθίνους περιβόλους τῶν τάφων τοῦ Doerpfeld εἰς Λευκάδα. Τὸ λίθινον τοῦτο πλαίσιον ἦτο ἰδιαιτέρως ἐπιμελῶς κατεσκευασμένον (elaborated) εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τάφου 20. Φαίνεται, ὅτι εἰς τὰς διαχωρισθείσας αὐτὰς περιοχὰς ἐτοποθετοῦντο προσφοραί, τὰ κτερίσματα». Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις τὰ κτερίσματα εὑρέθησαν οὐχὶ ἐντὸς τῶν τάφων, ἀλλὰ ἐπ' αὐτῶν, εἰς τὴν ὑπὸ τῶν λίθων ὁριζομένην ἔκτασιν.

Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετηρήθη καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους. Εἰς τρεῖς ἀπὸ τοὺς 32 μεσοελλαδικοὺς τάφους, οἱ ὁποῖοι ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Blegen, ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα ἐκτὸς τοῦ τάφου [21]. Ὁ Blegen πιστεύει, ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ταῦτα εἶχον ἀποτεθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ δὲν εἶχον ἀπορριφθῇ ἐκεῖ δι' ἄλλους λόγους (σύλησιν τοῦ τάφου κλπ.). Ὁ Μυλωνᾶς, μολονότι ἀμφισβητεῖ ἐν μέρει τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρατηρήσεων τούτων [22], συμφωνεῖ γενικῶς καὶ δέχεται τὴν ἄποψιν τοῦ ἀνασκαφέως ὅτι «offerings were sometimes deposited above the Middle Helladic

19α. Hesperia, 23 (1954) σ. 14: «... a fifth (A 7) another infant burial resting on a pebble paving, was marked, by an upright slab of stone (Pl. 3, c)... Grave A 10... its place apparently marked by two upright slabs to the foot, contained the skeleton of a young person».

19β. Γ. Μυλωνᾶ-Ι. Τραυλοῦ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι, ΠΑΕ 1952, σ. 61-62, Εἰκ. 3.

20. G. Mylonas, Aghios Kosmas, σ. 66.

21. C.W. Blegen, Prosymna, σ. 31, 34, 37–38.

22. The cult of the dead in Helladic times, Studies presented to D.M. Robinson, I, σ. 80-81.

graves, after the burial, not merely within the cist itself». Τοῦτο δέ, διότι εἰς μίαν τῶν τριῶν περιπτώσεων αἱ παρατηρήσεις τοῦ Blegen εἶναι ἀπολύτως σαφεῖς καὶ δὲν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτησιν. Πρόκειται διὰ τὸν τάφον IV, τῆς ὁμάδος IV, περὶ τοῦ ὁποίου γράφει: «Above the slabs lay a mass of small stones and earth upon which were discovered 4 vases». Αἱ παρατηρήσεις μάλιστα τοῦ Blegen εἰς τοὺς τάφους τούτους ὡδήγησαν τοῦτον καὶ τὸν A.J.B. Wace [23] εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ σπάνις κτερισμάτων, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς τάφους, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ οὐχὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀπόθεσις μέρους τοὐλάχιστον τούτων ἀπετέλει γενικώτερον ἔθιμον [24].

Ὕπαρξις ἀγγείων ὑπὲρ τὸν τάφον παρετηρήθη προσφάτως καὶ εἰς λακκοειδῆ τάφον τῆς Λ έ ρ ν η ς, ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ J. L. Caskey. Ὁ ἀνασκαφεὺς ὑποθέτει, ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα τοῦ ἀγγείου ἀπερρίφθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τυμβωρύχων, ἀλλὰ ἡ παρατήρησις τοῦ ἰδίου, «ὅτι τὸ στρῶμα τοῦ ἐρυθροκαστάνου πηλοῦ, τὸ ὁποῖον κεῖται ἄθικτον ὑπὲρ τὸν τάφον, εἶναι δύσκολον νὰ ἑρμηνευθῇ μὲ οἱανδήποτε ὑπόθεσιν», μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὰ ἀγγεῖα εἶχον τοποθετηθῇ ἀρχικῶς ὑπὲρ τὸ στρῶμα τοῦτο καὶ ὅτι δὲν ἀπερρίφθησαν μετέπειτα ὑπὸ τυμβωρύχων. Τοῦτο δύναται νὰ σημαίνῃ, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ τάφου χῶρος ἐπροστατεύετο κατά τινα τρόπον, περικλειόμενος ἢ ἁπλῶς ὁριζόμενος [24α].

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην φαίνεται, ὅτι ἐνισχύουν τὰ δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀ σ ί ν η ς, ὅπου εἰς 4 ἐκ τῶν 103 μεσοελλαδικῶν τάφων ὁ Persson πιστεύει, ὅτι ἀνεῦρε ταφικοὺς λιθίνους περιβόλους-βωμούς, μολονότι εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἀνεῦρεν ἀγγεῖα παρ' αὐτούς [25]. Ὁ Μυλωνᾶς ἀμφισβητεῖ τὴν ὕπαρξιν τῶν «βωμῶν» τούτων, ὑποστηρίζων, ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ τάφων, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ διαστάσεις των (τοῦ ἑνὸς 0,90 ×0,50 μ., τῶν ἄλλων δὲν δίδονται ἀκριβεῖς διαστάσεις) δὲν διαφέρουν τῶν ἄλλων κανονικῶν τάφων [26].

Σαφέστερον εἶναι τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον προσφέρουν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Κ ο ρ ί ν θ ο υ [27]. Εἰς τὸ βόρειον νεκροταφεῖον παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Shear, ὅτι οὐδέποτε οἱ μεσοελλαδικοὶ τάφοι κεῖνται ὁ εἷς ὑπὲρ τὸν ἄλλον. Τοῦτο δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ, λέγει ὁ Shear, μόνον ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι «a marker of some sort appeared above ground in the respective areas». Καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀπεδείχθη, ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα· διότι ἀνευρέθη πράγματι λίθινος περίβολος μήκους 9,10 μ. καὶ πλάτους 4,25μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιεκλείοντο 5 τάφοι. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ ἀνασκαφέως δὲν ἐπιτρέπουν ν' ἀμφισβητήσωμεν τὸ γεγονός, «ὅτι ὁ περίβολος οὗτος ἦτο ὑπέργειος καὶ ἑπομένως

23. C. W. Blegen-A. J. B. Wace, Middle Helladic Tombs, Symbolae Osloenses, 9 (1930) σ. 28.

24. ἔ.ἀ. σ. 33-34.

24α. Excavations at Lerna 1954, Hesperia, 24 (1955) σ. 33.

25. O. Frödin–A.W. Persson, Asine, Results of the Swedish excavations 1922-1930, σ. 347 (A. Persson): I consider them tomb-altars and combine them with the following notes on tomb 29 (= τάφος ἐκτὸς τῶν 4, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὁ 14, 21, 59 καὶ 63). «In the south west, above the tomb, an accumulation of rather small rough stones on a bed of coarse gravel, which also extends to the eastern side of the tomb. When the stones and gravel had been removed remains of charcoal were found, and also in the 8cm thick layer of soil above the cover-slabs». In this case also no traces of surrounding walls were found, and, consequently, the idea of a hearth and flooring is out of the question». Καὶ συγκρίνει μὲ τὸν τάφο XIII τῆς Ἀφίδνης.

26. Mylonas, The cult of the dead, σ. 76–78.

27. T. L. Shear, AJA 33 (1929) σ. 538.

ἀπετέλει οὐχὶ ἁπλῶς «σῆμα» τῶν ὑπ' αὐτὸν τάφων, ἀλλ' ἀληθὲς «τέμενος»[28]. Πράγματι οἱ λίθοι τοῦ περιβόλου, ὕψους 0,75 μ., εὑρέθησαν εἰς βάθος 0,50 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ οἱ τάφοι εἰς βάθος 2,60 μ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔχομεν κατασκευὴν ταφικὴν ἀξιόλογον, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀπετέλει ἐξαίρεσιν καὶ μεμονωμένον παράδειγμα. Ἡ ὕπαρξις καὶ ἑνὸς ἔστω παραδείγματος ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ὅμοια, ἀφανισθέντα μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἢ καὶ μὴ ἀποκαλυφθέντα εἰσέτι. Ἄλλωστε, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι φυσικὸν τοιαύτης μορφῆς λείψανα νὰ διακρίνωνται δυσκόλως καὶ νὰ ἐπιδέχωνται ἀμφισβήτησιν ὡς πρὸς τὴν σημασίαν των.

Τοῦτο συμβαίνει μὲ τὸ σημαντικώτερον, ἴσως, παράδειγμα ταφικοῦ περιβόλου, τὸ ὁποῖον ἔχομεν ἀπὸ τοὺς προμυκηναϊκοὺς χρόνους ἐκτὸς τῶν Μυκηνῶν. Πρόκειται περὶ τοῦ εἰς Μ ά λ θ ι τῆς Μ ε σ σ η ν ί α ς ἀνευρεθέντος ὑπὸ τῆς Σουηδικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία ἀνέσκαψε τὸν σπουδαῖον τοῦτον προϊστορικὸν συνοικισμόν[29]. Ἐσωτερικῶς τῆς κυρίας πύλης, τῆς νοτίας δηλαδή, καὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου, εὑρέθη ἡμικυκλικὴ κατασκευή, ἀποτελουμένη ἀπὸ διπλῆν σειρὰν λίθων, περικλείουσα τρεῖς τάφους τῶν τελευταίων χρόνων τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς. Πλησίον τοῦ περιβόλου τούτου ὑπῆρχον δύο δωμάτια, χωριζόμενα μεταξύ των διὰ μεσοτοίχου· πλησίον τούτου εὑρέθησαν καὶ εἰς τοὺς δύο χώρους ἀνὰ εἷς λίθος τετράγωνος ἐπὶ στρώματος τέφρας· τοὺς λίθους τούτους οἱ ἀνασκαφεῖς θεωροῦν τραπέζας προσφορῶν. Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῶν λίθων ἀπόστασιν, περὶ τὸ μέσον τῶν χώρων, εὑρέθησαν ἀνὰ μία λιθίνη βάσις ξυλίνου κίονος. Οἱ ἀνασκαφεῖς πιστεύουν, ὅτι οἱ χῶροι οὗτοι σχετίζονται πρὸς τὸν κυκλικὸν ταφικὸν περίβολον καὶ ἐχρησίμευον εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν. Οὕτω ἑρμηνεύουν τὸν σωρὸν τῆς τέφρας καὶ τὰ πολλὰ ὅμοια ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὗρον εἰς τοὺς χώρους τούτους.

Ὅλας αὐτὰς τὰς παρατηρήσεις ἠμφισβήτησεν ὁ Μυλωνᾶς εἰς τὴν μελέτην του περὶ τῆς «λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τοὺς ἑλλαδικοὺς χρόνους»[30]. Ὄχι μόνον ἀπορρίπτει τὴν ὑπὸ τοῦ Valmin δοθεῖσαν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς δύο χώρους, ἀλλὰ ἀρνεῖται καὶ τὸν ταφικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἡμικυκλικοῦ περιβόλου, θεωρῶν τοῦτον ἁπλῶς τμῆμα τοῦ μεσοελλαδικοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον διῆλθεν ὑπεράνω τῶν προγενεστέρων τάφων καὶ κατέστρεψεν ἐν μέρει αὐτούς. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρά, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀγνοηθοῦν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως αἱ ἀπόψεις τῶν ἀνασκαφέων δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν. Τοῦτο μᾶς ὑποχρεώνει, ἀτυχῶς, ν' ἀναφέρωμεν μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως τὸ πρωιμώτατον τοῦτο παράδειγμα ταφικοῦ περιβόλου καὶ ν' ἀναζητήσωμεν σαφέστερα λείψανα, διὰ νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ εἰκόνα τοιούτου ταφικοῦ μνημείου τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων.

Τὰ λείψανα ταῦτα ὑπάρχουν πράγματι καὶ μάλιστα εἰς τὴν πλέον μνημειακὴν μορφήν. Πρόκειται διὰ τοὺς δύο ταφικοὺς περιβόλους τῶν Μ υ κ η ν ῶ ν, τὸν ἐσωτερικὸν (Α) καὶ τὸν ἐξωτερικὸν (Β). Ὁ περίβολος Α[31] ἀποτελεῖ πράγματι λαμπρὰν μνημειακὴν κατασκευήν, μὲ τὴν διπλῆν σειρὰν τῶν ὀρθίων πλακῶν, καλυπτομένων ὑπὸ ὁριζοντίων

28. Ὁ Shear γράφει χαρακτηριστικῶς «... the wall was evidently a superficial boundary to delimit presumably a specific family lot».

29. M.N. Valmin, The Swedish Messenia Expedition, I., Malthi–Dorion. Prehistoric Acropolis in Western Messenia, σ. 186-207 καὶ σ. 18-19.

30. Mylonas, The cult of the dead, σ. 69-76.

31. G. Mylonas, Ancient Mycenae, σ. 103.

ὁμοίων πλακῶν οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζεται κυκλικὸς τοῖχος πάχους 1,35 μ. καὶ ὕψους 0,92-1,52 μ., περικλείων χῶρον διαμέτρου 27,50 μ. (Πίν. 82β). Εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ περιβόλου ὑπῆρχεν ἄνοιγμα πλάτους 2,50 μ. καὶ μήκους 3,63 μ., διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήρχετό τις εἰς τὸν ταφικὸν τοῦτον χῶρον, ὁ ὁποῖος περιεῖχε τοὺς 6 μεγάλους λακκοειδεῖς τάφους. Οἱ τάφοι οὗτοι χρονολογοῦνται εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς Ὑστερεοελλαδικῆς ἐποχῆς (1580-1500 π.Χ.). Καὶ μολονότι ἡ κρατοῦσα γνώμη τῶν ἀρχαιολόγων εἶναι, ὅτι ὁ κυκλικὸς περίβολος κατεσκευάσθη εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν, συγχρόνως μὲ τὴν πύλην τῶν Λεόντων καὶ τὸ νοτίως ταύτης τεῖχος[32], ἐν τούτοις πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι καὶ ἀρχικῶς ὁ χῶρος τῶν τάφων ὡρίζετο ὑπὸ κυκλικοῦ περιβόλου, διαφόρου ὅμως κατασκευῆς[33]. Τοῦ ἀρχικοῦ περιβόλου λείψανον φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ κάθετος τοῖχος, ὁ εὑρεθεὶς ὑπὸ τὸν νεώτερον περίβολον, εἰς τὰ δυτικὰ τούτου, ὡς ἤδη ὁ Τσούντας εἶχεν ὑποθέσει[34]. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει ὁ Β περίβολος, ὁ ὁποῖος εἶναι σύγχρονος τῶν ἐντὸς αὐτοῦ περικλειομένων τάφων, χρονολογουμένων εἰς τοὺς τελευταίους μεσοελλαδικοὺς χρόνους καί τινων εἰς τοὺς πρώτους ὑστεροελλαδικούς[35]. Τοῦ δευτέρου περιβόλου τὸ μεγαλύτερον μέρος ἔχει καταστραφῆ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, τὰ διασωθέντα ὅμως τμήματα ἐπιτρέπουν τὸν ὑπολογισμὸν τῆς διαμέτρου του (28 μ. περίπου)[36] καὶ δίδουν σαφῆ ἰδέαν τῆς κατασκευῆς του. «Τὸ μεγαλύτερον σῳζόμενον ὕψος εἶναι 0,85 μ... Τὰ θεμέλια αὐτοῦ, στηριζόμενα ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἀποτελοῦνται ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων ἐξ ἀσβεστίτου, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουν πλάτος 0,60 - 0,80 μ. καὶ ὕψος 0,80 μ. περίπου. Δύο παράλληλοι σειραὶ τοιούτων λίθων ἀποτελοῦν τὸ πάχος τοῦ τοίχου, τὰ διάμεσα πληροῦνται διὰ πηλοῦ καὶ μικροτέρων λίθων, τῶν πλατυτέρων ἐπιφανειῶν αὐτῶν (προφανῶς τῶν μεγάλων ἀργῶν λίθων) τιθεμένων κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἢ ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τὸ μέτωπον τοῦ τοίχου»[37].

32. Mylonas, ἔ.ἀ. σ. 114 κ.ἑ. Wace, Mycenae, σ. 62. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Wace ἐδέχετο, ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐγένετο περὶ τὰ μέσα τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος (1350-1330), ὁ Μυλωνᾶς ὑπεστήριξεν, ὅτι δὲν δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν πρὸ τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος (Βλ. ἀντίθετον γνώμην εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ Matz, Gnomon, 30 (1958) σ. 321-328. Ἀλλὰ πρβλ. καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν τοῦ Γ. Μυλωνᾶ εἰς Μυκήνας εἰς Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959, σ. 96). Πρβλ. καὶ Wace-Stubbings, BSA 49 (1954) σ. 246-247. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἠμφεσβήτησε τελευταίως ὁ Μαρινᾶτος (Περὶ τοὺς νέους βασιλικοὺς τάφους, Γέρας Α. Κεραμοπούλλου σ. 78-79), ὑποστηρίξας, ὅτι ὁ περίβολος εἶναι σύγχρονος πρὸς τοὺς τάφους. Ἐκ τῶν κυρίων ἐπιχειρημάτων τοῦ Μαρινάτου εἶναι, ὅτι τὸ εἶδος τοῦ λίθου τῶν πλακῶν τοῦ περιβόλου, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τῶν στηλῶν, δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Μυκηνῶν, ἀλλὰ μετεφέρθη ἀπὸ τὰς Κλεωνὰς τῆς περιοχῆς Κορίνθου. Καὶ ὁ Μυλωνᾶς πιστεύει, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐνισχύθη ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν στηλῶν τοῦ νέου περιβόλου. Διερωτᾶται μόνον: «is it not possible to suppose that in Mycenae too and in strata deep below the soil shelly sandstone is to be found?» Ἀλλὰ ἤδη ὁ K. Müller (JdI 30 (1915) σ. 288) ἔγραφε: Die Brüche sind keineswegs unbekannt, wie Reichel und Perrot meinten; das Gestein lagert vielmehr «in einzelnen Schichten mitten zwieschen den Kalkkonglomeraten und Sandsteinen der Stadthügel» (Lepsius, Marmorstudien, 125). Wir haben es also ohne Zweifel mit einheimischen Arbeiten zu tun».

33. Mylonas, ἔ.ἀ. σ. 118.

34. Τσούντας, Μυκῆναι καὶ Μυκ. πολιτισμὸς σ. 107. Γ. Μυλωνᾶς, Τὸ Ἔργον 1961, σ. 155-56.

35. Mylonas, ἔ.ἀ. σ. 175. Μαρινᾶτος, Γέρας Κεραμοπούλλου, σ. 82. Παπαδημητρίου, ΠΑΕ 1952, σ. 431-32.

36. Mylonas, ἔ.ἀ. σ. 130. Ὁ Παπαδημητρίου (ΠΑΕ, 1952, σ. 431) δίδει τὰ ἑξῆς στοιχεῖα: Ἐσωτερικὴ διάμετρος, 27 μ. περίπου. Ἀνάπτυγμα σῳζομένου τόξου, 16,25μ. καὶ χορδὴ τούτου 15μ.

37. Παπαδημητρίου, ΠΑΕ 1952, σ. 431.

Εἶναι προφανὴς ὁ μνημειώδης χαρακτὴρ καὶ τῶν δύο περιβόλων[38], ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ἱερότητα καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον διὰ τοὺς Μυκηναίους οἱ ἐντὸς τούτων τάφοι. Ἀλλὰ οἱ περίβολοι οὗτοι δὲν ἦσαν τὸ μόνον ὑπέργειον μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκόσμει τοὺς τάφους. Εἶχε παλαιότερον ὑποτεθῆ [39], ὅτι ὁ περίβολος Α ἀπετέλει τὴν κρηπῖδα τύμβου καλύπτοντος πάντας τοὺς τάφους, ἀλλὰ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται, ὅτι δὲν εὐσταθεῖ. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περιβόλου Β ἔδειξεν, ὅτι τύμβος ἐσχηματίζετο ὑπεράνω ἑκάστου τάφου· τοῦτο παρετηρήθη σαφῶς εἰς τοὺς τάφους Ζ, Η καὶ ἰδίως εἰς τὸν Ν, ὅπου μάλιστα ἐσώθη καὶ τμῆμα τῆς λιθίνης κρηπῖδος του, ἡ ὁποία ὥριζε τὴν περίμετρον αὐτοῦ [40]. Θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ὁ τύμβος ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα πολλῶν μυκηναϊκῶν τάφων, ἀκόμη καὶ τῶν θολωτῶν. Ἀλλὰ προηγουμένως πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν τάφων τῶν δύο περιβόλων· διότι οἱ «βασιλικοὶ τάφοι» τῶν Μυκηνῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τόσην φροντίδα κατεσκευάσθησαν καὶ περιωρίσθησαν διὰ μνημειακοῦ περιβόλου, ἐκτὸς τοῦ ἐπ' αὐτῶν τύμβου εἶχον καὶ ἐπιτυμβίαν στήλην ἢ στήλας. Τοῦτο ἦτο γνωστὸν διὰ τοὺς τάφους τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου, ἐπεβεβαιώθη δὲ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ δευτέρου, ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Αἱ στῆλαι αὗται εἶναι ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας ἑλληνικὰς ἐπιταφίας στήλας, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν in situ. Αἱ τοῦ δευτέρου μάλιστα περιβόλου ἀναβιβάζουν τὴν χρονολογίαν τῶν στηλῶν εἰς τοὺς τελευταίους μεσοελλαδικοὺς χρόνους, ὥστε πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σύγχρονοι περίπου πρὸς τὰς ἐπιταφίας στήλας, αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν, in situ ἐπίσης, ὑπεράνω τοῦ μεσοελλαδικοῦ τάφου τῆς Ἐλευσῖνος «Θπ9», καὶ τῶν τάφων Α7 καὶ Α10 τῆς Λέρνης, καὶ αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπετέλουν ἄλλως τὰ ἀρχαιότατα παραδείγματα [41].

Τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ χαρακτηριστικωτέρου ἐπιταφίου μνημείου, τῆς στήλης, δικαιολογεῖ καὶ ἐπιβάλλει ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν λόγον, μολονότι πολλάκις ἐγένετο περὶ αὐτῶν (τοῦ Α περιβόλου) συζήτησις ὑπὸ πολλῶν ἀρχαιολόγων.

Αἱ στῆλαι τῶν Μυκηνῶν εἶναι δύο εἰδῶν : 1) μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν καὶ 2) ἁπλαῖ πλάκες. Τοῦ πρώτου εἴδους ἐσώθησαν : α) 11 κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καλῶς διατηρούμεναι καὶ 12 τεμάχια, μὴ ἀνήκοντα εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀνωτέρω 11, ἐντὸς ἢ πλησίον τοῦ Α περιβόλου, β) 2 εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς κάτω πόλεως, καὶ γ) 2 εἰς τὸν Β περίβολον.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν στηλῶν τῶν δύο περιβόλων ἔχομεν ἀρκετὰ ἀσφαλῆ στοιχεῖα. Εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ στῆλαι τοῦ Β περιβόλου εἶναι σύγχρονοι μὲ τοὺς τάφους, ἀνήκουν ἑπομένως εἰς τὸ τέλος τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου. Αἱ στῆλαι ὅμως τοῦ Α περιβόλου δὲν εὑρέθησαν ὅλαι ἐπὶ τῶν τάφων οὔτε ὅλαι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον. Ἐπὶ πλέον, ἐνῷ οἱ τάφοι χρονολογοῦνται εἰς τὴν πρώτην ὑστεροελλαδικὴν περίοδον, τὴν 16ην δηλαδὴ ἑκατονταετίαν [42], ὁ περίβολος χρονολογεῖται εἰς τὴν 14ην ἢ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν

38. Ὀρθῶς ὁ Παπαδημητρίου ἔγραφε (ἔ.ἀ.) : «Τὸ μέγα τοῦτο πάχος τοῦ τοίχου ὑποδεικνύει, ὡς νομίζω, τὸν μνημειώδη χαρακτῆρα τοῦ περιβόλου». Καὶ ὁ Matz (Gnomon, 30 (1958) σ. 326-27 «...ist der monumentale Charakter der Grabarchitektur schon bei den Schachtgräbern, namentlich aber bei den Kuppelgräbern, natürlich nicht ohne sakrale Note».

39. Τσούντας, Mycenaean Age, σ. 106-108.

40. Mylonas, ἔ.ἀ. σ. 148, 168. Παπαδημητρίου ἔ.ἀ. σ. 464-5, ΠΑΕ 1953, σ. 224-5. Λίθινος περίβολος διαμ. 7,50 μ. ἐσημειώθη καὶ ὑπεράνω μυκηναϊκοῦ τάφου τῆς Ἐλευσῖνος (ΠΑΕ 1952, σ. 66).

41. Γ. Μυλωνᾶ-Ἰ. Τραυλοῦ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι, ΠΑΕ 1952 σ.61-62. Hesperia 23 (1954) σ.14.

42. Wace, BSA 25 (1921/23) σ. 119, Mycenae, σ. 62.

13ην[43]. Εἶναι ἑπομένως δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αἱ στῆλαι εἶχον τοποθετηθῆ ἀρχικῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τῶν τάφων καὶ ὅτι ἀργότερον, ὅτε ἐγένετο ἡ νέα διαρρύθμισις τοῦ περιβόλου, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχικήν των θέσιν καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ νέον, ὑψωθὲν κατὰ πολύ, ἐπίπεδον [44]. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐθεμελιοῦτο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἀκόσμητοι στῆλαι καὶ κυκλικὸς ταφικὸς βωμὸς εἶχον εὑρεθῆ πολὺ βαθύτερον τῶν γλυπτῶν στηλῶν, εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον τῆς ἐπιφανείας τοῦ νεκροταφείου [45], ἐνίσχυσεν ἡ ἀνεύρεσις τῶν στηλῶν τοῦ δευτέρου περιβόλου.

Εἴμεθα λοιπὸν βέβαιοι, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ὑστεροελλαδικῆς (μυκηναϊκῆς) ἐποχῆς ἐξηκολούθησεν ἡ συνήθεια τῆς τοποθετήσεως ἐπὶ τοῦ τάφου στήλης, ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν, διὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ὁποίας ἔχομεν συγκεκριμένα παραδείγματα. Γνωρίζομεν ἀκόμη, ὅτι κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετίαν οἱ Μυκηναῖοι ἐθεώρησαν ὑποχρέωσίν των κατὰ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ πρώτου ταφικοῦ περιβόλου νὰ στήσουν ἐκ νέου τὰς παλαιὰς στήλας ὑπὲρ τὸ ἀνυψωθὲν ἔδαφος. Ἀλλὰ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα : ἡ πρᾶξις αὕτη δεικνύει, ὅτι ἐξηκολούθησεν ἡ συνήθεια, καὶ οἱ ἀπόγονοι εἶχον συνείδησιν τῆς σημασίας τῆς ἐπιταφίου στήλης ἢ ἡ ἐπανατοποθέτησις σημαίνει ἁπλῶς σεβασμὸν πρὸς παλαιά, ἱερὰ τρόπον τινά, μνημεῖα καὶ εἰδικὴν φροντίδα διὰ τοὺς τάφους τῶν παλαιῶν βασιλέων ; Τὴν δευτέραν ταύτην ἄποψιν δὲν ἐνισχύει τὸ γεγονὸς τῆς κατασκευῆς τοῦ νέου λαμπροῦ περιβόλου καὶ τῆς ἰδιαιτέρας μερίμνης, ἡ ὁποία φαίνεται, ὅτι ἐπεδείχθη διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ χώρου ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ; Ἡ ἰδιαιτέρα μέριμνα, ἡ ἐπιδειχθεῖσα διὰ τὸν πρῶτον περίβολον εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα δίδει ἡ ὑπὸ τοῦ Τσούντα ἀνευρεθεῖσα γραπτὴ στήλη (Πίν. 84 γ-δ), ἡ ὁποία χρονολογεῖται, βάσει τῆς παραστάσεώς της, εἰς τὴν YE IIIc περίοδον ὑπὸ τοῦ Furumark[46] (περὶ τὸ 1200 π.Χ.). Οὕτω κατέχομεν δύο ἀσφαλῆ καὶ ἀναμφίλεκτα χρονικὰ ὅρια διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπιταφίων μυκηναϊκῶν στηλῶν. Κατὰ σύμπτωσιν μάλιστα ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὴν διὰ τὴν ἔρευναν τὰ ὅρια ταῦτα κατέχουν τὰ δύο ἄκρα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι στῆλαι ἐστήνοντο μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ὅτι μετὰ ταῦτα τὸ ἔθιμον ἔπαυσε ἰσχῦον, καὶ μόνον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπανίσχυσε, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Τοιαύτη σκέψις θὰ ἦτο ἐντελῶς παράλογος. Τὸ πιθανώτερον — βέβαιον σχεδὸν — εἶναι, ὅτι εἰς ὅλους τοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους (τοὺς λακκοειδεῖς καὶ κιβωτιοσχήμους τοὐλάχιστον) ὑπῆρχε στήλη. Ὅτι δὲν ἐσώθησαν περισσότεραι τοιαῦται στῆλαι δὲν εἶναι δυσεξήγητον. Εὑρισκόμεναι ἐπὶ τόσους αἰῶνας ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους, εὔκολον ἦτο νὰ μετακινηθοῦν, νὰ καταστραφοῦν ἢ ἀκόμη νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐκ νέου, ἐπεξειργασμέναι μάλιστα ὡς ἦσαν καὶ ἕτοιμαι διὰ τὴν ἐξυ-

43. Wace, BSA 25 (1921/23) σ. 122, Mycenae, σ. 62. Mylonas, Ancient Mycenae, σ. 114 κ.ἑ.

44. Wace, BSA 25 (1921/23) σ. 121. Heurtley, BSA 25 (1921/23) σ. 138. Müller, JdI 30 (1915) σ. 286–294.

45. Karo, Schachtgräber, σ. 10 (καὶ Εἰκ. 1), σ. 333. Wace, BSA 25 (1921/3) σ. 112-3, Mycenae, σ. 61.

46. Τσούντας, ΑΕ 1896, σ. 1-22, Πίν. I. Furumark, Myc. Pottery, σ. 453: «As shown by Rodenwaldt (Tiryns, II, 186 ff) it (this stele) must be regarded as the work of a vase-painter, and it is even probable that the warrior vase and the stele were painted by the same master». Πρβλ. σ. 449-50, τοῦ ἰδίου, Chronology, σ. 115. Τὸ ἀγγεῖον τῶν πολεμιστῶν : Σπ. Μαρινάτου—M. Hirmer, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Εἰκ. 232-33.

πηρέτησιν οἰκοδομικῶν ἀναγκῶν [47]. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ νεώτερα παραδείγματα τοῦ Θεμιστοκλείου ἢ καὶ τοῦ Βαλεριανείου τείχους τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου «πολλαί τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν», ἀρκετοὶ τῶν ὁποίων ἀφῃρέθησαν ἀπὸ μνημεῖα σύγχρονα σχεδὸν πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους. Ἀλλὰ ἔχομεν ἐν προκειμένῳ ἄμεσον καὶ συγκεκριμένην ἀπόδειξιν τοιαύτης δευτέρας χρήσεως. Ταύτην προσφέρουν αἱ τρεῖς στῆλαι αἱ ἀνευρεθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Τσούντα εἰς τάφους τῆς κάτω πόλεως [48].

Ἐν καταλήξει λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἡ στήλη ἀπετέλει τυπικὸν ἐπιτάφιον μνημεῖον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Μένει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν μορφὴν τοῦ μνημείου τούτου. Ἀτυχῶς, οὐδεμία στήλη εἶναι ἀπολύτως ἀκεραία· ἐν τούτοις εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ καὶ ἀσφαλῆ εἰκόνα περὶ τῆς μορφῆς των.

Ὅλαι αἱ στῆλαι εἶχον σχῆμα ὀρθογώνιον, τὸ ὕψος δὲ κατὰ κανόνα ἦτο ἀρκετὰ μεγαλύτερον τοῦ πλάτους [49]. Εἰς ὅλας τὰς στήλας, τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀσφαλῆ μέτρα, παρατηρεῖται μείωσις πρὸς τὰ ἄνω [49α]. Τοῦτο προσδίδει εἰς αὐτὰς τεκτονικὴν στερεότητα, ἐν συναρτήσει δὲ πρὸς τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθέτου ἄξονος τονίζει τὴν πρὸς τὰ ἄνω τάσιν αὐτῶν. Τὴν τάσιν ταύτην ἐπιτείνει καὶ μετατρέπει εἰς ἀληθῆ κίνησιν ἡ γλυπτὴ διακόσμησις τῶν στηλῶν, ἀποτελουμένη ἐκ σπειροειδῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα πλαισιώνουν κατὰ τὰς δύο πλαγίας πλευρὰς τὴν κεντρικὴν παράστασιν (ὅταν ὑπάρχῃ). Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ ὑψηλὴ καλλιτεχνικὴ συνείδησις, γνῶσις καὶ αἴσθησις, ἡ ὁποία ὑπαγορεύει τὴν διάταξιν τῶν γεωμετρικῶν τούτων κοσμημάτων. Εἰς τὴν βάσιν ὁριζόντια πλαίσια δημιουργοῦν τὸ βάθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ στηθῇ ἡ ὑπόλοιπος στήλη [50]. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ σχηματίζονται ταινίαι μὲ φορὰν πρὸς τὰ ἄνω [51]· αἱ ταινίαι αὐταί, ἰσοπλατεῖς πάντοτε, περιβάλλουν ἑκατέρωθεν τὴν κεντρικὴν ζώνην, ἡ ὁποία εἴτε ἔχει τὸ αὐτὸ πλάτος [52] εἴτε εὑρίσκεται εἰς ρυθμικὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰς διαστάσεις τῶν πλαγίων ταινιῶν [53]. Τὰ κοσμήματα τῶν ταινιῶν τούτων ἔχουν πάντοτε φορὰν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ αἱ σπεῖραι συνδέονται μεταξύ των μὲ κάθετον ἢ λοξὴν ἐκβλάστησιν. Τὴν αὐτὴν φορὰν ἀκολουθεῖ ὁ μαίανδρος τῆς στήλης VIII καὶ αἱ κυματοειδεῖς ταινίαι τῆς στήλης 1430 (Πίν. 84 β). Ἡ εἰκὼν τῆς ἀρτίας διακοσμητικῆς ἀντιλήψεως χαρακτηριστικῶς παρουσιάζεται εἰς τὴν στήλην 1431, εἰς τὸ ἄνω τμῆμα τῆς ὁποίας καταλήγει ἡ κίνησις τῶν πλαγίων ἀνερχομένων ταινιῶν, μετατρεπομένη, διὰ τῆς ὁριζοντίας συνδέσεως τῶν σπειρῶν, εἰς ὁριζοντίαν, οὕτως ὥστε κλείεται εἰς αὐταρκες σχῆμα τὸ σύνολον τῆς στήλης.

Εἰς τὸ μέσον τῆς στήλης, ὅταν ὑπάρχῃ παράστασις, εἰκονίζεται ἅρμα μὲ ἀναβά-

47. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀνεύρεσις τοῦ δευτέρου περιβόλου δεικνύει, ὅτι πάντοτε πρέπει νὰ προσδοκῶμεν νέα εὑρήματα.

48. ΑΕ 1888, σ. 127-8 καὶ εἰκ. 4, 4α. ΑΕ 1896, σ. 4, Πίν. Ι.

49. Μόνον ἡ στήλη τοῦ τάφου Α τοῦ δευτέρου περιβόλου ἔχει πλάτος μεγαλύτερον τοῦ ὕψους.

49α. Ὁ Τσούντας (Μυκῆναι σ. 103) καὶ ὁ Karo (Schachtgräber σ. 172) ἀναφέρουν ὅτι μία τῶν ἀκοσμήτων στηλῶν ἀπέληγεν ἄνω εἰς ἀετωματικήν πως μορφήν. Τοῦτο ὅμως παραμένει μοναδικὸν παράδειγμα. Πρβλ. παρὰ ταῦτα BSA 49 (1954) σ. 258 (Desborough).

50. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἡ στήλη 1427. Πρβλ. καὶ τὰς 1428 καὶ 1429.

51. Βλ. στήλας 1427, 1430, 1431 καὶ εἰς τὰ ἀποτμήματα τῶν στηλῶν VII καὶ VIII.

52. Στήλη 1430.

53. Στῆλαι 1431, 1427 καὶ III.

την (1428) (Πίν. 83α, β) ἢ μόνον παράστασις ζώων (1431) (Πίν. 84α) ἢ σκηνὴ ἀνθρώπων καὶ ζώων (στῆλαι τάφου Α καὶ Γ τοῦ δευτέρου περιβόλου). Καὶ εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας εἶναι ἔκδηλος ἡ διακοσμητικὴ πρόθεσις τοῦ τεχνίτου, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλῶς πῶς θὰ ἐντάξῃ τὰς μορφὰς ἐντὸς τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον διαθέτει ἢ ἀντιστρόφως πῶς θὰ δημιουργήσῃ τὸν ἀπαιτούμενον χῶρον διὰ τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας θέλει νὰ εἰκονίσῃ. Εἰς τὴν περίπτωσιν δηλαδὴ καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ εἰκονίσῃ ἅρμα, ὤφειλε νὰ δημιουργήσῃ χῶρον μὲ πλάτος μεγαλύτερον τοῦ ὕψους· διαιρεῖ λοιπὸν τὴν στήλην εἰς συμμετρικὰ μεταξύ των ὁριζόντια τμήματα, διακοσμῶν ταῦτα οὕτως ὥστε νὰ ἐξαίρεται ἡ κυρία παράστασις.

Πειστικὸν δεῖγμα τῆς εὐαισθησίας τοῦ τεχνίτου πρὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος προσφέρεται πρὸς διακόσμησιν καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς τεκτονικῆς λειτουργίας τόσον αὐτοῦ, ὅσον καὶ τῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ τὸν πληρώσουν, παρέχει, νομίζομεν, ἡ στήλη 1431 μὲ τὴν παράστασιν τῶν τριῶν καλπαζόντων ἵππων. Ὁ κεντρικὸς χῶρος, ὅπου ἡ παράστασις, εἶναι στενὸς καὶ ὑψηλός, μὲ σαφῆ δηλαδὴ τάσιν πρὸς τὰ ἄνω. Ἀλλὰ ὁ καλπασμὸς τῶν ζώων θὰ ἐδημιούργει σφοδρὰν ὁριζοντίαν κίνησιν, ἀντίθετον ἀκριβῶς πρὸς αὐτὴν τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον θὰ κατέστρεφε μὲ τοιαύτην διάσπασιν. Εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο δίδεται λύσις ἁπλῆ καὶ πειστική· οἱ ἵπποι εἰκονίζονται μὲ φορὰν λοξὴν πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζοντες γωνίαν 45^0 πρὸς τὴν ὁριζοντίαν γραμμὴν τῆς βάσεως, μετέχοντες οὕτω τῆς πρὸς τὰ ἄνω κινήσεως τοῦ χώρου, ἀλλὰ διατηροῦντες συγχρόνως τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὁριζοντίας κινήσεως.

Ἄλλη εὐκαιρία μᾶς ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν πολλάκις χρησιμοποιηθεῖσαν ἔκφρασιν horror vacui [54]. Ἐτονίσαμεν ἐκεῖ, ὅτι μολονότι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ ἀκριβῆ περιγραφὴν ἢ καταγραφὴν τῆς στάσεως τοῦ τεχνίτου, ὑποδηλώνει ὅμως τὴν διάθεσιν τούτου νὰ κοσμήσῃ ὅσον δύναται καλύτερον τὴν ἄλλως ἀδρανῆ ἐπιφάνειαν τοῦ μνημείου. Ἡ διάθεσις αὕτη γίνεται ἔκδηλος εἰς ἔργα τέχνης ὡς τὰ ὑπὸ συζήτησιν. Χαρακτηριστικώτατον δεῖγμα ἀποτελεῖ ἡ στήλη 1428 (Πίν. 83α). Εἰς τὸν ὀλίγον χῶρον, ὁ ὁποῖος ἀπομένει κενὸς ὄπισθεν τοῦ ἀνδρός, τοποθετεῖται μία σπεῖρα μὲ κάθετον ἐκβλάστησιν. Εἰς τὸν κενὸν χῶρον κάτωθι τοῦ ἅρματος ὁ τεχνίτης, πιεζόμενος ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀνάγκην, λησμονεῖ τὴν γεωμετρικὴν κανονικότητα τοῦ κοσμήματος καὶ μεγαλώνει τὰς σπείρας, εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ἡ κυρία παράστασις ἀφήνει μεγαλύτερον κενόν, ἐνῷ ἐλαττώνει αὐτάς, ὅπου ἡ κυρία μορφὴ καλύπτει μεγαλυτέραν ἐπιφάνειαν. Ἡ αὐξομείωσις αὕτη τοῦ μεγέθους τῶν σπειρῶν οὐδεμίαν τάξιν ἀκολουθεῖ, οὔτε ἀποκτᾷ κατ' οὐδένα τρόπον σύμμετρον ρυθμόν, ἀλλ' ἁπλῶς ἀκολουθεῖ τὰς ἀνάγκας πληρώσεως τοῦ κενοῦ χώρου.

Αἱ στῆλαι τοῦ πρώτου περιβόλου ἐστηρίζοντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐκτὸς τῆς στήλης τοῦ τάφου ΙΙΙ, ἡ ὁποία εἶχε «στερεωθῆ δι' ὁριζοντίων πλακῶν» [55]. Ἀντιθέτως αἱ εἰς τὸν δεύτερον περίβολον εὑρεθεῖσαι στῆλαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ βάσεων, μία τῶν ὁποίων προέρχεται ἐκ παλαιοτέρας στήλης, μὲ ἀνάγλυφον μάλιστα διακόσμησιν [56]. Ἡ διαφορὰ ὀφείλεται ἴσως εἰς τὰς διαρρυθμίσεις τοῦ 14ου αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς

54. Μαν. Ἀνδρόνικου, Horror vacui ἢ ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος, ΑΔ 16 (1960) σ. 46-49.

55. Mylonas, Ancient Mycenae, σ. 111. Schliemann, Mykenae, σ. 188.

56. Τὸ πρόβλημα τῆς δευτέρας ταύτης χρήσεως δὲν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα. Γενικῶς δὲν δυνάμεθα ν' ἀσχοληθῶμεν λεπτομερέστερον μὲ τὰ εὑρήματα τοῦ δευτέρου περιβόλου, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὴν ὁριστικὴν των δημοσίευσιν.

τὸν ἐσωτερικὸν περίβολον. Διότι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὑπολείμματα βάσεων στηλῶν, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἦσαν κατὰ χώραν [57].

Ἀπομένει νὰ καθορίσωμεν τὴν σημασίαν τῆς στήλης ὡς ἐπιταφίου μνημείου. Ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος εἶναι ἡ ἀνάλυσις τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα προσφέρουν αὐτὰ ταῦτα τὰ μνημεῖα. Ἐξετάζοντες ταῦτα βλέπομεν: 1) ὅτι ἔχομεν δύο εἰδῶν στήλας: τὰς φερούσας γλυπτὴν κόσμησιν καὶ τὰς ἀκοσμήτους. Τὸ ἄμεσον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες εἶναι ἡ στήλη καὶ οὐχὶ ἡ παράστασις. 2) Ὅτι αἱ ἀνάγλυπτοι στῆλαι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: α) εἰς αὐτὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν παράστασιν ζωντανῶν ὄντων [58] καὶ β) εἰς ἐκείνας τῶν ὁποίων ἡ κόσμησις περιορίζεται εἰς ἁπλᾶ γεωμετρικὰ θέματα [59]. Τὸ κύριον θέμα εἰς τὰς στήλας τῆς τελευταίας κατηγορίας εἶναι ἡ σπεῖρα, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον καὶ εἰς τὰς στήλας τῆς πρώτης κατηγορίας. Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ὡς πρὸς τὸ διακοσμητικὸν θέμα ἀποτελεῖ ἡ στήλη, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρεν ὁ Τσούντας εἰς τὸν τάφον 51. Καὶ εἰς αὐτὴν ὅμως ἔχομεν μόνον γεωμετρικὸν σχῆμα, πολὺ ἁπλούστερον μάλιστα τῶν ἄλλων. Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν σπειρῶν καὶ τῶν λοιπῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὰς στήλας καὶ τῶν δύο κατηγοριῶν (κυματοειδεῖς γραμμαὶ κλπ.) δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ταῦτα ἀποβλέπουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς καλλιτεχνικῆς των λειτουργίας. Πᾶσα ὑπόθεσις περὶ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ των [60] πρέπει, νομίζομεν, ν' ἀποκλεισθῇ.

Αἱ μετὰ παραστάσεων στῆλαι εἰκονίζουν αἱ μὲν τοῦ πρώτου περιβόλου ἀνθρώπους καὶ ἅρματα, αἱ δὲ τοῦ δευτέρου ἀνθρώπους καὶ ζῶα, καὶ μόνον μία (1431 τοῦ Α περιβόλου) φέρει παράστασιν μόνον ἵππων. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ μεταγενεστέρα γραπτὴ στήλη τοῦ Τσούντα [61], μὲ τὰς παραστάσεις τῶν τριῶν ὁριζοντίων ζωνῶν, ἐξ ὧν ἡ ἀνωτέρα εἶναι πολὺ κατεστραμμένη (Πίν. 84γ-δ). Ἐπὶ τῶν σῳζομένων λειψάνων διακρίνομεν τὰ κάτω μέρη δύο καθημένων (;) μορφῶν. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη καὶ κορμὸς δένδρου. Ἡ παράστασις τῆς ζώνης ταύτης θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἔχουσα θρησκευτικὸν περιεχόμενον καὶ νὰ παραβληθῇ ἴσως πρὸς τὴν παράστασιν τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τοῦτο ὅμως μόνον ἐπὶ τῇ βάσει ὑποθετικῆς συμπληρώσεως τοῦ ἐλλείποντος τμήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ μέγιστον τῆς ζώνης. Ἀλλὰ ἔχοντες μόνον τὰ κάτω μέρη δύο καθημένων μορφῶν καὶ τὴν ὑποθετικὴν εἰκόνα τμήματος δένδρου, θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον καὶ παράλογον νὰ προχωρήσωμεν εἰς τοιαύτην ἑρμηνείαν. Ἀντιθέτως αἱ δύο κατώτεραι ζῶναι ἔχουν ἡ μὲν μία πολεμιστάς, ἡ δὲ ἑτέρα δορκάδας μὲ ἀκανθόχοιρον. Ὁ Τσούντας, θέλων νὰ συνδυάσῃ τὰς παραστάσεις τῶν τριῶν ζωνῶν, προτείνει συμπλήρωσιν τῆς ἐλλιποῦς μὲ τρίτην καθημένην μορφὴν καὶ ὑποθέτει, ὅτι εἰκονίζεται, πιθανόν, συνέδριον ἀνδρῶν. Τὴν παράστασιν τῶν ζώων θεωρεῖ ὑπαινιγμὸν κυνηγετικῆς σκηνῆς καὶ οὕτω βλέπει εἰς τὰς τρεῖς σκηνὰς τρεῖς χαρακτηριστικὰς εἰκόνας τῆς ζωῆς τοῦ μυκηναίου νεκροῦ.

Αἱ παραστάσεις ὅμως τῶν ἄλλων στηλῶν δὲν παρουσιάζουν οὐδὲν στοιχεῖον δυ-

57. Karo, Schachtgräber, σ. 29. Παπαδημητρίου, ILN 27 Σεπτ. 1952, σ. 505, ΠΑΕ 1951 σ. 199, 1955 σ. 225 κ.ἑ., Εἰκ. 3-5.

58. Στῆλαι 1427, 1428, 1429, 1431, VIIα, VIII, IX, X, XI ἴσως καὶ XII τοῦ πρώτου περιβόλου καὶ αἱ στῆλαι τοῦ δευτέρου περιβόλου (ὅσαι ἔχουν κόσμησιν).

59. Στῆλαι 1430 καὶ III τοῦ πρώτου περιβόλου.

60. Ὡς π.χ. ἐπιχειρεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ ὁ Wilke, ἐν M. Ebert, Reallexikon s.v. *Stele*.

61. ΑΕ 1896, σ. 1-22, Πίν. Ι.

νάμενον νὰ σχετισθῇ πρὸς θέματα θρησκευτικά. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν περισσοτέρων ἀρχαιολόγων αἱ ἐπὶ τῶν στηλῶν ἀπεικονίσεις εἶναι σκηναὶ πολεμικαὶ ἢ σκηναὶ κυνηγίου. Ὁ Μυλωνᾶς ὅμως νομίζει, ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν εἶναι ὀρθὴ καὶ ὅτι αἱ παραστάσεις εἰκονίζουν ἁρματοδρομίας, ἴσως μάλιστα ἀναπαριστοῦν ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ (ἆθλα ἐπὶ τῷ νεκρῷ) [62]. Φοβοῦμαι, ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἑρμηνευθοῦν κατὰ τρόπον ἀναμφίλεκτον αἱ παραστάσεις αὗται. Ἴσως τὴν ἄποψιν ὅτι ἔχομεν σκηνὰς κυνηγίου θὰ ἐνίσχυεν ἡ παράστασις τῆς στήλης τοῦ τάφου Γ τοῦ δευτέρου περιβόλου, ἐὰν ἤμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν πρόκειται περὶ ἐπιθέσεως ἀνδρῶν ἐναντίον τῶν λεόντων, οἱ ὁποῖοι κατασπαράσσουν τὰ ζῶα ποιμνίου [63]. Ὁπωσδήποτε αἱ γλυπταὶ παραστάσεις ἀποδίδουν σκηνὰς τῆς πραγματικῆς ζωῆς καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ἄλλο συμβολικὸν περιεχόμενον. Ἡ διαφορὰ τῶν θεμάτων ὅμως εἶναι πολὺ περισσότερον σημαντικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν στηλῶν, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἁπλῶς γεωμετρικὴν διακόσμησιν. Ἂν ἀναζητήσωμεν ρεαλιστικὴν ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου θὰ εὑρεθῶμεν πρὸ ἀδιεξόδου. Εἶναι ἀδύνατον νὰ εὕρωμεν λόγον ἱκανοποιητικὸν τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι τόσον αἱ ἀφηγηματικαὶ σκηναί, ὅσον καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ ἁπλᾶ γεωμετρικὰ σχήματα ἔχουν κατὰ βάσιν σκοπὸν καλλιτεχνικόν, νὰ διακοσμήσουν δηλαδὴ τὴν στήλην. Ἐὰν οὕτω ἴδωμεν τὰ θέματα τῶν στηλῶν, δυνάμεθα νὰ τὰ παραβάλωμεν πρὸς ἀντίστοιχα καλλιτεχνικὰ θέματα ἄλλων συγχρόνων μνημείων καὶ νὰ εὕρωμεν, ὅτι ἀποτελοῦν κοινὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν κατὰ βούλησιν οἱ τεχνῖται εἰς ἑκάστην περίπτωσιν. Καὶ τὸ ἐντυπωτικώτερον περὶ αὐτοῦ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ προμνημονευθεῖσα γραπτὴ στήλη, ἡ ὁποία ἔχει τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς θέμα πρὸς τὸ γνωστὸν ἀγγεῖον τῶν πολεμιστῶν, ὥστε νὰ ἀποδίδεται ἐνδεχομένως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἀκόμη τεχνίτην. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὴν διακόσμησιν ἄλλων ἔργων (τοιχογραφιῶν, ἀγγείων κλπ.) εὑρίσκομεν διάφορα θέματα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν, εἶναι φυσικὸν νὰ ἔχωμεν ἀνάλογον διαφορὰν καὶ εἰς τὴν κόσμησιν τῶν στηλῶν, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν ἐγένοντο οὔτε συγχρόνως οὔτε ὑπὸ τοῦ ἰδίου τεχνίτου. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν, λοιπόν, ὅτι πρόκειται περὶ διαφορᾶς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως καὶ μόνον.

Τοῦτο ἐνισχύει τὸ πρῶτον συμπέρασμά μας, ὅτι τὸ κύριον συστατικὸν τοῦ μνημείου εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ στήλη, ἀνεξαρτήτως καὶ πρὸ πάσης παραστάσεως. Ὅτι ἐπομένως καὶ αἱ ἀκόσμητοι στῆλαι ἐκπληρώνουν πλήρως τὸν βασικὸν σκοπόν των. Καὶ ἂν ἀκόμη ἀποδειχθῇ τελικῶς ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Schuchhardt [64], ὅτι αἱ ἀκόσμητοι στῆλαι ἐστήνοντο εἰς τάφους γυναικῶν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ ἐπιτάφιον μνῆμα εἰς τὴν ἁπλῆν καὶ οὐσιώδη μορφήν του ὤφειλε νὰ εἶναι ὅμοιον δι' ὅλους, ὅπως ὅμοιοι ἦσαν καὶ οἱ τάφοι καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα δι' ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Ἄλλωστε, τίποτε δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ αἱ ἁπλαῖ (ἀκόσμητοι) στῆλαι εἶχον ἀρχικῶς ἐπίχρισμα καὶ γραπτὴν διακόσμησιν, ἀφανισθέντα μετὰ τόσους αἰῶνας.

Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὰς Μυκήνας σειρὰν ὅλην ἐπιταφίων μνημείων, εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα οἱ οἰκεῖοι τῶν νεκρῶν ἐφρόντισαν νὰ δοθῇ πλουσία καλλιτεχνικὴ κόσμησις. Τοῦτο εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ὅλην εἰκόνα τῶν ταφικῶν περιβόλων μὲ τὴν μνημειώδη

62. AJA 55 (1951) σ. 134-147, πρβλ. καὶ Ancient Mycenae, σ. 110-11.

63. Ὡς ἑρμηνεύεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Σπ. Μαρινάτου, Περὶ τοὺς νέους βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν, Γέρας Κεραμοπούλλου, σ. 73-4.

64. C. Schuchhardt, Schliemann's Excavations, London 1891, σ. 168-9. Πρβλ. Mylonas, Ancient Mycenae, σ. 109-110.

καὶ ἐξαιρετικῶς ἐπιμελῆ κατασκευήν. Ὅτι πρόκειται περὶ τάφων ἡγεμονικῶν, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ἀκόμη πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς των καὶ ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν διάστημα ἐτελεῖτο ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ ἐπὶ τῶν τάφων λατρεία. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ κυκλικὸς βωμός, ὅστις εὑρέθη εἰς τὸ παλαιὸν ἐπίπεδον [65], ἡ κοιλότης, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρεν ὁ Κεραμόπουλλος [66] μεταξὺ τῶν τάτάφων I καὶ IV, καὶ ἡ κατασκευὴ νέου περιβόλου κατὰ τὸν 14ον ἢ 13ον αἰῶνα. Τὸ τελευταῖον σημαίνει, ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Wace, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν θολωτῶν τάφων ὀφείλεται εἰς δυναστικὴν μεταβολὴν ἐν Μυκήναις, ἡ καθιερωθεῖσα λατρεία ἐξηκολούθησε καὶ ἐγένετο σεβαστὴ ὑπὸ τῶν νέων ἡγεμόνων.

Ἡ ὕπαρξις τῶν στηλῶν τούτων θέτει, ὡς εἴπομεν, τὸ πρόβλημα περὶ τῆς σημασίας των. Διὰ ν' ἀποκριθῶμεν ὅμως εἰς τοῦτο, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πρῶτον ἀπάντησιν εἰς ἓν δεύτερον ἐρώτημα. Αἱ στῆλαι αὐταὶ ἀποτελοῦν μνημεῖα μοναδικά, τὰ ὁποῖα ἐστήθησαν μόνον εἰς ἡγεμονικοὺς τάφους διὰ λόγους ἰδιαιτέρους ἢ ἔχομεν καὶ εἰς ἄλλους τάφους ὁμοίας στήλας; Ἤδη παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐπιταφίαν στήλην μνημεῖον γνωστὸν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Αἱ ὑπὸ τοῦ Τσούντα εἰς τὸν τάφον 51 ἀνευρεθεῖσαι δύο στῆλαι, ὧν ἡ μία μὲ γεωμετρικὴν διακόσμησιν [67], εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἀνῆκον εἰς ἕνα τῶν περιβόλων καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἀφῃρέθησαν. Ἀλλὰ ἡ προμνημονευθεῖσα γραπτὴ στήλη [68] εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς τάφους τῶν περιβόλων, ἀλλὰ καὶ χρονικῶς ἀπέχει πολὺ ἀπ' αὐτῶν. Ἡ στήλη αὕτη μαρτυρεῖ ὄχι μόνον τὴν συνέχειαν τοῦ ἐθίμου, ἀλλὰ καὶ τὴν γενικήν του διάδοσιν [68α]. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἶναι σύμφωνος ἡ γνώμη τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι δέχονται, ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχον «λίθινα σήματα» (markers) ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους, ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἐπιζῶντες νὰ ἀνεύρουν τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου, ὅταν τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον [69].

65. Schliemann, Mykenae, σ. 246.

66. ΑΕ 1918, σ. 52 κ.ἑ. BSA 25 (1921-23) σ. 121. Ὁ Μυλωνᾶς (The cult of the dead in Helladic times, Studies to D. Robinson, I, σ. 96 κ.ἑ.) ἐδέχετο τὴν ὕπαρξιν λατρείας εἰς τὸν κυκλικὸν περίβολον τῶν Μυκηνῶν ὡς τὸ μόνον παράδειγμα λατρείας τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, προσθέτων μετά τινος ἐπιφυλάξεως τὸ παράδειγμα τοῦ τάφου τοῦ Μενιδιοῦ. Ἀλλὰ εἰς τὴν νεωτέραν δημοσίευσίν του Ancient Mycenae σ. 121 κ.ἑ. εὑρίσκει λόγους ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἔκτασιν τῆς λατρείας ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς τάφους τοῦ πρώτου περιβόλου, εἰς τὴν τελευταίαν δὲ μελέτην του «Τὰ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς» (Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1961-62, σ. 291-355) ἀφιερώνει εἰδικὴν προσθήκην περὶ τοῦ τάφου τοῦ Μενιδίου (ἔ.ἀ. σ. 342-355), διὰ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι «τὰ τεκμήρια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθη ἡ ὕπαρξις λατρείας ἤρωος εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τῶν Ἀχαρνῶν-Μενιδίου, ἀποδεικνύονται, ἐπὶ τῇ βάσει παραλλήλων εὑρημάτων καὶ στρωματογραφικῶν λόγων, οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν πρὸς λατρείαν». Ὁ Nilsson ὅμως (Gesch. Griech. Religion, I², σ. 379) εἶναι κατηγορηματικὸς περὶ τῆς ἀδιαλείπτου λατρείας. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, The Minoan-Mycenaean Religion², σ. 516.

67. ΑΕ 1888, σ. 127-28, Εἰκ. 4, 4α.

68. ΑΕ 1896, 1-22, Πίν. I. Βλ. καὶ H. L. Lorimer, Homer and the Monuments, Πίν. II, 2.

68α. Μὲ ἐπιφύλαξιν ἀναφέρει ὁ Desborough (BSA 49 (1954) σ. 258), ὅτι πλησίον κιβωτιοσχήμου τάφου τῶν Μυκηνῶν ἀνευρέθη «a triangular block of poros about 0,48m wide and 0,35m high. This from the similarity of material and workmanship seems to have had some connection with the burial. Could it have been a small unsculptured stele? The unsculptured stelae from Schliemann's Grave Circle are triangular at the top». (Ὁ τάφος χρονολογεῖται εἰς τὴν YE III C2 περίοδον).

69. J. Wiesner, Grab und Jenseits, σ. 84-85.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ μυκηναϊκῶν τάφων σπανίως ἔχουν ἀποκαλύψει τοιαῦτα σήματα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον, ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν διὰ παλαιοτέρας ἐποχάς, ταῦτα ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, εἴτε κατεστράφησαν εἴτε δὲν διακρίνονται τῶν κοινῶν λίθων λόγῳ τῆς ἀμελοῦς κατεργασίας των καὶ τοῦ ἀμόρφου σχήματός των. Ἐν τούτοις ὀλίγα παραδείγματα δύνανται νὰ βεβαιώσουν τὴν ὕπαρξίν των. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ Σπ. Μαρινᾶτος ἀνεῦρε τρεῖς τοιαύτας «στήλας». Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι δὲν εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ τάφου, ἀλλὰ καταπεσοῦσαι ἔκειντο μετ' ἄλλων λίθων ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐν τούτοις τὸ σχῆμά των ὡδήγησε τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, «ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς μορφῆς ἐπιταφίων στηλῶν», ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν θεωρῶ λίαν πιθανήν[70]. Δεύτερον παράδειγμα παρέσχον οἱ μυκηναϊκοὶ τάφοι τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἰαλυσοῦ. Ὁ Maiuri ἀνεῦρεν εἰς τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς πόλεως [71] ὑπὲρ τὸν τάφον XXVII λίθον, τὸν ὁποῖον μετὰ πολλῆς πιθανότητος χαρακτηρίζει «sema tombale» [72]. Ἀλλὰ εἰς τὸ αὐτὸ νεκροταφεῖον ἀνεῦρε καὶ εἰς πέντε ἄλλους τάφους (48, 50, 54, 55, καὶ 59) [73] λίθους, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς εἶναι ἐπιτάφιοι (Πίν. 85 γ-ς'). Εἰς ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω τάφων εὑρέθησαν ὑπὲρ τὸν κατεστραμμένον θόλον (48, 50) ἢ ὑπὲρ τὴν θύραν (54) ἢ εἰς τὸν δρόμον (59) ἀνὰ εἷς λίθος (cippus) μὲ ἐγχάρακτα γεωμετρικὰ κοσμήματα. Οἱ τέσσαρες τούτων εἶναι παραλληλεπίπεδοι (οἱ τρεῖς σχεδὸν κυβικοί) καὶ ὁ 5ος ἔχει σχῆμα κυλίνδρου μικροῦ ὕψους. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας—τῆς ἄνω—τῶν 2 κυβοσχήμων καὶ τοῦ κυλινδρικοῦ ὑπάρχει ἐγχάρακτος κύκλος μὲ ἐγγεγραμμένον ἐντὸς αὐτοῦ σταυρὸν (κοσμικὸς κύκλος), ἐπὶ τοῦ τρίτου κυβοσχήμου ὑπάρχει μόνον κύκλος, ἐπὶ δὲ τοῦ παραλληλεπιπέδου τρία κοσμήματα : κάθετον παραλληλόγραμμον, ὁριζόντιον παραλληλόγραμμον καὶ κάθετος ρόμβος. Οἱ cippi οὗτοι ἦσαν βεβαίως ἐπιτάφια σήματα, ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν τῶν κοσμημάτων. Πρέπει μόνον νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ κονίαμα τῆς γραπτῆς στήλης τῶν Μυκηνῶν ὑπάρχουν ἐπίσης παρόμοια ἐγχάρακτα γεωμετρικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐκεῖ ἀποτελοῦν σύστημα γεωμετρικῆς διακοσμήσεως, ἔχον μᾶλλον καλλιτεχνικὸν προορισμόν. Τὸν κύκλον μὲ ἐγγεγραμμένον σταυρὸν γνωρίζομεν ἀπὸ μνημεῖα πολλῶν λαῶν, δὲν εἶναι δὲ ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν κρητομυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Γενικῶς θεωρεῖται, ὅτι ἀποτελεῖ σύμβολον τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου καὶ ὅτι συνδέεται μὲ τὸν τροχὸν τοῦ ἅρματος (τοῦ ἡλίου). Ἀλλά, ὡς παρετήρησεν ὀρθῶς ὁ Wilke, τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν του προσλαμβάνει εἰς ἑκάστην περίπτωσιν ἐκ τῆς εἰδικῆς χρήσεώς του, συμβολίζων οὐχὶ μόνον τὸν ἥλιον, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸν νεκρὸν καὶ τὸν κάτω κόσμον, ὡς σύμβολον τῆς νεκρικῆς θεότητος τῆς σελήνης [74]. Μολονότι ὁ Nilsson δὲν πιστεύει, ὅτι εἰς τὸν κρητο-

70. Σπ. Μαρινάτου, Αἱ ἀνασκαφαὶ Goekoop ἐν Κεφαλληνίᾳ, ΑΕ 1932, σ. 1-47, ἰδίως σ. 11 καὶ εἰκ. 12, 16. Πρβλ. Wiesner, σ. 85. Ὁ εἷς τάφος πρέπει κατὰ τὸν ἀνασκαφέα (σ. 14) νὰ εἶχε καὶ τύμβον, φέροντα πλείστας στήλας ἐπ' αὐτοῦ. Πρὸς κατασκευὴν τῆς κρηπῖδος του ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ λίθοι ἀρχιτεκτονικῶς ἐπεξειργασμένοι.

71. A. Maiuri, Ialisos, ASAtene, 6/7 (1923/24) σ. 83-341.

72. Ἔ.ἀ. σ. 150 εἰκ. 72. Ὕψος 0,32μ. (Χρονολογία τοῦ τάφου YE III A2, Furumark, Myc. Pottery, σ. 593, 54, 3): «una pietra calcarea ritagliata e rozzamente levigata a forma di piccola stele con un foro circolare nel mezzo».

73. Ἔ.ἀ. σ. 201, 207, 221, 223, 226-28 καὶ εἰκ. 131.

74. Wilke, ἐν Max Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, 4, σ. 494: Das bald in Verbindung mit anderen Figuren bald isoliert auftretende Radkreuz, das auch auf den Trag- und Decksteinen der nord. Megalitgräber öfter angebracht ist, ist wohl kaum ein Sonnenrad, also eine Abreviatur des Sonnenwagens, als vielmehr gleichfalls ein Symbol der Mon-Totengottheit.

μυκηναϊκὸν κόσμον ὁ «τροχὸς» (κύκλος μὲ ἐγγεγραμμένον σταυρὸν) ἐνέχει οἱονδήποτε συμβολισμόν, ἀλλὰ δέχεται ὅτι ἀποτελεῖ ἁπλῶς διακοσμητικὸν στοιχεῖον [74α], εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ροδιακῶν «σημάτων» δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκλείσωμεν τελείως τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Wilke. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι μία ὁμὰς κατοίκων τῆς Ἰαλυσοῦ, εἴτε ἀνηκόντων εἰς ἱερατικὸν γένος εἴτε προερχομένων ἐξ ἀσιατικῆς τινος περιοχῆς, ὅπου ὁ συμβολισμὸς τοῦ κοσμικοῦ κύκλου ἀπετέλει ἰσχυρὰν καὶ ζωντανὴν παράδοσιν, ἐχρησιμοποίησε ἐπὶ τοῦ ἐπιταφίου σήματος τὰ σχήματα ταῦτα μὲ τὴν συμβολικήν των σημασίαν [74β].

Ἐκτὸς τῶν στηλῶν, αἱ ἀνασκαφαὶ μυκηναϊκῶν τάφων ἔχουν ἀποκαλύψει καὶ τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς ἀκόμη ταφικοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον, μολονότι δὲν εἶναι ἐπιτάφιον, σχετίζεται ἢ δύναται νὰ σχετισθῇ ἀμέσως πρὸς τὰς στήλας, καὶ ἑπομένως πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα. Ὁ Persson ἀνέσκαψεν, ὡς γνωστόν, εἰς Μ ι δ έ α ν ἀσυλήτους θαλαμωτοὺς τάφους, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει «βασιλικούς» [75]. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου θαλαμωτοῦ τάφου, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτηρίσθη ὡς κενοτάφιον [76]. Εἰς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τοῦ θαλάμου ὑπῆρχεν «ἑστία» ἢ «βωμός», κατεσκευασμένος ἐκ μικρῶν λίθων καὶ κονιάματος· ὁ τοῖχος πλησίον τῆς κατασκευῆς ταύτης ἦτο μελανὸς ἐκ καπνοῦ, πρὸ τοῦ βωμοῦ δὲ ὑπῆρχε κοιλότης πλήρης ἀνθράκων καὶ ὀστῶν ζώων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν πλῆθος κτερίσματα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε τὸ παραμικρὸν ἴχνος ἀνθρωπίνων ὀστῶν. Ὑπῆρχον ὅμως ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων ἀντικειμένων (τῶν πλουσίων δηλαδὴ κτερισμάτων κλπ.) τέσσαρες μεγάλοι λίθοι. Ὁ εἷς, τετράπλευρος, εἶχε διαστάσεις 2,10 ×0,64 μ., περιεβάλλετο ὑπὸ ἐξεχούσης ἐλαφρῶς ταινίας καὶ εἰς ἑκάστην γωνίαν εἶχε μικρὰν τετράγωνον ἔξαρσιν. Δεύτερος, διαστάσεων 1,20 ×0,80 μ., ἔφερεν ἀβαθεῖς κοιλότητας καὶ αὔλακας. Οἱ ἕτεροι δύο, διαστάσεων 1,25 ×0,64 μ. καὶ 0,61 ×0,52 μ., εἶχον ἐπίσης τετράπλευρον σχῆμα, ἀλλὰ ἐκ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς των ἐξετείνετο προεξοχὴ τετράπλευρος ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειάν των ὑπῆρχον μικραὶ κυκλικαὶ ἀβαθεῖς κοιλότητες καὶ αὔλακες. Διὰ τοὺς δύο τούτους λίθους ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἀποδίδουν χονδρικῶς, μὲ τὴν γνωστὴν εἰς πολλοὺς πρωτογόνους λαοὺς σχηματοποίησιν, τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν καὶ ἀποτελοῦν ἑπομένως «menhirs» [77]. Ἡ μορφὴ των πράγματι δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς «menhirs» γνωστὰ ἐκ πολλῶν περιοχῶν τῆς Εὐρώπης [78] καὶ οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει ν' ἀπορρίψωμεν τὴν ἑρμηνείαν ταύτην. Οἱ δύο ἄλλοι λίθοι τοῦ ἰδίου τάφου θεωροῦνται τράπεζαι προσφορῶν πρὸς τοὺς νεκρούς.

Ὁ Sir Arthur Evans, ὑπερβάλλων τὴν σημασίαν τῶν δύο τούτων «menhirs», ἐνόμισεν ὅτι ὡς menhir δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ λίθος εὑρεθεὶς ἐντὸς τάφου τοῦ Μ α ύ-

74α. Gesch. Gr. Religion I², σ. 302 καὶ σημ. 2.

74β. Ὁ C.W. Blegen (Hesperia, Suppl. 8 (1949) σ. 41-42, Πίν. 7, 6. Πρβλ. καὶ R. Hampe, Die homerische Welt im Lichte der neuesten Ausgrabungen, 1956, σ. 2-3, Πίν. Ιβ), δημοσιεύων μυκηναϊκὰ εὑρήματα ἐκ Δράνεζι (Ὑρίας), ἀναφέρει πεσσὸν ὕψ. 1,46 μ., πλ. 0,43 μ. καὶ πάχ. 0,54 μ. φέροντα χαρακτὰς παραστάσεις πλοίων, μετὰ μεγάλης δὲ ἐπιφυλάξεως διατυπώνει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀνῆκεν ἴσως εἰς «some special monument set up in a tomb built for the leader of a Hyrian contingent that participated in some expedition like that against Troy». Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὁ πεσσὸς οὗτος ὡς ἐπιταφία στήλη, ὡς νομίζει ὁ T. B. L. Webster (From Mycenae to Homer, σ. 122).

75. A. W. Persson, The Royal tombs at Dendra, 1931.

76. ἔ.ἀ. σ. 91 κ.ἑ., σ. 108-117.

77. Persson, ἔ.ἀ., Nilsson Gesch. Gr. Rel I², σ. 379.

78. Διαφόρου μορφῆς καὶ πολὺ περισσότερον εἰκονικὸν εἶναι τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνευρεθὲν menhir.

ρου Σπήλιου παρὰ τὴν Κνωσόν[79], ὅπου ὅμως δὲν ἐπρόκειτο περὶ κενοταφίου. Τοιαύτη ἑρμηνεία θὰ εἶχε σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὴν σημασίαν τοῦ menhir καὶ τὴν σχέσιν του πρὸς τὰς ἐπιταφίας στήλας. Πράγματι ὁ Evans συνδέων ἐπιταφίαν στήλην καὶ menhir διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ θέσις τῆς στήλης δύναται νὰ εἶναι καὶ ἐντὸς τοῦ τάφου, διότι σκοπός της ἦτο νὰ προσφέρῃ ὑποκατάστατον τοῦ σώματος, ὥστε ἡ ψυχὴ νὰ εὕρῃ τὸ ὑλικὸν στοιχεῖον (ἔδος) διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ. Ἀλλὰ ἡ στήλη – menhir τοῦ τάφου τοῦ Μαύρου Σπήλιου α) δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι εἶχε τοποθετηθῆ ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ β) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ἀναμφιβόλως ὡς menhir, ἀλλὰ πιθανώτατα ἀποτελεῖ κοινὸν λίθον δι' οἱονδήποτε ἄλλον λόγον κείμενον εἰς τὸν τάφον ἢ μᾶλλον πεσόντα ἐντὸς αὐτοῦ ἔξωθεν. Ἄλλωστε, εἶναι σημαντικὸν ὅτι τὰ δύο menhirs τῶν Δεντρῶν εὑρέθησαν εἰς κενοτάφιον καὶ κατὰ τὸν Nilsson[80] «die Annahme ist wohl begründet dass jene beiden Steine die Körper von zwei in der Fremde gefallenen Männer ersetzen, die man nicht hat bergen und heimführen können denen man aber in der Heimat einen Kenotaph erbaut... and einen Kult widmete».

Ἐντελῶς μοναδικὸν μνημεῖον ἀνευρέθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τοῦ Dr. Hagen Biesantz. Εἰς τὴν θέσιν Σουφλὶ Μαγούλα 4 χλμ. ΒΑ τῆς Λαρίσης «ἀνεκαλύφθη περὶ τὰ μέσα Μαΐου 1958... πρωτοφανὴς ἐν Ἑλλάδι ἀνάγλυπτος στήλη–menhir (Πίν. 85 α,β), ἡ ὁποία μετεφέρθη ἀμέσως εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης»[81]. Εἰς τὴν πρώτην του ἀνακοίνωσιν ὁ ἀνευρὼν τὴν στήλην – menhir ὑπῆρξεν ἐπιφυλακτικὸς ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν, διότι «ἡ παράστασις ἐπιτρέπει σύγκρισιν τόσον πρὸς μνημεῖα τῆς ὑστέρας νεολιθικῆς ἐποχῆς, τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἢ καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ὅσον καὶ πρὸς πρωίμους σλαβικὰς λιθίνας μορφάς»[82]. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀνέλαβεν ἔρευναν λεπτομερῆ τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο «εἶναι ἀναμφιβόλως προϊστορικόν»[83]. Ὡς καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος φαίνεται, πρόκειται περὶ ὑψηλῆς στήλης ὕψους 2,15 μ. ἡ ὁποία κατὰ τρόπον ἐντελῶς σχηματικὸν ἀποδίδει εἰς τὴν μίαν ὄψιν τὴν εἰκόνα ἀνθρωπίνης μορφῆς. Ὁ καθαρισμὸς ἔδειξεν, ὅτι ἐπεξειργασμένη ἦτο τόσον ἡ ἑτέρα πλευρά, ὅσον καὶ οἱ κρόταφοι τοῦ μνημείου, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζονται ὄφεις, ὥστε πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο περίοπτον ἔργον καὶ οὐχὶ στήλην[84].

Μολονότι τὸ menhir τοῦτο δὲν ἀνευρέθη in situ, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη εἰς δευτέραν χρῆσιν ὡς κάλυμμα ὑστάτου μεσοελλαδικοῦ-μυκηναϊκοῦ τάφου, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἴστατο ὄρθιον. «Eine Zugehörigkeit des Menhir zu einem älteren Grabbezirk durchaus denkbar wenn nicht wegen seines Stils sogar naheliegend ist»[85].

Ὁπωσδήποτε τοῦτο εἶναι μοναδικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνῷ τυπολογικῶς δύναται νὰ συνδεθῇ πρὸς τὰ γλυπτὰ menhir τῶν μεγαλιθικῶν πολιτισμῶν τόσον τῆς δυτικῆς

79. E.J. Forsdyke, The Mavro Spelio Cemetery at Cnossos, BSA 28 (1926/27), σ. 243 κ.ἑ. καὶ σ. 248 καὶ 255, εἰκ. 7. Sir Arthur Evans, The Palace of Minos, IV (1935) σ. 246-47, Εἰκ. 187, τοῦ ἰδίου, The Shaft Graves and the beehive tombs of Mycenae and their interrelations, 1929, σ. 61.

80. Ἔ.ἀ.

81. Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλικὰ Α (1958) σ. 78-79, Εἰκ. 19. Πρβλ. BCH 82 (1958) σ. 755 κ.ἑ. εἰκ. 10.

82. AA 1957, στ. 53 κ.ἑ. καὶ σημ. 10-12 καὶ εἰκ. 7.

83. AA 1959, στ. 68.

84. AA 1959, στ. 58.

85. AA 1959, στ. 68.

Εὐρώπης, ὅσον καὶ τῆς περιοχῆς τῶν Ἄλπεων, τῶν Βαλκανίων καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου [86], εἰς τὸν ἑλλαδικὸν χῶρον παραμένει ἰδιότυπον καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἔχομεν οὐδὲν ἀρχαιολογικὸν δεδομένον, διὰ νὰ τὸ ἐντάξωμεν εἰς ὡρισμένον πολιτιστικὸν κύκλον οὔτε ν' ἀνεύρωμεν τοὺς ἀπογόνους του.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν δύο menhirs σημαντικὴ εἶναι ἡ παρουσία ἐντὸς τοῦ τάφου τῶν Δενδρῶν τραπέζης προσφορῶν, διότι τοῦτο πρέπει νὰ σημαίνῃ, ὅτι καὶ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὑπῆρχε τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, ὅμοιαι προσφοραὶ καὶ καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ ἀπενέμοντο πρὸς αὐτόν. Ἐν τούτοις δὲν ἔχουν εὑρεθῆ ἀλλαχοῦ τοιαῦται τράπεζαι. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἀπωλέσθησαν εἶναι πολὺ πιθανή. Ἀλλὰ ἐκτὸς ταύτης, θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ὕπαρξιν τοιούτων ἐπιταφίων τραπεζῶν καὶ νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ ὁριζόντιαι πλάκες τῶν μυκηναϊκῶν στηλῶν ἐξεπλήρουν τρόπον τινὰ τὸν προορισμὸν τῆς τραπέζης. Ἴσως δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως εὑρεθεὶς λίθος μὲ τὰς ἓξ ὀπὰς νὰ ἐξεπλήρου τοιοῦτον σκοπόν [87].

Διὰ τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἡ ρ α ί ο υ τ ο ῦ Ἄ ρ γ ο υ ς (Πρόσυμνα) ὁ Blegen μᾶς πληροφορεῖ [88], ὅτι εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις παρετηρήθησαν ὑπεράνω τῆς θύρας τῶν τάφων, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πέρας τοῦ δρόμου καὶ εἰς μέγα ὕψος ἀπὸ τῆς θύρας μεγάλοι λίθοι. Εἰς ὡρισμένας μάλιστα περιπτώσεις τοιοῦτοι λίθοι διεκρίνοντο ὑπερέχοντες καὶ τοῦ σημερινοῦ ἀκόμη ἐδάφους. Οἱ λίθοι οὗτοι ἦσαν ἀκατέργαστοι ἀσβεστόλιθοι ἢ μεγάλοι ποτάμιοι λίθοι ἐκ τοῦ παρακειμένου ρύακος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν πιστεύει, ὅτι δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν «grave monuments», ἀλλὰ νομίζει, ὅτι ἐχρησίμευον ἁπλῶς διὰ νὰ σημαίνουν τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου τάφου (markers).

Ὁ Gjerstad [89] νομίζει, ὅτι τοῦτο ἴσχυε καὶ διὰ τοὺς ἐν Κ ύ π ρ ῳ ἀνασκαφέντας τάφους, μολονότι δέχεται, ὅτι τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα εἶναι ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς γνώμης ταύτης, ἀλλὰ ὑποθέτει, ὅτι οὕτω θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθοῦν καλύτερον ὡρισμένοι λίθοι εὑρεθέντες πλησίον τῶν τάφων. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀποκλείει ἀπολύτως ὁ Sjôqvist [90], ὄχι μόνον διότι δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμέναι ἀσφαλεῖς περιπτώσεις εὑρέσεως τοιούτων λίθων-στηλῶν, ἀλλὰ καὶ διότι, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχον τοιοῦτοι λίθοι, θὰ ἔμενον ἀνεξήγητοι «the many cases of unintentional encroachements by contemporary tombs». Ἀφ' ἑτέρου σημειώνει τὴν ὕπαρξιν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἐ γ κ ώ μ η ς μικρῶν τύμβων καλυπτόντων τάφους (τάφοι 7, 10, 11, 13, καὶ 21) [91] καὶ νομίζει, ὅτι τοῦτο «may have been a custom more common than actual archaeological evidence shows»», μολονότι αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν νεκροταφείων εἰς Ἅ γ ι ο ν Ἰ ά κ ω β ο ν καὶ Μ η λ ι ά, ὅπου οἱ τάφοι ἦσαν ἀνέπαφοι, δὲν ἀπεκάλυψαν ἴχνη τοιούτων τύμβων. Καὶ

86. Ἐ.ἀ. καὶ σημ. 8-12.

87. Lindsten, Acta Archaeol. 15, σ. 198. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ὁ A. W. Persson, The religion of Greece in Prehistoric times, 1942, σ. 32 κ.ἑ. καὶ σ. 88, ἐξέφρασε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰς ὡρισμένους κρητομυκηναϊκοὺς σφραγιδολίθους ἔχομεν ἀπεικόνισιν ταφικοῦ πίθου, ταφικοῦ περιβόλου καὶ ἐπιταφίας στήλης. Μολονότι ἡ ἑρμηνεία τῶν παραστάσεων (μερικῶν τοὐλάχιστον) εἶναι ἀρκετὰ πειστική, δὲν παύει νὰ φέρῃ τὴν σφραγίδα τοῦ ἀπολύτως ὑποθετικοῦ. Ἐν τούτοις τὰ προτεινόμενα οὐδόλως ἀντιτίθενται πρὸς ὅσα γνωρίζομεν ἐκ τῆς περιόδου ταύτης.

88. Prosymna σ. 237, Πρβλ. Σταματάκη, ΑΜ 3 (1878) σ. 276. Persson, Dendra, σ. 113.

89. Einar Gjerstad, Studies on prehistoric Cyprus, 1926, σ. 85, πρβλ. καὶ σ. 58.

90. Erik Sjôqvist, Problems of the late Cypriote Bronze Age, 1940, σ. 26-27

91. Swed. Cyprus Expedition, I, σ. 498, 506-512, 529, 572. Ὅλοι οὗτοι οἱ τάφοι χρονολογοῦνται εἰς τὴν ὑστεροκυπριακὴν ΙΙ περίοδον (1400-1200 π.Χ.).

καταλήγει : «This circumstance shows that the habit of marking the tombs in such a way was not in use there».

Ἡ ὕπαρξις τύμβων ὑπεράνω τῶν μυκηναϊκῶν τάφων εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον διὰ πλείστους θαλαμωτοὺς ἢ θολωτούς [91α]. Τοῦτο εὐκόλως ἐξηγεῖται μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐπὶ τοῦ θαλάμου ἢ τῆς θόλου ἐπεσωρεύετο τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον εἶχε συγκεντρωθῆ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν πρὸς κατασκευὴν τοῦ τάφου. Ὅτι ὅμως ὁ τύμβος ἀποτελεῖ ἐπιτάφιον μνημεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκπληροῖ ἁπλῶς τὴν ἀνάγκην προστασίας τοῦ ὑποκειμένου οἰκοδομήματος τοῦ τάφου καὶ δὲν κατασκευάζεται τυχαίως ἢ ἀναγκαστικῶς ἀπὸ τὴν συσσώρευσιν τῶν ὑπαρχόντων χωμάτων ἀποδεικνύουν αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ τάφος κτίζεται εἰς τὴν πεδιάδα καὶ καλύπτεται ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τύμβου, ἐνῷ εἰς πολὺ μικρὰν ἀπόστασιν ὑπῆρχε λόφος κατάλληλος διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ N. Valmin ἔδειξε [92] τοῦτο μὲ πολλὴν πειστικότητα καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ τύμβος δὲν εἶναι ἁπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς θόλου, ἀλλὰ ἐπιτελεῖ ἰδικόν του προορισμόν [93]. Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ἀρχικὴ δημιουργία τύμβου δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς συνέπεια τῆς σωρεύσεως χωμάτων [94], αἱ ἐπιμελεῖς κατασκευαὶ τύμβων ὡς τῆς Λευκάδος, τῆς Μεσσηνίας ἢ οἱ τύμβοι τῶν θολωτῶν τάφων τῶν κατασκευασθέντων εἰς πεδιάδα βεβαιοῦν, ὅτι οὗτοι τελικῶς ἀπετέλουν αὐτοτελῆ κατασκευήν, ἔχουσαν ἰδιαίτερον προορισμόν [95]. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσω-

91α. Μυλωνᾶς βλ. σημ. 95.

92. N. Valmin, Tholos tombs and tumuli. Some remarks on the question of the homeric tomb form. Cor. Archaeol., Acta Inst. Rom. Sueciae, II (1932) σ. 216 κ.ἑ.

93. Ἡ περίπτωσις τοῦ ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηριάδου ἀνασκαφέντος τύμβου, ὕψους 8μ. εἰς Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας, εἶναι ἰδιόρρυθμος διὰ τοὺς χρόνους τούτους (μυκηναϊκούς). Εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ὑπῆρχε πυρὴν ἐκ λίθων ὕψους 2μ. καὶ διαμέτρου 6μ., ἐπ' αὐτοῦ δὲ εἶχεν ἐπιχυθῆ χῶμα (AM 30 (1905) σ. 129-132). Δὲν γνωρίζω ἄλλην περίπτωσιν τοιούτου μυκηναϊκοῦ τύμβου, ἐνῷ ὑπάρχουν ὅμοιαι κατασκευαὶ τόσον κατὰ τὴν μεσοελλαδικήν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν γεωμετρικὴν περίοδον. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς θέσιν Κλειδὶ τῆς Ἤλιδος, παρὰ τὸ ἀρχαῖον Σαμικόν, ἀνεσκάφη ὑπὸ χωρικῶν τύμβος διαμέτρου 5 μ., περιβαλλόμενος κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ λιθίνης κρηπῖδος. Ὁ Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γιαλούρης κατώρθωσε νὰ ἐρευνήσῃ τὰ κατώτατα στρώματα. Διεπίστωσεν ὅτι ἐντὸς τοῦ ἐξ ἄμμου τύμβου εὑρίσκοντο 10 τοὐλάχιστον ταφαὶ εἰς ἐπάλληλα στρώματα, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον 150 μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, τὰ παλαιότερα τῶν εἰς Δυτ. Πελοπόννησον ἀνευρεθέντων μέχρι τοῦδε. Ὡς παρετήρησε καὶ ὁ ἀνασκαφεύς, ὁ τύμβος οὗτος ἀποτελεῖ ἐντελῶς ἐξαιρετικὴν περίπτωσιν διὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Βλ. JHS 76 (1956) σ. 17, BCH 80 (1956) σ. 290. Ὀφείλομεν ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸ Πελόπιον τῆς Ὀλυμπίας, μολονότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ κυριολεκτικῶς ταφικὸς τύμβος. Ὁ Doerpfeld ἀναφέρει (G. Karo, AA 1930, στ. 119), ὅτι ἀνασκάψας τὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ Πελοπίου ἀνεῦρε λίθινον περίβολον, περικλείοντα κυκλικὸν τύμβον διαμέτρου 30μ. Τοῦτον θεωρεῖ νεώτερον τῶν ἀψιδωτῶν προϊστορικῶν κτισμάτων (ἀναγομένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ 1ον ἥμισυ τῆς 2ας χιλιετηρίδος), παλαιότερον ὅμως τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος καὶ τὸν σχετίζει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ἀναφερόμενον τύμβον ἢ σῆμα τοῦ Πέλοπος, προσθέτων, ὅτι περὶ τὸ «κενοτάφιον» τοῦτο ἐτελοῦντο οἱ παλαιότατοι ἀγῶνες, ὡς «ἄθλα ἐπὶ Πέλοπι».

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προϊστορικῶν κατασκευῶν δὲν συμπεριλαμβάνομεν τὴν ταφικὴν κατασκευὴν τῶν Μαλλιῶν οὔτε τὸν τάφον τοῦ διπλοῦ πελέκεως τῆς Κνωσοῦ μὲ τὸ ὑπερκείμενον ἱερὸν λατρείας, διότι ἀποτελοῦν εἰδικὰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν ἰδιαιτέραν συζήτησιν.

94. F. Robert, Thymélé, σ. 193—194.

95. Τοῦτο ἐνισχύει καὶ ἡ ὕπαρξις κρηπῖδος εἰς ἀρκετοὺς τύμβους θολωτῶν τάφων. Βλ. Valmin, Tholos tombs and tumuli, σ. 218. A. J. B. Wace, JHS 74 (1954) σ. 170, BSA 48 (1953), 5–7. W. Taylour, BSA 50 (1955) σ. 209–233 (Τάφος Κλυταιμήστρας). Wace, BSA 51 (1956) σ. 117 (Θησαυρὸς Ἀτρέως). Πρβλ. Γ. Μυλωνᾶ, Μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν, 1961-62, σ. 276,1 καὶ σ. 313-14 καὶ σημ.1 καὶ 2 (σ. 314), ὅπου ὁ λόγος διὰ τὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα. Πρέπει

μεν τὴν ὕπαρξιν τῆς λιθίνης κρηπῖδος, ἡ ὁποία δὲν ἔχει πάντοτε σκοπὸν τὴν συγκράτησιν τοῦ χώματος, ἐφ' ὅσον κάποτε καλύπτεται ὑπ' αὐτοῦ (Ἄ φ ι δ ν α). Τὸ νόημα τῆς κρηπῖδος εἶναι ἀναμφιβόλως συμβολικόν. Σημαίνει τὸ θεμέλιον, τὸ ὁποῖον θὰ στηρίξῃ τὸ «μνημεῖον» (πρβλ. Ὁμήρου: «θεμείλιά τε προβάλλοντο») καὶ κατὰ κανόνα καθορίζει ἀκριβῶς τὸ κυκλικὸν σχῆμα τῆς βάσεως τοῦ τύμβου, μὲ γεωμετρικὴν μάλιστα ἀκρίβειαν. Τοῦτο δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν βάσιν πρωτογόνου κυκλικῆς κατοικίας-καλύβης, ἡ ὁποία ἦτο λιθίνη καὶ ἐστήριζε τὴν ὀλιγώτερον στερεὰν ἀνωδομὴν (πλίνθοι, κλάδοι κλπ.), καὶ πρὸς τὴν ἰσχυρὰν παράδοσιν, ἡ ὁποία διεφύλαξε τὸ κυκλικὸν σχῆμα διὰ κτίσματα ἔχοντα ἱερὸν προορισμόν.

Δυνάμεθα τώρα νὰ συνοψίσωμεν τὰ ἐκτεθέντα ἀνωτέρω καὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν συναγωγὴν ὡρισμένων πορισμάτων.

1. Εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς (περὶ τὸ 2000 π.Χ.), ἔχομεν ταφικοὺς τύμβους, ἐξαιρετικῶς μάλιστα ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, μὲ λιθίνην ὑψηλὴν κρηπῖδα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τὴν κορυφὴν τῶν τύμβων ὑπῆρχον στῆλαι· ὁπωσδήποτε εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ λιθίνη βάσις των ἦτο ὁρατὴ ἐξωτερικῶς, προσδίδουσα εἰς τὸν τύμβον μνημειακὸν χαρακτῆρα.

2. Τύμβοι ἐξακολουθοῦν νὰ κατασκευάζωνται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου. Εἰς τὴν Λευκάδα συνεχίζουν τὴν παλαιοτέραν παράδοσιν. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ τετραπλεύρου κτίσματος τοῦ τάφου F. Ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τῶν ὀρθοστατῶν, μὲ τὴν προσεκτικὴν ὁριζοντίωσιν τῶν πλακῶν τῆς ἄνω ἐπιφανείας δὲν ἐπιτρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν διὰ τὴν πρόθεσιν τῶν κατασκευαστῶν νὰ δημιουργήσουν μνημεῖον ὁρατόν. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ Doerpfeld, ὅτι ἔχομεν μεταγενεστέρας ἐπιδιορθώσεις τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς μεταγενεστέρας προσθήκης τοῦ μικροτέρου τετραπλεύρου περιβόλου.

3. Εἴς τινας περιπτώσεις ἔχομεν στοιχεῖα λατρείας εἰς ταφικοὺς τύμβους (Δραχμάνι) ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ μακρὸν χρόνον τέλεσιν ταφικῶν σπονδῶν.

4. Τύμβους ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

5. Οἱ μνημειώδεις ταφικοὶ περίβολοι τῶν Μυκηνῶν ἔχουν τὴν ἀρχήν των εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν περίοδον καὶ ὁ δεύτερος ἀπέχει ὀλίγον χρονικῶς ἀπὸ τὸν F τῆς Λευκάδος. Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουν καὶ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν νὰ σχετίσωμεν τοὺς νεωτέρους τάφους τῆς Λευκάδος πρὸς τοὺς τάφους τῶν μυκηναϊκῶν περιβόλων.

6. Δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ὑπεράνω τῶν καθέτων τάφων ὑπῆρχον τύμβοι.

7. Ἐπιτάφιαι στῆλαι ὑπάρχουν ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς ἤδη ἐποχῆς (Λέρνα, Ἐλευσίς, Μυκῆναι) καὶ μὲ βεβαιότητα σχεδὸν ὑποστηρίζομεν, ὅτι ἐξηκολούθησαν νὰ στήνωνται μέχρι τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων ἐπιτάφια σήματα διαφόρων μορφῶν.

8. Μερικαὶ ἐπιτάφιαι στῆλαι ἔχουν παραστάσεις, ἄλλαι ἁπλῆν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ἐνῷ ἄλλαι εἶναι τελείως ἀκόσμητοι.

9. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον εἰς πολλὰς περιοχὰς ταφικοὶ περίβολοι, ὁρίζοντες χῶρον ἀνήκοντα εἰς τὸν τάφον· ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἀπετίθεντο κτερίσματα.

10. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὸν πρῶτον τοὐλάχιστον περίβολον τῶν Μυκηνῶν

ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ πώρινος τοῖχος τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμήστρας ἦτο ἀναλημματικὸς καὶ δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κρηπίς, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

ἐτελεῖτο ταφικὴ λατρεία. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ κυκλικὸς βωμός, ἡ κοιλότης εἰς τὸν βράχον καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν βάσιν τῶν στηλῶν [96].

11. Οἱ θολωτοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι καλύπτονται ὑπὸ τύμβου, εἰς πολλὰς μάλιστα περιπτώσεις κατασκευάζονται εἰς τὴν πεδιάδα, ἐνῷ ὑπῆρχε πλησίον κατάλληλος διὰ τὴν κάλυψίν των λόφος.

12. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὑπεράνω τῆς εἰσόδου θαλαμωτῶν μυκηναϊκῶν τάφων εὑρέθησαν «στῆλαι» ἢ λίθοι, τινὲς τῶν ὁποίων φέρουν σχήματα γεωμετρικά, ἐνέχοντα ἴσως συμβολικὴν σημασίαν. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις εὑρέθησαν σωροὶ λίθων.

13. Εἰς μίαν περίπτωσιν εὑρέθησαν menhirs καὶ τράπεζα προσφορῶν ἐντὸς τάφου μυκηναϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως πρέπει νὰ θεωρηθῇ κενοτάφιον. Ἑτέρα περίπτωσις menhir εἰς Κρήτην εἶναι μᾶλλον ἀβεβαία. Menhir εὑρέθη καὶ εἰς Θεσσαλίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεδομένων δύνανται νὰ προκύψουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

Ὁ χρονικὸς συσχετισμὸς τῶν μυκηναϊκῶν περιβόλων πρὸς τοὺς μεσοελλαδικοὺς τύμβους τῆς Λευκάδος S καὶ F, ἰδίως πρὸς τὸν τελευταῖον, ἐνισχυόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἰδιοτύπου αἰχμῆς δόρατος τῆς εὑρεθείσης εἰς τὸν τάφον F7, ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ IV καθέτου τάφου τοῦ πρώτου περιβόλου, ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Wace, ὅτι «εἰς ἀκόμη κρίκος συνδέει τὰς Μυκήνας πρὸς τὴν Λευκάδα». Ἡ σχέσις δὲ τῶν δύο τούτων τύμβων τῆς Λευκάδος πρὸς τοὺς παλαιοτέρους 33 «βασιλικοὺς τάφους» τοῦ Νυδριοῦ εἶναι γεγονὸς διὰ τὸ ὁποῖον δυσκόλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ κατασκευὴ τύμβων, τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν καὶ κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν καὶ κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχήν, ἤρχισεν ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς καθόδου τῶν πρώτων ἑλληνικῶν φύλων, καὶ ἐπομένως εἶναι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων [97], εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες. Θὰ ἠδυνάμεθα ἐπομένως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ τύμβος (καὶ ἡ στήλη, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Doerpfeld, ὅτι ἐπὶ τῶν τύμβων τῆς Λευκάδος ὑπῆρχον καὶ στῆλαι) ἔχει προέλευσιν ἀνατολικήν, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, ὅτι τόσον ὁ τύμβος, ὅσον καὶ ἡ στήλη ἀποτελοῦν παλαιότατα χαρακτηριστικὰ πολλῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀνατολῆς [98]. Ἐν τούτοις ἡ τελευταία αὕτη ὑπόθεσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ ἐπαρκῶς, καὶ μόνον ἡ ἀνακάλυψις περισσοτέρων στοιχείων θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ προχωρήσωμεν μελλοντικῶς ἐπὶ ἀσφαλεστέρου ἐδάφους.

Βέβαιον εἶναι, ὅτι τόσον ὁ τύμβος ὅσον καὶ ἡ στήλη εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Ἐπίσης βέβαιον εἶναι, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων ὑπῆρχον ὑπὲρ τὸν τάφον κατασκευαὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐπιμελεῖς, αἱ ὁποῖαι καθίστων ἐμφανῆ τὴν θέσιν του καὶ αἱ ὁποῖαι σχετίζονται ἐνίοτε μὲ θεραπείαν τοῦ νεκροῦ. Ἀκόμη ὅτι ὁ τύμβος, ἡ στήλη, ὁ περίβολος δὲν ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις ἡγεμονικῶν τάφων, ἀλλὰ ἔχουν γενικωτέραν διάδοσιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διακρίνει τὰς στήλας τῶν Μυκηνῶν εἶναι ἡ πλουσία των διακόσμησις, ἡ ὁποία δεικνύει τὴν ὑψηλὴν καλλιτεχνικήν των ποιότητα. Ἔχοντες δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ὅλην εἰκόνα τῶν ἐντὸς τῶν τάφων εὑρεθέντων ἀντικειμένων, ὡς μάλιστα αὕτη δίδεται εἰς τὴν λαμπρὰν μελέτην τοῦ G.

96. Schliemann, Mykenae, σ. 99, σ. 104. Πρβλ. Nilsson, Minoan–Mycenaean Religion, 1950, σ. 608.

97. Πρβλ. Fr. Matz, Gnomon, 17 (1941) σ. 215-222, ἰδ. σ. 218.

98. Πρβλ. J. Vandier, Manuel d Archéologie Egyptienne, vol. I, σ. 724. W.F. Albright, The Archaeology of Palestine, 1960, σ. 78 C. Blegen, Troy, I σ. 155-56, III, σ. 124.

Karo, κατανοοῦμεν, ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι ἔργα κοινωνίας ἀνεπτυγμένης καλλιτεχνικῶς. Καὶ αἱ στῆλαι ἀποτελοῦν καλλιτεχνικὰ μνημεῖα ἀξιόλογα καθ' ἑαυτά, δυνάμενα νὰ συγκριθοῦν ἀφόβως πρὸς τὰς στήλας τῶν «ἱστορικῶν» χρόνων. Ὡς εἴδομεν προηγουμένως, αὐτὸ τοῦτο τὸ σχῆμά των μὲ τὴν πρὸς τὰ ἄνω μείωσιν, ἡ διάταξις τῶν κοσμημάτων καὶ ἡ διάρθρωσις τῶν ἐπιπέδων, ὅπου αἱ παραστάσεις, δεικνύουν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀδεξίων πρωτογονικῶν ἔργων. Ἀντιθέτως ἀποτελοῦν δημιουργίαν ἀνθρώπων μὲ πλουσίαν πεῖραν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀμφιβάλλουν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ μὲ σταθερὰν χεῖρα πραγματοποιοῦν μίαν καθαρὰν σύλληψιν. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἄχρηστον συγκατάβασιν ἡ ἄποψις, ὅτι οἱ δημιουργοί των ἦσαν τεχνῖται μικροτεχνικῶν μεταλλίνων κοσμημάτων, οἱ ὁποῖοι παρέργως κατειργάζοντο καὶ τὸν λίθον.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι εἰς τὰς παραστάσεις τῶν στηλῶν δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν θρησκευτικὸν ἢ ἄλλον λατρευτικὸν συμβολισμόν. Ἡ ὑπερβολὴ ἐρευνητῶν τινων, ὡς ὁ Wilke, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ἀκόμη καὶ τὰς κυματοειδεῖς ταινίας καὶ τὰς σπείρας σύμβολα τοῦ νεκρικοῦ ὄφεως, μαρτυρεῖ εἰς ποῖον σημεῖον δύναται νὰ φθάσῃ τοιαύτη ἀντίληψις, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ εἰς τὰ ἀνθρώπινα δημιουργήματα πᾶν ἄλλο περιεχόμενον ἐκτὸς τῆς ἐνστίκτου καλλιτεχνικῆς ἀνάγκης. Αἱ μυκηναϊκαὶ στῆλαι, διατηροῦσαι τὸ βασικὸν στοιχεῖον τῆς στήλης, τὴν ὀρθίαν δηλαδὴ πλάκα, ἡ ὁποία «σημαίνει» τὸν τάφον, μεταμορφοῦνται διὰ τῆς κοσμήσεως καὶ τῆς ὅλης κατασκευῆς των εἰς καλλιτεχνικὰ μνημεῖα. Οὐδεὶς θρησκευτικὸς ἢ λατρευτικὸς λόγος δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαίρεσιν τῆς ἐπιφανείας τῆς στήλης εἰς ζώνας ὁριζοντίους ἢ καθέτους, τὴν σύγχρονον παρουσίαν ἁπλῶν γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ ἁρματοδρόμων ἢ τῶν τριῶν ἵππων, τὴν ἐπιλογὴν τῶν διαφόρων θεμάτων. Ὁ μόνος ἱκανοποιητικὸς λόγος, ὅστις ἑρμηνεύει πάντα ταῦτα, εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς κοσμήσεως τῶν στηλῶν, ἡ ὁποία ὑπάρχει πάντοτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἰδιαιτέρως εἰς ἐποχὰς πολιτιστικῆς ἀκμῆς. Καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς δημιουργίας τῶν ἔργων τούτων εἶναι, ὡς παρετήρησεν ὁ Karo, ἐποχὴ πλουσία καὶ δυνατή, ὥστε ἐπιτρέπεται νὰ τὴν χαρακτηρίσωμεν κλασσικὴν περίοδον τῆς Ἑλλάδος τῆς 2ας προχριστιανικῆς χιλιετηρίδος.

Ἡ ἁπλῆ στήλη τῆς Ἐλευσῖνος καὶ τῆς Λέρνης πρέπει ν' ἀπετέλει «σῆμα» τοῦ τάφου. Τὴν αὐτὴν σημασίαν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς ὑπὲρ τὸν δρόμον τῶν θαλαμωτῶν τάφων εὑρεθέντας λίθους καὶ τοὺς σωροὺς τῶν λίθων. Ἀλλὰ οὐσιωδῶς κατ' οὐδὲν διαφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ αἱ στῆλαι τῶν Μυκηνῶν· καὶ αὗται ἀποτελοῦν «σῆμα» τῶν τάφων ἢ «σῆμα» τῶν νεκρῶν ἑκάστου τάφου, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς μορφῆς του εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ «μνῆμα» εἴς τινας περιπτώσεις. Ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι δύναται κατ' οὐδένα λόγον νὰ σχετισθοῦν αἱ στῆλαι πρὸς τὰ εὑρεθέντα menhirs καὶ νὰ θεωρηθοῦν «ἕδος» τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ στήλη προσλαμβάνει καὶ τὴν στοιχειωδεστέραν ἀνθρωπόμορφον διάπλασιν, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς πλάκας τῶν Δεντρῶν, οὔτε περίπτωσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῆς στήλης γίνεται προσπάθεια ἀπεικονίσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ συσχετισμὸς τῆς στήλης πρὸς φαλλὸν καὶ πρὸς πίστιν εἰς δυνάμεις εὐφορίας κλπ., ὡς ὑποθέτει ὁ Persson [99], δὲν εὑρίσκει ἱκανὰ ἐρείσματα. Τοιαῦται ὑποθέσεις εἶναι βεβαίως γοητευτικαὶ καὶ ἐπιτρέπουν πλείστας προεκτάσεις καὶ συναρτήσεις, παραμένουν ὅμως κατὰ κανόνα ἀναπόδεικτοι καὶ δὲν ἑρμηνεύουν μὲ ἀσφάλειαν τὰ ὑπάρχοντα μνημεῖα.

Ἐξ ὅλων τῶν εὑρεθέντων ἐπιταφίων λίθων μόνον εἰς τὰ «σήματα» τῆς Ἰαλυσοῦ εἶναι δυνατὸν ν' ἀναζητήσωμεν συμβολισμὸν τινά, μολονότι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύ-

99. The Religion of Greece in Prehistoric times, 1942.

την δὲν ἀποκλείεται ἡ διακοσμητικὴ ἁπλῶς σημασία τῶν ἐπ' αὐτῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων.

Ὁ τύμβος ἐκπληρώνει, νομίζω, τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἴσως ἡ ἀρχή του νὰ συνδέεται πρὸς πρωτογονικὰς ἰδέας φόβου τοῦ νεκροῦ, οὕτω δὲ νὰ ἐξηγῆται καὶ ἡ ἐπισώρευσις ὀγκωδῶν λίθων ἐπὶ τοῦ τάφου, ὥστε νὰ καταστῇ ἀδύνατος ἡ ἀπομάκρυνσις ἐξ αὐτοῦ τοῦ νεκροῦ. Ἢ ἀκόμη νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν φροντίδα τῶν οἰκείων του νὰ προστατεύσουν τὸ νεκρὸν σῶμα ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις ἀγρίων θηρίων. Ἀλλὰ αἱ πρωτογονικαὶ αὗται ἀντιλήψεις δὲν φαίνεται ὅτι ἰσχύουν εἰς τοὺς χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν τὰ ὑπὸ συζήτησιν μνημεῖα. Πολὺ περισσότερον ἰσχυρὰ εἶναι ἡ διάθεσις, τὴν ὁποίαν θὰ γνωρίσωμεν καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, ὡς ἀποδίδεται αὕτη ἀπὸ τὸν Ὅμηρον. Ὁ τύμβος δηλαδὴ ἀποτελεῖ «σῆμα ἐπιφανὲς καὶ τηλεφανὲς» τοῦ ὑποκειμένου τάφου. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ὁρίζει καὶ τὸν χῶρον, ὅστις ἀνήκει εἰς τὸν νεκρόν. Ἡ λιθίνη κρηπὶς τοῦ τύμβου, κυκλικὴ συνήθως, δηλοῖ τὸ «τέμενος» τοῦ νεκροῦ, ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἁπλοῦς περίβολος, τὸν ὁποῖον πολλάκις εὑρίσκομεν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς τάφους. Ἡ ἐν αὐτῷ ἀπόθεσις προσφορῶν, εἴτε κτερίσματα θεωρηθοῦν ταῦτα ἅπαξ ἀποτεθέντα εἴτε προσφοραί, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἀνανεοῦνται, μαρτυρεῖ διὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑπὲρ τὸν τάφον περιορισθέντος χώρου, ἀκριβῶς ὅπως τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖ ὁ βωμὸς τοῦ πρώτου περιβόλου τῶν Μυκηνῶν, ὁ βόθρος τοῦ τύμβου τοῦ Δραχμανιοῦ καὶ ἡ λιθίνη κατασκευὴ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου τῆς Μεσσηνίας. Ὁ πλήρης δὲ κύκλος τῶν λιθίνων περιβόλων τῶν τύμβων (οὕτω πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καὶ ὁ μὴ ἀνακαινισθεὶς δεύτερος περίβολος τῶν Μυκηνῶν) καὶ ἡ συνεχὴς καὶ ἀδιάσπαστος — ἄνευ δηλαδὴ εἰσόδου — κατασκευὴ τῶν μεσοελλαδικῶν λιθίνων περιβόλων τῶν τάφων δυνατὸν νὰ σημαίνουν, ὅτι τὸ «τέμενος» τοῦτο τοῦ νεκροῦ ἐθεωρεῖτο «ἄβατον».

Β' ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἡ παράδοσις τῆς κατασκευῆς ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιταφίου μνημείου φαίνεται, ὅτι δὲν διακόπτεται μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Ἂν διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀπόψεως ταύτης περὶ ἀδιακόπου συνεχείας δὲν ὑπάρχουν ὅσα θὰ ἀνεμένομεν μνημεῖα, ἔχομεν ἐν τούτοις ἓν ἢ δύο ἱκανὰ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῶν προγενεστέρων καὶ τῶν ἐπιταφίων μνημείων τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Ἄλλωστε γνωρίζομεν, ὅτι τῆς ὑπομυκηναϊκῆς περιόδου ὀλίγοι εἶναι οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι· καὶ τούτων οἱ περισσότεροι ἀνεσκάφησαν εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαιολόγοι (ἢ τοὐλάχιστον ἀρκετοὶ ἀρχαιολόγοι) ἔδιδον μεγαλυτέραν προσοχὴν εἰς τὰ εὑρήματα αὐτὰ καθ' αὐτὰ καὶ μικροτέραν εἰς τὰ λοιπὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, ὥστε εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴ ἐσημειώθησαν πάντοτε ἀσήμαντα φαινομενικῶς ἐπιτάφια σήματα· τέλος, αἱ δημοσιευθεῖσαι περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐκθέσεις [1] εἶναι ἐνίοτε τόσον γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, ὥστε, καὶ ἂν ἀκόμη παρετηρήθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοιαῦτα ἐπιτάφια «σήματα», δὲν ἀναφέρονται εἰς αὐτάς· τοῦτο σημαίνει, ὅτι διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἔχουν ἀπολεσθῆ ὁριστικῶς. Ταῦτα πάντα ἐπιτρέπουν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ ἀπουσία στοιχείων δὲν δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς συναγωγὴν οὐδενὸς συμπεράσματος, ἐνῷ ἡ ὕπαρξις καὶ μεμονω-

1. Διὰ τὸ σημαντικώτατον ὑπομυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Σαλαμῖνος ὁ Καββαδίας δὲν ἐδημοσίευσε ἔκθεσιν, καταλιπὼν ὀλίγας μόνον γενικὰς παρατηρήσεις.

μένων — ἔστω καὶ ἑνὸς — παραδειγμάτων παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ συμπληρώσωμεν τὸ κενὸν καὶ νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν.

Διὰ νὰ ἀρχίσωμεν τὴν ἐξέτασιν τῶν μεταμυκηναϊκῶν ἐπιταφίων μνημείων ἀπὸ περιοχήν, ὅπου ἡ γνῶσίς μας εἶναι ἀσφαλὴς καὶ ὅπου ἔχομεν κατόπιν μακροτάτην καὶ ἀδιάλειπτον συνέχειαν, ἀναφέρομεν ὅτι ἡ παλαιοτέρα μεταμυκηναϊκὴ στήλη εὑρέθη in situ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 38 πρωτογεωμετρικὸν τάφον τοῦ Κ ε ρ α μ ε ι κ ο ῦ τῶν Ἀθηνῶν[2]. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου τούτου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ παρ' αὐτὸν κειμένου τάφου 37 εὑρέθησαν ἀνὰ εἷς ἀμφορεύς. Κατὰ τὸν ἀνασκαφέα (Kübler) « zum erstenmal steht hier wie später auf den geometrischen Gräber senkrecht über den Aschenamphoren auf der den oberen Rand nicht erreichenden Erdfüllung der Grube eine Amphora, dazu auf Grab 38 ein unregelmässiger Steinblock, das älteste nachmykenische Steinmal ».

Περὶ τῶν ὑπολοίπων τάφων ὁ Kübler ὑποθέτει, ὅτι πρέπει νὰ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τύμβου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἴσως ὑπῆρχε καὶ στήλη, ἀφανισθεῖσα ἔκτοτε. Τὴν ἄποψιν ταύτην παρουσιάζει παραστατικῶς διὰ χαρακτηριστικοῦ σχεδίου, δημοσιευθέντος εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ VI Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου (1939)[3], ἔνθα εἰς διαδοχικὰς τομὰς δεικνύει τὴν ἐξέλιξιν τῆς μορφῆς τοῦ τάφου ἀπὸ τοῦ 12ου μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος π.Χ. Διὰ τοῦ σχεδίου τούτου καθίσταται προφανὴς ἡ ἀδιάσπαστος συνέχεια καὶ ἡ κανονικὴ ἐξέλιξις τῆς μορφῆς τοῦ τάφου (Π ί ν. 88 δ).

Καὶ διὰ τοὺς παλαιοτέρους, ὑπομυκηναϊκούς, τάφους (ἐνταφιασμοῦ καὶ οὐχὶ καύσεως), πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ὑπεργείου τινὸς «σήματος», συνάγοντες τοῦτο ἐκ τοῦ κανονικοῦ των προσανατολισμοῦ καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῶν κανονικῶν μεταξύ των ἀποστάσεων. Τὴν μορφὴν τοῦ «σήματος» τούτου (ἢ μίαν μορφὴν «σήματος») ὑποδεικνύει ἴσως ὁ τάφος 103, ὅπου « die grabgrube mit einer Steinschüttung zugedeckt und dadurch wohl auch für die Nachkommen bezeichnet war »[4]. Ὁ Kraiker ἀποκλείει τὴν ὕπαρξιν τύμβου, διότι οἱ τάφοι εὑρίσκονται πολὺ πλησίον μεταξύ των, ὥστε δὲν ὑπάρχει ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τύμβον χῶρος[5]. Ἐν τούτοις ὁ Kübler, ὄχι μόνον μὲ τὰ προαναφερθέντα σχέδια, ἀλλὰ καὶ ρητῶς διατυπώνει τὴν ἄποψιν, ὅτι ὑπῆρχον χθαμαλοὶ τυμβίσκοι[6].

Ἂν διὰ τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους, ἐλλείψει ἀπτῶν στοιχείων, μόνον εἰς ὑποθέσεις δυνάμεθα νὰ καταφύγωμεν, αἱ ἐνδείξεις τῶν πρωτογεωμετρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀκο-

2. Karl Kübler, Kerameikos IV, Neufunde aus der Nekropole des 11. und 10. Jahrhunderts, 1943, σ. 3. Πίν. 2, καὶ σ. 39 : ...am Westrand des Grabes als Mal ein würfelformiger Kalksteinblock.

3. Karl Kübler, Die Gräber des 12, bis 8. Jahrh. in Kerameikos, Bericht über dem VI internationalen Kongress für Archaeologie, Berlin 21–26 August 1939, Berlin 1940, σ. 428-30. Ἀναδημοσίευσιν τοῦ σχεδίου βλ. εἰς ἄρθρον τοῦ ἰδίου, Das neue Bild der Antike, I, σ. 35 κ.ἑ. Εἰκ. 6 καὶ G.M.A. Richter, Archaic Gravestones of Attica, σ. 9.

4. W. Kraiker–K. Kübler, Kerameikos. Ergebnisse des Ausgrabungen. I. Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts, 1939, σ. 9.

5. ἔ.ἀ.

6. Berichte VI Kongress, σ. 428–29: «Der flache rechteckige Erdhügel der submykenischen und frühprotogeometrische Zeit lebt als Grabmal weit». Καὶ Das neue Bild der Antike, σ. 38: «in der vom Mittelhelladischen her üblichen Weise mit Steinplatten ausgesetzte und bedeckte oder einfache in die Erde getiefte rechteckige Gruben unter einem niedrigen Hügel aus dem Grubenaushub.

λουθοῦν χρονικῶς τοὺς πρώτους, εἶναι σαφεῖς καὶ βεβαιοῦν, ὅτι ὑπὲρ τὸ τεφροδόχον ἀγγεῖον ἐπεσωρεύετο τὸ ἐξαχθὲν χῶμα καὶ ἐσχημάτιζετο οὕτω χαμηλὸς τυμβίσκος [7]. Αἱ ἐνδείξεις αὗται εἶναι ἀσφαλεῖς εἰς τὸ πρωτογεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Κεραμεικοῦ νοτίως τοῦ Ἡριδανοῦ [8], καὶ συγκεκριμένως εἰς τοὺς τάφους 5 καὶ 15, ὥστε ὁ Kübler συμπεραίνει, ὅτι « über allen Gräbern erhob sich ein kleiner Erdhügel »[9].

Ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς δὲν ἔχομεν ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους, οἱ ὁποῖοι νὰ προσφέρουν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα διὰ τὸ θέμα μας. Ἔχομεν ὅμως ὑπομινωικοὺς τάφους εἰς Κ α ρ φ ὶ Λασηθίου Κρήτης, οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν μικροὺς θόλους « wholly or partly free-standing» ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους [10]. Ὁ Pendlebury σημειώνει ὅτι « the idea of a free-standing tholos is absolutely new, and, as far as one can see absolutely peculiar to Karphi ». Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ θόλος ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀποτελεῖ μορφὴν ἐπιταφίου μνημείου, δυναμένου νὰ σχετισθῇ πρὸς ἄλλα ὅμοια καὶ κυρίως πρὸς τοὺς τύμβους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τοὺς ἐλευθέρους μυκηναϊκοὺς θόλους [11]. Ἄλλωστε γνωρίζομεν, ὅτι ἐν Κρήτῃ δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ παλαιότερον ἡ κατασκευὴ ὑπεργείου ταφικοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὸ ὁποῖον τελοῦνται θυσίαι διὰ τὸν ὑποκείμενον νεκρόν.

Ἰδιόρρυθμος «ταφικὴ» κατασκευὴ εὑρέθη καὶ εἰς τὸ ὑπομινωικὸν καὶ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τῆς Δ ρ ή ρ ο υ. Ὁ Van Effenterre μᾶς πληροφορεῖ [12], ὅτι « τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο περιεβάλλετο (τοὐλάχιστον ἐν μέρει) ὑπὸ μικροῦ περιβόλου (mur de clôture), τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν ἴχνη ἀρκετὰ σαφῆ... πρὸς τὸ μέρος τῆς πεδιάδος. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ βουνοῦ ἁπλῆ σειρὰ βράχων ἤρκει ἀναμφιβόλως, διὰ νὰ δηλώσῃ τὰ ὅρια τοῦ νεκροταφείου». Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἐκτεταμένου τούτου ταφικοῦ περιβόλου εἰς ἀπόστασιν 11 μ. βορείως τούτου, εὑρέθη τελείως ἀπομεμονωμένη κατασκευή, τῆς ὁποίας μόνον ὁ νότιος τοῖχος διεσώθη [13]. Ἐντὸς ταύτης εὑρέθησαν πολλὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ πέντε ἀκέραια ἀγγεῖα. Ὁ ἀνασκαφεὺς ὑποθέτει, ὅτι πρόκειται ἴσως περὶ ταφικοῦ εὐκτηρίου, τὸ ὁποῖον « servait pour toute la necropole », ὡς τὸ ἐν Β ρ ο κ ά σ τ ρ ῳ [14], καὶ ὅτι δὲν ἀνῆκεν εἰς ὡρισμένον μόνον τάφον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Doro Levi διὰ τὸ οἰκοδόμημα Η-Η΄τῶν Α ρ κ ά δ ω ν [15].

Εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου μέγας τύμβος

7. Kraiker, Kerameikos I, σ. 95.

8. Kübler, Kerameikos, I, σ. 180.

9. ἔ.ἀ. σ. 181. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον παρατηρεῖ, ὅτι οὐδαμοῦ εὑρέθη Steinmal, ἀλλὰ αἱ νεώτεραι ἀνασκαφαὶ συνεπλήρωσαν τὸ ἐλλεῖπον τοῦτο στοιχεῖον.

10. BSA 38 (1937/38) σ. 109.

11. Valmin, Tholos tombs and Tumuli.

12. Henri van Effenterre, Mirabello, Etudes Crétoises, VIII, 1948, σ. 15.

13. ἔ.ἀ. σ. 20-21

14. E. H. Hall, Excavations in Eastern Crete, Vrokastro, 1914, σ. 170-72, Πίν. XXIV, 2.

15. Doro Levi, Arkades, ASAtene, X-XII (1927-29) Εἰκ. 181 καὶ 198. Εἰς Ἔργανον ὁ F. Halbherr, Three Cretan Necropoleis, AJA 5 (1901), σ. 270 παρετήρησεν, ὅτι ὑπεράνω τῶν τάφων ὑπῆρχε μικρὸς σωρὸς λίθων, ὁρατὸς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ προσθέτει: «Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω, ἐὰν οἱ σωροὶ οὗτοι ἐδημιουργήθησαν σκοπίμως καὶ συμφώνως πρὸς ὑπάρχον ἔθιμον ἢ ἐὰν προῆλθον ἀπὸ τὸ ἐπανειλημμένον ἄνοιγμα καὶ κλείσιμον τῶν τάφων κατὰ τὴν περίοδον τῆς χρήσεως τούτων». Πρέπει πάντως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους μινωικοὺς χρόνους (Ὁ Furumark, Op. Arch. III, σ. 222, βλ. καὶ Desborough, Protogeometric Pottery σ. 251, τοὺς χρονολογεῖ εἰς τὴν YM III B2α περίοδον).

εἰς Βράνεζι Κωπαΐδος [16]. Οὗτος ἦτο κωνικός, ὕψους 3μ., καὶ «περιεῖχε τάφους εἰς διάφορα βάθη ἄνωθεν μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους». Εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ὁ ἀνασκαφεὺς ἀναφέρει, ὅτι παρετήρησεν «μικρὸν σωρὸν λίθων μεγάλων, συνηγμένων ὄχι ἐκ τῆς πεδιάδος, ἡ ὁποία οὐδαμῶς ἔχει λίθους ἢ καὶ χάλικας ἁπλῶς, ἀλλὰ μεταφερθέντων ἐκ μακρυνῶν λατομείων, καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἄμμον καθαράν». Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων εἶναι γεωμετρικά, μερικὰ μάλιστα τῆς τελευταίας γεωμετρικῆς περιόδου, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν καὶ πέντε πρωτογεωμετρικὰ ἢ πρωτογεωμετρικῆς παραδόσεως [17], ὥστε ἡ κατασκευὴ τοῦ τύμβου πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τοὺς (τελευταίους) πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους.

Εἰς Αετὸν Ἰθάκης εὑρέθησαν σωροὶ λίθων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ διαλύωνται [18]. Μολονότι δὲν ἔχομεν ἀσφαλῆ στοιχεῖα διὰ τὸν προορισμόν των, ἡ ὑπόθεσις τῆς Lorimer [19], ὅτι πρόκειται περὶ σωρῶν καλυψάντων καύσεις νεκρῶν, φαίνεται πιθανή.

Ἐκτὸς τούτων πρέπει νὰ μνημονευθῇ ὁ ταφικὸς περίβολος, ὁ ὁποῖος εὑρέθη τυχαίως τὸ 1949 εἰς Ν. Ἰωνίαν Ἀθηνῶν [20]. Εἶχε σχῆμα ἐλλειπτικὸν (6×4 μ.) καὶ ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ εὑρεθέντων ἀγγείων δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν ὑστέραν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον (10ος αἰών). Τάφοι δὲν ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνευρέθησαν αἱ ταφικαὶ πυραὶ καὶ τὰ κτερίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μέγας κρατήρ, διαμέτρου στομίου 0,47 μ.

Ὁ ταφικὸς οὗτος περίβολος, ὁ ὁποῖος ἐνθυμίζει τοὺς ὁμοίους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, εἶναι ὁ μόνος εὑρεθεὶς εἰς πρωτογεωμετρικοὺς τάφους. Ἀλλὰ τὰ παραδείγματα πρωτογεωμετρικῶν τάφων τῆς Σκύρου καὶ τῆς Κῶ [21], ἐπὶ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἀγγεῖα πρέπει, νομίζω, νὰ σημαίνουν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ τάφου εἶδός τι περιβόλου, ὁρίζοντος τὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὸν τάφον καὶ ἐπομένως εἰς τὸν νεκρόν. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀπετίθεντο τὰ κτερίσματα τοῦ νεκροῦ, ὡς τοῦτο συνέβαινεν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους. Ὁπωσδήποτε, ἡ ἀνεύρεσις ἀγγείων ἐκτὸς τοῦ τάφου σημαίνει τὴν ὕπαρξιν ὁρατοῦ τινος «σήματος» ἢ ἄλλου μνημείου δεικνύοντος τὴν θέσιν τούτου.

Εἰς τὴν Ἀσίνην οἱ Σουηδοὶ ἀνασκαφεῖς ἐκτὸς τοῦ μεσοελλαδικοῦ νεκροταφείου ἠρεύνησαν καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ἀρκετοὶ δὲ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ἀνάγονται εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον. Μεταξὺ τῶν τάφων παρετήρησαν ὡρισμένας ὑπεργείους κατασκευάς, τὰς ὁποίας ἑρμηνεύουν ὡς «ταφικοὺς βωμούς» [21α]. «Εἰς ὅλας τὰς ἀναφερομένας περιπτώσεις (P. G. 23, 21, 18, 29), σημειώ-

16. ΠΑΕ. 1904 σ. 39-40, 1907 σ. 109, AM 30 (1905) σ. 132-33. Wiesner, Grab und Jenseits σ. 39 ἀρ. 297.

17. Desborough, Protogeometric Pottery, σ. 197.

18. BSA 33 (1932/33) σ. 127 κ.ἑ.

19. ἔ.ἀ. σ. 33-36, Πρβλ. Wiesner, ἔ.ἀ. σ. 96 : «Aschenreste unter steinhaufen finden sich auf Ithaka in submykenisch– protogeometrischer Zeit». Καὶ σ. 100. Ἀλλὰ ὁ Desborough, ἔ.ἀ. σ. 272 : «nor can the theory of cairns where cremation was practised be considered to be proved».

20. BCH 73 (1949) σ. 525, AJA 53 (1949) σ. 372, ὅπου δίδονται αἱ πρῶται γενικαὶ πληροφορίαι. Hesperia 30 (1961) σ. 147-178 (E. Lord Smithson), ὅπου δημοσιεύονται τὰ εὑρήματα.

21. Σκύρου: AA 1936 σ. 228–31 (Παπαδημητρίου), BCH 61 (1937) σ. 473 (Σταυρόπουλλος). Πρβλ. Desborough Pr. P., σ. 130. Κῶ : AA 1936, σ. 180, JHS 65 (1945) σ. 102, Boll. d' Arte 35 (1950) σ. 316 κ.ἑ.

21α. Εἰς ἀπόστασιν μόλις 0,10μ ἀπὸ τοῦ τάφου P.G. 23 «εὑρέθη ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου πλάξ, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἀνῆκεν εἰς λίθινον περίβολον 6 τοιούτων λίθων, κατεσκευασμένον πέριξ τοῦ κεντρι-

νουν οἱ ἴδιοι, πρόκειται περὶ ταφικῶν βωμῶν τοῦ ἰδίου τύπου, μὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους περιεγράψαμεν ἤδη, ὅτε ἀσχολούμεθα μὲ τοὺς μεσοελλαδικοὺς τάφους». Θεωροῦν δὲ τοὺς «ταφικοὺς βωμοὺς» τῆς Ἀσίνης καὶ τῶν Μυκηνῶν (ΜΕ, ΥΕ, πρωτογεωμετρικούς), ὡς μαρτυροῦντας τὴν συνέχειαν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ ἑπομένως «τὴν ἐθνικὴν ὁμιογένειαν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τοὺς κατεσκεύασαν».

Τὰ ὀλίγα ταῦτα παραδείγματα ἐπιταφίων μνημείων τῆς ὑπομυκηναϊκῆς καὶ πρωτογεωμετρικῆς περιόδου, τὰ ὁποῖα ἔχουν μέχρι τοῦδε ἀποκαλύψει αἱ ἀνασκαφαί, δὲν προσφέρουν καθ' ἑαυτὰ οὔτε ἀρκετὰ στοιχεῖα διὰ τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας τοῦ μνημείου οὔτε νέας μορφὰς τούτου. Εἶναι ἐν τούτοις ἰδιαιτέρως σημαντικὰ διὰ τὴν ἔρευναν, διότι προσφέρουν τοὺς συνδετικοὺς κρίκους μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων μυκηναϊκῶν καὶ τῶν ἑπομένων γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν, ὥστε μὲ ἀσφάλειαν νὰ ἀναγάγωμεν τὴν καταγωγὴν τῶν τελευταίων εἰς τὰ πρῶτα καὶ νὰ ἴδωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἀδιάσπαστος συνέχεια εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιταφίου μνημείου. Οὕτω συμβάλλουν καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν πάντων τῶν σχετικῶν προβλημάτων ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ παλαιότερα καὶ πρὸς τὰ νεώτερα τούτων.

Οἱ γεωμετρικοὶ τάφοι προσφέρουν πλουσιώτερα καὶ περισσότερον συγκεκριμένα στοιχεῖα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐπιταφίου μνημείου. Ἐπὶ πλέον αἱ γνώσεις μας διὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκτείνονται εἰς μεγαλύτερον χῶρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὥστε καθίσταται εὐχερεστέρα ἡ συναγωγὴ ἀσφαλῶν, κατὰ τὸ δυνατόν, πορισμάτων. Τοῦτο ἐνισχύεται μεγάλως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἔχει ἀνασκαφῆ κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸν τὸ σημαντικώτερον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, νεκροταφεῖον γεωμετρικῶν χρόνων, τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Κεραμεικοῦ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἔχουν ἤδη δημοσιευθῆ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς μὲ ἰδεώδη πληρότητα [22].

Οἱ γεωμετρικοὶ τάφοι τοῦ Κ ε ρ α μ ε ι κ ο ῦ εἶναι δύο εἰδῶν: 1) Τάφοι περικλείοντες τεφροδόχα ἀγγεῖα καὶ 2) τάφοι ἐνταφιασμοῦ. Ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ τῶν πρώτων δίδεται παραστατικῶς εἰς τὸ προαναφερθὲν σχέδιον τοῦ Kübler [23] (Πίν. 88 δ) καὶ—ἄνευ τῆς λιθίνης στήλης—εἰς τὴν παλαιὰν δημοσίευσιν τῶν Brückner-Pernice περὶ τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν τοῦ Κεραμεικοῦ [24]. Οἱ ἀνασκαφεῖς παρετήρησαν, ὅτι μετὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ τεφροδόχου ἀγγείου ἐντὸς τοῦ λάκκου, οὗτος ἐκαλύπτετο διὰ χώματος οὐχὶ μέχρι τοῦ χείλους του, ἀλλὰ μόνον μέχρις ὡρισμένου ὕψους, τὸ δὲ ἄνω μέρος τοῦ λάκκου ἔμενε κενόν, ἐν εἴδει βόθρου προσφορῶν (Opfergrube). Εἰς τὴν μίαν στενὴν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου τούτου βόθρου (πρὸς αὐτὴν πλησίον τῆς ὁποίας εὑρίσκεται εἰς τὸ βάθος τὸ τεφροδόχον ἀγγεῖον) τοποθετεῖται ὀρθία μικρὰ λιθίνη στήλη, παρ' αὐτὴν δέ, ἀκριβῶς ὑπὲρ τὸ τεφροδόχον ἀγγεῖον, κρατὴρ ἢ συχνότερον ἀμφορεύς [25] (Πίν. 86, α-β). Ὑπάρ-

κοῦ λίθου. Αἱ διαστάσεις τοῦ λιθίνου περιβόλου ἦσαν 0,58 (ΒΑ-ΝΔ) Χ 0,43. Ὁ κεντρικὸς λίθος εἶχε διαστάσεις 0,27 Χ 0,17 μ. Δὲν ἐσημειώθησαν εὑρήματα εἰς αὐτόν». Οὗτος ἡρμηνεύθη ὡς «ταφικὸς-βωμός. (O. Frödin – A.W. Persson, Asine, Results of the Swedish Excavations 1922–1930, 1938, σ. 133-4). Ὁμοίας κατασκευὰς παρετήρησαν οἱ ἀνασκαφεῖς καὶ εἰς τοὺς τάφους P. G. 23, 21, 18 καὶ 29.

22. Ἔχει συμπληρωθῆ ἤδη ἡ δημοσίευσις πάντων τῶν γεωμετρικῶν τάφων, ἤρχισε δὲ ἡ δημοσίευσις καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν (Kerameikos VI, Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts, 1959).

23. Berichte VI Kongress, σ. 428–29, Das neue Bild der Antike, I, Εἰκ. 6. Richter, Archaic Gravestones of Attica, σ. 9.

24. AM 18 (1893) σ. 92 Εἰκ. 4.

25. Kerameikos V, σ. 7.

χουν ἐν τούτοις καὶ τάφοι, τῶν ὁποίων ὁ λάκκος εὑρέθη ἐντελῶς κεκαλυμμένος καὶ εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εὑρέθη οὔτε λιθίνη στήλη οὔτε ἐπιτάφιον ἀγγεῖον. Ὁ ἀνασκαφεὺς (Kübler) ὑποθέτει, ὅτι οὗτοι θὰ ἦσαν ὅμοιοι πρὸς τοὺς πρωτογεωμετρικούς, θὰ ἐκαλύπτοντο δηλαδὴ ὑπὸ χθαμαλοῦ ὀρθογωνίου τυμβίσκου, ὅστις, ὅπως συνέβη καὶ εἰς τοὺς προγενεστέρους, κατεστράφη σὺν τῷ χρόνῳ [26].

Τὴν μορφὴν ταύτην (μὲ χθαμαλὸν δηλαδὴ τύμβον) πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶχον καὶ οἱ τάφοι ἐνταφιασμῶν, ἀλλὰ καὶ τούτων ὁ χθαμαλὸς τύμβος δὲν διετηρήθη [27] (πλὴν μιᾶς ἐνδιαφερούσης περιπτώσεως). Βόθρος προσφορῶν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τούτους, ἀλλ' εἰς ἕνα τάφον (26) εὑρέθησαν λείψανα «στήλης» καὶ ὄστρακα ἐπιταφίου κρατῆρος, καὶ εἰς ἄλλον (τάφος 25) δύνανται ν' ἀποδοθοῦν τὰ ὄστρακα ἐπιταφίου ἀμφορέως. Τέλος, ὁ τάφος 51 ἐκαλύπτετο ὑπὸ χώματος κεκαυμένου, τέφρας καὶ ὀστράκων, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἶχον καῆ [28].

Ἀνεφέραμεν, ὅτι ἔχομεν μίαν περίπτωσιν διατηρήσεως τοῦ τύμβου. Πρόκειται περὶ ἑνὸς μοναδικοῦ ἐπιταφίου «μνημείου» ὁμαδικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τοὺς τάφους 51-63, χρονολογουμένους ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὴν δεκαετίαν 740-730 π.Χ. Τὸ «μνημεῖον» ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιμήκη περίβολον (Gräberbezirk), ὁ ὁποῖος περικλείει ὅλους τούτους τοὺς τάφους [29], ὁ περίβολος δὲ διαιρεῖται εἰς μικρότερα τμήματα ὑπὸ ἐγκαρσίων τοιχαρίων. Οἱ τοῖχοι σῴζονται εἰς ὕψος 0,80 μ., ἔχουν πλάτος 0,26-0,84 μ. καὶ ἡ θεμελίωσίς των, πλάτους 0,40-0,45 μ., ἔχει βάθος 0,25 μ. Εἰς ἕκαστον τῶν οὕτω δημιουργουμένων ὀρθογωνίων τμημάτων ὑπάρχει χαμηλός, ὀρθογώνιος ἐπίσης, τυμβίσκος ὕψους 0,80 μ. ὑπὲρ τὸ ἀρχικὸν ἔδαφος. Αἱ πλευραὶ τοῦ τυμβίσκου κατέρχονται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ τοιχάρια, τῶν ὁποίων τὸ ἄνω μέρος διακρίνεται οὕτω μεταξὺ τῶν τύμβων ὡς σαφὴς διαχωριστικὴ γραμμή.

Τὰ πορίσματα τῶν τελευταίων τούτων ἀνασκαφῶν τοῦ Κεραμεικοῦ ἐπεβεβαίωσαν καὶ διεσάφησαν πολλὰς παρατηρήσεις καὶ ὑποθέσεις τῶν παλαιοτέρων ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐρευνήσει τὸ νεκροταφεῖον ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος. Αἱ παρατηρήσεις ἐκεῖναι εἶχον δώσει πλεῖστα στοιχεῖα καὶ πολλάκις ὑπῆρξαν ἀπολύτως εὔστοχοι καὶ ἀκριβεῖς. Ἤδη ὁ Rayet [30], στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὺς τοῦ Κεραμεικοῦ, ἔγραψε «Au dessus de chaque fosse, entassés en pile, étaient les débris d'un grand vase». Ἀλλὰ ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ ἀγγεῖον εἶχε συντριβῆ ἐπὶ τοῦ τάφου ὡς προσφορὰ πρὸς τὸν νεκρόν. Πρῶτος ὁ Milchhoefer [31] διετύπωσε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ μεγάλα ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου ἦσαν ἐπιτάφια μνημεῖα, καὶ τὰ ἐσχέτισε πρὸς τὰς ἀρχαϊκὰς λουτροφόρους. Τὴν ὀρθότητα τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐβεβαίωσαν αἱ μεταγενέστεραι ἀνασκαφαὶ τοῦ νεκροταφείου. Οἱ Brückner-Pernice [32] ἔδωσαν παραστατικὴν εἰκόνα τῶν τάφων καύσεως εἰς τὸ προμνημονευθὲν σχέδιόν των [33], ὅπου εἰκόνιζον τὸ ἐπιτάφιον ἀγγεῖον ὄρθιον ὑπὲρ τὴν ταφὴν ἐντὸς τοῦ λάκκου προσφορῶν. Οἱ ἴδιοι, μολονότι δὲν εἶχον ἄμεσα καὶ ἀσφαλῆ ἀνασκαφικὰ δεδομέ-

26. ἔ.ἀ. σ. 10.
27. ἔ.ἀ. σ. 13.
28. ἔ.ἀ.
29. ἐ.ἀ., σ. 17, Beil. 2 καὶ IV, Πίν. 8, 9.
30. O. Rayet–M. Collignon, Histoire de la Céramique Grecque, 1888, σ. 24.
31. AM 5 (1880) σ. 177.
32. AM 18 (1893) σ. 92 κ.ἑ.
33. ἔ.ἀ. Εἰκ. 4.

να εἰς τὸν Κεραμεικόν, ὑπεστήριξαν, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἐπιταφίου ἀγγείου ὑπῆρχεν ἐνίοτε ἐντὸς τοῦ λάκκου προσφορῶν καὶ λιθίνη στήλη, ἡ ὁποία ὅμως, οὖσα τραχεῖα καὶ ἀσήμαντος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπιτύμβιον σῆμα [34]. Τὴν γνώμην των περὶ ὑπάρξεως λιθίνης στήλης ἐστήριζον εἰς τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Φιλίου εἰς Ἐλευσῖνα καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ τάφου ΙΙΙ τοῦ Κεραμεικοῦ, εἰς τὸν λάκκον τοῦ ὁποίου εἶχον εὑρεθῇ παρὰ τὸ ἐπιτάφιον ἀγγεῖον δύο τοιαῦται στῆλαι, ἐρριμμέναι ἡ μὲν ἐπὶ τῆς δέ [35]. Οἱ ἴδιοι ἀναφέρουν, ὅτι πλησίον τοῦ τάφου Ι (1μ. βορείως τούτου) ὑπῆρχον λείψανα τοιχαρίου καὶ ὅτι ὅμοια λείψανα διετηροῦντο παρὰ τὸν τάφον XV, ἑρμηνεύοντες ταῦτα ὡς ὑπολείμματα ταφικοῦ περιβόλου [36]. Ὥστε ἡ περίπτωσις τῶν τάφων 51-63 τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν. Ἐνισχύεται μάλιστα καὶ ὑπὸ ἄλλων παραδειγμάτων. Οὕτω ὁ Κουρουνιώτης μᾶς πληροφορεῖ [37], ὅτι εἰς τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου «ἐπὶ μιᾶς θέσεως ὑπάρχει μικρὸς πλίνθινος τοῖχος ὕψους 0,80 μ. περίπου, σῳζόμενος μέχρι ἐκτάσεως 2μ.» καὶ τὸν χαρακτηρίζει «χώρισμα συστάδος τάφων». Ἰσχυρὸς τοῖχος εὑρέθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὑστερογεωμετρικῶν τάφων τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ὁ Young δὲν νομίζει, ὅτι ἀποτελεῖ τμῆμα ταφικοῦ περιβόλου, ἀλλὰ πιστεύει, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς κατασκευῆς του ἦτο μόνον ἀναλημματικός [38]. Τὴν γνώμην του στηρίζει εἰς τὸ ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ τοίχου ἦτο πρόχειρος, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τούτου σχεδὸν ἡμιτελής. Διὰ τὴν ὁμάδα τῶν τάφων τούτων ὑποθέτει, ὅτι οὐδὲν ἐπιτάφιον σῆμα εἶχον, διότι οὐδαμοῦ εὑρέθησαν εἴτε ὄστρακα τῶν γνωστῶν ἐπιταφίων ἀγγείων εἴτε τεμάχιον στήλης. Μόνον εἰς τὸ ἓν ἄκρον τοῦ τάφου XIV ὑπὲρ τὸ κάλυμμα εὑρέθη λίθος, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ «as a bedding of a marker» [39], ἐὰν εἴχομεν ἐνδείξεις ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα σήματα. Εἶναι ἐν τούτοις ἀξιοσημείωτον, ὅτι οἱ τάφοι εὑρέθησαν εἰς κανονικὰς μεταξύ των ἀποστάσεις καὶ «κατὰ τὸ δυνατὸν» δὲν κατέστρεψαν ὁ εἷς τὸν ἄλλον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὕπαρξιν «σήματός» τινος.

Ἐκτὸς τῶν νεκροταφείων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα παρέσχον αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ σημαντικοῦ ἀττικοῦ νεκροταφείου τῆς Ἐλευσῖνος. Ἄλλωστε εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν ἀνασκαφέων τοῦ νεκροταφείου τούτου, Φιλίου καὶ Σκιᾶ, ὀφείλομεν τὰς πρώτας σαφεῖς καὶ ἀσφαλεῖς γνώσεις περὶ τῆς μορφῆς τῶν ἀττικῶν γεωμετρικῶν τάφων. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Φιλίου [40] εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀκριβής: «Εἰς βάθος 2,50 μ. περίπου ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος, γράφει, ὀρθία πλάξ—ὕψους 0,60 μ., πλάτους 0,35 μ. καὶ πάχους 0,15 μ.—ἐμπεπηγμένη ὡς στήλη εἰς τὸ ἔδαφος (Λ εἰς τὸ σχέδιον) καί... λίθοι, σχηματίζοντες τὰς τρεῖς πλευρὰς ὀρθογωνίου ἐκεῖ πλαισίου (α, β, γ, δ)... ἔτι βαθύτερον κατὰ 0,40-0,50 μ...δυσμικώτερον...0,40-0,50 μ. ὁ ποὺς μεγάλου ἀγγείου, οἷα τὰ ἐν Διπύλῳ... καὶ εἰς βάθος 3,50-4,00 μ. ἐφάνησαν τὰ ἴχνη ταφῆς» [41]. Δευτέρα στήλη —ὕψους 0,70 μ., πλάτους 0,26 μ. καὶ πάχους 0,12 μ.—εὑρέθη ὀρθία εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον

34. ἔ.ἀ. σ. 153,
35. ἔ.ἀ. σ. 154.
36. ἔ.ἀ. σ. 95 σημ. 1.
37. ΑΕ 1911 σ. 247.
38. Hesperia, Suppl. 2, σ. 6, Εἰκ. 1.
39. ἔ.ἀ. σ. 15 καὶ 71.
40. Δ. Φίλιος, Ἀνασκαφαὶ ἀρχαίων τάφων ἐν Ἐλευσῖνι, ΑΕ 1889, σ. 171-194.
41. ἔ.ἀ. σ. 175-77.

τοῦ βόθρου Θ (λάκκου προσφορῶν), ἐξέχουσα ὑπὲρ τὸ χεῖλος τοῦ βόθρου 0,45-0,50 μ. [42]. Τρίτη τέλος στήλη, ὁμοία πρὸς τὰς ἄλλας δύο, εὑρέθη νοτιώτερον μεταξὺ τῶν δύο πρώτων (Ν εἰς τὸ σχέδιον), ἀλλὰ ὁ Φίλιος δὲν ἀνέσκαψε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τάφου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο [43]. Ἐκτὸς τῶν στηλῶν εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίου ἀρκετοὶ πόδες κρατήρων [44], ἀνήκοντες προφανῶς εἰς ἐπιτάφια ἀγγεῖα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Σκιᾶ [45] ἀπεκάλυψε τάφους γεωμετρικοὺς καὶ ὑστάτους γεωμετρικούς [46]. Κατὰ τὸν ἀνασκαφέα «στήλη λιθίνη μόνον ἅπαξ εὑρέθη... αὕτη δ' ἦτο κοινὴ πλὰξ ὕψους 0.75 μ. ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξεργασίας. Ἵστατο ὀρθία ὑπεράνω ἀμφορέως περιέχοντος ὀστᾶ ἐνήλικος κεκαυμένα» [47]. Ἐκ τῆς συνεχείας τῆς περιγραφῆς προκύπτει, ὅτι καὶ εἰς τὸν τάφον τοῦτον ὑπῆρχε λάκκος προσφορῶν καὶ ὅτι ἡ στήλη μόλις ὑπερεῖχε τοῦ χείλους τούτου [48]. Ὁ Σκιᾶς ὑποθέτει, ὅτι «ἐπὶ ἑκάστου νεκροῦ συνεσωρεύετο... μικρὸς σωρὸς χώματος... ἀποτελῶν μικρὸν τύμβον... μετὰ βραχὺν δὲ χρόνον οἱ τοιοῦτοι τύμβοι τῶν πυκνῶς παρ' ἀλλήλους κειμένων τάφων συνεχέοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ ἰσοπεδοῦντο, ἐπὶ δὲ τοῦ δι' αὐτῶν ἀνυψωθέντος ἐδάφους ἀνωρύσσοντο ἄλλοι ὅμοιοι τάφοι καὶ ἐπὶ τούτων πάλιν ἄλλοι». Τὴν ὑπόθεσίν του ταύτην στηρίζει εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι «ἐξάκις ὑπὲρ τὸν τάφον» ἐσημείωσε «τὴν ὕπαρξιν καθαρᾶς θαλασσίας ἄμμου, ἡ ὁποία εἶχε συσσωρευθῆ τυμβοειδῶς...». Ἡ ὑπόθεσις εἶναι λίαν πιθανὴ καὶ δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν ὕπαρξιν διαφόρων στρωμάτων τάφων, οἱ ὁποῖοι χρονικῶς δὲν ἀπέχουν πολὺ μεταξύ των. «Ἐπιτάφια ἀγγεῖα εἶναι ὅλως ἀσυνήθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νεκροπόλει» ἀναφέρει (ἔ.ἀ.) ὁ Σκιᾶς, ἀλλὰ προσθέτει : «μόνον εἰς ποὺς τοιούτου ἀγγείου — ὕψους 0,24 μ. μέχρι τῆς γαστρὸς τοῦ ἀγγείου — καὶ τούτου οὐχὶ πολὺ μεγάλου οὐδὲ πολυτελοῦς, εὑρέθη κατὰ χώραν». Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο «εἶχε ὀπὴν ἐν τῷ πυθμένι καὶ ἑτέρας τέσσαρας πέριξ» [49]. Μικρὰ ὡσαύτως ὑδρία εὑρέθη ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου, τοῦ γνωστοῦ ὡς τάφου τῆς Ἴσιδος [50]. Ὑπόλειμμα δὲ μεγάλου ἐπιταφίου ἀμφορέως («ὁ ὑψηλός του ποὺς») εὑρέθη καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφὰς τοῦ Γ. Μυλωνᾶ [50α].

Ἀναφέρομεν τέλος, ὅτι καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος εὑρέθη «λίθινος περίβολος ἀποτερματίζων τάφον... ἐκ τεμαχίων πλακῶν ἐκτισμένος εἰς ἐλάχιστον ὕψος, διῃρημένος δὲ εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν τετράγωνον, τὸ δὲ ἐπίμηκες» [51]. Ὁ Σκιᾶς ὑπέθετεν ἐπίσης, ὅτι καὶ τὸ «κτήριον Α εἶναι κρηπίδωμα τύμβου τινὸς τῆς ἐποχῆς τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων» [52], ἀλλὰ φαίνεται πιθανώτερον, ὅτι πρόκειται περὶ λειψάνων οἰκίας [53].

Ἐκ τῆς ὑπολοίπου Ἀττικῆς ἀναφέρομεν πρῶτον τοὺς γεωμετρικοὺς τάφους τῆς

42. Ἔ.ἀ. σ. 179.
43. Ἔ.ἀ. σ. 184.
44. Ἔ.ἀ. σ. 176 σημ. 1.
45. Ἀνδ. Σκιᾶς, Παναρχαία ἐλευσινιακὴ νεκρόπολις, ΑΕ 1898, σ. 29-122. Πρβλ. Desborough, Prot. Pottery, σ. 10.
46. Πρβλ. Desborough, Pr. Pot. σ. 13.
47. ΑΕ 1898, σ. 86.
48. Ἔ.ἀ. σ. 87.
49. Ἔ.ἀ. σημ. 2,
50. Ἔ.ἀ. σ. 88. Ὕψος ὑδρίας 0,35 μ.
50α. ΠΑΕ 1953, σ. 77.
51. ΑΕ 1898, σ. 86. Πρβλ. Fr. Poulsen, Die Dipylongräber und die Dipylonvasen, σ. 18.
52. Ἔ.ἀ. σ. 60.
53. Poulsen Ἔ.ἀ. σ. 14.

Ἀ ν α β ύ σ ο υ [54]. «Οὗτοι εἶναι πανταχοῦ τῆς πεδιάδος ἐγκατεσπαρμένοι... Πολλοὶ τούτων εὑρηνται ἰδίᾳ ὑπό... τύμβους 3-5 μ. ὕψους... Οἱ τύμβοι οὗτοι περικλείουσι συνήθως πολλοὺς τάφους, ἄλλους μὲν ἀρχαιοτέρους καὶ ὑπὸ τὸ φυσικὸν ἔδαφος, ἄλλους δὲ νεωτέρους ἐν αὐτῷ τῷ χυτῷ χώματι ἀνεωχθέντας, ἰδίᾳ ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῶν» [55]. Ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντων κτερισμάτων προκύπτει, ὅτι οἱ παλαιότεροι τάφοι ἀνάγονται εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἀλλὰ ὁ Kübler [56] νομίζει, ὅτι οἱ τύμβοι δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς παλαιοὺς τούτους τάφους, ἀλλ' ὅτι, κατασκευασθέντες μεταγενεστέρως, ἐκάλυψαν καὶ τοὺς προϋπάρχοντας γεωμετρικοὺς τάφους, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὸν μέγαν τύμβον τοῦ 6ου αἰῶνος τοῦ Κεραμεικοῦ [57]. Ἀτυχῶς ἡ ἔκθεσις τῶν ἀνασκαφέων δὲν εἶναι ἀρκετὰ σαφής, ὥστε μόνον πιθανὰς ὑποθέσεις δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν. Ἐν τούτοις δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ συμφωνήσωμεν ἀνεπιφυλάκτως μὲ τὸν Kübler καὶ ν' ἀποκλείσωμεν ἀπολύτως τὴν ὕπαρξιν εἰς τὴν Ἀττικὴν μνημειακῶν γεωμετρικῶν τύμβων.

Περισσότερον ἀσαφὴς εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς ἀνασκαφῆς τῶν γεωμετρικῶν τάφων εἰς Σ π ά τ α Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ Φιλαδελφέως [58]. Εἰς τὴν σελίδα 138 γράφει : «τὰ ἀγγεῖα... παρουσιάζουσι μεγάλας ὁμοιότητας πρός... τὰ ἐν Ἀναβύσῳ... πρὸ ἐτῶν... ἀνευρεθέντα ἐν ὁμοίοις τύμβοις πρὸς τοὺς ἐν Σπάτᾳ». Εἰς τὴν προηγουμένην ὅμως σελίδα 137 εἶχε περιγράψει τοὺς τάφους ὡς «λαξευτοὺς καθέτους ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου», χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὴν ὕπαρξιν τύμβου. Παρὰ ταῦτα δικαιούμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν ρητὴν μαρτυρίαν του καὶ νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ εἰς Σπάτα γεωμετρικῶν τύμβων, τῶν ὁποίων ὅμως ἀγνοοῦμεν καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὸ μέγεθος.

Γεωμετρικοὶ τάφοι ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηριάδου καὶ εἰς Μ α ρ α θ ῶ ν α. Καὶ τῆς ἀνασκαφῆς ὅμως ταύτης τὰ ἀποτελέσματα γνωρίζομεν ἐκ τῆς πρώτης ἀορίστου ἐκθέσεως τοῦ ἀνασκαφέως [59]. Εἰς αὐτὴν ὑπάρχει ἡ πληροφορία, ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου 5 «εὑρέθησαν δύο πήλιναι σφαῖραι μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν» [60]. Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ τάφου 35, εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ ὁποίου ἀνεῦρεν «κάτωθεν βαρείας λιθίνης πλακὸς ὀρθῆς—ἴσως τοῦ σήματος τοῦ τάφου—ἕνα πίθον χειροποίητον ἀγάνωτον» [61], διότι ἐξ αὐτῆς συνάγεται ἡ ὕπαρξις ἐπιταφίου στήλης. Τέλος, σημειοῦται ἡ ὕπαρξις «τμήματος τοίχου ἐξ ὀγκολίθων εἰς τέσσαρας σειράς, οὐχὶ εὐθέος, ἀλλὰ κάπως κυρτουμένου... ὁ ὁποῖος συνεχίζεται...» [62], ἀλλὰ ὁ ἀνασκαφεὺς δὲν εἶναι βέβαιος διὰ τὴν σημασίαν του καὶ ἐρωτᾷ : «πρόκειται ἄραγε περὶ τοίχου περιβόλου» ; Γνωρίζοντες ἐκ τῶν προμνημονευθέντων παραδειγμάτων, ὅτι εἰς Ἀττικὴν δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ κατασκευὴ ταφικῶν περιβόλων, δυνάμεθα νὰ δώσωμεν καταφατικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν.

Ὁ Κουρουνιώτης εἶχεν ἀνασκάψει γεωμετρικοὺς τάφους εἰς Ἐ ρ έ τ ρ ι α ν [63],

54. ΠΑΕ 1911, σ. 110-131 (Καστριώτης-Φιλαδελφεύς).
55. ἔ.ἀ. σ. 111-112.
56. Kerameikos, V, σ. 10 καὶ σημ. 35.
57. ἔ.ἀ. σ. 5
58. ΑΔ 1920-21, Παράρτημα σ. 131-38 (Φιλαδελφεύς).
59. ΠΑΕ, 1939, σ. 32 κ.ἑ.
60. ἔ.ἀ. σ. 34. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς περιγραφῆς δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν «σφαιρῶν» τούτων. Γνωρίζομεν, ὅτι σφαιρικὰ ἀντικείμενα εὑρέθησαν καὶ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα (ΑΕ 1898, σ. 104).
61. ἔ.ἀ. σ. 35.
62. ἔ.ἀ.
63. Κ. Κουρουνιώτου, Ἀγγεῖα Ἐρετρίας, ΑΕ 1903, σ. 1–38.

πολλοὺς τῶν ὁποίων ἀνεῦρε κατεστραμμένους. «Ἡ κατασιροφὴ τῶν τάφων ἤδη ἐν παλαιοῖς χρόνοις, γράφει, δέον... νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐπιτυμβίων σημάτων, ἴσως δὲ καὶ παντὸς σημείου ἐξωτερικοῦ δηλοῦντος τὴν ὕπαρξιν τοῦ τάφου» [64]. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν [65], ὅτι «ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς τάφοις εὑρίσκοντο καὶ τεμάχια τοὐλάχιστον ἑνὸς μεγάλου κρατῆρος μεθ' ὑψηλοῦ, ὁριζοντίως ηὐλακωμένου ποδός». Μολονότι δὲν καθορίζεται ποῦ ἀκριβῶς εὑρίσκοντο τὰ τεμάχια ταῦτα, ἐντὸς τοῦ τάφου ἢ ἐκτὸς τούτου, τὸ μέγεθος καὶ ἡ μορφὴ τῶν ἀγγείων ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἦσαν ἐπιτάφια, ἀντίστοιχα πρὸς τοὺς ἐν Ἀττικῇ εὐρεθένιας ἐπιταφίους κρατῆρας.

Ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ πάντως ἐκτὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν εἰς ἀρκετὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τῶν Μυκηνῶν [66] εὑρέθη, ἐπὶ τῆς πωρίνης πλακὸς, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τάφον, μεγάλη κυλινδρικὴ πυξὶς ὕψους 0,25 μ. καὶ διαμέτρου στ. 0.35 μ. «Εἰς ἔκτασιν 0,60 μ. πέραν τοῦ τάφου... ἦσαν ἐγκατεσπαρμένα ἀγγεῖα. Ὑπεράνω τοῦ χώματος τούτου ὑπῆρχον ἐν σχήματι τόξου λίθοι τινὲς κατὰ σειρὰν ἐπὶ τοῦ χώματος τεθειμένοι, οἱονεὶ περιβάλλοντες αὐτὸν εἰς μῆκος 0,80 μ. περίπου. Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἀπετέλουν τμῆμα περιβόλου, ὅστις ὥριζε τὸν τάφον κυκλικῶς ἢ καὶ τετραπλεύρως (ἂν εἶχον κινηθῆ οἱ λίθοι)» [67]. Ὁ Εὐαγγελίδης συγκρίνει τοῦτον πρὸς τὴν κατασκευήν, ἡ ὁποία εὑρέθη ὑπεράνω τάφου τῆς Ἐλευσῖνος [68].

Ἀγγεῖα ὑπὲρ γεωμετρικὸν τάφον ἀπεκαλύφθησαν καὶ κατὰ τὰς προσφάτους ἀνασκαφὰς τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων [68α]. Ταῦτα «μολονότι δὲν φαίνεται, ὅτι ἐπροστατεύοντο καθ' οἱονδήποτε τρόπον» εὑρέθησαν εἰς ἐξαίρετον κατάστασιν. Τοῦτο καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι προέρχονται ἀπὸ παλαιοτέραν ταφὴν ταραχθεῖσαν.

Ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ τάφου εὑρέθησαν ἐπίσης κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς εἰς τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἄργους [69]. Εἰς τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου 2 ὑπῆρχον 13 ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εἷς μεγάλος ἀμφορεὺς ὕψους 0,80 μ.· ἐπίσης, εἰς τὸ κάλυμμα τοῦ παλαιοτέρου τάφου 3 ὑπῆρχον ἀγγεῖα καὶ «sur les dalles de la fermeture», ἀμφορεύς. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ τάφου 179, ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ὁποίου εὑρέθη τεμαχισμένη ὑδρία «où l'on a trouvé un fer de lance à douille et une épée fragmentaire à pommeau d'ivoire». Τέλος εἰς τὸν τάφον 164 (μέσων γεωμετρικῶν χρόνων) εὑρέθη οἰνοχόη, ἡ ὁποία «εἶχε τοποθετηθῆ καθέτως εἰς τὸ ἐξωτερικόν».

Ἀρκετὰ παραδείγματα ἀγγείων εὑρεθέντων ἐκτὸς τῶν τάφων προσφέρει τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον τῆς Τίρυνθος [70]. Οἱ ἀνασκαφεῖς παρατηροῦν, ὅτι «στῆλαι ὡς τῆς Ἐλευσῖνος καὶ τῆς Θήρας ἢ μεγάλα πολυτελῆ ἀγγεῖα ὡς τῶν Ἀθηνῶν δὲν εὑρέθησαν». Ἀλλὰ θεωροῦν προδρόμους τῶν μεγάλων ἐπιταφίων ἀγγείων τοὺς δύο κρατῆρας

64. ἔ.ἀ. σ. 7-8.
65. ἔ.ἀ. σ. 11.
66. Δ. Εὐαγγελίδου, Ἐκ τῆς Μυκηνῶν γεωμετρικῆς νεκροπόλεως, ΑΕ 1912, σ. 127-141.
67. ἔ.ἀ. σ. 127.
68. ΑΕ 1898, σ. 86. Fr. Poulsen, Dipylongräber, σ. 20.
68α. Desborough, Mycenae, 1939–53. BSA 49 (1954) σ. 260.
69. BCH 77 (1953) σ. 260.
69α. BCH 83 (1959) σ. 762-63.
70. Tiryns, I, σ. 134–35.

τῶν τάφων 22 καὶ 28, οἱ ὁποῖοι ἵσταντο ἐν μέρει ὑπὲρ τὸ ἔδαφος καὶ ἐχρησίμευον διὰ τὴν τέλεσιν ταφικῶν χοῶν [71].

Καὶ ἡ ἀνασκαφὴ γεωμετρικῶν τάφων τῆς Κορίνθου ἀπεκάλυψεν ὁμοίας περιπτώσεις. Εἰς γεωμετρικὸν τάφον ἀνασκαφέντα εἰς τὴν Ἀγορὰν τῆς Κορίνθου [72] εὑρέθησαν 4 ἀγγεῖα εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ καλύμματος· μεταξὺ τούτων ὑπῆρχε κρατὴρ ὕψους 0,495 μ. Ἐκτὸς τούτου τεμάχια ὁμοίου κρατῆρος [73] εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1937 διεσκορπισμένα εἰς ἔκτασιν 20 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων οὐχὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν τάφων τῆς Ἀγορᾶς. Ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν τάφων εἶχον εὑρεθῆ καὶ κατὰ τὰς παλαιοτέρας ἐν Κορίνθῳ ἀνασκαφάς [74]. Ὁ Shear παρατηρεῖ [75] ὅτι «συνήθως ἐκτὸς τῶν γεωμετρικῶν τάφων, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον των, ἵστατο μέγας ἀκόσμητος πίθος (water-jar), τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἐφράσσετο ὑπὸ διώτου φιαλοσχήμου (bowl)». Καὶ ἀλλοῦ γράφει: «ἄλλος τύπος ἀγγείου, τὸ ὁποῖον ἐτοποθετεῖτο ἐκτὸς τοῦ τάφου ἦτο ὁ κρατήρ» [76].

Ἀγγεῖα ἐκτὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν καὶ εἰς δύο ὑστερογεωμετρικοὺς τάφους τῆς Αἰγίνης [77]. Ἀλλὰ ἓν τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν παραδειγμάτων προσφέρει γεωμετρικὸς τάφος τῆς Κῶ [78], ὅπου διετηρήθησαν καλῶς ἄφθονα ἀγγεῖα (70) πέριξ τῆς παχείας πλακός, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὸν τάφον. Δὲν ἔχομεν ἀτυχῶς λεπτομερείας τῆς ἀνασκαφῆς καὶ δὲν γνωρίζομεν πῶς ἐσώθησαν τόσον πολλὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τάφου. Ἴσως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸν χῶρον τοῦ τάφου περιέκλειε λίθινος περίβολος, ὅμοιος πρὸς τοὺς ἀνευρεθέντας ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὴν Ἅλον τῆς Θεσσαλίας ἀνεσκάφη πολὺ ἐνδιαφέρων γεωμετρικὸς τύμβος, διαμέτρου 18-20 μ. καὶ ὕψους 2 μ., περιέχων 16 νεκρικὰς πυράς [79]. «Ἑκάστη πυρὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ σωροῦ λίθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συνήθως πολὺ πλατεῖς, ἀλλὰ ἀδρῶς εἰργασμένοι. Ὁ σωρὸς οὗτος, ἐν εἴδει πυρῆνος, εἶχεν ὕψος 0,60 μ. καὶ διάμετρον 2,40 μ. Ἀμέσως ὑπ' αὐτὸν ὑπῆρχε στρῶμα πάχους 0,10-0,20 μ., ἀποτελούμενον ἐκ τέφρας ξύλων, ἀνθρωπίνων ὀστῶν, ἀγγείων, σιδηρῶν ὅπλων κλπ» [80]. Οἱ ἀνασκαφεῖς ὑποθέτουν, ὅτι ὁ τόπος ἐχρησιμοποιήθη ὡς ustrinum καὶ ὅτι «ὅτε ὅλος ὁ διαθέσιμος χῶρος ἐκαλύφθη ὑπὸ τῶν λιθίνων τούτων σωρῶν, ἐχύθη ἐπ' αὐτοῦ χῶμα καὶ λίθοι πρὸς κατασκευὴν τοῦ τύμβου».

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν οἱ Wace καὶ Thompson ἀνέσκαψαν ἕνδεκα παλαιοτέρους τάφους εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκ τούτων ὁ τάφος 6 ἐσχημάτιζε «κυκλικὸν περίβολον, διαμέτρου 1,60 μ. καὶ ὕψους 0,24 μ., στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ βράχου». Οἱ ἀνασκαφεῖς ἡρμήνευσαν τοῦτον ὡς θεμέλια θολωτοῦ τάφου, ἂν καί, ὡς παρατηροῦν, δὲν ὑπάρχει θύρα [81], καὶ τὸν παρέβαλον πρὸς τοὺς γεωμετρικοὺς θολωτοὺς τάφους τῆς Θεσ-

71. ἔ.ἀ.

72. AJA 41 (1937) σ. 543. Corinth, VII, I, σ. 25, Πίν. 12.

73. Corinth, VII, I, σ. 28, ἀρ. 78, Πίν. 13, AJA 41 (1937) Πίν. 13, 2.

74. AJA 33 (1929) σ. 539, 34, (1930), σ. 411 κ.ἑ.

75. AJA 34 (1930) σ. 411 (Ὁ Wiesner, σ. 97–98, καὶ σημ. 1, ὁμιλεῖ περὶ «Pfeiler über dem Kopf des Toten am Südende des Grabes».

76. AJA 33 (1929) σ. 539.

77. G. Welter, Aigina, σ. 55.

78. AA 1936, σ. 180 καὶ Εἰκ. 25 (σ. 177-78). Πρβλ. καὶ Desborough, Prot. Pot. σ. 222.

79. BSA 18 (1911-12) σ. 1-29

80. ἔ.ἀ. σ. 10.

81. ἔ.ἀ. σ. 4.

σαλίας, ὅπως τῆς Μαρμάριανης, ὅπου οἱ θόλοι πρέπει νὰ προεξεῖχον ἀρκετὰ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος[82]. Δύο τύμβοι γεωμετρικῶν χρόνων, περικλείοντες κιβωτιοσχήμους τάφους, ἀνεσκάφησαν τυχαίως εἰς τὴν θέσιν Σκόρος, παρὰ τὸ χωρίον Χαλανδρίτσα Πατρῶν. Ἀπὸ τὴν σύντομον ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἀνευρέσεώς των μανθάνομεν μόνον, ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τύμβοι[82α].

Μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι νεκροταφεῖον πολυαρίθμων τύμβων ὑπάρχει εἰς τὸ χωρίον Βεργίνα (πλησίον τῆς Βεροίας)[83]. Οἱ παλαιότεροι τῶν τύμβων ἀνάγονται εἰς τὸν 10ον αἰῶνα π.Χ., ἀλλὰ ὑπάρχουν τύμβοι χρονολογούμενοι εἰς ὅλους τοὺς ἑπομένους αἰῶνας μέχρι καὶ τοῦ 6ου π.Χ. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν τύμβων τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους (4ον, 3ον καὶ 2ον αἰ. π.Χ.), ὅτε κατεσκευάσθησαν ἐπίσης καὶ νέοι. Ἔχουν διάμετρον 10-20 μ. καὶ ὕψος 0,50 μ.-1,50 μ., περιέχουν δὲ ἕκαστος πολλὰς ταφάς, κατὰ κανόνα ἐνιαφιασμούς (Πίν. 88ε). Μερικοὶ τούτων εἶχον λιθίνην κρηπῖδα, σχηματισθεῖσαν ἀπὸ μίαν σειρὰν ἀργῶν λίθων. Στῆλαι δὲν εὑρέθησαν, ἀλλὰ εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἐσημειώθη ἡ ὕπαρξις λίθου ὑπὲρ τὴν ταφήν, ἐντὸς ὅμως τοῦ τύμβου. Ἐν τούτοις εἷς τινας τῶν ἑλληνιστικῶν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου πώριναι βάσεις στηλῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀφανισθῆ. Δὲν ἀποκλείεται τοῦτο νὰ σημαίνῃ τὴν διατήρησιν παλαιοτέρου ἐθίμου ἀνιδρύσεως ἐπὶ τῶν τύμβων ἁπλῶν ἀκοσμήτων λίθων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πάροδον τῶν χρόνων κατεστράφησαν ἢ μετετοπίσθησαν, ὡς ἦτο φυσικόν.

Ἐξ ἴσου μοναδικὸν εἶναι καὶ τὸ ὑστερογεωμετρικὸν νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν νῆσον Ἰσχίαν, τὴν ἀπέναντι τῆς Κύμης κειμένην ἀρχαίαν Πιθηκοῦσαν[83α]. Καὶ τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ πολυαρίθμων τύμβων διαμέτρου 4-4,50μ. οἱ ὁποῖοι περιέκλειον καύσεις. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις περιεβάλλοντο ὑπὸ λιθίνης κρηπῖδος. Συχνὰ σωρὸς λίθων ὕψους 1-2 μ. ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τοῦ τύμβου καὶ ἐκάλυπτε τὴν ταφήν. Τὰ εὑρεθέντα κτερίσματα χρονολογοῦν τοὺς τύμβους εἰς τοὺς τελευταίους γεωμετρικοὺς χρόνους, ὁπωσδήποτε ἐντὸς τοῦ 8ου αἰῶνος. Ὅτι πρόκειται περὶ τῶν παλαιοτάτων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἀπῴκισαν τὴν νῆσον καὶ ἵδρυσαν μετὰ ταῦτα τὴν πρώτην ἑλληνικὴν ἀποικίαν τῆς Κύμης, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία κατόπιν τῆς ἀνευρέσεως ἐπί τινος τῶν ἀγγείων τοῦ γνωστοῦ πλέον ἐπιγράμματος τοῦ «Νέστορος».

Παράδειγμα ὑπεργείου ἐλευθέρου θόλου γεωμετρικῶν χρόνων (8ος αἰ.), τὸ ὁποῖον ἔρχεται νὰ προστεθῇ εἰς τοὺς προϊστορικοὺς ἐλευθέρους ἢ ἡμιελευθέρους θόλους τῆς

82. BSA 31 (1930–31) σ. 7 (Heurtley-Skeat). Ὁ τύμβος μὲ τὰς νεκρικὰς πυρὰς ἀνήκει εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους (τέλος 8ου αἰῶνος π.Χ. κατὰ τὸν Desborough, Prot. Pot. σ. 152). Ὁ τάφος 6 εἶναι ὁ νεώτερος τῶν 11 ἀνασκαφέντων. Ἐνῷ οἱ ἄλλοι περιεῖχον εὑρήματα ἀναγόμενα εἰς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς ἀκόμη χρόνους (Desborough, Prot. Pot. σ. 150-52. Ν. Βερδελῆ, Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας, σ. 88-89. Kübler, Kerameikos, V, σ. 24 σημ. 5) τὰ εὑρήματα τούτου ἀνήκουν εἰς τὴν μεταβατικὴν πρὸς τὸν γεωμετρικὸν ρυθμὸν περίοδον, ἤτοι ἐντὸς τοῦ 9ου π.Χ. αἰῶνος.

82α. BCH 85 (1961), Chronique des Fouilles, σ. 682.

83. ΠΑΕ 1952 σ. 211-259, 1953 σ. 141-58. Balkan Studies, 2 (1961) σ. 85-98, Πίν. VI-III. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, 1957 σ. 40-42, 1958 σ. 81-84, 1959 σ. 53-57, 1960 σ. 87-92, 1961 σ. 99-103.

83α. G. Büchner, RM 60-61 (1953-54) σ. 37 κ.ἑ. M. W. Stoop, Antiquity and Survival, 1 (1955) σ. 255 κ.ἑ. Πρβλ. καὶ L.H. Jeffery The Local Scripts of Archaic Greece, 1961, σ. 235 κ.ἑ. καὶ Πίν. 47. T.J. Dunbabin, The Western Greeks, σ. 6.

Κρήτης, προσφέρει ὁ ὑπὸ τοῦ Ν. Πλάτωνος ἀνασκαφεὶς θόλος τῶν Ἁγ. Παρασκιῶν Ἡρακλείου [81]. Ὁ θόλος τῶν Ἁγ. Παρασκιῶν εἶναι ἐλεύθερος, ὁ θάλαμός του δηλαδὴ ἀποτελεῖ αὐθυπόστατον, ὑπερέχον τοῦ ἐδάφους κτίσμα [85], τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἐκαλύπτετο ὑπὸ τύμβου [86]. Ὁ Πλάτων γράφει: «Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ κατανοήσῃ τις διατί ὁ τάφος ᾠκοδομήθη κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς πεδινῆς ζώνης, ἐνῷ ἡ κλιτὺς τοῦ παρακειμένου λόφου παρείχετο πρόχειρος διὰ τὴν ἀνόρυξιν λαξευτοῦ ἢ θολωτοῦ κτιστοῦ τάφου... Ὁ τάφος φαίνεται ὅτι ἐθεμελιώθη, ἀφοῦ ἐξεσκάφη κύκλῳ τὸ χῶμα εἰς ἱκανὸν βάθος· δὲν κατεσκευάσθη ὁλόκληρος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἡ κορυφή του ὑπερεῖχεν, ἀφοῦ καὶ σήμερον... τὸ χῶμα καλύπτει μέρος μόνον ἐκ τοῦ συνολικοῦ ὕψους. Τὸ ὑπερέχον τμῆμα εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἐκαλύπτετο διὰ σωροῦ χώματος, σχηματιζομένου οὕτω εἴδους τύμβου» [87]. Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν εὔλογον καὶ χαρακτηριστικὴν ἀπορίαν τοῦ ἀνασκαφέως εἶναι αὐτή, τὴν ὁποίαν ἔδωκε διὰ τὰς ὁμοίας περιπτώσεις τῶν μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων ὁ Valmin [88], ὅτι δηλαδὴ ἡ κατασκευὴ θολωτῶν τάφων εἰς τὴν πεδιάδα, μολονότι παράκειται κατάλληλος λόφος, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπε τὴν καλυτέραν κάλυψιν τούτων, εἶναι σκόπιμος καὶ ἀποκαλυπτικὴ τῆς προθέσεως τῶν κατασκευαστῶν νὰ δημιουργήσουν ἐπιφανὲς ταφικὸν μνημεῖον.

Οἱ ἡμιελεύθεροι ταφικοὶ θόλοι Α, Β, C, τῶν Ἀρκάδων [89] προσφέρουν ἓν ἀκόμη παράδειγμα ὑπεργείου ταφικοῦ μνημείου εἰς Κρήτην καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ προαναφερθὲν οἰκοδόμημα Η-Η΄ τῆς αὐτῆς θέσεως καὶ πρὸς τὸ ἐν Βροκάστρῳ [90] ἀποκαλυφθὲν ταφικὸν οἰκοδόμημα μαρτυροῦν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν Κρήτῃ τόσον ἐπιταφίων μνημείων, ὅσον καὶ ἰδιαιτέρων κτηρίων, σχετιζομένων πρὸς τὴν θεραπείαν, ἂν ὄχι τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, τὰ ὁποῖα συνεχίζουν ἴσως τὴν παλαιὰν «προϊστορικὴν» παράδοσιν.

Εἰς Λάπιθον Κύπρου ἡ Σουηδικὴ ἀρχαιολογικὴ ἀποστολὴ ἀνέσκαψε νεκροταφεῖον εἰς θέσιν Πλάκες [91]. Οἱ ἀνασκαφεῖς πιστεύουν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων, ὅτι οἱ τάφοι 601 καὶ 602 ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τύμβου, ἀποτελουμένου ἐκ χώματος καὶ λίθων, καὶ συμπεραίνουν, ὅτι εἶναι δυνατὸν καὶ ἄλλοι τάφοι τοῦ αὐτοῦ τύπου νὰ ἐκαλύπτοντο ἐπίσης ὑπὸ τοιούτων τύμβων, προσθέτοντες, ὅτι τάφοι τοῦ τύπου τούτου ὑπῆρχον ἐν Κύπρῳ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς γεωμετρικῆς περιόδου [92].

Τῆς ἰδίας περιόδου (Κυπρογεωμετρικῆς Ι–ΙΙ) εἶναι καὶ ὁ θαλαμοειδὴς τάφος 3 τοῦ Ἰδαλίου, ὅπου εὑρέθη ἀκατέργαστος λίθος, «ὁ ὁποῖος δὲν ἐχρησίμευε διὰ νὰ φράσ-

84. Ν. Πλάτωνος, Γεωμετρικὸς τάφος Ἁγίων Παρασκιῶν Ἡρακλείου, ΑΕ 1945-47, σ. 47-97.

85. ἔ.ἀ. σ. 72.

86. ἔ.ἀ. σ. 70.

87. ἔ.ἀ.

88. Tholos Tomb and Tumuli.

89. Doro Levi, ASAtene, 10-12, (1927-29), σ. 177 κ.ἑ. Ὁ Doro Levi (ἔ.ἀ. σ. 82-83) θεωρεῖ λίαν πιθανὸν ὅτι καὶ αἱ ταφαὶ τῶν πίθων (αἵτινες ὅμως εἶναι μεταγεωμετρικαί), αἱ ὁποῖαι περιεβάλλοντο ὑπὸ μικροῦ κυκλικοῦ τοιχαρίου, ἐκαλύπτοντο ὑπὸ μικροῦ τυμβίσκου.

90. E. H. Hall, Vrokastro, σ. 170-72, Εἰκ. 104, Πίν. XXIV, 2.

91. Swedish Cyprus Expedition, I, σ. 276. Πρβλ. καὶ IV, 2, σ. 30.

92. Εἰς τοὺς τάφους τούτους ὑπῆρχε κάθετος λάκκος καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ λάκκου ἠνοίγετο ὁ θάλαμος.

σῃ τὴν θύραν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἦτο ἐπιτάφιος, ἱστάμενος ὑπὲρ τὴν θύραν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους» [93].

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ εὑρήματα τοῦ νεκροταφείου τῆς Θ ή ρ α ς καὶ τῆς Ν ε α ν δ ρ ε ί α ς, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἔχουν χρησιμοποιηθῆ πάντοτε εἰς τὰς μελέτας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπιτυμβίας στήλης ὡς τὰ πρῶτα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα [94]. Ἀτυχῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ εἰκόνα τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν περισσοτέρων τάφων τῆς Θήρας, διότι, ἐκτὸς τῶν συνήθων καὶ κοινῶν εἰς ὅλα τὰ νεκροταφεῖα λόγων καταστροφῆς τῶν ἐπιταφίων κατασκευῶν καὶ μνημείων, εἰς Θήραν ὑπῆρχε καὶ πρόσθετος δυσμενὴς διὰ τὴν διατήρησιν παράγων : ἡ τοποθεσία τοῦ νεκροταφείου. Πράγματι ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ βραχώδους βουνοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τὸ νεκροταφεῖον, τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ σταθερὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον [95]. Τὸ νεκροταφεῖον ἐξετείνετο ἔξωθι τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς βορείας καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς παρακειμένης βουνοσειρᾶς τῆς καλουμένης Σελλάδα, ἀλλὰ μόνον τὸ νότιον τμῆμα τούτου ἀνεσκάφη. Τὰ βέβαια ἐπιτάφια μνημεῖα εἶναι αἱ ἐνεπίγραφοι στῆλαι, ἀλλὰ αἱ ἀρχαιότεραι τούτων χρονολογοῦνται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑπομένης περιόδου (πρῶτον ἥμισυ 7ου π.Χ. αἰῶνος) [96] καὶ αἱ περισσότεραι ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ εἰς τὸν 6ον αἰῶνα π.Χ.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς στήλας τῆς Νεανδρείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὁπωσδήποτε πολὺ νεώτεραι καὶ τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὀλίγων κεραμεικῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα συναναφέρονται εἰς τὴν σύντομον ἔκθεσιν τοῦ Koldewey [97].

Ἐν τούτοις οἱ τάφοι τῆς Θήρας πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν καὶ εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον, διότι πολλοὶ τούτων εἶναι γεωμετρικοί, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα κτερίσματα [98]. Μεταξὺ τῶν γεωμετρικῶν τούτων τάφων ὑπῆρχον τάφοι κτιστοὶ καὶ δωμάτια, τῶν ὁποίων ἡ ὀροφὴ εὑρέθη ἀτυχῶς πάντοτε κατεστραμμένη. Εἷς τούτων, ὁ τάφος 31, παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι ὁ ὀπίσθιος τοῖχός του ἐσχημάτι-

93. Ἔ.ἀ. II σ. 634. Ὁ παλαιὸς ἐρευνητὴς τῆς Κύπρου Max Ohnefalsch–Richter ἀναφέρει ὅτι εἰς πολλοὺς τάφους, τοὺς ὁποίους χρονολογεῖ μεταξὺ 1200-1000 π.Χ. παρετήρησε masseboth ὕψους 0,60-1 μ. «These masseboth are nothing but large natural stones from the bed of a river shaped by natural forces». Οἱ λίθοι οὗτοι εὑρέθησαν κάθετοι ὑπὲρ τὸν τάφον ἢ ὁριζόντιοι, εἰς μερικὰς δὲ περιπτώσεις προεξεῖχον τοῦ ἐδάφους, «ὥστε οἱ ἐργάται ἀντελήφθησαν, ὅτι ἡ ὕπαρξις τοιούτων λίθων ἐσήμαινε τὴν θέσιν τάφου». (M. Ohnefalsch-Richter, Kypros, The Bible and Homer, σ. 173).

94. Βλ. π.χ. K. Friis Johansen, The Attic Grave-reliefs, 1951, σ. 67.

95. Dragendorff, Thera II, σ. 103.

96. L. H. Jeffery, The Local Scripts of Archaic Greece, σ. 317.

97. R. Koldewey, Neandria, 51. Berl. Winkelmannsprogramm, 1891, σ. 16. Πρβλ. διὰ τὴν χρονολόγησιν L. Curtius, Die antike Herme, σ. 17 καὶ K. Friis Johansen, The attic Grave-reliefs, σ. 66-67.

98. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ κεραμεικὴ τῆς Θήρας παρουσιάζεται ἰδιαιτέρως συντηρητικὴ καὶ ἐμμένει εἰς τὴν γεωμετρικὴν παράδοσιν ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα (Pfuhl, Malerei und Zeichnung, I, σ. 84. Buschor, Griechische Vasen, σ. 53), ὥστε δὲν προσφέρει τυπικὰ στοιχεῖα δι' ἀσφαλῆ χρονολόγησιν (πρβλ. R. M. Cook, Greek Painted Pottery, 1960, σ. 29: «Thera is remote and perhaps for that reason untypical», καὶ Ch. Dugas, La Céramique de Cyclades, σ. 156: «Nous avons donc affaire ici à une industrie repliée sur elle-même...De là vient sans doute le caractère très special dont elle est empreinte»).

ζε κατὰ τὸ ἄνω τμῆμά του ἡμικύκλιον. Τοῦτο δύναται νὰ σημαίνῃ, ὅτι ἐκαλύπτετο ὑπὸ καμάρας [99].

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν, ἐὰν ὅλοι οὗτοι οἱ τάφοι ἦσαν ὑπόγειοι ἢ ἐξεῖχον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ Dragendorff πιστεύει [100], ὅτι μερικὰ λείψανα τοίχων ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθοῦν μάρτυρες ὑπεργείου προεξοχῆς τῆς κορυφῆς τῶν κτισμάτων, προσθέτει ὅμως, ὅτι δὲν δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ δεχθῇ ἢ ν' ἀπορρίψῃ τοιαύτην ὑπόθεσιν. Τύμβοι δὲν ἐσώθησαν οὐδαμοῦ, ὥστε οὐδ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀναμφίλεκτος γνώμη. Ἐν τούτοις ἡ περίπτωσις τοῦ τάφου 10 δεικνύει μὲ ἀρκετὴν σαφήνειαν τὴν μορφὴν ἑνὸς τάφου-πίθου τῆς Θήρας. «Περίπου 1,30 μ. ὑπὲρ τὸ ὀστεοδόχον ἀγγεῖον εὑρέθησαν... οἱ λίθοι, ὡς φαίνεται εἰς τὸ σχεδιογράφημα. Τέσσαρες πώρινοι τετράγωνοι λίθοι, τοποθετηθέντες ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον, ἐσχημάτιζον ἐπίπεδον σχεδὸν τετράγωνον, ἔχον πλευρὰν 0,80 μ. Πλησίον τούτων εἶχον τοποθετηθῆ ὀλίγοι ἀργοὶ λίθοι, σχηματίζοντες τρόπον τινὰ λιθόστρωτον, τὸ ὁποῖον εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν περίμετρον, ὥστε τὸ τετράγωνον ἐπίπεδον προεξεῖχε ἀπὸ τὸ περίβλημα τοῦτο καὶ ἐστηρίζετο ὑπ' αὐτοῦ» [101]. «Βεβαίως, προσθέτει ὁ Dragendorff, δὲν θέλομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τύμβον τὴν χαμηλὴν ταύτην προεξοχήν». Ὑποθέτει πάντως, ὅτι ἡ μορφὴ αὕτη τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου 10 δὲν ἀπετέλει μοναδικὴν ἰδιομορφίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοι τάφοι οὕτω «ἐσημαίνοντο καὶ διεκοσμοῦντο». Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἀρκετῶν τοιούτων «πωρίνων» παραλληλεπιπέδων λίθων (Tuffquadern), οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον φέρουν ἐπὶ τῆς στενῆς των πλευρᾶς τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Ἐάν, ὡς φαίνεται λίαν πιθανόν, δεχθῶμεν ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην ταύτην, δυνάμεθα ὄχι μόνον ν' ἀποκαταστήσωμεν τὴν μορφὴν μιᾶς κατηγορίας γεωμετρικῶν τάφων, ἀλλὰ καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξίν των κατὰ τὴν ἑπομένην, ἀρχαϊκήν, περίοδον.

Ὅτι ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἢ παρ' αὐτὴν ὑπῆρχε καὶ ἐπιταφία στήλη πρέπει, νομίζω, νὰ τὸ θεωρήσωμεν λίαν πιθανόν — σχεδὸν βέβαιον — ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν τὴν ὕπαρξιν τοιούτων ἐνεπιγράφων στηλῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ. Ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν ἐπιταφίων ἀγγείων, οἷα τὰ ἐν Διπύλῳ εὑρισκόμενα, ἐπὶ τῶν γεωμετρικῶν τάφων τῆς Θήρας αἱ ὑπάρχουσαι ἐνδείξεις εἶναι ἐντελῶς ἀβέβαιαι, διότι τὰ εὑρεθέντα ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων προέρχονται ὅλα ἐκ τάφων κατεστραμμένων [102].

Ὁ Dragendorff ἀνεῦρεν εἰς Θήραν ἀρκετὰς πλάκας, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὴν γνώμην του, ἦσαν ὁριζοντίως τοποθετημέναι ἐπὶ τῶν τάφων· ταύτας χαρακτηρίζει «τραπέζας» καὶ θεωρεῖ ὀρθὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος χρῆσιν τῆς λέξεως «mensa» κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐπιταφίων μνημείων εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον του περὶ τῶν ταφικῶν νόμων [103]. Καὶ προσθέτει: «Μορφὴ καὶ χρῆσις τοῦ ταφικοῦ τούτου μνημείου (Grabschmuckes) εἶναι συνάμα πολὺ παλαιότερα, παρ' ὅσον ἔκλινε νὰ παραδεχθῇ τις μέχρι τοῦδε» [104]. Δὲν

99. Δὲν ὑπάρχουν ἀπολύτως ἀσφαλῆ στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολόγησίν του εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ὁ Dragendorff ἐν τούτοις (ἔ.ἀ. σ. 97) τὸν θεωρεῖ γεωμετρικὸν καὶ ὑποστηρίζει τὴν γνώμην του μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα.

100. ἔ.ἀ. σ. 95.

101. ἔ.ἀ. σ. 104 καὶ Εἰκ. 297.

102. ἔ.ἀ. σ. 112.

103. De Legibus, II, 26, 66.

104. ἔ.ἀ. σ. 107.

γίνεται ὅμως σαφὲς — καθ' ὅσον τοὐλάχιστον δύναμαι νὰ ἐννοήσω ἐγὼ τὴν ἔκφρασιν — ἂν θεωρῇ καὶ τὴν τράπεζαν στοιχεῖον τόσον παλαιόν, ὅσον καὶ τὴν στήλην, περὶ τῆς ὁποίας εὐστόχως εἶχε παρατηρήσει : «ἡ ἁπλουστέρα ἀρχικὴ μορφὴ τῆς στήλης ἠδύνατο νὰ εἶναι ἤδη προμυκηναϊκὴ καὶ εἶναι ὁπωσδήποτε εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον ἰθαγενής» [105].

Ἐκτὸς τῶν τετραγώνων τούτων πλακῶν εὑρέθησαν εἰς Θήραν μικραὶ τράπεζαι προσφορῶν, διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὐδεμία ἀμφιβολία. Αὗται ὅμως ἀνήκουν εἰς νεωτέρους τάφους καὶ δὲν θὰ ἐξετασθοῦν ἐνταῦθα.Δεικνύουν ὅμως ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη ἦτο μεταγενεστέρως γνωστὴ εἰς Θήραν καὶ ἑπομένως εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἡ καταγωγὴ τῆς τραπέζης προσφορῶν ἀνάγεται τοὐλάχιστον εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, ὥστε ἡ προταθεῖσα ὑπὸ τοῦ Dragendorff ἑρμηνεία τῶν πλακῶν εἶναι ἀπολύτως πειστική. Ὅτι ἡ ὕπαρξις τραπέζης προσφορῶν δὲν μαρτυρεῖται μέχρι τοῦδε εἰς γεωμετρικοὺς τάφους ἄλλων περιοχῶν δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἰσχυρὰν ἀντένδειξιν. Διότι γνωρίζομεν, ὅτι ὄχι μόνον ἐτοποθέτουν εἰς τακτὰς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ τάφου τροφὴν καὶ ποτόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι πλησίον τοῦ τάφου «παρεσκευάζετο καὶ πιθανῶς ἐτρώγετο κάποιο γεῦμα» [106]. Ὁ Cook [107] ὑποθέτει, ὅτι εἰς γεωμετρικὴν πρόχουν, προερχομένην ἀπὸ τὸ Κυνόσαργες καὶ εὑρισκομένην σήμερον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, «ὁ ἀγγειογράφος εἰκονίζει τὸν τάφον μὲ τὸ σχῆμα κινητῆς τραπέζης, ἡ ὁποία ἐστήθη ἀκριβῶς διὰ τὸ ταφικὸν τοῦτο γεῦμα», διότι δὲν δέχεται, ὅτι τοιαύτη τράπεζα ἀπετέλει μόνιμον κατασκευήν, ἐφ' ὅσον οὐδὲν ἀσφαλὲς ἀνασκαφικὸν δεδομένον ὑπάρχει.

Εἰς τὴν ἰδίαν μελέτην, ἐπιχειρῶν ἑρμηνείαν τῆς παραστάσεως τῆς πρόχου, διατυπώνει λίαν ἐνδιαφέρουσαν ὑπόθεσιν σχετικὴν πρὸς τὸ θέμα μας. Εἰς τὴν παράστασιν τῆς πρόχου εἰκονίζεται ὑπὲρ τὴν «τράπεζαν» ἀσπίς. Κατὰ τὸν Cook [108] «ἀσπὶς ἄνευ τοῦ πολεμιστοῦ φορέως της σημαίνει τὸν τάφον· ὡς σύμβολον εἴτε ὡς ὁρατὸν σημεῖον ἡ γυμνὴ ἀσπὶς δηλοῖ τὸν τάφον, ὅπου δὲν ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος τὴν ἔφερε» [109]. Ὁ Cook ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι θεωρεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσπίδος ἐπὶ τοῦ τάφου ὡς ὑποκατάστατον τοῦ «σήματος», διότι «ἡ ἀπουσία πάσης ὁρατῆς κατασκευῆς ἢ ταφικῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀνταποκρίνεται πράγματι πρὸς τὰ δεδομένα τῶν τάφων μὲ πρόχους τῶν ἀθηναϊκῶν νεκροταφείων» [110]. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται: πιθανή, ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὴν διάθεσίν μας ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Τὴν μόνην ἴσως ἐνίσχυσιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσκομίσῃ ὑπὲρ ταύτης, εἶναι τὸ παράλληλον παράδειγμα τῆς τοποθετήσεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐλπήνορος τῆς κώπης του, δίκην «σήματος-συμβόλου» [111].

105. ἔ.ἀ. σ. 111.

106. J. R. Cook, BCH 70 (1946) σ. 99-100. Young, Hesperia Suppl. 2, σ. 19. Ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου γνωρίζομεν τοῦτο.

107. ἔ.ἀ.

108. ἔ.ἀ. σ. 99.

109. Πρβλ. W. Hahland, Corolla Curtius, σ. 128: «Wenn wir auf geometrischen Gefässen Schilde dargestellt finden, vor denen kultliche Feiern begangen werden, so möchte man in ihnen Waffen eines Gründerheros erkennen.

110. Πρόχους Boston ἀρ. 267, Fairbanks, Catalogue of Greek and Etruscan Vases in Boston, ἀρ. 267, Πίν. 22, BSA 13 (1905/6) σ. 82, Εἰκ. 2b.

111. Ὀδύσσεια λ 77.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου τῆς Κολοφῶνος διεκόπη ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦ 1922 καὶ μόνον ὀλίγα στοιχεῖα μᾶς δίδει ἡ σύντομος ἔκθεσις τῶν ἐργασιῶν[112]. Εἶναι ἐν τούτοις ἐνδιαφέρον ὅτι καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εὑρίσκομεν τοὺς τύμβους, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. Ὁ μεγαλύτερος τῶν τύμβων τῆς Κολοφῶνος περιεῖχε καύσεις, ἐνῷ οἱ μικρότεροι, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε καὶ λιθίνη κυκλικὴ κρηπίς, περιεῖχον ἐνταφιασμούς.

Ταῦτα εἶναι τὰ χαρακτηριστικώτερα παραδείγματα γεωμετρικῶν τάφων, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν κατά τινα τρόπον ἐπιτάφια μνημεῖα ἢ στοιχεῖα βοηθοῦντα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν μορφῆς τινος ἐπιταφίου μνημείου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων καὶ ἐξέτασιν ὡρισμένων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα τίθενται ὑπὸ τῶν γεωμετρικῶν ἐπιταφίων μνημείων, ὀφείλομεν νὰ μνημονεύσωμεν δύο ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα μνημεῖα, τῶν ὁποίων ἡ χρονολόγησις δὲν εἶναι μὲν ἀπολύτως ἀσφαλής, ἀλλὰ μὲ πολλὴν πιθανότητα ἐντάσσονται (τὸ ἓν τοὐλάχιστον) εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον. Πρόκειται περὶ τῆς στήλης τῆς Κυμισάλας Ρόδου καὶ τῆς στήλης τῆς Κιμώλου.

Ἡ στήλη τῆς Κυμισάλας[113] εἶναι μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του μνημεῖον (Πίν. 88α-γ). Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς κυρίου δισκομόρφου τμήματος, τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου σχηματίζει ὀρθογώνιον ἐξοχήν, εἰς τὸ ἄνω δὲ τμῆμα σχηματίζεται, δίκην ἄβακος, ἑτέρα ὀρθογώνιος ἐξοχή, χωριζομένη ἀπὸ τοῦ δίσκου διὰ σκοτίας. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ «ἄβακος» τούτου ὑπάρχει κυκλικὴ κοιλότης (διάμ. 0,02 μ. βάθος 0,035 μ.) γομφώσεως, ἐνῷ εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς κάτω ὀρθογωνίου ἐξοχῆς σώζεται τμῆμα τένοντος, τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι ἡ «στήλη» ἐνεπηγνύετο εἰς κοιλότητα ἑτέρου λίθου (βάσεως ;). Ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ «δίσκου» ὑπάρχει ἐγχάρακτος κόσμησις. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ κυρία, ὀδοντωτὸν κόσμημα περιβάλλει ὁλόκληρον τὴν παρυφὴν τῆς στήλης, πλὴν τῆς στενῆς κάτω πλευρᾶς καὶ μικροῦ τμήματος ἑκατέρωθεν ταύτης. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὄψεως ταύτης τοῦ δίσκου ὑπάρχει ἡ παράστασις ἓξ πτηνῶν, ἀποδοθέντων δι' ἐντόνου σχηματοποιήσεως (ράμφος, λαιμός, σῶμα) καὶ διατεθέντων ἐπὶ τοῦ χώρου μᾶλλον ἀκανονίστως. Εἰς τὴν ἑτέραν ὄψιν, ἡ ὁποία ἔχει τραχεῖαν ἐπιφάνειαν, εἴτε πελεκηθεῖσα εἴτε διαβρωθεῖσα, ὑπάρχει μέγας ἐξάφυλλος ρόδαξ, μικρότερος δὲ ἐννεάφυλλος ἐπὶ τῆς κάτω ὀρθογωνίου προεξοχῆς[114]. Ἐκ τῆς προηγηθείσης περιγραφῆς κατέστη προφανὲς ὅτι ἡ στήλη, ὡς ἔφθασεν εἰς ἡμᾶς δὲν εἶναι πλήρης. Τί ἐγομφοῦτο εἰς τὸ ἄνω μέρος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν.

Μολονότι ἡ στήλη προέρχεται ἐξ ἀνασκαφῆς, τὸ μόνον βέβαιον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν εἶναι τὸ νεκροταφεῖον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε καὶ τὴν θέσιν πλησίον τῆς ὁποίας εὑρέθη. Διότι, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Maiuri[115], εὑρέθη «rovescia accanto ad un gruppo di tombe del colle di Kymissála, precedentemente scavate e vuotate

112. AJA 27 (1923) σ. 67-68.

113. Ἔχει ὕψος 0,83 μ., μέγιστον πλάτος 0,49 μ. καὶ πάχος 0,21 μ. ASAtene, 2 (1916) σ. 296-98, Εἰκ. 14. (Maiuri), RE, ἐν λ. *Stele* στ. 2313 (Möbius), Lippold, HdA σ. 18 σημ. 5, Cl. Rhodos, I, σ. 84. Γ. Μπακαλάκη, Ἑλληνικὰ Ἀμφίγλυφα σ. 42-43, ἀριθμ. 1.

114. Ὁ δεύτερος οὗτος ρόδαξ δυσκόλως διακρίνεται σήμερον ἐπὶ τοῦ λίθου.

115. ASAtene ἔ.ἀ.

del materiale negli scavi del Biliotti». Οἱ ἀνασκαφέντες ὑπὸ τοῦ Biliotti τάφοι ἀνῆκον εἰς χρονικὴν περίοδον ἀρχομένην ἀπὸ τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ φθάνουσαν μέχρι καὶ τῶν γεωμετρικῶν. Ὁ Maiuri παρατηρεῖ [116] : «Questa stele, che negli elementi della rosetta conserva sopravivenze decorative dell' arte micenea, può essere riferita ad un sepolcro del periodo protogeometrico della necropoli di Kymissála». Οἱ λοιποὶ ἀρχαιολόγοι ἀποφεύγουν νὰ ἐπιχειρήσουν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν. Ὁ Μπακαλάκης [117] ἀρκεῖται νὰ σημειώσῃ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατέλθῃ πέραν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ὁ Moebius [118] τὴν προτάσσει ἁπλῶς εἰς τὴν ἔκθεσίν του περὶ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀνατολικοϊωνικῶν στηλῶν καὶ ὁ Lippold τὴν ἀναφέρει μεταξὺ ἔργων τοῦ 7ου αἰῶνος [119].

Τὰ πτηνὰ τῆς κυρίας(;) ὄψεως ἔχουν, ὡς εἴπομεν, μορφὴν τελείως σχηματικὴν καὶ ἐνθυμίζουν γενικῶς πτηνά, χαλκᾶ ἢ πήλινα, τῆς γεωμετρικῆς μικροτεχνικῆς πλαστικῆς, ἀλλὰ δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ παραβληθοῦν πρὸς συγκεκριμένον παράδειγμα. Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα πτηνὰ τῶν ροδιακῶν ἀγγείων θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως ν' ἀναφέρωμεν ὡς σχετικῶς συγγενέστερον παράδειγμα τὰ τέσσαρα πτηνὰ ροδιακοῦ σκύφου ἐκ Βρουλιῶν, ἔχοντος γεωμετρικὴν ἀκόμη διακόσμησιν [120]. Διὰ τὸν ἑξάφυλλον ρόδακα προσφέρονται πρὸς σύγκρισιν ὅμοιοι εἰς ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα [121], ἐνῷ ὁ μικρὸς ἐννεάφυλλος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς ὁμοίους ἐπὶ ἀναγλύφων ροδιακῶν πίθων [122]. Ἐὰν αἱ ὁμοιότητες αὗται δύνανται νὰ ἔχουν ἐνδεικτικὴν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς στήλης σημασίαν, θὰ ἦτο φρόνιμον νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀνάγεται εἰς τοὺς τελευταίους γεωμετρικοὺς χρόνους.

Ὁ Moebius χαρακτηρίζει τὴν στήλην Pfeilerkrönung, ἐνῷ ὁ Μπακαλάκης ὑποθέτει, ὅτι ὁ μικρὸς κάτω τένων ἐχρησίμευε πιθανὸν διὰ νὰ στηρίζεται εἰς βάσιν, ἔχουσαν ὕψος 0,20 μ. περίπου καὶ ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρίσκετο ἐπί τινος τύμβου. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι αὕτη, ὡς σώζεται σήμερον, ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τοῦ ἐπιταφίου μνημείου, ἐκτὸς τῆς βάσεως.

Εἶναι δύσκολον νὰ προχωρήσῃ τις εἰς ἀσφαλῆ κάπως συμπλήρωσιν τοῦ μνημείου, διότι πρόκειται περὶ ἐντελῶς μοναδικῆς μορφῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον μὲ πολλὴν ἐπιφύλαξιν θὰ προσθέσω ὀλίγας σκέψεις, αἱ ὁποῖαι μόνον ὡς ἐνδεικτικαὶ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν. Ἡ ὅλη ἐμφάνισις δεικνύει, νομίζω, ἔλλειψιν ἁπλότητος, ἴσως δὲ καί τινα ἐπιτήδευσιν. Τοῦτο προδίδει ἡ προσθήκη ἐπὶ τοῦ κυκλικοῦ δίσκου τοῦ ἐπιθήματος μὲ τὴν σκοτίαν. Εἶναι προφανὲς ὅτι καλαισθητικῶς περισσότερον πειστικὸν πέρας ἑνὸς κατακορύφου μνημείου θὰ ἦτο ἡ καμπύλη τοῦ δίσκου καὶ οὐχὶ ἡ γυμνὴ ὁριζόντιος γραμμὴ τοῦ ἄβακος, ἡ ὁποία, ὡς ἔχει σήμερον, μένει ἀδρανής, ἄνευ οὐδεμιᾶς λειτουργίας. Ἡ ὕπαρξις ἄλλωστε τῆς μικρᾶς κοιλότητος ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ

116. Cl. Rhodos ἔ.ἀ.

117. ἔ.ἀ. σ. 42.

118. ἔ.ἀ.

119. ἔ.ἀ. σ. 18.

120. K. F. Kinch, Vroulia, Πίν. 36,2, 39. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν σκύφων τούτων ὁ Kinch τοποθετεῖ καὶ τὸν σκύφον τοῦ Βρετ. Μουσείου A433 (ἔ.ἀ.σ. 166 κ.ἑ. εἰκ. 52 a-b-c), τὸν ὁποῖον ὁ Buschor (Gr. Vasen σ. 50 Εἰκ. 59) χρονολογεῖ εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 7ου αἰῶνος. Ὁ σκύφος 36.2.39 θὰ ἠδύνατο ἑπομένως νὰ χρονολογηθῇ εἰς ὀλίγον παλαιοτέρους χρόνους.

121. Blinkenberg, Lindos, I, Πίν. 35 ἀρ. 82 (géometrique III).

122. ἔ.ἀ. Πίν. 41 ἀρ. 921.

προσθέσωμεν ἓν ἀκόμη στοιχεῖον ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος (ἄγνωστον ὅμως τί). Ἀλλὰ τότε σωρεύονται εἰς μικρὸν σχετικῶς ὕψος τέσσαρα ἑτερόσχημα στοιχεῖα: ἡ ὀρθογώνιος ἐξοχή, ὁ κυκλικὸς δίσκος, τὸ ὁριζόντιον ἐπίθημα καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ γομφούμενον ἀγνώστου μορφῆς μέλος, καὶ οὕτω δημιουργεῖται ἀφορήτως βαρὺ καὶ «ἄσχημον» μνημεῖον. Ἡ μόνη ὑπόθεσις, ἡ ὁποία δύναται ν' ἀποφορτίσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ καλλιτεχνικῶς παραδεκτὸν τὸ μνημεῖον εἶναι, νομίζω, ὅτι τὸ σωζόμενον σήμερον τμῆμα ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴν μόνον ὑψηλῆς στήλης. Μὲ τὴν ὑπόθεσιν ὅμως ταύτην πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους μνημειώδους ἀληθῶς στήλης, ὑψηλοτέρας τῶν 2 μ., οἷαι αἱ λαμπραὶ ἀττικαὶ στῆλαι τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Ἴσως αἱ ὀλίγον νεώτεραι στῆλαι τῆς Νεανδρείας, ὕψους 2-4 μέτρων, παρέχουν τὸ ζητούμενον ἔρεισμα καὶ καθιστοῦν ὀλιγώτερον ἐνοχλητικὴν τὴν τοιαύτην ἀποκατάστασιν (ἢ καὶ τὰ λαμπρὰ ἐπιτάφια γεωμετρικὰ ἀγγεῖα).

Ἡ στήλη τῆς Κιμώλου [123] εὑρέθη « unter der Steinen einer abgetragenen Mauer, die das beschränkte Gebiet einiger spätgeometrischer Schachtgräber einfasste » καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Κοντολέοντα εἰς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Τὸ σωζόμενον ὕψος της εἶναι 0,625 μ., τὸ πλάτος 0,46 μ. (ἄνω) καὶ 0,42 μ. (κάτω) καὶ τὸ πάχος 0,17 μ. (ἄνω) καὶ 0,20 μ. (κάτω). Τὸ ἄνω τμῆμά της ἔχει ἀποκρουσθῆ καὶ ἀπὸ τοῦ σωζομένου σημείου ἀρχίζει ἡ ἀναγλυφικὴ ἀπόδοσις τῶν δύο χειρῶν καὶ τοῦ στήθους γυναικείας μορφῆς. Κάτω τῶν χειρῶν ἡ στήλη εἶναι ἐπίπεδος καὶ ἀνεπεξέργαστος· κατὰ τὸν Κοντολέοντα τὸ κάτω μέρος θὰ ἀπεδίδετο γραπτῶς [124].

Καὶ τὸ μνημεῖον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, εἶναι μοναδικόν, ὥστε καθιστᾷ ἐξαιρετικῶς δύσκολον καὶ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν χρονολόγησίν του. Θὰ ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἡ διττὴ ἀπόδοσις τοῦ σώματος —ἀνάγλυφος ἄνω, γραπτὴ κάτω— τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὁ δημοσιεύσας τὴν στήλην, ἀποτελεῖ ἐξαιρετικῶς περίεργον ἰδιορρυθμίαν διὰ λίθινον ἔργον, τῶν χρόνων μάλιστα εἰς τοὺς ὁποίους τὴν χρονολογεῖ. Τὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα προσάγει πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης (σίτουλα Ἀρκάδων, πίναξ Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν) εἶναι ἀμφότερα ἔργα πήλινα καὶ μικροῦ μεγέθους. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰ ἡ πλαστικὴ ἀπόδοσις περιορίζεται εἰς τὴν κεφαλὴν μετὰ τοῦ λαιμοῦ μόνον [125]. Τέλος, πρέπει νὰ προσέξωμεν, νομίζω, τὴν διάπλασιν τῶν βραχιόνων, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται μὲ ἀξιοσημείωτον ἀνάπτυξιν καὶ εὐαισθησίαν τῆς ἐσωτερικῆς καμπύλης, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς χρονολόγησιν τοῦ ἔργου ἐντὸς τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος μᾶλλον. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ γυναικεία μορφὴ φαίνεται ὡς νὰ παρίσταται γυμνὴ καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπόθεσις τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ δὲν εἶναι ἄμοιρος θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Ἂν ὅμως ἀληθεύῃ τοῦτο, ἀπομακρυνόμεθα τῆς περιοχῆς τῶν ἐπιταφίων μνημείων καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὰ ὅρια τῶν ἀναθηματικῶν. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους περιοριζόμεθα εἰς τὴν παράθεσιν καὶ τῆς στήλης ταύτης, χωρὶς νὰ τὴν ἐντάσσωμεν ἀναμφιβόλως εἰς τὰ γεωμετρικὰ ἐπιτάφια μνημεῖα.

123. N. M. Kontoleon, Eine Grabstele aus Kimolos, *Θεωρία,* Festschrift für W. H. Schuchhardt, 1960, σ. 129-137 Εἰκ. 1-2.

124. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ κατώτατον τμῆμα τῆς στήλης, τὸ ὁποῖον σχηματίζει γωνιώδη ἐσοχήν, εἶναι τὸ ἀρχικὸν ἢ ὑπέστη ἀλλοιώσεις εἰς δευτέραν χρῆσιν.

125. Μήπως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔμεινεν ἀτελὲς τὸ ἔργον ;

Ἐξ ὅλων τῶν ἐπιταφίων μνημείων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν καὶ γεωμετρικὴν περίοδον, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἰδιαίτερον πλοῦτον καὶ ἐνδιαφέρον εἶναι τὰ ἐπιτάφια ἀγγεῖα. Τὸ ἐπιβλητικώτερον δεῖγμα τοιούτου λαμπροῦ μνημείου ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως ὁ μέγας ἀμφορεὺς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (ἀρ. 804) (Πίν. 87α). Ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλεται τόσον μὲ τὸ μέγεθός του, ὅσον καὶ μὲ τὴν μοναδικὴν δομήν του καὶ τὴν πλουσιωτάτην καὶ ἀριστοτεχνικὴν διακόσμησίν του, κατεσκευάσθη διὰ ν' ἀποτελέσῃ σῆμα περιφανὲς ὑπὲρ τὸν τάφον, δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι δυνατὸν ν' ἀμφισβητηθῇ παρ' οὐδενός. Ἀλλὰ ὁ ἀμφορεὺς οὗτος, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶναι παλαιότερος τοῦ 2ου τετάρτου τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος—καὶ εἶναι μοναδικὸς διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, λέγει ὁ Kübler [126]—ἀποτελεῖ μετά τινων ἄλλων μνημειακῶν ἀμφορέων καὶ κρατήρων, οἱ ὁποῖοι σώζονται ἀκέραιοι σχεδόν, τὴν κορύφωσιν μακρᾶς σειρᾶς ἐπιταφίων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Κεραμεικοῦ τοὐλάχιστον ἐμφανίζονται ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἤδη περιόδου. Τὰ παλαιότερα ὅμως ἀγγεῖα δὲν εἶχον οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὴν διακόσμησιν τῶν ὡρίμων γεωμετρικῶν καὶ εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἐτοποθετοῦντο ἐπὶ τοῦ τάφου διὰ ν' ἀποτελέσουν «σήματα-μνημεῖα» τοῦ τάφου. Ἤδη ὁ Wide ἐτόνιζεν [127] ὅτι «δὲν ὑπηρετοῦν οὐδένα πρακτικὸν [128] σκοπόν... ἀφοῦ τὰ περισσότερα ἔχουν πυθμένα διάτρητον» καὶ ἀνέτρεχε εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ τύμβου τῶν Ἀφιδνῶν [129], ὅπου ἐπὶ τοῦ τάφου εὑρέθησαν μεγάλα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα σκοπὸν εἶχον «νὰ δέχωνται τὴν νεκρικὴν θυσίαν». Ἐπίστευε, λοιπόν, ὅτι ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς καὶ τῶν ἀττικῶν ἐπιταφίων ἀγγείων ἦτο αὐτὸς καὶ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀρχικὴ χρῆσις ἐλησμονήθη, ὥστε τελικῶς ἐτοποθετοῦντο ὡς ἐπιτάφια σήματα [130].

Ἡ ὑδρία ἡ εὑρεθεῖσα ἐπὶ τοῦ «τάφου τῆς Ἴσιδος» εἰς τὴν Ἐλευσῖνα [131] καὶ εἰς μικρὸς ἀμφορεὺς εὑρεθεὶς εἰς τάφον τῆς ἀθηναϊκῆς νεκροπόλεως σχετίζονται ὑπὸ τοῦ Poulsen [132] πρὸς τὴν ταφικὴν σπονδὴν καὶ συνδέονται μὲ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀφιδνῶν. Ὁ Poulsen παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Milchhoefer [133] περὶ τοῦ ἐπιταφίου προορισμοῦ τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ καὶ προσθέτει, ὅτι ἐχρησιμευον ὡς «Hochaltar durch welchen man die flüssigen Opfer, Milch und Hönig, Öl und Wein, vilIeicht auch das Blut der Opfertiere hinabströmen lassen konnte»[134]. Προχωρῶν ἔτι περαιτέρω τὴν ὑπόθεσίν του [135], πιστεύει, ὅτι δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν σαφῶς

126. Kerameikos V, σ. 20.

127. JdI 14 (1899) σ. 189.

128. Μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς χρήσεως.

129. AM 21 (1896) σ. 385 κ.ἑ. Βλ. ἀνωτέρω σελ.

130. JdI 14 (1899) σ. 189.

131. AE 1898, σ. 88 (Σκιᾶς). Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ τάφου ἐγένοντο πολλαὶ συζητήσεις Βλ. J. Davison, Attic Geometric workshops, σ. 109.

132. Dipylongräber, σ. 20.

133. AM 5 (1880) σ. 177 κ.ἑ. Ὅτε διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Milchhoefer ἦτο ἁπλῆ ὑπόθεσις, διότι δὲν ὑπῆρχον ἱκανὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα.

134. Συμφωνῶν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Brückner–Pernice διατυπωθεῖσαν (Ein attischer Friedhof, AM 18 (1893) σ. 155) ἄποψιν, ὅτι ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τῶν ἀγγείων ἦτο πρακτικὸς (ἔ.ἀ. σ. 19). Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ κυλινδρικὸν ἄνευ πυθμένος γεωμετρικὸν σκεῦος τῆς Καμίρου, τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ R. Zahn ἐν K. F. Kinch, Vroulia, σ. 30 κ.ἑ. Πρβλ. Nilsson, Gesch. Gr. Religion, I², σ. 177, Πίν. 52, 4, S. Ferri, Divinità Ignote, Πίν. 20b, G. Oeconomus, De profusionum receptaculis sepulcralibus, σ. 46, Εἰκ. 13.

135. ἔ.ἀ. σ. 20.

τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Hochaltar εἰς τὸ ἐπιτάφιον ἀγγεῖον, διότι παραδέχεται, ὅτι ἐκ τῶν δύο μικρῶν βωμῶν[136], τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Σκιᾶς, ὅτι ἀνεῦρεν εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα[137], ὁ εἷς ἀνήκει εἰς μέγαν γεωμετρικὸν τάφον καύσεως καὶ ἀντικαθιστᾷ τὸ ἐπιτάφιον ἀγγεῖον[138]. Ἐν τούτοις τὰ ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ ἀναφερόμενα στοιχεῖα δὲν εἶναι τόσον σαφῆ, ὥστε μετὰ βεβαιότητος νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ὑπάρξεως ἐν Ἐλευσῖνι ταφικῶν ἐπιταφίων βωμῶν.

Ὁπωσδήποτε αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐπεβεβαίωσαν τὴν σπονδικὴν χρῆσιν τοῦ ἐπιταφίου ἀγγείου. «Ἀμφορεῖς καὶ κρατῆρες πρέπει νὰ δέχωνται σπονδάς, παρατηρεῖ ὁ Kübler[139], καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰς τοὺς τάφους τοὺς περιέχοντας ὀστεοδόχον ἀγγεῖον τὸ ἄνω μέρος τοῦ ταφικοῦ λάκκου δὲν καλύπτεται διὰ χώματος, ἀλλὰ μένει ἐλεύθερον, ὡς λάκκος προσφορῶν». Ἔχομεν ὅμως ὡρισμένα παραδείγματα, ὡς τοῦ τάφου 2, ὅπου ὁ κρατὴρ εὑρέθη εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους τοῦ τάφου, τοῦ τάφου 26, ὅπου δὲν ὑπῆρχε λάκκος προσφορῶν, καὶ τοῦ τάφου 13, ὅπου ὑπῆρχε μὲν λάκκος, ἀλλὰ δὲν εὑρέθη οὐδὲν ἀγγεῖον διὰ σπονδήν, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγάγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἑρμηνεία δὲν ἔχει γενικὸν κῦρος. Ὁ Kübler ὑποθέτει, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὁ λάκκος προσφορῶν καὶ τὸ ἀγγεῖον σπονδῶν δὲν διετηρήθησαν μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν ταφικῶν νομίμων ἢ καὶ ὅτι ἡ ταφικὴ σπονδὴ ἦτο πολὺ ἁπλουστέρα, ὥστε δὲν κατέλιπεν οὐδὲν ἴχνος μετὰ τὴν τέλεσίν της. Δέχεται μάλιστα, ὅτι ὡς πρὸς τὴν ταφικὴν σπονδὴν οὐδεμία διαφορὰ ὑφίσταται μεταξὺ τάφων καύσεως καὶ τάφων ἐνταφιασμοῦ οὔτε μεταξὺ παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ταφῶν. Τοῦτο «ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς καὶ ὑπομυκηναϊκοὺς τάφους μὲ τὸν ἁπλοῦν τύμβον, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον στήλην, λάκκον καὶ ἀγγεῖον προσφορῶν» καὶ ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ παλαιοῦ μυκηναϊκοῦ ἐθίμου, «μολονότι ἐκεῖ δὲν ἐφαρμόζεται γενικῶς καὶ στῆλαι ἀνευρίσκονται μόνον εἰς τοὺς τάφους τῶν ἀρχηγῶν»[140]. Τέλος ἡ ὕπαρξις τοῦ λάκκου προσφορῶν, τῆς στήλης καὶ τοῦ ἀγγείου τῶν σπονδῶν δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναβίωσις, ἀλλὰ τόνωσις τοῦ παλαιοῦ ἐθίμου, τοῦ ὁποίου ἡ τέλεσις προσλαμβάνει τώρα πολυτέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν[141].

Ἡ Hedwig Kenner[142] εἶχεν ὑποθέσει, ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ γεωμετρικὰ ταῦτα ἐπιτάφια ἀγγεῖα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν λουτήρια καί, ἀκολουθοῦσα τὸν Wolters[143], ὑπεστήριξεν, ὅτι ἀποτελοῦν προδρόμους τῶν λουτηρίων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Εἶχε βεβαίως προσέξει τὰς διαφορὰς μεταξὺ λουτηρίων καὶ τῶν μεγάλων γεωμετρικῶν κρατήρων (Πίν. 87 β-γ), οἱ ὁποῖοι στεροῦνται τοῦ κυρίου γνωρίσματος τῶν πρώτων, δηλαδὴ τῆς εἰδικῆς προχοῆς, καὶ ἐδήλωνεν, ὅτι ἦτο ἐπιφυλακτικὴ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἐπιφύλαξιν, προχωρεῖ λέγουσα, ὅτι καὶ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα δυνάμεθα νὰ τὰ ἴδωμεν ὡς «εἶδος λουτηρίων» (eine art Waschbecken), διότι πολλάκις συνδυάζονται μὲ τὰ κατ' ἐξοχὴν λουτήρια. Εἶναι προφανὲς ὅμως, ὅτι ἡ προσπάθειά της ν' ἀνεύρῃ λουτή-

136. Ὁ εἷς ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ, ὁ ἕτερος μόνον ἐκ πηλοῦ.

137. ΠΑΕ 1898, σ. 84 καὶ ΑΕ 1898, σ. 49.

138. ἔ.ἀ. σ. 20

139. Kerameikos V, σ. 34.

140. ἔ.ἀ. Ἡ τελευταία παρατήρησις περὶ τῶν στηλῶν δὲν νομίζω, ὅτι ἰσχύει (βλ. τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης).

141. Kübler, Kerameikos V, σ. 34-35.

142. ÖJh 29 (1935) σ. 123, 134, 149.

143. JdI 13 (1898) σ. 134.

ρια εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ ἡ τάσις της νὰ συσχετίσῃ μὲ τὸ νεκρικὸν λουτρὸν πάντα τὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ περιέχουν ὕδωρ, τὴν ὡδήγησεν εἰς ὑπερβολάς. Ὁ Kübler, στηριζόμενος εἰς τὰ πλήρη στοιχεῖα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀποκρούει ρητῶς καὶ πειστικῶς τὴν ἄποψιν ταύτην καὶ δεικνύει, ὅτι κατὰ κανόνα τὰ ἐπιτάφια ἀγγεῖα ἦσαν διάτρητα κατά τινα τρόπον [144]. Εἶναι ἐπομένως ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ἡ ἀρχικὴ καὶ κυρία λειτουργία τοῦ ἐπιταφίου ἀγγείου ἦτο «πρακτικὴ» (μὲ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως), ἐξεπλήρου δηλαδὴ ὡρισμένον τελετουργικὸν σκοπόν. Ἀλλὰ ἡ παρουσία του ἐπὶ τοῦ τάφου, τὸ μέγεθός του καὶ ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτυχθεῖσα λαμπρά του κόσμησις τοῦ ἔδωσαν τὴν δυνατότητα νὰ μεταβληθῇ αὐτὸ τοῦτο εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκόσμει τὸν τάφον καὶ τὸν διέκρινε ἀπὸ τοὺς πέριξ τούτου [145].

Ἡ μεταμόρφωσις αὕτη βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τόσον τοῦ μεγέθους του, ὅσον καὶ τῆς διακοσμήσεώς του. Ἀρχικῶς ἡ διακόσμησις τοῦ ἀγγείου ἦτο καθαρῶς γεωμετρική [146]—δαίδαλα πολλὰ [147]—ἢ εἰς μίαν μετόπην ὑπῆρχεν ἡ μορφὴ ἵππου [148]. Ἡ ὕπαρξις τοῦ ἵππου θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Kübler χαρακτηριστική, διότι οὗτος πιστεύει εἰς τὴν χθονίαν ὑπόστασιν τοῦ ἵππου, ἀκολουθῶν εἰς τοῦτο τὰς ἀπόψεις τοῦ Malten καὶ πολλῶν ἄλλων διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων [149]. Ὁ Nilsson ὅμως, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη εἰς θρησκειολογικὰ ζητήματα ἔχει ἰδιαιτέραν βαρύτητα, ὁμιλῶν περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ ἵππου ἢ τῆς κεφαλῆς του μόνον εἰς ἐπιτυμβίους στήλας καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὰς γνώμας τοῦ Malten παρατηρεῖ [150], ὅτι « bieten trotz ihrer Gelehrsamkeit und umsicht keinen wirklichen Beweis dafür. Die alte, einfachere Erklärung ist demgegenüber richtig. Das ἱπποτροφεῖν war das Zeichen des Adels, des Herrenstandes ».

Ἀγγεῖα φέροντα παραστάσεις προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς προέρχονται κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀπὸ τάφους τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ 3ου τετάρτου τοῦ 8ου αἰῶνος, λέγει ὁ Kübler [151], προσθέτων, ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου τετάρτου τοῦ αἰῶνος, τοιαῦται παραστάσεις ἦσαν ἀκόμη ἄγνωστοι, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κρατῆρος ἀρ. 1254 καὶ τοῦ ἀμφορέως 1256 τοῦ Κεραμεικοῦ. Ὥστε, καταλή-

144. Kerameikos V, σ. 34 σημ. 77. Περὶ τοῦ θέματος βλ. νῦν καὶ R. Ginouvès, Balaneutikè, Recherches sur le bain dans l'antiquité Grecque, 1962, σ. 246 κ.ἑ., ὅπου συζητεῖ ἐκτενῶς περὶ τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων.

145. Πρβλ. Brückner–Pernice, ἔ.ἀ. σ. 151.

146. Κρατὴρ τάφου 2 (900-850 π.Χ.), κρατὴρ τάφου 43 (775-750), ἀμφορεὺς τάφου 42 (825-800), ἀμφορεὺς τάφου 37 (850-825), ἀμφορεὺς τάφου 11 (τέλος 9ου αἰ.), ἀμφορεὺς τάφου 23 (τέλος 9ου αἰ.), ἀμφορεὺς τάφου 30 (800-775).

147. Πρβλ. Brückner-Pernice ἔ.ἀ., οἱ ὁποῖοι εὐστόχως συγκρίνουν ταῦτα πρὸς τὰς μυκηναϊκὰς στήλας μὲ τὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν.

148. Κρατὴρ τάφου 22 (825-800).

149. Kübler, Kerameikos, V, σ. 27 κ.ἑ., Malten, JdI 29 (1914) σ. 179 κ.ἑ. Πρβλ. B. Schweitzer, Herakles, σ. 77 κ.ἑ., 90 κ.ἑ., 107, 239, Gnomon 10 (1934) σ. 350-51, Wiesner, Grab und Jenseits, σ. 183, 189 κ.ἑ., 216, Matz, Geschichte der Griechischen Kunst, I, σ. 58.

150. Gesch. Gr. Rel. I², σ. 382-83. Μολονότι ὁ Nilsson ὑπονοεῖ προφανῶς τὰς παραστάσεις τῶν ἀρχαϊκῶν στηλῶν καὶ τῶν μελανομόρφων ἴσως ἀμφορέων μὲ τὴν παράστασιν κεφαλῆς ἵππου, ἡ παρατήρησίς του ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, ἐφ' ὅσον μάλιστα τὴν τοποθετεῖ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ μυκηναϊκῆς καὶ ὁμηρικῆς θρησκείας καὶ εἰς παράγραφον ἀναφερομένην εἰς τοὺς «ὁμηρικοὺς» χρόνους.

151. ἔ.ἀ. σ. 20.

γει, ὁ ἀμφορεὺς 804 τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ τάφου 2 ἢ 4 τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου τετάρτου μένει ἀπομεμονωμένος εἰς τὴν ἐποχήν του [152].

Ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης ἡ συζήτησις χρονολογικῶν προβλημάτων τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων. Ἄλλωστε αἱ εἰδικαὶ ἔρευναι τῶν τελευταίων ἐτῶν ὑπῆρξαν ἐξονυχιστικαὶ καὶ ἄκρως διαφωτιστικαί, ἐὰν δὲ ὑφίστανται ἀκόμη ἐπὶ μέρους διαφοραὶ γνώμης, εἰς τὸ σύνολον ἔδωσαν σαφῆ εἰκόνα τοῦ γενικοῦ χρονικοῦ σχήματος τῆς γεωμετρικῆς τέχνης. Δυνάμεθα λοιπὸν ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τὰς ἐρεύνας τοῦ Kahane, Young, Kübler, Kunze, τῆς G. Nottbohm, τοῦ Chamoux, Villard καὶ τὴν τελευταίαν ἐργασίαν τῆς Jean M. Davison [153] καὶ ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἄσκοπον ἀνάμιξίν μας εἰς τὸ θέμα. Ἐκ τῶν προαναφερθέντων ἐρευνητῶν ὁ Kunze καὶ ὁ Kahane χρονολογοῦν τὸν ἀμφορέα 804 εἰς τὸ 2ον τέταρτον τοῦ αἰῶνος, ἐνῷ οἱ ὑπόλοιποι προτιμοῦν χρονολόγησιν περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος (μὲ μικρὰς μεταξύ των διαφορὰς μεταξὺ τοῦ 760 καὶ 750) [154]. Καὶ μολονότι πολλαὶ ἀντιρρήσεις διετυπώθησαν ὑπὸ τῶν Chamoux, Villard, Kunze διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Nottbohm ἐπιχειρηθεῖσαν διάκρισιν ἑνὸς ὡρισμένου τεχνίτου, τοῦ τεχνίτου τοῦ ἀμφορέως τοῦ Δι·πύλου,ἐν τούτοις ἡ J. Davison ἐπανέρχεται μὲ τὴν ἐκτενῆ μονογραφίαν της εἰς τὸ θέμα καὶ προσπαθεῖ μὲ λεπτομερεῖς ἀναλύσεις ὄχι μόνον νὰ ἐπιτύχῃ τοιαύτας ἀποδόσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς συσχετισμοὺς τῶν διαφόρων ἐργαστηρίων μεταξύ των.

Ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις ἐπὶ τῶν δύο τούτων προβλημάτων τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων — τοῦ χρονολογικοῦ καὶ τοῦ ἐργαστηρίου ἢ τεχνίτου — δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι ὁ ἀμφορεὺς 804 εἶναι δύσκολον εἴτε νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σειρᾶς τῶν ἀγγείων μὲ παράστασιν εἴτε νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἀκολουθεῖ μερικὰ σποραδικὰ μόνον καὶ ἀσήμαντα δημιουργήματα. Ἡ παράστασις τῆς προθέσεως εἰς αὐτὸν ἔχει βεβαίως πολὺ περιωρισμένην θέσιν εἰς τὸ σύνολον τῆς γεωμετρικῆς του διακοσμήσεως καὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς ἐπιφυλακτικότητα καὶ ἀτολμίαν τοῦ τεχνίτου, ὁ ὁποῖος ἀποφεύγει νὰ ἐκτείνῃ τὴν σκηνὴν καὶ τὴν τοποθετεῖ μετὰ διακρίσεως μᾶλλον ἢ δειλίας εἰς μικρὸν χῶρον. Ἀλλὰ οὐδὲν στοιχεῖον τεχνικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς ἀδυναμίας, προδιδούσης ἀβεβαιότητα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν

152. ἔ.ἀ.

153. P. Kahane, Die Entwicklungsphasen der attisch-geometrischen Keramik, AJA 44 (1940) σ. 464-82. R.S. Young, Late geometric graves and a seventh century well in the Agora, Hesperia, Suppl. 2, 1939. G. Nottbohm, Der Meister der grossen Dipylon Amphora in Athen, JdI 58 (1943) σ. 1-31. F. Chamoux, L'école de la grande amphore de Dipylon, RA 33 (1945) σ. 55-97. F. Villard, Un nouveau cratère du Dipylon au Musée du Louvre, RA Ser. 6, 31-32 (1949) J.M. Cook, Athenian Workshops around 700., BSA 42 (1947) σ. 139–155. K. Kübler, Kerameikos V, 1954, σ. 43–183. E. Kunze, Disjecta membra attischer Grabkratere, AE 1953–54, Εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου, Α' σ. 162-171, τοῦ ἰδίου, Bruchstücke attischer Grabkratere, Festschrift B. Schweitzer, σ. 48-58. Jean M. Davison, Attic geometric workshops, 1961. Πρβλ. καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ N. Himmelmann-Wildschütz, Gnomon 34 (1962) σ. 72-75. Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦ E. Buschor, Griechische Vasen, 1940, τοῦ Fr. Matz, Geschichte der Griechischen Kunst, 1950, τοῦ R.M. Cook, Greek paintted pottery, 1960, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα μας κεφάλαια περιέχουν χρήσιμα στοιχεῖα.

154. Βλ. J. Davison, Attic geometric workshops, σ. 129. Ἡ χρονολόγησις τοῦ R. Hampe, Die Gleichnisse Homers und die Bildkunst seiner Zeit, 1952, σ. 23: «etwa um 800», εἶναι προφανῶς πολὺ ὑψηλή.

μορφῶν ἢ τὴν σύνθεσιν τοῦ συνόλου, θὰ ἠδύνατο ν' ἀνεύρῃ τις. Καὶ ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὴν παράστασιν, μαρτυρεῖ σαφῆ γνῶσιν τοῦ προβλήματος τοῦ πρὸς κόσμησιν χώρου τοῦ ἀγγείου, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαρίου. Ἡ δυσκολία τοῦ τελευταίου τούτου ζητήματος δὲν ἦτο μικρά, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ μέγεθος τοῦ ἀγγείου καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐπιφανείας, τὴν ὁποίαν ὁ τεχνίτης ἔπρεπε νὰ κοσμήσῃ. Ὀρθῶς ἡ Davison χαρακτηρίζει [155] τὸ ἀγγεῖον τοῦτο «a distinctive example of the master's style at his peak». Ἐὰν αἱ σκέψεις αὗται εἶναι ὀρθαί, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι ὁ ἀμφορεὺς εἶναι νεώτερος τῶν μέσων τοῦ 8ου αἰῶνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὰ εἰς τὴν διάθεσίν μας κριτήρια ἀποκλείουν ἢ ὅτι προηγήθησαν τούτου ἐντὸς τοῦ 2ου τετάρτου τοῦ αἰῶνος ἔργα μὲ ὁμοίας παραστάσεις, εἴτε τοῦ ἰδίου τεχνίτου (τοῦτο θεωρῶ πιθανώτερον) εἴτε ἄλλων.

Τὸ θέμα τῆς προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὰ μεγάλα ἐπιτάφια ἀγγεῖα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων δεικνύει σαφῶς, ὅτι ταῦτα κατεσκευάζοντο ἀποκλειστικῶς διὰ ταφικὴν χρῆσιν [156]. Τοῦτο ἐπιμαρτυροῦν τόσον τὸ μέγεθος, ὅσον καὶ ἡ πολυτέλεια πολλῶν ἐξ αὐτῶν. Εἶναι λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὑπῆρχον ἕτοιμα εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἠγοράζοντο ὑπὸ τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν ἄτυχον ταύτην ἀνάγκην, ἐφ' ὅσον τὸ κοινὸν θέμα τῆς προθέσεως καθίστα περιττὴν πᾶσαν διαφοροποίησιν. Δὲν εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸν γενικὸν κανόνα νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ ἀγγεῖα ὡς ὁ ἀμφορεὺς 804. Ἀλλὰ ἂν ἀναλογισθῶμεν τὸ μέγεθος καὶ τὴν κόσμησίν του, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοιαῦτα ἀγγεῖα θὰ ἦσαν ἰδιαιτέρως δαπανηρὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ κατεσκευάζοντο μόνον κατόπιν εἰδικῆς παραγγελίας διὰ συγκεκριμένην περίπτωσιν, δηλαδὴ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, διὰ τὸν τάφον τοῦ ὁποίου προωρίζοντο [157].

Ἓν τοιοῦτον λαμπρὸν ἀγγεῖον δεικνύει προσέτι, ὅτι καὶ τὸ κατὰ βάσιν λατρευτικὸν τοῦτο σκεῦος ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ νεκροῦ [158] καὶ ἡ ἐνδεικτικὴ ὑπεροχή του ἐδήλωνε τὴν θέσιν ταύτην ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐνῷ συγχρόνως ἐξέφραζε κατὰ τρόπον ἐντόνως αἰσθητὸν ὄχι μόνον τὴν ἀγάπην τῆς οἰκογενείας πρὸς τὸν νεκρόν, ἀλλὰ καὶ τὴν θέσιν ταύτης ἐντὸς τῆς κοινωνίας τῶν ζώντων. Τὸ λαμπρὸν τοῦτο μνημεῖον ἀποτελεῖ, νομίζω, μετὰ τὰς ἐπιβλητικὰς στήλας τῶν μυκηναϊκῶν περιβόλων, ἕνα ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους μάρτυρας μιᾶς ἀκόμη λειτουργίας τοῦ οἱουδήποτε ταφικοῦ μνημείου, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀρκετὰ τονισθῆ. Τὸ ταφικὸν μνημεῖον κατ' ἀρχὴν καὶ κατ' οὐσίαν κατασκευάζεται διὰ τὸν νεκρὸν καὶ δι' αὐτὸν προορίζεται· ἀλλὰ ἡ λαμπρότης του ἀντικατοπτρίζει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν ὄχι μόνον τοῦ νεκροῦ, ἀλ-

155. ἔ.ἀ. σ. 129 σημ. 83.

156. Ὄστρακα γεωμετρικοῦ ἀγγείου μὲ παράστασιν προθέσεως εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου (AM 54 (1929) σ. 15, Πίν. 2), ἀλλά, ὡς παρατηρεῖ ὁ Buschor (AM 55 (1930) σ. 19), «εἶναι προφανές, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸ ἱερόν», ἀλλὰ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο «dicht ausserhalb des Heiligtum». Πρβλ. ὅμοια ὄστρακα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, Graef-Langlotz, Vasen v.d. Akropolis, ἀρ. 254-57, Πίν. 8. Περὶ τῆς σκηνῆς τῆς προθέσεως βλ. W. Zschietzschmann, AM 53 (1928) σ. 17-47, καὶ Beil. 8-18. Τελευταίως ὁ John Boardman ἐμελέτησεν ἐκ νέου τὸ θέμα εἰς τὴν ἐργασίαν του περὶ τῶν «γραπτῶν ταφικῶν πλακῶν», BSA 50 (1955) σ. 51-66, Πίν. 1-8.

157. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἀμέσως μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν ἐτοποθετεῖτο προχείρως ἀγγεῖον ὀλιγώτερον πολυτελὲς διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀπαραιτήτων ταφικῶν χοῶν, ἀντικαθιστάμενον ἀργότερον ἀπὸ τὸ μόνιμον τοῦτο ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε τόσον διὰ τὰς σπονδάς, ὅσον καὶ ὡς ταφικὸν μνημεῖον.

158. Πρβλ. Kahane, AJA 44 (1940) σ. 464.

λὰ καὶ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν καί, πιστεύω, κυρίως αὐτῶν. Ἀπὸ τὴν διάκρισιν τῶν τάφων, ἡ ὁποία καθίσταται φανερὰ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ταφικῶν μνημείων, προβάλλει καὶ εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν — ὅπως καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην — ἡ διάκρισις τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχήσεως τῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι κατεσκεύασαν καὶ συντηροῦν τοὺς τάφους [159].

Εἰς τὰ ἐπιτάφια ταῦτα ἀγγεῖα δὲν ἔχομεν μόνον παραστάσεις προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, αἱ ὁποῖαι σχετίζονται ἀμέσως μὲ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀγγείου. Αἱ ἁρματοδρομίαι εἶναι θέμα συχνόν, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ παραστάσεις πλοίων μὲ σκηνὰς μάχης ἐπ' αὐτῶν ἢ παρ' αὐτά (Πίν. 87 β-γ). Τὸ θέμα τῆς ἁρματοδρομίας, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, θὰ τὸ ἐπανεύρωμεν εἰς ἐρυθρομόρφους ἀττικὰς λουτροφόρους τοῦ 5ου αἰῶνος [160], τὸ γνωρίζομεν δὲ ἤδη ἀπὸ τὰς παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων μυκηναϊκῶν στηλῶν, εἰς ἁπλουστέραν βεβαίως μορφήν [161]. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὁμήρου διὰ τὰς ἁρματοδρομίας εἰς τὰ «ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ» ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ αἱ παραστάσεις τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων εἰκονίζουν ταφικοὺς ἀγῶνας, ὥστε ἡ παρουσία των ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων ἀγγείων ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχουν καὶ αἱ παραστάσεις προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς. Πομπὴ δηλαδὴ ἁρμάτων καὶ ἁρματοδρομίαι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ὁμηρικὰς ἀπετέλουν, φαίνεται, μέρος τῆς ταφικῆς τελετῆς κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους [162]. Τοιαύτη πολυτελὴς ἐκφορὰ καὶ κηδεία δὲν θὰ ἦτο βεβαίως συχνὴ οὔτε θ' ἀπετέλει τὸν γενικὸν κανόνα. Ὁ Kübler πιστεύει [163], ὅτι ἡ ἔλλειψις χώρου εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου οἱ τάφοι ἦσαν πυκνοὶ ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον, δὲν ἐπέτρεπε τὴν κίνησιν πομπῆς ἁρμάτων οὔτε τὴν τέλεσιν ἀγώνων καὶ θεωρεῖ τὰς παραστάσεις τῶν ἀγγείων «nur Abloesungen solchen Feiern», προσθέτων, ὅτι «τοιαῦται νεκρικαὶ τελεταὶ ἠδύναντο νὰ τελῶνται μόνον μεμονωμένως καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς οἰκογενείας εἰς τὰ κτήματά των εἰς τὴν Ἀττικήν». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ παράστασις δὲν ἀποτελεῖ εἰκονογράφησιν πάσης κηδείας ἢ τῆς κηδείας τοῦ νεκροῦ, εἰς τὸν τάφον τοῦ ὁποίου ἵστατο τὸ ἀγγεῖον, ἀλλ' ὅτι ὁ τεχνίτης ἐχρησιμοποίησε ἓν θέμα κατάλληλον καὶ σχετικὸν πρὸς τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς του [164].

Ἐὰν τὸ θέμα τῶν ἁρματοδρομιῶν δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ταφὴν καὶ οὕτω νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ παρουσία του ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων ἀγγείων, δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ μὲ τὰς ναυτικὰς σκηνάς, τὰ πλοῖα καὶ τὰς μάχας ἐπ' αὐτῶν ἢ παρ' αὐτά. Ἡ γνώμη τῆς Ri-

159. Πρβλ. Kübler, Kerameikos V, σ. 21, Εὐριπίδου Τρωάδες στ. 1246-50 καὶ Μαν. Ἀνδρόνικου, Horror Vacui ἢ ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος, ΑΔ 16 (1960) σ. 53 καὶ σημ. 43.

160. Merlin, AE 1937, σ. 186 Εἰκ. 1, Chamoux, École de Dipylon, RA 33 (1945) σ. 80.

161. Ἐὰν βεβαίως αἱ παραστάσεις αὗται εἰκονίζουν ἁρματοδρομίας καὶ ὄχι σκηνὰς κυνηγίου ἢ μάχης.

162. Βλ. Μαν. Ἀνδρόνικου, Ὁμηρικὰ καὶ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, Ἑλληνικὰ τόμ. 17 (1960) σ. 63-64.

163. Kerameikos V, σ. 20.

164. Οἱ Brückner-Pernice, AM 18 (1893) σ. 152, σχετίζουν τὰς παραστάσεις τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων μὲ τοὺς ἵππεῖς, οἱ ὁποῖοι εἰκονίζονται εἰς τὴν predella τῶν ἀρχαϊκῶν στηλῶν. Ὁ T. B. L. Webster, Homer and Attic geometric vases, BSA 50 (1955) σ. 38-50, ἰδίως σ. 47 κ.ἑ. (πρβλ. τοῦ ἰδίου, From Mycenae to Homer, 1958, σ. 172) νομίζει, ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν ἁρματοδρομιῶν ἀναφέρονται εἰς ἡρωικοὺς - μυθικοὺς ἀγῶνας μᾶλλον καὶ ὄχι εἰς τὴν πραγματικὴν ζωήν. Τὸ αὐτὸ πιστεύει καὶ περὶ τῶν ναυτικῶν σκηνῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος ἀμέσως κατωτέρω.

chter [165] «ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην (τοῦ κρατῆρος τῆς Νέας Ὑόρκης Acc. No 34. 11.2, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ναυτικὴ σκηνὴ) εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ νεκρὸς ἦτο πλοίαρχος, ὁ ὁποῖος ἀπώλεσε τὴν ζωὴν εἰς τὴν εἰκονιζομένην μάχην», ἂν δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκλεισθῇ γενικῶς, δὲν δύναται νὰ εὕρῃ καὶ γενικὴν παραδοχὴν οὔτε βοηθεῖ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν πολλῶν τοιούτων σκηνῶν, τὰς ὁποίας εὑρίσκομεν εἰς τὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα. Ἡ ἰδία παλαιότερον [166], συμφωνοῦσα πρὸς τὸν Fr. Poulsen [167], ὀρθῶς εἶχε παρατηρήσει, ὅτι ἡ διακόσμησις τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων δὲν σχετίζεται πρὸς ἑκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν νεκροῦ οὔτε ἀπέβλεπεν εἰς τοῦτο ὁ τεχνίτης. Πειστικὴν περὶ τούτου ἀπόδειξιν προσφέρει ὁ ἀμφορεὺς τοῦ Ὑμηττοῦ [168], ὁ ὁποῖος ἐνῷ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ταφὴν παιδός, φέρει παραστάσεις μαχομένων πολεμιστῶν, ἱππέων καὶ ἁρμάτων.

Αἱ ναυτικαὶ σκηναὶ εἶχον παλαιότερον σχετισθῇ μὲ τὴν καθιέρωσιν τῶν ναυκραριῶν καὶ ἐθεωρήθησαν μνημεῖα νεκρῶν «οἱ ὁποῖοι ἦσαν μέλη ἀθηναϊκῶν ναυκραριῶν» [169]. Τὴν γνώμην ταύτην ἀναφέρουν καὶ οἱ Brückner-Pernice εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν μελέτην των [170], ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὴν ἀπορρίπτουν τελείως παρατηροῦν : «es läge nahe, diese Schmuck auf die Gräber der ναύκραροι, der Schiffsherren, zu beschränken, aber es scheint, dass dafür der Brüchstücke von Vasen zu viel sind». Ἡ παρατήρησις αὕτη περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀγγείων μὲ τοιαύτας παραστάσεις, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ἀποτελοῦν μέρος μόνον ὅσων εἶχον στηθῇ ἐπὶ τῶν τάφων, ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀπόψεως ταύτης καὶ κατὰ πάσης ἄλλης, ἡ ὁποία βλέπει εἰς τὰς παραστάσεις συγκεκριμένον θέμα. Εἰδικῶς ἡ περὶ ναυκραριῶν ἄποψις δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ, διότι εἶναι καὶ ἱστορικῶς ἐσφαλμένη [171]. Ὁ Charbonneaux [172] ὑπεστήριξεν, ὅτι πρόκειται περὶ μυθικῶν ληστρικῶν (μὲ τὴν ὁμηρικὴν σημασίαν τῆς λέξεως) ἐπιδρομῶν (razzias). Τὴν ἄποψιν, ὅτι εἰκονίζουν μυθικὰς σκηνάς, ὁμηρικὰς ἢ ἄλλας, ὑπεστήριξε τελευταίως καὶ ὁ T. B. L. Webster [173].

Εἶναι ἀληθές, ὅτι οὐδὲν ἐπιχείρημα ἀπολύτως πειστικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν γνώμην ταύτην, ἡ ὁποία βλέπει σκηνὰς μυθολογικὰς εἰς πολλὰς παραστάσεις τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων. Ἡ μορφὴ τῶν γεωμετρικῶν παραστάσεων μὲ τὸν ἐξαιρετικῶς ἀφῃρημένον χαρακτῆρα καὶ ἴσως ἡ ἄγνοιά μας τῶν συμβατικῶν μέσων ἐκφράσεως τῆς γεωμετρικῆς τέχνης, προσέτι δὲ ἡ ἔλλειψις ἐπιγραφικῶν στοιχείων (οἷα εὑρίσκομεν εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἀγγειογραφίαν) δὲν ἐπιτρέπουν ἀσφαλῆ καὶ ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς εἰκονιζομένης σκηνῆς. Ἀναμφισβητήτως μυθολογικὰς παραστάσεις ἀνευρίσκομεν

165. A Dipylon Vase, M.M.A. Bulletin, 1934, σ. 172.

166. AJA 19 (1915) σ. 390.

167. Dipylongräber, σ. 124.

168. JdI 2 (1887) Πίν. 5, CVA Berlin, Taf. 41,1, Matz, Gesch. Gr. Kunst, Πίν. 200. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι πρόκειται περὶ πρωτοαττικοῦ ἀγγείου, ἀλλ' ἡ ἀποδεικτική του ἀξία παραμένει ἀκεραία.

169. Helbig, Vases de Dipylon et les Naucraries, Acad. Inscr. 36, I (1898) σ. 387 κ.ἑ.

170. Ἔ.ἀ. σ. 153.

171. Βλ. C. Hignett, A History of the Athenian Constitution, 1952, σ. 69 κ.ἑ.

172. Deux Fibules, Préhistoire, I (1932) σ. 230, 241 καὶ 243.

173. BSA 50 (1955) σ. 43 κ.ἑ. Ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν πνευματικότητά της εἶναι ἡ ἀνάλυσις τοῦ κόσμου τῶν παραστάσεων τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς ὁμηρικάς, ὡς δίδεται ὑπὸ τοῦ W. Schadewaldt, εἰς τὴν μελέτην Homer und sein Jahrhundert, Das neue Bild der Antike, I, σ. 51 κ.ἑ. ἰδίως σ. 78-84 (=W. Schadewaldt, Von Homers Welt und Werk, σ. 87 κ.ἑ. ἰδ. σ. 115-122).

εἰς ἀγγεῖα καὶ χαλκᾶ ἐλάσματα (πορπῶν καὶ ἄλλα) τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ.[174]. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 8ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀπεικόνισις τοιούτων σκηνῶν ἐπὶ ἀγγείων. Ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας εἶναι ἡ γνωστὴ παράστασις ἀπαγωγῆς Ἑλένης ἐπὶ γεωμετρικοῦ λέβητος τοῦ Βρετ. Μουσείου[175] καὶ ἡ ἀσφαλῶς μυθολογικὴ παράστασις τῶν Μολιόνων[176]. Ἀκολουθοῦν, πάντοτε ἐντὸς τοῦ 8ου αἰῶνος, ἀσφαλῶς μὲν ἄλλαι δύο ἀπεικονίσεις τῶν Μολιόνων, δύο παραστάσεις κενταυρομαχίας καὶ ὁ φόνος τῆς Πενθεσιλείας ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως[177], ἐνῷ εἶναι πιθανὸν ἁπλῶς, ὅτι ἔχομεν ἄθλους Ἡρακλέους καὶ ναυάγιον Ὀδυσσέως εἰς ἄλλας[178].

Εἰδικῶς διὰ τὰς ναυτικὰς σκηνὰς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν, ἐὰν εἰκονίζουν πραγματικὰ ἢ μυθολογικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ ὁ μέγας ἀριθμὸς των θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκλείσῃ τὴν μυθολογικὴν ἑρμηνείαν διὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν. Ἐκτὸς ὅμως τούτου οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν μυθολογικὴν ἑρμηνείαν δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν των, νομίζω, ἓν ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ Kirk εἰς τὴν εἰδικὴν περὶ τῶν γεωμετρικῶν παραστάσεων πλοίων μελέτην του[179], διὰ ν' ἀποκλείσῃ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην. «Οὐδεμία ἀπὸ τὰς ἑρμηνείας ταύτας ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν της, γράφει ἐν σελ. 144, ὅτι αἱ γεωμετρικαὶ ναυτικαὶ σκηναί... δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς σκηναὶ μάχης»[180]. Καὶ ἡ ἑρμηνεία τὴν ὁποίαν προτείνει, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ὡρισμένας σκέψεις τοῦ Chamoux[181], παρέχουν τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον νὰ ἴδωμεν ὅλας τὰς τοιαύτας παραστάσεις ὡς ἑνιαῖον καλλιτεχνικὸν ὅλον, ἀλλὰ καὶ νὰ φθάσωμεν ἀκριβῶς εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος, εἰς τὴν θέσιν δηλαδὴ τοῦ καλλιτέχνου καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τοῦ ἔργου του. «Ἡ ὀρθὴ ἐξήγησις τῶν πολυαρίθμων ναυτικῶν σκηνῶν, γράφει ὁ Kirk ἐν σελ. 151, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κανένα ἱστορικὸν παράγοντα οὔτε ἀπὸ ἄμεσον συσχέτισιν τῆς διακοσμήσεως τῶν ταφικῶν ἀγγείων πρὸς τὴν θέσιν τοῦ νεκροῦ. Εὑρίσκεται περισσότερον εἰς τὰ εὐρυνόμενα ἐνδιαφέροντα καὶ εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην τεχνικὴν τοῦ ἀγγειογράφου, ὁ ὁποῖος εἰκονίζει μορφὰς (καὶ ὄχι μόνον γεωμετρικὰ σχήματα). Τοῦτο ἀποτελεῖ θέμα, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν καὶ ἐκτεταμένην μελέτην... Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν στοιχείων,

174. R. Hampe, Frühe griechische Sagenbilder in Boeotia, 1936.

175 JHS 19 (1898) Πίν. 8, Hampe, ἔ.ἀ. Πίν. 22, Buschor, Gr. Vasen, σ. 18 Εἰκ. 18, Matz, Gesch. Gr. Kunst, Πίν. 14, Schadewaldt, ἔ.ἀ. σ. 3. Ἐν τούτοις δὲν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι διὰ τὴν ἑρμηνείαν ὡς ἁρπαγῆς τῆς Ἑλένης ὑπὸ Πάριδος ἢ ἀκόμη καὶ ἐὰν εἰκονίζῃ πράγματι μυθολογικὴν σκηνὴν ἢ ἁπλῶς μόνον σκηνὴν ἀποχαιρετισμοῦ.

176. 1) Λούβρου Α 519, Hampe, ἔ.ἀ. Πίν. 34, 2) Ἀθηνῶν (ἐκ τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους) Ch. Waldstein, The Argive Heraeum, 2. Πίν. 57, Hampe, ἔ.ἀ. Πίν. 340, Matz, ἔ.ἀ. Πίν. 27b. Διὰ τὴν παράστασιν τῶν Μολιόνων εἴμεθα βέβαιοι λόγῳ τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τῶν Σιαμαίων τούτων ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι εἰκονίζονται ὡς ἔχοντες κοινὸν σῶμα, ἀλλὰ διπλᾶ μέλη.

177. Πλήρη κατάλογον τῶν πρωίμων μυθολογικῶν παραστάσεων βλ. εἰς T. J. Dunbabin, Greeks and their Eastern Neighbours, 1957 (ἐκδοθὲν μετὰ τὸν θάνατόν του), σ. 77.

178. Ὁ Fr. Brommer, Herakles, 1953, πιστεύει, ὅτι ὑπάρχουν παραστάσεις 4 ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους εἰς ἔργα τοῦ 8ου αἰ. ἀλλὰ ὁ Dunbabin (Gnomon, 26 (1954) σ. 443-447) δέχεται μόνον ἕνα ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἴδιος ἐν τούτοις εἰς τὸ προαναφερθὲν βιβλίον του ἀναφέρει μὲ ἐρωτηματικὸν παράστασιν Ἡρακλέους καὶ Στυμφαλίδων ὀρνίθων ὡς καὶ Ἡρακλέους καὶ λέοντος (παράστασιν δημοσιευθεῖσαν εἰς Kerameikos, V 1954, μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν κριτικήν του εἰς Gnomon).

179. S. Kirk, Ships on geometric vases, BSA 44 (1949) σ. 93-153.

180. Δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ παλαιὰ ἄποψις τοῦ A. J. Murray, JHS 19 (1899) σ. 198-201, ὅτι εἰς τὰς σκηνὰς ταύτας εἰκονίζεται «...start of a ship-race, part of the funeral games of a nobleman».

181. ἔ.ἀ. σ. 80-81.

τὰ ὁποῖα συνελέξαμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος καθίσταται προφανές, ὅτι τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς ἤδη γεωμετρικῆς περιόδου θεωρεῖται θέμα αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἄξιον νὰ εἰκονογραφηθῇ (for its own sake)». Καί, σελ. 152, καταλήγει : «Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι αἱ ναυτικαὶ σκηναὶ δύνανται νὰ ἑρμηνευθοῦν ἁπλῶς ἀπὸ τὴν καταλληλότητά των διὰ καλλιτεχνικὴν χρῆσιν τοῦ γεωμετρικοῦ εἴδους καὶ ἑπομένως ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ θέμα θὰ ἦτο διὰ τὸν τεχνίτην ἐλκυστικόν. Ἡ ἑρμηνεία ἰσχύει ἐξ ἴσου διὰ σκηνὰς εἰς ἐπιτάφια καὶ μὴ ἀγγεῖα. Μία σκηνὴ ναυτικὴ θὰ ἥρμοζεν ἐξ ἴσου εἰς ἀμφότερα».

«Αἱ σκηναὶ αὗται, λέγει ὁ Chamoux [182], ὅπως καὶ ἡ πρόθεσις, ἡ ἐκφορὰ καὶ αἱ ἁρματοδρομίαι, ἦσαν τρέχουσα, ἂν ὄχι καθημερινὴ ἐμπειρία τοῦ τεχνίτου» καί, θὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς, ὅτι τὸ ἐντόνως δραματικὸν στοιχεῖον των προσέφερεν εἰς τὸν ἀγγειογράφον τὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεπον εἰς τὴν ἔμπνευσίν του νὰ ἱκανοποιηθῇ καὶ εἰς τὴν δεξιοτεχνίαν του νὰ εὕρῃ ἔκφρασιν, ἐνῷ παραλλήλως ἀπετέλουν ὑψηλὸν καλλιτεχνικὸν σύμβολον, τὸ ὁποῖον μετεμόρφωνε τὴν πραγματικὴν ζωὴν εἰς τέχνην. Ἡ τέχνη αὕτη ἔχει ἀκριβῶς τὰ γνωρίσματα τῆς ἐποχῆς της, τῆς γεωμετρικῆς, καὶ μὲ μουσικὸν σχεδὸν τρόπον ἐπαναλαμβάνει τὸ χαρακτηριστικόν της στοιχεῖον (μοτίβον) πολλάκις, ὥστε εἰς τὸ τέλος ἡ εἰκών του ἀποτυποῦται εἰς τὸν θεατὴν ἀπολύτως καθαρά, ὅπως ἀκριβῶς καθαρὰ ἦτο καὶ εἰς τὴν ἐνδιάθετον ὅρασιν τοῦ τεχνίτου. Ὁ μαίανδρος π.χ., κλασσικὸν στοιχεῖον τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐκφράζει μὲ καθαρότητα τὴν διάθεσιν ταύτην. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπάρχει τὸ ἁπλοῦν στοιχεῖον του, εἷς δακτυλικὸς ποὺς ἢ ἓν ἑξάμετρον· σὺν τῷ χρόνῳ πολλαπλασιάζεται, πάντοτε ὁ ἴδιος εἰς τὴν μορφὴν καὶ τὴν κατασκευήν του, ἐπαναλαμβάνεται, ἁπλούμενος εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἀγγείου. Ὁμοίαν ἐπανάληψιν προσέφερεν ἡ σειρὰ τῶν θρηνούντων καὶ θρηνουσῶν εἰς τὰς δύο κατευθύνσεις ἑκατέρωθεν τῆς νεκρικῆς κλίνης. Ἡ ἁρματοδρομία ἀποτελεῖ τὸν μαίανδρον τῶν φυσικῶν μορφῶν. Τὸ πλοῖον προσφέρει περισσότερον συνθετικὴν μορφήν, διότι ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ περιέχῃ εἰς τὴν ἑνότητα τῆς μιᾶς μορφῆς, τῆς μορφῆς τοῦ πλοίου, τὴν πολλαπλότητα τῶν ὁμοίων ἐπαναλαμβανομένων μορφῶν, τῶν κωπηλατῶν.

Ὁ γεωμετρικὸς τεχνίτης εἶδε μέσα εἰς τὸ χάος τῆς καθημερινῆς του ἐμπειρίας τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἴδῃ. Ἀνεκάλυψε μέσα εἰς τὴν ἀκαταστασίαν τῶν πραγματικῶν φαινομένων, τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἥρμοζον εἰς τὴν καλλιτεχνικήν του ἀναζήτησιν, θέλησιν καὶ ἰδανικόν. Ἡ σχέσις πρὸς τὸν «πραγματικὸν» προορισμὸν τοῦ ἔργου δύναται νὰ προσφέρῃ ψυχολογικὴν μόνον ἑρμηνείαν, ὅτι δηλαδὴ ἐγένετο κάποιος συνειρμὸς μεταξὺ θέματος ἀπαιτητοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ. Ἡ καλλιτεχνικὴ ὅμως κατάκτησις εὑρίσκετο ἔξω ἢ μᾶλλον πέραν τοῦ σημείου τούτου. Ἡ ἀτέρμων ἐπανάληψις τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψιν, ὅτι τοῦτο ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤθελεν ὁ τεχνίτης καὶ ἱκανοποιεῖ τὸν πελάτην του ὄχι μόνον πρακτικῶς, ἀλλὰ ἐπίσης, καὶ πρὸ πάντων, αἰσθητικῶς. Τὴν πλέον πειστικὴν περὶ τούτου ἀπόδειξιν προσφέρει τὸ γεγονός, ὅτι, ὅτε μετεβλήθη ἡ καλλιτεχνικὴ θέλησις καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἰδανικόν, μετεβλήθη ὄχι μόνον ὁ τρόπος ἀποδόσεως τῶν σκηνῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ἀντικατεστάθησαν αὐταὶ αὗται αἱ σκηναί [183]. Καὶ εἶναι δύσκολον, ἂν ὄχι ἀδύνατον, νὰ εὑρεθῇ ἄλλη πραγματικὴ — ἱστορική, πολιτική, κοινωνικὴ κλπ. — αἰτία τῆς μεταβολῆς. Ἀκόμη καὶ ἂν αὕτη ὑπῆρξε, μετέβαλεν ὄχι τὴν ἀνάγκην νὰ παρασταθῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ θέμα, ἀλλὰ τὸν πνευματικὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων καὶ συνεπῶς καὶ τὸ καλλιτεχνικόν των ἰδανικόν. Ἡ μεταβολὴ

182. ἔ.ἀ. σ. 84.

183. Πρβλ. Μαν. Ἀνδρόνικου, Horror vacui ἢ ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος, ΑΔ 16 (1960) σ. 46-59.

δηλαδὴ τοῦ θέματος ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς μεταβολῆς τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο φαινόμενον θὰ τὸ ἐπανεύρωμεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἐπιταφίου μνημείου καὶ θὰ μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν πολλῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἔμειναν ἄλυτα ἢ ἡρμηνεύοντο κακῶς, λόγῳ τῆς προσπαθείας «ρεαλιστικῆς» ἑρμηνείας τῶν μνημείων.

Ἂς συνοψίσωμεν τώρα τὰ δεδομένα τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Κατὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ἔχομεν μικροὺς τύμβους καὶ ἐπιταφίαν στήλην. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἐλλειπτικοῦ περιβόλου τῆς Νέας Ἰωνίας ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὕπαρξιν ταφικοῦ μνημείου ἐπιμελέστερον κατεσκευασμένου. Ὁ περίβολος οὗτος εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπετέλει κρηπῖδα τύμβου ἢ ἁπλῶς νὰ περιέκλειε τὴν περιοχὴν τῶν τάφων. Τὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν πρωτογεωμετρικῶν τάφων τῆς Σκύρου καὶ ἰδίως τῆς Κῶ, ὅπου ταῦτα ἐσώθησαν εἰς κατάστασιν ἐξαιρετικῶς καλήν, ὁδηγοῦν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι τοιοῦτος περίβολος ἦτο ἀπαραίτητος διὰ νὰ προφυλάττῃ τὰ ἐπιτάφια «κτερίσματα». Ἡ ὕπαρξις στήλης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ φαινόμενον ἐντελῶς γενικόν, ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Ὁμήρου περὶ ὑπάρξεως ξυλίνης στήλης δύναται νὰ σημαίνῃ, ὅτι ὁπουδήποτε δὲν εὑρίσκομεν στήλην, αὕτη εἴτε ἀφῃρέθη μεταγενεστέρως εἴτε ἦτο ξυλίνη καὶ κατεστράφη.

Κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ ἡ κατασκευὴ μικρῶν κυρίως τύμβων, ἡ δὲ ὕπαρξις τῆς στήλης, συνηθεστέρας πλέον, ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ περισσοτέρων ἀρχαιολογικῶν δεδομένων. Ἡ στήλη εἶναι κατὰ κανόνα μικροῦ μεγέθους καὶ τὸ πάχος της εἶναι μικρότερον τοῦ πλάτους, ὥστε ἔχει τὴν μορφὴν στήλης μᾶλλον ἢ στύλου (Pfeiler) [184]. Ἡ μεγαλυτέρα γνωστή, τοῦ τάφου 2 τοῦ Κεραμεικοῦ [185], φθάνει ἀκριβῶς τὸ 1 μ., ἐνῷ αἱ λοιπαὶ εἶναι συνήθως 0,70-0,80 μ. Ἡ ἐπεξεργασία της εἶναι μᾶλλον ἀμελής. Οὐδὲν βέβαιον παράδειγμα συνυπάρξεως τύμβου καὶ στήλης ὑπάρχει, ἐν τούτοις οὐδὲν ἀποκλείει τοιαύτην περίπτωσιν. Τὸ νέον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, εἶναι ἡ παρουσία ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μεγάλων ἐπιταφίων ἀγγείων. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐπὶ τοῦ τάφου εὑρέθη καὶ στήλη καὶ ἀγγεῖον. Χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ὑπέρκειται — ὁσάκις τοῦτο κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ — ἀκριβῶς τοῦ ὀστεοδόχου ἀγγείου, ἐνῷ ἡ στήλη στηρίζεται εἰς τὴν ἀντίστοιχον πλευρὰν τοῦ λάκκου προσφορῶν. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι αἱ χοαὶ κατευθύνονται ἀμέσως πρὸς τὰ λείψανα τοῦ νεκροῦ καὶ ὄχι πρὸς τὴν στήλην. Τοῦτο σημαίνει, νομίζω, ὅτι ἐὰν κάτι «μειλίσσεται» καὶ «θεραπεύεται» διὰ τῶν χοῶν, τοῦτο εἶναι τὰ λείψανα τὰ ἐναπομείναντα ἐντὸς τοῦ ἀγγείου καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ὥστε τὰ δεδομένα τῶν γεωμετρικῶν τάφων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγένοντο ἀκριβεῖς παρατηρήσεις οὐδεμίαν προσφέρουν ἔνδειξιν πρὸς παραδοχὴν τῆς θεωρίας, ὅτι ἡ στήλη ἀποτελεῖ τὸ ἔδος τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ [186], παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνασκαφέως K. Kübler. Εἰς τοῦτο

184. Μόνον εἰς τὴν στήλην τοῦ τάφου 38 τοῦ Κεραμεικοῦ (Kerameikos V, σ. 234) ἔχομεν πάχος ἴσον πρὸς τὸ πλάτος, (0,40 × 040 μ.), ὥστε δίδεται ἡ εἰκὼν στύλου μᾶλλον (Pfeiler) ἢ στήλης.

185. Kerameikos V, σ. 213.

186. Ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Watzinger (Die griechische Grabstele und der Orient, Genethliakon W. Schmidt, 1929, καὶ ἡ E. van Hall (Over den Oorsprong van de grieksche Grafstele, Amsterdam 1941, παλαιότερον, καὶ ὁ ἀνασκαφεὺς τοῦ Κεραμεικοῦ K. Kübler (Kerameikos, V, σ. 34: «Der Tote, zu dessen Asche oder Leichman in der Grabtiefe die Spenden geleitet werden, kann dabei in einem

εἶναι σύμφωνος καὶ ἡ ὁμηρικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία θεωρεῖ καὶ τὴν στήλην «γέρας τοῦ θανόντος» καὶ οὐδαμοῦ ὑπαινίσσεται, ὅτι θεωρεῖ ὁ ὁμηρικὸς ἄνθρωπος τὴν στήλην ὡς ἕδος τῆς ψυχῆς. Ἄλλωστε, ἐὰν τοιαύτη ἀντίληψις ἐπεκράτει, θὰ ἔπρεπε νὰ προφυλάξουν τὴν στήλην ἀπὸ ἐνδεχομένην φθοράν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται, ὅτι λαμβάνεται ἰδιαιτέρα μέριμνα.

Ἡ πιθανωτέρα ἑρμηνεία εἶναι, ὅτι καὶ κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, ὅπως καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας, ἡ στήλη, ὡς καὶ ὁ τύμβος, ἀποτελοῦν τὸ «σῆμα» τοῦ τάφου. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην φαίνεται, ὅτι ἀντίκεινται αἱ στῆλαι τῶν τάφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει καὶ μέγα ἐπιτάφιον ἀγγεῖον· διότι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ μικρὰ στήλη, μόλις ἐξέχουσα τοῦ λάκκου προσφορῶν, δυσκόλως διεκρίνετο, ὥστε νὰ «σημαίνῃ» εὐκρινῶς τὸν τάφον, καθὼς εὑρίσκετο μάλιστα παρὰ τὸ μέγα, ὑπερμέγεθες πολλάκις ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκτὸς τοῦ μεγέθους εἶχε καὶ τὴν λαμπρὰν διακόσμησιν διὰ ν' ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ παροδίτου. Πράγματι ἡ στήλη εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἔχει σχεδὸν ὑποκασταθῇ εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ «σήματος» ὑπὸ τοῦ ἐπιταφίου ἀγγείου. Ἀλλά, ὅπως ἡ στήλη δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι τὸ «σῆμα» εἰς τοὺς τάφους μὲ τὸν μικρὸν τύμβον ἢ καὶ εἰς τοὺς θολωτοὺς ἀκόμη τυμβοχώστους τῆς παρελθούσης ἐποχῆς, οὕτω καὶ τώρα ἐξηκολούθησε νὰ διατηρῇ αὕτη τὸν οὐσιώδη τοῦτον ρόλον. Ἡ λιθίνη στήλη εἶχε συνδεθῇ μὲ τὸν τάφον διὰ τῆς παραδόσεως αἰώνων καὶ εἶχε «καθιερωθῇ» (κυριολεκτικῶς), ὥστε δὲν ἦτο εὔκολον ν' ἀποσπασθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἀρχικῶς τὸ ἐπιτάφιον μνημεῖον ἐξεπλήρου ὡρισμένον σκοπὸν τελετουργικόν, ἐδέχετο τὴν νεκρικὴν χοὴν καὶ ἦτο μικρὸν καὶ συχνὰ ἀκόσμητον. Τότε ἡ στήλη ἀπετέλει τὸ μοναδικὸν «σῆμα» τοῦ τάφου. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἡ γεωμετρικὴ κεραμεικὴ ἀνεπτύχθη καὶ κατώρθωσε νὰ κατασκευάσῃ μνημειώδη ἀληθῶς ἔργα· τὸ λατρευτικὸν ἀγγεῖον ἀπέκτησε μέγεθος, ἡ δὲ διακόσμησίς του κατέστη πλουσιωτέρα· αἱ μὴ γεωμετρικαὶ μορφαὶ ἐμφανίζονται μὲ διστακτικότητα κατ' ἀρχήν, μὲ ἔμφασιν ἀργότερον καὶ τέλος καταλαμβάνουν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὸ σύνολον τῶν στοιχείων τῆς γεωμετρικῆς διακοσμήσεως· οἱ τεχνῖται ἔχουν πλέον τὴν εὐτυχῆ δυνατότητα νὰ συνδυάσουν τὰς κατακτήσεις των πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀγγείου καὶ εἰς τοὺς ταφικοὺς ἀμφορεῖς καὶ κρατῆρας εἰκονίζουν τὴν πρόθεσιν, τὴν ἐκφορὰν καὶ τὰς ἄλλας σχετικὰς σκηνάς. Οὕτω εἰς τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων εὑρίσκομεν τοὺς μεγαλυτέρους καὶ πλουσίως κεκοσμημένους κρατῆρας. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τὸ ἀγγεῖον, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξακολουθῇ νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὸν ἀρχικὸν λατρευτικόν του σκοπόν, ἔχει μετατραπῇ εἰς ἐπιφανὲς μνημεῖον τοῦ τάφου, ἐπισκιάζον τὴν μικρὰν καὶ «ἀσήμαντον» πλέον στήλην. Ἐν τούτοις αὕτη δὲν παύει νὰ ὑπάρχῃ, διότι ἡ παράδοσις τὴν ἔχει ἤδη καθιερώσει ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν «σῆμα» τοῦ τάφου.

Ἐν καταλήξει παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ τάφου πάντοτε σχεδὸν κάποιο «σῆμα». Τοῦτο εἶναι στήλη, τύμβος, ἀγγεῖον, σωρὸς λίθων, μικρὸν κτίσμα, ἁπλοῦς περίβολος ἢ συνδυασμὸς δύο ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ὅλαι σχεδὸν αἱ μορφαὶ ἐπιταφίων μνημείων, τὰς ὁποίας ἐγνωρίσαμεν εἰς τὴν προϊστορικὴν περίοδον καὶ αἱ ὁποῖαι θὰ διατηρηθοῦν καὶ κατὰ τὰς ἑπομένας ἐποχάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας κατέχομεν πολὺ περισσότερα μνημεῖα.

Steinmal verkörpert». Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν θὰ τὸ ἐξετάσωμεν διεξοδικῶς εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Θὰ τὸ συζητήσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς μελέτης, μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπιταφίων μνημείων καὶ τῶν ἑπομένων περιόδων. Ἐδῶ περιοριζόμεθα εἰς τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρέχουν τὰ μνημεῖα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων.

Τὸ σημαντικώτερον λοιπὸν συμπέρασμα τῆς προηγηθείσης ἐρεύνης εἶναι, ὅτι ὑπάρχει ἀδιάσπαστος συνέχεια τῆς μορφῆς τοῦ ἐπιταφίου μνημείου εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς ἤδη ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῶν κλασσικῶν. Ὥστε εἶναι περιττὴ ἡ ἔξω τῆς Ἑλλάδος ἀναζήτησις τῆς καταγωγῆς τῶν ἐπιταφίων μνημείων τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἰδίως δὲ τῆς ἐπιταφίου στήλης.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

«Ἡ ἀρχαιολογία, ἐὰν στερηθῇ τὴν βοήθειαν τῆς φιλολογίας, καταντᾷ ἐπιστήμη βοηθητικὴ καὶ τὰ συμπεράσματά της φθάνουν μόνον ὡς ἕνα βαθμὸν ἀληθοφανείας, ὅσην ἠμπορεῖ νὰ τῆς χαρίσῃ ἡ ἐπινοητικότης καὶ ἡ εὐφράδεια τῶν ἀρχαιολόγων». Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Franz Cumont, ἂν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθής, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικῶς ἐνδεικτικὴ καὶ πάντως διδακτικὴ διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὑπὸ ἔρευναν θέματος, διότι τὸ πλῆθος καὶ ἡ πολυμορφία τῶν μνημείων καὶ ἡ στενὴ σχέσις των μὲ τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ καὶ τὰς συναφεῖς θρησκευτικὰς ἰδέας ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ διατυπωθοῦν ἐνίοτε θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἐστηρίζοντο εἰς ὡρισμένην ἑρμηνείαν τῶν σιωπηλῶν μνημείων. Ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία ἐνέχει πάντοτε ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον τὸ στοιχεῖον τοῦ ὑποκειμενικοῦ, συχνὰ δὲ ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ φαντασία τοῦ ἀρχαιολόγου προὐχώρησαν πολὺ πέρα τῶν ὀλίγων δεδομένων, τὰ ὁποῖα παρέχονται ὑπὸ τῶν ἁπτῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐθεώρησα ἀπαραίτητον κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἐπιταφίων μνημείων νὰ ζητήσω καὶ τὴν βοήθειαν τῶν γραπτῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι, ἂν μή τι ἄλλο, προσφέρουν τοὐλάχιστον ἀσφαλῆ εἰκόνα τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὰ μελετώμενα ἔργα καὶ ἐξηγοῦν τὴν στάσιν ἐκείνων ἀπέναντί των.

Ἡ παλαιοτέρα γραπτὴ πηγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ Ὅμηρος [1]. Εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἐπομένως ἔπη πρέπει νὰ καταφύγωμεν, διὰ ν' ἀναζητήσωμεν βοήθειαν εἰς τὴν προσπάθειάν μας νὰ κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν καὶ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῶν παλαιοτέρων ἐπιταφίων μνημείων. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ὀφείλομεν ν' ἀντιμετωπίσωμεν μίαν πρόσθετον δυσκολίαν. Ποῖος εἶναι ὁ κόσμος, τοῦ ὁποίου ὁ Ὅμηρος ἀποτελεῖ τὴν ποιητικὴν ἔκφρασιν ; Εἰδικώτερον : τὰ ταφικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα περιγράφονται εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀντιστοιχοῦν ;

Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ ὁμηρικὸς ἐπικὸς μῦθος ἀναφέρεται εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς μυκηναϊκῆς δυνάμεως καὶ δεχόμεθα, ὅτι πολλὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἔπη, ἀντικατοπτρίζουν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Μέχρι ποίου σημείου ἡ τελευταία ἄποψις εἶναι ὀρθὴ δὲν εἶναι τοῦ θέματός μας νὰ ἐξετάσωμεν [2]. Ἐπειδὴ ὅμως εἴμεθα σύμφωνοι, ὅτι τὰ ἔπη, εἰς τὴν μορφὴν ἡ ὁποία μᾶς παρεδόθη,

1. Διότι αἱ ἀναγνωσθεῖσαι μυκηναϊκαὶ πινακίδες δὲν ἔχουν προσφέρει μεγαλύτερα κείμενα οὔτε ἡ ἑρμηνεία των εὑρίσκει ἀκόμη σύμφωνον τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἐρευνητῶν.

2. Ἀναφέρω ἐνδεικτικῶς τὴν βαθυστόχαστον μελέτην τοῦ W. Schadewaldt, Homer und sein Jahrhundert εἰς τὸ βιβλίον του, Von Homers Welt und Werk 1944, σ. 87 κ.ἑ., ὅπου ὑποστηρίζει

ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, καὶ ἐπειδὴ συναντῶμεν εἰς αὐτὰ ὡρισμένα στοιχεῖα ἄγνωστα κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς τὸ δεύτερον τῶν τεθέντων ἐρωτημάτων.

Ὅλαι αἱ μέχρι τοῦδε ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν, ὅτι κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ὁ ἐνταφιασμὸς ἦτο ὁ μόνος ἐν χρήσει τρόπος ταφῆς. Ἀντιθέτως εἰς τὸν Ὅμηρον οὐδέποτε ἐνταφιάζονται οἱ νεκροί, ἀλλὰ πάντοτε καίονται, τὰ δὲ ὀστᾶ των ἀποτίθενται ἐντὸς ἀγγείου, τὸ ὁποῖον θάπτεται ὑπὸ τὸν τύμβον. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μυκηναϊκοῦ τρόπου ταφῆς καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερομένου εἶναι σαφὴς καὶ ἀναντίρρητος, ἐσημειώθη δὲ ἀφ' ἧς στιγμῆς ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις καὶ μελέτη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο εὔκολος ἡ ἀποσύνδεσις τῶν δύο κόσμων καὶ ἡ προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιθέσεων ἐξηκολούθησε καὶ ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν κοινῶν στοιχείων. Ὁ καθηγητὴς Γ. Μυλωνᾶς, εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς κατ' ἐπανάληψιν μὲ τὸ θέμα [3], ὑπεστήριξεν ὅτι παρὰ τὴν διαφορὰν ταύτην «αἱ ὑφιστάμεναι μεταξὺ τῶν Μυκηναϊκῶν καὶ Ὁμηρικῶν ἐθίμων ταφῆς ὁμοιότητες εἶναι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι». Πιστεύων, ὅτι οἱαδήποτε ἄλλη ὁμοιότης δὲν δύναται νὰ εἶναι τόσον σημαντική, ὅσον ὁ βασικὸς τρόπος ταφῆς καὶ ἡ μορφὴ τοῦ τάφου, προσεπάθησα νὰ δείξω εἰς σχετικὴν μελέτην [4], ὅτι ἡ παλαιότερον ὑπὸ τῆς Lorimer διατυπωθεῖσα γνώμη, ὅτι «Homer's experience is, with perhaps a slight time-lay, exactly what that of an eight-century Athenian would have been», εἶναι κατ' οὐσίαν ἀκριβὴς καὶ δύναται νὰ εὕρῃ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν. Εἰς τὴν μελέτην μου ἐκείνην ἀπήντησεν ἤδη ὁ κ. Μυλωνᾶς διὰ νέου πολυσελίδου ἄρθρου [5], εἰς τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει τὴν παλαιάν του θέσιν, ἀναπτύσσων ἐκτενέστερον ὡρισμένα ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων του [6]. Παρὰ ταῦτα ἡ βασικὴ καὶ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τρόπων ταφῆς δὲν ἐρμηνεύεται, νομίζω, ἱκανοποιητικῶς. Ἂν ὅμως δὲν σφάλλω, τὰ διάφορα σχετικὰ πρὸς τὴν ταφὴν ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν ἢ καὶ νὰ ἐρμηνεύωμεν πάντοτε μὲ ἀσφάλειαν, ἔχουν μικροτέραν σημασίαν ἀπὸ τὸν τρόπον ταφῆς καὶ τὴν μορφὴν τοῦ τάφου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πιστεύω, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερόμενα ταφικὰ ἔθιμα ἀντικατοπτρίζουν ἔθιμα καὶ ἰδέας τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ὅτε τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναφέρωνται εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Διὰ τὴν μεγαλειώδη ταφὴν τοῦ Πατρόκλου π.χ. θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχύσῃ ὅ,τι ὁ Schadewaldt λέγει γενικῶς διὰ τὰς Μυκήνας. «Mykene ist also für Homer nicht so sehr die reale Grösse des 14. Jahrh. sondern vor allem eine ideale Grösse des 8. Jahrhunderts [7]. Ἑπομέ-

μὲ δύναμιν, ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς ἐποχῆς του. Ἐπίσης τὸ πρόσφατον βιβλίον τοῦ T.B.L. Webster, From Mycenae to Homer, 1958, ὅπου ἀναζητεῖται ἡ καταγωγὴ τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ τονίζεται ἡ προσφορὰ τοῦ νέου καὶ ἡ σημασία του διὰ τὴν μετέπειτα ἑλληνικὴν ποίησιν.

3. AJA 52 (1948) σ. 56-81, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 4 (1953-54) σ. 263-285.

4. Ἑλληνικά, 17 (1960) σ. 40-64.

5. Τὰ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1961-62, σ. 291-355.

6. Εἰς τὴν νέαν ταύτην δημοσίευσιν τοῦ κ. Μυλωνᾶ ἀπαντῶ δι' ἄρθρου μου δημοσιευομένου εἰς τὸν τόμον Η' (Μνημόσυνον Μανόλη Τριανταφυλλίδη) τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὄχι τόσον διὰ νὰ ἀντικρούσω ἀδίκους, ὡς νομίζω, ὑπαινιγμούς, ὅσον διὰ νὰ συμβάλω διὰ τῆς συζητήσεως εἰς τὴν διευκρίνισιν τοῦ σημαντικοῦ τούτου προβλήματος.

7. Ἔ.ἀ. σ. 124.

νως ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν θὰ μᾶς προσφέρουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, θὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐπιταφίων γεωμετρικῶν μνημείων.

Εἰς τὸν Ὅμηρον τὴν καῦσιν τοῦ νεκροῦ ἀκολουθεῖ τὸ σβήσιμον τῆς πυρᾶς μὲ οἶνον καὶ ἡ κατασκευὴ τύμβου ἐπὶ τῶν ὀστῶν καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς πυρᾶς. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν Ὅμηρον περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν νὰ μὴ κατασκευάζεται τύμβος. Πολὺ συχνὰ—ὄχι ὅμως πάντοτε—ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ ἵδρυσις ἐπὶ τοῦ τύμβου στήλης. Διὰ τὸν τύμβον τοῦ Πατρόκλου, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀχιλλεὺς δίδει ἐντολὴν «οὐ μάλα πολλὸν πονέεσθαι, ἀλλ' ἐπιεικέα τοῖον» [8], ὁ ποιητὴς δίδει λεπτομερῆ στοιχεῖα τῆς κατασκευῆς του [9]:

τορνώσαντο δὲ σῆμα θεμείλιά τε προβάλοντο
ἀμφὶ πυρήν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν,
χεύαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν κίον...

Ἀξιοσημείωτον ἰδιορρυθμίαν παρουσιάζει ἡ ταφὴ τοῦ Ἕκτορος [10]. Μετὰ τὸ σβήσιμον τῆς πυρᾶς δι' οἴνου συνέλεξαν τὰ ὀστᾶ, τὰ ἐτύλιξαν εἰς πορφυροῦς πέπλους, τὰ ἐτοποθέτησαν εἰς χρυσῆν λάρνακα καὶ τὰ ἀπέθεσαν εἰς «κοίλην κάπετον»:

αὐτάρ ὕπερθε
πυκνοῖσιν λάεσσι κατεστόρεσαν μεγάλοισι
ρίμφα δὲ σῆμ' ἔχεαν...

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς καλύψεως διὰ λίθων εἶναι μοναδικὸς εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὰ λείψανα τοῦ Ἕκτορος κατεπλακώθησαν διὰ μεγάλων λίθων ἦτο διὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν ταῦτα ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐπιτεθοῦν. Ὁπωσδήποτε τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὸν ποιητὴν δὲν ἦτο ἄγνωστος ὁ τρόπος οὗτος ταφῆς. Πράγματι εἴδομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἰθάκην εὑρίσκονται τοιοῦτοι σωροὶ λίθων, εἰς δὲ τὴν Ἅλον τῆς Θεσσαλίας ὁ τύμβος παρουσίαζεν ἀκριβῶς τὴν μορφὴν ταύτην· τέλος καὶ τὸν τύμβον τοῦ Ὀρχομενοῦ μὲ τὸν πυρῆνα τῶν ὀγκολίθων θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς ταφικόν.

Ὁ τύμβος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἄλλοτε τύμβος καὶ ἄλλοτε σῆμα, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ τοῦ Ἕκτορος καλεῖται ἀδιακρίτως καὶ τύμβος καὶ σῆμα [11]. Ἡ λέξις σῆμα διατηρεῖ εἰς τὰ ἔπη τὴν ἐτυμολογικήν της διαφάνειαν καὶ δηλώνει ὅ, τι θὰ μᾶς εἶπῃ σαφέστερον ὁ ποιητὴς εἰς ἄλλα σημεῖα, ὅτι δηλαδὴ ὁ τύμβος εἶναι ἓν «τηλεφανὲς» ἔξαρμα, τὸ ὁποῖον διακρίνουν ἐξ ἀποστάσεως οἱ διερχόμενοι καὶ ἀνακαλοῦν οὕτω εἰς τὴν μνήμην των τὸν νεκρόν. Συνήθως ὡς ἑρμηνεία τοῦ τύμβου καὶ τῆς στήλης ἀναφέρεται ἡ ὁμηρικὴ φράσις «τὸ γὰρ γέρας ἔστι θανόντων» (Π 457). Ἀλλὰ ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικὴ διὰ τὴν σημασίαν τοῦ τύμβου, διότι «γέρας θανόντων» χαρακτηρίζονται καὶ τὰ δάκρυα τῶν φίλων [12] καὶ ἡ κουρὰ τῆς κόμης [13], ὥστε ἡ φράσις καθίσταται συνώνυμος πρὸς τὴν ἔκφρασιν «ταφικὸν ἔθιμον».

8. Ψ 245-246.
9. Ψ 255-57.
10. Ω 785 κ.ἑ.
11. Ω 666 τύμβος, Ω 798, 801 σῆμα.
12. Ψ 9.
13. ω 190, δ 197.

Σαφέστερον κατανοοῦμεν τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον εἶχε διὰ τὸν ὁμηρικὸν ἄνθρωπον ὁ τύμβος ἐξ ἄλλων χωρίων τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Ἐλπήνωρ ζητεῖ τύμβον διὰ νὰ μείνῃ ὡς μαρτυρία τῆς δυστήνου ὑπάρξεώς του καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους [14]. Ὁ πόθος τῆς ἐπιβιώσεως τῆς μνήμης ἀποτελεῖ μόνιμον αἰτίαν πολλῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὁμηρικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δόξα, διὰ τὴν ὁποίαν ἀγωνίζεται εἰς ὅλην του τὴν ζωήν [15], πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ προέκτασιν καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἀλλὰ «εἰδὼς κληρονόμων τὴν ἐπιλησμοσύνην» θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ ὑψώσῃ ἐπὶ τοῦ τάφου του σῆμα ἐπιβλητικὸν καὶ ἀκατάλυτον, τὸ ὁποῖον νὰ ὑποχρεώνῃ τοὺς ἀπογόνους νὰ τὸν ἐνθυμοῦνται. Οὕτω οἱ Ἀχαιοὶ κατασκευάζουν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ Ἀχιλλέως «μέγα καὶ ἀμύμονα τύμβον... ἀκτῇ ἔπι προυχούσῃ, ἐπὶ πλατεῖ Ἑλλησπόντῳ, ὥς κεν τηλεφανὴς ἐκ ποντόφιν ἀνδράσιν εἴῃ τοῖς, οἳ νῦν γεγάασι καὶ οἳ μετόπισθεν ἔσονται» [16]. Μὲ τὴν αὐτὴν διάθεσιν καὶ ὁ Μενέλαος κατασκευάζει τύμβον-κενοτάφιον τοῦ Ἀγαμέμνονος εἰς τὴν Αἴγυπτον «ἵν' ἄσβεστον κλέος εἴη» [17]. Ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ νεκροῦ ὁ τύμβος φέρει εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ περιστατικὰ τοῦ θανάτου του [18], ὥστε ὁ Ἕκτωρ εἶναι δυνατὸν μὲ ὑπερηφάνειαν νὰ σκέπτεται [19] :

καὶ ποτέ τις εἴπῃσι καὶ ὀψιγόνων ἀνθρώπων,
νηῒ πολυκλήιδι πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον·
«ἀνδρὸς μὲν τόδε σῆμα πάλαι κατατεθνηῶτος,
ὃν ποτ' ἀριστεύοντα κατέκτανε φαίδιμος Ἕκτωρ».
ὥς ποτέ τις ἐρέει· τὸ δ' ἐμὸν κλέος οὔ ποτ' ὀλεῖται.

Αἱ δύο τελευταῖαι περιπτώσεις προκαλοῦν τὴν εὔλογον ἀπορίαν. Μόνη ἡ παρουσία τοῦ τύμβου εἶναι ἀρκετή, ὥστε νὰ πληροφορῆται ὁ κάθε «ὀψίγονος», ὅτι τὸ ὕψωμα τοῦτο εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶναι τὸ σῆμα τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ τύμβου τούτου ἐφονεύθη ἀπὸ τὸν Ἕκτορα εἰς μίαν θαυμαστὴν ἀριστείαν ; Ὁ σχολιαστὴς τῆς Ὀδυσσείας (δ 584) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Μενέλαος «ἐποίησε κενοτάφιον τῷ Ἀγαμέμνονι, γράψας ἐκεῖ ἐν λίθῳ τὸ αὐτοῦ ὄνομα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου καὶ τὸ ποῦ ἦν καὶ ὅπως πέπονθεν». Πρόκειται βεβαίως περὶ σχολίου ἁπλοϊκοῦ, τὸ ὁποῖον φαντάζεται ἐπὶ τοῦ ὁμηρικοῦ τύμβου στήλην μὲ ἐπίγραμμα λαλίστατον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ λησμονεῖ ἢ μᾶλλον ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ λογικὴ αἰτιολογία δὲν εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητος εἰς τὸ ποιητικὸν ἔργον. Ὁ ποιητὴς εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἐκφράζει σαφῶς τὴν διάθεσιν μόνον, ἡ ὁποία παρακινεῖ τοὺς ἥρωάς του εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ τύμβου.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μανθάνομεν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον εἶναι, νομίζω, σημαντικόν. Διὰ τὸν ποιητήν, καὶ διὰ τοὺς συγχρόνους του ἑπομένως, τὸ «τηλεφανὲς» νεκρικὸν μνημεῖον σκοπὸν ἔχει νὰ διατηρήσῃ τὴν μνήμην καὶ νὰ διακηρύξῃ τὰ κλέη τοῦ νεκροῦ. Τῆς στήλης ὁ προορισμὸς δὲν καθορίζεται εἰς οὐδὲν χωρίον ἰδιαιτέρως, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ τὴν θεωρήσωμεν τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἀκρωτήριον τοῦ τύμβου, τὸ ὁ-

14. λ 76: ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
15 Πρβλ. W. Jaeger, Paedeia, I, Oxford 1946, σ. 7.
16. ω 80-85.
17. δ 584.
18. Δ 176-82.
19. Η 87-91.

ποῖον τὸν καθίστα ἀκόμη «τηλεφανέστερον». Ὁπωσδήποτε οὐδὲν χωρίον τῶν ἐπῶν παρέχει τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν, ὅτι ὁ τύμβος καὶ ἡ στήλη ἐκπληρώνουν θρησκευτικὸν ἢ λατρευτικὸν σκοπὸν ἢ ὅτι εἶναι κατά τινα τρόπον ἀναγκαῖα διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ νεκροῦ. Οὐδαμοῦ διαφαίνεται, ὅτι ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὴν στήλην ἔδος τῆς ψυχῆς ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐπιβίωσίν της.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ συντόμου τούτου ἐπιμέτρου πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ἓν ἰδιαιτέρως χρήσιμον διὰ τὸ θέμα μας χωρίον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει πάντοτε δοθῇ ἡ δέουσα σημασία. Εἰς τὰ «ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ» ὁ Νέστωρ συμβουλεύει τὸν υἱόν του Ἀντίλοχον, πρὸ τῆς ἁρματοδρομίας, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ νικήσῃ καὶ τοῦ ὑποδεικνύει ποῦ εὑρίσκεται τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γίνῃ ἡ στροφή [20]:

σῆμα δέ τοι ἐρέω μάλ' ἀριφραδές, οὐδέ σε λήσει.
ἕστηκε ξύλον αὖον ὅσον τ' ὄργυι' ὑπὲρ αἴης,
ἢ δρυὸς ἢ πεύκης· τὸ μὲν οὐ καταπύθεται ὄμβρῳ,
λᾶε δὲ τοῦ ἑκάτερθεν ἐρηρέδαται δύο λευκὼ
ἐν ξυνοχῇσιν ὁδοῦ, λεῖος δ' ἱππόδρομος ἀμφίς·
ἦ τευ σῆμα βροτοῖο πάλαι κατατεθνηῶτος,
ἦ τό γε νύσσα τέτυκτο ἐπὶ προτέρων ἀνθρώπων,
καὶ νῦν τέρματ' ἔθηκε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ λεπτομερὴς καὶ ἀπολύτως συγκεκριμένη καὶ σαφὴς αὕτη περιγραφὴ πρέπει νὰ βασίζεται εἰς πραγματικὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει ὁ ποιητὴς ἐξ αὐτοψίας. Εἷς πάσσαλος ξύλινος καὶ δύο λίθοι λευκοὶ ἑκατέρωθεν τούτου εὑρίσκοντο κάπου εἰς τὸ ὕπαιθρον. Οὐδεὶς ἐνεθυμεῖτο πλέον τί ἐσήμαινον. Καὶ ὁ ποιητής, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσων γνωρίζει, σκέπτεται, ὅτι δύο ὑποθέσεις εἶναι δυναταί: ἢ ὅτι πρόκειται περὶ «σήματος ἀνδρὸς πάλαι κατατεθνηῶτος» ἢ ὅτι ἦτο «νύσσα ἐπὶ προτέρων ἀνθρώπων». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τοιαύτη μορφὴ ἐπιταφίου μνημείου δὲν ἦτο πλέον συνήθης, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς γνωρίζει τὴν στήλην ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν τύμβον, ἀλλὰ συγχρόνως ὑποδηλώνει, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγνώριζεν ἢ ἐπίστευεν ὅτι τοιαῦται ξύλιναι στῆλαι ἐχρησίμευον ἢ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύουν ὡς ἐπιτάφια σήματα κατὰ τὸ παρελθόν.

Τὸ χωρίον ἐνισχύει τὴν διατυπωθεῖσαν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν (τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Doerpfeld ἐξέφρασε διὰ τοὺς τύμβους τῆς Λευκάδος), ὅτι εἶναι δυνατὸν ἐκτὸς τῶν λιθίνων στηλῶν νὰ ὑπῆρχον καὶ ξύλιναι, ἴσως δὲ αὗται νὰ ἦσαν τὸ συνηθέστερον ἐπιτάφιον σῆμα διὰ τοὺς πτωχοτέρους κατὰ τοὺς πρωίμους χρόνους.

Θεσσαλονίκη Σεπτέμβριος 1962

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

20. Ψ 326-333.

ΔΕΛΦΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΞ ΕΡΕΤΡΙΑΣ*

Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἐνεπίγραφον βάθρον εὑρέθη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1961 εἰς ἀνώνυμον πλατεῖαν τῆς Ἐρετρίας ὁριζομένην ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Σωσικράτους Ἀγάθωνος, κατὰ τὴν διάρκειαν ἀνιχνευτικῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἀρχαιολογικῶν ζωνῶν τῆς πόλεως καὶ πλησίον θεμελίων ἄλλων βάθρων, παρὰ περίβολον (Σχεδ. 1).

Τὰ δύο ἀπαρτίζοντα τὸ βάθρον τεμάχια εἶναι ἐκ κυανίζοντος μαρμάρου, διαστάσεων 0.827 (ἐνεπίγραφος ὄψις) Χ 0.82, δὲν συνδέονται δὲ διὰ συνδέσμων μεταξύ των. Τὸ κάτω, τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν (Πίν. 89α) ἔχει ὕψος 0.305, τὸ δὲ ἄνω, ἐφ' οὗ ἵστατο χαλκοῦν ἄγαλμα, 0.205 (Πίν. 89β).

Αἱ πλευρικαὶ ἐπιφάνειαι ἀμφοτέρων εἶναι εἰργασμέναι διὰ λεπτοῦ ὀδοντωτοῦ ἐργαλείου (ντισιλιδάκι).

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ ἐνεπιγράφου τεμαχίου εἶναι λειασμένη, ἐνῷ ἡ ἐπιφάνεια ἐφ' ἧς ἐπάτει τὸ ἄγαλμα εἶναι εἰργασμένη διὰ βελονίου καὶ ἐξισωμένη διὰ λεπτοῦ ὀδοντωτοῦ ἐργαλείου.

Ἐκ τῶν τόρμων, ὁ σχήματος ποδὸς ἔχει βάθος 0.10, ὁ ἀριστερὰ αὐτοῦ 0.04, ὁ ὀπίσω 0.045 καὶ ὁ δεξιὰ 0.09.

Πέριξ τῶν δύο τόρμων τῶν ποδῶν τοῦ ἀγάλματος τὸ μάρμαρον ἔχει βαθυνθῆ διὰ τοῦ βελονίου, διὰ τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ἀγάλματος ἐκ τοῦ βάθρου.

Τὸ ἐνεπίγραφον τεμάχιον φέρει εἰς τὴν ὀπίσω ἐπιφάνειαν, κατὰ τὸ μέσον, ἀγκῶνα 0.07Χ0.10, ἐξοχῆς 0.01 περίπου (Πίν. 90α).

Καὶ τὰ δύο τμήματα τοῦ βάθρου ἔχουν ὑποστῆ βαρείας βλάβας, ἰδίως τὸ ἄνω τὸ ὁποῖον ἐμπρὸς εἶναι ἐλλιπὲς (Πίν. 90β).

1 *Δ ε λ φ [ῶ] ν ἡ π ό λ ι ς*
2 *Αἰ]σχύλον Ἀντανδρίδου ἱερομνημο[νεύσαντα*
3 *καὶ εὐεργετήσαντα αὐτὴν τοῖς [θεοῖς*
4 *Τ ε ι σ ι κ ρ ά τ η ς ἐ π ο ί η σ ε ν*

Ὕψος γραμμ. τῶν στίχ. 1-3 : 0.023, μεταγραμμ. : 0.012, μεταστίχ. : 0.02· ὕψος γραμμ. τοῦ στίχου 4 : 0.01, μεταγραμμ. : 0.005.

Τὴν κεφαλίδα εὑρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφάς, μεταγενεστέρας τῆς ἀνωτέρω[1].

Ὁ Αἰσχύλος Ἀντανδρίδου εἶναι πολιτικὸν πρόσωπον τῆς Ἐρετρίας, γνωστὸς ἐκ τῶν

* Εὐχαριστῶ τὸν Διευθυντὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Ι. Δ. Κοντῆν καὶ τὸν Ἔφορον Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Β. Καλλιπολίτην διὰ τὰς ὑποδείξεις των. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν φίλον ἀρχιτέκτονα κ. Χαρ. Μπούραν διὰ τὴν ὑποτύπωσιν τοῦ χώρου εὑρέσεως τοῦ βάθρου.

1. F.d.D. III, 4, 2, 114 στίχ. 2 *Δελφῶν ἡ πόλις*, ψήφισμα ἐπὶ ἄρχοντος Σείμου τοῦ Ἐπάνδρου· ἔ.ἀ. III, 4, 2, 255 στίχ. 1 *Δελφῶ?]ν ἡ πό[λις* – – τοῦ Β΄ ἡμίσεος τοῦ Α΄ αἰ. π.Χ. ἔ.ἀ. III, 2, 165 (Α΄ αἰ. μ.Χ.) *Δελ[φῶν ἡ ἱερὰ πόλις*. Syll³, II, 809 *Δελφῶν ἁ πόλις*.

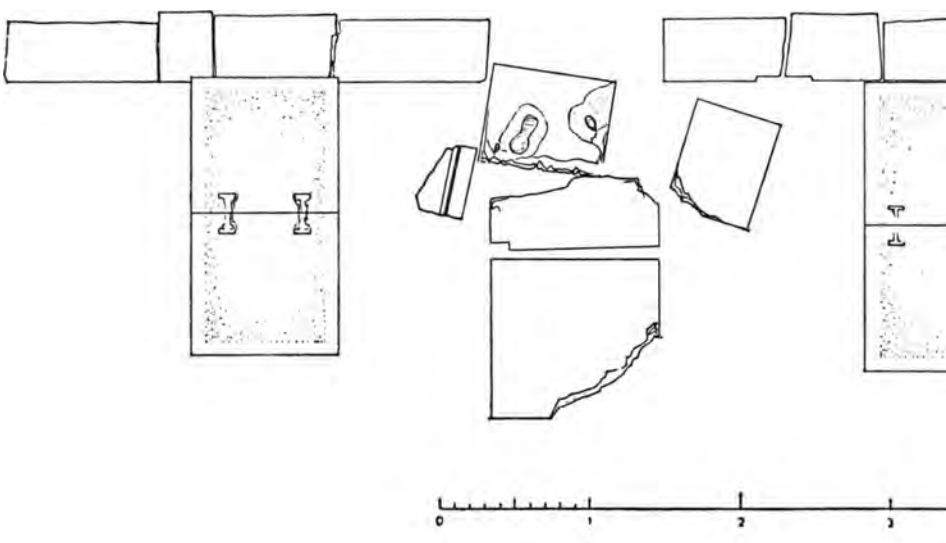

Σχεδ. 1. Ὁ χῶρος εὑρέσεως τοῦ βάθρου

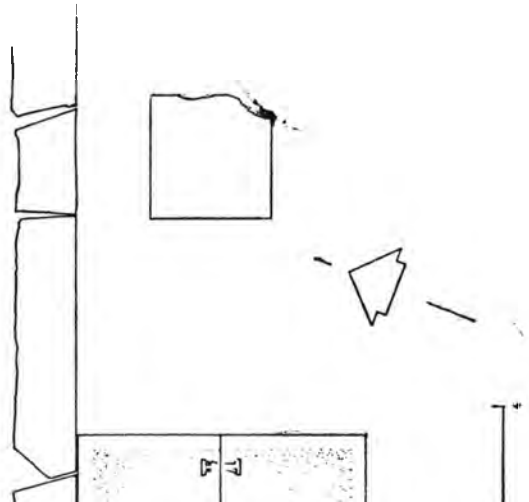

ἐπιγραφῶν καὶ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως. Ἀναφέρεται ὡς πολέμαρχος εἰς ἐπιγραφὴν[2] τῆς Ἐρετρίας τοῦ 308/7 μὴ σῳζομένην σήμερον, τὴν ὁποίαν ἀντέγραψεν ὁ Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος[3]. Προτείνει εἰς ψήφισμα ἐξ Ἐρετρίας, τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος π.Χ.[4] *Αἰ]σχύλος Ἀν[τανδρίδου*. Ἀναφέρεται ὡς ἄρχων εἰς ἐπιγραφὴν [5] τοῦ Ἰσείου τῆς Ἐρετρίας τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ΄ αἰῶνος π.Χ. *Ἄρχοντος Αἰσχύλου*. Ὁ Παπαδάκης[6] καὶ μετ' αὐτὸν οἱ Ziebarth[7] καὶ Flacelière[8] εἰκάζουν ὅτι πιθανὸν ὁ ἄρχων Αἰσχύλος νὰ εἶναι ὁ ἀντίπαλος τοῦ φιλοσόφου Μενεδήμου[9]. Ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν[10] γίνεται τὸ πρῶτον γνωστὸς ὡς ἱερομνήμων κατὰ τὸ ἔτος 273/2, *Ἐρετριέων/Αἰσχύλου*, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀρχιάδα[11].

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ γεγονός, ὅτι τὸ 274 π.Χ., ἐπὶ ἄρχοντος Ἡρακλείδα, ἱερομνήμων τῶν Ἐρετριέων ἐν Δελφοῖς ἦτο ὁ φιλόσοφος Μενέδημος[12] τὸν ὁποῖον διεδέχθη τὸ ἑπόμενον ὁ ἀντίπαλός του Αἰσχύλος. Ὁ Μενέδημος ἐξορίζεται κατὰ τὸ 273 π.Χ. εἰς Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ[13].

Τοῦ Τεισικράτους σῴζονται καὶ ἄλλαι ὑπογραφαί[14]. Εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως ὡς μαθητὴς τοῦ Εὐθυκράτους[15]. Ὁ ἀνδριὰς τοῦ Αἰσχύλου δὲν θὰ κατεσκευάσθη πολὺ ἀργότερον τοῦ 272 π.Χ.

Παραδείγματα ἱδρύσεως ἀνδριάντων ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν ὑπάρχουν ἀρκετά[16]. Πολλάκις ἱδρύετο εἷς ἀνδριὰς εἰς τοὺς Δελφούς, ἕτερος δὲ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ τιμωμένου[17] ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα παρομοίως[18]. Ὅμοια παραδείγματα ἔχομεν καὶ ἐξ Ἐρετρίας[19] καὶ ἐξ ἄλλων τόπων.

Δυστυχῶς δὲν σῴζεται τὸ διὰ τὸν Αἰσχύλον τιμητικὸν ψήφισμα. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι

2. IG XII, 9, 192· Syll[4] I,323. (PW ἐν λέξει).

3. Περὶ τοῦ τόπου εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς βλ. AJA 1895, 331· πρβλ. IG XII, 9 σελ. 154 στίχ. 22-23.

4. IG XII, Suppl. 550.

5. IG XII, Suppl. 555· Παπαδάκης ΑΔ 1915, 171 στίχ. 33 καὶ σελ. 178.

6. ΑΔ 1915, 178.

7. IG XII, 9 σελ. 154, 74.

8. R. Flacelière, Les Aitoliens à Delphes, 188.

9. Διογ. Λαέρτ. Β 141 *λόγος δὲ διαβεβληκέναι αὐτὸν τῶν ἀντιπολιτευομένων τινὰ Αἰσχύλον.*

10. F.d.D. III, 2, 205· Pomtow G.G.A. 1913, 3, 4· IG XII, 9 σελ. 173, 48· Syll[3] I, 416.

11. Daux, Chron. Delph., 34

12. R. Flacelière, ἔ. ἀ. 188, 387, 388· IG XII, Suppl. σελ. 206 στίχ. 77.

13. Διογ. Λαέρτ. Β 142· IG XII, Suppl. σελ. 206, στίχ. 79.

14. IG VII 267 (Ἀμφιαρείου), Loewy 12α· IG VII 2470 (Θηβῶν), Loewy 120. ΑΔ 16 (1960) Χρονικά, 147.

15. Plin. N. H. XXXIV, (Overbeck, Die Antiken Schriftquellen, 1525)· Overbeck ἔ.ἀ. 1526 καὶ 1527· Lippold ἐν PW· Lippold ἐν Griechische Plastik, 295.

16. F.d.D. III, 105, στίχ. 4· ἔ.ἀ. III 135· ἔ.ἀ. III, I, 238.

17. F.d.D. III, 161 (περὶ τὸ 23 μ.Χ.) τιμᾶται ὁ Δημήτριος Ἀριστάρχου Ἀθηναῖος, ἱερομνήμων καὶ πυλαγόρος διὰ βίου διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος ἐν Δελφοῖς *πρὸς τῷ ναῷ τοῦ/Ἀπό]λλωνος καὶ ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ/πα]τρῴῳ Ἀπόλλωνι·* ἔ. ἀ. III, 2, 165 (Α΄ αἰ. μ.Χ.) *στῆ]σαι δὲ [αὐτοῦ καὶ ἀνδριάντα/ἐ]πὶ ὅπλο [---ἐν τῇ Ἀθη]/ν]αίων ἀ[κροπόλει ἔχοντα ἐπι/γ]ραφὴν [τήνδε· «Οἱ Ἀμφικτύονες /κ]αὶ Δελ[φῶν ἡ ἱερὰ πόλις τὸν/ἱερομνή[μονα καὶ πυλαγόρον/δ]ιὰ βίο[υ---* ἔ. ἀ. III, 4, I, 69 ψήφισμα τῆς πόλεως Δαυλείας τοῦ 87-85 π.Χ. (ἢ 90-85) τιμᾷ τινα δι' ἀναθέσεως δύο γραπτῶν εἰκόνων *ἐν ὅπλοις ἐπιχρύσοις* ὧν ἡ μία θὰ ἱδρυθῇ ἐν Δελφοῖς ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ δ' ἑτέρα ἐν Στρατονικείᾳ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἑκάτης. Εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους θὰ στηθῇ καὶ τὸ τιμητικὸν ψήφισμα.

18. Ἔ. ἀ. III, I, 351 (217-212 π.Χ.).

19. Ψήφισμα IG XII, 9, 236 καὶ τὸ ἀντίτυπον αὐτοῦ IG XII Suppl. 553 (ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέ-

ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Δελφῶν διὰ δύο ἀνδριάντων. Καὶ ἐὰν ὅμως δὲν ἔχῃ οὕτω, ἴσως ὁ ἴδιος ἐπεμελήθη τῆς ἱδρύσεως ἐν Ἐρετρίᾳ ἀντιγράφου τοῦ ἐν Δελφοῖς ἀνδριάντος του. Οὕτω ἡ μεγάλη τιμὴ τῆς ὁποίας ἔτυχεν ἐκ μέρους τῶν Δελφῶν ἐγίνετο τοῖς πᾶσι φανερά.

Ὁ τόπος εὑρέσεως τοῦ βάθρου, παρὰ περίβολον ἱεροῦ ἴσως, ὅπου λείψανα ἄλλων βάθρων ἀγαλμάτων, πλησιέστατα τῆς ἐσχάτως ἀνακαλυφθείσης «θόλου», τῆς Ἐρετρίας, ἔχει πιθανῶς σχέσιν πρὸς τὴν ἐν Δελφοῖς λατρείαν. Ὁ τόπος ἱδρύσεως τῆς εἰκόνος σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἐλλείπουσαν λέξιν τοῦ στίχου 3. Συμπληροῦται *θεοῖς* μετὰ πιθανότητος, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ Ἰσείου[20] (ἐκεῖ βεβαίως ὑπονοοῦνται οἱ λατρευόμενοι Αἰγυπτιακοὶ θεοὶ) ἢ πρὸς ἐπιγραφὴν τῆς Χαλκίδος[21] καὶ τῆς Αἰδηψοῦ[22]. Ὁ τύπος εἶναι συνήθης καὶ ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὰς ὅλων τῶν ἐποχῶν[23].

Ἡ πλησιέστατα τοῦ χώρου εὑρέσεως τοῦ βάθρου κειμένη «θόλος» ἔχουσα εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς φρέαρ, φαίνεται, ὅτι ἔχει θρησκευτικὴν σημασίαν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος στερούμεθα στοιχείων διὰ νὰ εἴπωμεν εἰς ποίαν θεότητα ἦτο ἀφιερωμένη. Ὁπωσδήποτε ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῆς «θόλου», τοῦ περιβόλου ὅστις τὴν περικλείει καὶ τοῦ τόπου ἱδρύσεως τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ἱερομνήμονος Αἰσχύλου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

μιδος Ἀμαρυσίας)· IG XII, 9, 237 τιμῶνται δύο Ἐρετριεῖς διὰ δύο χαλκῶν εἰκόνων ἑκάτερος, ὧν ἡ μία ἱδρύεται ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἡ δ' ἑτέρα ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας.

20. IG XII Suppl. 564 (Παπαδάκης ΑΔ 1915, 182).

21. IG XII, 9, 925· 936· ΑΔ 16 (1960) Χρονικά, 147.

22. IG XII, 9, 1233.

23. IG IX, I, 707 καὶ πολλαχοῦ (Κερκύρας)· ΠΑΕ 1939, 98· ἐσχάτως ΠΑΕ 1956, 101 (ἐπιγραφὴ ἐξ Αὐλίδος, τοῦ Μομμίου).

ΟΡΟΙ ΕΞ ΑΤΤΙΚΗΣ

Ἀποτίμημα προικός. 1 (Πίν. 91 α). Εὑρέθη εἰς Μυρρινοῦντα (Μερέντα) τῷ 1959, ἐντὸς ἀγροῦ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου. Λίθος χρώματος ἐρυθροῦ (ὕψ. 0.25, πλάτ. 0.46-0.54, πάχ. 0.26, ὕψ. γραμμ. 0.01-0.03), οὐχὶ καλῶς κατειργασμένος, ἐλλιπὴς δεξιά. Ὁ ὅρος εἶναι λαξευμένος εἰς τὸ κάτω μέρος καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς προσθίας ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπάρχει ἐγκοπὴ πρὸς τὰ ἔσω (0.015) διὰ νὰ γομφοῦται εἰς τὴν βάσιν.

Ὅρος
χωρίου προι
κὸς Χ⌐ΛΛΗΣ
Μενάλκου Σφ[ηττίου]
θυγατρὶ Χ⌐
(κενὸν 0.075)

Ὁ 3ος στίχος πιθανὸν ἀπεξέσθη καὶ διὰ τοῦτο καθίσταται σχεδὸν ἀδύνατος ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρός. Τὸ ὄνομα *Μενάλκης* ἀπαντᾷ εἰς τὴν γενικὴν ὡς *Μενάλκου* εἰς ὅρον τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. (IG II² 2660). Ἀντιθέτως πρὸς τὰ γνωστὰ παρόμοια κείμενα ἐλλείπει ὁ ὅρος «ἀποτίμημα»[1], ἔχομεν δηλ. *ὅρος χωρίου προικὸς* καὶ δήλωσιν τοῦ ποσοῦ ἀριθμητικῶς. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

2. (Πίν. 91 β). Εὑρέθη ἐντὸς ἀγροῦ παρὰ τὴν πρὸς Βραυρῶνα ὁδὸν πλησίον τοῦ Φραγκικοῦ Πύργου ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεν. Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἰωαν. Παπαδημητρίου κατὰ Μάϊον 1961. Ὅρος ἐξ ἀσβεστολίθου (ὕψ. 0.33, πλάτ. 0.60-0.68, πάχ. 0.20 περίπου· ὕψ. γραμμ. 0.01-0.027).

[ἐπὶ] Π[λει]σταίνου ἄρχ[οντος]
ὅρο[ς χ]ωρίου καὶ οἰκίας ΤΗΣΠΙΤΩΙ
⁴ ⁻ ⁵ *ἀποτετιμημένων εἰς τὴν*
[προῖ]κα Νικοστράτει Ἡρακλείτου
ἐκ Κεραμέων θυγατρί Χ⌐

Στ. 1. ἡ σῳζομένη κεραία εἶναι κατά τι βραχυτέρα τῶν γραμμάτων τῆς αὐτῆς σειρᾶς, ἄρα εἶναι τὸ τέλος τοῦ Π καὶ ἀνήκει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος. Ἡ πρόθεσις *ἐπὶ* ἢ ἐξεῖ-

1. Πρβλ. John V. A. Fine, *Horoi*, εἰς Hesperia Suppl. IX (1951) σ. 118, σημ. 20, ἔνθα ἀναφέρει ὅτι εἰς IG II², 2666 καὶ 2670, ὡς καὶ εἰς δύο ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον δημοσιευομένους ὅρους (κεφ. I, ἀριθ. 7 καὶ 8), οὐδόλως ἀναφέρεται ὁ ὅρος «ἀποτίμημα» ἢ ἄλλος σχετικὸς πρὸς αὐτὸν (βλ. κατωτέρω σημ. 5).

χεν ὀλίγον ἀριστερὰ ἢ παρελείφθη, ὡς εἰς τὸν IG II², 2630 δημοσιευθέντα ὅρον. Διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος ὡς *Πλεισταίνου* (PA 11863 — *Πλείσταινος Σωκλέους Κεφαλῆθεν*) ἔχομεν ἀκριβῶς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ὅρου εἰς τὸ ἔτος 141/40 π.Χ.[2]. Πρὸς τὴν χρονολόγησιν ταύτην συμφωνεῖ καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

Στ. 2-3. *οἰ[κ]ίας ΤΗΣΠΙΤΩΙ* ⋮⁴⁻⁵⋮ */ ἀποτετιμημένων*. Μία ἀποκατάστασις ὡς *οἰ[κ]ίας τῆς ⟨ἐ⟩πὶ τῶι [χωρίω]ι* θὰ ἦτο ἐφικτή, ἐὰν εἰς ἓν μικρὸν τεμάχιον ὅρου δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Fine δὲν ἀνεγράφετο εἰς τὸν 2ον στίχον: *ΣΤΗΣΙΠ*[3]. Τοῦτο ἐμβάλλει εἰς σκέψεις, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς ἀγνώστου μέχρι σήμερον τύπου ἢ φράσεως τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ἀποτίμημα προικὸς ὅρων.

Στ. 3-4. *εἰς τὴν [προῖ]κα*[4]. Ἐτέθη ἀντὶ τοῦ *ἐν προικὶ* καὶ ὁ ἀνωτέρω ὅρος ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ ἐν IG II², 2673 καὶ τοῦ ἐκ Νάξου προερχομένου εἰς IG XII Suppl. σ. 104, ἀριθ. 195 τὰ μόνα γνωστὰ παραδείγματα, ἅτινα ἐμφανίζουσι παραλλαγὴν τοῦ συνήθους τύπου *ὅρος χωρίου, οἰκίας*, κλπ., *ἀποτίμημα προικὸς* εἰς *ὅρος οἰκίας ἐν προικὶ ἀποτετιμημένης*[5].

Ὡς εἴπομεν, ὁ ἀνωτέρω ὅρος χρονολογεῖται εἰς τὸ ἔτος 141/40 καὶ εἶναι ὁ νεώτερος ὅρος ὑποθήκης ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ὅρου αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι οἱ ὅροι ὑποθήκης οἱ ἀναγράφοντες τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος ἀπαντῶσι μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 141/40 καὶ οὐδόλως ἐξέλιπον κατὰ τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.[6], ὡς ἐπιστεύετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νεωτέρου ἐξ αὐτῶν, χρονολογηθέντος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος Λυκέου[7].

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τοὺς ὅρους ὑποθήκης ἐν γένει, οἱ ὁποῖοι ἐτοποθετοῦντο μόλις μέχρι τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.[8], ἡ ἀκριβὴς χρονολογία (141/40) τοῦ ἀνωτέρω ἐκ Βραυρῶνος ὅρου ἔχει καὶ κατὰ τοῦτο ἰδιαιτέραν σημασίαν. Πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ W. S. Ferguson τὸ πρῶτον διατυπωθεῖσα χρονολόγησις τῶν ὅρων[9] ὡς πρὸς τὸ κατώτατον ὅριον αὐτῆς. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος *Χαρίου* (168/7)

2. B. D. Meritt, The Athenian Year, 1961, σ. 237.

3. Πρβλ. John V. A. Fine, ἔ.ἀ., ἀριθ. 33, εἰκ. 6. Ὁ Fine ἀμφιβάλλει ἐὰν τὸ τελευταῖον γράμμα εἶναι Π ἢ Γ.

4. Δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ· συμφωνεῖ δὲ πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ ὅρου μετὰ τὸ α΄ ἥμ. τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. *Νικοστράτει*, ἡ χρῆσις τοῦ *ει* ἀντὶ *ι* εἰς τὴν δοτικὴν τοῦ ὀνόματος εἶναι συχνὴ εἰς τὸν 4ον αἰ. ἤδη.

5. Πρβλ. Fine, ἔ.ἀ., σ. 118, σημ. 22· εἶναι δὲ πιθανωτάτη ἡ ὑπ' αὐτοῦ διατυπουμένη ἐκδοχή, ὅτι οἱ ὅροι οὗτοι ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς *«τίμησιν ἐν προικί»*, ἤτοι ἐκτίμησιν τῆς προικὸς — ὅλης ἢ ἐν μέρει — παρὰ εἰς τὸ *«ἀποτίμημα προικός»*, ἤτοι εἰς τὴν ἔναντι τῆς προικὸς παρεχομένην ἐγγύησιν. Πλὴν ὅμως εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι *«τίμησιν ἐν προικί»* δηλοῦσιν οἱ ὅροι ἐκεῖνοι, ἐν οἷς παραλείπεται πᾶσα σχετικὴ φράσις πρὸς τὸ ἀποτίμημα, ὡς ὁ J. V. A. Fine προτείνει (πρβλ. ἔ.ἀ., σημ. 20)· εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκει καὶ ὁ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 δημοσιευόμενος ὅρος ἐκ Μερέντας.

6. Πρβλ. J. V. A. Fine, ἔ.ἀ., σ. 48–49 καὶ 52–53 διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος ὅρων ἀπὸ 363/2–259/8 περίπου.

7. Werner Peek εἰς AM LXVII (1942) σ. 36–37, ἀριθ. 43.

8. Fine, ἔ.ἀ., σ. 48–49 καὶ 54.

9. W. S. Ferguson, Klio, XI, σ. 265–276. S. Dow καὶ A. H. Travis, εἰς Hesperia XII (1943) σ. 144–165. J. V. A. Fine, ἔ.ἀ., σ. 48–49 καὶ 52–53.

εἰς τὸν ἐπανειλημμένως ἐν Hesperia[10] δημοσιευθέντα ὅρον ὑποθήκης οὐδόλως προσκόπτει πλέον χρονολογικῶς.

Πρᾶσις ἐπὶ λύσει. (Πίν. 91γ). Εὑρέθη κατὰ τὰς ἐν Βραυρῶνι ἀνασκαφὰς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεν. Διευθυντοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Ἰωαν. Παπαδημητρίου καὶ δὴ εἰς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς Στοᾶς τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1961. Μικρὸν τεμάχιον σχιστολίθου πανταχόθεν ἐλλιπὲς (ὕψ. 0.156, πλάτ. 0.15, πάχ. 0.024· ὕψ. γραμμ. 0.014-0.024).

_ _ _ ⟩ *Π*_
[πεπραμ]ένω[ν
ἐπὶ λ]ύσει
ΡΔΔ

Ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων γραμμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 3ον αἰ. π.Χ.

ΝΤΙΝΑ ΠΕΠΠΑ — ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ

10. B. D. Meritt, Hesperia III (1934) σ. 65, ἀριθ. 57. A. E. Raubitschek, αὐτόθι, XI (1942) σ. 313. S. Dow καὶ A. H. Travis, αὐτόθι, XII (1943) σ. 163 – 164. J. V. A. Fine, αὐτόθι, Suppl., IX (1951) σ. 26 – 27.

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΒΕΡΓΙΝΗΣ (1960/1)

Τὸ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον μεταξὺ Βεργίνης καὶ Παλατιτσίων εἶναι κυρίως γνωστὸν ἐκ τῶν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ κ. Μ. Ἀνδρονίκου[1]. Τὸ σπουδαιότατον, μοναδικὸν ὄντως, νεκροταφεῖον τοῦτο ἐκτείνεται σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ἀνακτόρου[2], τοῦ λεγομένου τῆς Παλατίτσης, τῆς ὁμωνύμου κοινότητος, καὶ τῆς Βεργίνης[3]. Χρονικῶς καλύπτει περὶ τοὺς ὀκτὼ αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς χαλκῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Οἱ προϊστορικοὶ τύμβοι εἶναι διάσπαρτοι, ἀραιοὶ εἰς εὐρύτερον χῶρον, ἐνῷ οἱ ἑλληνιστικοὶ εἶναι πυκνότεροι εἰς περιοχὴν περιωρισμένην κατὰ μῆκος τῶν παραλλήλων ἀπὸ Βεργίνης εἰς Παλατίτσια διαφόρων ὁδῶν.

Τὸ νεκροταφεῖον διέτρεξε κατὰ τὸ 1960 διπλοῦν κίνδυνον καταστροφῆς[4].

Νέα ἁμαξιτὴ ὁδός, ἀπὸ τοῦ φράγματος τοῦ Ἁλιάκμονος μέχρι Μελίκης (προκειμένου νὰ ἐκταθῇ βραδύτερον μέχρι τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Θεσσαλονίκης) ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου ἀπὸ τῆς Βεργίνης μέχρι Παλατιτσίων (ἰδὲ κυρίως Πίν. 114α, ὅπου μεμονωμένη οἰκία μεταξὺ Βεργίνης καὶ Παλατιτσίων σημειοῖ τὴν θέσιν τῆς διὰ τοῦ νεκροταφείου ζώνης τῆς ὁδοῦ καὶ πρβλ. Πίν. 93 α, 97 β καὶ 105 α). Ἀφ' ἑτέρου, ἀρδευτικὸν δίκτυον, προγραμματισθὲν ἐπίσης διὰ τὸ 1960, ἠπείλει μὲ τελείαν καταστροφὴν ὁλόκληρον τὸ νεκροταφεῖον, ὄχι χάριν τῆς κατασκευῆς τῶν ἀπαραιτήτων ἀρδευτικῶν αὐλάκων τόσον, ὅσον διὰ τὴν θεωρουμένην ἀναγκαίαν, τελείαν ἰσοπέδωσιν τῶν ἀγρῶν διὰ μηχανικῶν μέσων χάριν τῆς ἀρδεύσεως.

Ἡ Ἐφορεία διεπίστωσεν ἐγκαίρως τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι ἐν συνεχείᾳ, μὲ τὴν ἀρωγὴν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν κατανόησιν ἐκ μέρους τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, ἀντεμετωπίσθησαν κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικόν.

Τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ κ. Μ. Ἀνδρονίκου, Ἐπιμελητοῦ τότε παρὰ τῇ ΙΑ' Περιφερείᾳ, τοῦ μηχανικοῦ παρὰ τῷ Νομομηχανικῷ Ἡμαθίας, κ. Ξ. Ζερζελίδου καὶ τοῦ ὑπογράφοντος τὴν παροῦσαν, εἰσηγήθη καὶ ἐπέτυχεν ἔγκρισιν τόσον τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων ὅσον καὶ τῶν ἐν Βεροίᾳ ἀρχῶν, ὅπως αἱ ἀπαραίτητοι ἐργασίαι γίνουν, ἀφοῦ πρῶτον ἐρευνηθῇ ἀρχαιολογικῶς ἡ ζώνη, διὰ τῆς ὁποίας ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ νέα ὁδός.

1. Ἰδὲ τελευταίως Man. Andronikos, An early Iron Age Cemetery at Vergina, near Veroea, ἐν Balkan Studies 2 (1961) σελ. 85 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἡ προηγουμένη βιβλιογραφία, εἰς ἣν πρόσθες: Τὸ Ἔργον 1961 σελ. 99 κ.ἑ., B.C.H. 1961, Chron. 1960, σελ. 787 κ.ἑ. αὐτόθι 1962, Chron. 1961, σελ. 800 κ.ἑ. Περὶ τοῦ μακεδονικοῦ τάφου ἰδὲ κυρίως Κ.Α. Ρωμαίου, Ὁ Μακεδονικὸς Τάφος τῆς Βεργίνας, Ἀθῆναι 1950.

2. Τελευταίως: Ἀνδρονίκου-Μακαρόνα-Μουτσοπούλου-Μπακαλάκη, Τὸ Ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας, Ἀθῆναι 1961.

3. Πίν. 92 α-β, 93α, 95δ, 97α-β, 104β, 105α, 107α, 108β, 114α, 115γ. Ἐν Πίν. 92α καὶ 95δ, Α=Ἀνάκτορον Παλατίτσης, Τ=Μακεδονικὸς Τάφος Βεργίνης. Ἐν Πίν. 92β καὶ 104β καὶ εἰς τὸ βάθος ἡ Κοινότης Βεργίνης.

4. Ἰδὲ καὶ B.C.H. 1961, Chron. 1960, σελ. 789 κ.ἑ.

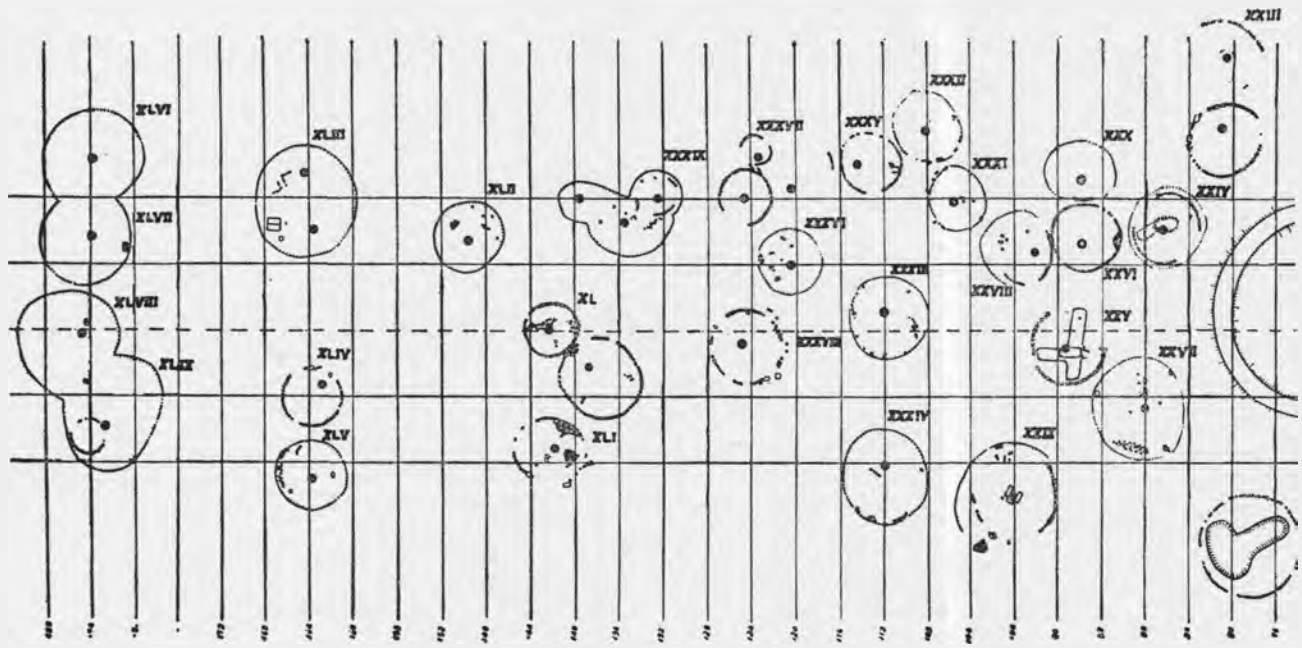
XLVI
XLVII
XLVIII
XLIX
XLIII
XLIV
XLV
XLII
XL
XLI
XXXIX
XXXVII
XXXVI
XXXVIII
XXXIV
XXXII
XXXIII
XXXI
XXX
XXIX
XXVIII
XXVI
XXV
XXVII
XXIV
XXIII
XXIII

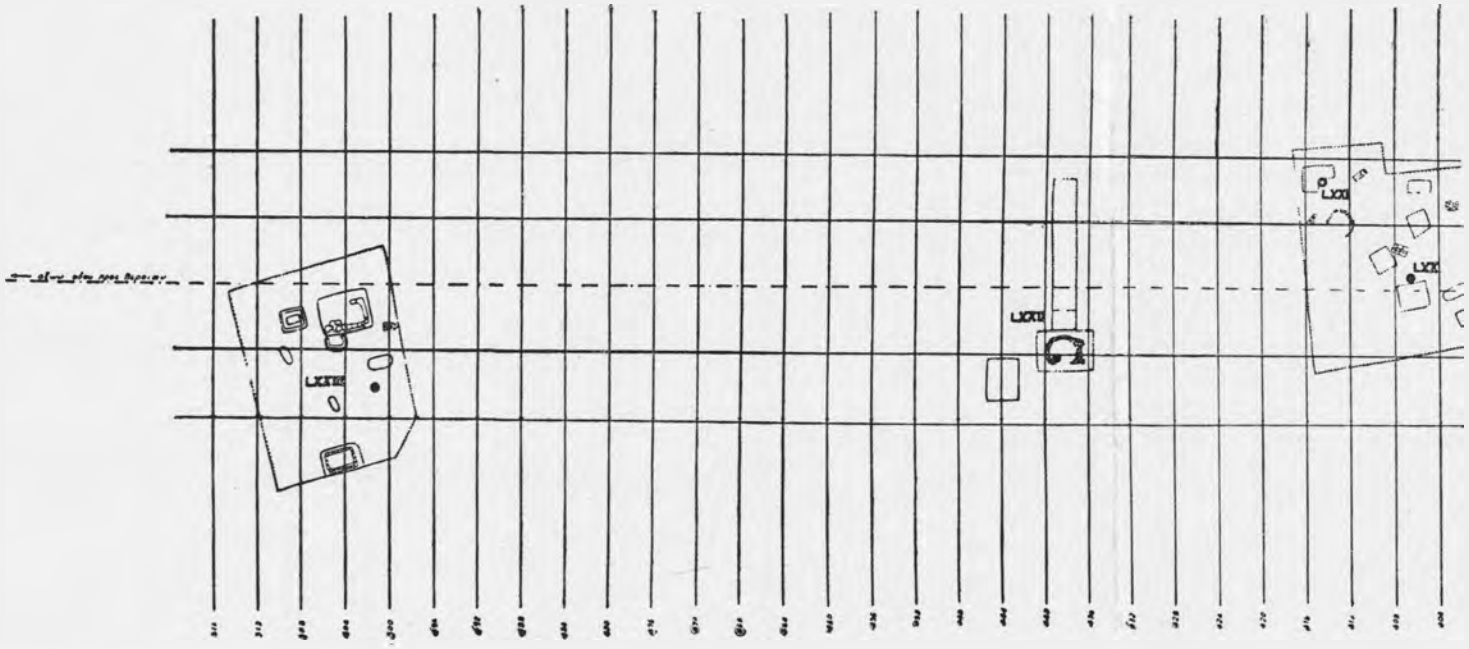
LXXII
LXXIII
LXXI

Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἐνεκρίθη, ὅπως ἀντιμετωπισθῇ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ ἐκτελοῦντος τὴν ὁδὸν Νομαρχιακοῦ Ταμείου Ἡμαθίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Ὡς πρὸς τὸ ἀρδευτικὸν δίκτυον ἐπετεύχθη ἡ λύσις : νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κατασκευὴ τῶν αὐλάκων, ἀποφευγομένης κατὰ τὸ δυνατὸν τῆς καταστροφῆς ἐμφανῶν τύμβων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἰσοπέδωσις τῶν ἀγρῶν, ὅπου τοὐλάχιστον ὑπάρχουν τάφοι. Οὐδεμία ἰσοπέδωσις ἐγένετο μέχρι τοῦδε. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀρδευτικῶν αὐλάκων ἐθίγησαν (καὶ κατεστράφησαν ἐν μέρει) δύο οὐχὶ ἐμφανεῖς τύμβοι (Πίν. 114α καὶ 118α). Οὕτω ἐπεβλήθη ἡ ἄμεσος ἔρευνα αὐτῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν σωστικῶν τούτων ἀνασκαφῶν ἐκτίθενται κατωτέρω.

Ἡ νέα ὁδὸς διασχίζει τὸ νεκροταφεῖον ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐπὶ μήκους 500 μ. περίπου. Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ θὰ εἶναι 12 μ. Ἀλλὰ κατὰ τὰς σχετικὰς σκαφικὰς ἐργασίας θὰ ἐθίγετο ἀσφαλῶς εὐρυτέρα ζώνη, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ ἐρευνηθῇ ζώνη πλάτους οὐχὶ 12 μ., ἀλλὰ 24 μ., κατὰ τόπους μάλιστα, ἤτοι ἐκεῖ ὅπου ἡ ζώνη τῶν 24 μ. ἔθιγε τύμβον, οὗτος κατ' ἀνάγκην ἠρευνήθη ὁλόκληρος. Ὥστε τελικῶς προεβλέφθη νὰ ἐρευνηθῇ ἀνασκαφικῶς ζώνη μήκους 500 μ. περίπου καὶ πλάτους 30 μ. περίπου.

Ἡ ζώνη αὕτη ἐπασσαλώθη μὲ βάσιν τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ (ἰδὲ Σχέδιον 1). Μία σειρὰ πασσάλων ἀνὰ τέσσαρα μέτρα κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ (= Α), ἑτέρα εἰς ἀπόστασιν 6 μ. ἀπ' αὐτῆς πρὸς βορρᾶν (= β) καὶ εἰς ἀπόστασιν ἄλλων 6 μ., τρίτη ἐξωτερικὴ πρὸς βορρᾶν (= Β) καὶ δύο ἀντίστοιχοι πρὸς νότον (= ν ἡ ἐσωτερική, Ν ἡ ἐξωτερικὴ) καθώρισαν τὴν ἀνασκαπτέαν ζώνην καὶ ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν διὰ τὰς χονδρικὰς μετρήσεις. Μετρήσεις ἀκριβείας ἑκατοστοῦ διὰ τοπογραφικῶν ὀργάνων μὲ βάσιν τὸν περίβολον ἑκάστου τύμβου ἐγένοντο διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως ἑκάστου εὑρήματος, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὰ σχέδια λεπτομερειῶν[5].

Ἐντὸς τῆς ζώνης ταύτης ἐπεσημάνθησαν περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα τύμβοι ἀριθμηθέντες διὰ λατινικῶν ἀριθμῶν. Ἀνεμένετο ὅτι θὰ διεπιστοῦτο κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας, ὅτι τινὲς τῶν ὑποθετικῶν τύμβων εἶναι τυχαῖα ἐξάρματα, ὅπως ἐπίσης, ὅτι θὰ ἀνακαλυφθοῦν τύμβοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἐπισημανθῆ. Τοῦτο συνέβη πράγματι εἴς τινας περιπτώσεις.

Τὸ Σχέδιον 1 δεικνύει δεξιὰ τοὺς ἀνασκαφέντας κατὰ τὸ 1960 πλήρως 21 πρώτους ἀπ' ἀνατολῶν τύμβους τῆς ζώνης, ἀριθμηθέντας ἀπὸ Ι ἕως XXI. Ἡ κορυφὴ ἑκάστου τύμβου, μὴ ἀντιστοιχοῦσα πάντοτε πρὸς τὸ γεωμετρικὸν κέντρον τοῦ τύμβου, σημειοῦται διὰ δύο ὁμοκέντρων κύκλων μετὰ στιγμῆς ἐν τῷ μέσῳ. Διακρίνεται ἐπίσης ὁ διὰ λίθων περίβολος ἑκάστου τύμβου, ὅπου ὑπάρχει. Οἱ περίβολοι ἦσαν εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους. Ἐσημειώθησαν ἐπίσης ἐν τῷ Σχεδίῳ αἱ διαστάσεις τοῦ σκάμματος περὶ ἕκαστον τύμβον ἢ ταφήν, ὡς καὶ βαθύτεραι τομαί, γενόμεναι πρὸς ἀναζήτησιν ταφῶν, ὅπου ἐπιφανειακαὶ ἐνδείξεις ὑπεδείκνυον.

Οἱ ἐντὸς ἑνὸς ἑκάστου τύμβου τάφοι ἢ ταφαὶ ἠριθμήθησαν κεχωρισμένως δι' ἕκαστον τύμβον διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Τὰ ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τύμβου εὑρήματα ἠριθμήθησαν διὰ τῶν ἀραβικῶν ἀριθμῶν ἀδιακρίτως ταφῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο διαφέρει τοῦ συστήματος ἀριθμήσεως τοῦ κ. Ἀνδρονίκου. Οὕτω ἀποφεύγεται σύγ-

5. Τὰς μετρήσεις καὶ τὰ τοπογραφικὰ σχέδια ἐξετέλεσεν ὁ τοπογράφος Βύρων Σκουρτόπουλος μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀκρίβειαν. Πολυτίμους ὑπηρεσίας προσέφερον ἐπίσης κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν οἱ φοιτηταὶ Ἡρακλῆς Γεωργιάδης καὶ Γεώργιος Μάντζιος. Αἱ φωτογραφίαι κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλονται εἰς τὸν φωτογράφον κ. Σπυρ. Τσαβδάρογλου.

χυσις ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐξυπηρετεῖται ἡ ἀνάγκη νὰ ἀριθμηθοῦν τύμβοι καὶ πιθανῶς εὑρήματα κατὰ τύμβον πλείονα τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, ἐνῷ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου καθ' ὑπόθεσιν ἀρκοῦν διὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν ταφῶν ἑκάστου τύμβου.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν τύμβων, χάριν συντομίας, σαφηνείας καὶ εὐκολίας διὰ τὸν ἀναγνώστην, ἀκολουθοῦμεν ἑνιαῖον σύστημα.

Ἐν πρώτοις, παρέχεται περίπου ἡ θέσις τοῦ κέντρου ἢ μᾶλλον τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ τύμβου, δηλουμένου εἰς τὰ σχέδια διὰ δύο ὁμοκέντρων κύκλων. Ἡ θέσις τοῦ τύμβου παρέχεται διὰ τῶν ἐν τῷ σχεδίῳ συντεταγμένων Β,β,Α (= ἄξων τῆς ὁδοῦ), ν καὶ Ν, ἀπεχουσῶν 6 μέτρα ἀπ' ἀλλήλων, καὶ καθέτων ἀφ' ἑτέρου δηλουμένων δι' ἀριθμῶν ἀπὸ 1 καὶ ἑξῆς, ὅπου οἱ ἀριθμοὶ σημαίνουν μέτρα.

Δεύτερον, δίδεται κατὰ προσέγγισιν τὸ σχῆμα τῶν τύμβων μετὰ τῶν διαστάσεων μὲ βάσιν ὡς πρὸς τὸ ὕψος τὰ ἀπολύτως ἀκριβῆ ὑψόμετρα, ληφθέντα διὰ τοπογραφικῶν ὀργάνων κατὰ διάμετρον εἰς τρία σημεῖα ἤτοι τὴν κορυφὴν καὶ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα. Τὸ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κειμένου ὕψος παρέχεται μὲ ἀκρίβειαν, περιοριζομένην εἰς ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Εὑρέθη δι' ἀφαιρέσεως τοῦ μέσου ὅρου τῶν δύο περιμετρικῶν ὑψομέτρων ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ. Ἄλλωστε αἱ διαστάσεις, μάλιστα τοῦ ὕψους, εἶναι ἐντελῶς συμπτωματικαί, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι αἱ ἀρχικαί. Μόνον διὰ τοὺς τύμβους τοὺς σῴζοντας τὸν διὰ λίθων περίβολον ὑπάρχει βάσιμος ὑπολογισμὸς τῆς διαμέτρου, ἀλλὰ ἡ περίμετρος, ἐννοεῖται, δὲν εἶναι συνήθως ἀκριβὴς κύκλος.

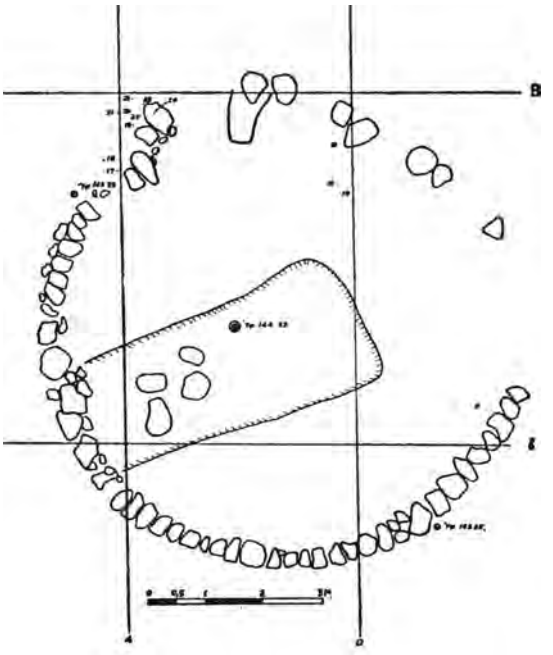

Σχεδ. 2. Ὁ τύμβος Ι

Ἐν συνεχείᾳ δηλοῦται ἐὰν ὑπάρχῃ περίβολος, ὅστις καὶ περιγράφεται συντόμως. Μετὰ τοῦτο ἀναφέρεται ἡ σύστασις τῆς ἐπιχώσεως καὶ τυχὸν εὑρήματα ἐκτὸς τάφων. Ἀκολούθως περιγράφονται αἱ ταφαὶ καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῶν εὑρήματα.

Ἅπαντες οἱ τύμβοι καὶ ἅπασαι αἱ ταφαὶ ἐφωτογραφήθησαν ἅπαξ τοὐλάχιστον καὶ

ἐσχεδιάσθησαν κεχωρισμένως κατὰ τύμβον οἱ πλεῖστοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταφήν, ὅπου παρίστατο ἀνάγκη. Ἐνταῦθα δημοσιεύεται μόνον κατ' ἐπιλογὴν ἀριθμὸς φωτογραφιῶν καὶ σχεδίων. Πλήρης σειρὰ φυλάσσεται εἰς τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ Βεροίας Ἀρχεῖον τῆς Ἐφορείας μετὰ τῶν ἀρνητικῶν τῶν φωτογραφιῶν. Εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας κατετέθησαν ἐπίσης τὰ κινητὰ εὑρήματα.

Τύμβος I

Θέσις: β0. Ὕψος 0,89 μ. Διάμ. 8,50 μ. Βέβαιος περίβολος ἐλλιπῶς διατηρούμενος ὡς ἐν τῷ Σχεδίῳ 2 (Πρβλ. Πίν. 92γ). Ἐντὸς τῶν φορητῶν χωμάτων τοῦ τύμβου ἀραιοὶ λίθοι, ὄστρακα ἄβαφα ἑλληνιστικὰ μᾶλλον ἀσήμαντα (ἐκ δακρυδόχων κλπ.), ἀλλὰ καὶ τμήματα χαλκῶν κοσμημάτων τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (σπειροειδῆ σύρματα, τμῆμα ὀκτωσχήμου πόρπης κλπ.), τὰ ὁποῖα προανήγγειλαν ταφὰς προϊστορικάς.

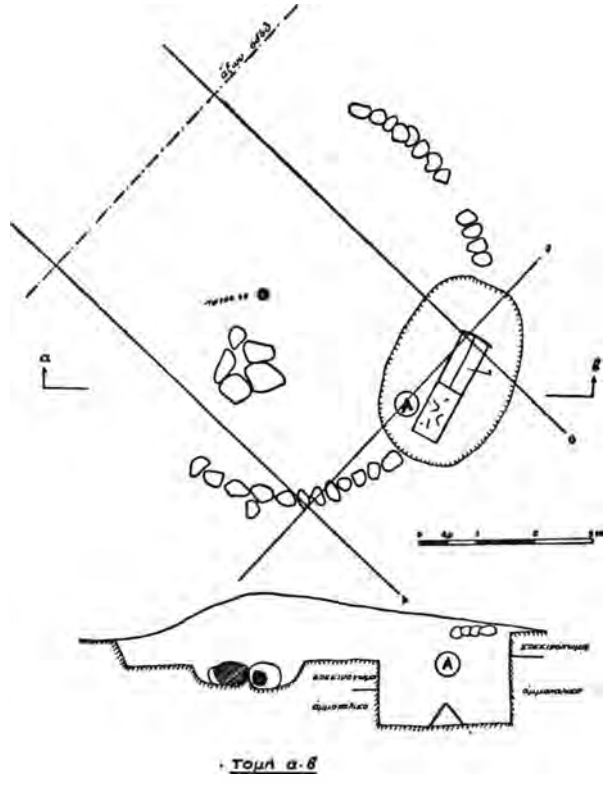

Σχεδ. 3. Ὁ τύμβος II

Ταφὴ A. Ἀρύταινα καὶ φιαλόσχημον ἀγγεῖον παραπλεύρως (Πίν. 94β, πρβλ. Πίν. 94α καὶ Σχέδιον 2 ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 15) ἀποτελοῦν πιθανῶς λείψανα ταφῆς τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ εὑρέθησαν μόνον οἱ ὀδόντες εἰς τὸ σχῆμα ὀδοντοστοιχίας (ἀριθ. 16 ἐν τῷ Σχεδίῳ 2).

Ταφὴ B. Ὀλιγώτερον τεταραγμένη καὶ διατηροῦσα τὰ πλεῖστα τῶν κτερισμάτων ἀδιατάρακτα εὑρέθη δευτέρα προϊστορικὴ ταφὴ τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων. Ἐν τῷ Σχεδίῳ 2 σημειοῦνται φιαλόσχημον ἀγγεῖον (ἀριθ. 20), σπειροειδῆ σύρματα καὶ λοι-

πὰ κοσμήματα κόμης (ἀριθ. 22-25 ἐξ ὧν τὸ Ι Β 24 εἰκονίζεται ἐν Πίν. 145 α) καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ὤμων δύο ὀκτώσχημοι πόρπαι (ἀριθ. 19 καὶ 21. Πρβλ. Πίν. 93 γ καὶ Πίν. 145 β). Εἰς ἀπόστασιν 0,80 μ. περίπου ἀπὸ τῶν πορπῶν, ἤτοι παρὰ τοὺς πόδας τῆς νεκρᾶς πιθανῶς, εὑρέθησαν δύο ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἕν σκυφοειδὲς (ἀριθ. 17), τὸ ἕτερον φιαλόσχημον (ἀριθ. 18), εἰκονιζόμενα ἐν Πίν. 94 γ.

Τύμβος ΙΙ

Θέσις : νΟ. Ὕψος 0,75 μ. Διάμ. 7 μ. Ἐπαρκῆ διὰ τὴν βεβαίωσιν περιβόλου λείψανα (ἰδὲ Σχέδιον 3 καὶ Πίν. 93 α). Ἐντὸς τῶν φορητῶν χωμάτων τοῦ τύμβου ἀραιοὶ λίθοι καὶ ὄστρακα τόσον προϊστορικῶν χειροποιήτων ἢ τροχηλάτων ἀγγείων ὅσον καὶ ἑλληνιστικῶν (βάσις κανθάρου, κλπ.).

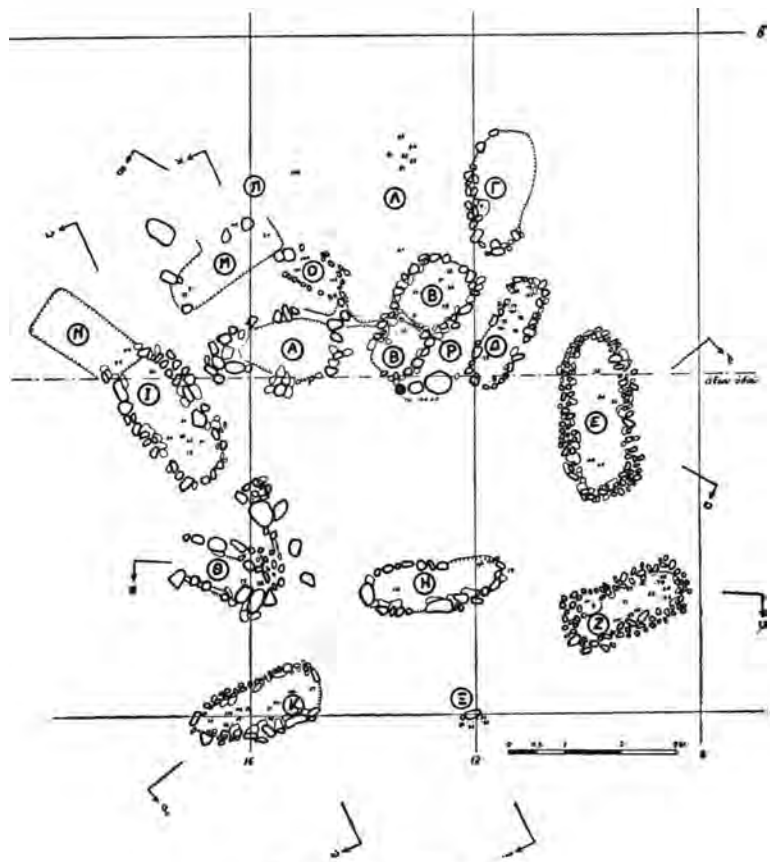

Σχεδ. 4. Ὁ τύμβος ΙΙΙ

Ταφὴ Α. Κατὰ τὸ σημεῖον νΟ ὁ περίβολος εὑρέθη διακεκομμένος, σκαφὴ δὲ εἰς βάθος 1,30 μ. ἀπεκάλυψε κεραμοσκεπῆ τάφον (Πίν. 95 α). Περιεῖχε, ἐκτὸς διαλελυμένων ὀστῶν, κυάθιον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ νόμισμα χαλκοῦν τοῦ Κασσάνδρου (Πίν. 95 β-γ).

Τύμβος ΙΙΙ

Θέσις: Α12-16. Ὕψος 1,07 μ. ἤτοι τὸ μέγιστον ἐξ ὅλων τῶν τύμβων Ι-ΧΧΙ. Ἡ διάμετρος δυσκόλως προσδιορίζεται διὰ τὴν ἔλλειψιν περιβόλου ἐκ λίθων (Σχέδιον 4. Πρβλ. Πίν.

95δ, 96α καὶ 101γ). Κατὰ προσέγγισιν περὶ τὰ 12 μ. Ὁ τύμβος κατ' ἐξαίρεσιν ἀπετελέσθη ἐκ σωροῦ λίθων μετὰ χωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν διάφορα, διάσπαρτα, τεμαχισμένα κατὰ τὸ πλεῖστον, μικροευρήματα, ἅπαντα προϊστορικά. Δύο εἰκονίζονται ἐν Πίν. 145α ἤτοι ὁ δακτύλιος ΙΙΙ 56 καὶ τὸ χαλκοῦν ὀκτώσχημον κόσμημα ΙΙΙ 57 (Πρβλ. τὸ ὅμοιον ἐν Σχεδίῳ 10). Οὐδὲν εὕρημα νεώτερον τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, οὐδὲν σημεῖον οἱασδήποτε διαταραχῆς τοῦ τύμβου εἰς νεωτέρους χρόνους, πλὴν περιοχῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὸν κενόν, νοτίως τοῦ κέντρου, χῶρον ἐν τῷ Σχεδίῳ 4 (Ἰδὲ καὶ Πίν. 97β καὶ 99ε). Μόνον κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην, περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τοῦ τύμβου, εὑρέθησαν εἰς βάθος μεγαλύτερον τῶν πέριξ προϊστορικῶν ταφῶν, ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ δακρυδόχος ἀπαρτισθεῖσα πλήρως ἐκ τεμαχίων.

Ὁ λιθοσωρὸς καὶ ἡ μεταξὺ τῶν λίθων παρουσία εὑρημάτων ἐπέβαλον περίσκεψιν καὶ προσοχήν. Μόνον ἐφ' ὅσον ἐβεβαιοῦτο, ὅτι οἱ λίθοι δὲν ἀνῆκον εἰς τεχνικὸν ἔργον ἀπεμακρύνοντο. Τὰ μεμονωμένα εὑρήματα ἐπίσης ἐσημειοῦντο ἐν σχεδίῳ καὶ εἰκονίζοντο ἐν φωτογραφίαις πρὶν ἀπομακρυνθοῦν. Οὕτω, μετὰ διαδοχικὰς φάσεις, μίαν τῶν ὁποίων εἰκονίζουν οἱ Πίνακες 95δ, 96α καὶ 96β, διεφάνησαν οἱ περίβολοι ταφῶν ὡς ἐν Σχεδίῳ 4 (Πρβλ. Πίν. 97α-β, 99ε καὶ 101γ ἄνω). Ἡ ἐν τῷ Σχεδίῳ 4 σειρὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου εἶναι συμβατικὴ καὶ δὲν σημαίνει εἰ μὴ τὴν χρονικὴν σειρὰν περίπου ἀνασκαφῆς τῶν τάφων. Γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν τάφων εἶναι τὰ ἑξῆς :

Ὅλοι οἱ τάφοι (ἰδὲ Σχέδια 5-9) εὑρίσκονται εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὴν πιθανὴν ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πέριξ ἐδάφους (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐνταφιασμοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι ἐν γένει εὑρέθησαν εἰς σημαντικῶς μεγαλύτερον βάθος). Περιβάλλονται κατὰ κανόνα δι' ἁπλῆς ἢ πολλαπλῆς σειρᾶς λίθων, οἱ ὁποῖοι ὥριζον τὸν χῶρον τῆς ταφῆς καὶ ἐστήριζον πιθανὸν κάλυμμα τοῦ τάφου διὰ ξύλων, κλάδων καὶ τῶν τοιούτων. Τοιοῦτοι τάφοι εὑρέθησαν μετὰ περιβόλου ἔνδεκα (Α-Κ καὶ Ο), ἐνῷ διὰ τοὺς ὑπολοίπους ἓξ (Λ-Π καὶ Ρ) δὲν ἐβεβαιώθη περίβολος (Πρβλ. Σχέδιον 4).

Εἰδικώτερον δι' ἑκάστην ταφήν :

Ταφὴ Α. Ὁ ἐκ λίθων περίβολος περιεῖχε ἥμισυ πίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πιθανῶς εἶχεν ἀποτεθῆ νεκρὸς ἢ μᾶλλον νεκρά, διότι τὰ μόνα ἐντὸς τοῦ πίθου εὑρήματα ὑπῆρξαν πόρπαι χαλκαῖ. Παρὰ τὸν πίθον, ἐπὶ τοῦ περιβόλου, εὑρέθη πρόχους πηλίνη (ἀριθ. 3 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4. Πρβλ. καὶ Σχέδιον 9 καὶ Πίν. 102α).

Ταφὴ Β. Ἡ ταφὴ αὕτη εὑρέθη ἀδιατάρακτος τοὐλάχιστον κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, ἐνῷ κατὰ τὸ μέσον ἴσως διεταράχθη ἀπὸ ὑπερκειμένην παιδικὴν ταφὴν Ρ, ἂν εἰς ταφὴν ἀνήκῃ τὸ θήλαστρον ἀριθ. 8 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4, εὑρεθὲν εἰς ὕψος 0,45 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς ταφῆς Β (ἰδὲ Πίν. 98β καὶ Σχέδιον 5). Κατὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ τάφου Β εὑρέθησαν ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (ἀριθ. 35), κατὰ τὴν θέσιν τῶν ὤμων ἀνὰ μία χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη (ἀριθ. 36 καὶ 37 ἐν Πίν. 145β) καὶ δύο ψέλια κατὰ τὴν θέσιν τῶν χειρῶν (ἀριθ. 38 καὶ 39. Πρβλ. καὶ Πίν. 98α καὶ 145γ). Εὑρέθησαν ἐπίσης κοσμήματα τῆς κόμης, ταινία χαλκῆ κλπ. Κατὰ τοὺς πόδας τέλος εὑρέθη πρόχους ὀπισθότμητος (ἀριθ. 32).

Ταφὴ Γ. Πλησίον λειψάνων περιβόλου εὑρέθη ἐλλιπὲς ἀγγεῖον εἰς τεμάχια (Πίν. 102α, ἀριθ. ΙΙΙ Γ 9), πιθανῶς τὸ μόνον ὑπόλειμμα ταφῆς τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων.

Ταφὴ Δ. Μία ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ καθ' ὅλα ἀδιαταράκτων ταφῶν τοῦ τύμβου ΙΙΙ εἶναι ὁ τάφος Δ. Οὗτος ὡς καὶ ὁ ἑπόμενος τάφος Ε διακρίνονται καὶ διὰ τὸ ὕψος τοῦ περιβόλου (ἰδὲ Σχέδιον 5). Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου εὑρέθησαν ἀδιατάρακτα. Κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς εὑρέθη χαλκῆ ταινία διαδήματος (ἀριθ. 79 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4. Πρβλ. Πίν. 98 δ ἄνω καὶ Πίν. 98 γ κάτω δεξιά). Περὶ αὐτὴν κοσμήματα τῆς κόμης (ἀριθ. 80 καὶ τὸ ἐν Σχεδίῳ 10 ὑπὸ στοιχεῖα ΙΙΙ Δ 81, καὶ ἀριθ. 82) καὶ αἱ συνήθεις δύο ὀκτώσχημοι πόρπαι (ἀριθ. 77 καὶ 78 ἐν Πίν. 145 β). Κατωτέρω εἰς τὴν θέσιν τῶν χειρῶν ἀνὰ ἓν ψέλιον (ἀριθ. 75 καὶ 76 ἐν Πίν. 145 γ) καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα τὸ ἀγγεῖον ἐν Πίν. 102 β (Πρβλ. Σχέδιον 4 ἀριθ. 74 καὶ Πίν. 98 γ). Κατὰ τοὺς πόδας εὑρέθησαν δύο ἀγγεῖα, τὸ ἓν μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (Πίν. 102 β. Πρβλ. Σχέδιον 4 ἀριθ. 73 καὶ Πίν. 98 δ), τὸ δὲ ἕτερον πρόχους (ἀριθ. 72 ἐν τῷ Σχεδίῳ. Πρβλ. Πίν. 98 δ).

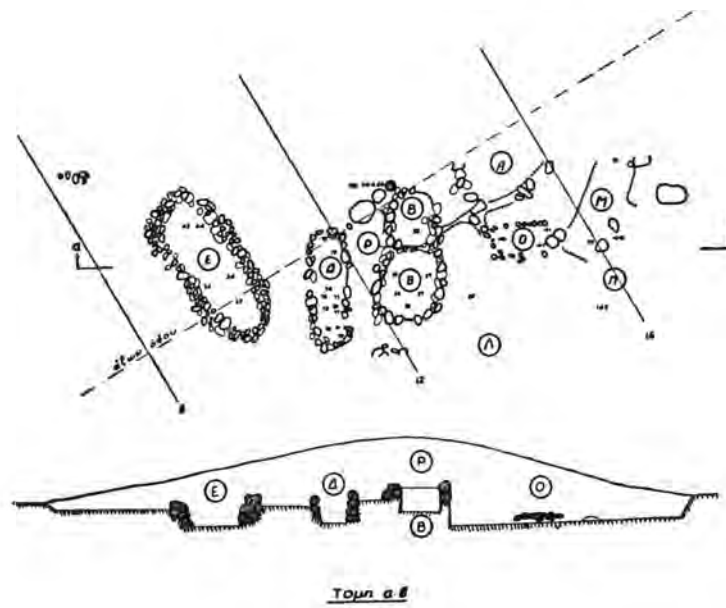

Σχεδ. 5. Τομὴ α-β τοῦ τύμβου ΙΙΙ

Ταφὴ Ε. Ἡ ταφὴ Ε διακρίνεται τῶν ἄλλων διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιβόλου. Οὐχὶ ἁπλῆ σειρὰ λίθων, ἀλλὰ κτίσμα δι' ἀργῶν λίθων εἰς περίπου πέντε ὑπὲρ ἀλλήλας σειρὰς (Σχέδια 5 καὶ 6 καὶ Πίν. 97 β καὶ 99 β-γ) ἐστήριζε τὸ πιθανὸν κάλυμμα ἐκ κλάδων, ὑπὲρ τοὺς ὁποίους ἐτέθησαν ἐπίσης λίθοι, εὑρεθέντες ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Οὗτος ὑπῆρξε σχετικῶς πενιχρὸς μὲ ὀλίγα κτερίσματα ἀνήκοντα εἰς ἀνδρικὴν ταφήν. Παρὰ τὴν κεφαλὴν εὑρέθη κύπελλον (Πίν. 102 α κατὰ τὸ κέντρον. Πρβλ. Σχέδιον 4, ἀριθ. 43, καὶ Πίν. 99 β). Παρ' αὐτὸ αἰχμὴ δόρατος (Σχέδιον 4 ἀριθ. 44, Πρβλ. Πίν. 99 β). Κατὰ τὴν ὀσφὺν δρεπανοειδὴς μάχαιρα σιδηρᾶ (ἀριθ. 53 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ ἀκόνη ἐκ λίθου ὑποπρασίνου (ἀριθ. 54. Πρβλ. καὶ Πίν. 99 β)[6]. Χαλκοῦς δακτύλιος (ἀριθ. 55) καὶ λείψανα ὀστῶν ἦσαν τὰ μόνα ἄλλα εὑρήματα.

6. Πρβλ. ἀκόνας ἐξ ἄλλων μακεδονικῶν τόπων ἐν W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939, σελ. 230, εἰκ. 103 d-f.

Ταφὴ Ζ. Ἡ ταφὴ Ζ παραβάλλεται πρὸς τὴν Ε κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιβόλου, καὶ πρὸς τὴν Δ καὶ Κ κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν κτερισμάτων. Εὑρέθη ἐπίσης ἀδιατάρακτος. Ἐπὶ τοῦ περιβόλου εὑρέθη θρυμματισμένον ἀγγεῖον (μὴ συγκολληθὲν εἰσέτι, ἰδὲ Πίν. 99 α καὶ Σχέδιον 4, ὅπου σημειοῦται ὑπ' ἀριθ. 5). Περὶ τὴν κεφαλὴν εὑρέθη πρόχους (Πίν. 102 γ. Πρβλ. ἀριθ. 62 ἐν τῷ Σχεδίῳ καὶ Πίν. 99 α), χαλκοῦν κόσμημα τῆς κόμης (ἀριθ. 64), ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου (ἀριθ. 70) καὶ χαλκοῦ (ἀριθ. 66 ἐν Πίν. 145 α) καὶ δύο πόρπαι ὀκτώσχημοι (ἀριθ. 63 καὶ 65. Πρβλ. Πίν. 99 α καὶ 145 β). Κατωτέρω εὑρέθησαν τρία ψέλια χαλκᾶ (ἀριθ. 67-69, Πίν. 145 γ) καὶ ἕτερον (ἀριθ. 111) ὑπὸ τὸ ἀγγεῖον ὑπ' ἀριθ. 5. Διὰ τοῦ ἀριθ. 110 δηλοῦται ἡ θέσις χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων, διὰ δὲ τοῦ ἀριθ. 71 ἡ περιοχή, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὑρέθησαν πολλὰ μικρὰ ἐλάσματα, τὰ ὁποῖα προφανῶς ἐκόσμουν, προσηλούμενα, ἔνδυμα ἢ ζώνην τῆς νεκρᾶς. Πρβλ. καὶ Σχέδιον 8.

Ταφὴ Η. Ἡ ταφὴ Η εὑρέθη διατηροῦσα μέρος μόνον τοῦ περιβόλου (Πίν. 97 β καὶ 99 ε), ἐκ τῶν κοσμημάτων δύο ὀκτωσχήμους πόρπας (ἀριθ. 16 καὶ 16 α ἐν τῷ Σχεδίῳ 3. Πρβλ. καὶ Σχέδια 6, 8 καὶ 9) καὶ πρόχουν (ἀριθ. 18. Ἰδὲ Πίν. 102 γ ἀριστερά).

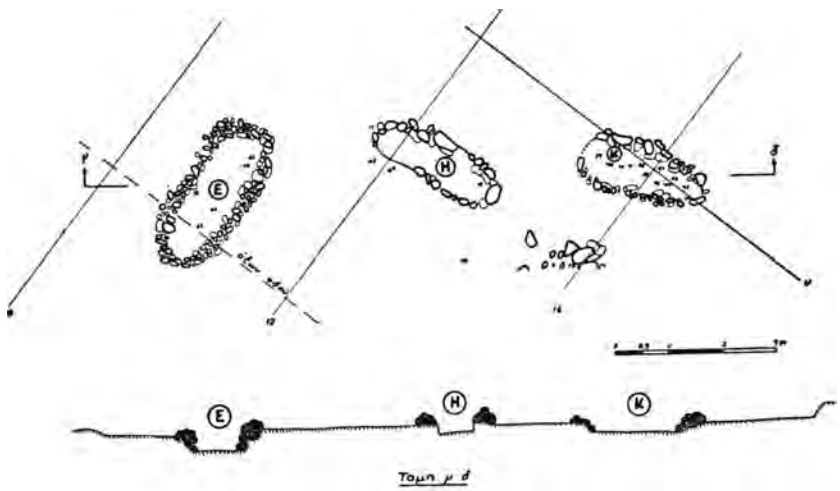

Σχεδ. 6. Τομὴ γ-δ τοῦ τύμβου ΙΙΙ

Ταφὴ Θ. Ὁμοίως πρὸς τὴν ταφὴν Η, καὶ ἡ Θ διέσωσε μόνον μέρος τοῦ περιβόλου (Πίν. 99 ε) καὶ ἐκ τῶν κοσμημάτων ψέλιον (ὑπ' ἀριθ. 28) καὶ ψῆφον χαλκῆν (ἀριθ. 29). Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καταπεσόντων λίθων τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθησαν καὶ αἱ δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι ἐν Πίν. 99 δ. Ἰδὲ καὶ Σχέδια 7 καὶ 8.

Ταφὴ Ι. Ἡ ταφὴ Ι εὑρέθη περιβαλλομένη ὑπὸ ἀθίκτου περιβόλου, πιθανώτατα δὲ ὅλως ἀδιατάρακτος. Παρὰ τὰς συνήθεις ὀκτωσχήμους πόρπας (ἀριθ. 19 καὶ 31 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4) εὑρέθησαν ψῆφος (ἀριθ. 33) καὶ χρυσοῦς δακτύλιος (ἀριθ. 34) ἀνήκων πιθανῶς εἰς τὸν διάκοσμον τῆς κόμης. Κατωτέρω δύο ψέλια, ἀνὰ ἓν ἑκατέρωθεν καθ' ἑκατέραν χεῖρα (ἀριθ. 20 καὶ 21, Πρβλ. Πίν. 100 α καὶ 145 γ). Κατὰ τοὺς πόδας εὑρέθη χαλκοῦν ἔλασμα (ἀριθ. 30). Ἰδὲ καὶ Σχέδιον 7.

Ταφὴ Κ. Ὁ τάφος Κ διετήρει ἀκέραιον τὸν περίβολόν του (Πίν. 97β καὶ 99ε) καὶ γενικῶς εὑρέθη ἄθικτος. Ἡ κεφαλή, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τῆς θέσεως τῶν εὑρημάτων, εὑρίσκετο πρὸς δυσμάς. Παρ' αὐτὴν ἔκειτο πρόχους μὲ ὀπισθότμητον λαιμὸν (ἀριθ. 45 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4 καὶ Πίν. 102δ) καὶ σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος (ἀριθ. 46). Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ τάφου εὑρέθη ἑτέρα πρόχους διαφόρου σχήματος (ἀριθ. 27 ἐν τῷ Σχεδίῳ. Πρβλ. καὶ Πίν. 102δ). Τὰ ἄλλα εὑρήματα ἦσαν χαλκῆ ψῆφος (ἀριθ. 47 ἐν Πίν. 145α), διάφοροι

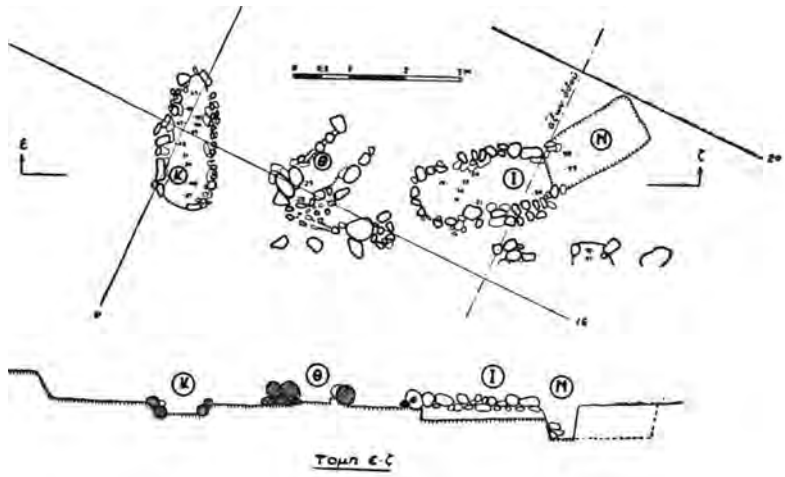

Σχέδ. 7. Τομὴ ε-ζ τοῦ τύμβου ΙΙΙ

χαλκοῖ δακτύλιοι (ἀριθ. 48, 50 καὶ 51, ἐξ ὧν ὁ ὑπ' ἀριθ. 48 εἰκονίζεται ἐν Πίν. 145α), σιδηροῖ ἧλοι (ἀριθ. 49 καὶ 107), καὶ τεμάχια περιειλιγμένων συρμάτων (ἀριθ. 106 καὶ 108). Ἰδὲ καὶ Σχέδια 6 καὶ 7.

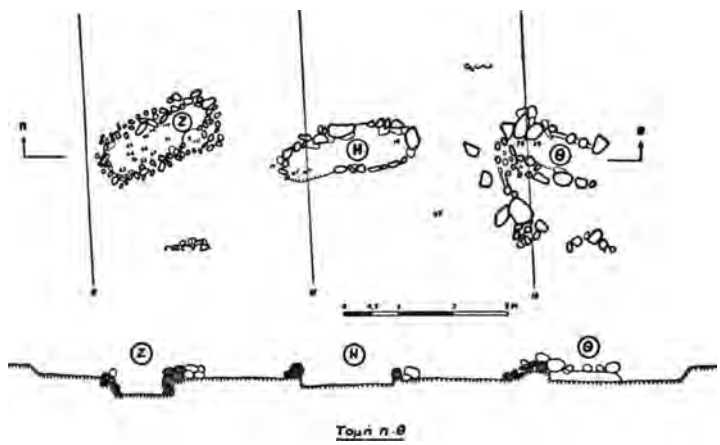

Σχεδ. 8. Τομὴ η-θ τοῦ τύμβου ΙΙΙ

Ταφὴ Λ. Ἡ ταφὴ Λ δὲν ὡρίζετο ὑπὸ περιβόλου, ἀλλ' ἡ θέσις τῶν εὑρημάτων καθιστᾷ βεβαίαν τὴν ταφήν, ἀδιατάρακτον τοὐλάχιστον κατὰ τὸ περὶ τὴν κεφαλὴν μέρος. Ἐκεῖ εὑρέθησαν, περὶ ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (ἀριθ. 84 ἐν τῷ Σχε-

δίῳ 4 καὶ Πίν. 103α δεξιά), χαλκᾶ περιειλιγμένα ἐλάσματα τῆς κόμης διακρινόμενα ἐν Πίν. 100γ (ἀριθ. 89 ἐν τῷ Σχεδίῳ), δύο μικραὶ ὀκτώσχημοι πόρπαι (ἀριθ. 85 καὶ 86 ἐξ ὧν ἡ ὑπ' ἀριθ. 86 εἰκονίζεται ἐν Πίν. 145α), ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου (ἀριθ. 88) καὶ πενταπλοῦς δακτύλιος ἐκ τῶν κοσμημάτων τῆς κόμης (ἀριθ. 87). Εἰς τὴν αὐτὴν πιθανῶς

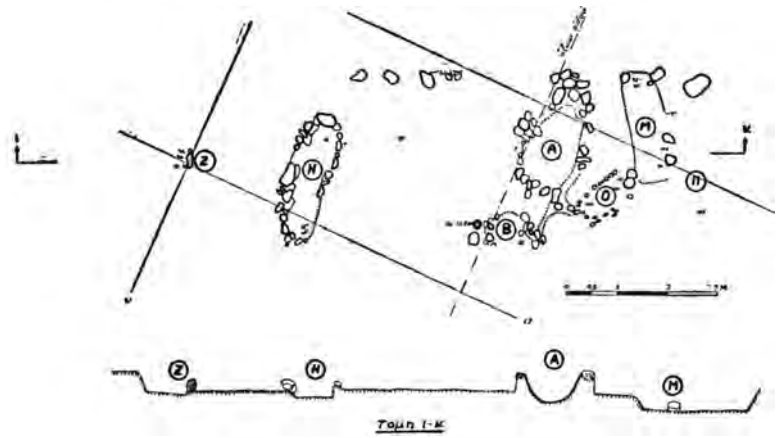

Σχεδ. 9. Τομὴ ι-κ τοῦ τύμβου ΙΙΙ

ταφὴν ἀνήκει τὸ ἀγγεῖον ἐν Πίν. 103α ἀριστερά, εὑρεθὲν εἰς ἀπόστασιν 1,70 μ. περίπου ἤτοι εἰς τὴν πιθανὴν θέσιν τῶν ποδῶν.

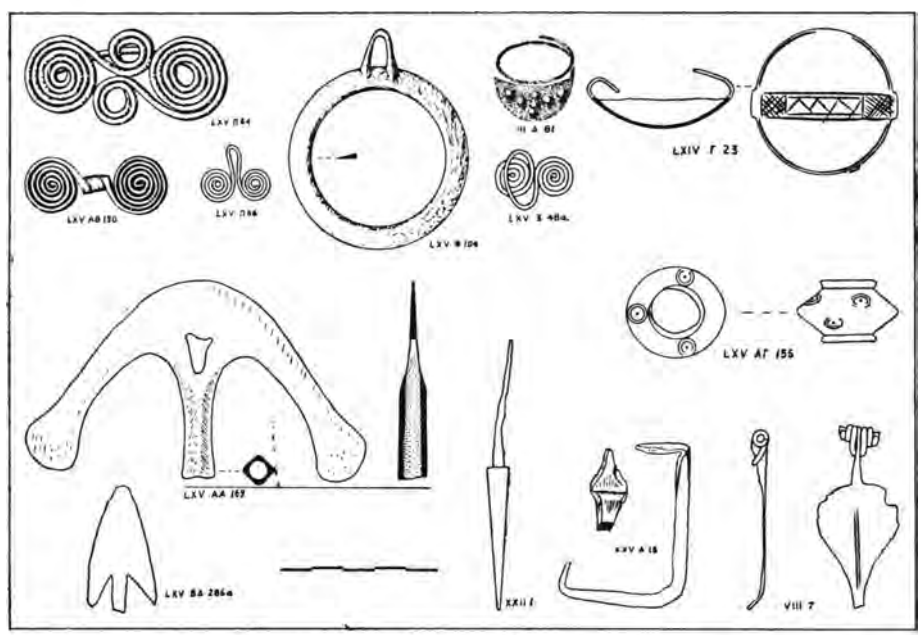

Σχεδ. 10. Διάφορα μεταλλικὰ εὑρήματα

Ταφὴ Μ. Ὁμοίως προβληματικὸς εἶναι ὁ τάφος Μ, ὡς καὶ ὁ Π, περὶ οὗ κατωτέρω. Μεταξὺ ἀραιῶν λίθων, πιθανῶς λειψάνων περιβόλου, εὑρέθησαν τὰ ἐν Πίν. 103β τρία ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ σημειώνουν τὰ δύο ἄκρα τῆς ταφῆς (ἐν τῷ Σχεδίῳ 4 ἀριθ. 90 ἀφ' ἑνὸς καὶ 91 καὶ 92 ἐφ' ἑτέρου, καὶ Πίν. 100δ). Ἰδὲ καὶ Σχέδιον 9).

Ταφὴ Ν. Ἐκ τῆς ταφῆς ταύτης εὑρέθησαν κατὰ χώραν μόνον τὰ δύο ἐν Πίν. 103 γ ἀγγεῖα (ὑπ' ἀριθ. 98 καὶ 99 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4. Πρβλ. Σχέδιον 6 καὶ Πίν. 100 β).

Ταφὴ Ξ. Ὡσαύτως ἐκ τῆς ταφῆς Ξ εὑρέθησαν, πιθανῶς ἀποτεθειμένα μετὰ ἐκταφήν, ἐπάλληλα : αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ (ἀριθ. 93), δρεπανοειδῆ μαχαίρια (ἀριθ. 94 καὶ 95) καὶ λιθίνη ἀκόνη (ἀριθ. 96 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4. Πρβλ. Σχέδιον 9 καὶ Πίν. 101 α).

Ταφὴ Ο. Ὁ μικρός, παιδικὸς προφανῶς, τάφος Ο περιεῖχε ἐντὸς ἐλλιποῦς περιβόλου τὰς δύο ἐν Πίν. 103 δ πρόχους (ἀριθ. 100 καὶ 101 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4), εὑρέθησαν δὲ καὶ παιδικοὶ ὀδόντες (ἀριθ. 102. Πρβλ. Πίν. 101 β. Ἰδὲ καὶ Σχέδιον 5).

Ταφὴ Π. Ὁ τάφος Π, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τάφου Μ, εἶναι προβληματικός. Εἶναι ἁπλῶς ὑπόθεσις γενομένη πρὸ τοῦ πέρατος τῆς ἀνασκαφῆς, ὅτι ἀνήκουν εἰς

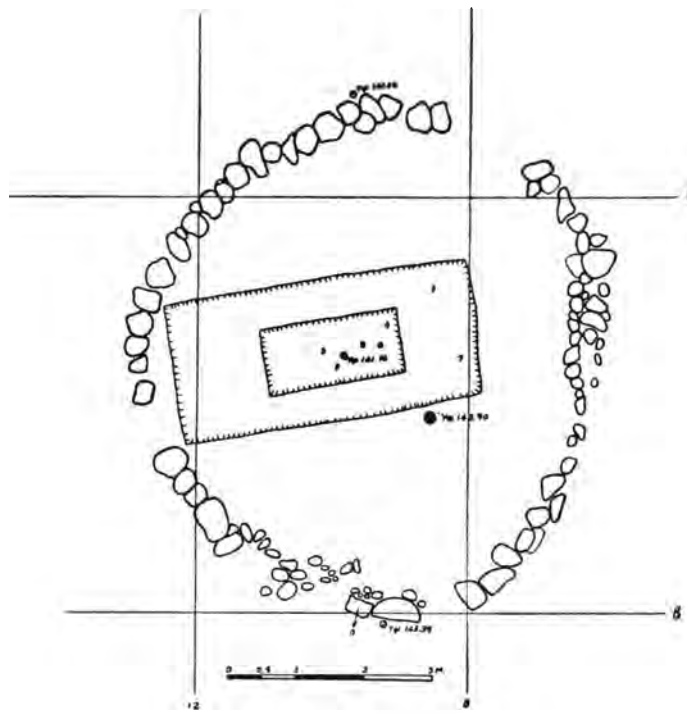

Σχεδ. 11. Ὁ τύμβος IV

κοινὴν ταφὴν τὰ δύο ἀγγεῖα ἐν Πίν. 103 ε, εὑρεθέντα εἰς ἀπόστασιν 1,30 μ. ἀπ' ἀλλήλων (ἀριθ. 103 καὶ 104 ἐν τῷ Σχεδίῳ 4). Ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου πιθανόν, ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθ. 104 συνανήκει μετὰ τῶν 90-92 εἰς τὴν ταφὴν Μ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ὑπ' ἀριθ. 103 ἀπομονοῦται (Πρβλ. Πίν. 100 δ).

Ταφὴ Ρ. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη ἐξ ἀφορμῆς τῆς ταφῆς Β, ἡ ταφὴ Ρ ὠνομάσθη καὶ ἠριθμήθη ὡς ταφὴ μόνον χάριν τοῦ θηλάστρου τοῦ εὑρεθέντος ὑπὲρ τὴν ταφὴν Β, εἰς ὕψος 0,45 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος αὐτῆς. Οὐδὲν δυνάμενον νὰ σχετισθῇ μετὰ τοῦ θηλάστρου παρετηρήθη πλὴν ἴσως λειψάνων περιβόλου, ὁ ὁποῖος ὅμως τελικῶς δὲν ἐβεβαιώθη (Ἰδὲ Πίν. 98 β καὶ Σχέδιον 5).

Τύμβος IV

Θέσις: Β 8. Ὕψος 0,69 μ. Διάμ. 7 μ. Περίβολος καλῶς διατηρημένος ὡς ἐν τῷ Σχεδίῳ 11 (Πρβλ. Πίν. 92 γ καὶ 101 γ). Ὁ τύμβος οὗτος τόσον ἐν τῇ ἐπιχώσει τῶν φορητῶν χωμάτων του, ὅσον καὶ εἰς τὰς γενομένας κατὰ τὸ κέντρον τομάς, μίαν μεγαλυτέραν καὶ ἑτέραν μικρὰν εἰς μεγαλύτερον βάθος, οὐδὲν βέβαιον προϊστορικὸν εὕρημα σημαντικὸν ἔδωκε. Τοὐναντίον εὑρέθησαν τεταραγμένα, μάλιστα κατὰ τὰς τομὰς εἰς βάθος, ἑλληνιστικὰ μικροευρήματα, ἤτοι ὄστρακα (ἀριθ. 5 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ τεμάχια εἰδωλίων ζωομόρφων (ἀριθ. 4), σιδηροῦς σαυρωτὴρ (ἀριθ. 2) καὶ ἧλοι (ἀριθ. 3 καὶ 8), τεμάχια ὑαλίνου ἀγγείου (ἀριθ. 6) κλπ.

Τύμβος V

Θέσις: β 20-24. Ὕψος δὲν ἐμετρήθη. Βέβαιος περίβολος ἐκ σαφῶν λειψάνων (Σχέδιον 12 καὶ Πίν. 104 α). Διάμετρος 5,50 μ. Παρὰ τὸν βέβαιον περίβολον καὶ τὸ ἐπίσης

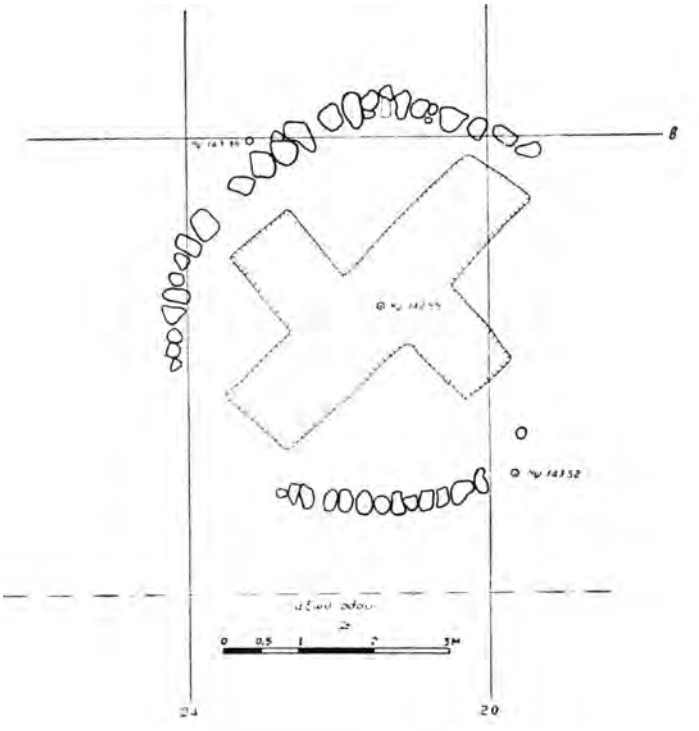

Σχεδ. 12. Ὁ τύμβος V

βέβαιον ἔξαρμα τύμβου οὐδὲν εὑρέθη οὔτε ἐν τῇ ἐπιχώσει τοῦ ἐξάρματος οὔτε ἐντὸς σταυροειδοῦς περίπου τομῆς, τὴν ὁποίαν ἠνοίξαμεν οὐχὶ καθ' ἡμετέραν βούλησιν, ἀλλὰ ἀκολουθοῦντες ἀσφαλῶς προηγηθεῖσαν σκαφὴν κατὰ τὸ σχῆμα τοῦτο. Ἡ κανονικότης τῆς προηγουμένης ἐπιμελοῦς ταύτης σκαφῆς καὶ τὸ καθαρὸν τῶν χωμάτων καθιστοῦν πιθανὸν ὅτι ὁ τύμβος ἠρευνήθη συστηματικῶς ὑπὸ ἀρχαιολόγου. Ἀποκλειομένης ἑλληνικῆς ἀνασκαφῆς, ἡ ὁποία θὰ ἦτο γνωστή, παραμένει ὡς μόνη πιθανὴ ἐκδοχὴ ἡ

ὑπόθεσις ὅτι ὁ τύμβος εἶναι εἷς ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψε παρανόμως κατὰ τὴν κατοχὴν (1942) ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Dr. Exner [7], μολονότι ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Βεργίνης βεβαιοῖ ὅτι ὁ Dr. Exner δὲν ἀνέσκαψε κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο.

Τύμβος VI

Θέσις: ν 24-28. Ὕψος 0,63 μ. Ὀλίγα, ἀλλὰ βέβαια λείψανα περιβόλου ὡς ἐν Σχεδίῳ 13 (Πρβλ. Πίν. 104 α). Οὕτω καθίσταται δυνατὸς ὁ ὑπολογισμὸς τῆς διαμέτρου τοῦ τύμβου εἰς 7 μ. περίπου. Τὰ λείψανα τοῦ περιβόλου εἶναι ἡ μόνη σχεδὸν ἔνδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τύμβου. Λίθοι διάσπαρτοι καὶ ἀραιὰ ὄστρακα ὑπῆρχον κατὰ τὴν

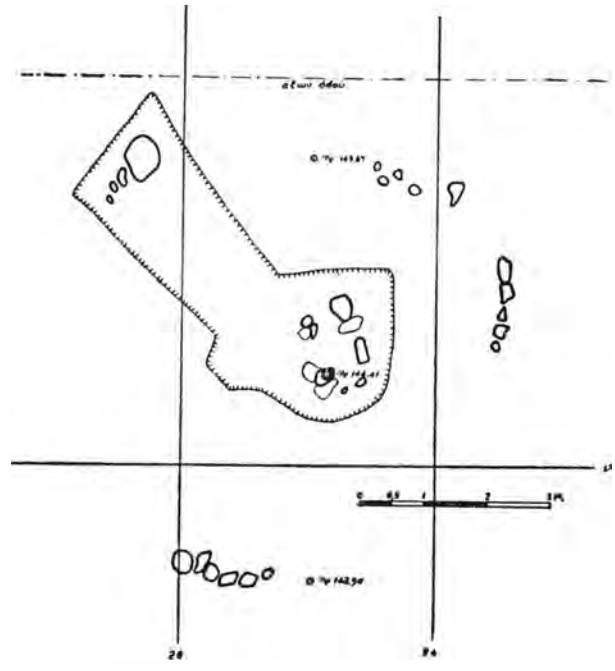

Σχεδ. 13. Ὁ τύμβος VI

ἐπίχωσιν. Οὐδὲν ἀδιατάρακτον εὕρημα παρετηρήθη καὶ κατὰ σκαφήν, οὐχὶ ἐξαντλητικήν, εἰς βάθος.

Τύμβος VII

Θέσις: Α 32-36. Ὕψος 0,64 μ. Περίβολος κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρούμενος (Σχέδιον 14. Πρβλ. 104 β καὶ 107 α). Διάμετρος 6 μ. Εἰς τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Ὑπὸ τὸν περίβολον, εἰς βάθος 1,50 μ. περίπου, εὑρέθη κεραμοσκεπὴς τάφος (Σχέδιον 14 καὶ Πίν. 105 γ), ἔξωθεν δὲ καὶ παρ' αὐτὸν αἰχμὴ (ὑπ' ἀριθ. VII Α 1 ἐν Πίν. 146 α) καὶ σαυρωτὴρ δόρατος ἀμφότερα κατὰ χώραν τοῦ μεταξὺ ξύλου διαλυθέντος. Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου οὐδὲν ἕτερον ἀντικείμενον ὑπῆρχε πλὴν ὀστῶν ἐν διαλύσει.

7. Ἰδὲ παραπομπὰς εἰς Man. Andronikos ἔ. ἀ. σελ. 86, σημ. 3.

Ταφὴ VII Β. Ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τύμβου VII καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. περίπου

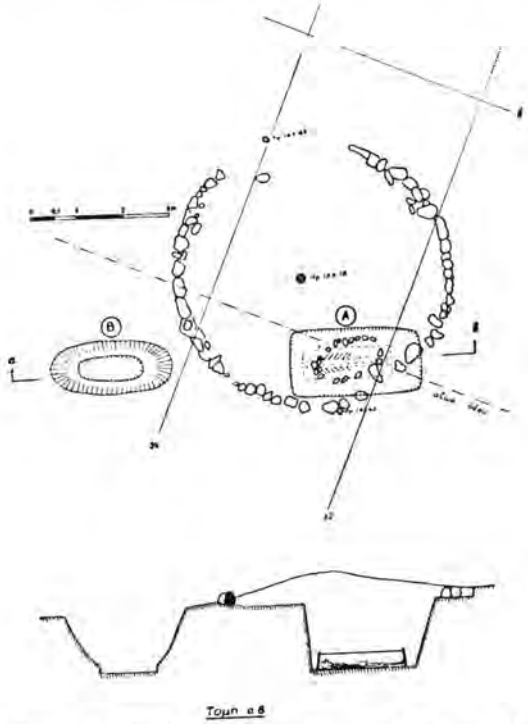

Σχεδ. 14. Ὁ τύμβος VII, κάτοψις καὶ τομὴ α - β

πρὸς δυσμάς, τομὴ εἰς βάθος 1,30 μ. ἀπεκάλυψε καὶ ἕτερον τάφον κεραμοσκεπῆ διατεταρα-

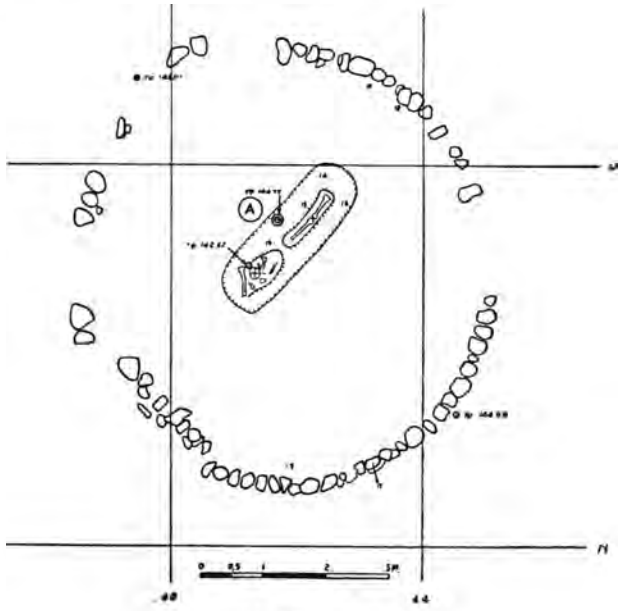

Σχεδ. 15. Ὁ τύμβος VIII

γμένον. Μόνον λίθοι καὶ θραύσματα εὑρέθησαν (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 14 καὶ Π ί ν. 105 β).

Τύμβος VIII

Θέσις: ν 44-48. Ὕψος 0,93 μ. Περίβολος σαφής, κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρούμενος (Σχέδιον 15 καὶ Πίν. 104 β, 105 α καὶ 110 α). Διάμετρος 7 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει τοῦ τύμβου εὑρέθησαν διάσπαρτα ἐξαιρετικῶς πολλὰ μικροευρήματα π.χ. ὄστρακα ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου κλπ. (ἀριθ. 11 καὶ 12), σιδηροῦν φύλλον κισσοῦ (ἀριθ. VIII 7 ἐν Σχεδίῳ 10), σιδηροῖ ἧλοι κλπ. Τομὴ εἰς βάθος 1,20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους ἀπεκάλυψε λείψανα ταφῆς ἑλληνιστικῆς πιθανῶς, ἐκ τῆς ὁποίας, πέριξ ὀστῶν ἐν διαλύσει (Πίν. 106 γ), εὑρέθησαν ὄστρακα (ἀριθ. 13-15), σιδηροῦς σαυρωτὴρ (ἀριθ. 17) βελόνη (ἀριθ. 19) καὶ εἴκοσι περίπου σιδηροῖ ἧλοι διάσπαρτοι (ἀριθ. 18).

Τύμβος IX

Θέσις: Β 28. Ὕψος 0,55 μ. Λείψανα περιβόλου ἐπιτρέπουν ὑπολογισμὸν διαμέτρου 5,50 μ. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τύμβου εὑρέθησαν μόνον ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς κυάθια κλπ. Τομαὶ εἰς βάθος ὡς ἐν Σχεδίῳ 16 (πρβλ. Πίν. 105 δ) οὐδὲν σημαντικὸν ἀπέδωσαν.

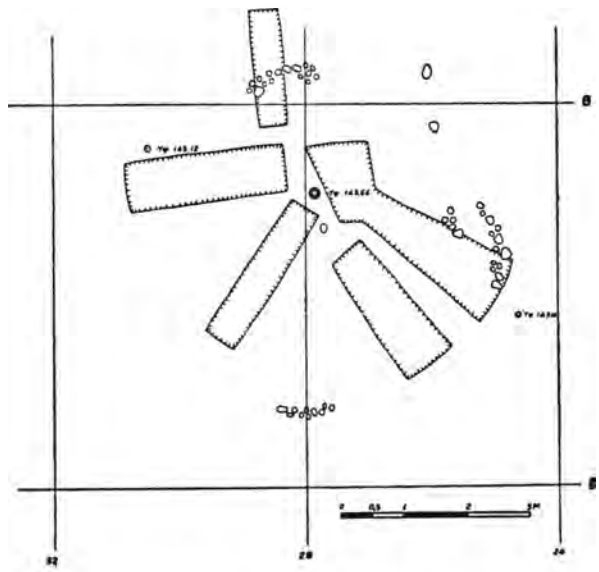

Σχεδ. 16. Ὁ τύμβος IX

Τύμβος X

Θέσις: β 32-36. Ὕψος 0,41μ. Λείψανα περιβόλου, τὰ ὁποῖα δὲν καθιστοῦν δυνατὸν ὑπολογισμὸν διαμέτρου (Ἰδὲ Πίν. 105 δ καὶ 107 α). Οὐδὲν σημαντικὸν ἐν τῇ ἐπιχώσει. Δύο τομαὶ εἰς βάθος (0,40 μ. καὶ 1 μ.) ἀπεκάλυψαν λείψανα ἰσαρίθμων ταφῶν (Α καὶ Β ἐν τῷ Σχεδίῳ 17).

Ταφὴ Α. Ἐν αὐτῇ εὑρέθησαν, ἐκτὸς ὀλίγων ὀστῶν ἐν διαλύσει, μόνον ἀμφορεὺς ἀκέ-

ραιος ὕψους 0,35 μ. (Πίν. 106 α, ὑπ' ἀριθ. 1 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ λείψανα σιδηρῶν ἀντικειμένων κατιωμένων (ἀριθ. 2).

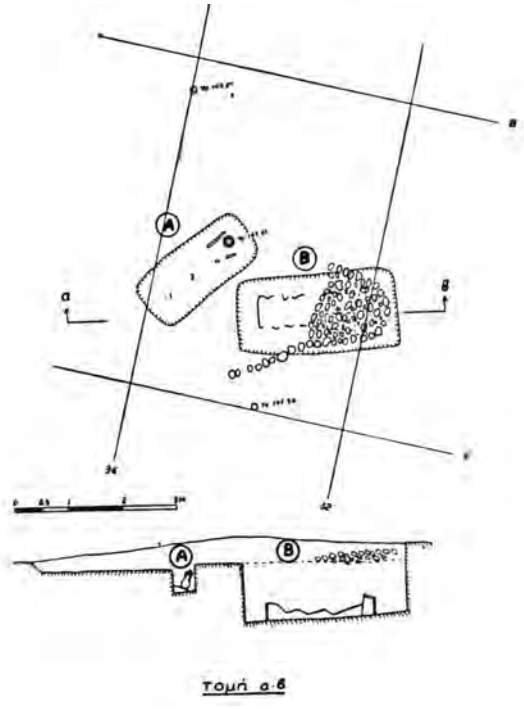

Σχεδ. 17. Ὁ τύμβος Χ, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

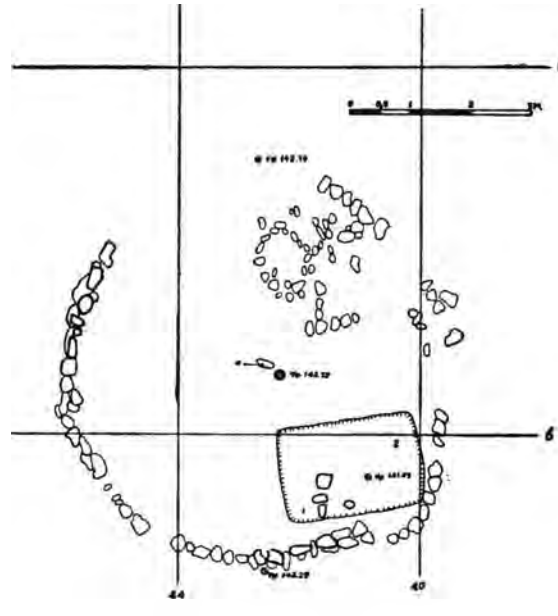

Σχεδ. 18. Ὁ τύμβος XI

Ταφὴ Β. Ὁ κεραμοσκεπὴς τάφος Β (Πίν. 106 δ) οὐδὲν εὕρημα ἀπέδωσε.

Τύμβος XI

Θέσις: β 40-44. Ὕψος 0,68 μ. Περίβολος, ἐν μέρει διατηρούμενος, διαμέτρου 6,50 μ. περίπου (Ἰδὲ Πίν. 105 δ). Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Τομὴ εἰς βάθος 1,85 μ. ἀπεκάλυψε λείψανα ἑλληνιστικῆς ταφῆς ἤτοι κυάθιον (ἀριθ. 2 ἐν τῷ Σχεδίῳ 18), ὄστρακα ἑτέρου ἀγγείου (ἀριθ. 3) καὶ περὶ τοὺς 15 ἥλους (ἀριθ. 1).

Τύμβος XII

Θέσις: Ν 12-16. Ὕψος 0,64 μ. Ἄριστα διατηρούμενος περίβολος διαμέτρου 7 μ. (Σχέδιον 19. Πρβλ. Πίν. 95 δ, 96 α, 97 α καὶ 107 β). Σχετικῶς πολλὰ ὄστρα-

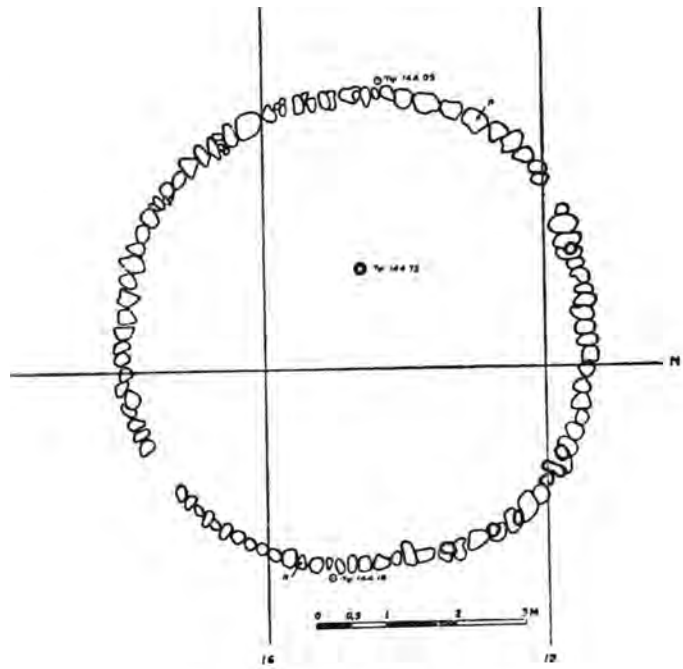

Σχεδ. 19. Ὁ τύμβος XII

κα ἀγγείων πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων εὑρέθησαν διάσπαρτα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἡ πρόχους ἐν Πίν. 106 β, καὶ τὸ ἐν Πίν. 145 α χαλκοῦν ἀντικείμενον XII 4. Ταφὴ δὲν ἐβεβαιώθη.

Τύμβος XIII

Θέσις: Ν 28. Ὕψος 0,33. Δὲν εὑρέθη διατηρημένος περίβολος, ὥστε δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ διάμετρος, εἰ μὴ μόνον κατὰ προσέγγισιν, περίπου 7 μ. (ἰδὲ Πίν. 104 α, 107 α καὶ 110 α). Ἀραιοὶ λίθοι καὶ εὐρήματα διάσπαρτα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς βάθος 1,25 μ. περίπου ὄστρακα ἐκ δακρυδόχων (ἀριθ. 4-6 ἐν τῷ Σχε-

δ ί φ 20), ἀμφορέως (ἀριθ. 3) καὶ κυαθίου (ἀριθ. 7), θραύσματα μεταλλικῶν ἀντικειμένων (ἀριθ. 1-2, 8 καὶ 9), οὐδὲν ἰδιαιτέρως σημαντικὸν ταφῆς ἀδιαταράκτου.

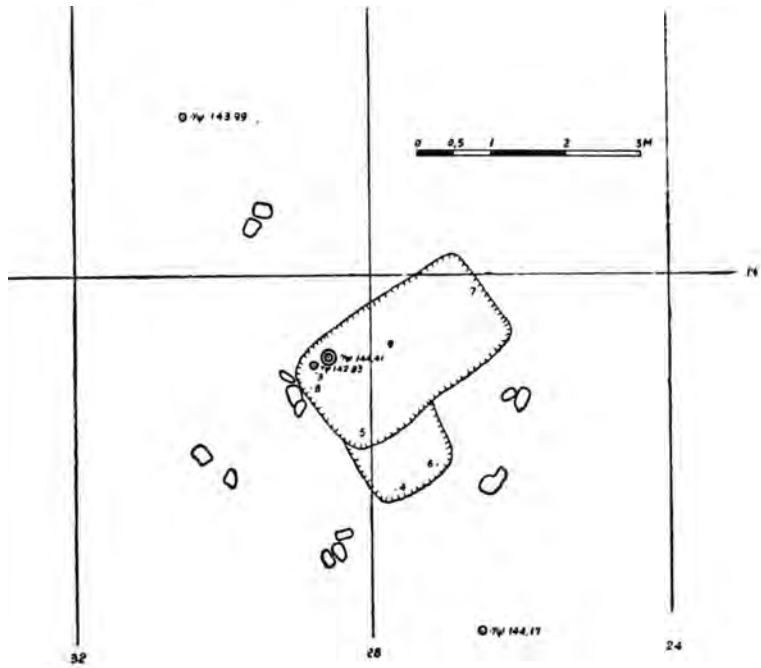

Σχεδ. 20. Ὁ τύμβος XIII

Τ ύ μ β ο ς X I V

Θέσις : N 36. Ὕψος 0,63 μ. Λείψανα περιβόλου δὲν ἐπιτρέπουν ὑπολογισμὸν διαμέτρου (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 21 καὶ Π ί ν. 104 α, 107 α καὶ 110 α). Κατὰ προσέγγισιν 7 μ. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου προῆλθε χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος οὐχὶ κατὰ χώραν (ἀριθ. 1 ἐν Σ χ ε δ ί φ 21). Ἐν τομῇ εἰς βάθος 1 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους εὑρέθη τὸ μόνωτον ἀγγεῖον εἰς Π ί ν. 106 β δεξιά, πλησίον διαλελυμένου σκελετοῦ, ὁ ὁποῖος ἔσῳζε κατὰ χώραν τὰ ὀστᾶ τῶν σκελῶν (Π ί ν. 108 α).

Τ ύ μ β ο ς X V

Θέσις ἐκτὸς τῆς πασσαλωθείσης ζώνης, ἀνατολικῶς τοῦ τύμβου XVI, περὶ οὗ κατωτέρω. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐβεβαιώθη ὅτι ἐπρόκειτο πράγματι περὶ δύο τύμβων, ἐξ ὧν ὁ νότιος ἔβαινεν ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ βορείου, ὅθεν ὁ τύμβος ὠνομάσθη δίδυμος, ἑκάτερος δὲ τῶν ἀρχικῶν δύο τύμβων ὠνομάσθη XVN καὶ XVB. Τὰ ὕψη τῶν κορυφῶν τῶν τύμβων παρέχονται εἰς τὸ Σ χ έ δ ι ο ν 22 (πρβλ. Π ί ν. 93 α ἐμπρὸς ἀριστερὰ καὶ Π ί ν. 107 β εἰς τὸ βάθος, ὅπου μόνον ὁ XVB εἶναι ἐν μέρει ἀνεσκαμμένος). Ἡ σκαφὴ εἰς βάθος διὰ τὴν ταφὴν τοῦ τύμβου XVN κατέστρεψεν ἐν μέρει τὸν περίβολον τοῦ τύμβου XVB, διατηρούμενον κατὰ τὰ λοιπὰ ὡς ἐν Σ χ ε δ ί φ 22. Ἀντιθέτως ὁ περίβολος τοῦ ὑπερκειμένου τύμβου XVN μόνον κατὰ μικρὰ μέρη ἐβεβαιώθη (ἰδὲ Π ί ν. 109 α). Πλουσιώτερα εὑρήματα ἀπέδωκεν ὁ τύμβος XVB, μάλιστα κατὰ τὰ λείψανα πυρᾶς ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πέριξ ἐδάφους ὕψος (ἰδὲ Π ί ν. 109 α, β).

Ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τεφροχωμάτων, εὑρέθησαν θρυμματισμένα σκυφίδια, κυάθια, καὶ δακρυ-

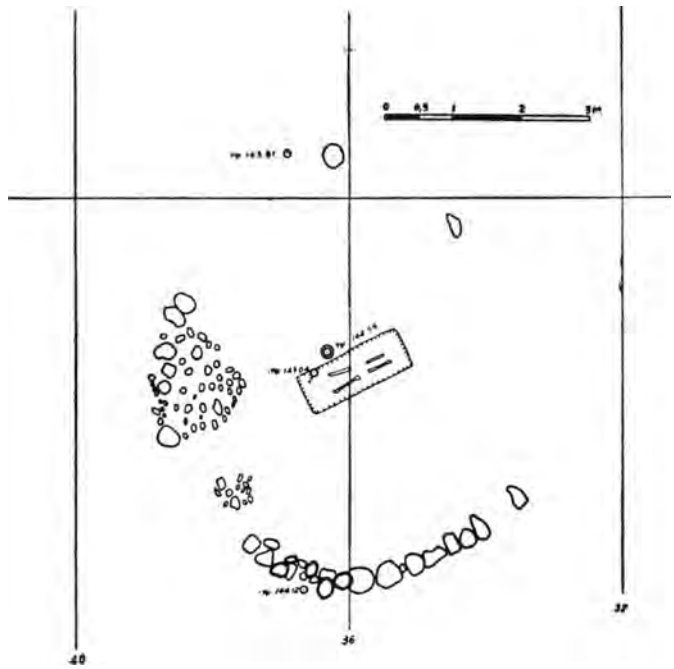

Σχεδ. 21. Ὁ τύμβος XIV

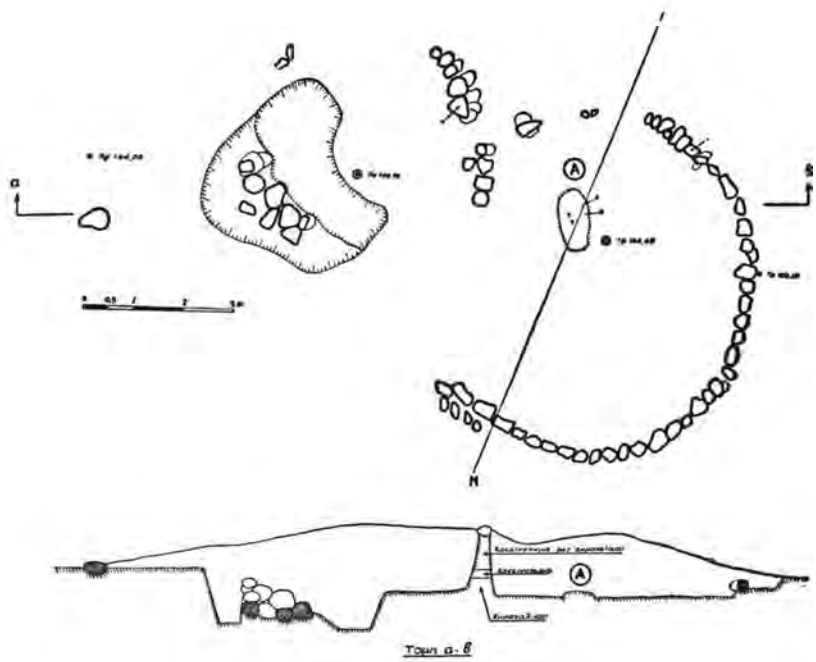

Σχεδ. 22. Ὁ τύμβος XV, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

δόχοι (ἀριθ. 6 καὶ 8 ἐν τῷ Σχεδίῳ 22), αἰχμὴ δόρατος μήκους 0,34 μ. (ἀριθ. 7), κλπ.

Σκαφαὶ εἰς βάθος, μάλιστα ἐν τῷ τύμβῳ XVN, οὐδὲν ἀδιατάρακτον ἢ ἄλλως σημαντικὸν ἀπέδωσαν πλὴν διασπάρτων ὀστράκων ἐξ ὧν τινα καὶ προϊστορικά.

Τύμβος XVI

Θέσις: N O-4. Ὕψος 0,64 μ. Περίβολος κατὰ μοναδικὴν περίπτωσιν ἐν μέρει διπλοῦς. Δὲν ἐξηκριβώθη ἂν μέρος ἀνήκῃ εἰς διάφορον χρόνον κατασκευῆς (ἰδὲ Σχέδιον 23 καὶ Πίν. 93α, 95δ, 97α, 107β, καὶ 108β). Διάμετρος περίπου 7 μ. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως οὐδὲν σημαντικὸν πλὴν χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος προϊστορικῆς ἐποχῆς ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὰ φορητὰ χώματα. Τομὴ εἰς βάθος 2,10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους, ἀπέδωσεν, εἰς βάθος 1,70 μ., κρανίον καὶ παρ' αὐτὸ νόμισμα χαλκοῦν τοῦ Κασσάνδρου, ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν Πίν. 95γ. Εἰς τὴν αὐτὴν ταφὴν πιθανῶς ἀνήκουν ψῆφοι ἐπί-

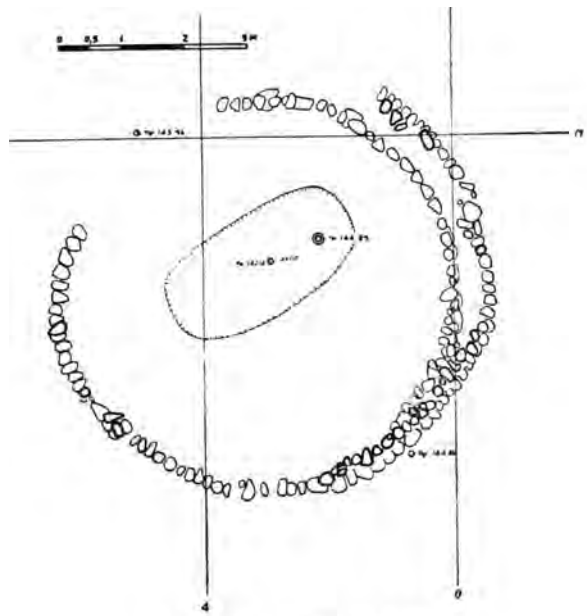

Σχεδ. 23. Ὁ τύμβος XVI

χρυσοι εὑρεθεῖσαι περὶ τὸ κρανίον καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,70 μ. περίπου πρὸς δυσμὰς τεμάχια ἀγγείου, ἐνῷ ἄλλα ἀγγεῖα εἰς θραύσματα καὶ ἤλοι μὲ χαλκῆν κεφαλὴν εὑρέθησαν πέριξ διάσπαρτοι.

Τύμβος XVII

Θέσις: N 48-52. Ὕψος 0,95 μ. Περίβολος ἐπαρκῶς διατηρούμενος διὰ τὸν καθορισμὸν διαμέτρου, περίπου 7,50 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 24 καὶ Πίν. 110α). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἀραιὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ θραύσματα μεταλλικῶν ἀντικειμένων οὐχὶ κατὰ χώραν. Δύο τομαὶ εἰς βάθος 1,20 μ. (Α) καὶ 1,30 μ. (Β ἐν τῷ Σχεδίῳ 24) ἀπεκάλυψαν κεραμοσκεπῆ τάφον καὶ μέρος κτερισμάτων ἄλλης ταφῆς.

Ταφὴ Α. Καλυπτόμενος ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ τύμβου ὁ κεραμοσκεπὴς τάφος Α, Πίν. 111α) ἐπαρουσίασεν εὐχάριστον ἔκπληξιν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κα-

λυπτόντων τὸν τάφον συνήθων κεράμων (Π ί ν. 111 β). Ἀπεκαλύφθη κεραμὶς εἰς τεμάχια διακοσμουμένη μὲ φοινικοειδῆ δένδρα, ἓν μέγα κατὰ τὸν ἄξονα καὶ ἕτερον μικρότερον ἀριστερά. Διὰ τριῶν γλυφῶν ἀποδίδονται ἰσάριθμοι ρίζαι καὶ ὁ κορμός, ὁ ὁποῖος φέρει ἐπὶ πλέον τετραπλῆν σειρὰν ἐμπιέστων στιγμάτων. Οἱ κλάδοι καὶ ἡ κορυφὴ ἀποδίδονται ἐπίσης διὰ γλυφῶν. Δεξιά, ὑπὲρ τὴν ρίζαν τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα δένδρου, μονόγραμμα ἐπίσης ἐμπίεστον HP, πιθανῶς ἀντὶ Ἥρ(ως). Ἀφαιρεθείσης καὶ τῆς κεραμίδος

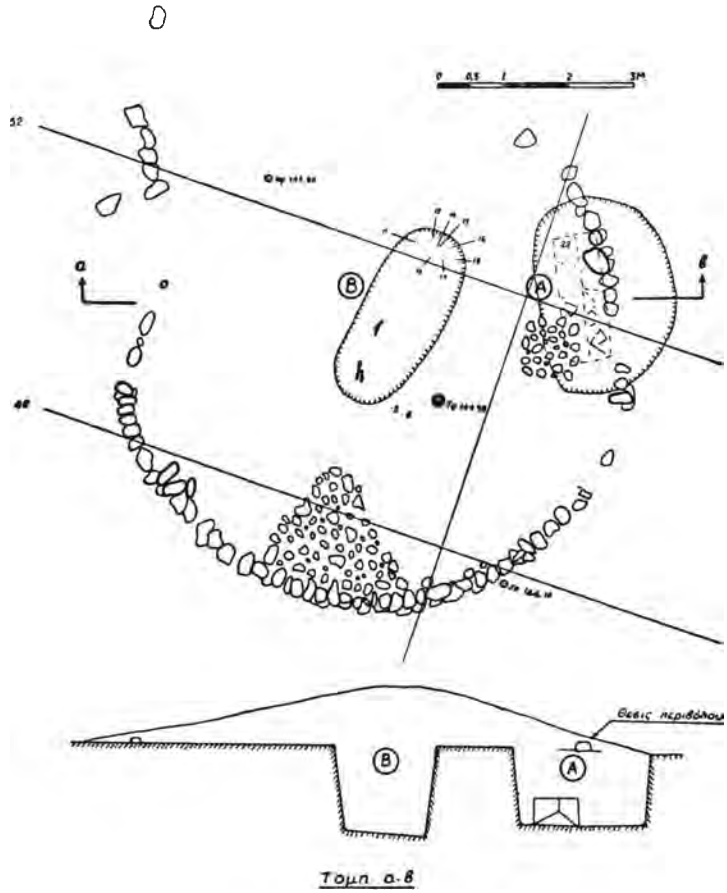

Σχεδ. 24. Ὁ τύμβος XVII, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

ταύτης ἀπεκαλύφθη σκελετὸς νεκροῦ ἐν διαλύσει (Π ί ν. 111 γ). Κυάθιον παρὰ τοὺς πόδας ἀπετέλει τὸ μόνον κτέρισμα (ἀριθ. 22 ἐν τῷ Σ χ ε δ ί ῳ 24. Πρβλ. Π ί ν. 111 γ).

Ταφὴ Β. Παρὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ὁ τάφος Β περιεβάλλετο ὑπὸ ἀσβεστοκονιάματος, διὰ τοῦ ὁποίου προφανῶς εἶχον ἀλείψει τὰς παρειὰς τοῦ σκάμματος. Τοῦτο διακρίνεται καὶ ἐν Π ί ν. 110β, ὅπου ἐπίσης εἰκονίζονται ἐν τῇ θέσει τῆς εὑρέσεως καὶ τὰ πλεῖστα τῶν εὑρημάτων ἤτοι ἀμφορεὺς (ἀριθ. 11 ἐν τῷ Σ χ ε δ ί ῳ), τρεῖς δακρυδόχοι (ἀριθ. 12, 16 καὶ 17), πρόχους (ἀριθ. 13), πυξὶς (ἀριθ. 15 καὶ 18) καὶ λύχνος (ἀριθ. 14).

Τύμβος XVIII

Θέσις : Ν 60. Περίβολος ἐπαρκῶς διατηρούμενος διὰ τὸν ὑπολογισμὸν διαμέτρου 5 μ. περίπου (Πίν. 110 γ). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν οὐδὲν σημαντικόν. Εἰς μικρὸν βάθος τεμάχια κεράμων ἀνήκοντα εἰς διαλυθεῖσαν ταφήν, καὶ ἴχνη πυρᾶς (Πίν. 110 δ).

Τύμβος XIX

Θέσις: Ν 64-68. Ὕψος 0,52 μ. Περίβολος, κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρούμενος, διαμέτρου 7 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 25 καὶ Πίν. 112 α, ὅπου, ἀριστερά, διακρίνεται ὁ κατὰ τὸ 1953 ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Μαν. Ἀνδρονίκου τύμβος 2 μετὰ ἑλληνιστικοῦ τάφου[8], διακρι-

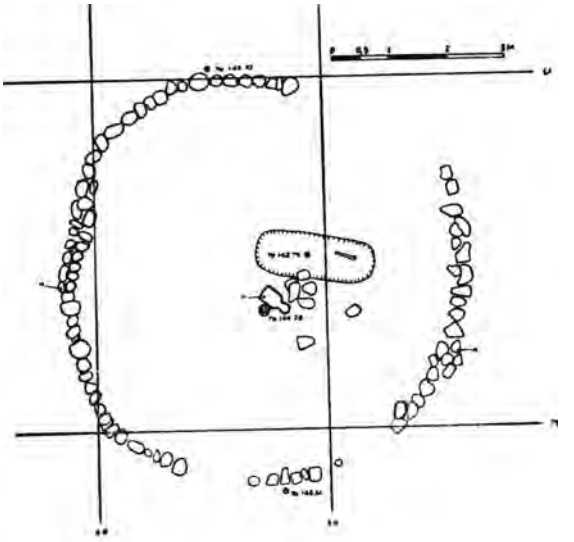

Σχεδ. 25. Ὁ τύμβος XIX

νομένου ὡσαύτως ἐν τῇ εἰκόνι). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, πλὴν ἀραιῶν ὀστράκων καὶ λίθων, εὑρέθη ἰδιόμορφος πῶρος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐτέθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου (ὅπου καὶ εὑρέθη κεχωσμένος) ὡς σῆμα (εἰκονίζεται ἐν Πίν. 112 β). Οὐδὲν ἕτερον εὕρημα.

Τύμβος XX

Θέσις : Β 44-48. Ὕψος 0,69 μ. Περίβολος, διατηρούμενος κατὰ μέρη, διαμέτρου 7 μ. περίπου (Σχέδιον 26). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὄστρακα καὶ λοιπὰ μικροευρήματα οὐχὶ κατὰ χώραν. Ἐντὸς τομῆς κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου, εἰς βάθος 0,80 μ. περίπου εὑρέθησαν τεμάχια ἀγγείων καὶ ὀστᾶ τεταραγμένης ταφῆς (Πίν. 112 γ). Ἑτέρα τομὴ εἰς βάθος 1,10 μ. ὑπὸ τὸν περίβολον ἀπεκάλυψε κεραμοσκεπῆ τάφον (Πίν. 113 α καὶ γ).

8. ΠΑΕ 1953, σελ. 141 κ.ἑ.

Τύμβος XXI

Θέσις: ν 52. Ὕψος 0,41μ. Περίβολος, κατὰ τὸ ἥμισυ, διαμέτρου 3 μ. Οὐδὲν σημαντικὸν μέχρι βάθους 1,30 μ. Ἰδὲ Σχέδιον 27.

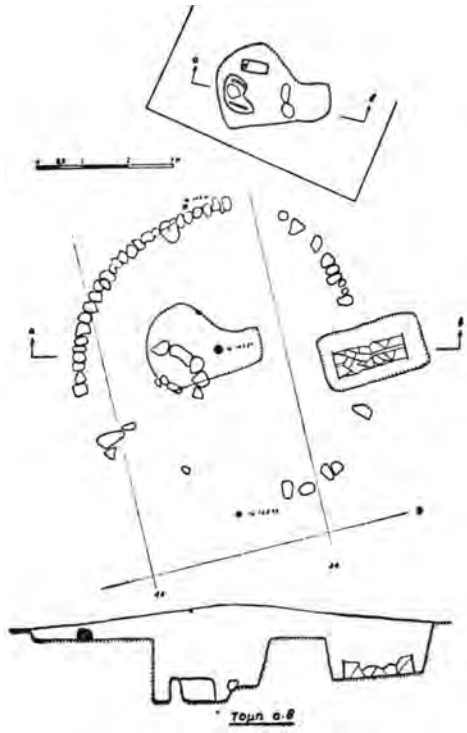

Σχεδ. 26. Ὁ τύμβος XX, κάτοψις, τομὴ α-β καὶ λεπτομέρεια

Κατὰ τὸ 1960 ἐκτὸς τῶν περιγραφέντων ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ ἕτεροι 20 περίπου τύμβοι. Ἡ ἐργασία αὕτη συνεπλήρωσε τὴν πρώτην φάσιν μόνον τῆς ἀνασκαφῆς, δηλαδὴ τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου. Κατὰ τὸ ἔτος 1961 ὡλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα ὁλοκλήρου τῆς ζώνης, διότι αἱ ἐνδιαφερόμεναι διὰ τὴν ὁδοποιΐαν ἀρχαὶ ἠπείγοντο. Αἱ εἰς Πίν. 113 β καὶ δ φωτογραφίαι παρέχουν ἰδέαν τοῦ ἐκτελεσθέντος κατὰ τὸ 1960 ἔργου εἰς τοὺς τύμβους μετὰ τὸν XXI. Ἡ περιγραφὴ τούτων ἀφέθη διὰ τὴν Ἔκθεσιν τοῦ ἔτους 1961, ὅτε θὰ εἶχεν ὁλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνά των. Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται ἡ περιγραφὴ τῶν δύο τύμβων, τοὺς ὁποίους διέσχισεν ἀρδευτικὴ αὐλαξ, ὅθεν προεκλήθη ἡ ἀνάγκη ἀνασκαφῆς των (ἰδὲ ἀνωτ. σελ. 218 κἑ.). Ἐπιφυλάξαντες τοὺς ἀριθμοὺς ἀπὸ I ἕως XCIX διὰ τοὺς τύμβους τῆς ζώνης τῆς ὁδοῦ, ὠνομάσαμεν τοὺς δύο τούτους τύμβους C καὶ CI, προτιθέμενοι νὰ δώσωμεν τοὺς ἐν συνεχείᾳ ἀριθμοὺς εἰς τυχὸν ἄλλους τύμβους, τῶν ὁποίων ἐνδεχομένως θὰ ἐπιβληθῇ σωστικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ μέλλον.

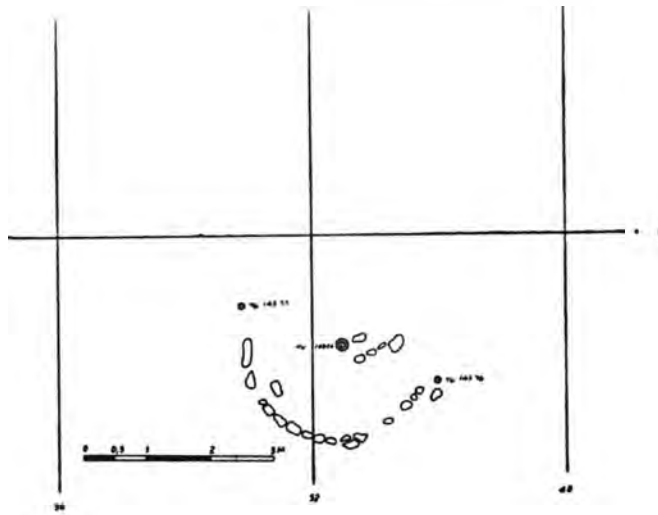

Σχεδ. 27. Ὁ τύμβος XXI

Τύμβος C

Ἡ θέσις τοῦ τύμβου εὑρίσκεται βορείως τῆς κοινότητος Βεργίνης εἰς ἀπόστασιν 40 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὑπὸ κατασκευὴν νέας ὁδοῦ ἀπὸ φράγματος Ἁλιάκμονος εἰς Μελίκην, ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς ἀρδευτικῆς αὔλακος ὡς δεικνύει ἡ φωτογραφία ἐν Π ί ν. 114 α. Τὸ ὕψος τοῦ τύμβου ἦτο ἀνεπαίσθητον: 0,54 μ. περίπου ἐπὶ διαμέτρου 14 μ. περίπου. Λείψανα ἐπαρκῆ διὰ νὰ βεβαιώσουν περίβολον ὡς ἐν Σ χ ε δ ί ῳ 28 (πρβλ. Π ί ν. 114 α). Μεταβυζαντινὰ ὄστρακα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μετὰ διασπάρτων προϊστορικῶν ὀστράκων ἔπεισαν ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἦτο προϊστορικὸς καὶ εἶχε διαταραχθῆ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀβαθοῦς ἐπιχώσεως, μεταξὺ λίθων, οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἀνῆκον

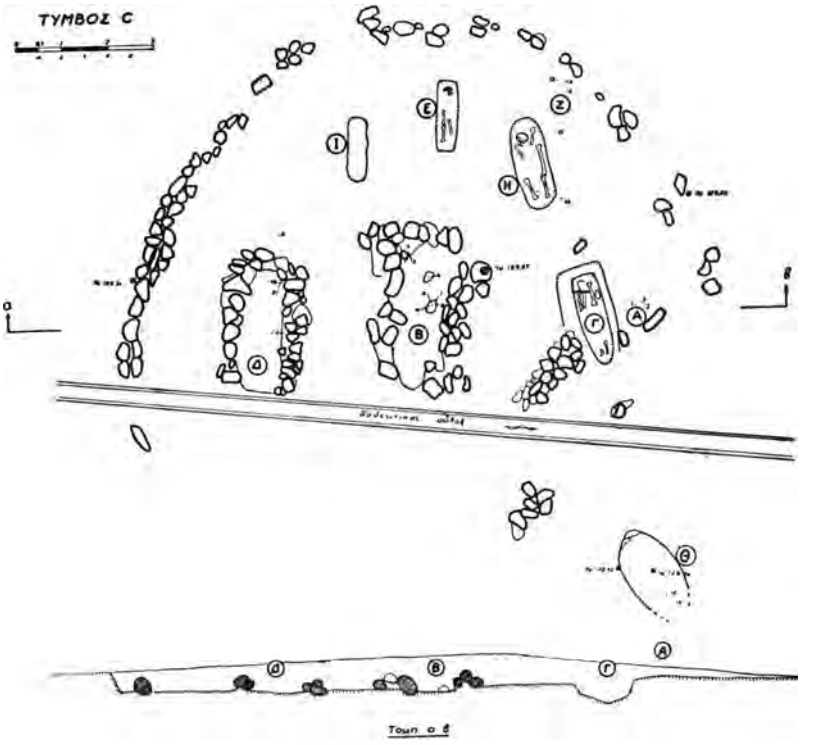

Σχεδ. 28. Ὁ τύμβος C, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

πιθανώτατα εἰς τὸν περίβολον τοῦ τύμβου ἢ ταραχθέντων προϊστορικῶν τάφων του, εὑρέθησαν καὶ ἀσήμαντα ὄστρακα ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τύμβου. Ἐπίσης τὸ ἐν Π ί ν. 145 α χαλκοῦν πεταλόσχημον ἀντικείμενον C 11. Εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πέριξ ἐδάφους εὑρέθησαν προϊστορικαὶ ταφαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τεταραγμέναι, εἰς μεγαλύτερον δὲ βάθος εὑρέθησαν ταφαὶ χριστιανικαὶ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (πρβλ. τομὴν α-β ἐν Σ χ ε δ ί ῳ 28).

Ταφὴ Α. Ἐκ τῆς ταφῆς Α διεσώθη μόνον μέρος τοῦ περὶ τὴν κεφαλὴν τμήματος ὡς προκύπτει ἐκ τῶν δύο τοξωτῶν πορπῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἀδιατάρακτοι (ἀριθ. 2 καὶ

3 ἐν τῷ Σχεδίῳ 28 καὶ ἐν Πίν. 145 α) ὡς καὶ πρόχους παρ' αὐτὰς (Πίν. 115 α καὶ ἀριθ. 1 ἐν τῷ Σχεδίῳ. Πρβλ. καὶ Πίν. 114 γ καὶ 115 γ).

Ταφὴ Β. Ἡ ταφὴ Β περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου ἐξ ὀγκωδῶν λίθων, ὁ ὁποῖος εὑρέθη τεταραγμένος (ἰδὲ Σχέδιον 28 καὶ Πίν. 114 β) ὡς καὶ ἡ ταφή. Ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ τάφου εὑρέθησαν τεμάχια σιδηροῦ ξίφους (ἀριθ. 6 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ ὑψηλότερον τέσσαρες χαλκοῖ δακτύλιοι (ἀριθ. 7-10 ἐν τῷ Σχεδίῳ καὶ ἐν Πίν. 145 α. Πρβλ. καὶ Πίν. 114 δ), ἐπίσης δὲ τὸ ἐν Πίν. 115 α (δεξιὰ) ἀγγεῖον μετὰ τριῶν μαστοειδῶν ἀποφύσεων (ἀριθ. 4 ἐν τῷ Σχεδίῳ). Ὄστρακα μεταβυζαντινὰ ἀνάμικτα εἰς τὰ χώματα τοῦ τάφου ἔπειθον περὶ τῆς διαταράξεως τῆς ταφῆς.

Ταφὴ Γ. Μεταξὺ τῶν τάφων Α καὶ Β εἰς σχετικῶς μεγαλύτερον βάθος εὑρέθη λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον καλῶς διατηρούμενα ὀστᾶ οὐχὶ σκελετοῦ τεθαμμένου κανονικῶς, ἀλλὰ συγκεντρωμένα τὰ πλεῖστα κατὰ τὸ κρανίον καὶ ὀλίγα κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ λάκκου. Οὐδὲν κτέρισμα (ἰδὲ Πίν. 117 γ, ὅπου ἡ περιγραφὴ τῆς εἰκόνος εἶναι λανθασμένη). Πρβλ. κατωτέρω ταφὰς Ε, Η καὶ Ι τοῦ τύμβου C καὶ ταφὰς Α καὶ Γ τοῦ τύμβου CI.

Ταφὴ Δ. Ὅπως ὁ τάφος Β οὕτω καὶ ὁ Δ περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου ταραχθέντος (ἰδὲ Σχέδιον 28 καὶ Πίν. 115 δ, πρβλ. Πίν. 115 β-γ). Ὑπὸ ὀγκώδεις λίθους εὑρέθησαν τὸ δίωτον ἀγγεῖον ἐν Πίν. 115 ε (ἀριθ. 19 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ παρ' αὐτὸ χαλκοῦς δακτύλιος (ἀριθ. 21). Ὀγκώδεις λίθοι ἐκάλυπτον καὶ τὸ ἐν Πίν. 115 δ χαλκοῦν ξίφος μήκους 0,72 μ., (ἀριθ. C Δ 20), τὸ πολυτιμότερον εὕρημα τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης, ἀνῆκον εἰς βόρειον τύπον καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς χαλκῆς ἐποχῆς (Πίν. 146 α)[9].

Ταφὴ Ε. Ἡ ταφὴ Ε (Πίν. 117 α) διέσῳζε σκελετὸν ἐν διαλύσει ἀδιατάρακτον, ἀκτέριστον, προσανατολισμένον κατὰ τὸν χριστιανικὸν τρόπον, ὥστε εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀνήκει, ὡς καὶ οἱ ἑπόμενοι Η καὶ Ι, εἰς τοὺς χρόνους τῶν κατὰ τὴν ἐπίχωσιν διασπάρτων μεταβυζαντινῶν ὀστράκων. Ἰδὲ κατωτέρω ταφὰς Η καὶ Ι τοῦ τύμβου C καὶ ταφὰς Α καὶ Γ τοῦ τύμβου CI.

Ταφὴ Ζ. Ἐκ τῆς προϊστορικῆς ἄνευ περιβόλου ταφῆς Ζ διεσώθησαν τὰ συνήθως κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ τάφου τοποθετούμενα ἀγγεῖα ἤτοι τὸ φιαλόσχημον καὶ ἡ πρόχους ἀριστερὰ ἐν Πίν. 119 δ (ἀριθ. 13 καὶ 14 ἐν τῷ Σχεδίῳ), ἕτερον φιαλόσχημον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (ἀριθ. 12) καὶ ἡ πρόχους δεξιὰ ἐν Πίν. 119 δ (ἀριθ. 15 ἐν τῷ Σχεδίῳ). Ἡ μεταξὺ τῶν τριῶν πρώτων καὶ τοῦ τελευταίου ἀπόστασις ἦτο περίπου 1,10 μ. (ἰδὲ καὶ Πίν. 116 α-β).

Ταφὴ Η. Ἡ ταφὴ Η (Πίν. 117 β) εἶχε τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω ταφὴ Ε ἤτοι ἦτο χριστιανικῶν χρόνων. Εὑρέθησαν μάλιστα νεωτερικαὶ πόρπαι (ἀρσενικὲς καὶ θηλυκὲς κόπιτσες) εἰς μέγαν ἀριθμὸν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ, ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς ὑψηλὰ ὑποδήματα.

9. Ὅμοια ξίφη ἰδὲ τελευταίως ἐν AM 75 (1960) Beil. 27, 1-2 καὶ 31, 1-2.

Ταφὴ Θ. Κατὰ τὸ πέραν (ἀνατολικῶς) τῆς αὔλακος τμῆμα τοῦ τύμβου ὑπὸ καρροποίητον ὁδὸν (ἰδὲ Π ί ν. 114 α ἀριστερὰ) ἔκειντο τὰ λείψανα ταφῆς ἐντὸς πίθου ἡμικατεστραμμένου (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 28 καὶ Π ί ν. 116 γ). Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς ταφῆς, μετὰ ἐλαχίστων λειψάνων ὀστῶν, εὑρέθησαν τὸ ἐν Π ί ν. 119 ε δεξιὰ φιαλόσχημον ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (ἀριθ. 17 ἐν τῷ Σ χ ε δ ί ῳ) καὶ ἡ ἐν Π ί ν. 111 γ ἀριστερὰ πρόχους μὲ ὀπισθότμητον ἀποκεκρουμένον στόμιον (ἀριθ. 18 ἐν τῷ Σ χ ε δ ί ω).

Ταφὴ Ι. Ἡ ταφὴ Ι εἶναι ἐκ τῶν χριστιανικῶν, ἄνευ οὐδενὸς ἐνδιαφέροντος πλὴν σκελετοῦ.

Ἀξιοπαρατήρητον ὅτι ὁ τύμβος εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων προϊστορικῶν τύμβων τοῦ νεκροταφείου Βεργίνης, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τοξωτῶν πορπῶν τῆς ταφῆς Α καὶ τοῦ χαλκοῦ ξίφους τῆς ταφῆς Δ.

Τ ύ μ β ο ς C I

Ὁ τύμβος CI εὑρίσκεται περὶ τὰ 20 μ. βορείως τοῦ τύμβου C ἐντὸς ἀγροῦ τῆς Ἐλπίδος χήρας Χαραλάμπους Τσακηρίδου. Ἡ περιοχὴ τῶν τύμβων C καὶ CI, ἐν ἀντιθέσει πρὸς

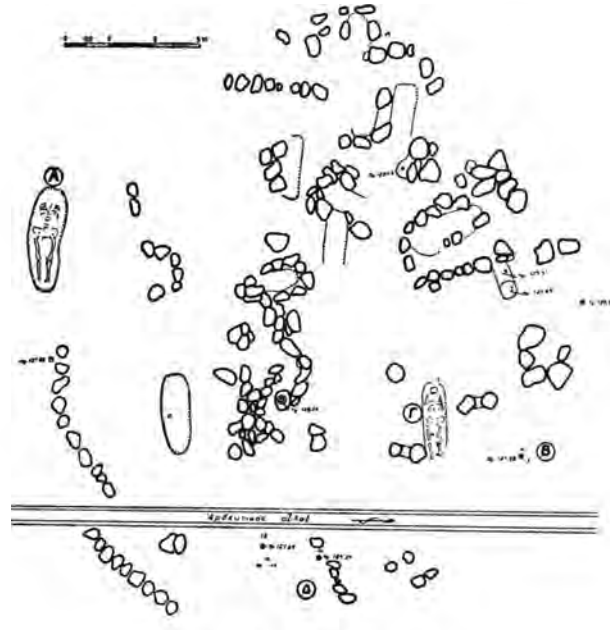

Σχεδ. 29. Ὁ τύμβος CI

τὴν περιοχὴν τῶν τύμβων I-XXI, καλλιεργεῖται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀρχικοῦ ὕψους τοῦ τύμβου, ὥστε νὰ εἶναι ἀνεπαίσθητον : 0,70 μ. ἐπὶ διαμέτρου περίπου 12 μ. Μικρὰ τμήματα περιβόλου εὑρέθησαν ἀδιατάρακτα. Ὁ τύμβος CI ἦτο ἀκόμη περισσότερον ταραγμένος ἀπὸ τὸν τύμβον C. Αἱ χριστιανικαὶ ταφαὶ ἦσαν περισσότεραι, ὥστε ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἐπειγούσης σωστικῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δαπανηθῇ χρόνος καὶ χρήματα δι' αὐτάς. Περισσοτέρα προσπάθεια κατεβλήθη εὐλόγως διὰ τὴν διάσωσιν τῶν προϊστορικῶν εὑρημάτων. (Ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 29 καὶ Π ί ν. 118 α).

Ταφὴ Α. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς χριστιανικῆς ταφῆς Α συνίσταται εἰς τὴν ἀπουσίαν κρανίου παρὰ τὸν καλῶς διατηρούμενον σκελετὸν (Πίν. 118 γ, πρβλ. καὶ Πίν. 118 α ἄνω δεξιὰ καὶ 118 β ἐπίσης ἄνω δεξιά), καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν μολυβδίνης σφαίρας πυροβόλου ὅπλου μεταξὺ τῶν πλευρῶν τοῦ θώρακος. Τοῦτο καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι ὁ νεκρὸς τῆς ταφῆς Α, ἀλλ' ἐνδεχομένως καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ταφῶν τῶν δύο τύμβων C καὶ CI, δὲν ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη κατὰ μίαν ἐκ τῶν πολλῶν τραγικῶν στιγμῶν τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Μακεδονίας.

Ταφὴ Β. Ἐκ τῆς προϊστορικῆς ταφῆς Β διεσώθησαν ἡ πηλίνη πρόχους εἰς τὸ κέντρον ἐν Πίν. 119 ε (ὑπ' ἀριθ. 3 ἐν τῷ Σχεδίῳ) καὶ φιαλόσχημον ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν ἐλλιπὲς (ἀριθ. 4). Διακρίνονται ἀμυδρῶς ἐν Πίν. 118 α ἀριστερά.

Ταφὴ Γ. Ἡ χριστιανικὴ ταφὴ Γ (Πίν. 119 β, πρβλ. καὶ Πίν. 119 α) ἦτο ἡ μόνη ἐκ τῶν χριστιανικῶν ταφῶν ἡ ὁποία ἔφερε κτέρισμα τὴν ἐν Πίν. 119 β διακρινομένην πρόχουν μετὰ τριφυλλοσχήμου στομίου φέρουσαν ὑποπράσινον ἐφυάλωσιν.

Ταφὴ Δ. Εἰς τὴν προϊστορικὴν ταφὴν Δ ἀνήκουν τὰ ἐν τῷ Σχεδίῳ 29 εὑρήματα: ὑπ' ἀριθ. 12 ἡ εἰς τὸ κέντρον ἐν Πίν. 119 ε πρόχους, ὑπ' ἀριθ. 13 φιαλόσχημον ἀγγεῖον, ὑπ' ἀριθ. 14 ὅμοιον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν, ὑπ' ἀριθ. 15 ἡ ἐν Πίν. 119 γ δεξιὰ πρόχους καὶ ὑπ' ἀριθ. 16 ὄστρακα ἄλλου ἀγγείου.

Ἄλλαι χριστιανικαὶ ταφαί. Ἐκ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν ταφῶν καὶ διασπάρτων εὑρημάτων ἀξιοσημείωτα καὶ χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐν τῷ Σχεδίῳ 29: ὑπ' ἀριθ. 17 ψῆφοι νεωτερικαὶ ὅρμου, ὑπ' ἀριθ. 7 «στάμνα» μὲ διακόσμησιν σπειρῶν διὰ λευκοῦ χρώματος καὶ ὑπ' ἀριθ. 9 τέσσαρα χάλκινα φλουριά.

Κατὰ τὸ ἔτος 1960 εἶχον ἀνασκαφῆ ἐν μέρει καὶ οἱ ἐν συνεχείᾳ εἴκοσι περίπου τύμβοι. Εἶχεν ἀνασκαφῆ ἡ ἐπίχωσις ἑκάστου ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐπελθόντος χειμῶνος ἀνεστάλη ἡ ἐργασία, ἵνα συνεχισθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1961. Κατωτέρω περιγράφονται ὁμοῦ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς δύο ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς τοὺς τύμβους XXII—LXV [10].

10. Ὅπως κατὰ τὸ 1960 οὕτω καὶ κατὰ τὸ 1961 ἡ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου Βεργίνης δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀχθῇ εἰς αἴσιον πέρας, ἂν δὲν ἐξησφαλίζετο ἡ συνεργασία πολυτίμων βοηθῶν. Ἐλλείψει Ἐπιμελητοῦ, τὸ βάρος τῆς ἐπὶ μῆνας σχεδὸν συνεχοῦς παρακολουθήσεως τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τηρήσεως ἡμερολογίου, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας μου, ἔφερεν ὁ φοιτητὴς Γεώργιος Μάντζιος βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐγγραμμάτου ἐργάτου Δημητρίου Τσακηρίδου καὶ ἐμπείρων εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νεκροταφείου Ἐπιστατῶν. Τὰ σχέδια ἐξετέλεσε καὶ πάλιν μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν εὐσυνειδησίαν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ τοπογράφος κ. Βύρων Σκουρτόπουλος. Κατὰ τὸ 1961 συνειργάσθη, μάλιστα εἰς τὰς μετρήσεις καὶ τὴν ἐκτέλεσιν λεπτομερειακῶν σχεδίων τῶν ἐπὶ μέρους ταφῶν, καὶ ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἀργύριος Κούντουρας. Αἱ φωτογραφίαι κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλονται καὶ πάλιν εἰς τὸν φωτογράφον κ. Σπυρ. Τσαβδάρογλου.

Ὁ Πρόεδρος καὶ τὰ Μέλη τοῦ Νομαρχιακοῦ Συμβουλίου Ἡμαθίας συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἄνετον, ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου καὶ χρημάτων, διενέργειαν τῆς σωστικῆς ἀνασκαφῆς. Δικαιοῦνται νὰ ἐπικαλοῦνται μεθ' ὑπερηφανείας τὴν συνεργασίαν των διὰ τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Νομοῦ των ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν.

Οἱ ὑπόλοιποι ὀκτὼ τύμβοι (LXVI—LXXIII), πρὸς ἀποφυγὴν περιττῶν ἐπαναλήψεων καὶ χάριν ἑνότητος καὶ σαφηνείας, θὰ περιγραφοῦν κατὰ τὴν προσεχῆ ἔκθεσιν, ἐπειδὴ ὁ καθαρισμός, ταξινόμησις καὶ πρώτη μελέτη τῶν εὑρημάτων ἐγένετο κυρίως κατὰ τὸ ἔτος 1962.

Τύμβος XXII

Θέσις : βορείως Β 68. Ὕψος 1 μ. Περίβολος βέβαιος, ἐλλιπὴς κατὰ μέρη, διαμέτρου περίπου 8,50 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 30 καὶ Πίν. 120 β). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ὄστρακα

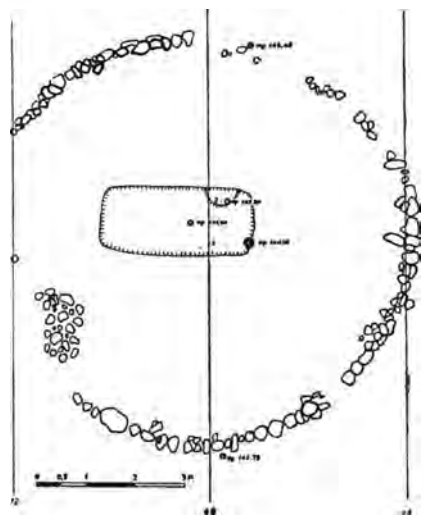

Σχεδ. 30. Ὁ τύμβος XXII

προϊστορικὰ (XXII 2) καὶ θραύσματα πίθων ἐκ τῶν πέριξ χωμάτων τῶν προϊστορικῶν τύμβων, ὡς καὶ ὁ σιδηροῦς σαυρωτὴρ (XXII 1) ἐν τῷ Σχεδίῳ 30. Εἰς βάθος 2,95 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη συλημένη ταφὴ ἑλληνιστική. Εὑρέθησαν σιδηρᾶ αἰχμὴ (XXII 5) καὶ τεμάχια πηλίνων ἑλληνιστικῶν ἀγγείων.

Τύμβος XXIII

Θέσις : βορείως Β 80. Ὕψος 0,85 μ. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθησαν δύο περίβολοι, ἐξ ὧν ὁ νότιος μᾶλλον ἀκέραιος διαμέτρου 7 μ. περίπου, ὁ δὲ βόρειος, διαμέτρου 7,50 μ. περίπου, εὑρέθη ἐλλιπὴς κατὰ τὸ νότιον τμῆμα του (ἰδὲ Πίν. 120 γ καὶ Σχέδιον 31). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ὄστρακα χειροποιήτων προϊστορικῶν ἀγγείων διάσπαρτα, ἀλλὰ καὶ ἑλληνιστικὰ (π.χ. ἐκ μεγαρικῶν σκύφων), ἐν οἷς καὶ λαβὴ ἀμφορέως μετὰ σφραγίσματος ἐλλιποῦς. Ἐν τομῇ εἰς βάθος 1,40 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ περιβόλου (ἰδὲ Σχέδιον 31) εὑρέθησαν πλῆρες κυάθιον εἰς τεμάχια (XXIII 6), τρεῖς ἤλοι (XXIII 7) καὶ «δακρυδόχος» (XXIII 8).

Τύμβος XXIV

Θέσις : β-Β 84-88. Ὕψος 0,42 μ. Περίβολος βέβαιος, ἐλλιπὴς κατὰ τὰ νοτιοανα-

τολικὰ καὶ βορειοδυτικὰ (ἰδὲ Σχέδιον 32 καὶ Πίν. 120γ, 121α), διαμέτρου περὶ τὰ 6 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν παρετηρήθη δυνάμενον νὰ ἀναχθῇ εἰς προϊστορικοὺς χρόνους.

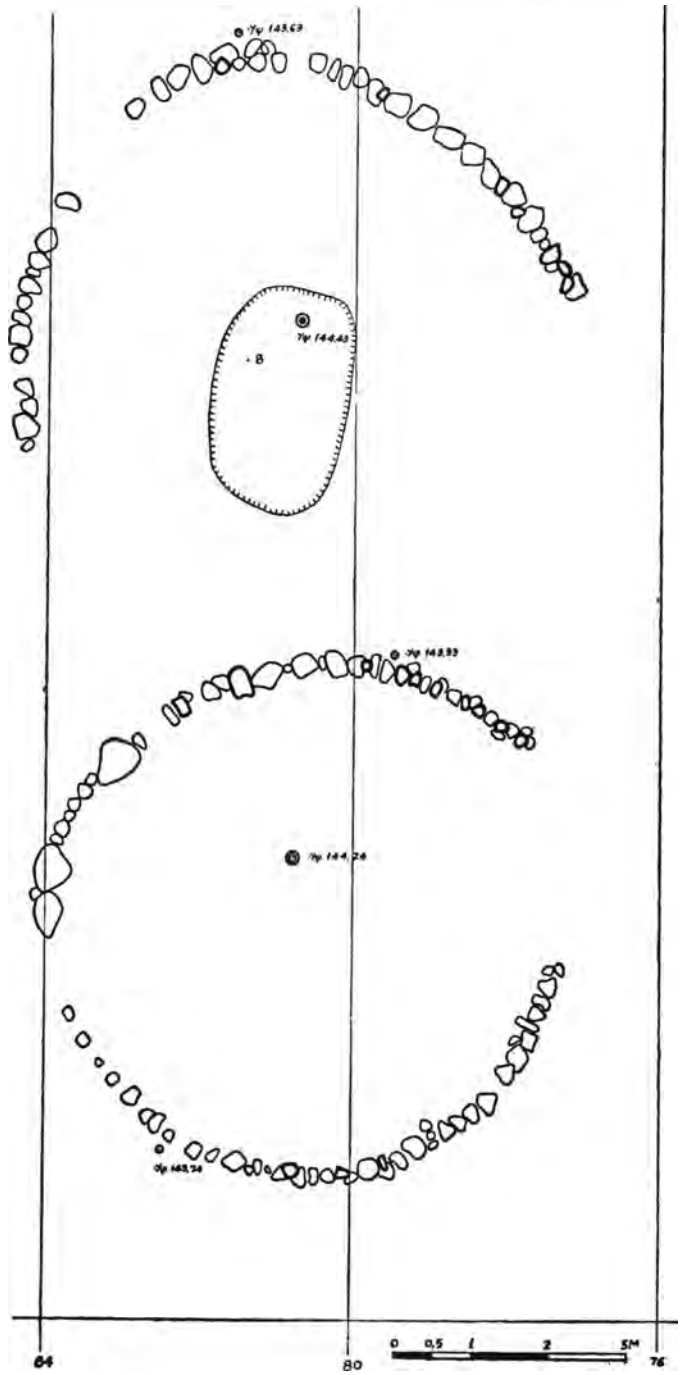

Σχεδ. 31. Ὁ τύμβος XXIII μετὰ δύο περιβόλων

Εὑρέθησαν μόνον ὄστρακα ἐξ ἑλληνιστικῶν πινακίων (ὡς τὰ XXIV 1), σιδηροῖ ἧλοι

(XXIV 2) κ.τ.τ. Ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου τομὴ εἰς βάθος (ἰδὲ Σχέδιον τομῆς α-β ἐν Σ χ ε δ. 32) ἀπεκάλυψε κτίσμα ἐξ ἀργῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη τεμάχιον κορινθιακοῦ στρωτῆρος καὶ δύο τεμάχια πωρολίθου (Π ἐν τῇ κατόψει τοῦ Σ χ ε δ. 32). Τοῦ κτίσματος τούτου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2 Χ 0,70 μ., οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἐπλησίαζον ἢ ὑπερέβαινον εἰς ὕψος τὸ 1 μ. Ὁ κατὰ μῆκος ἄξων ἔβαινεν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἡ ἀνατολικὴ στενὴ πλευρὰ εὑρέθη χαμηλοτέρα, ὄπισθεν τῆς δυτικῆς στενῆς πλευρᾶς (ἔξω τοῦ κτίσματος) ἀπεκαλύφθη τεταραγμένη κεραμοσκεπὴς ταφὴ καὶ ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ κτίσματος εὑρέθησαν μόνον ὀκτὼ ἀστράγαλοι κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν.

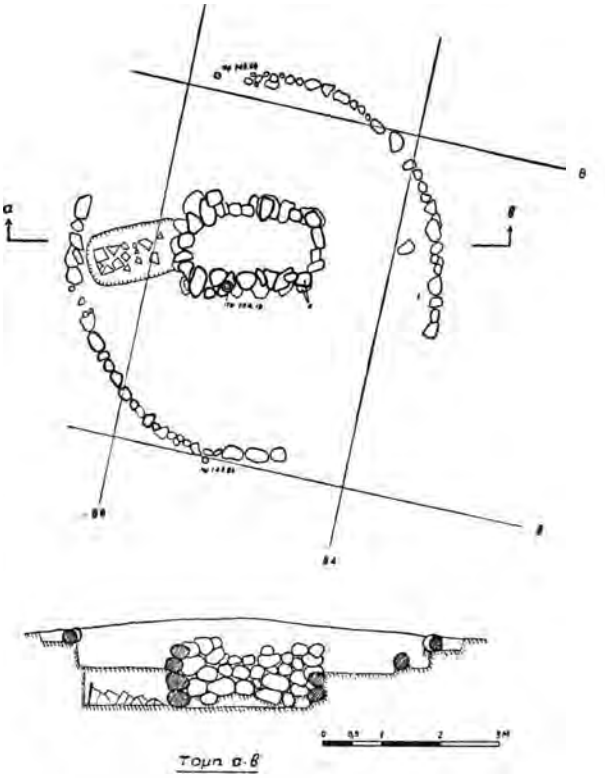

Σχεδ. 32. Ὁ τύμβος XXIV, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

Τύμβος XXV

Θέσις : Α 96. Ὕψος 0,80 μ. (ἰδὲ Πίν. 120 α, ἐμπρός). Περίβολος βέβαιος, ἐλλιπὴς κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ (ἰδὲ Σχέδιον 33 καὶ Πίν. 121 β, εἰς τὸ κέντρον), διαμέτρου περίπου 6,50 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει ἴχνη πυρᾶς καὶ κατωτέρω, ἐκτὸς κεκαυμένων ὀστῶν, πολυάριθμα ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα διάφορα, ἐν οἷς καὶ τὰ ἐν Πίν. 147 γ καὶ ἡ πυξὶς ἐν Πίν. 147 ε. Ἐκ τῶν ἄλλων εὑρημάτων ἀξιοσημείωτα τεμάχια χαλκοῦ πτυκτοῦ κατόπτρου (XXV Α 12) καὶ ἐκ τῶν ἤλων ὁ ἐν τῷ Σχεδίῳ 10 ὑπ' ἀριθ. XXV Α 16.

Τύμβος XXVI

Θέσις : β 92 - 96. Ὕψος 0,40 μ. Περίβολος σχεδὸν ἀκέραιος, κατὰ μέρη διὰ δύο

ἐπαλλήλων σειρῶν λίθων (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 1 καὶ Π ί ν. 121 β, ἐμπρός), διαμέτρου 6,50 μ. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τύμβου οὐδὲν ἀξιοσημείωτον ἀπέδωσε, αἱ τομαὶ εἰς βάθος ἐπίσης οὐδὲν ἔφεραν εἰς φῶς. Ἡ ἔρευνα, ἐννοεῖται, δὲν ὑπῆρξεν ἐξαντλητική, ὅπως καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἑλληνιστικοὺς τύμβους.

Τ ύ μ β ο ς XXVII

Θέσις : ν 88. Ὕψος 0,50 μ. περίπου. Περίβολος δὲν εὑρέθη. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τύμβου παρουσίασε διάσπαρτα ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀβαφῶν ἀγγείων καὶ τμῆμα μελαμβαφοῦς πελίκης, ὡς καὶ σιδηρᾶν αἰχμὴν δόρατος μήκους 0,27 μ. (XXVII 1). Οὐδὲν βέβαιον λείψανον τύμβου, ἔστω ἐν μέρει ἀδιαταράκτου. Αἱ τομαὶ εἰς βάθος οὐδὲν

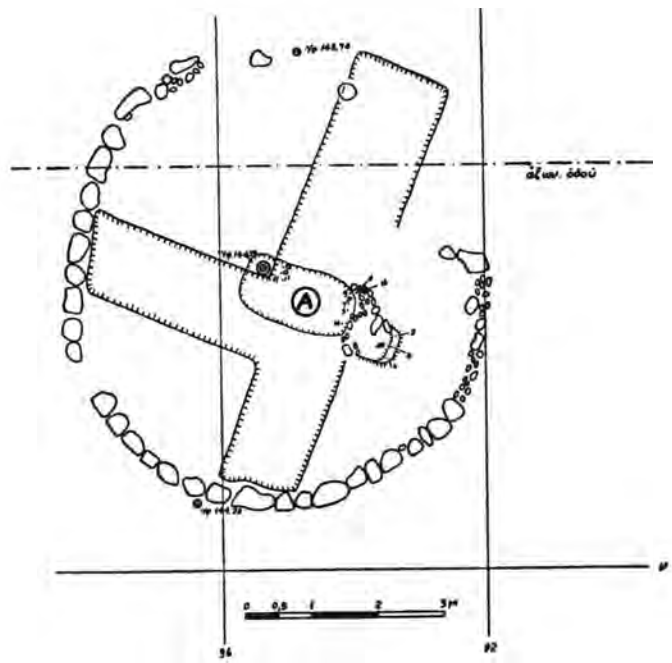

Σχεδ. 33. Ὁ τύμβος XXV

ἀπέδωσαν. Πρβλ. καὶ Σ χ έ δ ι ο ν 1, ὅπου ἡ περίμετρος τοῦ σκάμματος παρέχει ἰδέαν καὶ τῶν ὁριζοντίων διαστάσεων τοῦ ἐξάρματος.

Τ ύ μ β ο ς XXVIII

Θέσις : β 100. Ὕψος 0,90 μ. Περίβολος βέβαιος εὑρέθη μόνον κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 34 καὶ Π ί ν. 121 γ), μὲ διάμετρον, καθ' ὑπολογισμόν, περὶ τὰ 6 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν κατὰ φωλεὰς εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ τύμβου (Π ί ν. 121 γ δεξιὰ) τεμάχια ἑλληνιστικῶν ἀγγείων (XXVIII 1—6), τμῆμα ὀκτωσχήμου χαλκῆς πόρπης (XXVIII 7) καὶ τμῆμα χαλκοῦ κατόπτρου (XXVIII 8). Εἰς βάθος μεγαλύτερον, περὶ τὰ 2 μ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου, ἀπεκαλύφθη σχεδὸν ἀκέραιος σκελετὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς καὶ περὶ αὐτὸν διάφορα κτερίσματα : πρόχους ἑλληνικὴ (XXVIII A 9), δύο κυάθια (XXVIII A 10 καὶ 18) καὶ ἓξ δακρυδόχοι (XXVIII A 11 καὶ 13 - 17).

Τύμβος XXIX

Θέσις : β-Β 64. Ὕψος 0,60 μ. Περίβολος βέβαιος, ἐκ τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν μέρη μάλιστα κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ (ἰδὲ Σχέδιον 35 καὶ Πίν. 122α), μὲ διάμετρον περὶ τὰ 8 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν ἀραιὰ ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων, ἓξ σιδηροῖ ἧλοι (XXIX 1) κ.λ.π. Κατὰ τὸ κέντρον καὶ ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς πωρόλιθοι εἰς σχῆμα Π τοποθετημένοι. Σταυροειδὴς τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἔφερεν εἰς φῶς.

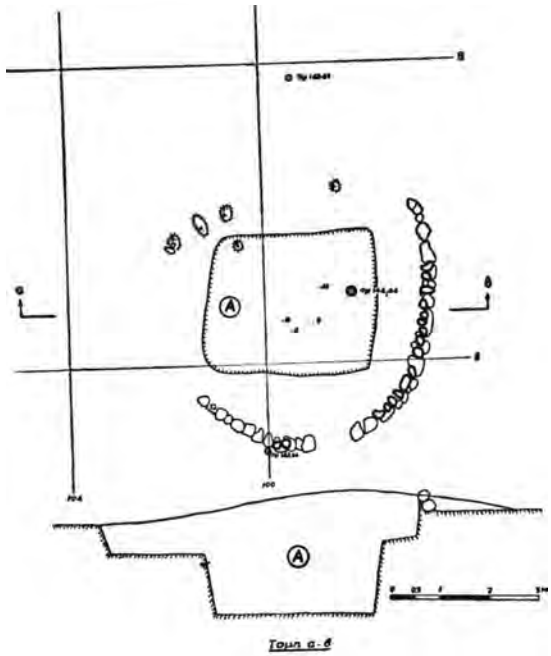

Σχεδ. 34. Ὁ τύμβος XXVIII

Τύμβος XXX

Θέσις : Β 92 - 96. Ὕψος 0,80 μ. Περίβολος δὲν εὑρέθη, τομαὶ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωσαν καὶ γενικῶς ἰσχύουν καὶ διὰ τὸν τύμβον τοῦτον, ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω διὰ τὸν τύμβον XXVII. Πρβλ. καὶ Σχέδιον 1, ὅπου ἡ περίμετρος τοῦ σκάμματος δίδει περίπου τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις τοῦ ἐξάρματος.

Τύμβος XXXI

Θέσις : Β 104 - 108. Ὕψος 0,54 μ. Περίβολος δὲν ἐβεβαιώθη (πρβλ. Σχέδιον 1 καὶ Πίν. 122β). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Αἱ τομαὶ εἰς βάθος οὐδὲν εὕρημα ἔφερον εἰς φῶς. Γενικῶς καὶ ἐδῶ εἴχομεν τὴν εἰκόνα τῶν τύμβων XXVII καὶ XXX.

Τύμβος XXXII

Θέσις : βορείως Β 108. Ὕψος 0,94 μ. Περίβολος ἀσφαλής, ἐλλιπὴς κατὰ μεγάλα

τμήματα, διαμέτρου περίπου 7,50 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 1 καὶ Πίν. 122β). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ἀραιὰ ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων καὶ τέσσαρες σιδηροῖ ἧλοι. Σταυροειδὴς τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπεκάλυψεν.

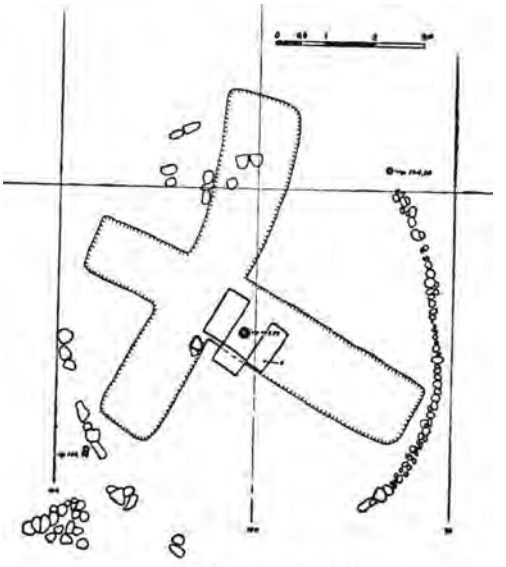

Σχεδ. 35. Ὁ τύμβος XXIX

Τύμβος XXXIII

Θέσις : Α 112. Ὕψος 0,82 μ. Λείψανα πιθανοῦ περιβόλου διαμέτρου περὶ τὰ 7,50 μ. ὡς ἐν Σχεδίῳ 36 (πρβλ. Πίν. 120α, 121γ καὶ 122γ). Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς ἐπιχώσεως χαρακτηριστικῶς ἀναφέρονται ὄστρακα ἑλληνιστικοῦ πινακίου (XXXIII 1) καὶ σιδηροῖ ἧλοι (XXXIII 2). Τομαὶ εἰς βάθος (ἰδὲ τομὰς α-β καὶ γ-δ ἐν τῷ Σχεδίῳ 36) ἀπεκάλυψαν λείψανα κεραμοσκεποῦς ταφῆς (ταφὴ Α) καὶ δύο ἀκόμη ταφὰς (Β καὶ Γ). Ἡ ταφὴ Β (ἰδὲ Πίν. 128 α, β) διέσῳζε, ἐκτὸς ἥλων σιδηρῶν, πήλινα ἀγγεῖα : ἀμφορέα μὲ ἀνοικτὸν στόμιον (XXXIII Β 4, Πίν. 147 ς) καὶ ἐντὸς αὐτοῦ λύχνον (XXXIII 14), ἀμφορέα μὲ κλειστὸν στόμιον (XXXIII Β 5), πέντε δακρυδόχους (XXXIII Β 6, 7, 11, 12 καὶ 15), ἓν κυάθιον (XXXIII Β 10) καὶ τὸ ἀγγεῖον ἐν Πίν. 147 ς δεξιὰ (XXXIII Β 8). Ἡ ταφὴ Γ (Πίν. 127γ) διέσωσεν ἐπίσης διάφορα ἀγγεῖα ἀκέραια ἢ εἰς τεμάχια (XXXIII Γ 16, 18 καὶ 19, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐν Πίν. 148β ἀριστερά), σιδηρᾶν βελόνην εἰς δύο τεμάχια (XXXIII Γ 17) καὶ χαλκοῦν νόμισμα Κασσάνδρου (XXXIII Γ 20).

Τύμβος XXXIV

Θέσις : Ν 112. Ὕψος 0,31 μ. Περίβολος ἀβέβαιος (ἰδὲ Σχέδιον 1). Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Σταυροειδὴς τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἑτέρα τομὴ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ἔφερεν εἰς φῶς λύχνον (XXXIV 1), ἀλλ' οὐχὶ ταφήν. (Πρβλ. ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῶν «τύμβων» XXVII, XXX καὶ XXXI).

Τύμβος XXXV

Θέσις : βορείως Β 112. Ὕψος 0,29 μ. Περίβολος σχεδὸν πλήρης, διαμέτρου περὶ

τὰ 6 μ. (ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 1 καὶ Π ί ν. 122 β). Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν τεμάχια ἑλληνιστικῶν ἀγγείων διάσπαρτα (XXXV 1-3), σιδηροῖ ἧλοι (XXXV 5 καὶ 6) καὶ τμῆμα σιδηρᾶς στλεγγίδος (XXXV 4). Τομαὶ εἰς βάθος δὲν ἀπεκύλυψαν ταφὴν ἢ ἄλλο σημαντικὸν εὕρημα.

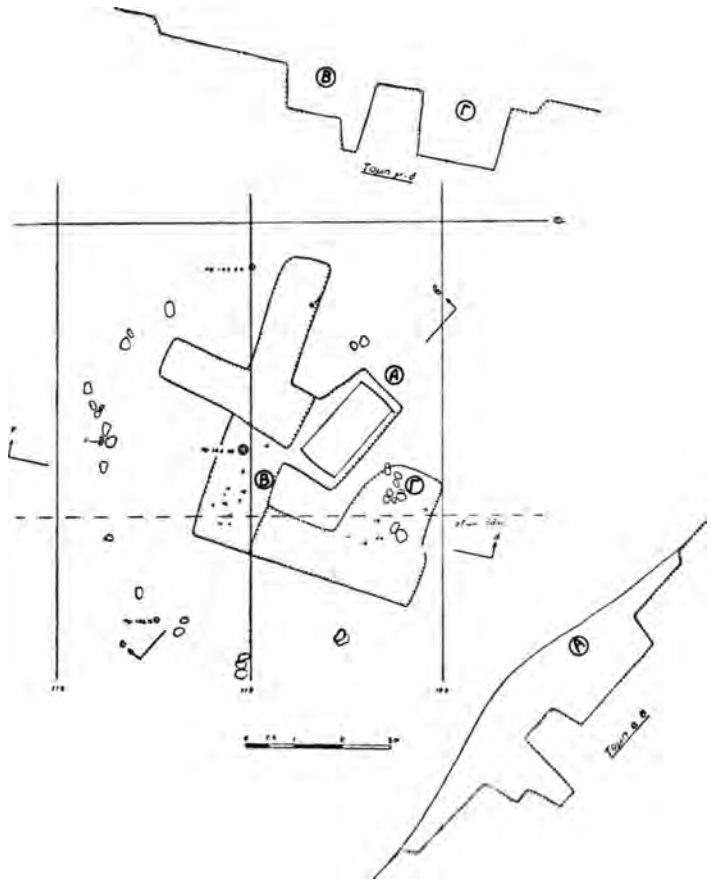

Σχεδ. 36. Ὁ τύμβος XXXIII, καὶ τομαὶ α-β καὶ γ-δ

Τ ύ μ β ο ς XXXVI

Θέσις: β 120 (ἰδὲ Π ί ν. 120 α). Ὕψος 0,17 μ. Περίβολος δὲν εὑρέθη. Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν σημαντικὸν πλὴν ὀστράκων διασπάρτων, ἐν οἷς λαβὴ καὶ βάσις κανθάρου. Τομὴ ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 1,50 μ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ταφὴν (ταφὴ XXXVI A) ὁριζομένην ὑπὸ ὀρθογωνίου περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων εἰς ἁπλῆν σειράν, διαστάσεων 1,90 X 0,50 μ. Κεραμὶς ἐκάλυπτε τὸν περίβολον, εὑρεθεῖσα εἰς τεμάχια, ἀλλ' οὔτε λείψανα σκελετοῦ οὔτε κτέρισμά τι εὑρέθη.

Τ ύ μ β ο ς XXXVII

Θέσις: Β 124. Ὕψος 0,29 μ. Τὸ ὕψος ἐμετρήθη μὲ βάσιν τὸν σχεδὸν ἀκέραιον

περίβολον, διαμέτρου περὶ τὰ 5 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 37 καὶ Πίν. 123 α). Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα εἰς τεμάχια : πινάκιον μελαμβαφὲς μετ' ἐμπιέστων ἀνθεμίων (XXXVII 3), ἕτερον ἐλλιπὲς (XXXVII 1), κάνθαρος ἐλλιπὴς (XXXVII 2). Ὑπὸ τὸν τύμβον ἀπεκαλύφθησαν μέρη τριῶν περιβόλων, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀρχικῶς ἦσαν τρεῖς τύμβοι ἑνωθέντες σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἕνα. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὠνομάσαμεν κεχωρισμένως ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν τριῶν τύμβων διὰ τῆς προσθήκης ἐν ἀρχῇ Δ διὰ τὸν δυτικόν, Β διὰ τὸν βόρειον καὶ Α διὰ τὸν ἀνατολικόν. Οἱ τρεῖς τύμβοι περιγράφονται κατωτέρω :

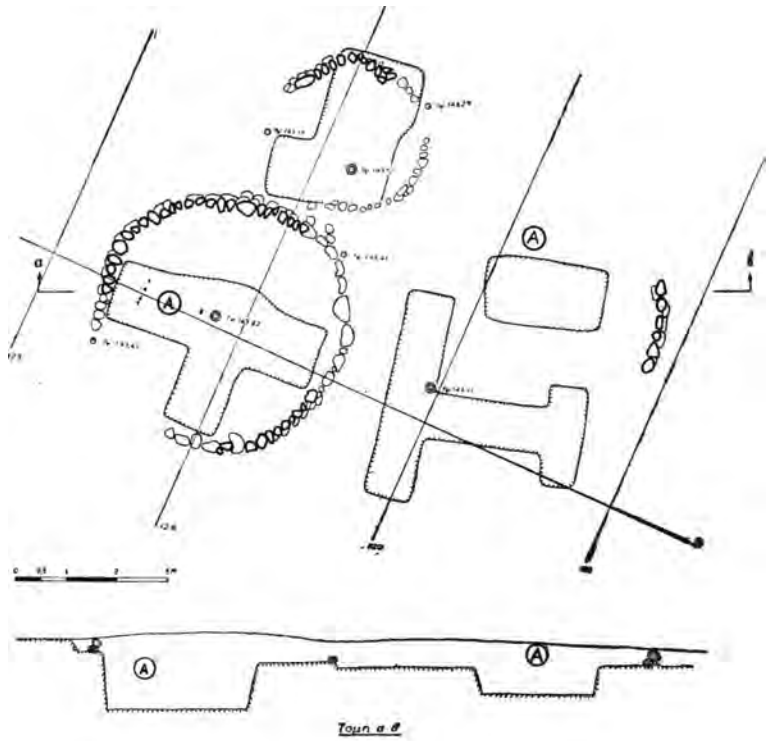

Σχεδ. 37. Ὁ τύμβος XXXVII, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

ΔXXXVII. Περὶ τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ περιβόλου ἰδὲ ἀνωτέρω. Τομὴ εἰς βάθος 1,50 μ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν ἀπεκάλυψε ταφὴν ἑλληνιστικὴν (ΔXXXVII Α), ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον αἱ τέσσαρες ἐν Πίν. 129 γ δακρυδόχοι (ΔXXXVII Α 4-7) καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,50 μ. πρὸς ἀνατολὰς τμήματα ἄλλων ἀγγείων (ΔXXXVII Α 8).

ΒXXXVII. Ὁ τύμβος ΒXXXVII ἀνεξαρτήτως λαμβανόμενος εἶχεν ὕψος 0,32 μ. καὶ περίβολον διαμέτρου περὶ τὰ 3 μ. Τομὴ εἰς βάθος ἔφερεν εἰς φῶς μόνον ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων.

ΑXXXVII. Ὁ τύμβος ΑXXXVII εἶχεν ὕψος καθ' ἑαυτὸν περὶ τὰ 0,20 μ. Ἐκ τοῦ περιβόλου διέσωζεν ἴχνη βέβαια μόνον πρὸς ἀνατολάς. Τομαὶ εἰς βάθος ἀπεκάλυψαν κεραμοσκεπῆ ταφὴν κατεστραμμένην (ΑXXXVII Α), ἄνευ οὐδενὸς εὑρήματος.

Τύμβος XXXVIII

Θέσις : Α 124. Ὕψος 0,54 μ. Περίβολος βέβαιος, ἐλλιπὴς κατὰ μέρη (ἰδὲ Σχέδιον 38 καὶ Πίν. 123γ, πρβλ. καὶ Πίν. 122γ καὶ 123β), διαμ. περὶ τὰ 7 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει παρετηρήθησαν κατὰ φωλεὰς ἴχνη πυρᾶς μετὰ ὀστράκων ἑλληνιστικῶν καὶ ἥλων (XXXVIII 1). Τομὴ ἀπεκάλυψεν, εἰς βάθος 1,75 μ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου, καὶ τὸν ἐν Πίν. 148β δεξιὰ ἀμφορέα XXXVIII 2, ἄνευ οὐδενὸς ἑτέρου. Τὸ εὕρημα ὠνομάσθη συμβατικῶς καὶ ἐσχεδιάσθη ἐν τῷ Σχεδίῳ 38 ὡς ταφὴ XXXVIII Α.

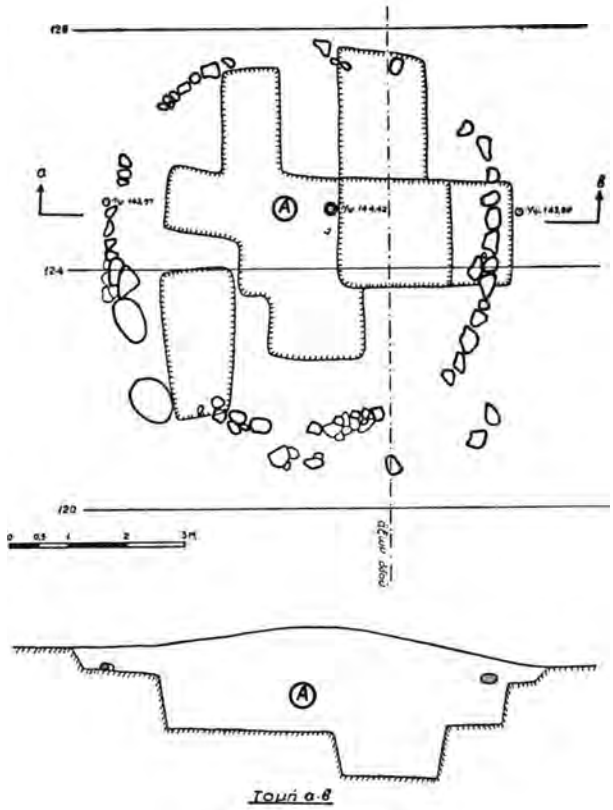

Σχεδ. 38. Ὁ τύμβος XXXVIII, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

Τύμβος XXXIX

Θέσις : Β 136. Ὕψος περὶ τὰ 0,70 μ. Ἡ εἰκὼν 1 (πρβλ. Σχέδιον 1) σαφῶς δεικνύει, ὅτι ὁ τύμβος XXXIX εἶχε τρεῖς διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων κορυφὰς (ὑψόμ. 144, 56 μ. ἡ νοτία, ὑψόμ. 144, 50μ. ἡ δυτικὴ καὶ ὑψόμ. 144, 35 μ. ἡ ἀνατολική). Ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἔξαρμα ἀπεκαλύφθη περίβολος ἐλλιπὴς κατὰ μέρη (ἰδὲ Σχέδιον 1). Σταυροειδὴς τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωκε. Ὑπὸ τὸ δυτικὸν ἔξαρμα οὐδὲν ἴχνος περιβόλου ἀπεκαλύφθη, ἀλλὰ καὶ αἱ τομαὶ εἰς βάθος οὐδὲν ἔφερον εἰς φῶς. Κατὰ τὸ ὑψηλό-

τερον (νότιον) ἔξαρμα, εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ παραπλεύρως περιβόλου εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἀνήκοντα εἰς ταφὴν (XXXIX A) : τὸ ἐν Π ί ν. 148 α (XXXIX A 1) ἀγγεῖον περιεῖχε λείψανα ὀστῶν· ἐπ' αὐτοῦ εὑρέθη κύαθος εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (XXXIX A 3), παραπλεύρως δακρυδόχος (XXXIX A 2) καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,60 μ. τὸ ἐν Π ί ν. 148 α ἀγγεῖον (XXXIX 4). Ἰδὲ Π ί ν. 124 γ καὶ πρβλ. Π ί ν. 123 β καὶ 124 α.

Τύμβος XL

Θέσις : ν 136. Περὶ τοῦ ὕψους ἰδὲ κατωτέρω. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἐπιχώσεως ἐβεβαιώθησαν δύο περίβολοι (ἀντιστοιχοῦντες εἰς ἐξάρματα τοῦ τύμβου ὁρατὰ ἐν

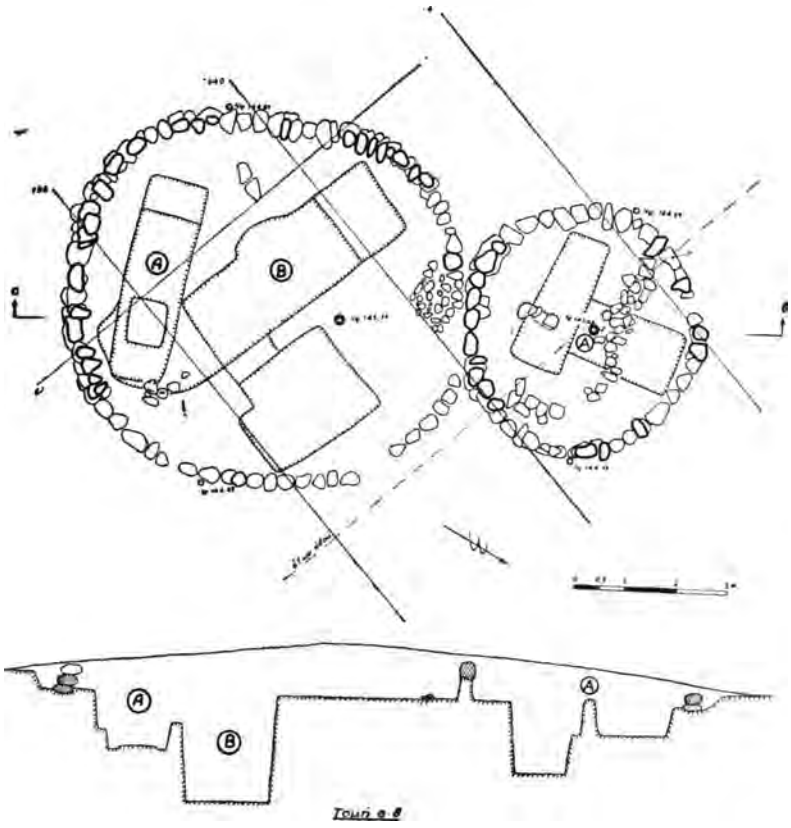

Σχεδ. 39. Ὁ τύμβος XL, κάτοψις καὶ τομὴ α-β

Π ί ν. 120 α) ἀμφότεροι σχεδὸν πλήρεις, ἐφαπτόμενοι πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου, ἡ ὁποία ὑψοῦται ἐντὸς τοῦ νοτίου περιβόλου ἐκκέντρως ὡς ἐν τοῖς Σ χ ε δ ί ο ι ς 1 καὶ 39. Ὡς εἰς τὰ προηγούμενα παραδείγματα διδύμων ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύμβον περιβόλων [11], ἠριθμήθησαν καὶ οἱ δύο περίβολοι τοῦ τύμβου κεχωρισμένως

11. Π.χ. Τύμβος XV, ἀνωτέρω σελ. 235 καὶ τύμβος XXXVII ἀνωτ. σελ. 251.

διὰ προσθήκης ἐν ἀρχῇ Β διὰ τὸν βόρειον (Π ί ν. 124 α) καὶ Ν διὰ τὸν νότιον Π ί ν. 122 γ). Οὕτω κεχωρισμένως περιγράφονται καὶ κατωτέρω :

BXL. Ὕψος 0,51 μ. Ὁ περίβολος εἶχε διάμετρον 5 μ. περίπου Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν διάσπαρτα ὄστρακα προϊστορικά, ἀλλὰ καὶ ἑλληνιστικά, ὡς καὶ τὸ ἐν Π ί ν. 145 α χαλκοῦν ψέλιον ἀπολῆγον εἰς κεφαλὰς ὄφεως (BXL 1). Ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη ἡ ἐν Π ί ν. 126 γ-δ ταφὴ καλυπτομένη ὑπὸ πωρολίθου λαξευθέντος πρὸς τοῦτο. Ὑπὸ τὸν πωρόλιθον εὑρέθη ἀγγεῖον εἰς τεμάχια κατὰ χώραν μετὰ πηλίνου καλύμματος (BXL A 2) καὶ λείψανα ὀστῶν.

NXL. Ὕψος 0,80 μ. Διάμετρος περιβόλου περὶ τὰ 7 μ. Ἡ ἐπίχωσις περιεῖχε προϊστορικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ ἀντικείμενα διάσπαρτα. Ἐκ τῶν προϊστορικῶν ἀξιοσημείωτα :

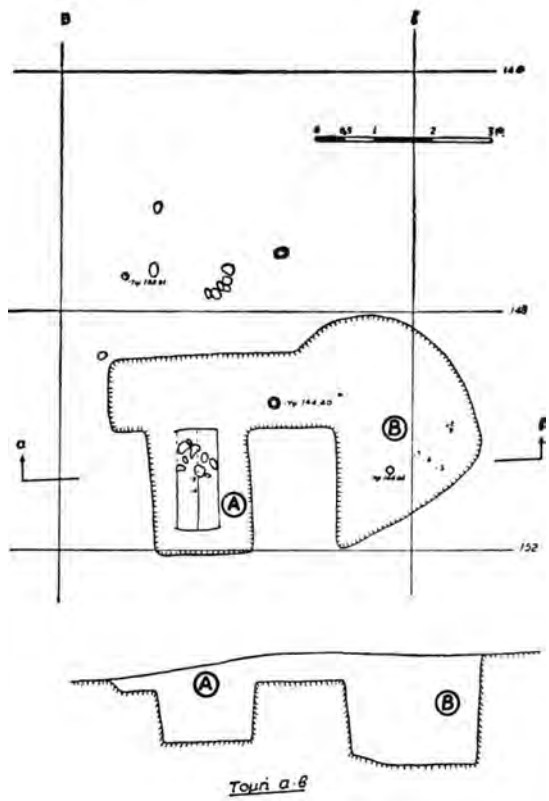

Σχεδ. 40. Ὁ τύμβος XLII, κάτοψις καὶ τομὴ α - β

μικρᾶ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (NXL 4) καὶ ψῆφος ἐξ ἠλέκτρου (NXL 5). Ἐκ τῶν ἑλληνιστικῶν : κάνθαρος εἰς τεμάχια (NXL 3) καὶ σιδηροῖ ἧλοι (NXL 1). Τομαὶ εἰς βάθος ἀπεκάλυψαν λείψανα δύο ταφῶν (Α καὶ Β ἐν τῷ Σ χ ε δ ί φ 39). Ἡ ταφὴ Α, εἰς βάθος 1 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ παραπλεύρως περιβόλου, ἦτο κεραμοσκεπὴς καὶ ἐσώζετο μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἐντὸς τοῦ σῳζομένου ἀδιαταράκτου ἡμίσεος εὑρέθησαν λείψανα ὀστῶν, σιδηροῖ ἧλοι καὶ ὀλίγα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Ἡ ταφὴ Β προανηγγέλθη ὑπὸ λειψάνων πυρᾶς. Εὑρέθησαν, εἰς βάθος κατὰ 1 μ. περίπου μεγαλύτερον τοῦ βάθους τῆς ταφῆς Α, ὀστᾶ, σιδηροῖ ἧλοι (NXL B 6) καὶ πήλινα ἀγγεῖα εἰς τεμάχια (NXL B 7 καὶ 8).

Τύμβος XLI

Θέσις : Ν 140 - 144. Ὕψος 0,66 μ. Περίβολος κατὰ μέρη διατηρούμενος, διαμέτρου 6,50 μ. (ἰδὲ Σχέδιον 1, Πίν. 124 β καὶ πρβλ. Πίν. 122 γ). Ἐν τῇ ἐπιχώσει, ἐκτὸς φωλεᾶς συνεσωρευμένων τεμαχίων κεραμίδων, εὑρήματα προϊστορικὰ (π.χ. σύρμα ἐκ πόρπης ἀνελιχθέν, XLI 1) καὶ ἑλληνιστικὰ (π.χ. ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων, XLI 2-4, καὶ σιδηροῖ ἧλοι, XLI 5). Τομὴ εἰς βάθος 3 μ. περίπου ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ἀπεκάλυψε σκελετὸν ἐν ἀποσυνθέσει καὶ τμῆμα σιδηρᾶς στλεγγίδος παρὰ τὴν κεφαλὴν (XLI A 6).

Τύμβος XLII

Θέσις : β 148. Ὕψος 0,49 μ. Περίβολος δὲν εὑρέθη. Αἱ ὁριζόντιοι διαστάσεις ἦσαν περίπου αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ σκάμματος ἐν τῷ Σχεδίῳ 1 (πρβλ. Σχέδ. 40 καὶ

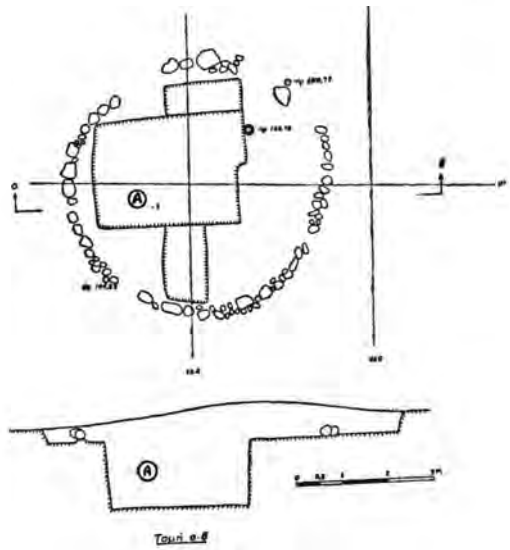

Σχεδ. 41. Ὁ τύμβος XLIV, κάτοψις καὶ τομὴ α - β

Πίν. 123 β, ἐμπρός). Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν διάσπαρτα διάφορα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ σιδηροῖ ἧλοι (XLII 1). Τομαὶ εἰς βάθος ἀπεκάλυψαν δύο ταφὰς (Α καὶ Β). Ἐντὸς τῆς κεραμοσκεποῦς ταφῆς Α εὑρέθησαν δύο κυάθια (XLII A 3-4) μετὰ ὑπολειμμάτων ὀστῶν (Πίν. 129 α). Ἡ ταφὴ Β ἐκτὸς τῶν ὀστῶν ἔδωκε διάφορα ἀγγεῖα ἤτοι τὰ ἐν Πίν. 147 δ (λύχνος Β 9 καὶ δακρυδόχος Β 5), τὸ ἐν Πίν. 147 ς, εἰς τὸ κέντρον, μόνωτον ἀγγεῖον (Β 2) καὶ σιδηρᾶν στλεγγίδα (XLII Β 7). Σημειωτέον ὅτι ὁ λύχνος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἀγγείου Β 2 καὶ οὐχὶ ἐν τῇ θέσει, ἐν ᾗ εἰκονίζεται ἐν Πίν. 128 γ κατὰ λάθος.

Τύμβος XLIII

Θέσις : Β 164. Ὕψος περὶ τὰ 0,40 μ. Ὁ τύμβος εἶχε δύο κορυφὰς (ὑψόμ. 145,01 μ. καὶ 144,96 μ.), περίβολος δὲν ἀπεκαλύφθη, ὥστε αἱ διαστάσεις εἶναι ἀμφισβητήσιμοι. Ὁπωσδήποτε τὰς κατὰ προσέγγισιν ὁριζοντίους διαστάσεις παρέχει τὸ σκάμμα ἐν τῷ

Σχεδίῳ 1. Εἰς αὐτὸ σημειοῦνται δύο πωρόλιθοι, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, προφανῶς κατὰ χώραν (πρβλ. Πίν. 125 β ἐμπρός). Αἱ διαστάσεις ἑκατέρου τῶν λίθων εἶναι 1 Χ 0,50 Χ 0,80 μ. Οὐδὲν δυνάμενον νὰ σχετισθῇ πρὸς τοὺς λίθους τούτους εὑρέθη. Ἐν τῇ ἐπιχώσει γενικῶς εὑρέθησαν ἑλληνιστικὰ ὄστρακα (πινακίου, πυξίδος κ.λ.π.) καὶ σιδηροῖ ἧλοι. Παρὰ τὴν βορείαν κορυφήν, εἰς βάθος ὑπὲρ τὸ 1 μ. ἀπ' αὐτῆς, εὑρέθησαν ἐν μέσῳ τεφροχωμάτων τὰ ἐν Πίν. 126 β τρία ἀγγεῖα (XLIII A 3-5), ἕτερα δύο κυάθια (XLIII A 6-7) καὶ τεμάχια ἑτέρων ἀγγείων (XLIII A 8).

Τύμβος XLIV

Θέσις: ν 164. Ὕψος 0,36 μ. Περίβολος κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρούμενος (ἰδὲ Σχέδιον 41 καὶ πρβλ. Πίν. 125 α). Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον. Τομὴ εἰς βάθος ἔφερεν εἰς φῶς ὑπολείμματα πυρᾶς: ἐντὸς τεφροχωμάτων κυάθιον (XLIV 1) καὶ ὄστρακα ἄλλων ἀγγείων.

Τύμβος XLV

Θέσις: Ν 164. Ὕψος 0,43 μ. Περίβολος ἀβέβαιος (ἰδὲ Σχέδιον 1 καὶ πρβλ. Πίν. 125 α). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ὄστρακα ἐκ κανθάρου (XLV 1). Τομὴ εἰς βάθος ὑπὲρ τὸ 1 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου ἀπεκάλυψε κεραμοσκεπῆ ταφὴν καὶ παρ' αὐτὴν κυάθιον (Πίν. 127 β) ὑπ' ἀριθ. XLV 2.

Τύμβοι XLVI—XLIX

Θέσις: κατὰ μῆκος τῆς συντεταγμένης 184, κατὰ σειρὰν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ὑπερκαλύπτουν τὸ πλάτος τῆς ὑπὸ ἀνασκαφὴν ζώνης (ἰδὲ Σχέδιον 1). Οἱ τέσσαρες τύμβοι συνεξετάζονται, διότι παρουσιάζουν κοινὰ στοιχεῖα. Κατ' ἀρχὴν δὲν διεκρίνοντο ἐντόνως ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἀπετέλουν ὡσεὶ ράχιν κατερχομένην ἀπὸ τοῦ ὑψώματος πρὸς τὴν πεδιάδα (ἰδὲ Πίν. 120 α εἰς τὸ βάθος καὶ Πίν. 125 β). Οὐχ ἧττον διεκρίνοντο σαφῶς πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τέσσαρες κορυφαὶ (ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ὑψόμετρα 145,15 μ., 145,36 μ., 145,69 μ. καὶ 145,45 μ.). Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν οὕτω περιγραφομένων τύμβων οὐδὲν τῶν γνωρίμων χαρακτηριστικῶν παρουσίασεν πλὴν ἐξαιρετικῶς μικροῦ περιβόλου νοτιοδυτικῶς τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου XLIX. Τὰ ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρήματα ἦσαν λάγυνος (XLVI 1) καὶ ἀσήμαντα ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων. Ἀντιθέτως σημαντικὰ εὑρήματα ἦσαν τρεῖς βάσεις στηλῶν (Πίν. 125 γ-δ καὶ 126 α, πρβλ. καὶ Σχέδιον 1), ὅμοιαι τῶν ὁποίων δὲν εὑρέθησαν κατὰ τὰς σωστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης (1960/1961).

Τύμβος L

Θέσις: ν 196. Ὕψος 0,21 μ. Ὡς πρὸς τὸν περίβολον δέον νὰ σημειωθῇ ἐν ἀρχῇ ἡ παρατήρησις, ἰσχύουσα διὰ τοὺς τύμβους L, LIII, LIV καὶ LV, ὅτι περίβολος δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ λίθων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἦτο δύσκολον νὰ καθορισθῇ μὲ ἀκρίβειαν ἡ περίμετρος καὶ συνεπῶς ἡ διάμε-

τρος τῶν τύμβων τούτων. Κατὰ προσέγγισιν αἱ ὁριζόντιοι διαστάσεις συμπίπτουν μὲ τὰς διαστάσεις τοῦ σκάμματος ἐν τῷ Σχεδίῳ 1. Ἐν μέσῳ τῶν λίθων δὲν ἀπεκαλύφθησαν ταφαὶ νεκρῶν ἐκτάδην κατὰ χώραν ὡς εἰς τὸν ὅμοιον τύμβον III [12], ἀλλὰ καὶ ὁ τύμβος οὗτος ἦτο ἀναμφιβόλως προϊστορικὸς καθ' ὁλοκληρίαν ἄνευ νεωτέρων ταφῶν ἢ ἄλλων ἐπεμβάσεων. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς διεκρίθησαν τέσσαρες φωλεαὶ εὑρημάτων ἀντίστοιχοι πρὸς ἰσαρίθμους ταφάς. (Ἰδὲ Σχέδιον 42).

Ταφὴ Α. Περὶ τὰ 0,85 μ. νοτιοδυτικῶς τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου εὑρέθη εἰς τεμάχια κατὰ χώραν μέγα ἀγγεῖον μετὰ τριδύμου λαβῆς (L A 1) καὶ ἕτερον εἰς χειροτέραν κατάστασιν (L A 2) ὡς καὶ ἡ ἐν Πίν. 146 α, σιδηρᾶ αἰχμὴ εἰς σχετικῶς πολὺ καλὴν κατάστασιν διατηρήσεως (L A 3).

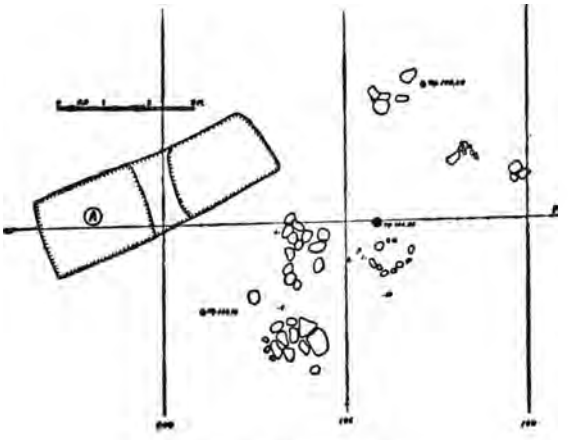

Σχεδ. 42. Ὁ τύμβος L

Ταφὴ Β. Εἰς ἀπόστασιν 2 μ. περίπου δυτικῶς τῆς κορυφῆς, ἐπὶ τεμαχίου πίθου, εὑρέθη πρόχους (L B 4), χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη (L B 5) καὶ σιδηρᾶ βελόνη (L B 6).

Ταφὴ Γ. Εἰς ἀπόστασιν 2.85 μ. περίπου πρὸς δυσμὰς τῆς κορυφῆς εὑρέθη τὸ ἐν Πίν. 146 β ἀγγεῖον (L Γ 7) εἰς τεμάχια κατὰ χώραν καὶ ἐπ' αὐτοῦ παχεῖα πλάξ, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὸ στόμιον. Παρὰ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εὑρέθη πρόχους εἰς τεμάχια (L Γ 8) καὶ σιδηροῦν ἀντικείμενον τετραγώνου τομῆς ἀπολῆγον ἀμφοτέρωθεν εἰς αἰχμὴν (L Γ 9). Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐντὸς τοῦ ἀγγείου L Γ 7 χωμάτων εὑρέθησαν πηλίνη ἀρύταινα (L Γ 15), τεμάχια σιδηροῦ μαχαιρίου (L Γ 16) καὶ αἰχμὴ σιδηρᾶ (L Γ 17).

Ταφὴ Δ. Εἰς ἀπόστασιν περίπου 2 μ. νοτίως τῆς κορυφῆς εὑρέθη ἀγγεῖον κατεστραμμένον (L Δ 10), ὅμοιον πρὸς τὰ ἐν Πίν. 146 γ καὶ 147 β (ἰδὲ καὶ κατωτέρω ταφὴν LXV ΑΨ).

12. Ἰδὲ ἀνωτέρω, σελ. 222 κέ.

Ἰδὲ καὶ παρατήρησιν ἐν τέλει τῆς περιγραφῆς τοῦ τύμβου LV. Ἐκτὸς τῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα συνεκρότουν σαφεῖς ταφάς, εὑρέθησαν πολλαὶ φωλεαὶ ὀστράκων, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν κεχωρισμένως καὶ ἠριθμήθησαν (L. 11-14).

Τύμβος LI

Θέσις: Β 204. Ὕψος 0,30 μ. Περιβόλου δὲν εὑρέθη ἴχνος. Τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις δεικνύει κατὰ προσέγγισιν ἡ περίμετρος τοῦ σκάμματος ἐν Σ χ ε δ ί φ 1. Οὐδὲν ἀπολύτως εὕρημα ἐν τῇ ἐπιχώσει. Τομαὶ εἰς βάθος ἀπεκάλυψαν ὑπολείμματα ταφῆς. Εἰς βάθος, 1,30 μ. περίπου ἀπὸ τῆς κορυφῆς, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς σταυροειδοῦς τομῆς, εὑρέθησαν, ἐν μέσῳ τεφροχωμάτων, ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ χρυσοῦν ἔλασμα ἐνεπίγραφον *(Φιλίστη Φερσεφόνηι χαίρειν)*.

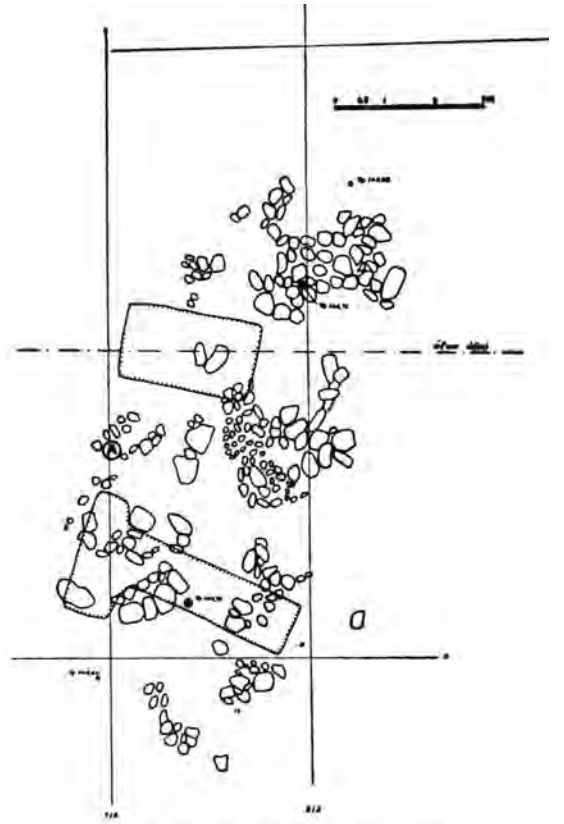

Σχεδ. 43. Οἱ τύμβοι LIV — LV

Τύμβος LII

Θέσις: νοτίως Ν 208. Ὕψος 0,33 μ. Κατὰ τὰ ἄλλα ἰσχύουν ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω διὰ τὸν «τύμβον» LI.

Τύμβοι LIII—LV

Θέσις: Α 200—216. Ὕψος τοῦ τύμβου LIII 0,45 μ., τοῦ τύμβου LIV 0,57 μ., τοῦ τύμβου LV 0,30 μ. (ἰδὲ Σ χ έ δ ι α 1 καὶ 43). Οἱ τύμβοι LIII—LV συνεξετάζονται,

διότι παρουσίαζον κοινὰ στοιχεῖα. Κατὰ πρῶτον ὅλη ἡ περιοχὴ τῶν τύμβων τούτων ἐκαλύπτετο ὑπὸ λίθων. Ἐκ τῶν ἐξαρμάτων διεκρίνοντο τρεῖς κορυφαί, αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν τύμβοι καὶ ἠριθμήθησαν. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν λιθοσωρῶν εἰς μὲν τὸν τύμβον LIII δὲν ἐγένοντο εὑρήματα σημαντικά, ἀλλ' εἰς τοὺς τύμβους LIV καὶ LV εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων προϊστορικῶν καὶ μεταλλικὰ ἀντικείμενα τῶν αὐτῶν χρόνων. Δὲν ὑπῆρχον νεώτερα εὑρήματα. Κατωτέρω σημειοῦνται τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν εὑρεθέντων εἰς τοὺς τύμβους LIV καὶ LV.

LIV. Τὰ σημαντικώτερα εὑρήματα τοῦ τύμβου LIV ἦσαν δύο χαλκαῖ πόρπαι ὀκτώσχημοι (LIV 1 καὶ 2), ἐν Πίν. 145 β κάτω δεξιά.

LV. Ἐκ τῶν διασπάρτων εὑρημάτων ἀξιοσημείωτοι δύο σιδηραῖ αἰχμαί, εὑρεθεῖσαι παραπλεύρως (LV 1 καὶ 2). Ἐπὶ τεμαχίου πίθου εὑρέθησαν πόρπη ἐκ τῶν συνήθων (LV 3), τὸ ἐν Πίν. 145 α, ἄνω ἀριστερά, χαλκοῦν περίαπτον (LV 4), σιδηρᾶ βελόνη (LV 5) καὶ σιδηροῦν μαχαίριον (LV 7). Τὸ μετὰ δύο λαβῶν καὶ δύο ποδῶν ἀγγεῖον ἐν Πίν. 147 β (LV 9, πρβλ. ἀγγεῖα L Δ 10, LXIV A 1 καὶ LXV AΨ) περιεῖχε ὑπολείμματα ὀστῶν, καὶ σιδηροῦν μαχαίριον (LV A 10), ἐκτὸς αὐτοῦ δὲ εὑρέθη σιδηρᾶ αἰχμὴ (LV A 8). Τὰ τρία ταῦτα εὑρήματα συγκροτοῦν μετὰ τῶν ὀστῶν τὴν ταφὴν LV A. Ἕτεραι δύο τοιαῦται ταφαὶ ἀπεκαλύφθησαν, ἐξ ὧν ἡ μία (LV B) ἔδωκε τὰ αὐτὰ περίπου εὑρήματα μὲ τὴν αὐτὴν σχεδὸν διάταξιν ἤτοι ἀγγεῖον ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς ταφῆς LV A (LV B 13), ἐντὸς αὐτοῦ σιδηρᾶν μάχαιραν (LV B 14) καὶ παρὰ τὸ ἀγγεῖον τὴν ἐν Πίν. 146 α σιδηρᾶν αἰχμὴν (LV B 11). Τὸ ἀγγεῖον εὑρέθη σεσηπὸς καὶ δὲν διετηρήθη, ὡς καὶ τὸ τῆς ταφῆς Γ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου (LV Γ 15) ἀντὶ ὅπλου τινὸς εὑρέθησαν χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (LV Γ 16) καὶ ψῆφος ἀμφικωνικὴ (LV Γ 17). Τέλος, ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἐν Πίν. 147 α (LV Δ 19) εὑρέθησαν ἐπίσης λείψανα ταφῆς (LV Δ) ἤτοι ὀστᾶ ἐν ἀποσυνθέσει, τροχήλατος πρόχους (LV Δ 20), σιδηρᾶ βελόνη (LV Δ 21) καὶ τεμάχια χαλκῶν πορπῶν συνθλιβεισῶν (LV Δ 22), πρβλ. Πίν. 129 δ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν «ταφῶν» τοῦ τύμβου τούτου καὶ τοῦ τύμβου L ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν κατὰ κανόνα ἐκτάδην ἐνταφιασμῶν τῶν ἄλλων ἀνασκαφέντων προϊστορικῶν τύμβων (ἰδὲ κυρίως τύμβους III καὶ LXV).

Τύμβος LVI

Θέσις : Α 232. Ὕψος 0,37 μ. Οὐδὲν ἴχνος περιβόλου. Αἱ ὁριζόντιοι διαστάσεις ἦσαν περίπου αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ σκάμματος ἐν τῷ Σχεδίῳ 1. Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Τομὴ εἰς σχῆμα Τ ἀπεκάλυψεν ὑπὸ τὴν κορυφὴν περίπου τοῦ τύμβου λείψανα ταφῆς μετὰ πυρᾶς. Ἐκ τῶν εὑρημάτων ἀξιοσημείωτα τεμάχιον πηλίνου εἰδωλίου σῴζον τὸ πρόσθιον μέρος κορμοῦ γυναικὸς ἐνδεδυμένης καὶ κρατούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς πρὸ τοῦ στήθους δυσδιάκριτον ἀντικείμενον (LVI 1), τεμάχια κεκαυμένου πινακίου (LVI 2) καὶ ἄλλα ὄστρακα ἑλληνιστικά.

Τύμβος LVII

Θέσις : βορείως Β 232. Ὕψος 0,40 μ. Περίβολος δὲν ἐβεβαιώθη καὶ αἱ ὁριζόντιοι διαστάσεις δὲν προσδιωρίσθησαν μετ' ἀκριβείας. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐπιχώ-

σεως προέκυπτον λιθοσωροὶ ἄνευ νοήματος. Μεταξὺ τῶν χωμάτων καὶ τῶν λίθων εὑρέθησαν ὄστρακα προϊστορικά. Τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωκε.

Τύμβος LVIII

Θέσις : β-Β 232. Ὕψος 0,15 μ. Περίβολος δὲν ὑπῆρχε. Τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις παρέχει κατὰ προσέγγισιν τὸ σκάμμα ἐν τῷ Σχεδίῳ 1. Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ἐκτὸς ἀραιῶν ὀστράκων, εὑρέθησαν τρεῖς σιδηραῖ αἰχμαὶ (LVIII 1 – 3). Δίωτον ἀγγεῖον (LVIII A 4) ὅμοιον πρὸς τὸ L Δ 10 καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πρόχους, τεμάχια χαλκῶν πορπῶν καὶ περιειλιγμένων συρμάτων καὶ τρεῖς χαλκαῖ ψῆφοι (LVIII A 5) συγκροτοῦν τὴν ταφὴν LVIII A. Ἕτερον ἀγγεῖον (LVIII B 8), ὅμοιον πρὸς τὴν ἐν Πίν. 147 α πρόχουν (LV Δ 19), περιεῖχεν ἐκτὸς ὀστῶν καὶ σιδηρᾶν αἰχμὴν (LVIII B 9) καὶ μαχαίριον σιδηροῦν εἰς τεμάχια (LVIII B 10).

Τύμβος LIX

Θέσις : Ν 236. Ὕψος περὶ τὰ 0,50 μ. Ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ἀπεκαλύφθησαν δύο περίβολοι ἐξ ἀργῶν λίθων (ἰδὲ Σχέδιον 1), ἐφαπτόμενοι ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου. Οἱ περίβολοι ὠνομάσθησαν κεχωρισμένως BLIX (ὁ βορειοδυτικὸς) καὶ NLIX (ὁ νοτιοδυτικῶς αὐτοῦ) καὶ περιγράφονται κατωτέρω :

BLIX. Διάμετρος περιβόλου περὶ τὰ 3 μ. Ἐν τῇ ἐπιχώσει ἀραιὰ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Τομὴ εἰς βάθος ἀπεκάλυψε κεραμοσκεπῆ ταφὴν μετὰ σκελετοῦ ἐκτάδην καὶ παρ' αὐτὴν μικρὰν πρόχουν (BLIX A 1). Μεταξὺ τῶν ὀστῶν τοῦ σκελετοῦ καὶ ἧλοι σιδηροῖ (BLIX A 2).

NLIX. Διάμετρος περιβόλου περὶ τὰ 3 μ. Τὴν διαφορὰν ὕψους τῶν περιμετρικῶν σημείων ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἐκάλυπτε κατὰ μέρη ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν ἀνωφέρειαν ὁ περίβολος συνεχέετο πρὸς τοῖχον, τοῦ ὁποίου μέρος κατήρχετο ὑπὸ τὸ ὁριζόντιον ἐπίπεδον τοῦ περιβόλου καὶ μέρος τοῦ ὕψους ὑπερέβαινε τὸ ἐπίπεδον τοῦτο. Ὁ τοῖχος 0,60 μ. καθ' ὕψος ἐξέκλινεν ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἐπιπέδου ὡς ἀναλημματικός. Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἀξιοσημείωτον. Τομὴ εἰς βάθος ἀπεκάλυψε κεραμοσκεπῆ ταφὴν τεταραγμένην. Μεταξὺ τῶν θραυσμάτων τῶν κεράμων λείψανα ὀστῶν καὶ σιδηροῖ ἧλοι (NLIX A 1). Ὁ περιγραφεὶς τοῖχος ὡδήγησε εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, διὰ τομῆς νοτιοδυτικῶς αὐτοῦ, ἀφθόνων λειψάνων πυρᾶς. Μεταξὺ τῶν τεφροχωμάτων εὑρέθησαν τεμάχια ἑλληνιστικῶν ἀγγείων, κυρίως ἐκ πινακίων μελαμβαφῶν καὶ κανθάρων.

Τύμβος LX

Θέσις : βορείως Β 240. Ὕψος περὶ τὰ 0,80 μ. Ὡς πρὸς τὸν περίβολον, τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς ἐπιχώσεως ἰσχύουν ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω περὶ τοῦ πλησίον τύμβου LVII. Ὑπὸ τὴν κορυφὴν ἀπεκαλύφθη προϊστορικὴ ταφὴ ἐντὸς περιβόλου ἐλλιποῦς κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ (LX A). Εὑρέθησαν τροχήλατον δίωτον ἀγγεῖον ἀνοικτὸν (LX A 1) καὶ σιδηρᾶ αἰχμὴ (LX A 2).

Τύμβος LXI

Θέσις : β-Β 244. Ὕψος περὶ τὰ 0,60 μ. Ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ἀπεκαλύφθησαν δύο περίβολοι ἐφαπτόμενοι παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ὀνομασθέντες BLXI (ὁ βορειοδυτικὸς) καὶ NLXI (ὁ νοτιοανατολικὸς) περιγραφόμενοι κατωτέρω κεχωρισμένως.

BLXI. Περίβολος ἀκέραιος, διαμέτρου περὶ τὰ 5 μ. κατὰ μέρη ἐξ ἐπαλλήλων σειρῶν λίθων (ἰδὲ Σχέδιον 44 καὶ Πίν. 128 δ ἐμπρός). Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν σημαντικόν. Τομὴ εἰς βάθος δὲν ἐγένετο.

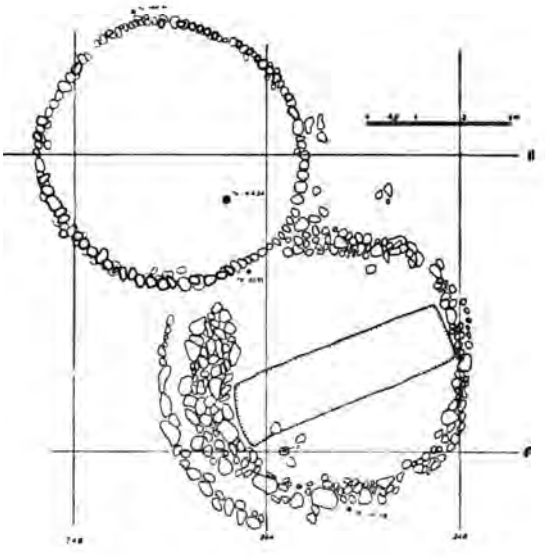

Σχ. 44. Ὁ τύμβος LXI

NLXI. Περίβολος βέβαιος, διαμέτρου περὶ τὰ 5,50 μ., συνεχέετο κατὰ μέρη μετὰ λιθοστρώματος (Πίν. 128 δ κατὰ τὸ κέντρον). Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἐν Πίν. 128 δ λιθοστρώματος εὑρέθη περιλαίμιον ἐκ χαλκοῦ συνεστραμμένου σύρματος (NLXI 1). Τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωκε.

Τύμβος LXII

Θέσις : Β 272. Ὕψος 0,54 μ. Περίβολος δὲν ὑπῆρχε (ἰδὲ Σχέδιον 1). Ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν παρετηρήθη. Δὲν ἐγένετο τομὴ εἰς βάθος. Ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἀτελής.

Τομὴ 284. Δοκιμαστικὴ τομὴ κατὰ τὴν συντεταγμένην 284 ἐγένετο, ἵνα ἐρευνηθῇ τὸ ἔδαφος μεταξὺ τῶν συντεταγμένων 276 καὶ 336, ὅπου δὲν παρουσιάζοντο ἐξάρματα τύμβων. Εἶχεν ἤδη παρατηρηθῆ, ὅτι κεραμοσκεπεῖς ταφαὶ ὑπῆρχον καὶ ἐκτὸς τύμβων, ἀλλὰ καὶ προϊστορικαὶ ταφαὶ δὲν ἀπεκλείοντο, μολονότι δὲν εὑρέθησαν τοιαῦται ὅλως ἀσχέτως πρὸς τύμβον. Ἡ γενομένη τομή, μήκους 4,50 μ. καὶ πλάτους 2 μ., ἐκάλυψεν ἱππαστὶ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ, μὲ τὸ μεγαλύτερον μῆκος αὐτῆς πρὸς νότον

(ἰδὲ Σχέδιον 45). Εὑρέθησαν ὄστρακα ἑλληνιστικὰ καὶ προϊστορικὰ διάσπαρτα.

Κατὰ τὸ σημεῖον ν 284, εἰς βάθος 0,55 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἀπεκαλύφθη κεραμοσκεπὴς ταφὴ μήκους 1 μ. καὶ πλάτους 0,49 μ. Αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ διαστάσεις λακωνικοῦ στρωτῆρος, ὁ ὁποῖος εἶχε στρωθῆ εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἐδέχθη τὸν νεκρόν. Ὁ σκελετὸς εἶχε περίπου τὰς αὐτὰς διαστάσεις. Δύο ὅμοιοι λακωνικοὶ στρωτῆρες ἐσχημάτιζον σαμαρωτὴν στέγην, ὑπεράνω δὲ ἐτέθη λακωνικὸς καλυπτὴρ (1 μ. Χ 0,22 μ.) στερεωθεὶς κατὰ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα καὶ διὰ θραυσμάτων πωρολίθου ὡς ἐν τῷ Σχεδίῳ 45. Οὐδὲν ἕτερον εὕρημα.

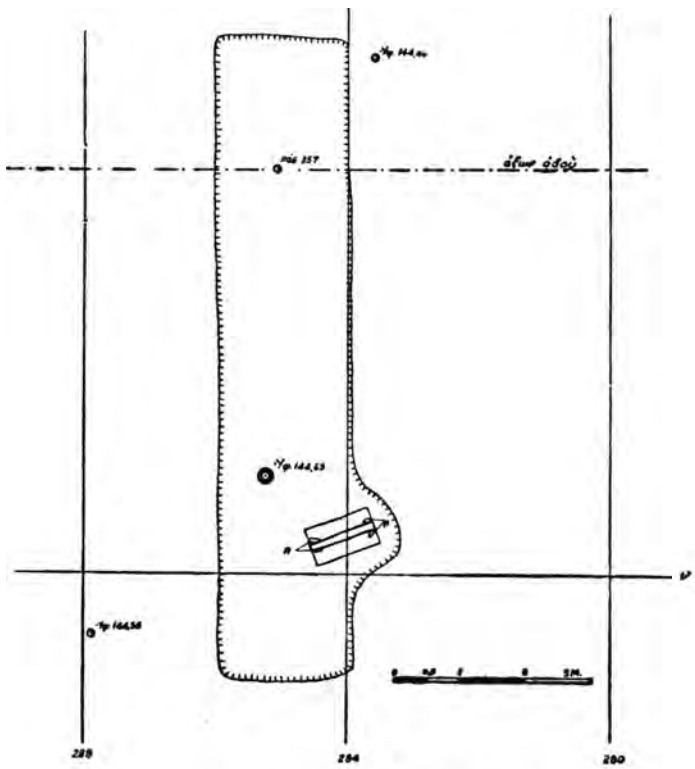

Σχεδ. 45. Ἡ τομὴ Τ 284

Ἡ παρουσία τῆς κεραμοσκεποῦς ταφῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καθιστᾷ πιθανόν ὅτι ἐξαντλητικὴ ἔρευνα, ἄλλως ἀδύνατος, θὰ συνεπλήρωνε δι' ἀραιῶν ἔστω ταφῶν τὰ κενὰ τοῦ σχεδίου τῆς ἀνασκαφείσης ζώνης τῶν πεντακοσίων μέτρων. Ἀλλ' εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα ἀντὶ ἐξαρμάτων ὑπῆρχον βαθύσματα, ἐνίοτε ἐκτεταμένα καὶ φθάνοντα εἰς βάθος μέχρι τριῶν μέτρων ὡς τὸ ἐν Σχεδίῳ 1 μεταξὺ τῶν συντεταγμένων 304-340. Ταῦτα πιθανῶς ἐσχηματίσθησαν δι' ἐκσκαφῶν κατὰ καιρούς, αἵτινες θὰ κατέστρεψαν τυχὸν ὑπάρχοντας προϊστορικοὺς τύμβους, τῶν ὁποίων αἱ ταφαὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ πέριξ ἐδάφους. Τοὐναντίον εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐνιαχοῦ διεσώθησαν αἱ κατὰ κανόνα εἰς μεγαλύτερον βάθος ἑλληνιστικαὶ ταφαί. Ἀλλὰ κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα χάριν τῆς ὁδοποιΐας ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπίχωσις μᾶλλον καὶ ὄχι καταστρεπτικὴ ἐκσκαφή. Ὥστε δὲν ἦτο ἀπαραίτητος σωστικὴ ἀνασκαφὴ κατὰ τὰ τμήματα ταῦτα τῆς ζώνης καὶ δὲν ἐγένετο περαιτέρω ἔρευνα.

Τύμβος LXIII

Θέσις : ν - Ν 340. Ὕψος 0,48 μ. Περίβολος δὲν εὑρέθη. Ὁριζόντιοι διαστάσεις ἀπροσδιόριστοι. Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν ἀραιὰ ὄστρακα ἐκ προϊστορικῶν τροχηλάτων ἀγγείων. Συστὰς λίθων ἐστρωμένων ὑπὸ τὴν κορυφὴν εἰς τὸ ὕψος τοῦ πέριξ ἐδάφους περίπου δὲν ἐσχετίζετο πρὸς εὕρημά τι. Τομὴ εἰς βάθος οὐδὲν ἀπέδωκε.

Τύμβος LXIV

Θέσις : β 344. Ὕψος 0,77 μ. Περίβολος δὲν ὑπῆρχεν (ἰδὲ Σχέδιον 1 καὶ 46), ἀλλ' ὁ τύμβος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελέσθη ἀπὸ λίθους σχετικῶς μεγάλους. Ὡς ἐκ τούτου αἱ διαστάσεις τοῦ τύμβου ὁρίζονται μόνον κατὰ προσέγγισιν διὰ τοῦ ἀνασκαφέντος τετραγώνου 9 Χ 9 μ. Ὁ λιθοσωρὸς καθίστα δύσκολον τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐπιχώσεως καὶ οἱ ἐν τῷ Σχεδίῳ 46 βέβαιοι περίβολοι ταφῶν πρέπει νὰ γίνουν δεκτοὶ μετ' ἐπιφυλάξεως εἰς τὰς λεπτομερείας. Ὀκτὼ ταφαὶ ἀπεκαλύφθησαν, αἵτινες περιγράφονται κατωτέρω :

Ταφὴ Α. Ἡ ταφὴ Α ἔδωκε τὸ ἀγγεῖον ἐν Πίν. 147 β (LXIV Α 1, πρβλ. Πίν. 146 γ καὶ ἀγγεῖα L Δ 10 καὶ LXV ΑΨ 262). Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὀστᾶ κεκαυμένα, σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXIV Α 4) καὶ σιδηρᾶ μαχαίρια (LXIV Α 5 καὶ 6). Περὶ τὸ ἀγγεῖον ἐτοποθετήθη κεκαμμένη αἰχμὴ σιδηρᾶ (LXIV Α 2).

Ταφὴ Β. Ἡ ἐντὸς περιβόλου ταφὴ Β διέσωζε μέρος τοῦ σκελετοῦ ἐν ἀποσυνθέσει ἐκτάδην κατὰ χώραν μὲ τὸ κρανίον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον. Περὶ τὸ κρανίον εὑρέθησαν χαλκῆ περόνη (LXIV Β 9), δύο ἀμφικωνικαὶ ψῆφοι ὅρμου (LXIV Β 10 καὶ 11), δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXIV Β 7 καὶ 8), ψῆφοι ἠλέκτρου (LXIV Β 13) καὶ χαλκᾶ μικροσκοπικὰ καρφίδια ἀγκιστρούμενα ὡς τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τύμβου κατὰ πολὺ μεγαλύτερον, ἐν τῷ Σχεδίῳ 10, ὑπ' ἀριθ. LXIV Γ 23 (πρβλ. ὅμοια ἐλάσματα τύμβου III ὑπ' ἀριθ. Ζ 71 ἀνωτέρω σελ. 225).

Ταφὴ Γ. Ἡ ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου, ἐντὸς περιβόλου ἐλλιποῦς, ταφὴ Γ περιεῖχεν ἐκτὸς λειψάνων σκελετοῦ ἐκτάδην κατὰ χώραν, ἐξαιρετικῶς πλούσια δι' ἀνδρικὴν ταφὴν κτερίσματα. Περὶ τὴν κεφαλήν, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ταφῆς (ἰδὲ Πίν. 129 ε), εὑρέθησαν σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXIV Γ 16) καὶ παρ' αὐτὴν τελείως κατιωμένα λείψανα ἄλλων σιδηρῶν ἀδιαγνώστων ὅπλων (LXIV Γ 17) καὶ χρυσοῦν κόσμημα ἐκ συρμάτων συγκεκολλημένων (LXIV Γ 22). Κατωτέρω εὑρέθησαν τεμάχια χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων (LXIV Γ 21), δύο ἀμφικωνικαὶ χαλκαῖ ψῆφοι (LXIV Γ 20), σιδηροῦν μαχαίριον (LXIV Γ 18) καὶ λαβὶς χαλκῆ (LXIV Γ 19). Περαιτέρω (Πίν. 129 ε ἄνω ἀριστερὰ) εὑρέθη τὸ ἐν τῷ Σχεδίῳ 10 χαλκοῦν ἀντικείμενον ὑπ' ἀριθ. LXIV Γ 23, φέρον ἐγχάρακτον διακόσμησιν καὶ ἄγκιστρα διὰ τὴν προσήλωσιν. Τέλος παρὰ τοὺς πόδας (Πίν. 130 α εἰς τὸ βάθος) εὑρέθησαν πρόχους (LXIV Γ 14) καὶ τροχήλατον ἀγγεῖον δίωτον εἰς τεμάχια (LXIV Γ 15).

Ταφὴ Δ. Ἐκ τῆς ταφῆς Δ διεσώθησαν μόνον λείψανα ὀστῶν καὶ μικρὰ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (LXIV Δ 24).

Ταφὴ Ε. Τὴν «ταφὴν» Ε συγκροτοῦν τροχήλατον ἀνοικτὸν ἀγγεῖον εἰς τεμάχια (LXIV Ε 25), σιδηροῦς σαυρωτὴρ τεμαχισμένος (LXIV Ε 26) καὶ χαλκοῦν ἀμφικωνικὸν περίαπτον (LXIV Ε 27).

Ταφὴ Z. Ἡ ταφὴ Z, ἄνευ περιβόλου, περιεῖχε θήλαστρον ἐλλιπὲς (LXIV Z 36), χαλ-

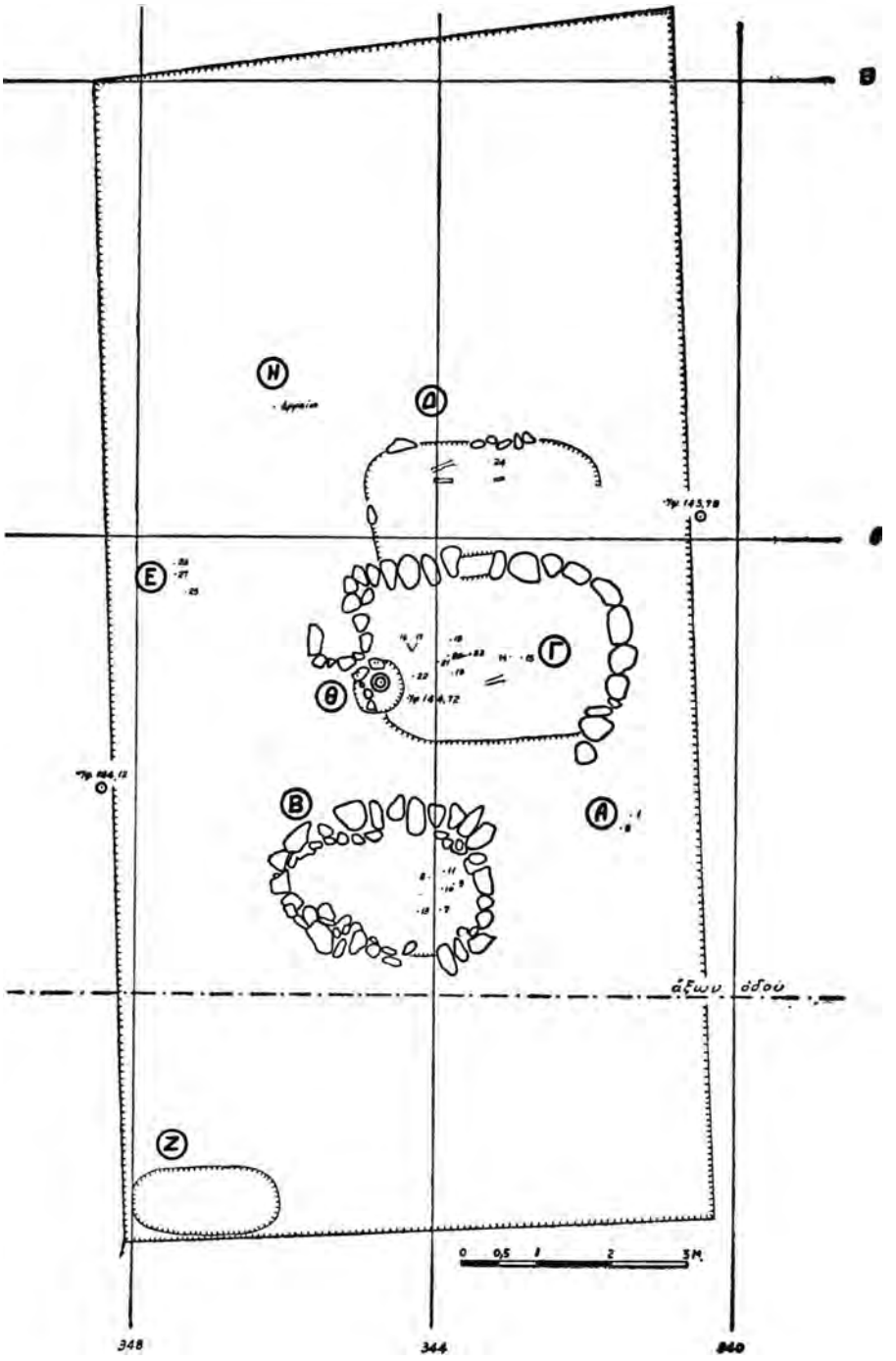

Σχεδ. 46. Ὁ τύμβος LXIV

κοῦν περίαπτον ὡς τὸ προαναφερθὲν LXIV E 27 (LXIV Z 37), δύο συνήθεις χαλκᾶς ἀμφι-

κωνικὰς ψήφους (LXIV Z 38 α-β), ἰδιόρρυθμον χαλκῆν πόρπην (LXIV Z 39), δύο τεμάχια ἐξαιρετικῶς λεπτῶν περιειλιγμένων συρμάτων (LXIV Z 40α-β), καὶ τεμάχια σιδηροῦ ἀντικειμένου ἀδιαγνώστου (LXIV Z 41).

Ταφὴ Η. Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τύμβου εὑρέθη ὁ πυθμὴν τεφροδόχου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον περιεῖχε λείψανα ὀστῶν, δύο τεμάχια χαλκῆς ὀκτωσχήμου πόρπης (LXIV H 42) καὶ τεμάχια σιδηροῦ ἀντικειμένου (LXIV H 43).

Ταφὴ Θ. Ἀμέσως πρὸς δυσμὰς τῆς ταφῆς Γ, ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου, εὑρέθη χειροποίητον ἀγγεῖον χονδρικῆς κατασκευῆς μετὰ καθέτου λαβῆς καὶ ταινιωτῆς ἀποφύσεως κατὰ διάμετρον (LXIV Θ 44), σῳζον ἴχνη ποδῶν ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς κατηγορίας τοῦ ἀγγείου LXIV A 1. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὀστᾶ καὶ τεμάχια ἑτέρου ἀγγείου τροχηλάτου μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως (LXIV Θ 45).

Τύμβος LXV

Θέσις : N 356. Ὕψος 2,10 μ. Ἴχνη περιβόλου δὲν εὑρέθησαν, ἀλλ' ἀντιστοίχως πρὸς τὸ ὕψος καὶ αἱ ὁριζόντιοι διαστάσεις τοῦ τύμβου τούτου ἦσαν αἱ μεγαλύτεραι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνασκαφέντας κατὰ τὴν σωστικὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1961 τύμβους τῆς ζώνης τῆς ὑπὸ κατασκευὴν ὁδοῦ. Ὁ κύκλος τῆς περιμέτρου τοῦ τύμβου ἐγγράφεται περίπου εἰς ὀρθογώνιον 22X24 μ. (Σ χ έ δ ι ο ν 47). Τοῦτο δίδει κατὰ προσέγγισιν τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις τοῦ τύμβου.

Ἐξ ἀρχῆς διὰ σταυροειδοῦς τομῆς πλάτους 2 μ. διεπιστώθη ἡ ὅλως ἐξαίρετος σπουδαιότης τοῦ τύμβου τούτου, ὥστε κατὰ τὴν ἀνασκαφήν του ἐφηρμόσθη διάφορον σύστημα. Ἀφ' ἑνὸς ὁ τύμβος διῃρέθη διὰ σταυροειδοῦς τομῆς εἰς τέσσαρα τεταρτημόρια ἀνασκαφέντα διαδοχικῶς (ἰδὲ Π ί ν. 131 α). Ἀφ' ἑτέρου ὡρίσθησαν συντεταγμέναι ἀνὰ μέτρον καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν συντεταγμένων τούτων προσδιωρίσθη ἡ ἀκριβὴς θέσις ἑκάστου εὑρήματος ἐξ ὅσων εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου ἢ γενικώτερον ἐκτὸς ταφῆς. Εἰδικῶς διὰ τὰς ταφὰς ἐλήφθη πρόνοια, ὥστε νὰ σχεδιασθοῦν λεπτομερῶς καὶ φωτογραφηθοῦν ἅπασαι. Κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν ταφῶν, ἀφοῦ ἐξηντλήθησαν τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου μὲ τὰς πρώτας 24 ταφάς, παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ ἀλφάβητον μετὰ προσθήκης Α, ἐν ἀρχῇ, διὰ τὰς ἑπομένας 24 ταφὰς (ΑΑ—ΑΩ), καὶ νὰ ἐπαναληφθοῦν ἐκ νέου τὰ πρῶτα ἕνδεκα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου μετὰ προσθήκης Β ἐν ἀρχῇ (ΒΑ—ΒΛ) διὰ τὰς τελευταίας ἕνδεκα ταφάς. Αἱ «ταφαὶ» οὕτω παρουσιάζονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς πεντήκοντα ἐννέα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἀμέσως τώρα, ὅτι τοῦτο δέον νὰ γίνῃ δεκτὸν μετ' ἐπιφυλάξεως : μόνον ἡ ἀνάγνωσις τῆς περιγραφῆς κατωτέρω, μιᾶς ἑκάστης «ταφῆς», καὶ αἱ παρατηρήσεις ἐν τέλει δύνανται νὰ παράσχουν ἀκριβεστέραν πως εἰκόνα τοῦ τύμβου. Διότι, ὡς ἐκτίθεται κατωτέρω, ἄλλαι ταφαὶ ἦσαν πράγματι ἀδιατάρακτοι καὶ ἀναμφισβήτητοι, ἄλλαι ἀσφαλεῖς ἀλλὰ τεταραγμέναι ἢ ἐν μέρει διατηρούμεναι, ὡς συνέβαινε μάλιστα κατὰ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τύμβου, καὶ ἄλλαι τέλος «ταφαὶ» ἦσαν πράγματι ἀντικείμενα ἐκ ταφῶν εἴτε περισυλλεγέντα χάριν νεωτέρας ταφῆς εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἴτε ἀπορριφθέντα κατὰ χρόνους διαφόρους οὐχὶ πάντοτε πλησίον τῆς ἀρχικῆς ταφῆς.

Ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ χωμάτων κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ μετ' ἀραιῶν λίθων καὶ ὀστράκων, ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ τύμβου ἀπετελέσθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς

ἐκ λίθων (ἰδὲ Πίν. 130 β καὶ 131α), μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν πλεῖστα ὄστρακα. Τὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα προϊστορικὰ πλὴν ἑνὸς ἀνήκοντος εἰς βάσιν μελαμβαφοῦς πινακίου, χρονολογουμένου ἐκ τοῦ στιλπνοῦ γανώματος εἰς πρωίμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ἄλλα ἀραιά, μεμονωμένα εὑρήματα εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως διάσπαρτα.

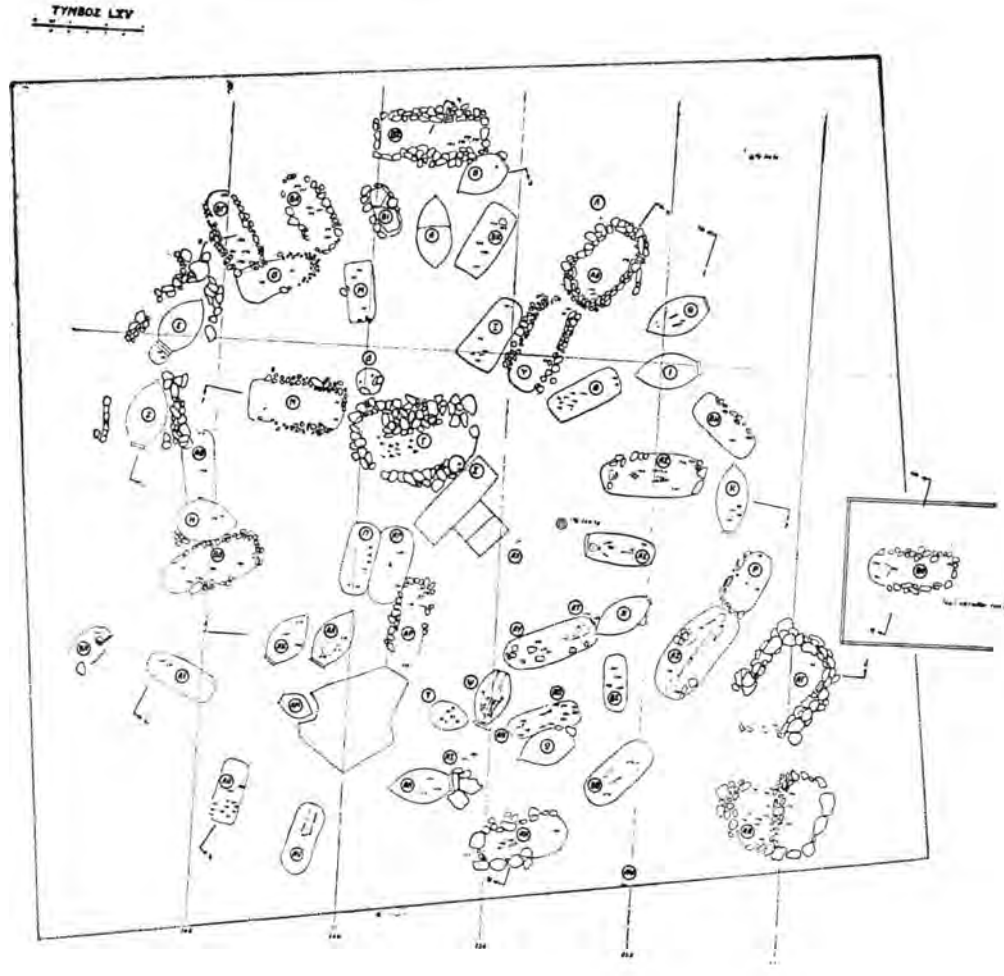

Σχεδ. 47. Ὁ τύμβος LXV

Περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος δι' ἓν ἕκαστον κεχωρισμένως εἰς τὴν παροῦσαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν. Σημειοῦνται ἁπλῶς τὰ σημαντικώτερα,

α) Πόρπαι χαλκαῖ ὀκτώσχημοι, ἑπτὰ πλήρεις (LXV 114, LXV 161, LXV 321α-δ καὶ LXV 326),καὶ ἕτεραι ἑπτὰ περίπου εἰς τεμάχια (LXV 4, LXV 17, LXV 123, LXV 160, LXV 311, LXV 317 α-β, καὶ LXV 318).

β) Ὀκτώσχημον κόσμημα χαλκοῦν καὶ τεμάχιον ἑτέρου (LXV 116 α-β), ὅμοια πρὸς τὸ ἐν Σ χ ε δ ί ῳ 10 ὑπ' ἀριθ. LXV ΑΘ 198.

γ) Τεμάχια χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων τῆς κόμης[13] (LXV 12, LXV 15,

13. Κατὰ Ἀνδρόνικον «σπειροειδῆ ἐλάσματα», π.χ. ΠΑΕ 1952 (1954), σελ. 253 καὶ εἰκ. 30 δεξιά.

LXV 161 β καὶ LXV 322), ὅμοια πρὸς τὰ κατωτέρω LXV Γ 77 καὶ 78 (ἰδὲ Πίν. 132 δ).

δ) Χαλκοῦν ψέλιον (LXV 10) καὶ τεμάχιον ἑτέρου (LXV 120).

ε) Τεμάχια χαλκοῦ ἐλάσματος πλάτους 0,015 μ., πιθανῶς διάδημα, φέρον περὶ τὰς 4 ὀπὰς (LXV 163) καὶ ἄλλα τεμάχια ἑτέρου διαδήματος (;) τοῦ αὐτοῦ πλάτους περίπου διακοσμουμένου διὰ τριπλῆς σειρᾶς ἐμπιέστων στιγμῶν (LXV 161 γ).

στ) Ψῆφοι ὄρμου ἐξ ἠλέκτρου (LXV 162 καὶ LXV 317), καὶ ἐξ ὑελομάζης (LXV 124).

ζ) Ἄλλα κοσμήματα (LXV 118, LXV 161δ, LXV 312, LXV 313 καὶ LXV 323).

η) Τὰ δύο σκέλη χαλκῆς λαβίδος ἀποκεκομμένα (LXV 18).

θ) Σιδηραῖ αἰχμαὶ (LXV 121, LXV 164 καὶ LXV 314) καὶ μάχαιραι (LXV 119, LXV 122, LXV 325 καὶ LXV 327).

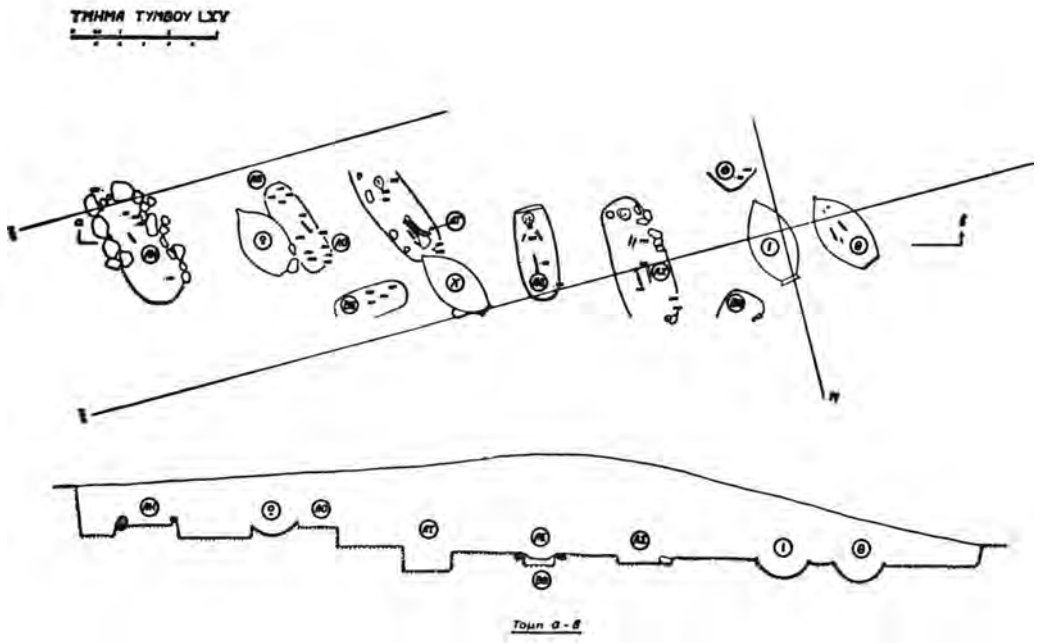

Σχεδ. 48. Τομὴ α-β τοῦ τύμβου LXV

ι) Πήλινον σφονδύλιον (LXV 112), διάτρητος ἀκόνη (LXV 110) καὶ λίθος ἐρυθρὸς διάτρητος (LXV 111) εὑρεθέντα ὁμοῦ.

Κατωτέρω παρέχεται συνοπτικὴ περιγραφὴ τῶν ταφῶν μετὰ τῶν εὑρημάτων αὐτῶν:

Ταφὴ Α. Εὑρέθη πρώτη κατὰ τὸ βόρειον σκέλος τῆς σταυροειδοῦς τομῆς. Εἰς τὴν ταφὴν Α ἀνήκει πίθος τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον εὑρέθη κεκλεισμένον δι' ἑτέρου πίθου (ἰδὲ Πίν. 132 α καὶ 131 γ καὶ πρβλ. Πίν. 131 β εἰς τὸ βάθος). Δέκα ἓξ ἐν ὅλῳ ταφαὶ ἐντὸς πίθου περιεῖχεν ὁ τύμβος LXV (ἰδὲ κατωτέρω ταφὰς Β, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Χ, Ψ, Ω, ΑΚ, ΑΛ, ΑΜ, ΑΝ καὶ ΒΙ καὶ πρβλ. Σχέδιον 47 καὶ Σχέδιον 1, ὅπου ἐσχεδιάσθησαν ἐνδεικτικῶς μόνον οἱ πίθοι τοῦ τύμβου. Ἐντὸς τῶν πίθων τῆς ταφῆς Α οὐδὲν σημαντικὸν εὑρέθη. Μεταξὺ τῶν χωμάτων ἐλάχιστα ἴχνη ὀστῶν καὶ χαλκῆ ψῆφος ἀμφικωνικὴ (LXV Α 29). Σημαντι-

κώτερον εἶναι ἴσως ὅτι ἔξω τοῦ πίθου εὑρέθησαν διάσπαρτα πολλὰ τεμάχια ἀγγείων προϊστορικῶν, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἀνῆκον εἰς τὴν συληθεῖσαν ταφὴν Α καὶ τὰς γειτονικάς της Β καὶ ΒΙ, περὶ ὧν ἰδὲ κατωτέρω.

Ταφὴ Β. Ἡ ταφὴ Β, εὑρεθεῖσα παρὰ τὴν ταφὴν Α, ἐγένετο ἐπίσης ἐντὸς πίθου (ἰδὲ Πίν. 132β καὶ πρβλ. Πίν. 131γ καὶ Σχέδιον 51). Ὁ πίθος εὑρέθη πλήρης χωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον τεμάχια ἀγγείων, ὡς τὰ ἐκτὸς τῶν πίθων Α καὶ Β, καὶ μικρὰ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (LXV Β 31). Ὁ πίθος ἦτο συλημένος.

Ταφὴ Γ. Ἀξιοσημείωτος ἐν ἀρχῇ ἡ κεντρικὴ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς ταφὰς θέσις τῆς ταφῆς Γ, μολονότι δὲν εὑρίσκετο οὔτε ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου οὔτε κατὰ τὸ κέντρον

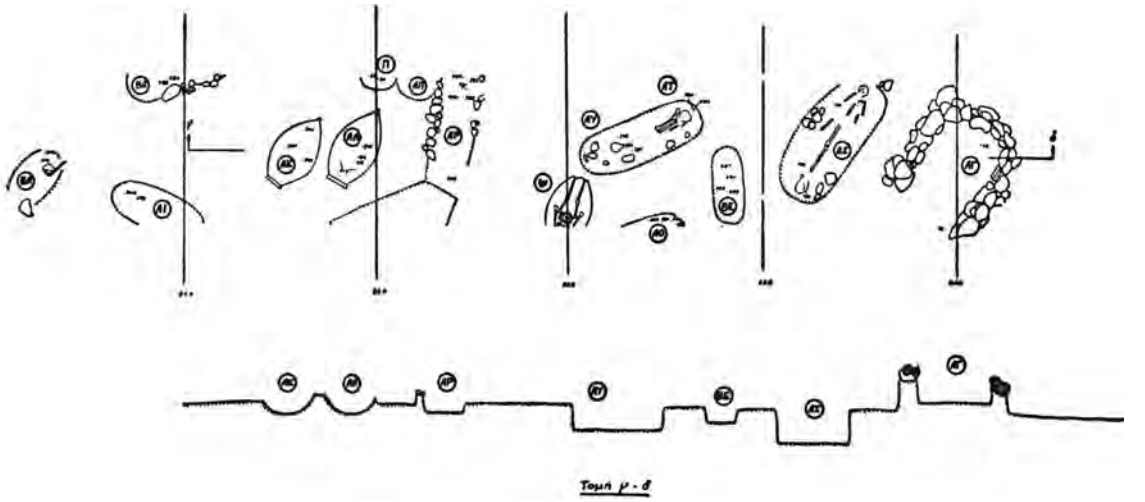

Σχεδ. 49. Τομὴ γ - δ τοῦ τύμβου LXV

αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοὐλάχιστον, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ τύμβος διετηρήθη μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐβεβαιώθη περίβολος κτιστὸς διατηρηθεὶς κατὰ τὸ πλεῖστον (ἰδὲ Σχέδια 47 καὶ 50 καὶ πρβλ. Πίν. 132γ καὶ 133γ). Ἡ ταφὴ εὑρέθη ἀδιατάρακτος. Ἴχνη σκελετοῦ δὲν διεσώθησαν, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως τῶν κοσμημάτων κατέστη σαφές, ὅτι ἡ κεφαλὴ ἦτο τοποθετημένη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον. Ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς (ἰδὲ Πίν. 132γ) ἀνὰ ἓν ἀγγεῖον: νοτίως ἡ πρόχους ἐν Πίν. 149α (ἀριθ. LXV Γ 74) καὶ βορείως τὸ δίωτον ἀνοικτὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ αὐτῷ Πίν. 132γ (ἀριθ. LXV Γ 73). Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς ταφῆς εὑρέθη τρίτον ἀγγεῖον, τὸ δίωτον ἀνοικτὸν ἀγγεῖον ἐν Πίν. 149β (ἀριθ. LXV Γ 7).

Κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς καὶ περὶ αὐτὴν (ἰδὲ Πίν. 132δ) εὑρέθησαν τὰ κοσμήματα τῆς κόμης. Χαλκᾶ περιειλιγμένα σύρματα εὑρέθησαν εἰς τρεῖς σπείρας ἀριστερὰ (ἀριθ. LXV Γ 77) καὶ εἰς τέσσαρας σπείρας δεξιὰ (ἀριθ. LXV Γ 78) μετὰ τῶν ἀντιστοίχων κομβίων. Τρεῖς χρυσοῖ σπειροειδεῖς δακτύλιοι (ἀριθ. LXV Γ 83, 84, καὶ 85, ὁ μικρὸς) ἀνή-

κουν προφανῶς εἰς τὸν διάκοσμον τῆς κόμης ὡς σφηκωτῆρες. Μεταξὺ τῶν κοσμημάτων τῆς κόμης εὑρέθησαν καὶ σιδηρᾶ λαβὶς («τσιμπιδάκι»; ἀριθ. LXV Γ 87) καὶ χαλκοῦς δακτύλιος (LXV Γ 79, εὐδιάκριτος ἐν Πίν. 132δ κάτω ἀριστερά). Κατὰ τὸ κέντρον ἐν Πίν. 132δ διακρίνονται δεκατρεῖς ψῆφοι ὄρμου ἐξ ἠλέκτρου, ἀνήκουσαι προφανῶς εἰς περιλαίμιον (ἀριθ. LXV Γ 86). Δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι ἐκ σύρματος στρογγύλης τομῆς εὑρέθησαν εἰς τὴν φυσικήν των θέσιν (ἀριθ. LXV Γ 75 καὶ 76).

Περαιτέρω πρὸς τὴν ὀσφὺν (ἰδὲ Πίν. 132 γ καὶ 133 γ) εὑρέθησαν χαλκοῦς δακτύλιος (LXV Γ 80) ὅμοιος πρὸς τὸν προαναφερθέντα (LXV Γ 79) καὶ χαλκᾶ δισκάρια (shieldbosses, ἀριθ. LXV Γ 81 καὶ 82)[14].

Ταφὴ Δ. Πρὸς ΒΔ τῆς ταφῆς Γ καὶ εἰς ὕψος διάφορον, κατὰ ἓν περίπου μέτρον ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τῆς ταφῆς Γ (ἰδὲ Πίν. 133γ καὶ 133α), εὑρέθησαν δύο ἀγγεῖα

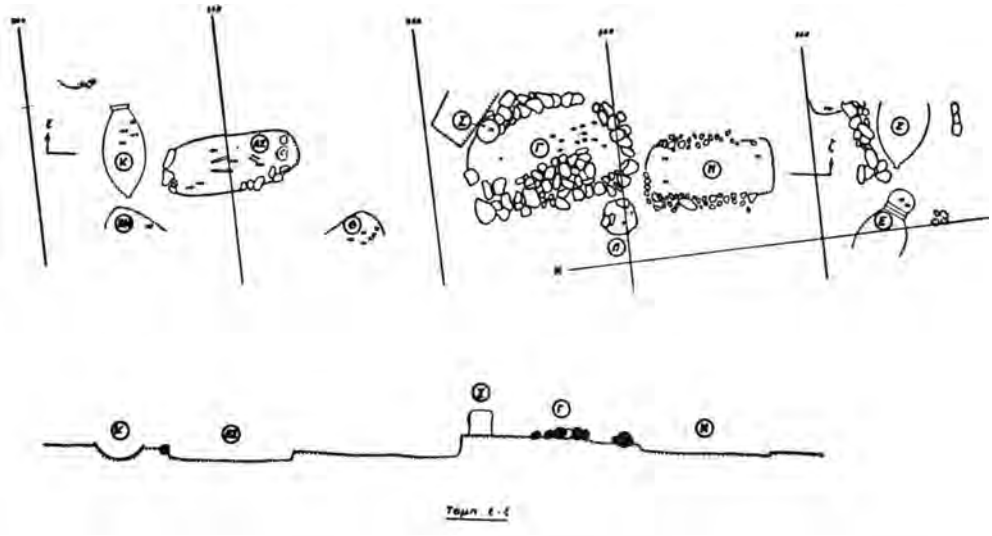

Σχεδ. 50. Τομὴ ε-ζ τοῦ τύμβου LXV

εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (τὸ ἐν Πίν. 149β ὑπ' ἀριθ. LXV Δ 8 καὶ πρόχους ὑπ' ἀριθ. LXV Δ 9). Τὸ εὕρημα ὠνομάσθη συμβατικῶς «ταφή», ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον εὑρέθη παρὰ τὰ ἀγγεῖα.

Ταφὴ Ε. Ἡ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον ταφὴ Ε ἐγένετο ἐντὸς πίθου, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἐφράχθη διὰ τοῦ ἐν Πίν. 149γ ἀγγείου (ἰδὲ Πίν. 133β καὶ πρβλ. Πίν. 131β καὶ Σχέδιον 51). Ὁ πίθος φέρει χαρακτηριστικὸν δακτύλιον κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς κοιλίας εἰς τὸν ὦμον. Πίθος καὶ κάλυμμα εὑρέθησαν εἰς τεμάχια καὶ πλήρη χωμάτων. Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὑρέθησαν ἐκ τῶν κοσμημάτων τῆς νεκρᾶς ὅσα ἀπέμειναν, ἤτοι δύο χαλκοῖ δακτύλιοι (LXV Ε 33α-β), ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς ταφῆς Γ (LXV Γ 79

14. Πρβλ. M. Andronikos ἐν Balkan Studies 2 (1961) σελ. 93 κ.ἑ. καὶ πίν. IV, 8.

καὶ 80), περιειλιγμένα χαλκᾶ σύρματα εἰς ἓξ σπείρας (LXV Ε 34) καὶ πέντε χαλκᾶ κομβία διάφορα (LXV Ε 35α-δ καὶ 36).

Ταφὴ Ζ. Ἡ παρὰ τὴν ταφὴν Ε ταφὴ Ζ ἐγένετο ἐπίσης ἐντὸς πίθου, τοῦ ὁποίου εὑρέθη μόνον τὸ κάτω πλάγιον μετὰ τῆς ὀξείας ἀπολήξεως (ἰδὲ Πίν. 130 γ ἀριστερὰ καὶ Πίν. 131 β ἐμπρὸς καὶ πρβλ. Σχέδιον 51). Οὐδὲν εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἐλλιποῦς πίθου πλὴν τεμαχίων ἀνηκόντων εἰς πρόχους, εἰς δίωτον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν καὶ εἰς φιαλόσχημον ἀγγεῖον (LXV Ζ 37).

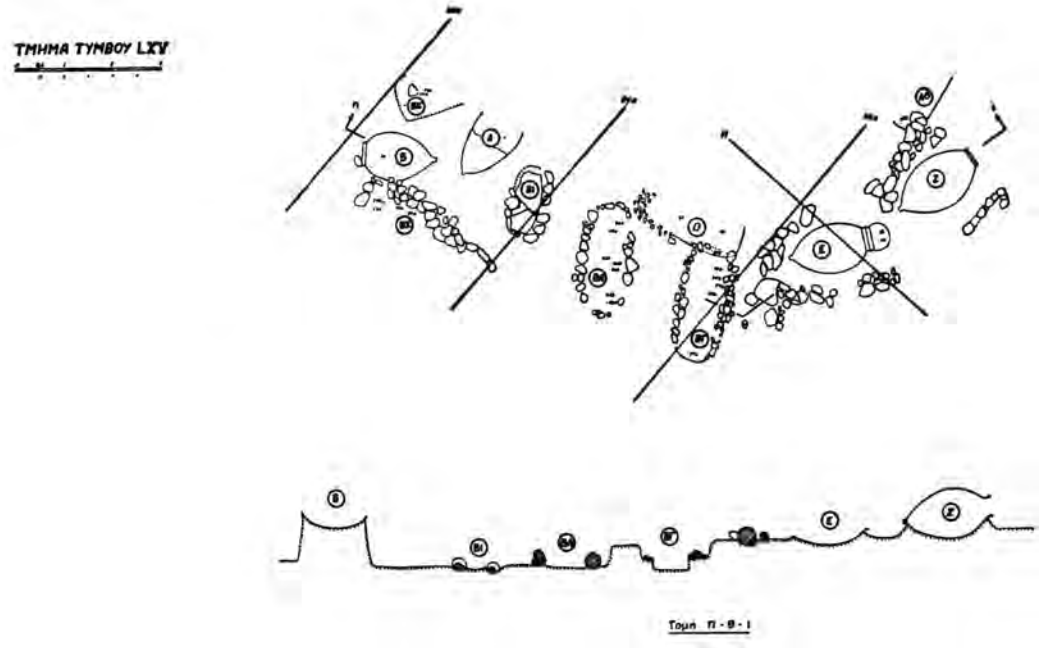

Σχεδ. 51. Τομὴ η-θ-ι τοῦ τύμβου LXV

Ταφὴ Η. Καὶ ὁ πίθος τῆς ταφῆς Η εὑρέθη κατὰ τὸ (πρὸς τὴν γῆν) ἥμισυ, καὶ τοῦτο σεσηπός, εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ (ἰδὲ Πίν. 131 α ἐμπρὸς καὶ πρβλ. Πίν. 130 γ καὶ Σχέδιον 52). Οὐδὲν ἕτερον εὑρέθη πλὴν τῶν ἐν Πίν. 133 δ δύο ἀγγείων (LXV Η 38 ἐν Πίν. 149 α καὶ LXV Η 39 ἐν Πίν. 149 δ).

Ταφὴ Θ. Ἡ κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ἐντὸς πίθου ταφὴ Θ εὑρέθη συλημένη, ὁ πίθος εἰς τεμάχια καὶ κατὰ μέρος μόνον διατηρούμενος (Πίν. 134α ὀπίσω καὶ Σχέδιον 48). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πίθου Θ καὶ τοῦ ἑπομένου Ι παρετηρήθη, ὅτι διὰ τὸν ἐνταφιασμόν των ἐσκάφη τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἰς βάθος περὶ τὰ 0,50 μ., ἐνῷ ὑπὲρ τὸ φυσικὸν τοῦτο ἔδαφος ὑψοῦτο ὁ τύμβος ἐκ τῶν συνήθων ἐρυθρωπῶν χωμάτων ἐν μέσῳ τῶν λίθων. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ περιεχομένου τοῦ πίθου εὑρέθησαν ἐλάχιστα ὄστρακα (LXV Θ 40) καὶ λείψανα ὀστῶν.

Ταφὴ Ι. Ἡ παρὰ τὴν ταφὴν Θ ταφὴ Ι, ἐντὸς πίθου ἐπίσης, εὑρέθη ὁμοίως συλημένη (Πίν. 134α καὶ Σχέδιον 48). Ὁ πίθος σαθρός, εἰς τεμάχια, κατὰ μέρος διατηρούμενος. Διεσώθη τὸ ἐκ πλακὸς ἰώδους σχιστολίθου κάλυμμα (Πίν. 134 α δεξιά, πρβλ. κάλυμμα

πίθου Κ ἐν Πίν. 133 ε). Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὑρέθησαν τεμάχια τριῶν τοὐλάχιστον προϊστορικῶν ἀγγείων, ἐν οἷς καὶ τεμάχια πρόχου, ἑτέρου ἀγγείου μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν καὶ κυάθου (LXV Ι 41).

Ταφὴ Κ. Ἡ ἐντὸς πίθου ταφὴ Κ, κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, εὑρέθη ἀσύλητος καὶ ὅλως ἀδιατάρακτος (ἰδὲ Πίν. 133ε καὶ 134γ καὶ πρβλ. Σχέδιον 50). Ὁ πίθος εὑρέθη κατὰ χώραν πλήρης καίτοι τεμαχισμένος. Ἀντέσχεν εἰς τὰς ὕπερθεν πιέσεις τοῦ λιθοσωροῦ (πρβ. Πίν. 130 β), τὸ στόμιον ἐξ ἄλλου εὑρέθη πεφραγμένον διὰ τῆς συνήθους πλακός, ὥστε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πίθου ἦτο κενὸν χωμάτων. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν κατὰ χώραν (ὑπ' ὄψιν ἡ ἐκ τῆς βαρύτητος μετακίνησις) λείψανα ἑνὸς σκελετοῦ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ στόμιον τοῦ πίθου (πρὸς νότον), τρία ἀγγεῖα (πρόχους LXV Κ126,

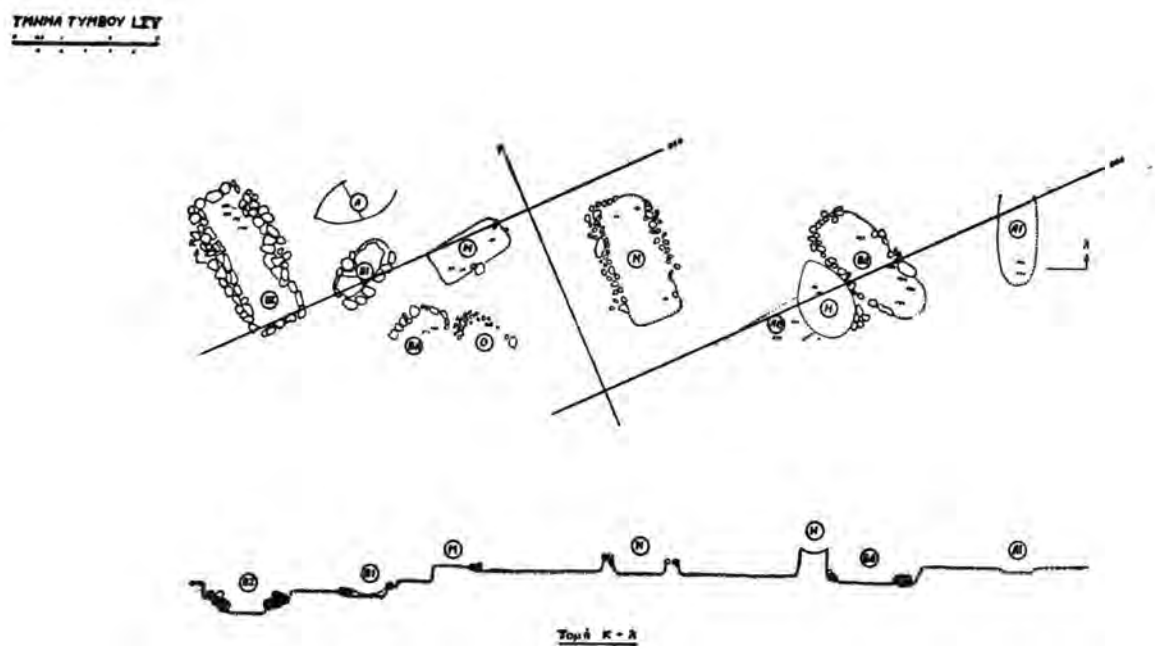

Σχεδ. 52. Τομὴ κ-λ τοῦ τύμβου LXV

ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν LXV Κ 127 καὶ φιαλόσχημον LXV Κ 128) καὶ ἐκ τῶν κοσμημάτων τῆς νεκρᾶς δύο ὀκτώσχημοι πόρπαι μικραὶ LXV Κ 129 α-β).

Ταφὴ Λ. Ὀνομάζεται «ταφὴ Λ» συμβατικῶς, ὡς ὠνομάσθη κατ' ἀρχήν, ἀγγεῖον εὑρεθὲν ἐκτὸς τῆς ταφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅταν ἀπεκαλύφθη πλήρως, ἐδόθη ἐν τέλει ἄλλος ἀριθμὸς (ΑΔ), διότι δὲν φαίνεται βέβαιον ὅτι ἡ πρόχους τῆς «ταφῆς» Λ (LXV Λ 21 ἐν Πίν. 149 δ) ἀνήκει εἰς τὴν ταφὴν ΑΔ, τῆς ὁποίας τὸ ἐπίπεδον εὑρέθη εἰς βάθος μεγαλύτερον κατὰ 0,50 μ. περίπου. Οὐχ ἧττον δὲν ἀποκλείεται, ὅτι ἡ πρόχους Λ 21 ἀνήκει εἰς τὴν ταφὴν ΑΔ, διότι εὑρέθη πλησίον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος πρὸς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ περιβόλου τῆς ταφῆς ΑΔ (ἰδὲ καὶ κατωτέρω, ταφὴν ΑΔ).

Ταφὴ Μ. Ἡ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ταφὴ Μ, (ἰδὲ Πίν. 131 β κατὰ τὸ κέντρον ἐντεῦθεν τῶν πίθων Α καὶ Β καὶ πρβλ. Σχέδιον 52) χαρακτηρίζε-

ται κυρίως ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τρία ἀγγεῖα (LXV M 22 ἐν Πίν. 150 ε, LXV M 23 ἐν Πίν. 149 ε καὶ LXV M 24 ἐν Πίν. 149 ε), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον εἰς

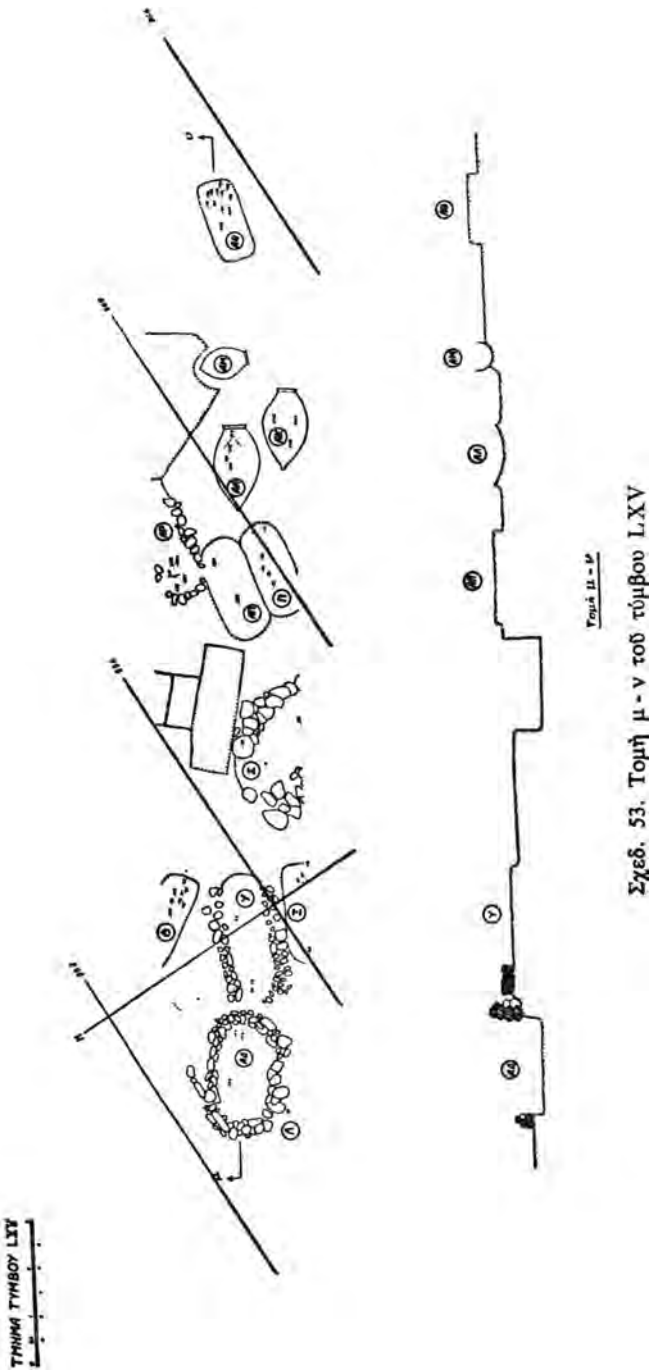

Σχεδ. 53. Τομὴ μ - ν τοῦ τύμβου LXV

συνήθη ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἄλλων (1,20 μ). Βέβαιος περίβολος ἢ ἄλλως διαμορφωμένος

τάφος δὲν εὑρέθη. Εὑρέθησαν μόνον, κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν ἀγγείων, τρία κομβία χαλκᾶ (LXV M 25 α-γ).

Ταφὴ Ν. Ἡ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον ταφὴ Ν περιεβάλλετο διὰ περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων εἰς ἐπαλλήλους σειράς, εὑρεθέντος μόνον κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς δυτικῆς (ἰδὲ Πίν. 134 β καὶ πρβλ. Πίν. 131 β δεξιὰ καὶ Σχέδια 50 καὶ 52). Κατὰ τὰ δύο ἄκρα τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν ἀνὰ ἓν ἀγγεῖον, ἡ πρόχους LXV N 26 ἐν Πίν. 149 ε καὶ ὁ ἀμφορεὺς LXV N 27 ἐν Πίν. 150 β. Παρὰ τὴν πρόχουν εὑρέθη σιδηροῦν μαχαίριον (LXV N 28).

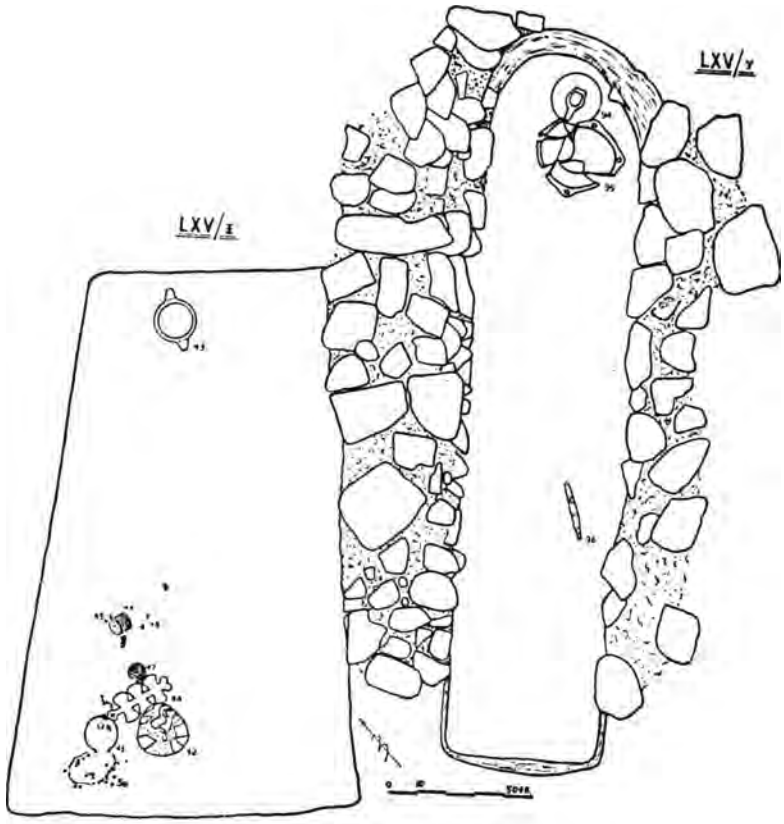

Σχεδ. 54. Τομαὶ Ξ καὶ Υ τοῦ τύμβου LXV

Ταφὴ Ξ. Ἡ κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ταφὴ Ξ ἀποτελεῖ μετὰ τῆς ταφῆς Γ τὸ ζεῦγος τῶν πλουσιωτέρων ταφῶν τοῦ τύμβου LXV, ἴσως δὲ καὶ τῶν παλαιοτέρων. Ἡ ταφὴ Ξ δὲν περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου (ἰδὲ Σχέδιον 54). Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διετηρεῖτο μόνον μέρος τοῦ κρανίου (ἰδὲ Πίν. 134 δ ἄνω δεξιά). Παρὰ τὸ κρανίον εὑρέθη πρόχους μετὰ συνεστραμμένης λαβῆς τύπου Lausitz (ἀριθ. LXV Ξ 42) καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,20 μ. περίπου, κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ τάφου, ὡς συνήθως, τὸ ἀνοικτόν, δίωτον καὶ γραπτῶς διακεκοσμημένον ἀγγεῖον LXV Ξ 43 (Πίν. 150 α).

Περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ γενικῶς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος εὑρέθησαν τὰ κοσμήματα τῆς νεκρᾶς. Μοναδικὸν εὕρημα καθ' ὅλον τὸν τύμβον LXV, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον καθ'

ὅλην τὴν σωστικὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1961, ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τὸ κέντρον τῆς φωτογραφίας ἐν Π ί ν. 134 δ ἀντικείμενον (LXV Ξ 44), πέμπτον ἤδη, ἐὰν προστεθῇ εἰς τὰ τέσσαρα ὅμοια ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ἀνδρονίκου εὑρήματα τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης [15]. Ἐκ τῶν συνηθεστέρων κοσμημάτων εὑρέθησαν περιλαίμιον ἐκ χαλκοῦ συνεστραμμένου σύρματος (LXV Ξ 45), χαλκοῦν ψέλιον σπειροειδὲς (LXV Ξ 46), χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη (μόνον μία, πρὸ τοῦ στήθους μᾶλλον ἢ κατὰ τὸν ὦμον, LXV Ξ 47), ἓξ ὀκτώσχημοι δακτύλιοι (LXV Ξ 48α-ζ [15α], ἐξ ὧν ὁ εἷς εἰκονίζεται ἐν τῷ Σ χ ε δ ί ῳ 10) περὶ τὰ τεσσαράκοντα καρφίδια (tutuli [16], καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. LXV Ξ 50), δύο κοσμήματα ὀκτώσχημα (LXV Ξ 51 α-β), τέσσαρες ψῆφοι ἠλέκτριναι (LXV Ξ 53 α-δ), δύο χαλκᾶ κομβία (LXV Ξ 49) καὶ τμήματα χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων τῆς κόμης (LXV Ξ 52).

Ταφὴ Ο. Ἡ ταφὴ Ο, κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, περιεβάλλετο διὰ περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων εἰς πλείονας ἐπαλλήλους σειράς, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ εὑρεθὲν διατηρημένον ἀνατολικὸν μέρος του, μόλις διακρινόμενον ἐν Π ί ν. 130 γ, ἀριστερά. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν μόνον ἡ πρόχους LXV Ο55 ἐν Π ί ν. 150α καὶ δύο ἀμφικωνικοὶ χαλκοῖ δακτύλιοι (LXV Ο 57α-β). Ἀξιοσημείωτον ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων ἓν τεμάχιον ἀγγείου φέρον ἐπιδιόρθωσιν διὰ μολυβδίνης ταινίας [17].

Ταφὴ Π. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τεταρτημόριον, παρὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ταφὴ Π, εὑρέθη ἀσύλητος καὶ ὅλως ἀδιατάρακτος (ἰδὲ Π ί ν. 134 ε καὶ 135α). Δὲν εἶχε περίβολον. Αἱ ἀποστάσεις ἐν γένει μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων καὶ αἱ μικρογραφικαὶ διαστάσεις αὐτῶν τούτων τῶν κοσμημάτων καθιστοῦν πιθανώτατον, ὅτι ἡ ταφὴ εἶναι παιδική. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διετηρήθησαν μόνον ὀδόντες σαφῶς διακρινόμενοι μεταξὺ τῶν συρματίνων περιλαιμίων ἐν Π ί ν. 135 α. Ἐκτὸς τῶν τεσσάρων πηλίνων ἀγγείων (LXV Π 58-61 ἰδὲ Π ί ν. 150 β-γ), εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς κοσμήματα: Δύο περιλαίμια (LXV Π 62α-β), ὅμοια πρὸς τὸ προαναφερθὲν LXV Ξ 45, περιειλιγμένα σύρματα εἰς δύο σπείρας συναπτόμενα διὰ κομβίου (LXV Π 63), μικρὰ ὀκτώσχημος πόρπη (LXV Π 64, ἰδὲ Σ χ έ δ ι ο ν 10), σχετικῶς βαρὺ χαλκοῦν ψέλιον (LXV Π 65, Π ί ν. 135α ἄνω δεξιά), ἀκέραιον καὶ ἕτερα εἰς τεμάχια ὀκτώσχημα μικρὰ κοσμήματα καὶ κομβία (LXV Π 66, ἐξ ὧν τὸ ἀκέραιον εἰκονίζεται ἐν Σ χ ε δ ί ῳ 10 [17α]) καὶ χρυσοῦς δακτύλιος (LXV Π 67).

Ταφὴ Ρ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ταφὴ Ρ εὑρέθη ἐντὸς σωροῦ λίθων καὶ ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἀπεικόνισις αὐτῆς ὑπῆρξε δυσχερής. Τὸ Σ χ έ δ ι ο ν 47 καὶ ἡ φω-

15. Πρβλ. τελευταίως ἐν Balkan Studies 2 (1961) σελ. 94 καὶ πίν. V 10 (=Τὸ Ἔργον 1960, σελ. 89, εἰκ. 102 ἀνεστραμμένη) καὶ 11 (= Τὸ Ἔργον 1959, σελ. 57, εἰκ. 55), εἰς ἃ πρόσθες τὸ ἐν Τὸ Ἔργον 1961, σελ. 103, εἰκ. 98 καὶ 99. Τὸ ἡμέτερον εὕρημα (μήκους 0,24 μ.) εἶναι περισσότερον ἐπιμελημένον, καμπυλόγραμμον μᾶλλον παρὰ τριγωνικόν, μάλιστα δὲ διάφορον κατὰ τὴν κορυφήν.

15α. Διὰ τὸ σχῆμα πρβλ. προσφάτως ὅμοια ἐκ Πολωνίας ἐν Wiadomosci Archeol. [= Bull. Arch. Polonais], XXVIII (1962) σελ. 244, εἰκ. 2 καὶ πίν. LII (περὶ τῆς χρονολογίας ἰδὲ αὐτόθι σελ. 250, ὅπου περίληψις εἰς τὴν ἀγγλικήν).

16. Balkan Studies ἔ. ἀ. σελ. 94 καὶ πίν. V, 10 ἀριστερὰ καὶ τὸ Ἔργον 1961 σελ. 89, ὅπου περιγράφονται τοιαῦτα «καρφάκια» εὑρεθέντα ἐπίσης παρὰ τὴν κεφαλὴν νεκρᾶς.

17. Πρβλ. W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia σελ. 102 καὶ εἰκ. 86 f καὶ g.

17α. Ὅμοια πρὸς τὸ εἰκονιζόμενον ἐν Σχεδ. 10 ὑπ' ἀριθ. LXV Π 66. Βλ. Evzen Plesl, Luziská Kultura κλπ. [= Die Lansitzer Kultur in Nordwestböhmen, εἰς τὴν τσεχοσλοβακικήν, μετὰ γερμανικῆς περιλήψεως σελ. 239 κ.ἑ.], Πράγα 1961, πίν. LII.

τογραφία ἐν Πίν. 135 β δεικνύουν φάσιν τῆς ἀνασκαφῆς. Σημειοῦνται τὰ γενόμενα εὑρήματα, ἤτοι ἡ πρόχους ἐν Πίν. 150 γ (LXV P 69), σιδηροῦν μαχαίριον (LXV P 70) καὶ δύο ἀμφικωνικαὶ χαλκαῖ ψῆφοι (LXV P 71 α-β). Ἐν Πίν. 135 β διακρίνονται καὶ τὰ εὑρεθέντα λείψανα ὀστῶν.

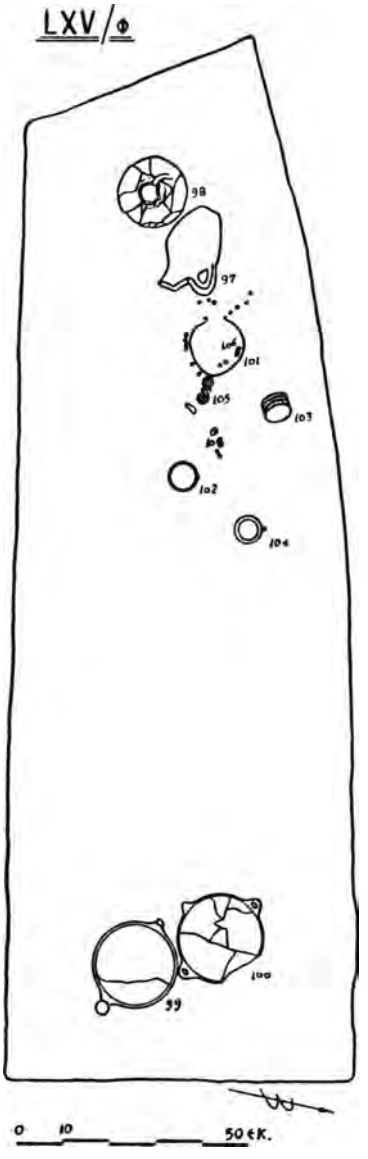

Σχεδ. 55. Ταφὴ Φ τοῦ τύμβου LXV

Ταφὴ Σ. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου εἰς ὕψος 0,40 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ταφῆς Γ εὑρέθη καὶ κατ' ἀνάγκην κατεστράφη διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς ἡ ταφὴ Σ βεβαιωθεῖσα οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐν Πίν. 150 γ πρόχου (LXV Σ 72), φαινομένης ἐν Πίν. 133 γ ἐμπρός, ἀλλὰ καὶ ἐκ λειψάνων σκελετοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξετείνετο ὑπεράνω καὶ κατὰ τὸ πλάτος τῆς ταφῆς Γ (πρβλ. Σχέδιον 50).

Ταφὴ Τ. Ἡ ταφὴ Τ, ἄνευ περιβόλου, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σταυροειδοῦς τομῆς εἰς τὸ νότιον σκέλος τοῦ σταυροῦ (ἰδὲ Πίν. 135 γ). Εὑρέθησαν ἡ πρόχους (LXV T 88) ἐν Πίν. 150 ε, ζεῦγος χαλκῶν πορπῶν (LXV T 89 καὶ 90), ζεῦγος ψελίων (LXV T 91 καὶ 92) καὶ τεμάχια χαλκῆς ταινίας (πλάτους 0,014 μ., διαδήματος πιθανῶς, ὑπ' ἀριθ. LXV T 93), τὰ ὁποῖα σημειοῦνται ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ τύμβου, ἀλλὰ δυσκόλως διακρίνονται ἐν Πίν. 135 γ κατὰ τὴν κάτω ἀριστερὰ γωνίαν.

Ταφὴ Υ. Ἡ ταφὴ Υ, κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, περιεβάλλετο ὑπὸ ὑψηλοῦ περὶ τὰ 0,40 μ. περιβόλου ἐλλιποῦς κατὰ τὰς δύο στενὰς πλευράς (ἰδὲ Σχέδιον 54 καὶ 53). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν ἡ πρόχους (LXV Υ 94) καὶ τὸ φιαλόσχημον ἀγγεῖον (LXV Υ 95) ἐν Πίν. 136 α καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,30 μ. σιδηροῦν μαχαίριον (LXV Υ 96).

Ταφὴ Φ. Παραπλεύρως τῆς ταφῆς Υ εὑρέθη ἡ ἄνευ περιβόλου ταφὴ Φ (ἰδὲ Πίν. 136 β καὶ Σχέδιον 55). Αὕτη περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα ἐν Πίν. 151 γ (LXV Φ 97-99) καὶ τὸ φιαλόσχημον LXV Φ 100. Ἡ θέσις τῆς κεφαλῆς ἦτο παρὰ τὰς δύο πρόχους καὶ περὶ αὐτὴν εὑρέθησαν περιλαίμιον ἐκ χαλκοῦ συνεστραμμένου σύρματος (LXV Φ 101), τμῆμα χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV Φ 106 α) καὶ χαλκοῦν ὀκτώσχημον κόσμημα (LXV Φ 106 β). Περὶ τὰς πεντήκοντα ὀστέϊναι ψῆφοι κυλινδρικῆς τομῆς (LXV Φ 107) εὑρέθησαν περὶ τὸ περιλαίμιον καί, κατωτέρω πρὸ τοῦ στήθους μᾶλλον ἢ κατὰ τοὺς ὤμους, εὑρέθη μία μικρὰ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (LXV Φ 105), δύο δακτύλιοι χαλκοῖ (LXV Φ 108 α-β), δύο ψέλια (LXV Φ 102 καὶ

103) καὶ τὸ μοναδικὸν καθ' ὅλην τὴν σωστικὴν ἀνασκαφὴν 1960-1961 χαλκοῦν περίαπτον τοῦ Σχεδίου 10, ἀριθ. LXV Φ 104.

Ταφὴ Χ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ἐντὸς πίθου ταφὴ Χ εὑρέθη ἀσύλητος (Πίν. 136γ καὶ 137α). Ὁ πίθος περιεῖχε, συγκεντρωμένα ἐκ τῆς βαρύτητος, τὰ ἀγγεῖα ἐν Πίν. 150ς (LXV X 131-133), καὶ τὰ συνήθη κοσμήματα, ἤτοι χαλκᾶ περιειλιγμένα σύρματα (LXV X 135), περὶ τὰς δεκαπέντε ψήφους ἐξ ἠλέκτρου (LXV X 137) καὶ τρεῖς χαλκᾶς ὀκτωσχήμους πόρπας (LXV X 134 α-γ).

Ταφὴ Ψ. Κατὰ τὸ αὐτὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ἐπίσης ἐντὸς πίθου ταφὴ Ψ (Πίν. 137γ). Ὁ πίθος εὑρέθη εἰς τεμάχια κατὰ χώραν, ἐλλιπὴς κατὰ τὸν πυθμένα ἐξ ἀρχῆς, ὡς φαίνεται, ὅθεν οἱ ἄκροι πόδες τοῦ σκελετοῦ ἐξεῖχον. Ἐκ τῶν ρωγμῶν καὶ ὀπῶν χώματα εἰσελθόντα ἐπλήρωσαν τὸν πίθον, ὅπερ ἴσως συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ σκελετοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν εὑρέθη σχεδὸν ἀκέραιος καὶ ὅλως ἀδιατάρακτος (Πίν. 137β). Ἐκτὸς τοῦ σκελετοῦ εὑρέθησαν ἡ μικρὰ πρόχους ἐν Πίν. 150ε (LXV Ψ138) καὶ τεμάχια σιδηροῦ μαχαιρίου (LXV Ψ139).

Ταφὴ Ω. Ἐκ τῆς παρὰ τὴν Ψ ταφῆς Ω εὑρέθη μόνον τὸ κάτω ἥμισυ περίπου πίθου κατεστραμμένου (πρβλ. Σχέδιον 48) καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, μεταξὺ χωμάτων, πολλὰ τεμάχια ἀγγείων (LXV Ω 140).

Ταφὴ ΑΑ. Ἡ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ νοτιοανατολικοῦ τεταρτημορίου τοῦ τύμβου «ταφὴ» ΑΑ παρέχει προβλήματα. Παρατηρητέα ἐν ἀρχῇ ἡ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ταφὴν ἔκκεντρος θέσις της. Καταλαμβάνει τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ τετραπλεύρου, ἐνῷ αἱ τρεῖς ἄλλαι γωνίαι ἐρευνηθεῖσαι εὑρέθησαν κεναί. Σαφὴς περίβολος ἀδιατάρακτος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐκκαθαρισθῇ. Ἡ παρεχομένη εἰς τὸ Σχέδιον 47 εἰκὼν παρέχει ἀκριβῶς ἰδέαν τῆς ἀνωμαλίας. Ἐξ ἄλλου αἱ φωτογραφίαι ἐν Πίν. 137δ καὶ 138α ἐλήφθησαν κατόπιν τῆς ἀπομακρύνσεως ὅλων τῶν λίθων. Τοῦτο ἔγινε διότι διεπιστώθησαν εὑρήματα καὶ ὑπὸ τοὺς λίθους τοὺς εἰκονιζομένους ἐν τῷ Σχεδίῳ 47.

Ἡ θέσις καὶ ἡ ταξινόμησις τῶν εὑρημάτων πείθει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν πάντα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ταφὴν καὶ μάλιστα ἀδιατάρακτον. Τὸ πιθανὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀπερρίφθησαν ὑπὸ ἀδήλους συνθήκας καὶ κατ' ἄγνωστον χρόνον τὰ γενόμενα εὑρήματα. Ταῦτα εἶναι κατ' ἀριθμητικὴν σειράν:

Ἡ μεγαλυτέρα πασῶν τῶν εὑρεθεισῶν κατὰ τὴν σωστικὴν ἀνασκαφὴν 1960-1961 χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη μήκους 0,16 μ. (LXV AA 141). Σπειροειδὴς σφηκωτὴρ χαλκοῦς (LXV AA 142). Τὸ ἐν Πίν. 137δ ἄνω δεξιὰ ἰδιόμορφον χαλκοῦν ἐξάρτημα ἐκ δύο μερῶν, ἤτοι ἐκ μικκύλου ἀγγείου κάτω καὶ ἐκ καλύμματος ἀπολήγοντος ἑκατέρωθεν εἰς πτηνόμορφον ἀπόληξιν (LXV AA 143). Ἓξ χαλκαῖ ἀμφικωνικαὶ ψῆφοι ὅρμου (LXV AA 144 α-ζ). Ὁ ἐν Πίν. 151ζ τροχήλατος σκύφος (LXV AA 168). Τὸ ἐν Πίν. 138α, ἔμπροσθεν, ἀγκυρόσχημον χαλκοῦν ἀντικείμενον εἰκονιζόμενον ἐν Σχεδίῳ 10 (LXV AA 169)[18] καὶ τὸ πλησίον ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι σιδηροῦν μαχαίριον (LXV AA 170). Δύο τεμάχια χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων (LXV AA 171), ὡς τὸ προαναφερθὲν ὑπ' ἀριθ. (LXV AA 142). Τρεῖς μικραὶ χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV AA 172—174).

18. Ἰδὲ ὅμοιον ἀπὸ τὴν Τσαουσίτσαν ἐν BSA 26 (1923-25) σελ. 11 καὶ πίν. II 2 h.

Δύο ἀκόμη χαλκαῖ ἀμφικωνικαὶ ψῆφοι (LXV AA 175 α-β) καὶ τέλος χαλκοῦς δακτύλιος (LXV AA 176).

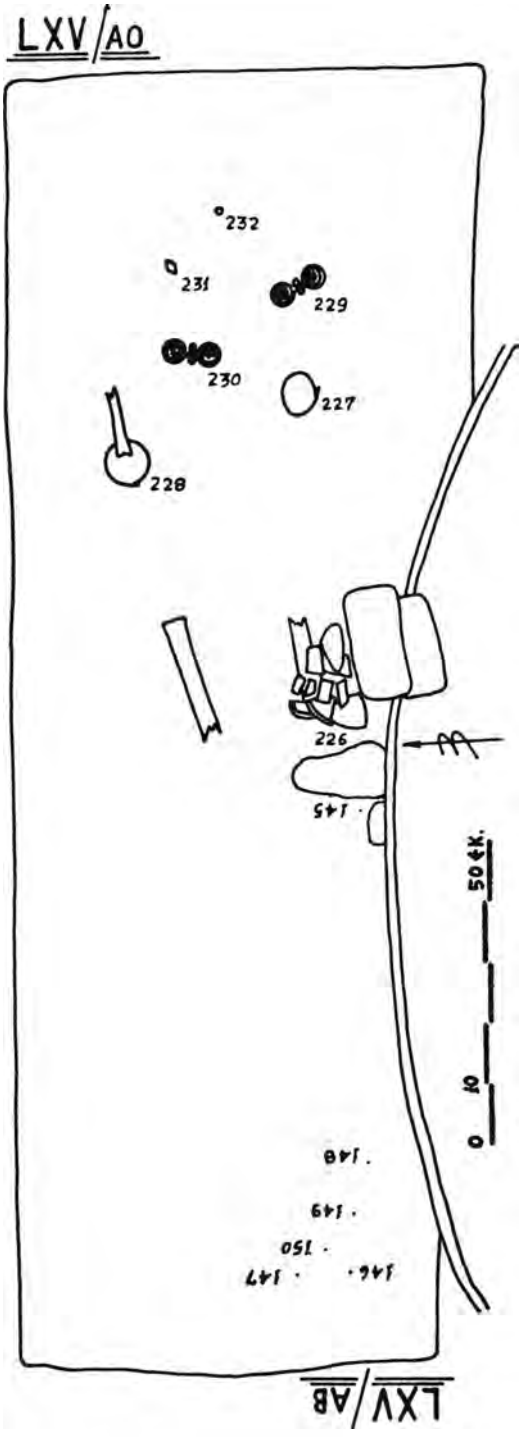

Σχεδ. 56. Ταφαὶ ΑΒ καὶ ΑΟ τοῦ τύμβου LXV

Ταφὴ AB. Παρὰ τὸν πίθον Ω, περὶ οὗ ἰδὲ ἀνωτέρω, εὑρέθησαν τὰ ἐν Πίν. 138 β

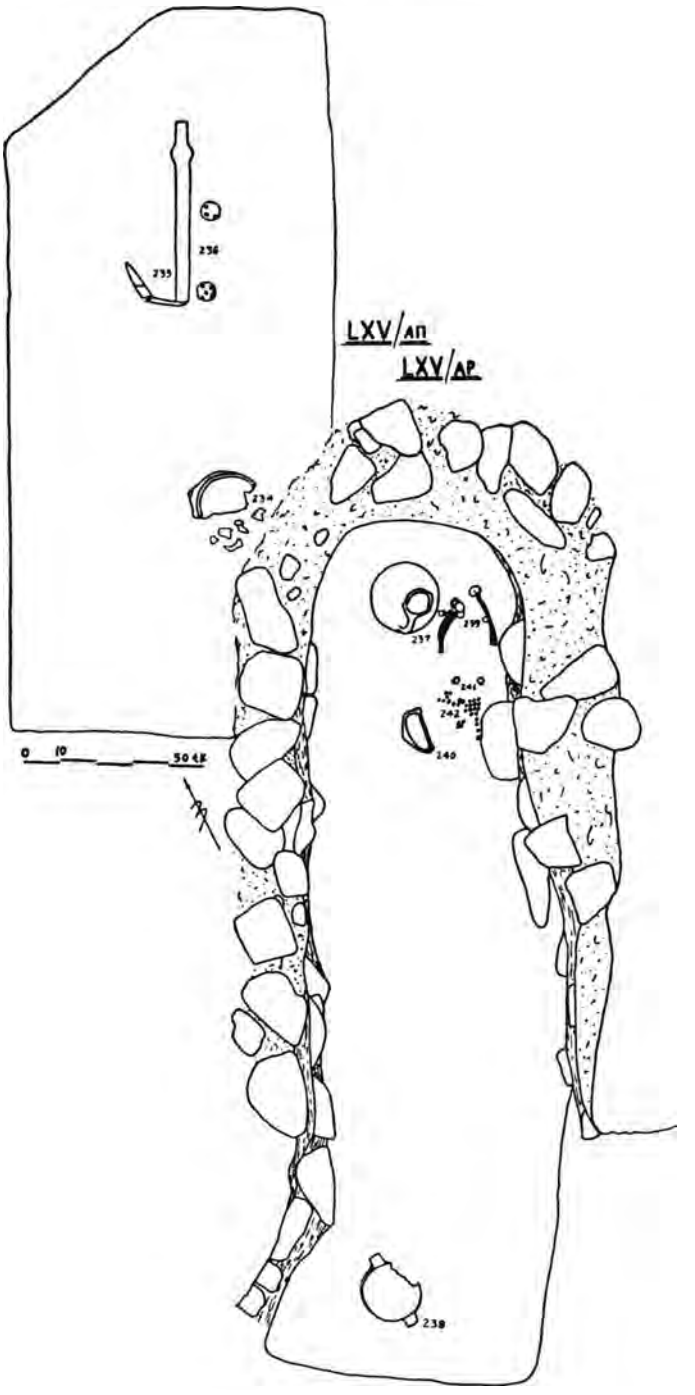

Σχεδ. 57. Ταφαί ΑΠ καὶ ΑΡ τοῦ τύμβου LXV

δύο ἀγγεῖα (LXV AB 145, καὶ 146, δι' ὃ πρβλ. Πίν. 151 ς), καὶ παρὰ ταῦτα τεμαχι-

σμένη χαλκῆ ταινία διαδήματος πλάτους 0,016 μ. (LXV AB 148), δύο ψέλια τὸ ἓν ὑπεράνω τοῦ ἄλλου ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ διαδήματος (LXV AB 149 α-β) καὶ μεταξὺ τῶν ψελίων καὶ τῶν ἀγγείων, δύο μικραὶ χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV AB 150 α-β), καὶ σιδηροῦν μαχαίριον (LXV AB 151). Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχομεν διάφορα ἀντικείμενα ταφῆς συγκεντρωμένα. Εἰς ἀπόστασιν 0,75 μ. πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ταφῆς ΑΟ εὑρέθη ἡ πρόχους ἐν Πίν. 151 ς (LXV AB 145). Τὰ τρία ἀγγεῖα τῆς ταφῆς ΑΒ εἶναι τροχήλατα. Δημιουργεῖται πρόβλημα σχέσεων τῆς κατεστραμμένης ταφῆς Ω, τῆς «ταφῆς» ΑΒ καὶ τῆς ταφῆς ΑΟ, περὶ ἧς κατωτέρω (ἰδὲ καὶ Σχέδιον 56).

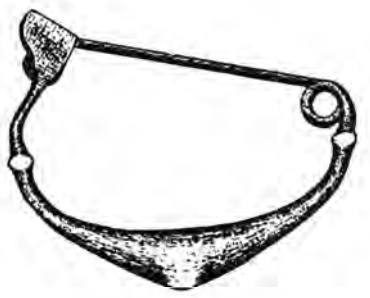

Σχεδ. 58. Ἡ χαλκῆ πόρπη LXV

Ταφὴ ΑΓ. Ἡ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ νοτιοανατολικοῦ τεταρτημορίου τοῦ τύμβου ταφὴ ΑΓ περιεβάλλετο ἀπὸ ὑψηλὸν περίβολον μὲ σχετικῶς μεγάλους ἀργοὺς λίθους κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς (ἰδὲ Σχέδιον 49). Εἰς τὸν βορειοανατολικὸν μυχὸν τοῦ περιβόλου εὑρέθη ἡ ἐν Πίν. 151 α πρόχους LXV ΑΓ 152. Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον εὑρέθησαν συγκεντρωμένα τὰ ἐν Πίν. 138 γ ἀντικείμενα, ἤτοι σιδηρᾶ αἰχμὴ εἰς τεμάχια συνολικοῦ μήκους περὶ τὰ 0,35 μ. (LXV ΑΓ 153), ἀκόνη διάτρητος (LXV ΑΓ 154), χαλκῆ λαβὶς (LXV ΑΓ 155), καὶ τὸ εἰκονιζόμενον ἐν Σχεδίῳ 10 ἀμφικωνικὸν κόσμημα (περίαπτον) φέρον καὶ ἐγχαράκτους, ἀνὰ τρεῖς καθ' ἕκαστον ὦμον, διπλοῦς κύκλους (LXV ΑΓ 156).

Ταφὴ ΑΔ. Ἡ ταφὴ ΑΔ, κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τεταρτημόριον, περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς (ἰδὲ Σχέδιον 53). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν τὰ ἐν Πίν. 151 α ἀγγεῖα LXV ΑΔ 177 καὶ 178 καὶ δύο ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου (LXV ΑΔ 179).

Ταφὴ ΑΕ. Ἡ ταφὴ ΑΕ εὑρέθη παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου εἰς βάθος περὶ τὰ 2 μ. (Πίν. 139 α καὶ Σχέδιον 48). Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διεσῴζετο, πλὴν ἄλλων λειψάνων, τὸ κρανίον (Πίν. 139 α ἐμπρός). Παρ' αὐτὸ εὑρέθησαν δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV ΑΕ 182α-β). Τὰ συνήθη δύο ἀγγεῖα (Πίν. 151 β, ΑΕ 180–181) εὑρέθησαν παρὰ τὸν κανόνα, τὸ μὲν ἀνοικτὸν (μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν, LXV ΑΕ 181) κατὰ τὴν θέσιν τῶν μηρῶν, ἡ δὲ πρόχους (LXV ΑΕ 180) εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ τάφου. Ἰδὲ καὶ κατωτέρω περιγραφὴν ταφῆς ΒΘ.

Ταφὴ ΑΖ. Ἐν τῇ ταφῇ ΑΖ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου (Πίν. 139 β καὶ Σχέδιον 49) εὑρέθησαν ἀρκετὰ καλῶς διατηρημένοι δύο σκελετοί. Εἷς, μὲ τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον, εὑρέθη κείμενος ἐκτάδην κατὰ χώραν, ἐνῷ τὰ λείψανα ἑτέρου σκελετοῦ εὑρέθησαν μᾶλλον συγκεντρωμένα κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τοῦ τάφου (Πίν. 139 β ἐμπρός). Πλησίον εὑρέθησαν τὰ ἐν Πίν. 151 ε δύο ἀγγεῖα (LXV ΑΖ 183 καὶ 184), κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐκτάδην νεκροῦ, τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν ὑπ' ἀριθ. LXV ΑΖ 185. Πλησίον εὑρέθη καὶ ἡ χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη LXV ΑΖ 186.

Ταφὴ ΑΗ. Ἡ ταφὴ ΑΗ ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ νότιον σκέλος τῆς σταυροειδοῦς τομῆς. Περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου ἐκ λίθων ἐλλιποῦς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα (ἰδὲ Σχέδιον 47 καὶ 48). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν, ἐκτὸς λειψάνων ὀστῶν, χαλκοῦν ψέλιον (LXV ΑΗ 187), σιδηροῦν μαχαίριον εἰς τεμάχια (LXV ΑΗ 188), ἕτερον δρεπανοειδὲς (LXV ΑΗ 189), κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΑΗ 190). Ὑπὸ λίθους τοῦ περιβόλου εὑρέθη ἡ ἐν Πίν. 151 β πρόχους LXV ΑΗ 315.

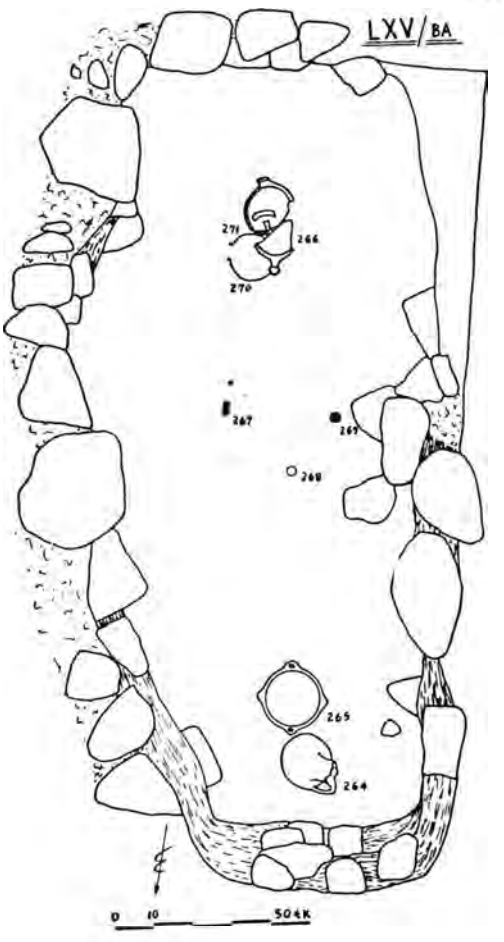

Σχεδ. 59. Ἡ ταφὴ ΒΑ τοῦ τύμβου LXV

Ταφὴ ΑΘ. Διὰ τὴν «ταφὴν» ΑΘ ἰσχύουν μὲ τὰς ἀναγκαίας τροποποιήσεις ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω διὰ τὴν ταφὴν ΑΑ. Πρβλ. καὶ κατωτέρω «ταφὴν» ΑΙ. Εἰς τὸ ἀκραῖον τοῦτο σημεῖον τοῦ τύμβου (πρβλ. καὶ Σχέδιον 53 διὰ τὸ βάθος) εὑρέθησαν συγκεντρωμένα (Πίν. 139 γ): τρεῖς χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV ΑΘ 191 - 193), τρία χαλκᾶ ψέλια ρομβοειδοῦς τομῆς μετ' ἐγχαράκτου γεωμετρικῆς διακοσμήσεως (LXV ΑΘ 194 α-β καὶ 195), δύο σιδηρᾶ μαχαίρια (LXV ΑΘ 196 καὶ 197), τὸ εἰκονιζόμενον ἐν Σχεδίῳ 10 χαλκοῦν ὀκτώσχημον κόσμημα (LXV ΑΘ 198), χαλκοῦς δακτύλιος (LXV ΑΘ 199) καὶ τεμάχια χαλκῆς ταινίας (LXV ΑΘ 200 καὶ 201). Τέλος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν (0,46 μ.) πρὸς βορρᾶν εὑρέθη ἡ ἐν Πίν. 152 ε πρόχους LXV ΑΘ 202.

Ταφὴ ΑΙ. Κατ' ἀρχὴν ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν «ταφὴν» ταύτην ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω διὰ τὴν πλησίον αὐτῆς «ταφὴν» ΑΘ. Εὑρέθησαν (Πίν. 140 α, πρβλ. καὶ Σχέδιον 52) μεμονωμένα πρόχους καὶ φιαλόσχημον ἀγγεῖον εἰς τεμάχια.

Ταφὴ ΑΚ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τεταρτημόριον ἐντὸς πίθου ταφὴ ΑΚ εὑρέθη ἀδιατάρακτος (Πίν. 140 β ἐμπρός, 140 γ ὀπίσω καὶ 141 α, πρβλ. καὶ Σχέδιον 49). Ὁ πίθος εὑρέθη εἰς τεμάχια κατὰ χώραν μὲ τὸ στόμιον πεφραγμένον δι' ἐπὶ τούτῳ κατειργασμένης πλακὸς σχιστολίθου, ἔφερε δὲ κατὰ τὸν πυθμένα ἐπισκευὴν διὰ μολύβδου [19]. Ἐντὸς τοῦ πίθου εἰσέρρευσε ἐκ τῶν ρωγμῶν ἐλάχιστον χῶμα. Εὑρέθησαν λεί-

19. Ἰδὲ καὶ ἀνωτέρω ἐν περιγραφῇ ταφῆς LXV Ο.

ψανα δύο σκελετῶν τεταραγμένα ἐκ τῆς βαρύτητος μόνον ὡς καὶ κτερίσματα ἤτοι τὰ ἐν Πίν. 151 δ ἀγγεῖα (LXV ΑΚ 206—208) καὶ ὀστεΐνη ψῆφος (LXV ΑΚ 209).

Ταφὴ ΑΛ. Ἡ πλησίον τῆς ταφῆς ΑΚ, ἐντὸς πίθου ἐπίσης, ταφὴ ΑΛ εὑρέθη ὁμοίως ἀδιατάρακτος (Πίν. 140 β ἀριστερὰ καὶ 140 γ ἐμπρός, πρβλ. Σχέδιον 49). Ὁ πίθος,

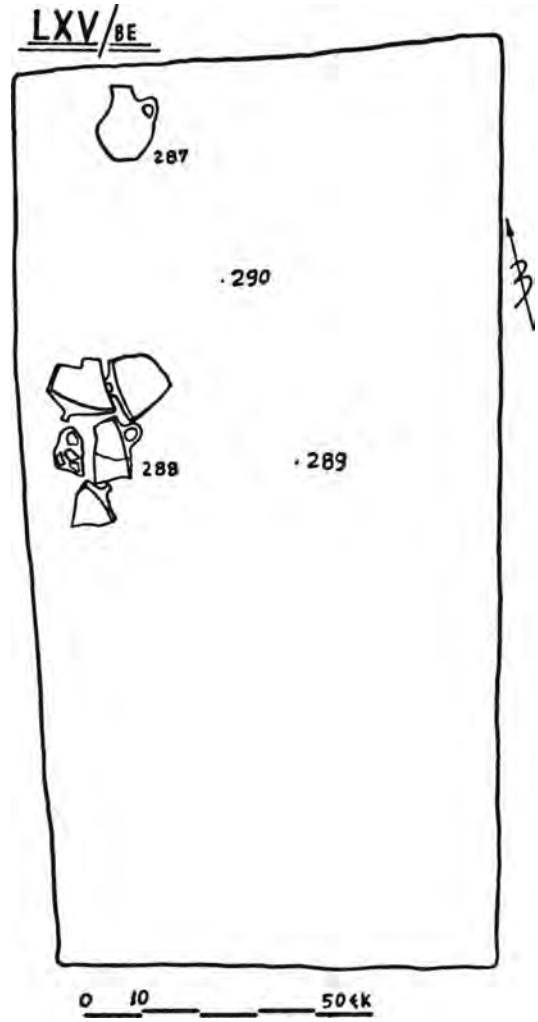

Σχεδ. 60. Ἡ ταφὴ ΒΕ τοῦ τύμβου LXV

εἰς τεμάχια κατὰ χώραν, ἔφερε ὁμοίαν πλάκα φράσσουσαν τὸ στόμιόν του. Κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς πλακός, φαίνεται, ἐθραύσθη ἡ ἐν Πίν. 151 ζ πρόχους (ὑπ' ἀριθ. ΑΛ 205), τῆς ὁποίας τὰ τεμάχια εὑρέθησαν ἐσφηνωμένα μεταξὺ τῆς πλακὸς καὶ τοῦ χείλους τοῦ πίθου. Ἐντὸς τοῦ πίθου, ἐκτὸς λειψάνων τοῦ σκελετοῦ, εὑρέθησαν πρόχους ἀκεραία καὶ φιαλόσχημον ἀγγεῖον (Πίν. 151 ζ, ΑΛ 210 καὶ 211). Ἐπίσης δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV ΑΛ 212 α-β) καὶ ψῆφος ὀστεΐνη (LXV ΑΛ 213).

Ταφὴ ΑΜ. Πλησίον τῶν δύο προηγουμένων πίθων ΑΚ καὶ ΑΛ εὑρέθη τρίτος μικρότερος πίθος (Πίν. 140 β ἄνω δεξιά, 140 γ ἄνω ἀριστερά, πρβλ. Σχέδιον 53). Οὗτος εἶχε θέσιν σαφῶς διάφορον τῶν ἄλλων πίθων, καθ' ὅσον ἡ κλίσις του ἐπλησίαζε περισσότερον τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ὀρθίαν θέσιν (ἰδὲ Πίν. 130 γ). Ὁ πίθος, ἐλλιπὴς κατὰ μέρος τοῦ ἄνω σώματος καὶ ἀκάλυπτος, περιεῖχεν ἐντὸς χωμάτων ὀστᾶ πλειόνων τοῦ ἑνὸς σκελετῶν συγκεντρωθέντα ἐκεῖ μετὰ ὀστράκων ἀγγείων. Οὐδὲν ἄλλο εὕρημα

Ταφὴ ΑΝ. Ἡ κατὰ τὸ νότιον σκέλος τῆς σταυροειδοῦς τομῆς ἐντὸς πίθου ταφὴ ΑΝ εὑρέθη ὅλως ἀδιατάρακτος (Πίν. 141 β καὶ 141 γ). Ὁ πίθος ΑΝ, ὁ καλύτερον διατηρούμενος ἐξ ὅλων, μετὰ πλαστικοῦ δακτυλίου κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας, ἐφράσσετο, ὡς συνήθως, διὰ πλακὸς στερεωθείσης διὰ λίθων. Ἐντὸς τοῦ πίθου (Πίν. 141 γ) εὑρέθησαν, ἐκτὸς λειψάνων σκελετοῦ, πρόχους ἀκεραία (LXV AN 218), φιαλόσχημον ἀγγεῖον (LXV AN 219) καὶ σιδηρᾶ μάχαιρα μήκους 0,20 μ. (LXV AN 220).

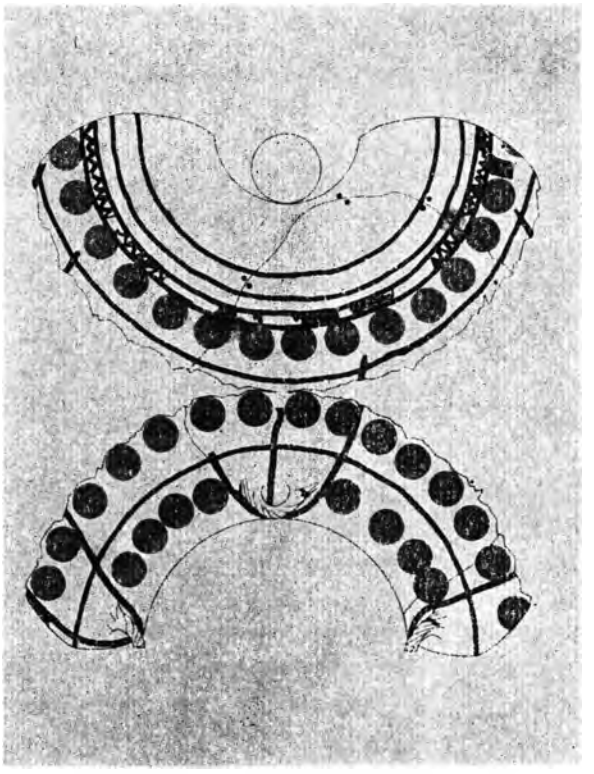

Σχεδ. 61. Ἀνάπτυξις τῆς διακοσμήσεως τοῦ πίθου LXV ΑΞ 221

Ἐξ ἄλλης ταφῆς, ἡ ὁποία κατὰ παραδρομὴν δὲν ἠριθμήθη κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀλλὰ συμβατικῶς ἐσημειώθη διὰ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐντὸς ἀγκυλῶν [AN], εὑρέθησαν μόνον ἡ πλὰξ πίθου καὶ παρ' αὐτὴν τεμάχια ἀγγείων (Πίν. 141 β ἄνω δεξιά), ἐξ ὧν συνεκολλήθησαν τὰ ἐν Πίν. 152 β τρία ἀγγεῖα [AN] 215 α-γ. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τούτων εὑρέθησαν χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη (ὑπ' ἀριθ. LXV [AN] 216) καὶ ψῆφος ἐξ ἠλέκτρου (ὑπ' ἀριθ. LXV [AN] 217).

Ταφὴ ΑΞ. Πλησίον τῆς ταφῆς ΑΝ εὑρέθη τὸ ἐν Πί ν. 152 α μέγα ὡραῖον ἀγγεῖον (LXV ΑΞ 221, Σχέδια 61 καὶ 62), εἰς ἣν κατάστασιν δεικνύει ἡ φωτογραφία ἐν Πί ν. 142 α, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνεται ἐπίσης πλὰξ σχιστολίθου ὁμοία πρὸς τὰς καλυπτούσας τὰ στόμια πίθων καί, ἀριστερά, ὡσεὶ ἐξηρτημένον ἀπὸ τῆς λαβῆς, ἕτερον ἀγγεῖον ὅμοιον πρὸς βαθὺν κύαθον (LXV ΑΞ 222). Ἐντὸς τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπλήρουν τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου, εὑρέθησαν ὀστᾶ κονιορτοποιημένα καὶ χαλκοῦν κομβίον (LXV ΑΞ 224). Περὶ τὸ ἀγγεῖον ἐπίσης εὑρέθησαν ὀστᾶ, χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη καὶ δύο χαλκοῖ δακτύλιοι (LXV ΑΞ 223 α-γ).

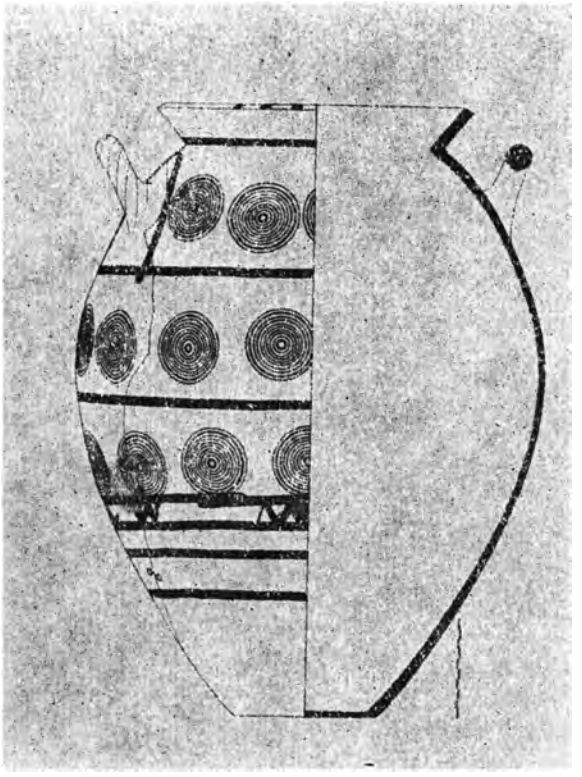

Σχεδ. 62. Τύμβος LXV. Ὁ πίθος LXV ΑΞ 221

Τὸ ἐξαιρετικὸν ἀγγεῖον LXV ΑΞ 221 παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα πράγματα. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα συνδυάζει χεῖλος γωνιῶδες, συνεστραμμένας λαβὰς ὁριζοντίους καὶ ἁπλοῦν πλάτυσμα κατὰ τὴν βάσιν. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν συνδυάζει ὁμοκέντρους πρωτογεωμετρικοὺς κύκλους πρὸς γραπτὰς ζώνας δι' ἐλευθέρας χειρός. Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς του εἶναι χειροποίητον καὶ παρουσιάζει σαφῆ ἴχνη τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀγγείου πρὸς ὑποστήριγμα κατὰ τὴν ὄπτησιν (ἓν τῶν σημείων τούτων εἶναι ἐμφανὲς εἰς τὴν εἰκόνα ἐν Πί ν. 152 α ὑπὲρ τὰς δύο ὀπὰς ἀριστερὰ πρβλ. καὶ Σχέδια). Παρουσιάζει ἐπίσης τρία ζεύγη ὀπῶν εἰς διάφορα σημεῖα ἐξ ἐπισκευῆς. Πρέπει νὰ εἶναι ἐντόπιον. Τὸ ἀγγεῖον περιγράφεται λεπτομερῶς εἰς ἄρθρον μου ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἐν τόμῳ εἰς μνήμην Karl Lehmann.

Ταφὴ ΑΟ. Ἡ ταφὴ ΑΟ, κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, ἀνεφέρθη ἤδη κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ταφῆς ΑΒ (ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 279 κέ.). Δὲν εἶχε περίβολον καὶ δὲν ὑπῆρχε ἄλλη οἱαδήποτε διαμόρφωσις τάφου (ἰδὲ Σ χ έ δ ι α 56 καὶ 48). Οὐχ ἧττον τὰ ἐν αὐτῇ εὑρήματα ἦσαν κατὰ χώραν διατεταγμένα οὕτως, ὥστε ἡ ταφή, κατὰ τὸν κορμὸν τοὐλάχιστον, ἐφαίνετο σαφῶς ἀδιατάρακτος, ἐφ' ὅσον εὑρέθησαν εἰς τὴν φυσικήν των θέσιν ζεῦγος ψελίων (LXV ΑΟ 227—228) καὶ ζεῦγος χαλκῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν (LXV ΑΟ 229—230). Ἀνωτέρω, κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς, εὑρέθησαν μόνον χαλκῆ ἀμφικωνικὴ ψῆφος (LXV ΑΟ 231) καὶ ἄλλη ἐξ ἠλέκτρου (LXV ΑΟ 232). Κατωτέρω, παρὰ τὰ λείψανα ὀστῶν τοῦ μηροῦ, εὑρέθη ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ μιᾶς ὁριζοντίου ταινιωτῆς λαβῆς (LXV ΑΟ 226).

Ταφὴ ΑΠ. Ἡ ταφὴ ΑΠ, κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου, δὲν ἔφερε περίβολον ἢ ἄλλην διαμόρφωσιν τάφου (ἰδὲ Σ χ έ δ ι α 57 καὶ 53). Εὑρέθησαν μόνον τὸ ἐν Π ί ν. 152 δ ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (LXV ΑΠ 234) καὶ σιδηροῦν ξίφος κατιωμένον εἰς τεμάχια, μὲ τὴν αἰχμὴν πρὸς νότον (LXV ΑΠ 235), προφανῶς ἀνήκοντα εἰς ἀνδρικὴν ταφήν.

Ταφὴ ΑΡ. Παρὰ τὴν ταφὴν ΑΠ ἡ ΑΡ διεκρίνετο διὰ περιβόλου, ἐξ ἐπαλλήλων σειρῶν λίθων κατὰ μέρη (ἰδὲ Π ί ν. 142 β καὶ Σ χ έ δ ι α 49). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἐσημείωνον τὰ πέρατα τῆς ταφῆς ἀνὰ ἓν ἀγγεῖον, ἡ ἐν Π ί ν. 152 γ πρόχους (LXV ΑΡ 237) κατὰ τὴν κεφαλήν, καὶ τὸ ἐν Π ί ν. 152 δ ἀνοικτὸν γραπτὸν ἀγγεῖον μετὰ δύο ταινιοσχήμων καθέτων λαβῶν (LXV ΑΡ 238) κατὰ τοὺς πόδας (ἡ μεταξὺ ἀπόστασις 1,90 μ.). Κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς (Π ί ν. 142 β καὶ Σ χ έ δ ι ο ν 57) εὑρέθησαν σιδηροῖ καὶ χαλκοῖ κρίκοι διάφοροι μετὰ χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων (LXV ΑΡ 239), δύο χαλκοῖ δακτύλιοι ἐπενδεδυμένοι διὰ χρυσοῦ ἐλάσματος (LXV ΑΡ 241), περὶ τὰς τεσσαράκοντα ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου (LXV ΑΡ 242) καὶ δύο τοξωταὶ πόρπαι χαλκαῖ (LXV ΑΡ 240 καὶ 243). Ἐκ τῶν χαλκῶν πορπῶν ἡ ὑπ' ἀριθ. 240 εἰκονίζεται εἰς τὸ Σ χ έ δ ι ο ν 58, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν ἀρχικὴν μορφήν, διότι ἡ περόνη εἶχε θραυσθῆ καὶ ἀντικατασταθῆ προχείρως διὰ σιδηρᾶς, ἡ ὁποία εὑρέθη κατιωμένη.

Ταφὴ ΑΣ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ταφὴ ΑΣ δὲν εἶχε περίβολον (ἰδὲ Π ί ν. 143 α καὶ Σ χ έ δ ι α 48 καὶ 50). Ἐκ τοῦ σκελετοῦ διετηροῦντο κατὰ χώραν λείψανα τοῦ κρανίου καὶ ὀστῶν τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν. Εὑρέθησαν κατὰ τὸ πρὸς τοὺς πόδας ἄκρον τῆς ταφῆς τὰ ἐν Π ί ν. 152 γ ἀγγεῖα, πρόχους (LXV ΑΣ 244) καὶ ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (LXV ΑΣ 245), παρὰ τὸ ὀστοῦν τοῦ δεξιοῦ μηροῦ σιδηρᾶ μάχαιρα (LXV ΑΣ 246) καὶ σιδηροῦν βέλος (LXV ΑΣ 247) καὶ ὑψηλότερον, κατὰ τὸ στῆθος, τρεῖς χαλκοῖ δακτύλιοι (LXV ΑΣ 248 α-γ).

Ταφαὶ ΑΤ καὶ ΑΥ. Αἱ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ταφαὶ ΑΤ καὶ ΑΥ συνεξετάζονται, διότι γενικῶς παρέχουν τὴν εἰκόνα τῆς διπλῆς ταφῆς ΑΖ. Καὶ ἐδῶ δὲν ὑπῆρχε σαφὴς περίβολος (Π ί ν. 142 γ καὶ Σ χ έ δ ι α 48 καὶ 49). Ἑκατέραν τῶν ταφῶν ἐπιστοποίουν κυρίως λείψανα κρανίου. Περὶ τὸ κρανίον τῆς ΑΤ (Π ί ν. 142 γ, εἰς τὸ βάθος) εὑρέθησαν συσσωρευμένα μετὰ εὐλαβείας καὶ τὰ ἄλλα ὀστᾶ τοῦ σκελετοῦ εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Παρὰ τὸν σωρὸν τῶν ὀστῶν ὑπῆρχε πρόχους ἀκεραία LXV ΑΤ 249) ἐπὶ ἄλλων ὀστράκων (LXV ΑΤ 250).

Περὶ τὸ κρανίον τῆς ΑΥ ὑπῆρχον φιαλόσχημον ἀγγεῖον (LXV ΑΥ 252) εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (Πίν. 142 γ ἐμπρός), τρεῖς μικραὶ χαλκαῖ πόρπαι ὀκτώσχημοι ὁμοῦ (LXV ΑΥ 253 α-γ), τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΑΥ 254), ἓξ ψῆφοι ἀπὸ ἤλεκτρον (LXV ΑΥ 255), χαλκοῦς δακτύλιος (LXV ΑΥ 256) καὶ ἡ ἐν Πίν. 153 α ἀκεραία πρόχους (LXV ΑΥ 251).

Ταφὴ ΑΦ. Κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον ἡ ταφὴ ΑΦ δὲν ὡρίζετο ὑπὸ περιβόλου (ἰδὲ Σχέδιον 47). Δύο ἀγγεῖα εἰς τὴν συνήθη ἀπόστασιν (1,60 μ.), ὁρίζοντα κατὰ κανόνα τὰ δύο ἄκρα ταφῆς, καὶ χαλκοῦς δακτύλιος μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τὰ μόνα εὑρήματα : κατὰ τὸ νότιον ἄκρον ἡ ἐν Πίν. 153 α πρόχους LXV ΑΦ 257, κατὰ τὸ βόρειον ἡ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι πρόχους LXV ΑΦ 258, ἀμφότεραι ἐλλιπεῖς ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ περίπου, καὶ ὁ δακτύλιος LXV ΑΦ 259.

Ταφὴ ΑΧ. Ὠνομάσθη «ταφὴ» ΑΧ συμβατικῶς ἡ θέσις ἀγγείου μεμονωμένου κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου (LXV ΑΧ 260), ὁμοίου πρὸς τὰ δύο ἀγγεῖα ἐν Πίν. 149 β.

Ταφὴ ΑΨ. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ τύμβου LXV, ἐν θέσει ΑΨ τοῦ Σχεδίου 47 εὑρέθη (Πίν. 143 γ) ἀγγεῖον ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν Πίν. 147 β ἀγγεῖον LXIV Α 1 (πρβλ. καὶ ἀγγεῖον LV 9 ἐν Πίν. 146 γ καὶ ἀγγεῖον ΛΔ 10). Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου τούτου εὑρέθησαν λείψανα ὀστῶν καὶ αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ μήκους 0,135 μ. (LXV ΑΨ 314).

Ταφὴ ΑΩ. Τὴν κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ νοτιοδυτικοῦ τεταρτημορίου ταφὴν ΑΩ (Πίν. 143 β) ἐχαρακτήριζον κυρίως λείψανα σκελετοῦ ἐκτάδην κατὰ χώραν. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρέθησαν σιδηρᾶ μάχαιρα μήκους 0,37 μ. (LXV ΑΩ 263) καὶ διάσπαρτα ὄστρακα.

Ταφὴ ΒΑ. Ἡ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον ταφὴ ΒΑ περιεβάλλετο ὑπὸ περιβόλου ἐκ τῶν συνήθων ἀργῶν λίθων (Πίν. 143 δ καὶ Σχέδια 51 καὶ 59). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς (νότιον ἄκρον) ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν εἰς τεμάχια (LXV ΒΑ 266), περιλαίμιον ἐκ χαλκοῦ συνεστραμμένου σύρματος (LXV ΒΑ 270) καὶ τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΒΑ 271). Περὶ τὸ μέσον τῆς ταφῆς εὑρέθησαν μικρὰ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (LXV ΒΑ 267), πηλίνη σφαιρικὴ ψῆφος διάτρητος (LXV ΒΑ 269) καὶ χαλκοῦς δακτύλιος (LXV ΒΑ 268). Τέλος κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ταφῆς εὑρέθησαν φιαλόσχημον ἀγγεῖον (LXV ΒΑ 265) καὶ πρόχους (LXV ΒΑ 264).

Ταφὴ ΒΒ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον ταφὴ ΒΒ, ἄνευ περιβόλου ἐχαρακτηρίζετο κυρίως ἐκ λειψάνων σκελετοῦ ἐκτάδην κατὰ χώραν (ἰδὲ Σχέδιον 47), μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ζεῦγος χαλκῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν (LXV ΒΒ 273α-β), ψῆφος ἐξ ἠλέκτρου (LXV ΒΒ 274) καί, κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον, ἡ ἐν Πίν. 151 η πρόχους LXV ΒΒ 272.

Ταφὴ ΒΓ. Ἡ παρὰ τὴν ΒΑ ταφὴ ΒΓ ὡρίζετο διὰ περιβόλου (Πίν. 144 α καὶ Σχέδιον 51). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου κατὰ τὸ νότιον ἄκρον, ὅπου ἡ θέσις τῆς κεφαλῆς, εὑρέθησαν ἡ ἐν Πίν. 151 η πρόχους (LXV ΒΓ 275), περιειλιγμένα χαλκᾶ σύρματα μετὰ τῶν κομβίων των (LXV ΒΓ 277 α), πέντε μικραὶ χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι

(LXV ΒΓ 277β-ζ), δύο περιλαίμια ἐκ χαλκοῦ συνεστραμμένου σύρματος (LXV ΒΓ 278α-β), δέκα ψῆφοι ἠλέκτρου (LXV ΒΓ 281α) καὶ μικρὸς χρυσοῦς δακτύλιος (LXV ΒΓ 281β). Κατωτέρω δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV ΒΓ 279α-β), σπειροειδὲς ψέλιον ἐκ τῶν μεγαλυτέρων (ἐννέα κύκλοι, LXV ΒΓ 280) καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τὸ ἐν Πίν. 151 η ἀγγεῖον (LXV ΒΓ 276).

Ταφὴ ΒΔ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ταφὴ ΒΔ ὡρίζετο ὑπὸ περιβόλου, τοῦ εὐρυτέρου ἐξ ὅλων (Πίν. 144 β καὶ Σχέδιον 52). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐκτὸς λειψάνων κρανίου μετὰ ὀδόντων, εὑρέθησαν κατὰ μὲν τὸ δυτικὸν ἄκρον τὰ συνήθη ἀγγεῖα, πρόχους (LXV ΒΔ 282) καὶ δύο ἀνοικτὰ μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (LXV ΒΔ 283 καὶ 284) ὡς καὶ τέσσαρες σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν (LXV ΒΔ 286 α-δ, ἐξ ὧν μία εἰκονίζεται ἐν Σχεδίῳ 10), κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον τέσσαρες μικραὶ χαλκαῖ πόρπαι (LXV ΒΔ 285 α-δ) καὶ τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΒΔ 285 ε).

Ταφὴ ΒΕ. Ὠνομάσθη «ταφὴ» ΒΕ συμβατικῶς ἡ θέσις, ὅπου εὑρέθησαν τρία πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μεταλλικὰ εὑρήματα, ἀλλ' ἡ θέσις καὶ ἡ διάταξίς των δὲν δικαιολογεῖ ταφὴν καὶ μάλιστα ἀδιατάρακτον. Εὑρέθησαν ἡ πρόχους ἐν Πίν. 153 γ (LXV ΒΕ 287) καὶ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι φιαλόσχημον εἰς τεμάχια (LXV ΒΕ 288), εἰς βάθος δὲ μεγαλύτερον κατὰ 0,15 μ. τὸ ἐν Πίν. 153 γ θήλαστρον (LXV ΒΕ 289), τεμάχια μικρᾶς ὀκτωσχήμου χαλκῆς πόρπης καὶ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΒΕ 290) καὶ μικρὸς χρυσοῦς κρίκος (LXV ΒΕ 291). Τὴν καθ' ὁριζόντιον ἐπίπεδον διάταξιν τῶν εὑρημάτων δεικνύει τὸ Σχέδιον 60 (πρβλ. Σχέδιον 47 καὶ 49).

Ταφὴ ΒΖ. Ἡ ταφὴ ΒΖ ἐσχεδιάσθη κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Σχεδίου 47 τοῦ τύμβου LXV, ἀλλὰ πράγματι ἡ θέσις της εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν τύμβων LXV καὶ LXVI, ὡς δεικνύει ἀντιπαραβολὴ τοῦ σχεδίου πρὸς τὴν φωτογραφίαν ἐν Πίν. 131β, ὅπου ἡ ταφὴ ΒΖ δέον νὰ νοηθῇ ὑπὸ τὸν διάδρομον μεταξὺ τοῦ πίθου LXV Β καὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς σταυροειδοῦς τομῆς τοῦ τύμβου LXVI. Ἡ ταφὴ LXV ΒΖ δηλαδὴ ἀνεσκάφη, ὅταν ἠχρηστεύθη ὁ διάδρομος, εἰς σχετικῶς μεγαλύτερον βάθος ἀπὸ τὰς πλησίον ταφὰς τοῦ τύμβου LXV, ἀλλὰ καὶ τοῦ LXVI (πρβλ. Σχέδιον 52). Περίβολος πλήρης καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ἐπαλλήλων σειρῶν λίθων καθίστα ἀναμφισβήτητον τὴν ταφὴν (Πίν. 144 γ), ἀλλὰ οὔτε ἴχνη σκελετοῦ οὔτε ἡ συνήθης σύνθεσις καὶ διάταξις τῶν εὑρημάτων παρετηρήθη. Εὑρέθησαν μόνον παρὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα τοῦ περιβόλου τοποθετημένα τέσσαρα ἀγγεῖα, ἀνοικτὸν φιαλόσχημον (LXV ΒΖ 292), ἐντὸς αὐτοῦ μικρὰ πρόχους, (LXV ΒΖ 293), παραπλεύρως ἑτέρα πρόχους εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (LXV ΒΖ 295) καὶ ἀνοικτὸν ἀγγεῖον μετὰ κομβιοσχήμων λαβῶν (LXV ΒΖ 294). Τὰ τρία ἐξ αὐτῶν εἰκονίζονται ἐν Πίν. 153 δ.

Ταφὴ ΒΗ. Ἡ κατὰ τὸ βορειανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ταφὴ ΒΗ μόνον κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευράν της εἶχε σειρὰν λίθων καὶ οὐχὶ πλήρη περίβολον (ἰδὲ Σχέδιον 47). Τὰ εὑρήματα ἦσαν τὰ ἐν Πίν. 153 δ δύο συνήθη ἀγγεῖα, ἡ πρόχους LXV ΒΗ 296, καὶ τὸ φιαλόσχημον LXV ΒΗ 297. Εἰς ἀπόστασιν 0,75 μ. περίπου εὑρέθη τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXV ΒΗ 298).

Ταφὴ ΒΘ. Ὑπὸ τὴν ταφὴν ΑΕ (ἰδὲ ἀνωτέρω), εἰς βάθος μεγαλύτερον κατὰ 0,15 μ.

περίπου (ἰδὲ Σχέδιον 48 καὶ πρβλ. Σχέδιον 47 δεξιὰ) εὑρέθη ἡ ταφὴ ΒΘ ἀναμφιβόλως διακρινομένη ὑπὸ τὴν ὑπερκειμένην, οὐ μόνον διὰ τὴν διαφορὰν ὕψους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν περίβολον (Πίν. 144 δ), τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν διάταξιν τῶν δύο ὁμάδων εὑρημάτων. Τὰ εὑρήματα τῆς ταφῆς ΒΘ ἦσαν ἀντίστοιχα, ἀλλ' εἰς θέσιν ἀντίθετον : ἐδῶ ἡ πρόχους (LXV ΒΘ 299) εὑρέθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον, ὅπου καὶ τὰ κοσμήματα τῆς κεφαλῆς καὶ ὀδόντες, ἐνῷ τὸ ἀνοικτὸν ἀγγεῖον (φιαλόσχημον LXV ΒΘ 300) κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον. Ἀμφότεροι οἱ σκελετοὶ εἶχον τὸν αὐτὸν προσανατολισμόν, ἀλλὰ τὰ ἀγγεῖα τῆς ταφῆς ΑΕ, ὡς ἐσημειώθη ἤδη ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀνωτέρω, εἶχον θέσιν ἀντικανονικήν. Τὰ δύο ἀγγεῖα τῆς ταφῆς ΒΘ εἰκονίζονται ἐν Πίν. 153 β καὶ διακρίνονται διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποιότητα. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων ἡ ταφὴ LXV ΒΘ περιεῖχε (ἰδὲ Σχέδιον 47) χαλκᾶ περιειλιγμένα σύρματα, ἀνὰ τρεῖς σπείρας ἑκατέρωθεν (LXV ΒΘ 301) καὶ δύο μικρὰς χαλκᾶς ὀκτωσχήμους πόρπας (LXV ΒΘ 302 α-β).

Ταφὴ ΒΙ. Ἡ ἐντὸς πίθου ταφὴ ΒΙ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τεταρτημόριον τοῦ τύμβου εὑρέθη κατεστραμμένη (ἰδὲ Σχέδιον 47 καὶ Σχέδια 51 καὶ 52). Τὸ κατὰ χώραν κάτω μέρος τοῦ πίθου καὶ ἄλλα τεμάχια συγκεντρωμένα εὑρέθησαν ἐντὸς περιβόλου ἐκ λίθων. Δὲν ὑπῆρξαν ἄλλα σχετικὰ εὑρήματα.

Ταφὴ ΒΚ. Παρὰ τοὺς πίθους Α καὶ Β εὑρέθη ἡ ἄνευ περιβόλου ταφὴ ΒΚ (Πίν. 144 ε, πρβλ. Σχέδιον 47). Ἐκ τῶν κοσμημάτων τῆς κεφαλῆς εὑρέθη τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος μετὰ κομβίου (LXV ΒΚ 307), κατὰ τὸ μέσον τῆς ταφῆς ψέλιον σπειροειδὲς ἐξαιρετικῶς μικρᾶς διαμέτρου (0,04 μ., LXV ΒΚ 305) καὶ πηλίνη ἀμφικωνικὴ ψῆφος (LXV ΒΚ 306), κατὰ δὲ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς ταφῆς πρόχους (LXV ΒΚ 303) καὶ ἀγγεῖον δίωτον (LXV ΒΚ 304), ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν αὐλακωτὴν διακόσμησιν πρὸς παλαιότερον εὕρημα τοῦ κ. Ἀνδρονίκου[20].

Ταφὴ ΒΛ. Ἡ τελευταία ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ ταφὴ ΒΛ τοῦ τύμβου LXV ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ νοτιοδυτικοῦ τεταρτημορίου τοῦ τύμβου τούτου, ὥστε νὰ δημιουργῆται ὑπόνοια, ὅτι καὶ αὕτη, ὡς ἐλέχθη διὰ τὴν ΒΖ, δὲν ἀνήκει εἰς τὸν τύμβον LXV, ἀλλ' ἐνδεχομένως εἰς τὸν γειτονικὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τύμβον, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνεσκάφη. Ἐν τῇ θέσει τῆς ταφῆς ΒΛ εὑρέθησαν, περὶ τὸ ὀξυπύθμενον κάτω μέρος ἀγγείου, δύο μικραὶ χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXV ΒΛ 308 α-β), τρεῖς χαλκοῖ κρίκοι (LXV ΒΛ 308 γ-ε), φυλλόσχημον κόσμημα χαλκοῦν καὶ ὀστεῖνη ψῆφος (LXV ΒΛ 308 ζ καὶ η).

Τέλος μεμονωμένη ὅλως εὑρέθη ἡ ἐν Πίν. 153 ε τροχήλατος πρόχους [LXV 109] κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ τύμβου LXV καὶ μᾶλλον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρὸς νότον μὴ ἀνασκαφέντος τύμβου.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων προκύπτει σαφῶς ἡ σπουδαιότης τοῦ περιγραφέντος τύμβου. Ἀλλ' εἶναι πρόωρον νὰ προχωρήσωμεν εἰς γενικωτέρας παρατηρήσεις καὶ συμπεράσματα. Ἴσως καταστῇ δυνατὸν μὲ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν μελέτην τοῦ ὑλικοῦ ὅλων τῶν τύμβων ἀπὸ I—LXXIII (ὡς καὶ τῶν C καὶ CI), τὰ ὁποῖα γίνονται νῦν, νὰ παρουσιάσωμεν κατὰ τὴν ἔκθεσιν πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1962 ἀξιολόγησιν τοῦ ὑλικοῦ, ὁμοῦ μετὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ὑπολοίπων τύμβων ἀπὸ LXVI—LXXIII.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

20. Balkan Studies 2 (1961) σελ. 96 καὶ πίν. VIII, 19.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

FOUILLES D'UNE VILLA ROMAINE A CÉPHALONIE

Le pavement de mosaïque qui se trouvait sous les ruines de l'église St. Athanase, près du promontoire SE de l'île de Céphalonie, était connu déjà depuis le début du XIXè siècle (cf. O. Riemann, *Recherches archéologiques sur les îles ioniennes*, II, pp. 57-59). Les fouilles entreprises en 1957 ont révélé l'existence sur cet emplacement d'une villa romaine (Pl. 1). Le style des mosaïques et la céramique placent le bâtiment dans les premières décades du IIIè siècle après J.C. L'église a été construite sur les ruines de la chambre centrale à l'époque paléochrétienne. On a ajouté alors une abside sur le côté est. L'église a été reconstruite au début de l'occupation vénitienne, pour tomber en ruine à la fin du XVIIIè siècle.

Les mosaïques polychromes de la villa sont remarquables par leur technique et par les sujets représentés, car toutes ont des sujets figurés, sauf le pavement de la chambre IV, qui est uniquement décorée de motifs linéaires d'une symétrie parfaite. L'harmonie des couleurs est aussi délicate que celle des autres mosaïques. Sur le pavement du vestibule (Pl. 3): personnification de l'Envie (ΦΘΟΝΟΣ) sous les traits d'un jeune homme attaqué par quatre fauves. Une épigramme élégiaque donne l'explication du sujet et le nom du mosaïciste Krateros. L'emblème est comparé aux représentations apotropaïques contre le mauvais oeil, qui se trouvent sur les mosaïques, les reliefs et les talismans.

Sur la mosaïque de la chambre II (Pl. 6), deux héros domestiques de part et d'autre d'un autel, font une offrande; ils sont représentés comme des enfants qu'on peut comparer aux camilli romains tout en rappelant aussi les génies domestiques sur les fresques hellénistiques de Délos. Au dessous de cette scène, les trois bêtes du sacrifice, la τριττύς grecque, rappellent les *suovetaurilia* romains. La dédicace aux divinités est attestée par une épigramme en 7 héxamètres, qui mentionne encore le même mosaïciste. La composition commémore probablement le sacrifice qui avait lieu reguliérement pour la prospérité de la maison.

La mosaïque de la chambre III (Plan 4) est très abîmée; les motifs de l'encadrement sont conservés en partie. Quelques lettres de l'inscription subsistent seulement. La composition des mosaïques figurées où les inscriptions sont intercalées, qui trahit l'influence des *codices* illustrés, et les problèmes iconographiques qu'elle pose, font l'objet de cette étude.

BAS. CALLIPOLITIS

A CHAMBER TOMB AT THE ISLAND OF CARPATHOS

In this article (pp. 32-76) the author describes and comments on the contents of a chamber tomb found by chance in the vicinity of Pigadhia, the chief community of Carpathos, one of the southernmost islands of the Dodecanese.

The finds include over ninety vases and a small hoard of bronze weapons, as

well as a pair of lead objects. Where its provenience is concerned, the pottery may easily be distinguished into two main classes, one LM IIIA, related to the eastern workshops of Crete, and another LH IIIA (-early IIIB), with a dominant number of Rhodomycenaean affinities. Between these two main classes the author believes that he can identify a third from a local workshop (to which he also attributes earlier finds from the island) sharing common features with both Minoan and Mycenaean pottery.

This fact – easily explained by the geographical position of the island midway between East Crete and Rhodes (representing respectively the Minoan and Mycenaean centers of manufacture readily accessible to the Carpathians) — implies the independent position of the island, which continued to have free intercourse with East Crete and at the same time was in close contact with the Mycenaean world, at least through the intermediary of Rhodes.

S. J. CHARITONIDES

A PROTOATTIC ARYBALLOS

A charming aryballos in the small collection of the department of Art and Archaeology in the University of Thessaloniki. At first glance one might take it as a protocorinthian, but it is a protoattic vase. That is to say it is a protoattic imitation of other protocorinthian vases and specially of the « Vogelprotomengruppe » of J.L. Benson (Die Geschichte der Korinthischen Vasen, Basel 1953, 14).

There are many examples of protoattic vases imitating similar protocorinthian. But no other imitation has the early attic «ἀκρίβεια» of the vase in Thessaloniki.

The author dates the vase in the last quarter of the 8th c. B.C. and thinks that the plaine but «daemonic» vulture busts are reminiscence of the early corinthian monumental painting, as well as the vulture busts of the protocorinthian group of which an imitation is the vase in Thessaloniki.

G. BACALAKIS

FOUILLES AUX TERRAINS ANGELOPOULOS ET ZACHARATOS

L'Ephorie de l'Acropole a fouillé en 1961 un vaste terrain, appartenant aux frères Angelopoulos, situé au Sud de l'Acropole, près de l'avenue Denys l'Aréopagite, ainsi qu'une partie d'un second terrain à proximité immédiate du premier au Sud, appartenant à Mr Zacharatos.

L'occupation de cette région s'est échelonnée sur une très longue durée. Les vestiges les plus anciens comprenaient des murs de maisons de l'Helladique Moyen ainsi qu'une tombe de la même période, et les plus récents des habitations d'époque byzantine.

Des vestiges des périodes intermédiaires furent trouvés en abondance: tombes géometriques (dans l'une desquelles fut recueillie une magnifique pyxis-cratère, décorée dans un style encore sévère), tessons et ruines de maisons de la période archaïque et classique (à cette dernière période appartenait le sol d'une salle à man-

ger), murs hellénistiques, une partie d'un vaste édifice de la première époque impériale (thermes?), une partie d'un autre édifice d'époque romaine tardive, abandonné en hâte à la fin du IVè siècle ap. J.C., ruines enfin, assez impressionnantes, de thermes construits semble-t-il vers 400 ap. J.C.

On a également découvert un système d'égouts très important, comportant des puits de regard, qui remonte à la période hellénistique tardive, mais qui fut largement remanié à l'époque impériale.

Dans le domaine Zacharatos furent découvertes en place les piles en briques circulaires d'un hypocauste romain désaffecté vers le milieu du IIè siècle ap. J.C. et remplacé peu après par une belle mosaïque à décor géométrique. On trouva également la prolongation du système d'égouts mentionné plus haut.

Parmi les trouvailles mentionnons un beau tesson, en style de Kertsch, sur lequel sont représentés Déméter, Koré et Ploutos.

G. DONTAS

LES MONNAIES DE LA FOUILLE DU TERRAIN ANGELOPOULOS

Les monnaies trouvées par l'ephore G. Dontas dans la fouille du terrain Angelopoulos (au sud de l'Acropole) sont surtout des pièces en bronze. On a trouvé une seule monnaie d'argent, un denier de Faustine Ière, du type R.I.C. no 350a. Parmi les 55 monnaies de bronze il faut signaler :

1) 16 pièces d'Athènes, dont 4 de l'époque impériale (Svoronos, pl. 22 nos 53-58, pl. 23 no 50, pl. 81 nos 17-52, pl. 71 nos 17-18, pl. 79, pl. 82, pl.83, pl. 88 no 48, pl. 91 no 30).

2) une pièce de Corinthe du type, Eduards, Corinth VI, no 11.

3) 2 antoniniennes romaines, une d'Aurélien (R.I.C. no 135) et une de Probus (R.I.C. no 911).

4) 5 pièces de petit bronze romaines : a) Constantin II (M. Thompson, The Athenian Agora vol. II, Coins, no 999, b) Constance Galle (M. Thompson, l.c. no 1211), c) Valentinien II (R.I.C. no 60a).

5) 5 pièces byzantines : a) I pièce de Constant II, du type B.M.C. no 202, b) I pièce de Nicéphore III Botaniate, du type signé et c) 3 pièces du type anonyme (M. Thompson, l.c. types A-2, H ou I et J).

Le reste des monnaies est plutôt en mauvais état et on n'a pas pu l'identifier exactement. Parmi les monnaies on a trouvé aussi un poids byzantin d'assez bonne conservation.

M. CARAMESSINI - OECONOMIDOU

CYCLADIKA DE NAXOS

Le *Catalogue des tombes*, première partie des «Cycladica» de Naxos, présente un certain nombre de trouvailles d'époque «cycladique» qui ont été mises à jour dans les fouilles pratiquées à Naxos entre 1903 et 1910, par Kl. Stephanos, Directeur du Musée Anthropologique de l'Université d'Athènes. Kl. Stephanos explora alors en

plusieurs points de l'île des nécropoles étendues, d'époque «cycladique»; il y recueillit un important matériel, dont il ne publia qu'une faible partie, portant essentiellement son intérêt sur les squelettes exhumés, qui faisaient l'objet de ses recherches anthropologiques.

Le *Catalogue des tombes* inclut seulement les documents qui, provenant de ces fouilles, ont pu être reconnus, identifiés et rapportés à des groupes par l'auteur de cet inventaire, au cours des travaux de réexposition de la collection cycladique du Musée archéologique national. En conséquence, il ne concerne qu'une faible proportion des tombes qui ont été effectivement fouillées par Kl. Stephanos.

Dans ce catalogue sont aussi inclus les objets trouvés dans quarante et une tombes naxiennes «cycladiques», qui se répartissent comme suit :

6 tombes, sur 22 explorées, de la nécropole de Karvounolakkoi.
3 tombes, sur 10, de Keli.
12 tombes, sur 25, de Spedo.
3 tombes de Aila.
1 tombe de Louros Athalassos.
2 tombes, sur 100, de Phirrogès.
2 tombes de Mnémyiria de Polychni.
6 tombes, sur 50, de Kampos Makris.
1 tombe, sur 5, de Panormos.
1 tombe double de l'Ormos Apollônos.
1 tombe de Roon.
2 tombes sur les 180 d'Aphentika, où a été exploré un vaste cimetière «cycladique».

G. PAPATHANASSOPOULOS

MONUMENTS FUNÉRAIRES GRECS

La présente étude constitue la première section d'une histoire des monuments funéraires grecs depuis les temps préhistoriques jusqu'à la fin du IVè siècle av. J.C.: cette première section concerne les monuments de l'époque préhistorique et géométrique. Dans cette étude entrent les monuments de toute forme trouvés au-dessus des tombes, à la surface du sol, y compris le tumulus lui-même, qui est le type le plus ancien de monument funéraire conservé en Grèce.

Nous trouvons ainsi des tumuli funéraires à partir de la fin de l'époque Helladique Ancienne (2000 av. J.C.) à Leucade (tombes Ri-33 de Nydrios) et, dans le même île, des tumuli de l'Helladique Moyen en deux autres endroits (Skaros, Steno). Il semble que l'édification de tumuli à l'Helladique Moyen ait été habituelle dans la plupart des régions de la Grèce, comme le montrent les tumuli d'Afidna, de l'Acropole d'Athènes, de Drachmani en Phocide, de Patras, de Messénie, de Chypre.

Mais des stèles de l'HM ont été également signalées aussi bien à Lerne qu'à Eleusis; et il est vraisemblable que beaucoup d'autres ont été détruites au cours du temps. La possibilité de stèles de bois n'est d'ailleurs pas exclue.

Bien souvent (à Prosymna, à Lerne), nous trouvons sur le tombeau des vases, et

dans certains cas la tombe était entourée de pierres délimitant un espace à l'intérieur duquel étaient déposés les vases (Ay. Kosmas, Asiné, Corinthe). C'est la forme la plus simple d'enceinte funéraire. Une forme plus dévéloppée en est le péribole de pierre du cimetière HM de Corinthe; à Malthi en Messénie nous avons véritablement un péribole monumental, préfiguration des deux enceintes célèbres de Mycènes.

Les deux péribоles de Mycènes offrent un riche matériel pour le sujet qui nous intéresse. Nous y trouvons l'alliance du péribole, du tumulus et de la stèle funéraire, laquelle, semble-t-il, constitue un monument connu à toutes les périodes de l'époque mycénienne (les stèles les plus anciennes sont celles du péribole B, la plus récente la stèle inscrite de Tsountas). Les stèles mycéniennes méritent d'être examinées en tant que monuments d'art, et pour leur signification religieuse. On ajoutera que des signes ont été trouvés également au-dessus des portes de nombreux tombeaux à chambres (Prosymne, Chypre, Dendra, Céphalonie) et que sur les tombes mycéniennes d'Ialysos se dressaient des cippes funéraires avec une décoration géométrique. Parmi ces documents, seuls les derniers ont une signification religieuse: les autres stèles apparaissent plutôt comme de simples signes indiquant le tombeau.

Enfin, le menhir et la table à offrandes de Midéa, et le menhir récemment trouvé en Thessalie constituent des cas isolés que l'on examine.

En résumé :

1) Le tumulus est connu dans le domaine grec depuis environ 2000 av. J.C.
2) Des tumuli continuent à être élevés pendant tout l'H.M.
3) Nous avons des indices de la célébration d'un culte sur le tumulus.
4) Il existe des tumuli également à la périphérie du monde grec.
5) Les péribоles des tombeaux monumentaux de Mycènes continuent une vieille tradition mésohelladique.
6) Au-dessus des tombeaux verticaux il y avait des tumuli.
7) Il existe des exemples de stèles dès l'époque mésohelladique.
8) Les tombeaux à tholos sont cachés sous un tumulus.
9) Souvent au-dessus des tombes mycéniennes à chambre ont été trouvées des stèles ou des pierres-«signes».
10) Il existe deux exemples de menhirs en terre grecque.

Les éléments existants n'autorisent pas à mettre en relation les stèles avec les menhirs. Aussi bien celles-ci que le tumulus constituent des «signes» du tombeau qui est dessous, et ont parfois une forme de monument. Le péribole, ainsi que le socle de pierre des tombes, a très vraisemblablement une signification symbolique et délimite le «téménos» du mort, qui est parfois considéré comme un *abaton*.

EPOQUE GÉOMETRIQUE

L'habitude d'établir sur la tombe un monument funéraire semble ne pas avoir subi d'interruption après l'époque mycénienne. On a trouvé au Céramique une stèle sur la tombe protogéométrique 38; l'existence de tumuli sur les tombes protogéométriques est admise par Kübler, qui a participé à la fouille. Le même archéologue suppose l'existence de tumuli même sur les tombes sub-mycéniennes.

D'un intérêt particulier apparaissent les tholoi funéraires libres d'époque submycénienne de Karphi en Crète, ainsi que le péribole funéraire de Dréros.

On a trouvé à Vranezi du Kopaïs un tumulus remarquable de l'époque protogéométrique tardive; à Aetos (Ithaque) des amas de pierres ont été interprétés comme funéraires. Une enceinte funéraire de l'époque protogéométrique a été découverte à Nea Ionia, dans la banlieue d'Athènes, et l'existence de nombreux vases sur les tombes protogéométriques de Skyros et de Kos autorise à faire l'hypothèse de semblables périboles.

Dans la nécropole géométrique d'Asiné ont été trouvées au-dessus du niveau du sol des structures funéraires qui sont interprétées comme des autels funéraires, analogues aux autels des tombes mésohelladiques de la même région.

Ces exemples dispersés submycéniens et protogéométriques permettent d'affirmer qu'il existe une continuité dans la tradition du monument funéraire de l'époque mycénienne à l'époque géométrique et aux périodes suivantes.

Les exemples de l'époque géométrique sont beaucoup plus nombreux et plus clairs. Sur les tombes du Céramique on trouve la petite stèle de pierre et le vase funéraire. Pour beaucoup de ces tombes Kübler affirme l'existence de petits tumuli détruits au cours des temps, à l'exception d'un cas d'une extrême importance (tombes 51-63), où ont été conservés non seulement les tumuli, mais également le péribole enfermant toutes les tombes, ainsi que de petits murs qui y marquent des séparations intérieures. L'existence de périboles, de stèles, de vases funéraires et de tumuli est assuré, hors du Céramique, dans des fouilles pratiquées en d'autres points de l'Attique. Au Vieux-Phalère a été signalé un «mur de briques» qui isole un groupe de tombes, à l'Agora d'Athènes a été trouvé un mur que Young toutefois estime d'usage non funéraire, à Eleusis on a noté «un péribole de pierre autour d'un groupe de tombes», et à Marathon on a découvert «un segment d'un mur courbe». De plus, dans la nécropole d'Eleusis ont été également trouvés des stèles de pierre et des vases placés sur des tombes et Skias pensait qu'il y avait là aussi des tumuli. D'autres tumuli géométriques ont été trouvés à Anavyssos et à Spata en Attique, et une stèle funéraire à Marathon. Des vases placés sur les tombes ont été trouvés également à Erétrie, Mycènes, où existait aussi un péribole de tombes, à Argos, Tirynthe, Corinthe, Egine, Kos.

Un grand tumulus géométrique a été fouillé à Alos en Thessalie, où on a trouvé aussi une tombe entourée d'un péribole de pierre de 1,60 m de diamètre.

Deux tumuli ont été fouillés par hasard près de Khalandritsa (Patras) et une nécropole à tumuli, unique, de l'époque géométrique, a été explorée ces dernières années à Vergina de Verria. De nombreux tumuli avaient un socle de pierre; la plupart d'entre eux avaient un diamètre de 10 à 15 m et une hauteur de 1 m à 1,50 m environ. Une autre nécropole à tumuli géométriques a été fouillée dans l'île d'Ischia en Italie; beaucoup de tumuli y étaient également entourés d'un socle de pierre.

Il est très vraisemblable que le tombeau à tholos des Ag. Paraskioi en Crète ait été aussi recouvert par un tumulus; il constituait une tholos libre au-dessus du sol, comme les tholoi de la période mycénienne construites en plaine. Des tholoi semi-libres ont été fouillées également à Arkadès, où ont été découverts ainsi qu'à Vrokastro des édifices funéraires liés au soin sinon au culte des morts.

Des tumuli funéraires et des stèles ont été signalés aussi à Lapithos et à Idalios à

Chypre, et le tumulus de Colophon témoigne de l'extension de la coutume jusqu'en Asie Mineure.

La vaste nécropole de Théra offre une abondance d'éléments assurés de monuments funéraires du VIIè siècle. Mais il faut considérer comme certain qu'il y avait là aussi à l'époque géométrique autant de stèles que de monuments funéraires apparents d'autres types et de tables à offrandes sur la tombe.

A côté des monuments ci-dessus énumérés, deux stèles, l'une de Rhodes, l'autre de Kimolos, ont été considérées par ceux qui les ont publiées comme des stèles funéraires datant de l'époque géométrique. La stèle de Rhodes (Kymisala) est un monument étrange, unique en son genre, que nous ne pensons pas pouvoir rapporter à une époque plus récente que la fin de l'époque géométrique; elle ne constitue qu'un fragment du monument funéraire complet. La stèle de Kimolos, au contraire, nous semble dater d'une époque plus récente que l'époque géométrique et n'est pas selon nous un monument funéraire.

Nous examinons ensuite les monuments funéraires les plus significatifs de l'époque géométrique, les grands vases à placer sur les tombes; nous adoptons la théorie qui veut qu'ils aient eu à l'origine une fonction pratique, l'accomplissement de libations, et qu'avec le temps ils aient pris un caractère monumental qui aurait transformé la destination du vase. Examinant le problème de la décoration de ces vases, on insiste sur le point suivant: ils étaient fabriqués spécialement pour l'usage funéraire, et leur taille et leur magnificence étaient proportionnelles au rang social du mort et de sa famille. Quant aux scènes marines que portent certains vases, on insiste sur le fait qu'elles ne sont pas en rapport avec le mort, mais qu'elles constituent un thème nouveau dans les conquêtes artistiques de l'époque géométrique.

On donne enfin un résumé de cette étude; on affirme qu'à l'époque géométrique il n'existe pas non plus d'indices qui permettent de considérer la stèle comme le siège de l'âme (menhir) et on observe qu'à l'époque géométrique aussi (du sub-mycénien jusqu'à la fin du géométrique) il existe toujours ou presque sur la tombe un «signe» stèle, tumulus, vase, amas de pierres, petit édifice, péribole simple ou groupe de deux péribоles: ce qui signifie que se perpétuent à peu près toutes les formes de monuments funéraires que nous avons reconnus à la période préhistorique et qui se conserveront aussi aux époques ultérieures. Ainsi la conclusion la plus importante de l'étude est qu'il existe une continuité ininterrompue dans la forme du monument funéraire en terre grecque depuis l'Helladique Moyen au moins jusqu'à l'époque géométrique tardive, si bien qu'il est inutile de faire hors de Grèce une enquête sur la descendance des monuments funéraires à l' époque classique.

En appendice, l'auteur examine la forme des monuments funéraires mentionnés dans les poèmes homériques — tumulus, stèle, et leur signification pour l'homme homérique. Pour le poète et pour ses contemporains, le monument funéraire a pour but de conserver le souvenir du mort et de proclamer sa gloire. Nulle part dans les poèmes homériques on ne trouve indiqué que le tumulus et la stèle soient des éléments en rapport avec la conservation de l'âme, qui gagne l'Hadès immédiatement après la mort ou l'ensevelissement.

MANOLIS ANDRONICOS

INSCRIPTION DELPHIQUE TROUVÉE A ERETRIE

Bas. Petrakos publie ici une base, trouvée à Erétrie, qui portait la statue honorifique en bronze de l'homme politique d'Erétrie Αἰσχύλος Ἀνταν̃δρίδης, hiéromnémon à Delphes, connu par la tradition littéraire et par d'autres inscriptions de Delphes et d'Erétrie. La base porte la signature du sculpteur connu du IIIè siècle av. J.C. Τεισικράτης, également connu par les textes et par les inscriptions. La statue est consacrée par la cité de Delphes «aux dieux», selon la restitution de l'éditeur.

BAS. PETRAKOS

HOROI FROM ATTICA

I. Two new horoi concerning «ἀποτίμημα προικός». The first from Μυρρινοῦς (Merenda), is dated by its letter forms to the second half of the fourth century; the second from Brauron, records the archon's name (restored) as Πλείσταινος, 141/40.

As the archons hitherto recorded on such horoi span the period from 363/2 to 259/8 ca. (cfr. Fine, Horoi, *Hesperia*, Suppl. IX, 1951, p. 26; 48), so that this new horos bears the latest archon's name as yet known. It is also a new specimen to help in dating the Attic horos stones in general (whether bearing the archon's name or not) and W. S. Ferguson conclusions (first in *Klio*, XI, p. 265-276) about the lower limit of the dating must be changed. With the discovering of this horos from Brauron we have an horos mortgage stone dated securely after the middle of the 2nd century B. C. (which was considered as the lower limit for the use of horos mortgage stones — and, perhaps, the time of their abandonment — cfr. Fine, op. cit., p. 50, 54).

II. Little fragment of inscription found in the excavations at Brauron by the late General Director of the Archaeological Service J. Papadimitriou; it is a horos mortgage stone, πρᾶσις ἐπὶ λύσει, dated by letter forms on the 3rd century B.C.

DINA PEPPAS - DELMUSOS

EXCAVATION OF THE ANCIENT CEMETERY AT VERGINA

A new motorroad from the Haliakmon dam to Meliki which crossed the ancient cemetery of Vergina necessitated rescue excavation on a wide scale. The new road cuts the cemetery from east to west for a distance of about 500 m. The width of the road is 12 m. but it was decided to explore an area 24 m. in width. Moreover where this area included part of a tumulus, the tumulus was explored completely and in such places the width of the excavated area extended to about 30 m. Within this area, 500 m. long and about 30 m. wide, about 70 tumuli, numbered with Roman numerals (I - LXXIII) were recorded and excavated. The 21 tumuli at the east end were completely excavated in 1960; the excavation of the rest was completed in 1961.

The top of each tumulus is shown on the plans by two concentric circles. Wherever the enclosing circle of stones was preserved either completely or partially it also

is indicated. Each tumulus was excavated completely to ground level, an area which generally coincided with the extent of the enclosing wall. Cuttings to a greater depth are also shown on the plans.

The burials in each tumulus are distinguished by the letters of the Greek alphabet and the finds by arabic numerals. Thus, for example, object LXV B 10 means find 10 from tumulus LXV and from the burial lettered B in that tumulus. This system of numbering differs from that used in the systematic excavation of the cemetery by Mr. M. Andronikos. It was adopted on the assumption that the letters of the Greek alphabet would be sufficient to distinguish the burials in each tumulus. However for tumulus LXV which produced 59 burials it was necessary to use the alphabet a second time with the prefix A (AA to AΩ) and the first eleven letters of a third series with the prefix B (BA to BΛ).

The first 65 tumuli are described in the present report. Of these tumuli I, III, L, LV, LVIII, LXIV and LXV were either completely or partially prehistoric belonging to the Early Iron Age. In these, particularly in tumuli III and LXV, were found interments in pithoi or within stone enclosures but there were also cremation burials, particularly in tumuli L, LV and LVIII. Tumulus LXIV contained both inhumation and cremation burials. In the prehistoric tumuli the burials were made at approximately the level of the surrounding surface. Perhaps the most interesting find from the prehistoric tumuli is a pithos used as a cinerary urn (LXV AΞ 221). It is decorated with Protogeometric concentric circles painted with a multiple brush and with bands painted freehand. It had cracked in two in the firing which seems to indicate that it is of local manufacture, as I have shown in the full publication to appear in the memorial to Karl Lehmann.

The majority of the remaining tumuli belong to the early Hellenistic period. Coins of Kassander were found with some burials. The Hellenistic burials are found at a depth of 1-2 m. below the level of the surrounding surface.

Two other prehistoric tumuli of the same cemetery were damaged by the construction of an irrigation canal and it was necessary to explore them in 1960 (tumuli C and CI). They both belong to the Early Iron Age, but contained as well later burials from the last years of the Turkish occupation. The most notable of the prehistoric burials was CΔ in which among other objects was found a bronze sword 0.72 m. in length. This is perhaps the most important find from the whole Vergina Cemetery. The sword is of northern type and can be dated to the end of the Bronze Age or the beginning of the Early Iron Age. Burial CA is typical of the later burials in these two tumuli. The body in it was found without a head and there was a lead bullet lodged between the ribs.

The other tumuli from the area of the road (LXVI-LXXIII) will be described in a further article when the cleaning and mending of the finds has been completed.

PHOTIOS PETSAS

ΠΙΝΑΚΕΣ

α. Ἐσωτερικὴ ΒΑ γωνία τοῦ προθαλάμου, β. Ὄψις ἀνασκαφῆς ἐκ δυσμῶν, γ. Σφραγίσματα παλαιοχριστιανικῶν κεραμίδων, δ. Ἀπότμημα παλαιοχρ. οἰνοχόης

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

α. Ὄψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Β. β. Προθάλαμος καὶ αὐλὴ τῆς ἐπαύλεως, γ. Πήλινον περίαπτον

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ψηφιδωτὸν προθαλάμου (σχεδιογράφημα)

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

α. Ψηφιδωτὸν τοῦ προθαλάμου μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος, β-γ. Λεπτομέρειαι ἐπιγράμματος

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

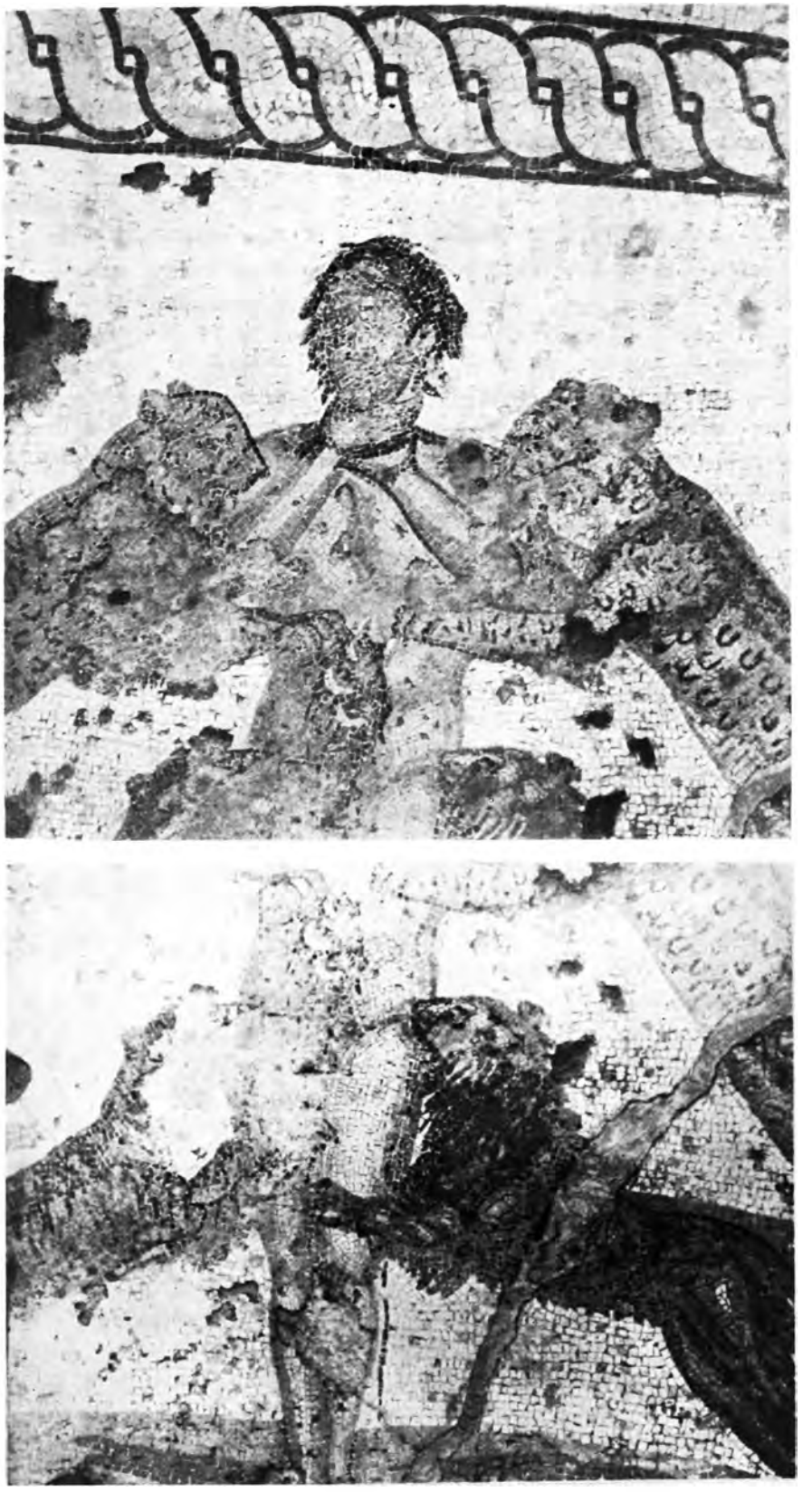

α. Ἄνω τμῆμα τῆς παραστάσεως τοῦ Φθόνου, β. Τὸ κάτω τμῆμα τῆς αὐτῆς παραστάσεως

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

Ψηφιδωτὸν θαλάμου ΙΙ (σχεδιογράφημα)

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

α. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ θαλάμου Π, β. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πρὸς δεξιὰ παιδός, γ. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πρὸς ἀριστερὰ παιδὸς

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

α - β. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ

Θάλαμου ΙΙ

Θάλαμος II : α. Λεπτομέρεια παραστάσεως ταύρου, β. Ἐπίστεψις βωμοῦ

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

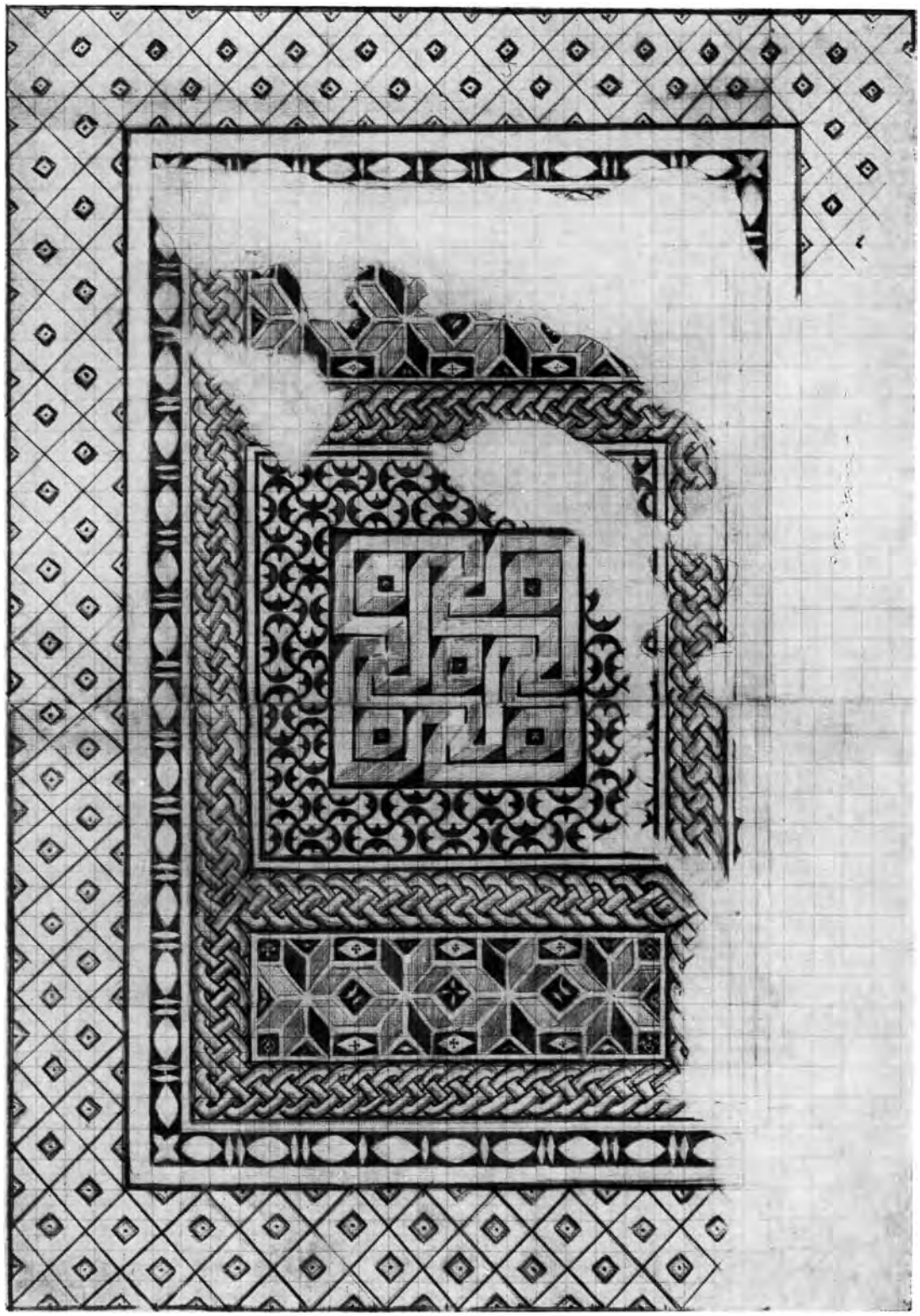

Ψηφιδωτὸν θαλάμου IV (σχεδιογράφημα)

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

ΒΑΣ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

α - β. Λεπτομέρειαι ψηφιδωτοῦ τοῦ θαλάμου IV

α - β. Κρατῆρες ἀρ. 4 καὶ 1, γ. Τρίωτα ἀρ. 9 καὶ 8, δ. Βαθὺς κρατὴρ ἀρ. 3

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Ἡ ἑτέρα ὄψις τοῦ κρατῆρος ἀρ. 1, β. Βαθὺς κρατὴρ ἀρ. 2, γ-δ. Τρίωτα ἀρ. 5 καὶ 6, ε. Τὰ μικρὰ τρίωτα ἀρ. 7, 8 καὶ 9

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Τρίωτον ἀρ. 13, ὄψις Β., β-γ. Τρίωτον ἀρ. 12, δ-ε. Τρίωτον ἀρ. 13

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Τρίωτον ἀρ. 14, β. Ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων διακόσμησις τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Προσθία ὄψις πρόχου ἀρ. 22, β. Ψευδόστομοι ἀρ. 26 καὶ 27, γ. Πρόχους ἀρ. 22, δ. Πρόχους ἀρ. 24 καὶ ψευδόστομος ἀρ. 32, ε. Σκεῦος ἀρ. 87 καὶ πρόχους ἀρ. 23, ς. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἀρ. 28 καὶ 27

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Τρίωτον ἀρ. 21, ὄψις Β, β. Προχοΐσκη ἀρ. 25, γ. Τρίωτον ἀρ. 21, ὄψις Γ, δ. Ἄνω μέρος τοῦ τριώτου ἀρ. 15, ε. Τρίωτον ἀρ. 21, ὄψις Α

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α - β. Ἀριστερὰ πλαγία ὄψις καὶ ὄψις ἐκ τῶν ἄνω τοῦ ψευδοστόμου ἀρ. 26, γ. Ὀπισθία ὄψις τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου

α - γ. Ἄνω ὄψις τῶν ψευδοστόμων ἀρ. 29, 30 καὶ 32, δ. ἀρ. 29, ε. ἀρ. 31 καὶ 30, ς. Ἄνω ὄψις ψευδοστόμων ἀμφορίσκων 29, 33, 30 καὶ 31

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α - γ καὶ ε. Ὑψίποδες κύλικες ἀρ. 35, 34, 37 καὶ 36, δ καὶ ς. Ἄνω καὶ πλαγία ὄψις ψευδοστόμου ἀρ. 33

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Ὑψίποδες κύλικες: α. ἀρ. 43, β. ἀρ. 38, γ. ἀρ. 40, δ. ἀρ. 42, ε. ἀρ. 41, ς. ἀρ. 39

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Κύλικες ἐπὶ χαμηλοῦ ποδός: α. ἀρ. 49, β. ἀρ. 45, γ. ἀρ. 47, δ. ἀρ. 48, ε. ἀρ. 50, ς. ἀρ. 46, ζ. ἐσωτερικὴ

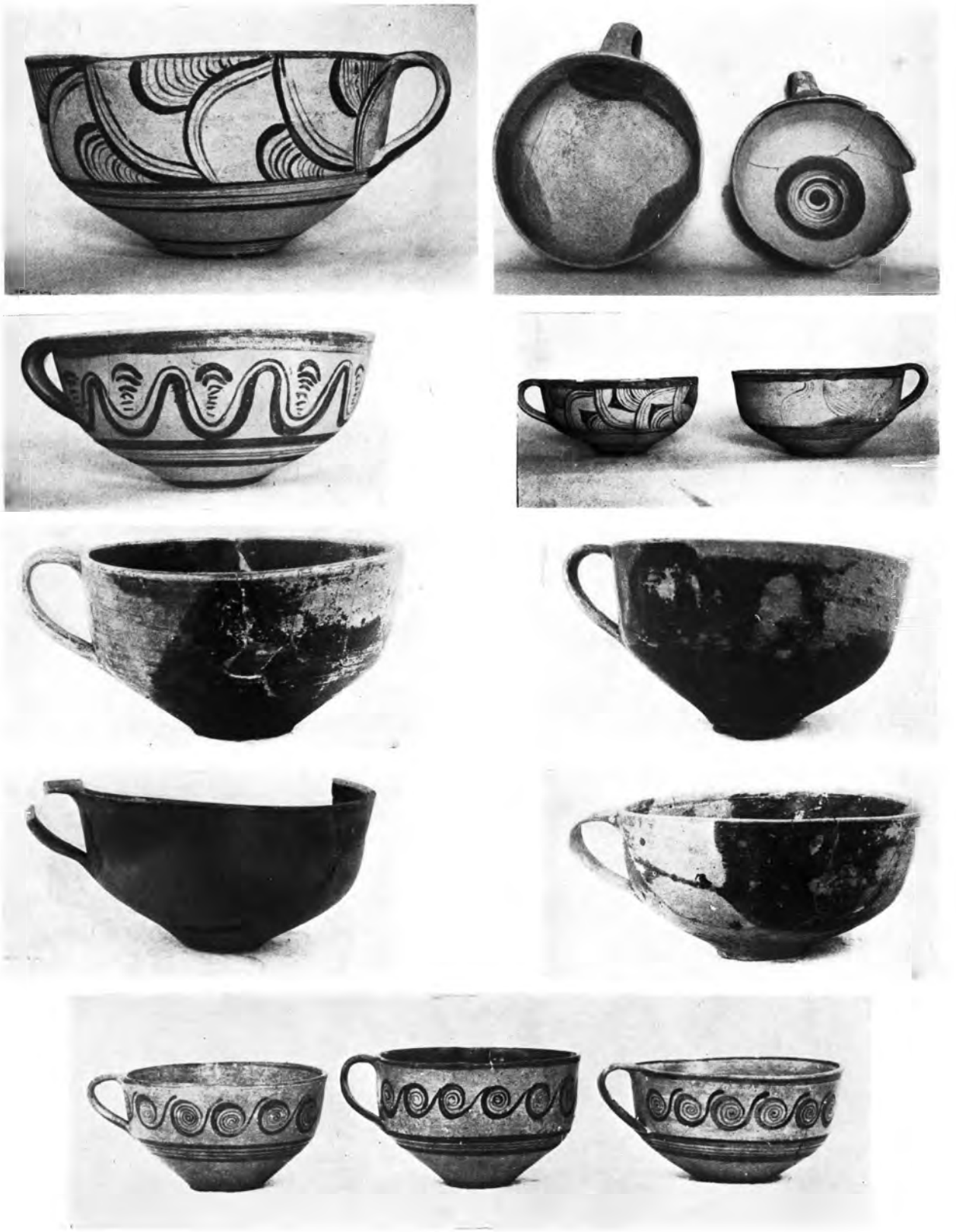

Μόνωτα κύπελλα : α. ἀρ. 59, β. ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν ὑπ᾽ ἀρ. 51 καὶ 58, γ. ἀρ. 57, δ. ἀρ. 58 καὶ 64, ε. ἀρ. 54, ς. ἀρ. 53, ζ. ἀρ. 52, η. ἀρ. 51 καὶ θ. ἀρ. 62, 63 καὶ 61

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

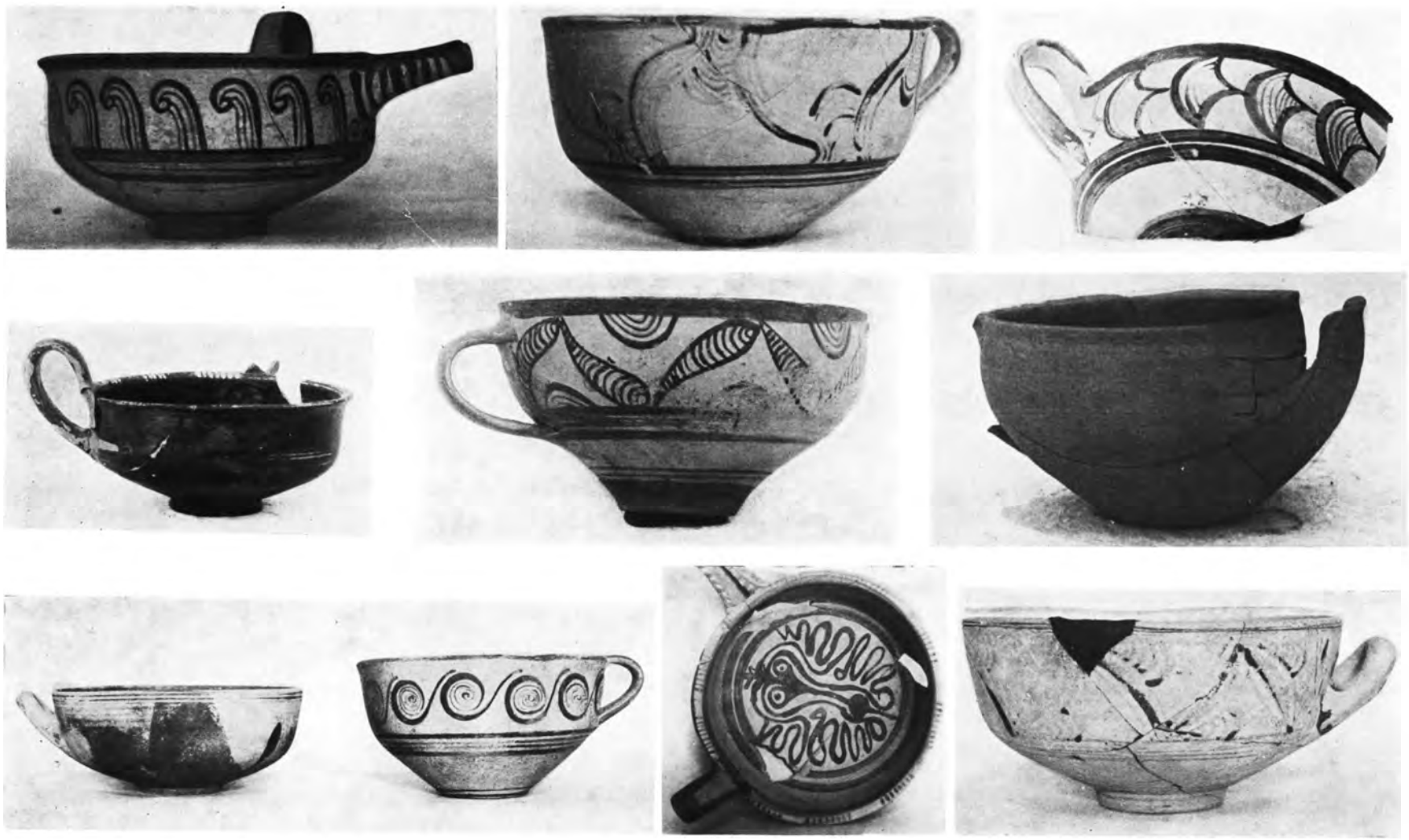

Ποτήρια διάφορα : α. ἀρ. 70, β. ἀρ. 60, γ. ἀρ. 67, δ. ἀρ. 69, ε. ἀρ. 65, ς. ἀρ. 66, ζ. ἀρ. 72 καὶ 61, η. ἐσωτερικὴ ὄψις ἀρ. 70, θ. ἀρ. 71

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α. Πιθόσχημον ἀρ. 83, β καὶ γ. Μόνωτοι σκύφοι ἀρ. 74 καὶ 73, δ. Τριποδικὸς λέβης ἀρ. 86, ε. Κρατὴρ ἀρ. 82, ς καὶ ζ. Ἄνω ὄψις τῶν τριποδικῶν λεβήτων ἀρ. 87, καὶ 86, η. Βάσις ἀρ. 85, θ. καὶ ια. βάσις ἀρ. 84, ι. τεμάχια κρατῆρος ἀρ. 81

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

α., β., δ. καὶ ι. Πιθόσχημον ἀρ. 97, γ. Ἄνω ὄψις ψευδοστόμου ἀρ. 94, ε. Προχοΐσκη ἀρ. 96, ς. καὶ η. Ψευδόστομοι ἀρ. 95 καὶ 94,

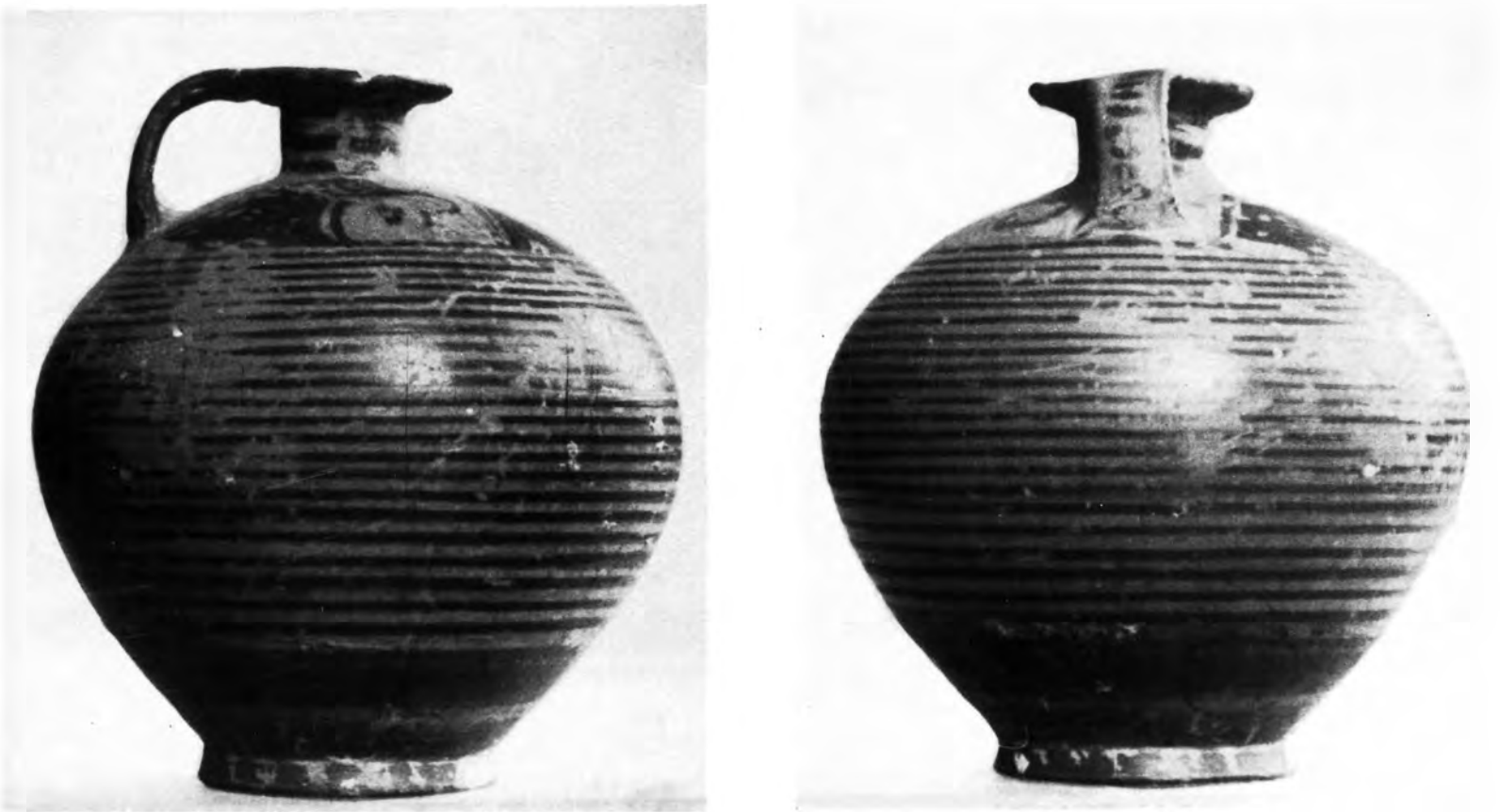

α-β. Πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος (Συλλογὴ Σπουδαστηρίου Ἱστορίας τῆς Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

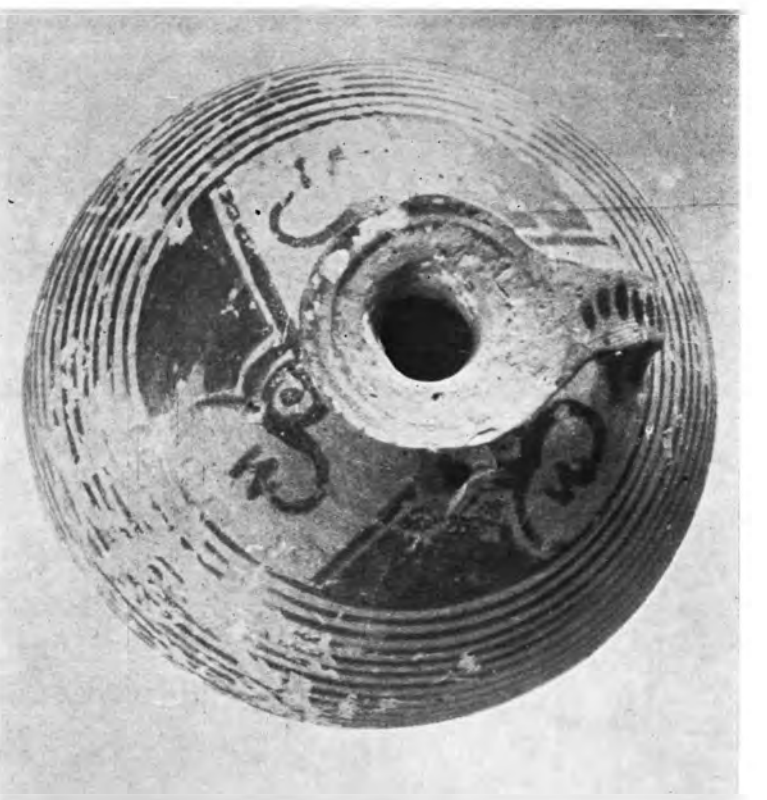

α - β. Πρωτοαττικὸς ἀρύβαλλος (Συλλογὴ Σπουδαστηρίου Ἱστορίας τῆς Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

Ἀρύβαλλος Μουσείου Μονάχου ἀρ. 651

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

α. Τάφος 5 καὶ λάξευμα τοῦ τάφου 3, β. Ρωμαϊκοὶ ὑπόγειοι ὀχετοί

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

α. Καμαροειδὴς κατασκευὴ εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου (ὄψις ἀπὸ Β.),
β. Καμαροειδὴς κατασκευὴ εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου (ὄψις ἀπὸ Ν.)

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

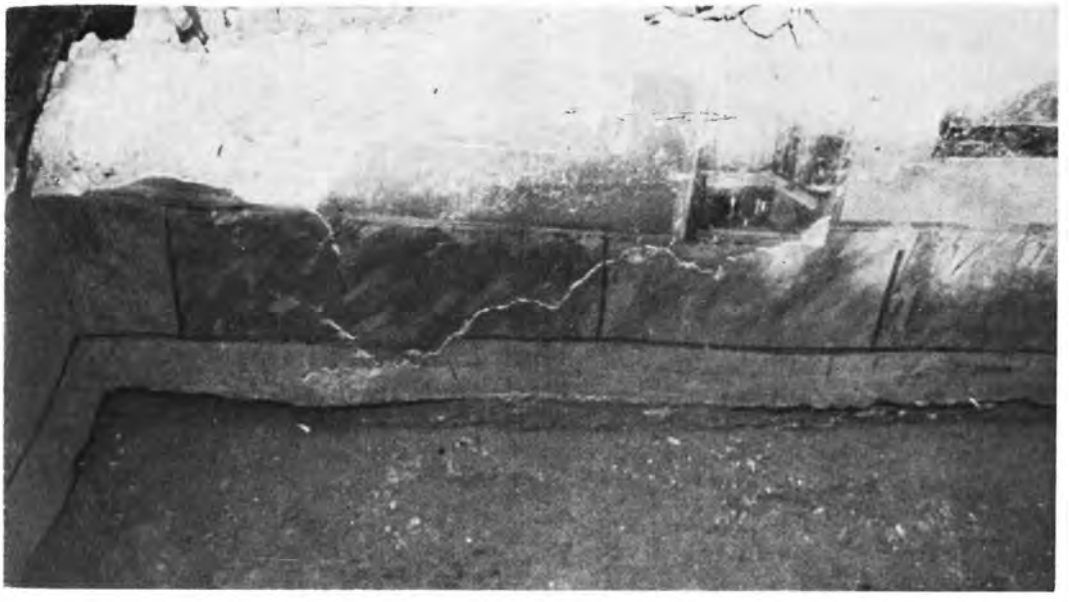

α. Κόγχη τοῦ Frigidarium τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν θερμῶν (ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν δύο τῆς Β. πλευρᾶς), β. Τοιχογραφία οἰκίας ρωμ. χρόνων

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

α. Ὀρθογώνιος βάσις τοῦ Frigidarium τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν θερμῶν. β. Μαγειρεῖον ὑστερορρωμαϊκῆς οἰκίας (ὄψις ἀπὸ Ν.)

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

α - γ. Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου 3, δ. Ἀγγεῖα μαγειρείου οἰκίας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαλεντινιανοῦ τοῦ Β΄

α. Κάλυμμα λεκάνης ρυθμοῦ Kertch ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ζαχαράτου, β. Γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 5

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

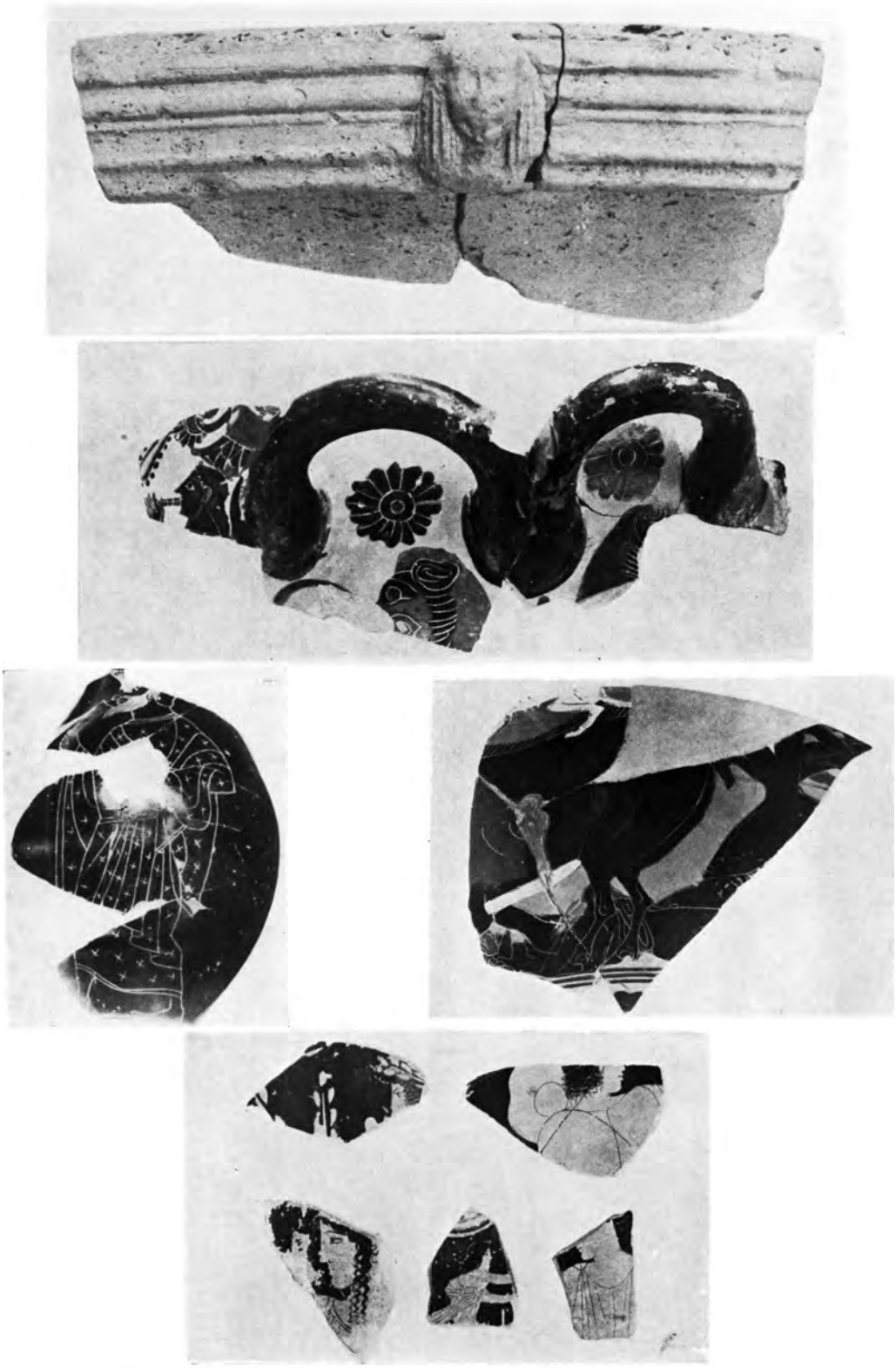

α. Τμῆμα περιρραντηρίου ἀνατολιζούσης ἐποχῆς, β. Τμῆμα ἀρχαϊκοῦ ἀττικοῦ ἀμφορέως, γ. Τμῆμα ἀρχαϊκῆς ἀττικῆς ὄλπης μὲ παράστασιν Διονύσου, δ. Τμῆμα μελανομόρφου πώματος εἰκονίζοντος τὴν θήραν τοῦ Καλυδωνίου κάπρου, ε. Ἐρυθρομ. ὄστρακα ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

α. Τμῆμα μωσαϊκοῦ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. εὑρεθέντος εἰς τὸ οἰκόπεδον Ζαχαράτου, β. Τὸ Ν. ὑπόκαυστον τοῦ οἰκοπ. Ζαχαράτου ἀπὸ Α., γ. Τοῖχος 4ου αἰ. ἀπὸ Δ. μετὰ προσθηκῶν τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου

α - γ. Εἰδώλια δούλων, καὶ ἀνδρὸς κρατοῦντος πετεινόν, δ. εἰκονιστικὴ κεφαλὴ Ιου π.Χ. αἰ., ε. ἀγαλμάτιον τύπου Γανυμήδους

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον γέροντος Σιληνοῦ

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Νομίσματα ἀνασκαφῆς οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου

Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Νάξος. Τάφος 1ος. Μαρμάρινα «κανδῆλαι» : α. (ΕΜ. 6110, $_1$) β. (ΕΜ. 6133, $_3$)

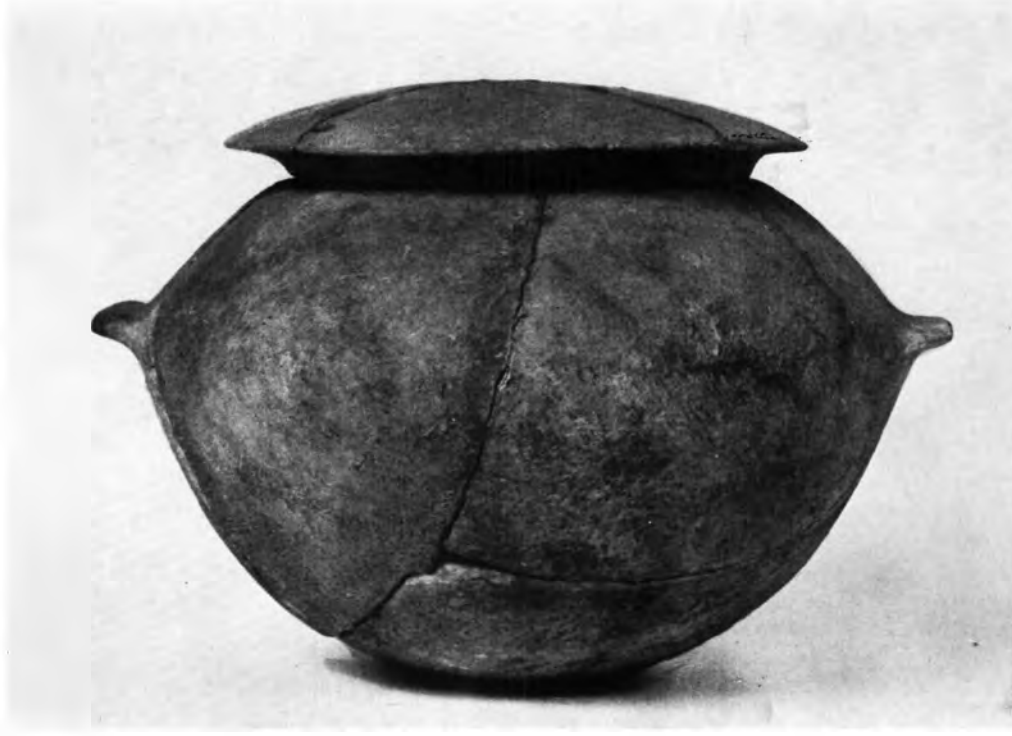

Νάξος. Τάφος 2ος. Μαρμάρινον δοχεῖον μετὰ πώματος. α. (ΕΜ. 6133, $_2$), Τάφος 3ος. Μαρμαρίνη πυξὶς μετὰ πώματος, β. (ΕΜ. 6133, $_5$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. α. Τάφος 4ος. Μαρμαρίνη φιάλη (ΕΜ. 6135, $_{8}$), β. Τάφος 5ος. Μαρμ. φιάλη (ΕΜ. 6135, $_{10}$).
γ. Τάφος 5ος. Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140, $_{16}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

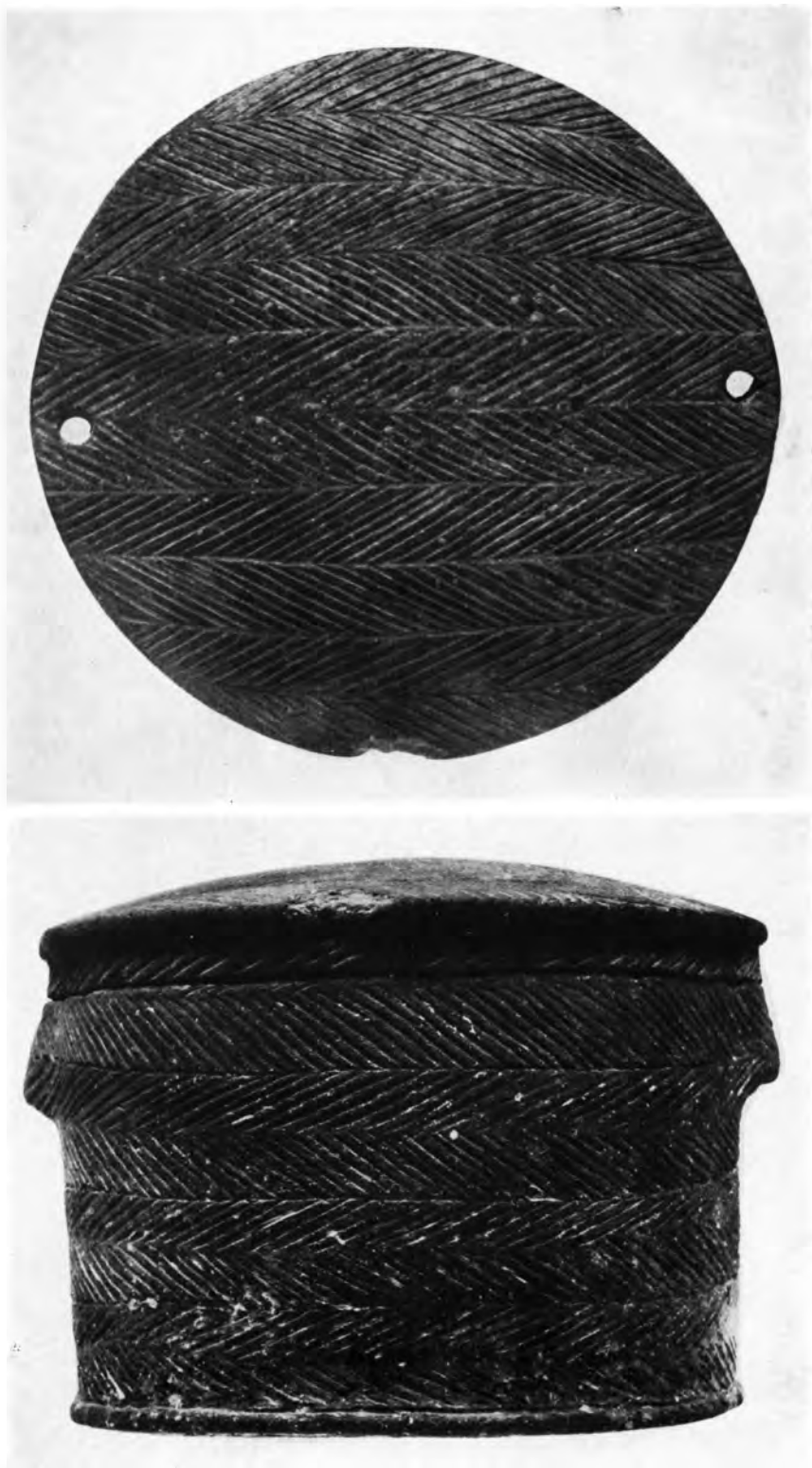

Νάξος. Τάφος 7ος. Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος (ΕΜ. 6101, 7)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Πυξίδες πήλιναι. Τάφος 8ος. Κυλινδρική. α. (ΕΜ. 6122, $_{26}$), Τάφος 9ος. Σφαιρική. β. (ΕΜ. 6100, $_{1}$)

Νάξος. Μαρμάρινα γυναικεῖα εἰδώλια. Τάφος 10ος : α. (ΕΜ. 6195), β. (ΕΜ. 6140, $_{22}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Μαρμάρινα ἀγγεῖα. Τάφος 10ος : α. (ΕΜ. 6135, $_5$), β. (ΕΜ. 6135, $_4$), γ. (ΕΜ. 6136, $_4$)

Νάξος. Τάφος 10ος. Μαρμάρινον όμοίωμα λύχνου. (ΕΜ. 6134): α. ὄψις ἐκ τῶν πλαγίων, β. ὄψις ἐκ τῶν ἄνω

Νάξος. Τάφος 10ος. Γραπτὰ πήλινα ἀγγεῖα καὶ σκεύη : α. (ΕΜ. 6108), β. (ΕΜ. 6107), γ. (ΕΜ. 8808), δ. (ΕΜ. 6109, 1)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 10ος. Πήλινα ἀγγεῖα : α. (ΕΜ. 6105), β. (ΕΜ. 8809), γ. (ΕΜ. 8810)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

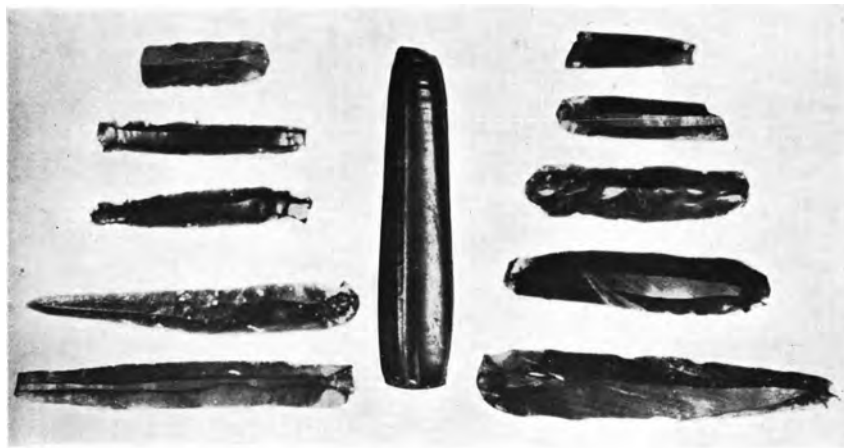

Νάξος. α. Τάφος 11ος. Πυρὴν καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ: (ΕΜ. 6204, $_7$) καὶ (ΕΜ. 6204, $_9$),
β. Τάφος 15ος. Πηλίνη ραμφόστομος πρόχους (ΕΜ. 8812)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 12ος : α. Μαρμάρινον γυναικεῖον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140,$_{18}$), β. Μαρμ. κανδήλα (ΕΜ. 6133,$_{1}$), γ. Φυσικὴ θαλασσία κόγχη (ΕΜ. 8811), δ. Μαρμ. ἄνευ ποδὸς κανδήλα (ΕΜ. 6133,$_{4}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 12ος. Μαρμάριναι φιάλαι : α. (ΕΜ. 6136, 1), β. ΕΜ. 6135, 1), γ. (ΕΜ. 6135, 6)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Μαρμάρινα γυναικεῖα εἰδώλια : α. Τάφος 13ος. (ΕΜ. 6140, $_{21}$), β. Τάφος 14ος. (ΕΜ. 6140, $_{20}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 16ος. Μαρμάρινα εἰδώλια καὶ ἐργαλεῖα: α 1. (ΕΜ. 6140, $_4$), α 2. (ΕΜ. 6140, $_2$), α 3. (ΕΜ. 6140, $_1$) β. (ΕΜ. 8814) γ. (ΕΜ. 8815)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 17ος. Πήλινοι πρόχοι: α. (ΕΜ. 8816), β. (ΕΜ. 8817)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

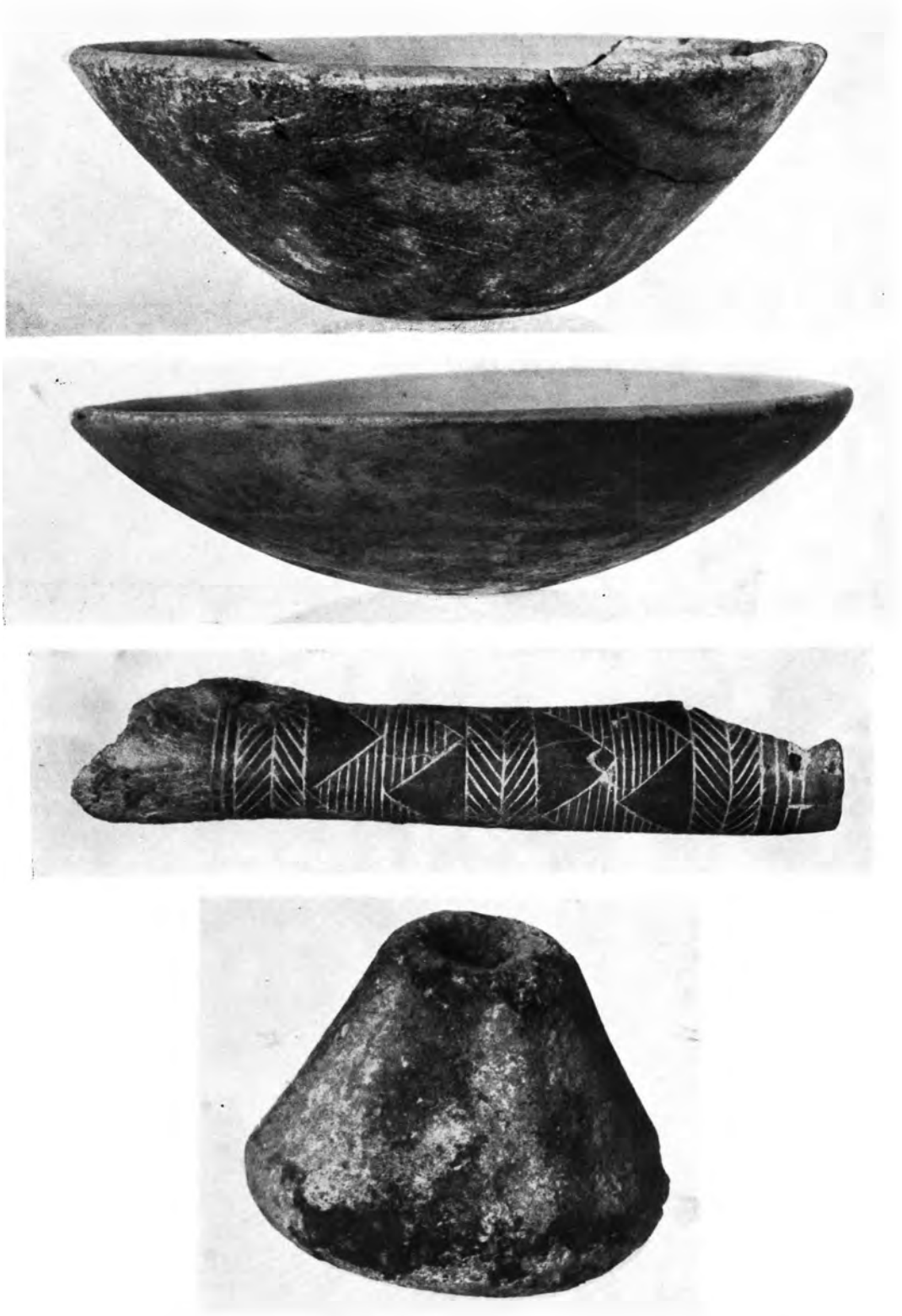

Νάξος. Τάφος 18ος. Μαρμάριναι φιάλαι, ὀστέϊνος σωλὴν καὶ πήλινον σφονδύλιον : α. (ΕΜ. 6124, $_2$), β. (ΕΜ. 6124, $_4$), γ. (ΕΜ. 8818), δ. (ΕΜ. 8819)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

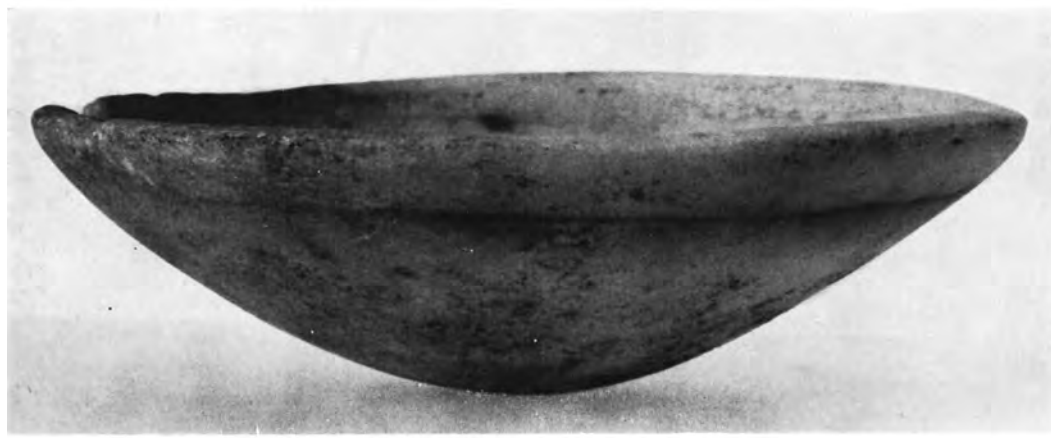

Νάξος. Τάφος 19ος. Μαρμάριναι φιάλαι καὶ πηλίνη πρόχους : α. (ΕΜ. 6135, $_3$), β. (ΕΜ. 6135, $_7$), γ. (ΕΜ. 8820)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Πήλινα ἐγχάρακτα ἀγγεῖα : α. Τάφος 20ός. (ΕΜ. 8821), β. Τάφος 29ος. (ΕΜ. 6102, $_2$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

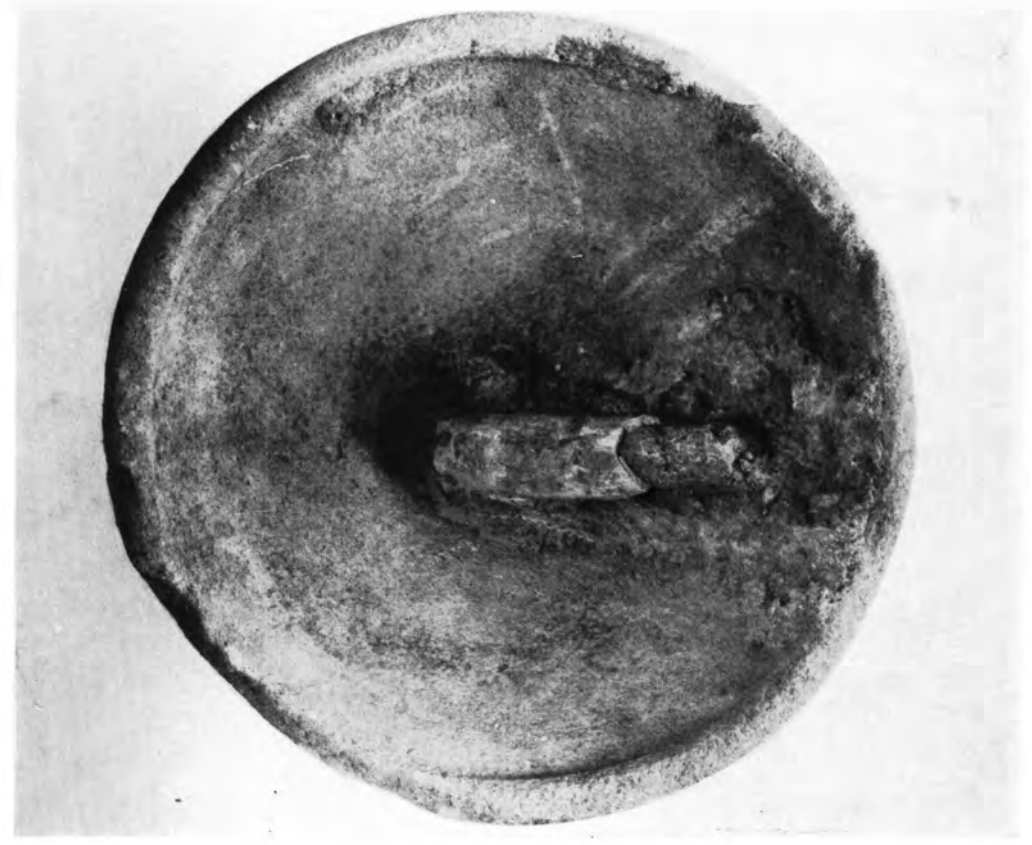

Νάξος. Τάφος 21ος. Μαρμ. φιάλη μετὰ τμήματος ὀστεΐνου σωλῆνος ἐντὸς αὐτῆς καὶ λεπὶς ὀψιανοῦ : α - β. (ΕΜ. 6124, 1), γ. (ΕΜ. 8822)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 22ος. Πηλίνη ραμφόστομος πρόχους (ΕΜ. 6132)

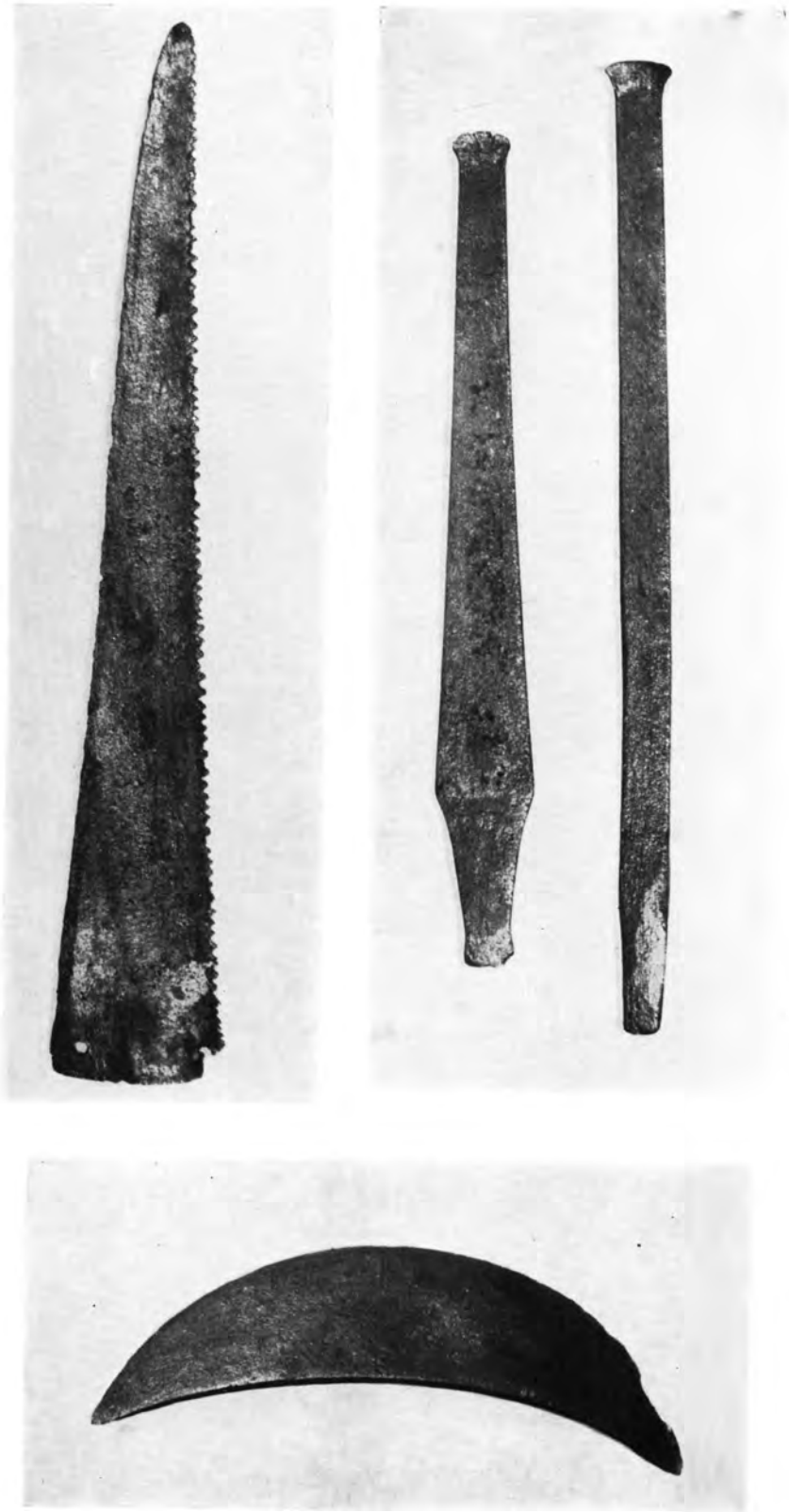

Νάξος. Τάφος 23ος. Χαλκᾶ ἐργαλεῖα : α. (ΕΜ. 8823), β. (ΕΜ. 6196), γ 1. (ΕΜ. 6198, 2), γ 2. (ΕΜ. 6198, 1)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 24ος. Πήλινα μεσομινωικὰ κύπελλα : α. (ΕΜ. 6120), β. (ΕΜ. 6119, 1), γ. (ΕΜ. 6119, 2), δ. (ΕΜ. 6126, 1)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 24ος. Πήλινα μεσομινωικά κύπελλα : α. (ΕΜ. 6126, $_2$), β. (ΕΜ. 6126, $_3$), γ. (ΕΜ. 6119, $_3$), δ. (ΕΜ. 6119, $_1$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 25ος. Πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξὶς μετὰ πώματος (ΕΜ. 6101, $_2$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 26ος. Πήλινον τηγανοειδὲς σκεῦος καὶ μικκύλα χρωματοδοχεῖα : α - β. (ΕΜ. 6140 Α), γ - δ. (ΕΜ. 6204, $_5$), (ΕΜ. 6204, $_1$), (ΕΜ. 6204, $_2$), (ΕΜ. 6204, $_3$), (ΕΜ. 6204, $_4$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

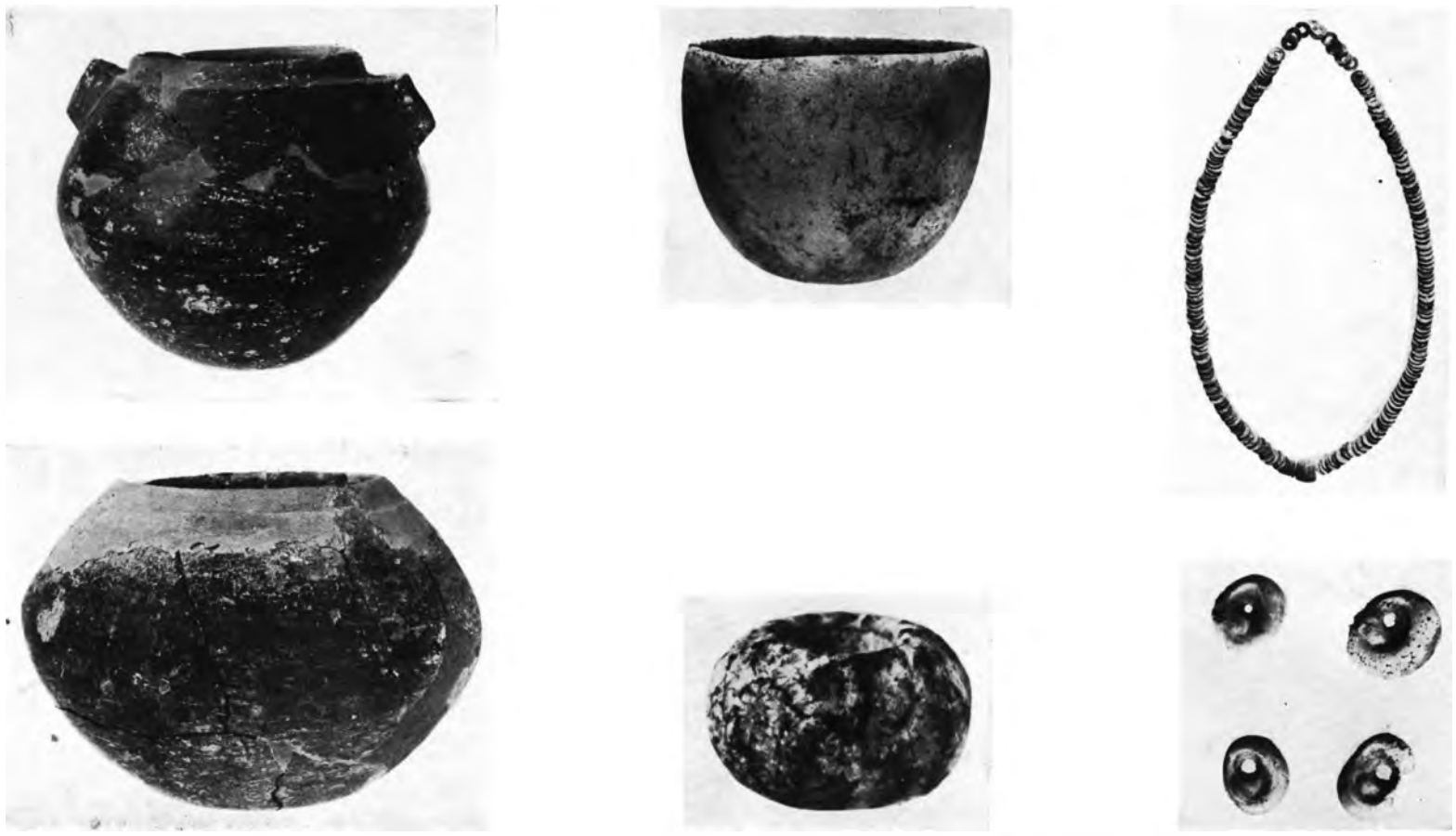

Νάξος. Τάφος 26ος. Πήλιναι πυξίδες, μαρμ. σκῦφος, ἀργυροῦν περιδέραιον καὶ ψῆφοι: α. (ΕΜ. 6100, $_8$), β. (ΕΜ. 6136, $_2$), γ. (ΕΜ. 6205, $_1$) καὶ (ΕΜ. 8826) ἡ μεσαία ψῆφος, δ. (ΕΜ. 6100, $_4$), ε. (ΕΜ. 6205, $_2$), ς. (ΕΜ. 8827)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 26ος. Ἐργαλεῖα ἐξ ὀψιανοῦ (τριπτήρ, λεπίδες) καὶ χαλκοῖ ὀπεῖς: α. (ΕΜ. 6204, $_{11}$), β. (ΕΜ. 6204, $_{8}$), γ. (ΕΜ. 8824)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

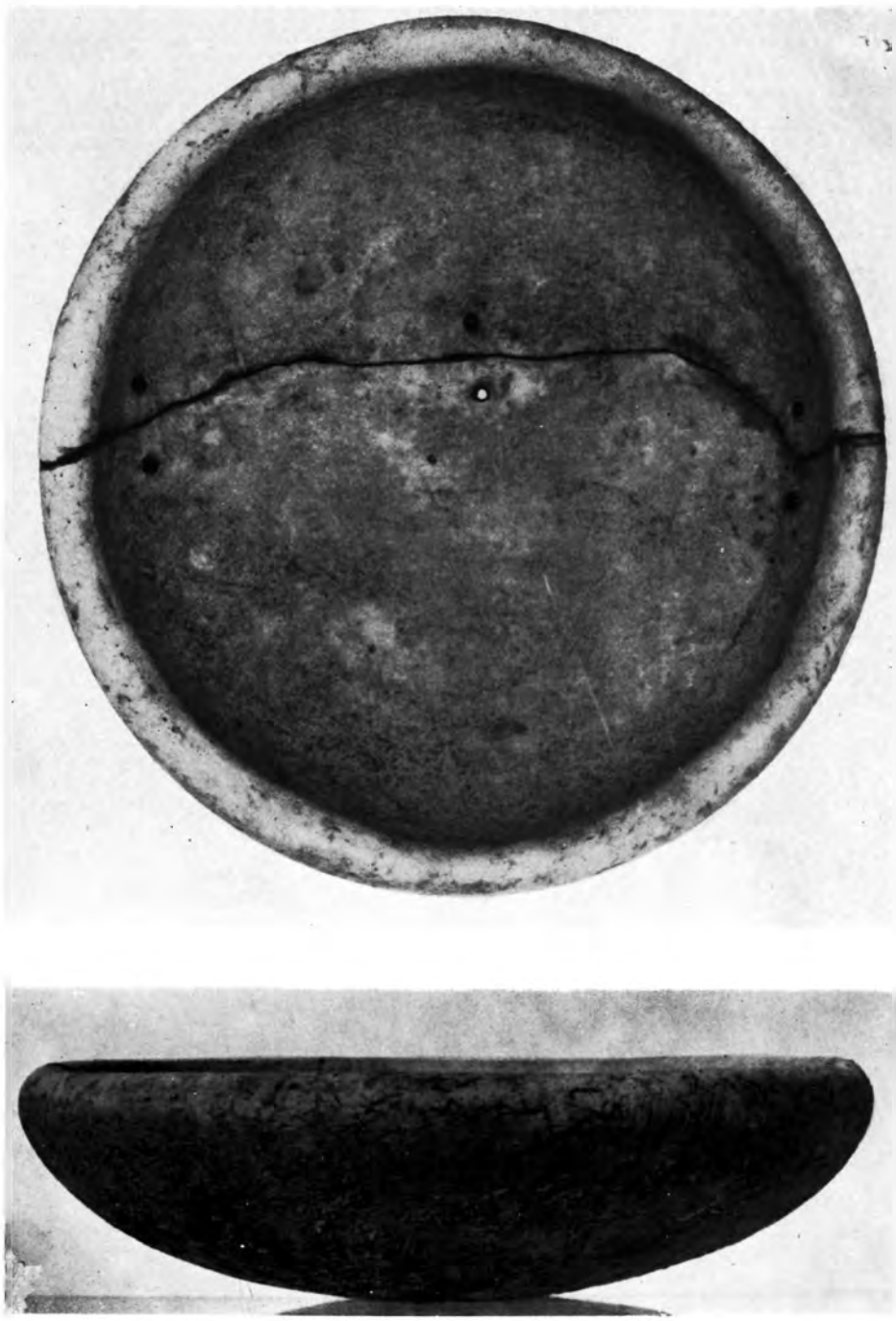

Νάξος. α - β. Τάφος 26ος. Μαρμαρίνη ἀβαθὴς φιάλη (ΕΜ. 8825)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 26ος. Μαρμάρινα εἰδώλια : α. (ΕΜ. 6140, $_{7}$), β. (ΕΜ. 6140, $_{9}$), γ. ΕΜ. 6140, $_{10}$), δ. ΕΜ. 6140, $_{11}$), ε. ΕΜ. 6140, $_{6}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

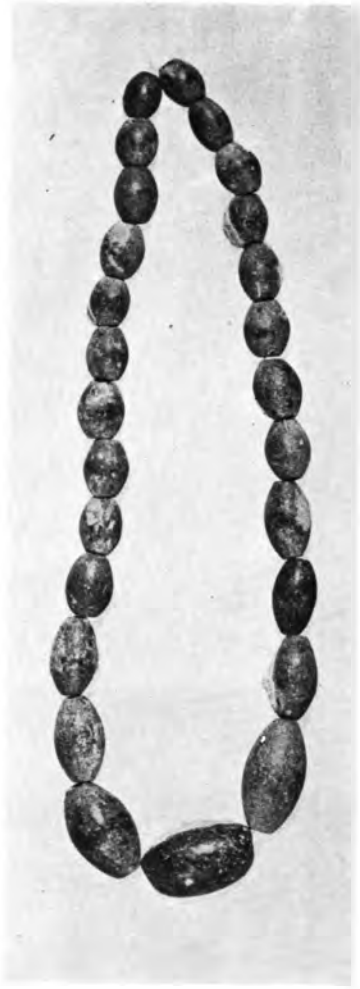

Νάξος. Τάφος 27ος. Πηλίνη πυξίς, χρυσῆ ψῆφος καὶ περιδέραιον ἐκ λιθίνων ψήφων :
α. (ΕΜ. 6202), β. (ΕΜ. 6122, $_{25}$), γ. (ΕΜ. 6201)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 28ος. Μαρμάρινον γυναικείον εἰδώλιον (ΕΜ. 6140, 19) καὶ γραπτὴ πηλίνη πρόχους (ΕΜ. 6109, 2)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 31ος. Πήλιναι ἐγχάρακτοι πυξίδες καὶ λεπὶς ὀψιανοῦ: α. (ΕΜ. 6122,$_{11}$), β. (ΕΜ. 6122,$_{10}$), γ. (ΕΜ. 8828)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

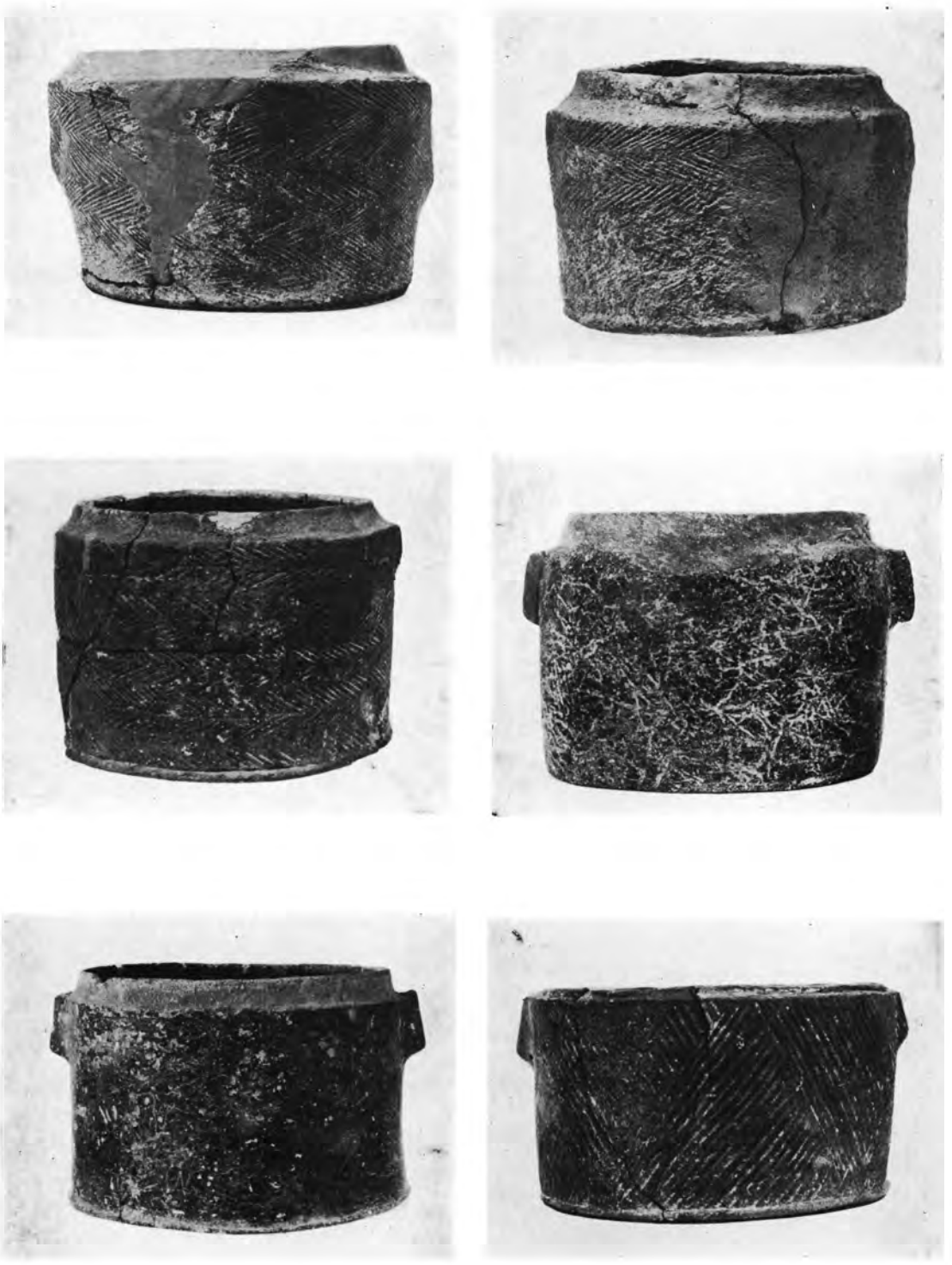

Νάξος. Πήλιναι κυλινδρικαὶ πυξίδες : α-β. Τάφος 32ος. (ΕΜ. 6122, $_{1}$), (ΕΜ. 6122, $_{8}$), γ-δ. Τάφος 33ος. (6122, $_{7}$), (ΕΜ. 6122, $_{21}$), ε-ς. Τάφος 34ος. (ΕΜ. 6122, $_{4}$), (ΕΜ. 8829)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Μαρμάρινα εἰδώλια καὶ πηλίνη ἐγχάρακτος κυλινδρικὴ πυξίς. α. Τάφος 35ος. (ΕΜ. 8830), β - γ. Τάφος 36ος. (ΕΜ. 6140, $_3$), (ΕΜ. 6122, $_3$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. α. Τάφος 30ός. Μαρμ. φιάλη (ΕΜ. 6135, $_{12}$), β. Τάφος 37ος. Χαλκοῦς κρίκος (ΕΜ. 8831), γ. Τάφος 39ος. Μαρμ. εἰδώλιον (ΕΜ. 8832), δ. Τάφος 41ος. Λιθίνη ἀξίνη (ΕΜ. 6231, $_{1}$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

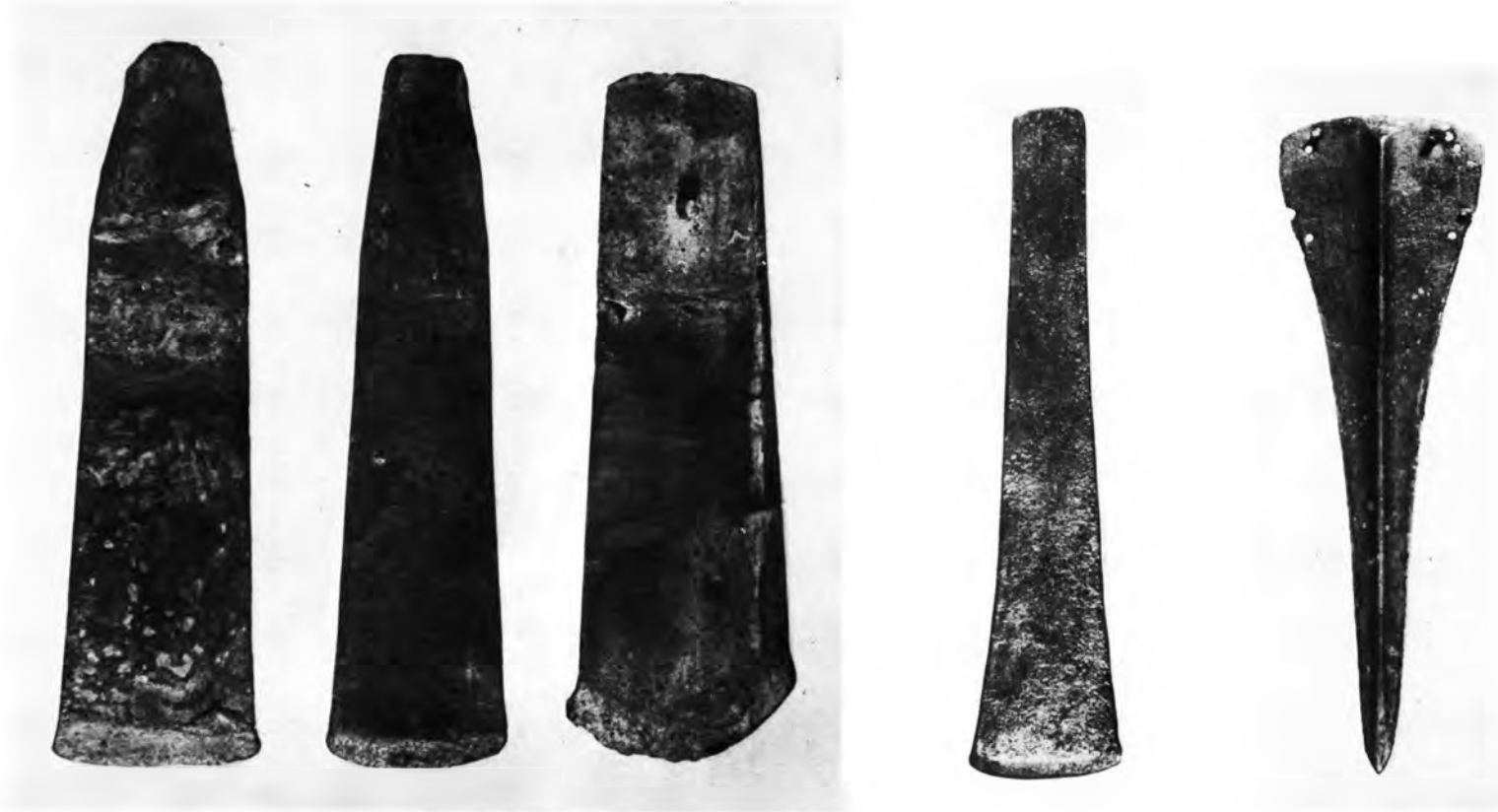

Νάξος. Τάφος 38ος Α. Χαλκαῖ σμῖλαι α 1. (ΕΜ. 6198,4), α 2. (ΕΜ. 6198,6), α 3. (ΕΜ. 6198,3), Τάφος 38ος Β. β. Χαλκῆ σμίλη (ΕΜ. 6198,5), γ. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον (ΕΜ. 6197)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 38ος Β : α. Μαρμ. κανδήλα (ΕΜ. 6129, $_2$), β. Λίθινος τριπτὴρ (ΕΜ. 6139),
γ. Μαρμ. τριπτήριον (ΕΜ. 6137, $_1$)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

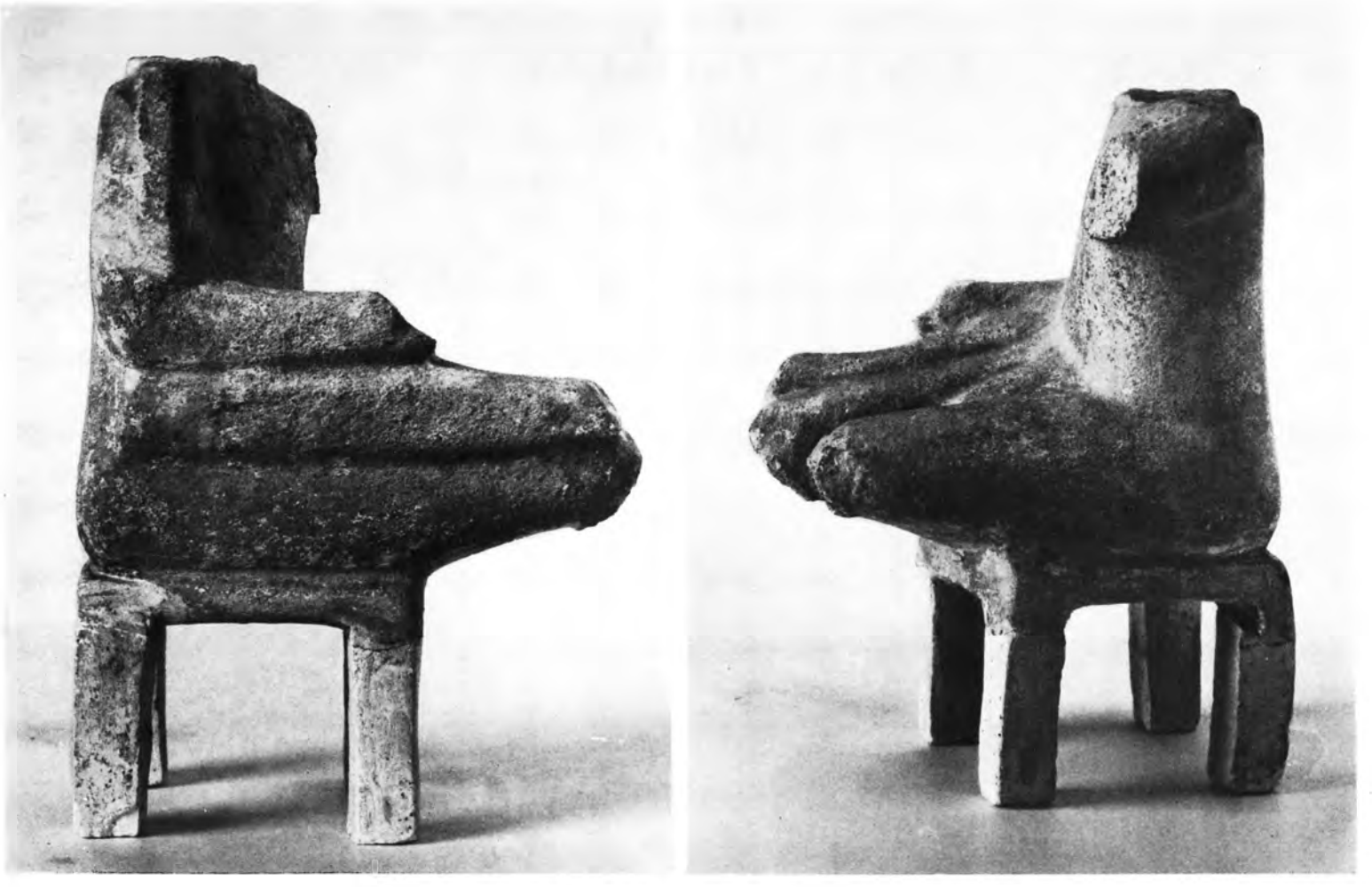

Νάξος. Τάφος 40ός: Μαρμάρινον εἰδώλιον «Ἀρπιστοῦ» (ΕΜ. 8833)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Νάξος. Τάφος 40ός. Ἄλλαι ὄψεις τοῦ «Ἀρπιστοῦ» (ΕΜ. 8833)

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

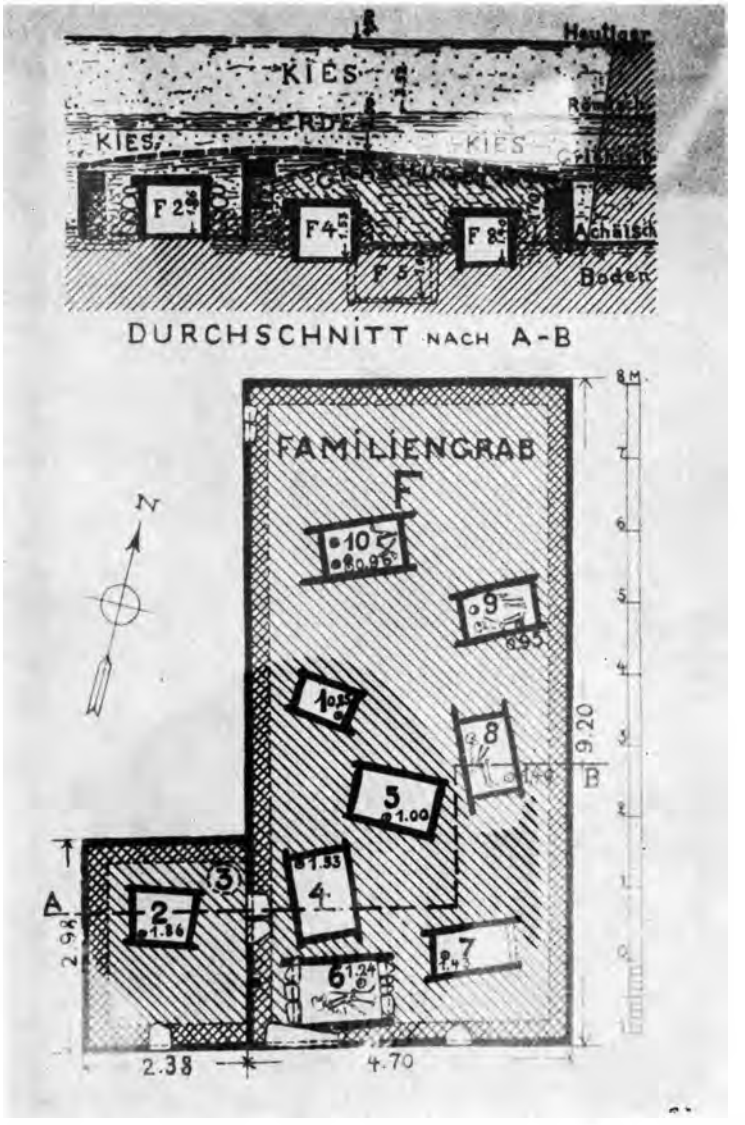

α. Οἱ τύμβοι R τῆς Λευκάδος, β. Ἡ ταφικὴ κατασκευὴ F τοῦ Στενοῦ Λευκάδος

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

α. Ἐπιταφία στήλη μεσοελλαδικοῦ τάφου Λέρνης, β. Ὁ ταφικὸς περίβολος Α τῶν Μυκηνῶν

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

Ἐπιτάφιαι στῆλαι Μυκηνῶν : α. ἀρ. 148, β. ἀρ. 1429

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

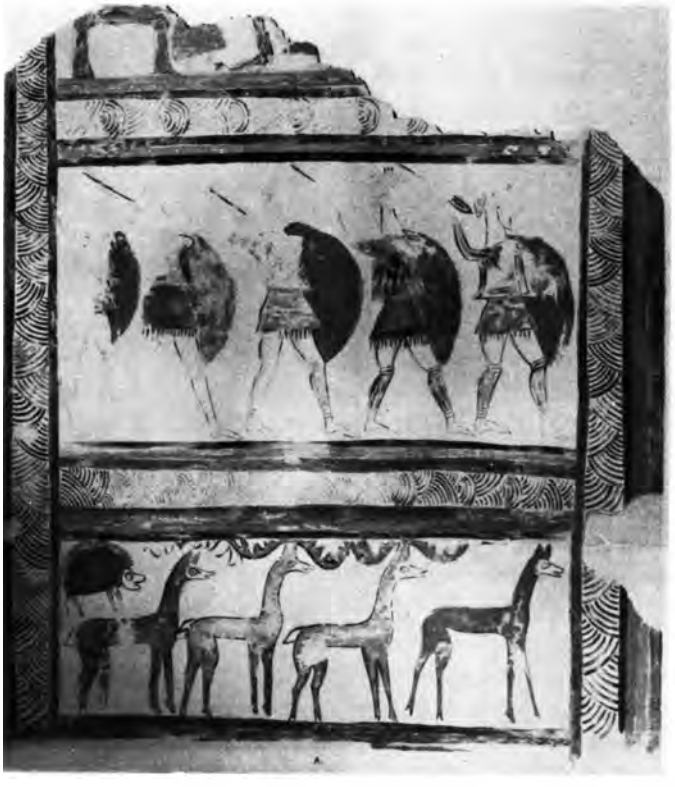

α - β. Ἐπιτάφιαι στῆλαι Μυκηνῶν, ἀρ. 1431 καὶ 1430, γ - δ. Γραπτὴ στήλη Μυκηνῶν

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

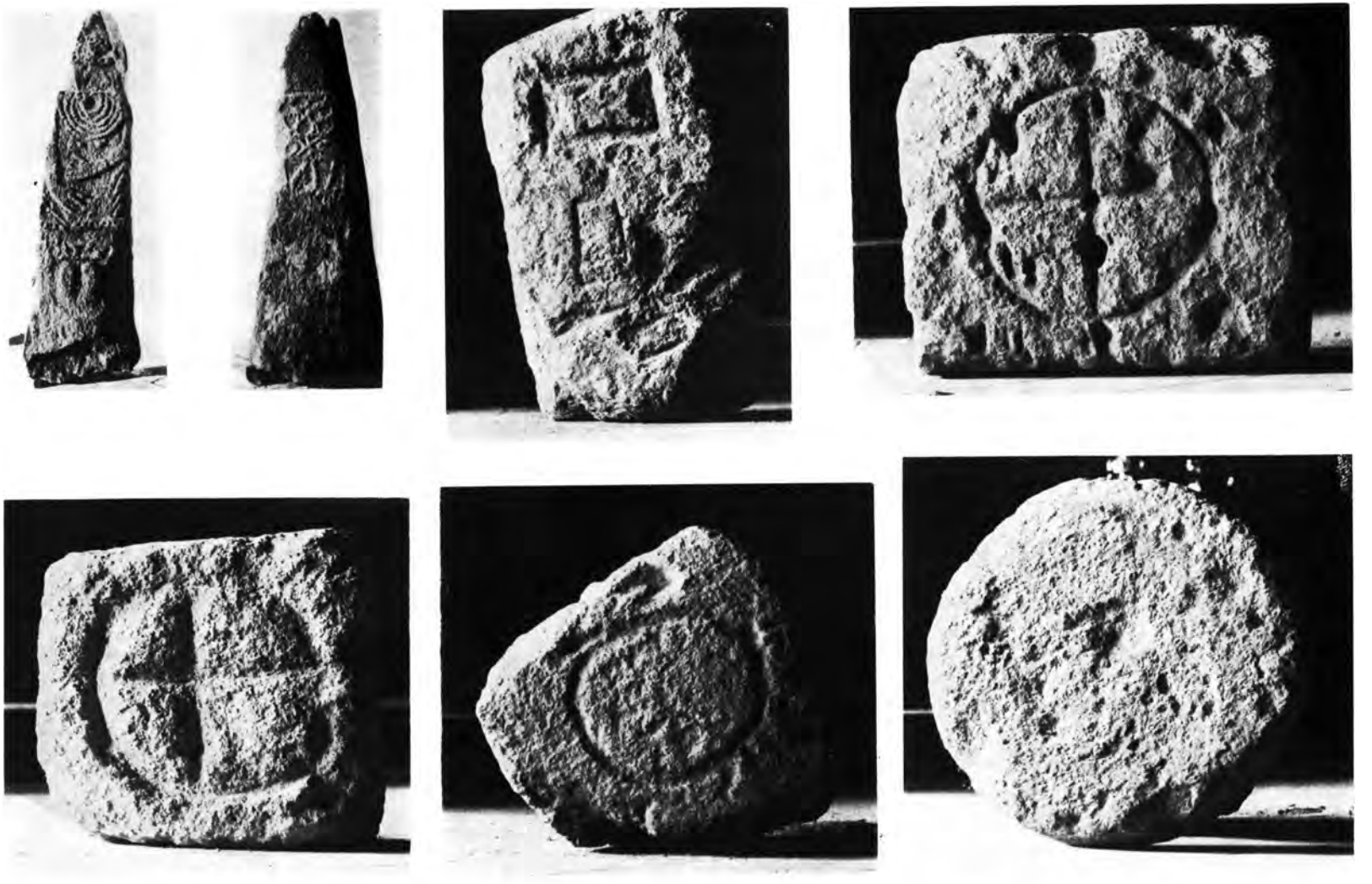

α - β. Τὸ menhir τῆς Θεσσαλίας (κυρία καὶ ὀπισθία ὄψις), γ - ε. Ταφικὰ σήματα Ἰαλυσοῦ

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

α. Ἐπιταφία στήλη καὶ ἀγγεῖον τάφου 1 Κεραμεικοῦ, β. Ἐπιταφία στήλη (;) καὶ ἀγγεῖον τάφου 42 Κεραμεικοῦ

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

Ἐπιτάφια γεωμετρικὰ ἀγγεῖα : α. ἀμφορεύς, β - γ. κρατῆρες

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

α - γ. Στήλη Κυμισάλας (κυρία, ὀπισθία ὄψις καὶ ἄνω ἐπιφάνεια), δ. Σχηματικὴ παράστασις τῶν γεωμετρικῶν τάφων τοῦ Κεραμεικοῦ (11 - 8 αἰ. π.Χ.), ε. Ταφικὸς τύμβος Βεργίνας

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

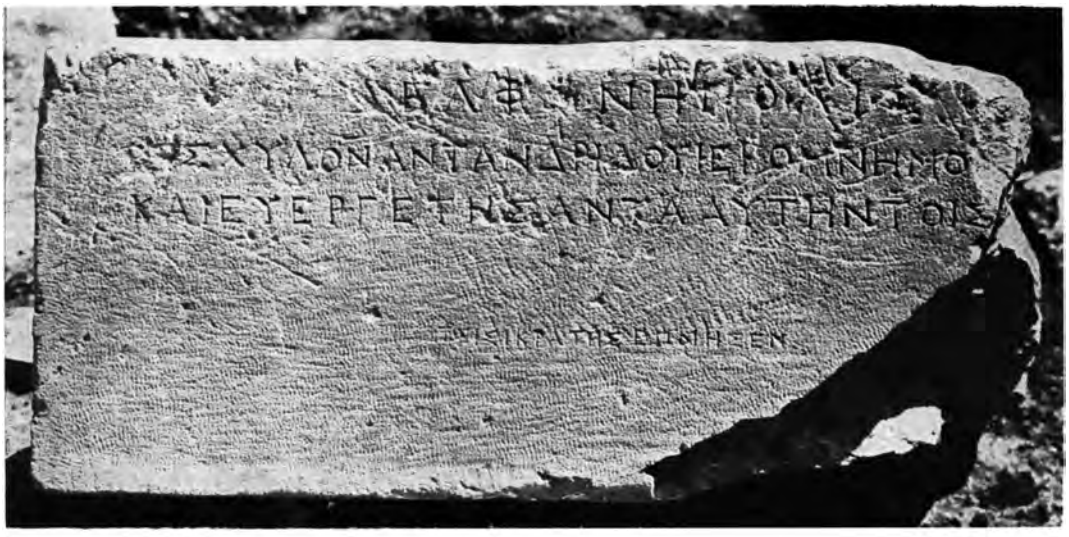

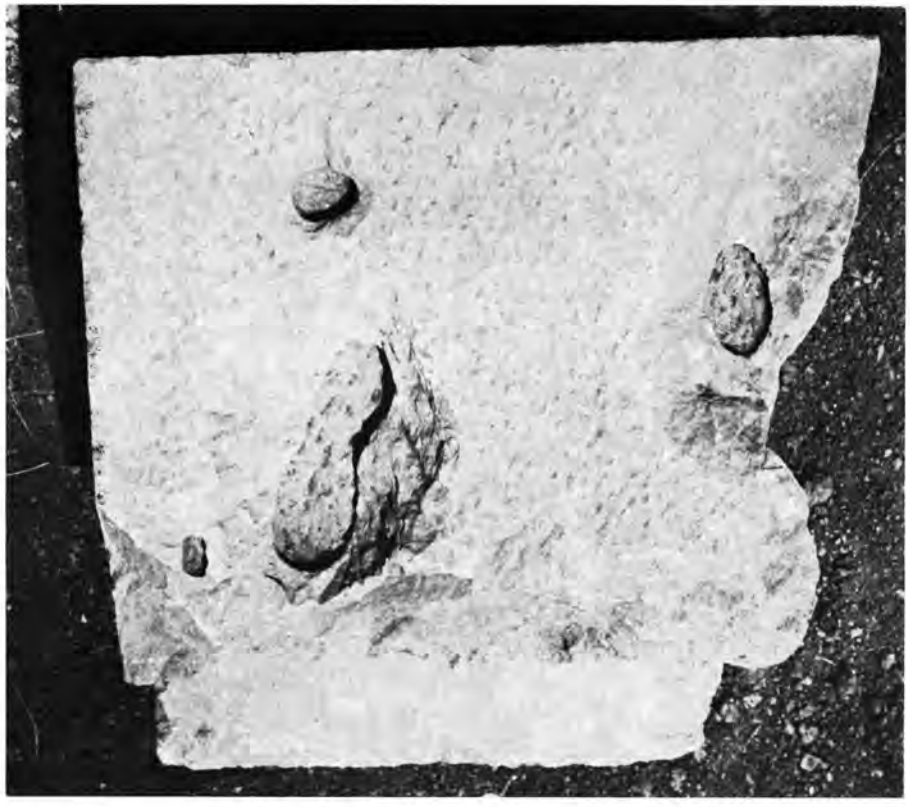

α. Ἐπιγραφὴ βάθρου τιμητικοῦ ἀνδριάντος τῆς πόλεως Δελφῶν ἐν Ἐρετρίᾳ, β. Ἡ ἄνω ὄψις τοῦ βάθρου

α. Ὀπισθία ὄψις τοῦ βάθρου ἐξ Ἐρετρίας, β. Τὸ βάθρον ἀνδριάντος ἐξ Ἐρετρίας

ΒΑΣ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

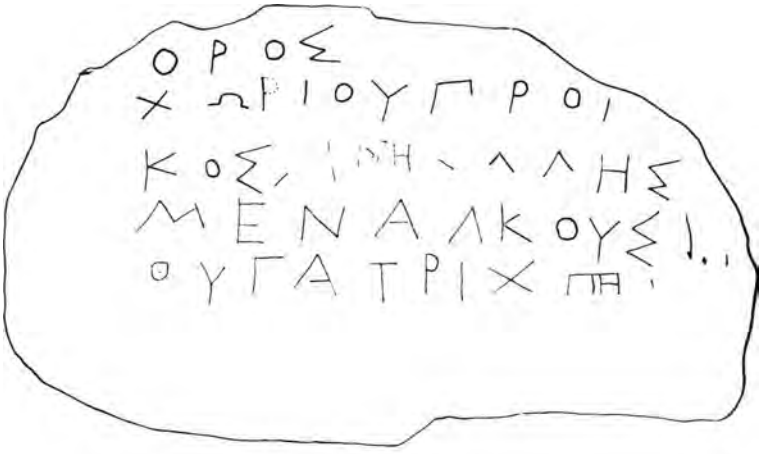

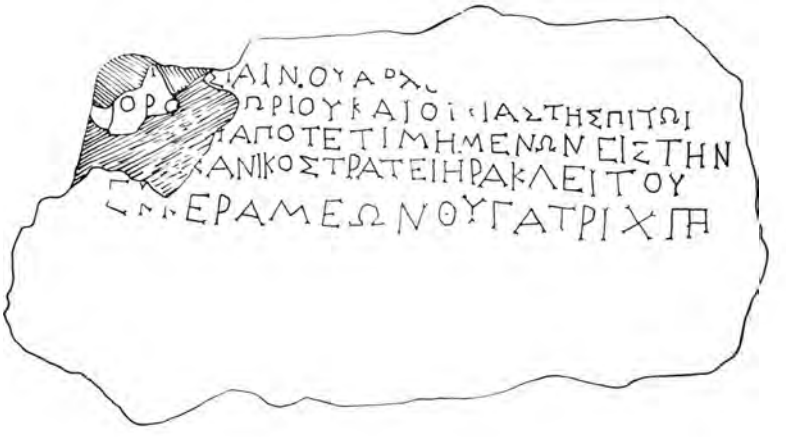

α-β. Σχέδια βάσει ἐκτύπου τῶν ὑπ᾽ ἀριθ. Ια καὶ Ιβ ὅρων, γ. Φωτογραφία τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. ΙΙ τεμαχίου ὅρου
(Σχέδια καὶ φωτογραφίαι κ. Λέλας Κανελλοπούλου)

ΝΤΙΝΑ ΠΕΠΠΑ-ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ

α. Ἀρχαῖον νεκροταφεῖον Βεργίνης ἀπὸ Β : Α = ἀνάκτορον, Τ = Μακεδονικὸς τάφος, β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου πρὸς ΝΔ. Εἰς τὸ βάθος ἡ κοινότης Βεργίνης, γ. Ὁ τύμβος Ι ἀπὸ Δ καὶ μέρος τοῦ περιβόλου τοῦ τύμβου IV

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ζώνη τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ Α. Οἱ τύμβοι XV (κάτω ἀριστερὰ) καί, εἰς τὸ κέντρον, XVI (ἀριστερὰ) καὶ II (δεξιά), β. Ταφὴ Ι Β (κατὰ τοὺς πόδας) ἀπὸ ΒΑ, γ. Ταφὴ Ι Β (κατὰ τὴν κεφαλὴν) ἀπὸ Ν

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Λείψανα ταφῆς Ι Α ἀπὸ ΒΔ, β. Ἀγγεῖα τῆς ταφῆς Ι Α ὑπ' ἀριθ. 15 καὶ 14, γ. Ἀγγεῖα τῆς ταφῆς Ι Β ὑπ' ἀριθ. 20 καὶ 17

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ κεραμοσκεπὴς τάφος ΙΙ Α ἀπὸ Δ, β. Περιεχόμενον τοῦ τάφου ΙΙ Α ἀπὸ Α, γ. Νόμισμα Κασσάνδρου εὑρεθὲν ἐντὸς κυαθίου τῆς ταφῆς ΙΙ Α, δ. Ἀπὸ Β ἄποψις τῶν τύμβων ΙΙΙ (ἔμπρός), XII (κέντρον) καὶ (ἀριστερὰ) XVI καὶ ΙΙ. Α = Ἀνάκτορον, Τ = Μακεδονικὸς τάφος Βεργίνης

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου III καὶ ὁ τύμβος XII ἀπὸ Β, β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου III ἀπὸ ΒΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Αἱ προϊστορικαὶ ταφαὶ τοῦ τύμβου III καὶ περαιτέρω οἱ τύμβοι XII καὶ XVI (ἀριστερὰ) ἀπὸ Β,
β. Ὁ προϊστορικὸς τύμβος III. Μερικὴ ἄποψις ἀπὸ Α. Αἱ ταφαὶ Ε, Ζ, Η, Θ, Ι καὶ Κ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ III Β, τὸ κατὰ τὴν κεφαλὴν μέρος, ἀπὸ Β, β. Ταφὴ III Β, τὸ κατὰ τοὺς πόδας μέρος, καὶ ὑψηλὰ θήλαστρον (ταφῆς Ρ;), ἀπὸ Ν, γ. Ταφὴ III Δ, τὸ κατὰ τὴν κεφαλὴν μέρος, ἀπὸ Β, δ. Ταφὴ III Δ ἀπὸ Ν

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ ΙΙΙ Ζ ἀπὸ ΝΔ, β. Ταφὴ ΙΙΙ Ε ἀπὸ Β, γ. Ταφὴ ΙΙΙ Ε ἀπὸ ΒΔ, δ. Ταφὴ ΙΙΙ Θ, κατὰ τοὺς ὤμους, ἀπὸ Δ, ε. Τύμβος ΙΙΙ. Ταφαὶ Η, Κ καὶ Θ ἀπὸ Α

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τύμβος ΙΙΙ, ταφὴ Ι ἀπὸ Δ (μέρος), β. Τύμβος ΙΙΙ, ταφὴ Ν (μέρος) ἀπὸ ΒΔ, γ. Τύμβος ΙΙ, ταφὴ Λ (μέρος) ἀπὸ ΒΔ, δ. Ταφαὶ ΙΙΙ Μ καὶ ΙΙΙ Π ἀπὸ ΝΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ ΙΙΙ Ξ ἀπὸ ΝΑ, β. Ταφὴ ΙΙΙ Ο ἀπὸ ΝΑ, γ. Μέρος τοῦ τύμβου IV καὶ ΙΙΙ (εἰς τὸ βάθος) ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Α 3, ΙΙΙ Ε 43 καὶ ΙΙΙ Γ 9, β. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Δ 74 καὶ ΙΙΙ Δ 73, γ. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Η 18 καὶ ΙΙΙ Ζ 62, δ. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Κ 27 καὶ ΙΙΙ Κ 45.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

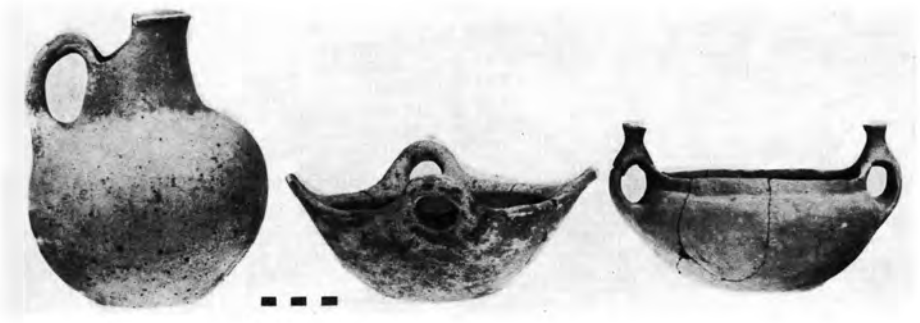

α. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Λ 83 καὶ ΙΙΙ Λ 84, β. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Μ 92, ΙΙΙ Μ 91 καὶ ΙΙΙ Μ 90, γ. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Ν 99 καὶ ΙΙΙ Ν 98, δ. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Ο 100 καὶ ΙΙΙ Ο 101, ε. Τὰ ἀγγεῖα ΙΙΙ Π 103 καὶ ΙΙΙ Π 104

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Οἱ τύμβοι V, VI, XIII καὶ XIV (ἀπὸ ἐμπρὸς πρὸς ὀπίσω) ἀπὸ Β, β. Οἱ τύμβοι VII καὶ VIII ἀπὸ ΒΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ τύμβος VIII ἀπὸ Α, β. Τεταραγμένος τάφος πρὸς Δ τοῦ τύμβου VII, γ. Τάφος τοῦ τύμβου VII, δ. Οἱ τύμβοι IX, X καὶ XI ἀπὸ Α

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ ἀμφορεὺς Χ 1, β. Τὰ ἀγγεῖα XII 6 καὶ XIV 2, γ. Ταφὴ VIII Α ἀπὸ ΒΑ. δ. Ἡ ταφὴ Χ Β ἀπὸ Δ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Οἱ τύμβοι X, VII, XIII καὶ XIV ἀπὸ Β, β. Οἱ τύμβοι XII, II (ἐν μέρει), XVI καὶ XV (ἡμιανεσκαμμένος) ἀπὸ Δ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Λείψανα ταφῆς τοῦ τύμβου XIV ἀπὸ Δ, β. Ὁ τύμβος XVI ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

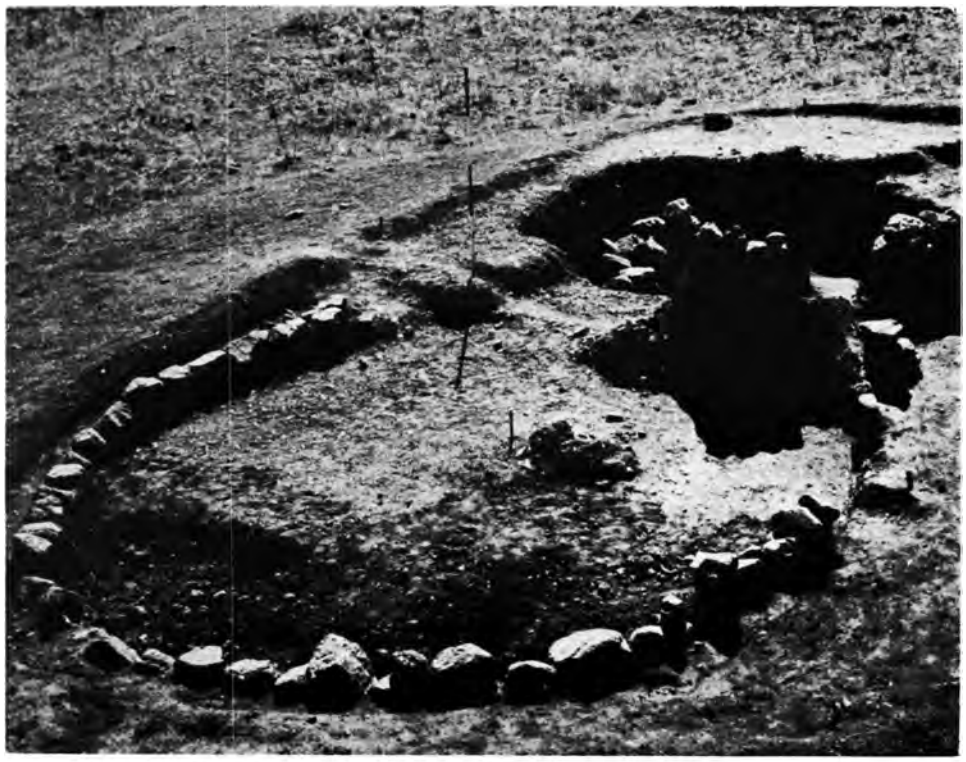

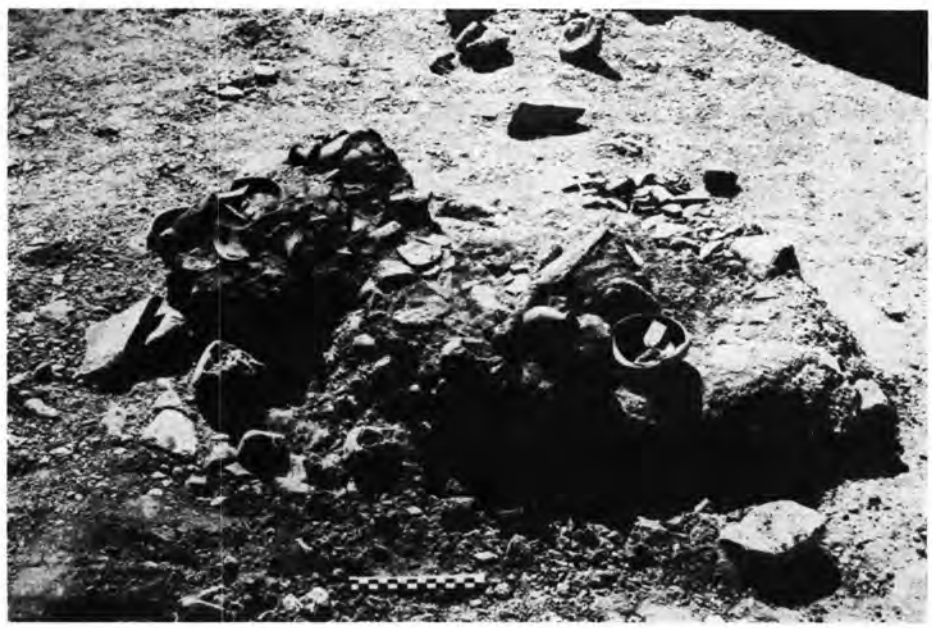

α. Οἱ ἐπάλληλοι τύμβοι XVB καὶ XVN ἀπὸ ΒΔ, β. Τύμβος XVB, λεπτομέρεια τῆς προηγουμένης εἰκόνος

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ τύμβος XVII καὶ περαιτέρω XIV, XIII καὶ VIII ἀπὸ ΝΔ, β. Κτερίσματα τῆς ταφῆς XVII Β ἀπὸ Β.
γ. Ὁ τύμβος XVIII ἀπὸ ΝΔ, δ. Λείψανα τῆς ταφῆς XVIII Α

α - γ. Τρεῖς διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου XVII A

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ τύμβος XIX ἀπὸ Ν, β. Ἰδιόμορφος πωρόλιθος (σῆμα;) τοῦ τύμβου XIX, γ. Λείψανα τῆς ταφῆς XX Α ἀπὸ ΒΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α καὶ γ. Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου ΧΧ Β, β. Ὁ τύμβος ΧΧΙΙ ἀπὸ ΒΑ,
δ. Οἱ τύμβοι ΧΧVΙ, ΧΧVΙΙΙ (μέρος), ΧΧV, ΧΧVΙΙ καὶ ΧΧΙΧ ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τύμβος C ἀπὸ ΒΔ. Εἰς τὸ βάθος, ἀριστερά τὰ Παλατίτσια, δεξιά ἡ Βεργίνα, β. Ἡ ταφὴ C Β ἀπὸ ΒΔ, γ. Λείψανα τῆς ταφῆς C Α, δ. Λεπτομέρεια κατά τὸ κέντρον τῆς ταφῆς C Β

α. Τὰ ἀγγεῖα C A 1 καὶ C B 4, β. Τύμβος C ἀπὸ ΒΔ. Αἱ ταφαὶ Η, Ε, Ι, Β καὶ Δ, γ. Τύμβος C ἀπὸ Β, κατὰ σειρὰν αἱ ταφαὶ Α, Γ, Β καὶ Δ, δ. Ἡ ταφὴ C Δ καὶ ἡ θέσις τοῦ ξίφους, ε. Ἀγγεῖον τῆς ταφῆς C Δ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ἀπὸ ΝΔ ταφαὶ C Z (ἐμπρὸς) καὶ C H (δεξιά). Εἰς τὸ βάθος C A καὶ C Γ, β. Ἀπὸ Ν ταφὴ C Z, γ. Ἡ ταφὴ C Θ ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

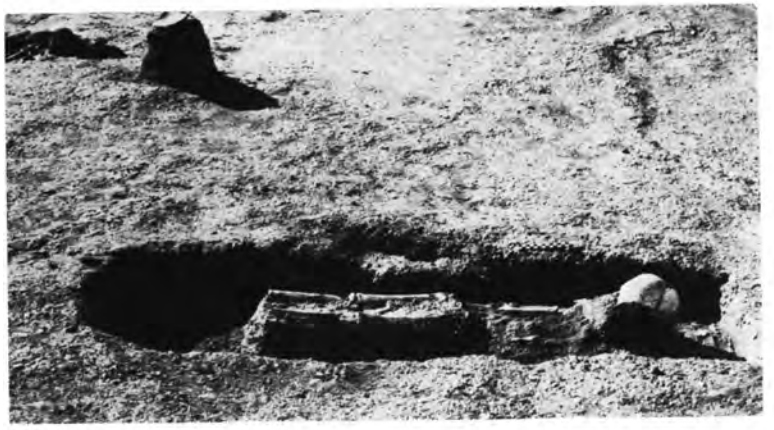

α. Ταφὴ C Γ ἀπὸ A, β. Ταφὴ C H ἀπὸ N, γ. Ταφὴ C E ἀπὸ B

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τύμβος ΣΙ ἀπὸ ΒΔ, β. Αἱ ταφαὶ ΣΙ Δ καὶ ΣΙ Α ἀπὸ ΒΑ, γ. Ἡ ταφὴ ΣΙ Α ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ὁ τύμβος ΣΙ, μερικὴ ἄποψις ἀπὸ ΒΑ. Κατὰ τὸ κέντρον ἡ ταφὴ ΣΙ Γ, β. Ἡ ταφὴ ΣΙ Γ ἀπὸ ΒΑ, γ. Τὰ ἀγγεῖα Σ Θ 18 καὶ ΣΙ Δ 15, δ. Τὰ ἀγγεῖα Σ Ζ 13, Σ Ζ 14 καὶ Σ Ζ 15, ε. Τὰ ἀγγεῖα ΣΙ Δ 12, ΣΙ Β 3 καὶ Σ Θ 17

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Οἱ ἐν τῇ ζώνῃ τῆς ὑπὸ κατασκευὴν ὁδοῦ τύμβοι ἀπὸ τοῦ XXV (ἐμπρὸς) καὶ ἑξῆς ὁρώμενοι ἐξ Α, β. Ὁ τύμβος XXII ἀπὸ ΒΑ, γ. ὁ τύμβος XXIII ἀπὸ Δ. Δεξιὰ οἱ τύμβοι XXIV καὶ XXII

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

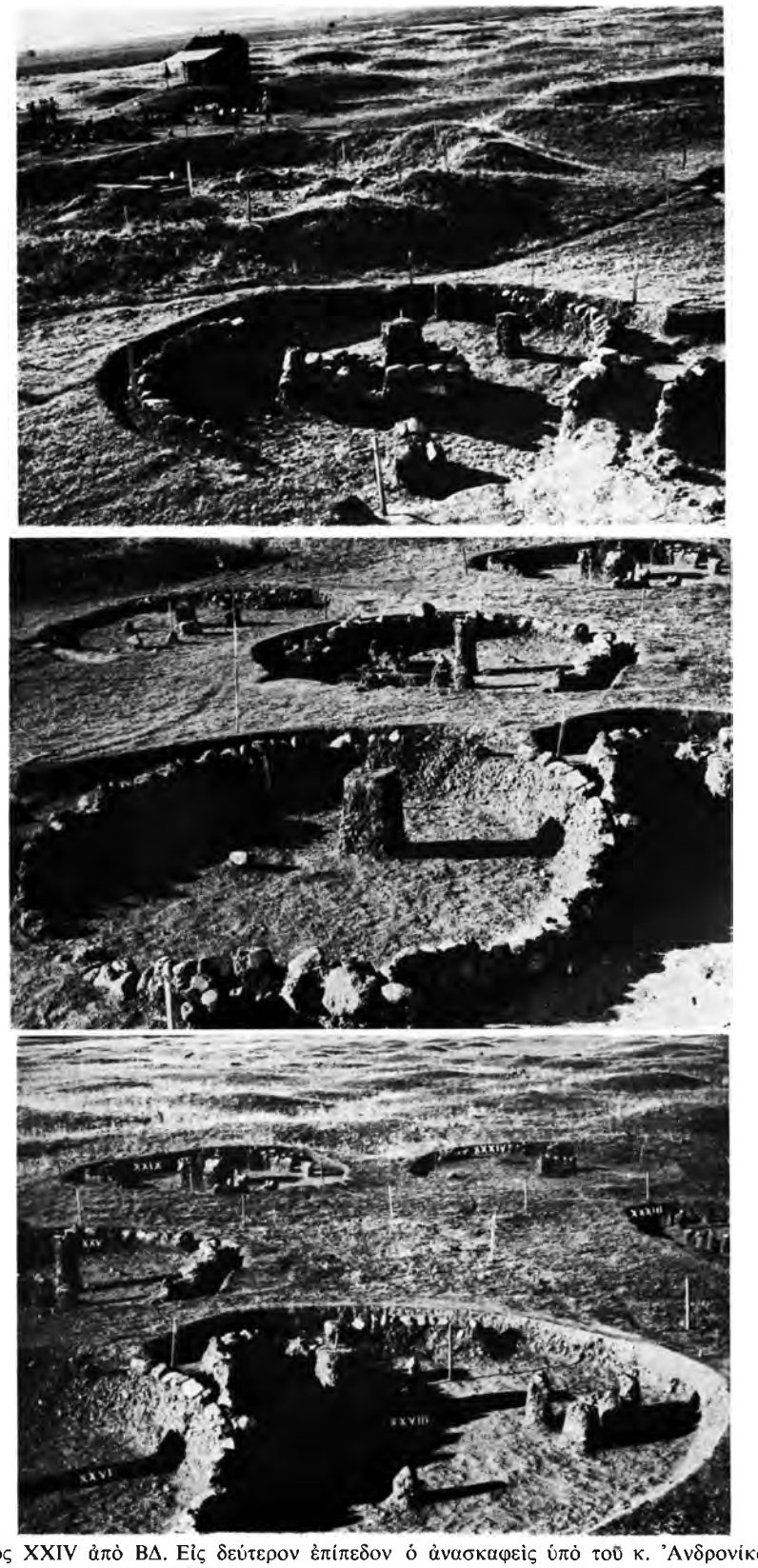

α. Ὁ τύμβος XXIV ἀπὸ ΒΔ. Εἰς δεύτερον ἐπίπεδον ὁ ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρονίκου τὸ 1953 τύμβος Ζ, β. Οἱ τύμβοι XXV ἕως XXIX ἀπὸ Β, γ. Οἱ τύμβοι XXV, XXVI, XXVIII, XXIX, XXXIII καὶ XXXIV ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Μέρος τοῦ τύμβου XXIX ἀπὸ ΝΔ, β. Ὁ τύμβος XXXV καὶ εἰς δεύτερον ἐπίπεδον ἐξ ἀριστερῶν οἱ τύμβοι XXXII καὶ XXXI ἀπὸ ΝΔ, γ. Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ ΝΔ. Ἐμπρὸς οἱ τύμβοι XL καὶ XLI

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

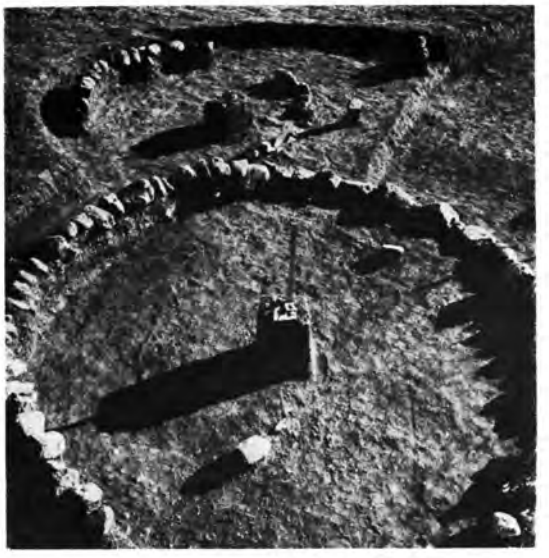

α. Οἱ δύο περίβολοι τοῦ τύμβου XXXVII ἀπὸ ΝΔ, β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ Δ, ἐμπρὸς ὁ τύμβος XLII, γ. Ὁ τύμβος XXXVIII ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Μερικὴ ἄποψις τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ ΝΔ. Ἐμπρὸς ὁ τύμβος XL, β. Ὁ τύμβος XLI ἀπὸ Δ, γ. Μέρος τοῦ τύμβου XXXIX ἀπὸ ΒΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

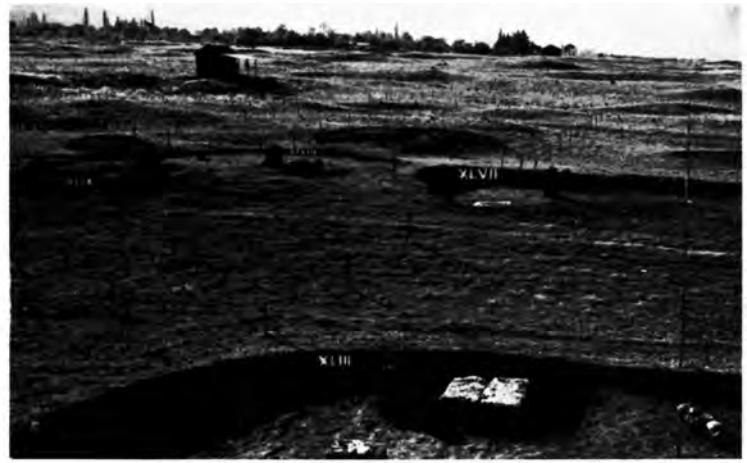

α. Οἱ τύμβοι XLIV καὶ XLV ἀπὸ ΒΑ, β. Μέρος τῶν τύμβων XLIII καὶ XLVII (πρβλ. εἰκ. γ.)
γ. Βάσις στήλης τοῦ τύμβου XLVII, δ. Βάσις στήλης τοῦ τύμβου XLVIII

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Βάσις στήλης μεταξὺ τῶν τύμβων XLVIII καὶ XLIX, β. Τύμβος XLIII. Ἀγγεῖα XLIII Α 3-5, γ. Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ταφῆς Α τοῦ τύμβου XL (βόρειος περίβολος)

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ἡ ταφὴ κατὰ τὴν συντεταγμένην 284, β. ἡ ταφὴ XLV Α ἐκ ΒΑ, γ. Ἡ ταφὴ XXXIII Γ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

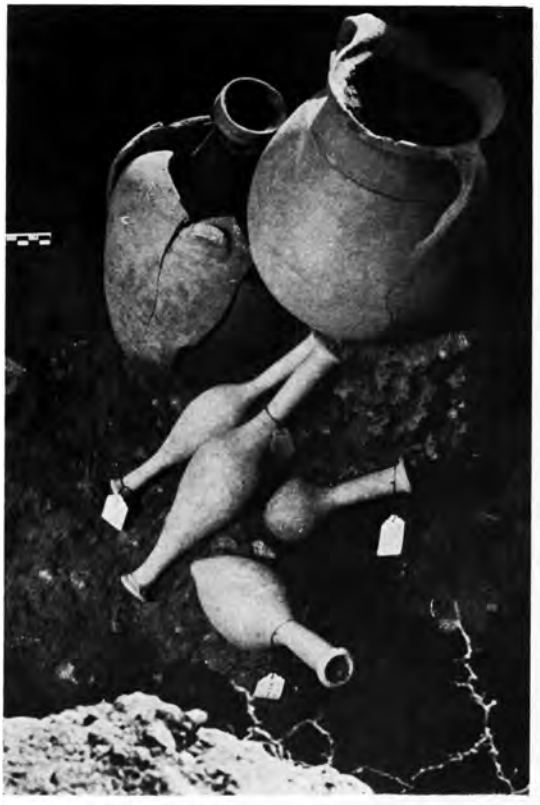

α - β. Δύο φάσεις τῆς ταφῆς XXXIII Β, γ. Ἡ ταφὴ XLII Β, δ. Μέρος τῶν περιβόλων τοῦ τύμβου LXI ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ἡ ταφὴ XLII A, β. Ἡ ταφὴ LXIV Z ἀπὸ BA, γ. Ἀγγεῖα ταφῆς XXXVII A, δ. Ἡ ταφὴ LV A, ε. Ἡ ταφὴ LXIV Γ ἀπὸ B

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ἡ ταφὴ LXIV Γ ἀπὸ ΒΔ, β. Ὄψις τοῦ νοτίου ἡμίσεος τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Α, γ. Γενικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Δ.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τμῆμα τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ Δ, β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ τύμβου LXV ἀπὸ ΝΔ, ἡ σταυροειδὴς τομὴ τοῦ τύμβου LXVI ἄνω ἀριστερά, γ. Ταφαὶ LXV Α (ἀριστερὰ) καὶ LXV Β ἀπὸ ΝΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ LXV Α καὶ (εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ) LXV Β ἀπὸ ΝΔ, β. Ταφὴ LXV Β ἀπὸ ΒΔ, γ. Ταφὴ LXV Γ ἀπὸ ΝΔ, δ. Λεπτομέρεια ταφῆς LXV Γ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ Δ ἀπὸ βορρᾶ, β. Ταφὴ Ε ἀπὸ ΒΑ, γ. Ταφαὶ LXV Γ, Δ καὶ Σ ἀπὸ νότου, δ. Ταφὴ Η ἀπὸ Β, ε. Ὁ πίθος τῆς ταφῆς Κ ἀπὸ ἀνατολῶν (πρβλ. Πίν. 134 γ)

Φ.ΠΕΤΣΑΣ

α. Αἱ ταφαὶ Ι (ἐμπρὸς) καὶ Θ ἀπὸ ΝΔ, β. Ταφὴ Ν ἐκ Δ, γ. Ἡ ταφὴ Κ μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ πίθου δ. Μέρος τῆς ταφῆς Ξ ἀπὸ ΒΔ, ε. Ταφὴ LXV Π ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

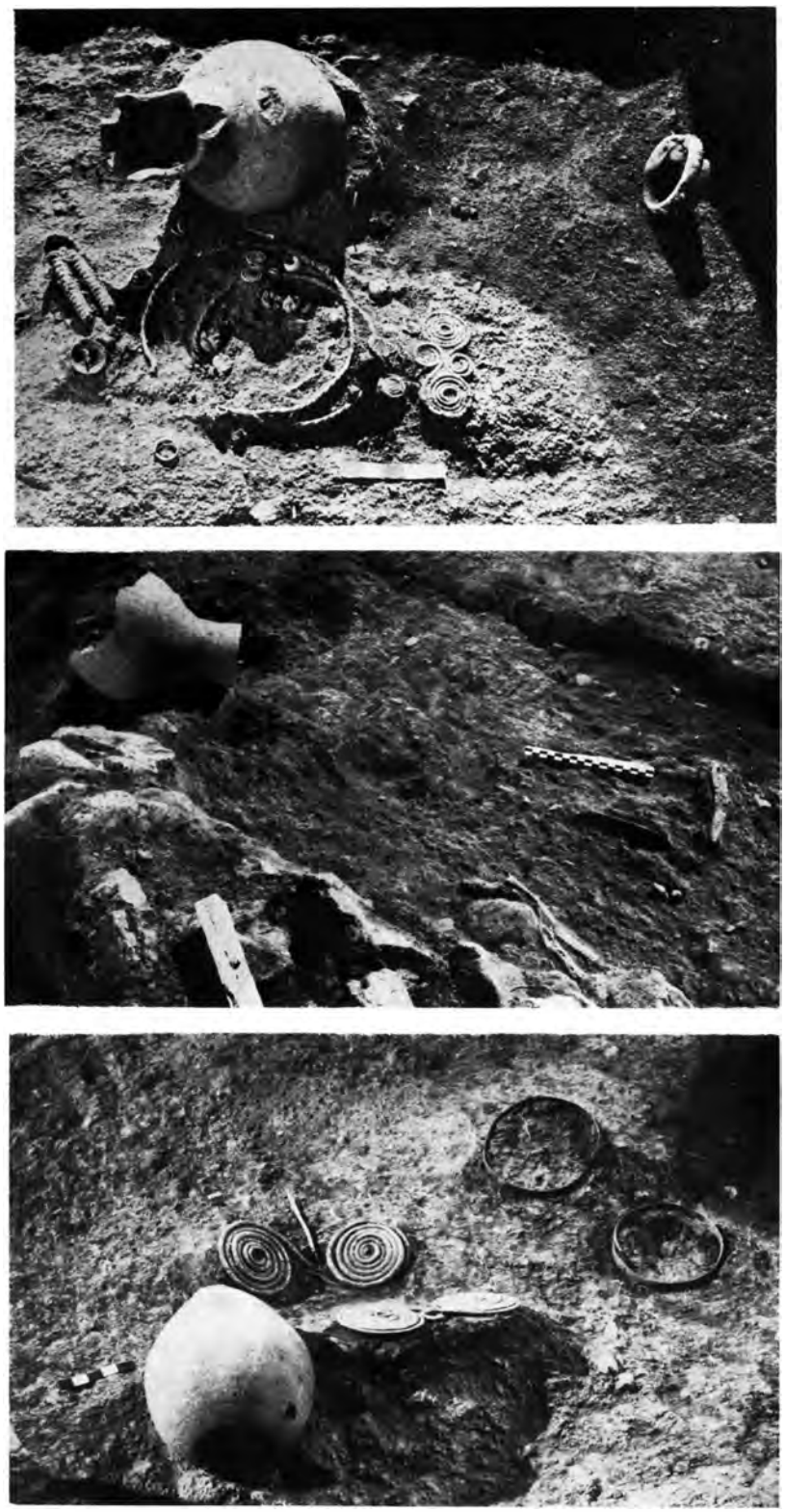

α. Μέρος τῆς ταφῆς LXV Π, β. Ταφὴ LXV Ρ ἀπὸ Δ, γ. Ταφὴ LXV Τ ἀπὸ Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Μέρος τῆς ταφῆς LXV Υ ἀπὸ ΒΔ, β. Μέρος τῆς ταφῆς LXV Φ ἀπὸ Β, γ. Ταφὴ LXV Χ ἀπὸ Ν

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

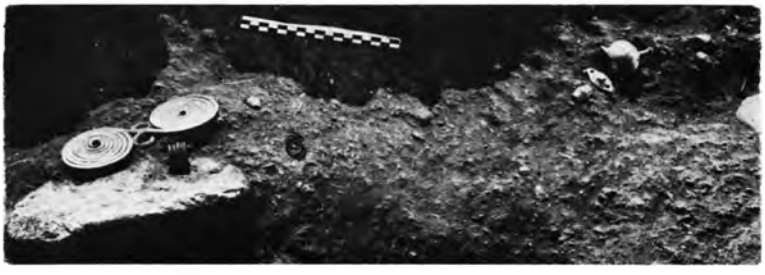

α. Λεπτομέρεια τῆς ταφῆς LXV X, β. Ταφὴ LXV Ψ μετὰ τὸν καθαρισμόν, γ. Ταφὴ LXV Ψ ἀπὸ ΝΑ, δ. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΑ ἀπὸ ΒΔ (πρβλ. Πίν. 138 α)

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

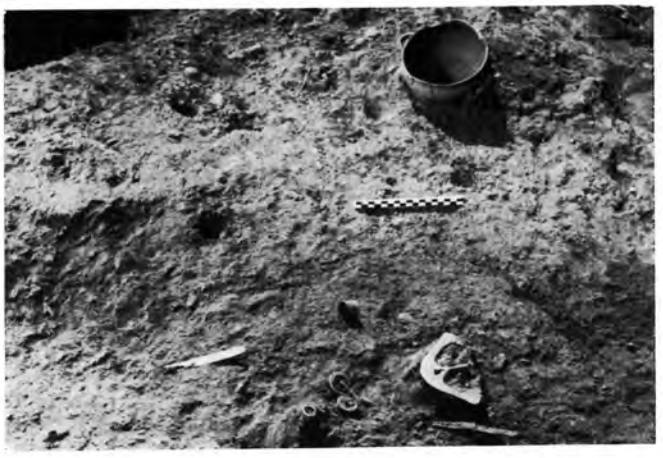

α. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΑ ἀπὸ ΒΑ (πρβλ. Πίν. 137 δ), β. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΒ, γ. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΓ ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ LXV ΑΕ ἀπὸ Δ, β. Ταφὴ LXV ΑΖ ἀπὸ ΒΑ, γ. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΘ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Μέρος τῆς ταφῆς ΑΙ, β. Αἱ ταφαὶ ΑΚ καὶ ΑΛ ἀπὸ Β. (εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ὁ πίθος ΑΜ), γ. Αἱ ταφαὶ ΑΛ καὶ ΑΚ (καὶ εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ ΑΜ, δεξιὰ ΒΔ)

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ LXV ΑΚ ἀπὸ Β, β. Ταφὴ LXV ΑΝ ἀπὸ Δ, γ. Ἡ αὐτὴ ταφὴ LXV ΑΝ μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ πίθου

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ LXV ΑΞ ἀπὸ ΝΔ (πρβλ. Πίν. 152α), β. Ταφὴ LXV ΑΡ ἀπὸ Ν, γ. Ἀπὸ κάτω δεξιὰ πρὸς ἄνω ἀριστερά : αἱ ταφαὶ LXV ΑΥ, ΑΤ, ὁ πίθος Χ καὶ δεξιὰ αὐτοῦ ἡ πρόχους 287 τῆς ταφῆς ΒΕ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Ταφὴ LXV ΑΣ ἀπὸ ΒΔ, β. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΑΩ ἀπὸ ΒΔ, γ. Ταφὴ LXV ΑΨ ἀπὸ Β,
δ. Ταφὴ LXV ΒΑ ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

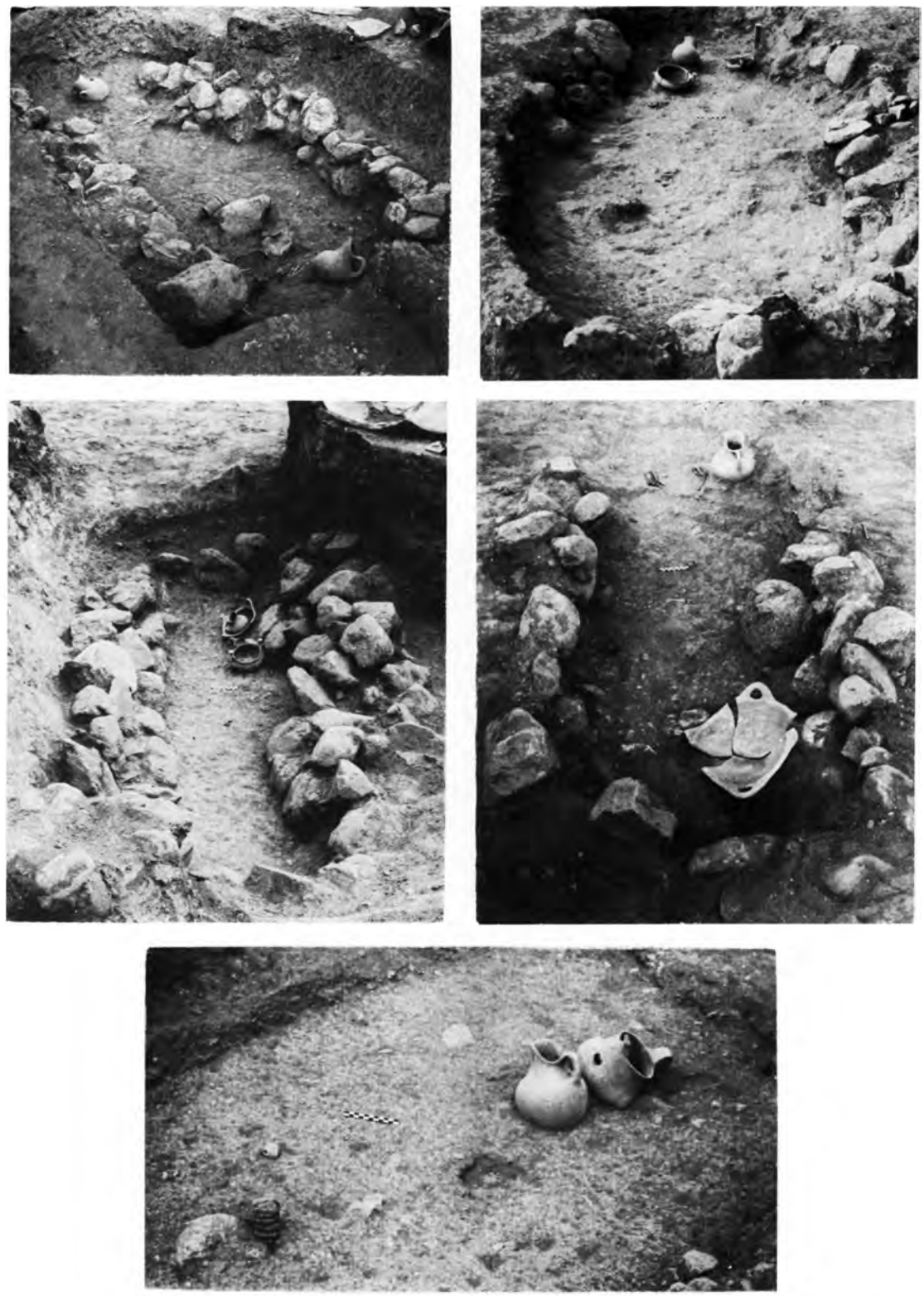

α. Ταφὴ LXV ΒΓ ἀπὸ Ν, β. Ταφὴ LXV ΒΔ ἀπὸ ΒΑ, γ. Ταφὴ LXV ΒΖ ἀπὸ Δ, δ. Ταφὴ LXV ΒΘ ἀπὸ Α, ε. Μέρος τῆς ταφῆς LXV ΒΚ ἀπὸ ΝΑ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

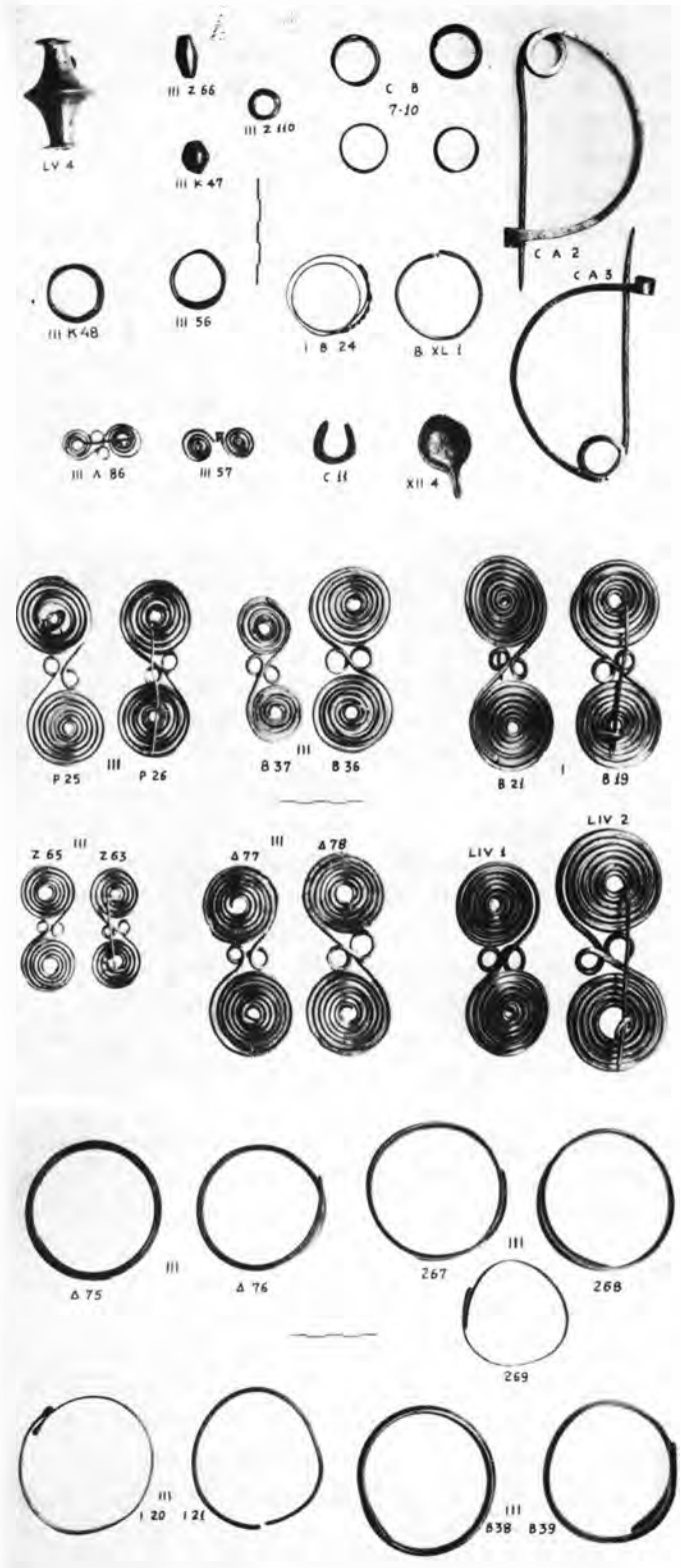

α. Χαλκᾶ εὑρήματα διάφορα, β. Ζεύγη χαλκῶν πορπῶν, γ. Τύμβος ΙΙΙ. Χαλκᾶ ψέλια

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

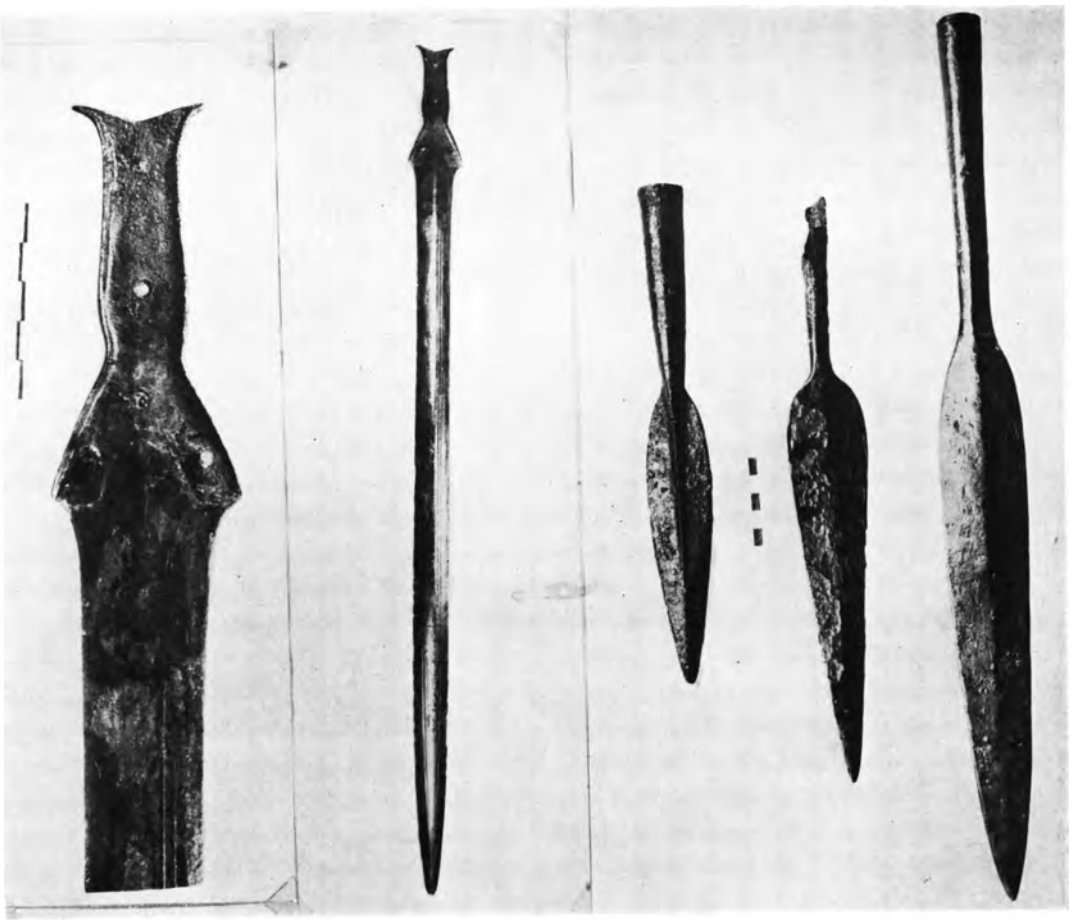

α. Τὸ χαλκοῦν ξίφος ΣΔ 20, αἱ σιδηραῖ αἰχμαὶ L A 3, LV B 11 καὶ VII A 1, β. Τὸ ἀγγεῖον Γ 7 τοῦ τύμβου L, γ. Τὸ ἀγγεῖον LV 9

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τὸ ἀγγεῖον LV Δ 19, β. Τὸ ἀγγεῖον LXIV A 1, γ. Λύχνος XXV A 19 καὶ τὰ ἀγγεῖα XXV A 13, XXV A 7 καὶ XXV A 5, δ. Λύχνος XLII B 9 καὶ διακρυδόχος XLII B 5, ε. Πυξὶς XXV A 6, ς. Τὰ ἀγγεῖα XXXIII B 4, X LII B 2 καὶ XXXIII B 8

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Τὰ ἀγγεῖα XXXIX A 1 καὶ XXXIX 4, β. Τὰ ἀγγεῖα XXXIII Γ16 (ἀριστερὰ) καὶ XXXVIII 2 (δεξιά), γ. Τὰ ἀγγεῖα B LIX A 1, LA 1 καὶ L 15

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Τύμβος LXV: α. Τὰ ἀγγεῖα Γ 74, Η 38 καὶ Γ 73, β. Τὰ ἀγγεῖα Γ 7 καὶ Δ 8, γ. Τὸ καλύπτον τὸν πίθον τῆς ταφῆς Ε ἀγγεῖον LXV 32, δ. Τὰ ἀγγεῖα Η 39, Λ 21 καὶ Κ 225, ε. Τὰ ἀγγεῖα Μ 23, Ν 26 καὶ Μ 24

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

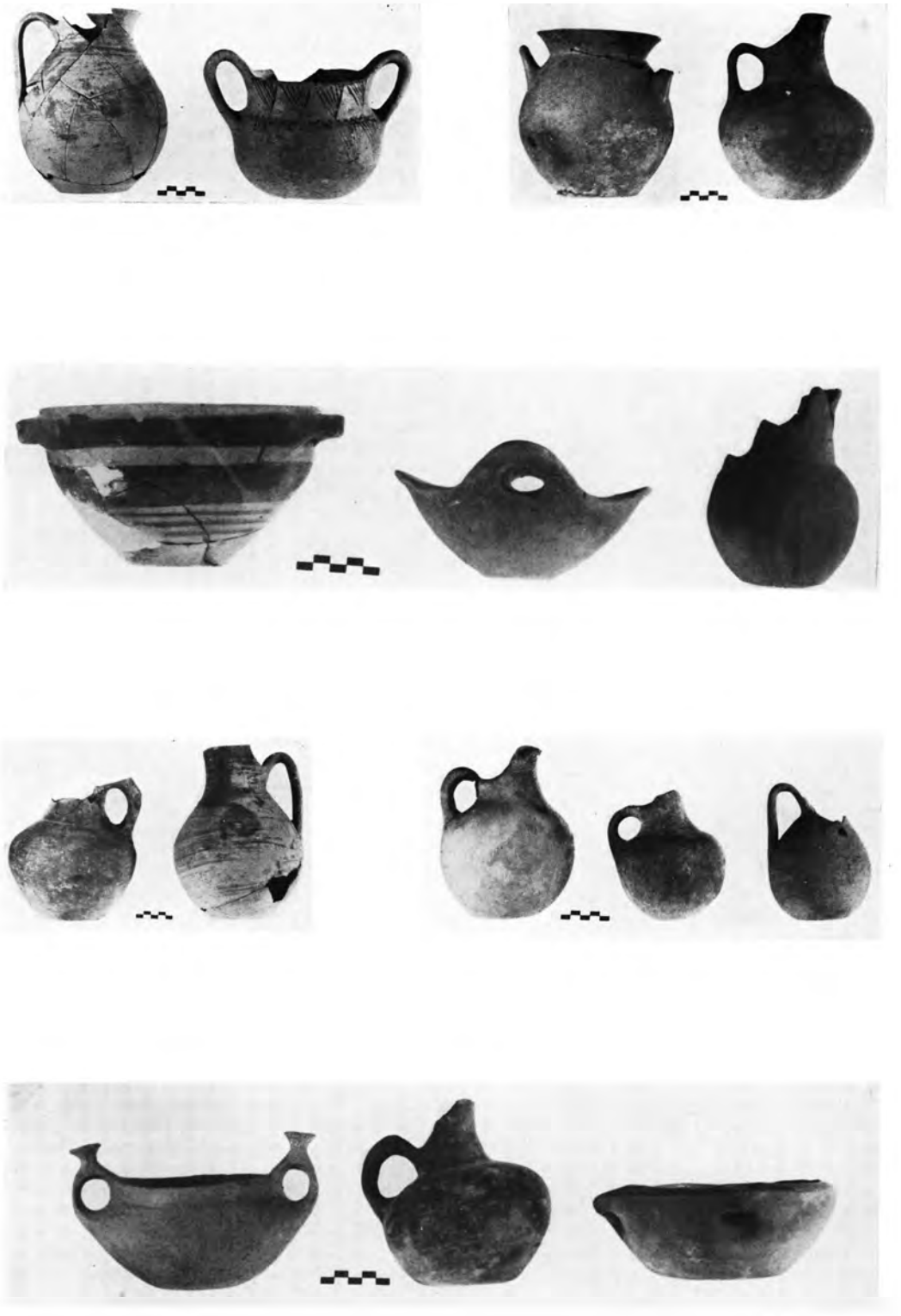

Τύμβος LXV: α. Τὰ ἀγγεῖα Ο 55 καὶ Ξ 43, β. Ἀμφορεὺς Ν 27 καὶ πρόχους Π 60, γ. Τὰ ἀγγεῖα Π 61, Π 59 καὶ Π 58, δ. Αἱ πρόχοι Σ 72 καὶ Ρ 69, ε. Αἱ πρόχοι Μ 22, Ψ 138 καὶ Τ 88, δ. Τὰ ἀγγεῖα Χ 133, Χ 131 καὶ Χ 132

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

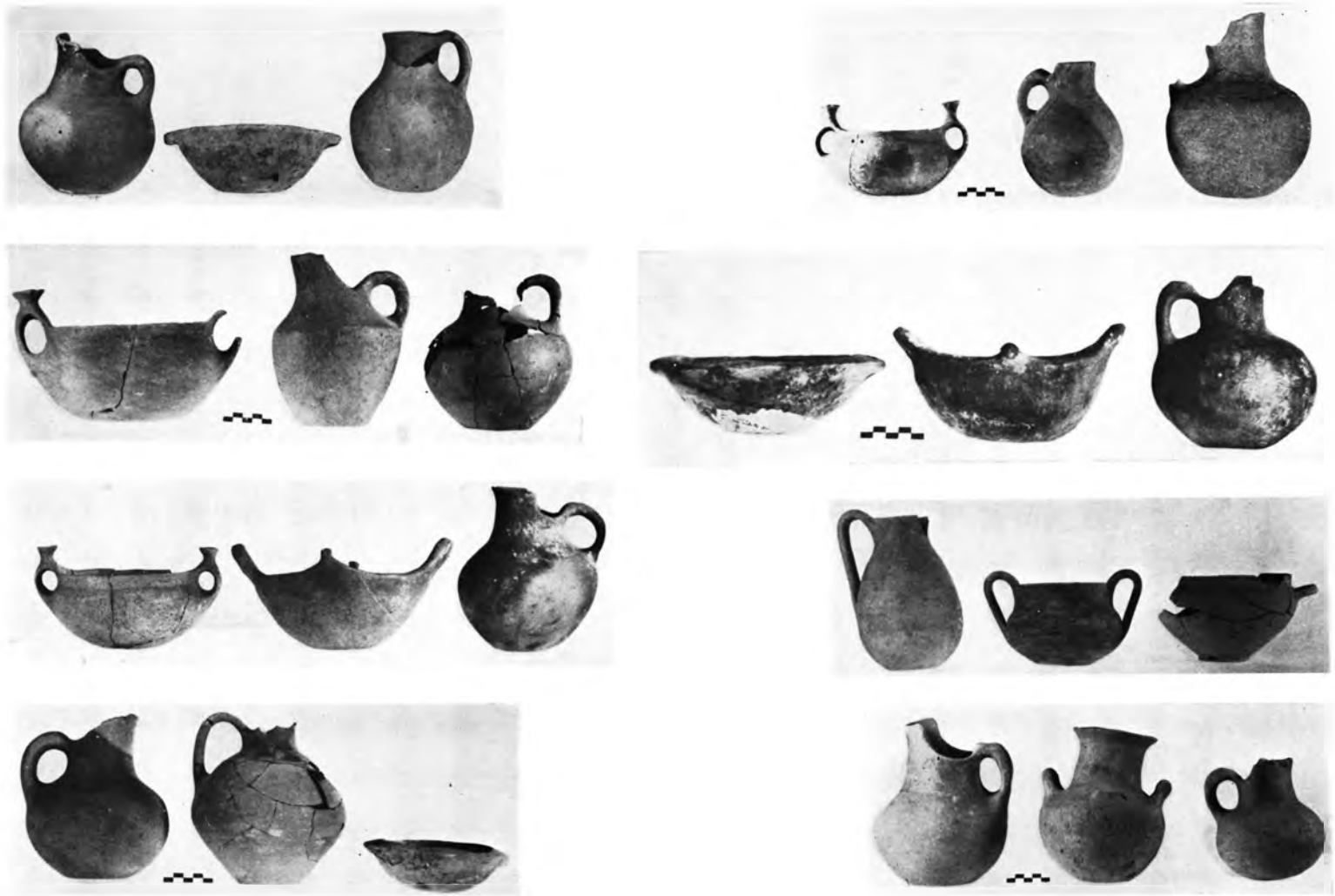

Τύμβος LXV: α. Τὰ ἀγγεῖα ΑΔ 177, ΑΔ 178 καὶ ΑΓ 152, β. Τὰ ἀγγεῖα ΑΕ 181, ΑΗ 315 καὶ ΑΕ 180, γ. Τὰ ἀγγεῖα Φ 99, Φ 97 καὶ Φ 98, δ. Τὰ ἀγγεῖα ΑΚ 208, ΑΚ 207 καὶ ΑΚ 206, ε. Τὰ ἀγγεῖα ΑΖ 185, ΑΖ 184 καὶ ΑΖ 183, ς. Τὰ ἀγγεῖα ΑΒ 145, ΑΒ 146 καὶ ΑΑ 168, ζ. Τὰ ἀγγεῖα ΑΛ 210, ΑΛ 205 καὶ ΑΛ 211, η. Τὰ ἀγγεῖα ΒΓ 275, ΒΓ 276 καὶ ΒΒ 272

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

α - δ. Τύμβος LXV. α. Ὁ πίθος ΑΞ 221, β. Τὰ ἀγγεῖα [ΑΝ] 215 α - γ. γ. Τὰ ἀγγεῖα ΑΣ 245, ΑΣ 244 καὶ ΑΡ 237. δ. Τὰ ἀγγεῖα ΑΡ 238 καὶ ΑΠ 234. ε. Τὰ ἀγγεῖα LXVI Η. LXV ΑΘ 202 καὶ LXVIII Β

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

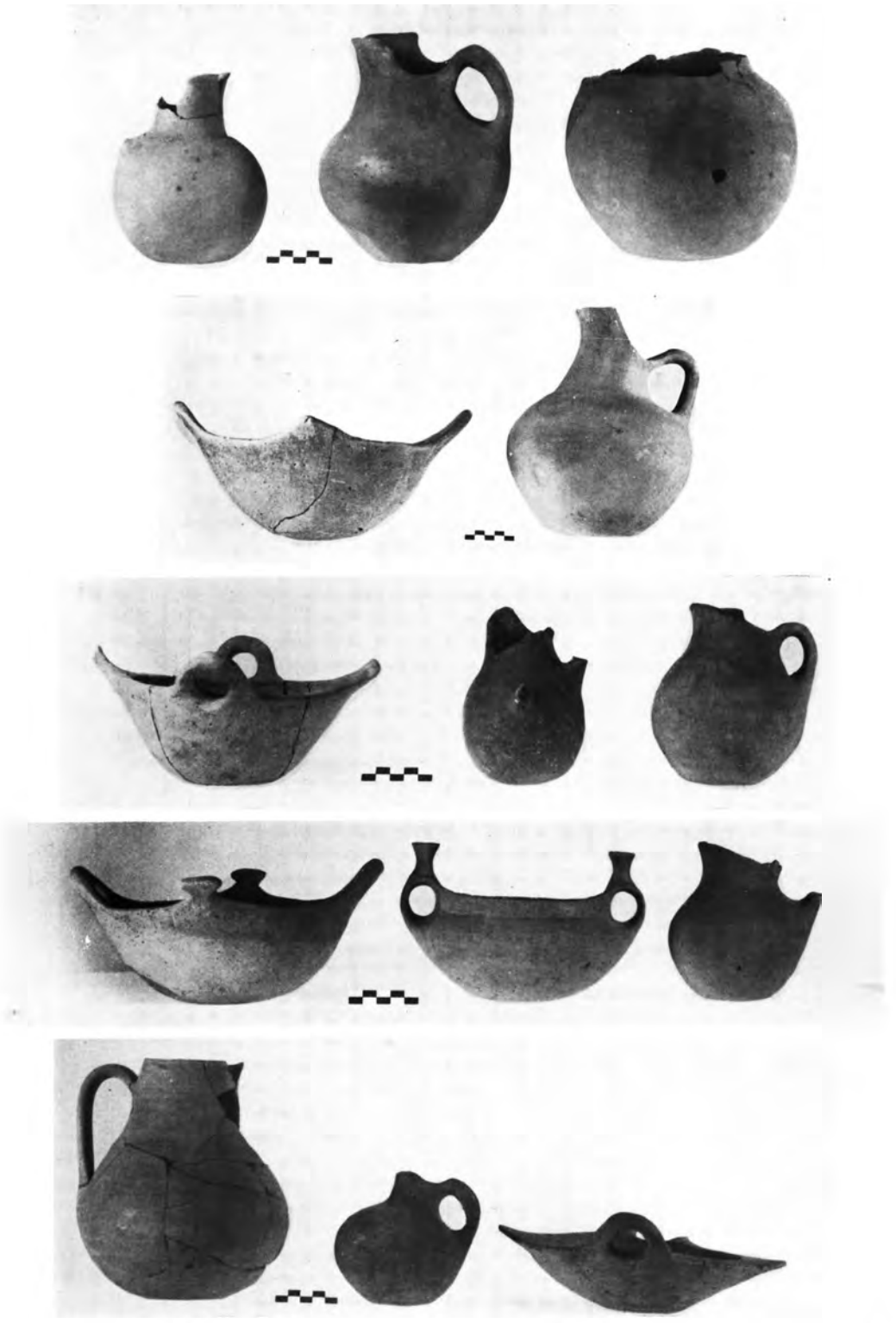

Τύμβος LXV: α. Τὰ ἀγγεῖα ΑΦ 257, ΑΥ 251 καὶ ΑΦ 258, β. Τὰ ἀγγεῖα ΒΘ 300 καὶ ΒΘ 299, γ. Τὰ ἀγγεῖα ΒΕ 288, ΒΕ 289 καὶ ΒΕ 287, δ. Τὰ ἀγγεῖα ΒΖ 292, ΒΖ 294 καὶ ΒΖ 293, ε. Τὰ ἀγγεῖα LXV 109, ΒΗ 296 καὶ ΒΗ 297

Φ. ΠΕΤΣΑΣ